

S'RĪ AGAMODAYA SAMITI SERIES. No. 59.

CHATURVIMS'ATI-JINĀNANDA-STUTIS

BY

PANDITA S'RĪ MERUVIJAYAGANI

With his own gloss and four appendices.

Edited with Gujarati translation, annotation, introduction, etc.,

BY

HIRĀLĀL RASIKDĀS KĀPADIA, M. A.

Published by Jivanchand Sakarchand Javeri, a Secretary of the Agamodaya Samiti,
121/125 Javeri Bazar, Bombay.

Printed by B. M. Sidhaye, at the Bombay Vaibhav Press, Servants of India Society's
Home, Sandhurst Road, Girgaum, Bombay.

A. D. 1929.]

Price Rs. 6-0-0.

[1000 Copies.

The Publisher's Note.

We hoped to publish this work about the end of 1927 but as there was unusual delay in preparing the blocks for the pictures of the gods and goddesses, we are obliged to write this note and add the title-page in English, since, during the interval, unfortunately, there occurred the deaths of the publisher and the printer as well. We regret very much for the death of Sheth **Venichand Surchand**, who was our Senior Secretary and an enthusiastic colleague. We may mention that by this time, the location of our office also has been changed as noted at the end of the page.

1st January 1929.
121/125 Javeri Bazar,
BOMBAY 2.

JIVANCHAND SAKERCHAND JAVERI,
one of the Hon. Secretaries
of
S'ri Āgamodaya Samiti.

पण्डितवर्यश्रीमेरुविजयगणिगुम्फिताः

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

स्वोपज्ञावचूरिसमलङ्कृताः ।

श्रीसोमतिलकसूरिसूत्रितसाधारणजिनस्तुति—श्रीरविसागरमुनीशकृत-
श्रीगौतमस्तुति—पूर्वाचार्यप्रणीतश्रीपार्श्वनाथस्तव—श्रीजिनप्रभसूरिरचित—
श्रीअजितजिनस्तोत्ररूपपरिशिष्टचतुष्टयपरिष्कृताः ।

कापडियेत्युपाह्वश्रीरसिकदासतनुजनुषा एम्. ए.
इत्युपाधिविभूषितेन हीरालालेन
गूर्जरभाषानुवादविवरणादिविभूषिताः संशोधिताश्च ।

प्रकाशयित्री—

शाह वेणीचन्द्र सूरचन्द्रद्वारा श्रीआगमोदयसमितिः ।

मोहमय्यां 'चिन्तामण सखाराम देवळे' इत्यनेन मुंबईवैभवनाम्नि मुद्रणालये प्रकाशकस्य कृते मुद्रापितम् ।

प्रथमसंस्करणे प्रतयः १००० ।

विक्रमसंवत् १९८३]

वीरसंवत् २४५३ ।

[इ. स. १९२७

पण्यं रूप्यकषट्कम् ।

Printed by Chintaman Sakharam Deole, at the Bombay Vaibhav
Press, Servants of India Society's Home, Sandhurst Road,
Girgaon, Bombay.

~~~~~  
All rights are reserved by Prof. H. R. Kapadia M. A., and the Secretary of S'ri Āgamodaya Samiti.

~~~~~  
Published by Shâh Venichand Surchand for S'ri Āgamodaya Samiti
at the office of Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhar Fund,
114/116, Javeri Bazar, Bombay.

पण्डितवर्य श्रीभेरुविजयगण्डुकृत
चतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुति.

स्वोपज्ञ अवयूरि सहित

तेमज परिशिष्ट तरीके

श्रीसोमतिलकसूरिकृत साधारणजिनस्तुति, श्रीरविसागरमुनीशकृत
श्रीगौतमस्तुति, पूर्वार्थकृत श्रीपार्श्वनाथस्तव तथा
श्रीजिनप्रभसूरिकृत श्रीअजितजिनस्तोत्र.

संशोधन, भाषान्तर तथा विवेचन करनार

प्रो० हीरादास रसिकदास कापडिया, એમ. એ.,

न्यायकुसुमांजलि, स्तुति-चतुर्विंशतिका, चतुर्विंशतिका विगेरेना अलुवाढक.

प्रसिद्धकर्ता

शाह वेणीचंद सूर्यंद,

सेक्रेटरी, श्रीमती आगमोदय समिति, मुंबार्ध.

प्रथम आवृत्ति-प्रत १०००.

विङ्कम संवत् १९८३.]

वीर संवत् २४५३.

[ध. स. १९२७.

—:—

मूढ्य ३. ६-०-०

સર્વ હુકમ શ્રીઆગમોદય સમિતિના સેક્રેટરી અને ભાષાન્તરકર્તા
પ્રો० હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયાને આધીન છે.

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદે શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ માટે

નં० ૧૧૪/૧૧૬, જવેરી બજાર મુંબાઇની

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની

ઑફીસમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મુદ્રક:—ચિંતામણુ સખારામ દેવળે, 'મુંબઈ વૈભવ પ્રેસ' સર્વન્સ ઑફ ઇન્ડિયા
સોસાયટી બિલ્ડીંગ, સંડહર્ટ રોડ, ગીરગામ, મુંબઈ.

શ્રીમદ્ મોહનલાલજી મહારાજશ્રીના શિષ્ય-રત્ન પંચાસ શ્રીહર્ષસુનિરાજના
શિષ્યવર્થ જૈન જ્યોતિષ-શિક્ષ્ય-વિદ્યા-મહોદધિ જૈનાચાર્ય

શ્રીજયસૂરીશ્વરનો અભિપ્રાય.

અર્હમ્.

શ્રીમતી આગમોદ્ય સમિતિ તરફથી પહિલત શ્રીમેરુવિજયગણિકૃત ચતુર્વિંશતિ-
જિનાનન્દસ્તુતિ નામના પુસ્તકના ફોર્મો મને શુદ્ધિ-પત્ર તૈયાર કરવાને માટે સુશ્રાવક શ્રીયુત
જીવણચંદ સાકેરચંદ ઝવેરી તરફથી અવાર નવાર મળતાં રહ્યાં છે. પરંતુ આ અન્યના
સંશોધનનું કાર્ય એવું સુન્દર રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે શુદ્ધિ-પત્ર આપવા જેવી અશુદ્ધિઓ
એમાં દૃષ્ટિ-ગોચર થતી નથી. વિશેષમાં સંપાદનીય કાર્ય સુસંગઠનરૂપથી કરવામાં આવ્યું
છે એટલે આવા અપૂર્વ અન્ય-રત્નના પ્રકાશનથી અવશ્ય સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ થઈ છે.
આ અન્યમાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે મૂળ શ્લોકોના ઉપર સ્વોપજ વિવરણ હોવા ઉપરાંત
અન્વય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ તથા સ્પષ્ટીકરણ પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને
અન્યના મહત્વમાં પણ ઓર વધારો થયો છે. આથી સંસ્કૃતના અભ્યાસીઓજ આ અન્યને
લાલ પૂર્ણ રીતે મેળવી શકશે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેના અનભિજ્ઞો પણ લાલ લઈ શકશે.

વળી અન્તમાં જે અકારાદિકમ પૂર્વકનો શબ્દ-ઠાપ તેમજ સમાસ-વિગ્રહ આપવામાં
આવ્યા છે તેથી આ અન્યના અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને વિશેષ અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ છે.
આ અન્યની વળી એ પણ એક વિશિષ્ટતા છે કે વિવિધ છન્દઃશાસ્ત્રને આધારે ગણ તથા
વસંતતિલકા વૃત્તના સંબંધમાં સુસ્પષ્ટ માહિતી આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત મૂળ
અન્યમાં જે જે દેવી-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તેનાં વર્ણનો પણ ઘણીજ સરલતાથી
સમજાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. વિશેષમાં આ અન્યના અંતમાં પરિશિષ્ટા આપી તેને
સમલંકૃત કરવામાં આવ્યો છે. વળી ભૂમિકામાં પણ વિવિધ વિષયો સુન્દર રીતે આ-
લેખવામાં આવ્યા છે.

આવા પ્રકારનું કાર્ય તો પહેલ વહેલુંજ આ સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત થયેલું જોવાય છે.
એથી આ પ્રસંગે એટલું તો મારે જરૂર ઉમરેવું પડશે કે આવા કાર્યથી સાહિત્યરેખા ગ્રંથકી
નીકળે છે. વળી આથી જૈનેતર વિદ્વાનો પણ જૈન સાહિત્ય પ્રત્યે આકર્ષાય તેમ છે.

આ અન્યને પ્રકાશમાં લાવવા માટે ખરેખર હું આ સંસ્થાના કાર્યવાહકને ધન્યવાદ આપું છું. સાથે સાથે આ પ્રમાણે અન્ય તૈયાર કરવા માટે પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ. એ. ને પણ ધન્યવાદ ઘટે છે. તેમનો પ્રયાસ ઘણોજ પ્રશંસનીય છે. મુંબઈમાં મેં ચાતુર્માસ કર્યું ત્યારે પ્રો. કાપડિયા સાથે મને પરિચય થયો હતો. તેમનું થોડું ઘણું કાર્ય જોઈને તે વેળા તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિના સંબંધમાં મેં જ અનુમાન બાંધ્યું હતું તે આજે ખરું પડ્યું છે એ જાણી મને આનંદ થાય છે. તેમની લેખન-શૈલી એટલી બધી સરળ છે કે સામાન્ય ગુજરાતી ભાષા જાણનાર હોય તે પણ આવા અન્યનો લાભ સહેલાઈથી લઈ શકે. ખરેખર તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ ઘણીજ જાડી છે. કાર્ય કરાવનાર જોઈએ. અસ્તુ.

જૈન સાહિત્યની સર્વદા અભિવૃદ્ધિ હો.

નં. ૧૧૫ વેતાલપેઠે,
શ્રીદેશાશ્રીમાલી જૈન ધર્મશાળા,
પુના સિટી.
મૌન એકાદશી, વીર સંવત્ ૨૪૫૩.

લી૦ આચાર્ય શ્રીજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ
સાહેબની અનુજ્ઞાથી
પ્રતાપમુનિ

ॐ नमः सिद्धम् ।

आमुष

पंडितवर्य श्रीभेदविजयकृत यत्तुविशतिश्रिनानन्दस्तुति ग्रन्थ अव्यूरिस्सहित पड्डेलां शेड देवयंद लालबाई नैन पुस्तकोद्धार ईड संस्था तरुथी ग्रन्थांक २३ भा तरीके अहार पाड- वामां आव्ये हतो. तेना संशोधक स्वर्गस्थ पंन्यास श्रीमण्डिविजयगणिना शिष्य-रत्न मुनिराज कुमुदविजयण्ये ते ग्रन्थमां संस्कृतमां प्रस्तावना वि. सं. १९७१ ना भागशर शुद्ध सातेमे लणी हती ने उपयोगी होवाथी अत्र ते नीचे मुज्ज आणी आपवाभां आवे छे. आ प्रस्तावना इरीथी छापवानी रत्न आपवा अहल अमे संस्थाना कार्यवाहकोने धन्यवाद आपीये छीये.

पूज्यपादगुरुभ्यो नमः

प्रस्तावना.

अस्य ग्रन्थस्य विचित्रयमकपदलालित्यादिगुणयुक्तस्य पण्डितजनमनश्चमत्कारिणो रच- यितारः श्रीपण्डितमेरुविजयमुनिश्वराः के कदा चावनीतलं पावयामासुरिति मीमांसायां—एत- त्पर्यवसाने “ श्रीतपागच्छाधिपतिश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्द- विजयगणिचरणकमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता ” इत्यवलोकनेन विजयसेनसूरिसमानकालीनत्वादानन्दविजयशिष्यत्वाच्च तत्परिपूर्तिरूपजायते । श्रीविजयसेन- सत्तासमयश्च विक्रमसप्तदशशतके सुप्रसिद्ध एव, तेन पूज्यपादानां स एवेति निर्णयपथमवतरति । कविचक्रललामैरन्ये के ग्रन्था गुम्फिता इति न सम्यग् जानीमहे ॥

किंप्रयोजनकाः स्तुतय इति जिज्ञासायां तु प्रतिपादितमेव भाष्ये तदवचूर्णौ च चैत्यवन्द- नाया अङ्गत्वात् षोडशद्वारे ‘चउरो शुई’ इत्यत्र चतस्रः स्तुतयोऽत्र सम्पूर्णायां चूलिकारूपा अधिकृततीर्थकृत् १ समस्तार्हत् २ प्रवचन ३ भक्तदेवताविषया ४ दातव्या इत्याद्यनेन प्रयो- जनमासाम् ॥ कथयति महामोहविलसितमतिकत्वेन मिथ्याग्रहग्रहिलत्वात् कश्चित् ‘तिस्र एव स्तुतयो न चतस्रः, यस्मात् देशविरतसर्वविरतयोरविरतसम्यग्दृष्टिदेवा न स्तुत्यर्हा इति’ तन्न, सर्वज्ञागमोपनिषद्बेदिप्रगल्भप्रगल्भापतिमुनिजनतारतारापतिसूरीश्वरश्रीहरिभद्र-बष्पभट्टि-शोभन- मुनिप्रभृतिभिः चतसृणामेव गुम्फितत्वात्, भाष्येऽपि ‘सरणिज्ज’ इति चतुर्दशद्वारेऽपि क्षुद्रोपद्रववि- द्रावणादिकारित्वेन सम्यग्दृष्टिदेवानां स्मरणीयत्वेनाभिहितत्वात्, तथा च स्तुतिभिश्चतसृभिर्वन्दनं

દેવાનાં પ્રાચીનમિતિ નાયુક્તં તદ્વિધાનં શ્રીમતાં, સૂરિસત્તમાવિહિતત્વેન દેવસ્થાપનાયાઃ પ્રતિક્રમણ-
સમયેઽપ્યવશ્યં કર્ત્તવ્યત્વેન ન તત્રાપ્યનુચિતમેતદ્રીત્યા પ્રતિક્રમણસ્થાપનાયા અર્વાર્ગિ દેવવન્દનમ્ ॥

ભગવદ્ગુણોત્કર્ત્તનરૂપત્વેન સ્તુતિસ્તોત્રયોઃ સમાનવિષયકત્વાત્ કઃ પ્રતિવિશેષ इत्यારે-
કાયાં ચૈત્યવન્દનાપર્યન્તે ભળ્યમાનં ચતુઃશ્લોકાદિરૂપં સ્તોત્રં, યાસ્તુ કાચોત્સર્ગાનન્તરં ભળ્યન્તે
તાઃ સ્તુતય इति રૂઢા इति ભાષ્યાવચૂરિકાયામ્ । ચિમત્ર્ત્યયં ગ્રન્થોઽનાદિસંસારપરિષ્રમણાસાદિતાને-
કદુઃખસન્તતિસન્તપ્યમાનતાનુભવનાનાં તદ્વિધ્વંસનાનન્યસાધારણોપાયસન્ધિત્સૂનાં જિનગુણસ્તુ-
તિપરાણાં મોક્ષમાર્ગૈકબદ્ધલક્ષાણાં સહૃદયહૃદયાનાં પ્રતિક્રમણાદિશુભાનુષ્ટાનેઽપૂર્વાનન્દરસપોષકત્વં,
તસ્માદાવશ્યકમસ્ય મુદ્રણમિતિ શ્રેષ્ઠિદેવચન્દ્રલાભાઈસત્કજ્ઞાનદ્રવ્યકોશાન્મુદ્રાપિતસ્ત્રયોવિંશતિતમઃ
તદ્ધ્યક્ષેઃ । સમાસાદિતા 'નડીયાદ'સત્કપુસ્તકકોશાદસ્ય પ્રતિઃ યા પ્રાચીના નાત્યશુદ્ધા ચ,
તદ્નુસારેણ પૂજ્યપાદગુરુનિદેશેન સંશોધિતેઽસ્મિન્ ભવેદ્ યા કાચના શુદ્ધિઃ સા કૃપામાધાય
સંશોધનીયા ગુણગણધનૈઃ સૌજન્યવદ્ધિઃ इति પ્રાર્થ્ય વિરમતિ મુનિજનગુણમકરન્દમધુપઃ પૂજ્ય-
પાદગુરુવર્ચશ્રીપંન્યાસમણિવિજયગણિચરણકમલોપાસકઃ કુમુદવિજયઃ 'પત્તન'નગરે વૈક્રમીય-
૧૯૭૧ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષશુક્લસપ્તમ્યાં ભૌમવાસરે । શુભંભવતુ ॥

આ પ્રસ્તાવનામાં અન્થ અને અન્થકાર વગેરે પરત્વે પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે તેથી
તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલભાઈએ પણ એને અંગે વિસ્તાર યુક્ત ઉલ્લેખ કરેલો હોવાથી તત્સમ્બન્ધે
હમારે કાંઈ વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી.

આ અમૂલ્ય અન્થનું તેમજ અંતમાં આપેલ ચાર પરિશિષ્ટોનું સંશોધનાદિક કાર્ય સુરતવા-
સ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલમ્બી, તેમજ શ્રીમદ્વિજયાનન્દસૂરીધર (આત્મારામજી મહારાજ)
અને તેમના સન્તાનીય મુનિરાજ શ્રીહર્ષવિજયને શુદ્ધ તરીકે પૂજનારા અને તેઓશ્રીના પાદ-
સેવનથી જૈન ધર્મના તીવ્ર અનુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ રા. રસિકદાસ વરજદાસ કાપડિયાના
જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રોફેસર હીરાલાલ એમ. એ. દ્વારા કરાવવામાં આવ્યું છે.

સંસ્કૃતના અલ્પ અભ્યાસીઓને સુગમતા થઈ પડે તેટલા માટે અન્વય અને શબ્દાર્થ તેમજ
જિનસિદ્ધાંતોથી અપરિચિત વર્ગથી જૈન પારિભાષિક શબ્દો વિગેરે સરલતાથી સમજી શકાય તેટલા
માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાવ્યાં છે. આ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને આ અન્થનો
અભ્યાસ કરવામાં વિશેષ અનુકૂળતા થઈ પડે એ હેતુથી શબ્દ-કોષ અને સમાસ-વિગ્રહ પણ
તૈયાર કરાવ્યાં છે.

આમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ અન્થના લેવાતા લાભ
ઉપર રહેલી હોવાથી આ સંબંધે વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી. પરંતુ જો આ પદ્ધતિ
વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તો ભવિષ્યમાં આવી પદ્ધતિથી બીજા અન્થો બહાર પાડવા અમારી
પ્રબળ ઈચ્છા છે.

આવા ગ્રન્થો સંબંધે કાંઈ ન્યૂનતા આદિ માલુમ પડે તેમજ બીજી કાંઈ વિશેષ માહિતી દાખલ કરવાની રહી ગયેલી જણાય તેમજ અન્ય પણ કોઈ સૂચના કરવાની યોગ્ય લાગે તે બે પાઠક-વર્ગ તરફથી અમને જણાવવામાં આવશે તો લવિષ્યના ગ્રન્થોમાં તેવો સુધારો કરવા અવશ્ય બનતું કરીશું. વિશેષમાં આ ગ્રન્થમાં આપેલી અવચૂરિ ઉપરાંત અન્ય કોઈ ટીકા કે અવચૂરિની પ્રતિ જેમની પાસે હોય અગર ક્યાં છે તેની માહિતી હોય તે અમને જણાવવામાં આવશે તો તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામાં આવશે.

આ ગ્રન્થ તૈયાર કરાવવામાં જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવદસભસૂરિની પ્રતિનો મુખ્ય આધાર લેવામાં આવ્યો છે. આ સૂરિવર્યે પ્રતિ મોકલી અમારા કાર્યમાં જે સહાયતા કરી છે તે બદલ તેઓના અમે અત્યંત ઋણી છીએ.

આગમોદ્ધારક વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્દ્યાનન્દસાગરસૂરિ આ આગમોદય સમિતિના ઉત્પત્તિ સમયથીજ અપૂર્વ સાહાય્ય આપતા રહ્યા છે, તેજ મુજબ આ ગ્રન્થ પણ પ્રસિદ્ધ કરવામાં તેમણે જે સાહાય્ય આપી છે તે બદલ તેઓશ્રીનો અમે જેટલો ઉપકાર માનીયે તેટલો ઓછોજ છે.

સંશોધન કાર્યમાં મદદ કરવા માટે અનુયોગાચાર્ય શ્રીક્ષાંતિવિજય તેમજ મુનિરાજ ચતુર-વિજયજીના અને શુદ્ધિપત્રક માટે તૈયાર થયેલા ફોર્મો તપાસી બેવા બદલ જૈનાચાર્ય જયસૂરિ-જીના પણ અમે આભારી છીએ.

અમે સોળ વિદ્યા-દેવીઓ તેમજ ચોવીસ શાસન-દેવીઓ વિગેરેની પ્રતિકૃતિઓ લગવાનું શ્રીપાદક્ષિપ્તસૂરીશ્વરપ્રણીત શ્રીનિર્વાણુ-કલિકાના આધારે આલેખાવવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. એમાંથી જેટલી પ્રતિકૃતિઓ આ ગ્રન્થમાં આપવામાં આવી છે તેટલીનું એક સૂચી-પત્ર ૧૧ માં પૃષ્ઠ ઉપર આપ્યું છે. આ પ્રતિકૃતિઓ જૈનશાસનાતુરાગી દેવ-દેવીઓની હોવાથી જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે તેમજ તેમની આશાતના ન થવા દે તે સ્વાભાવિક છે; પરંતુ અન્ય મતાવલંબી-ઓને પણ અમારી એ વિશ્વસ્તિ છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ તરફ યોગ્ય સદ્ભાવ ધારણ કરશે. જેથી લવિષ્યમાં આવી પ્રતિકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ કરતી વેલાએ અમારે સંકોચ રાખવો પડશે નહિ, વિશેષમાં આ સમસ્ત પ્રતિકૃતિઓને લગતો સર્વ પ્રકારનો હુકમ અમોએ આધીન રાખેલો છે એ તરફ પણ પાઠક-વર્ગનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

મહાશિવરાત્રી સં. ૧૯૮૩.

હંસરાજ પ્રાગજી ગિરડોંગ,

ગીરગામ-મુંબાઈ.

જીવજીવ્યંદ સાકરચંદ જવેરી,

માનદ સેક્રેટરી.

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧ અભિપ્રાય	૫-૬
૨ આમુખ	૭-૯
૩ પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર	૯ આ
૪ વિષય-સૂચી	૧૦-૧૨
૫ કિંચિદ્ વક્તવ્ય	૧૩-૧૫
૬ ભૂમિકા ...	૧૭-૫૨
૭ મૂળ કાવ્ય	૧-૨૪
૮ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ, ટીકા, અન્વય, શબ્દાર્થ, પ્રલોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ	૧-૧૬૯
૯ શબ્દ-કોશ	૧૭૧-૧૮૮
૧૦ પદાનુક્રમણી	૧૮૯-૧૯૦
૧૧ સ્પષ્ટીકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રંથોની સૂચી	૧૯૧-૧૯૨
૧૨ સમાસ-વિગ્રહ	૧૯૩-૨૧૪
૧૩ શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણ-જિન-સ્તુતિ, અવચૂરિ, અન્વય, શબ્દાર્થ, પદાર્થ	૨૧૫-૨૧૮
૧૪ શ્રીરવિસાગરમુનીશ્વરકૃત શ્રીગૌતમસ્તુતિ અવચૂરિ વગેરે સમેત	૨૧૯-૨૨૪
૧૫ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવ	૨૨૫-૨૩૭
૧૬ શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર	૨૩૮-૨૬૩
૧૭ ક-પરિશિષ્ટનાં પાઠાન્તરો	૨૬૪-૨૬૬

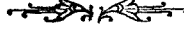
प्रतिकृतिओनुं सूची-पत्र

अंक

प्रतिकृति

१	अकेश्वरी (शासन-देवी)
२	अजितभला ,, तथा मङ्गायक्ष
३	दुरितारि ,, ,, त्रिभुज
४	दोहिली (विद्या-देवी)
५	काली ,,
६	श्यामा (अच्युता) (शासन-देवी) तथा कुसुम
७	शान्ता (शासन-देवी) तथा मातंग
८	वज्राकुशी (विद्या-देवी)
९	सुतारका (शासन-देवी) तथा अजित
१०	अशोका ,, ,, अक्षा
११	भानवी ,, ,, भनुज (ईश्वर)
१२	अष्टा (प्रवरा) ,, ,, सुरकुमार
१३	विहिता (विजया) ,, ,, षष्ठुभ
१४	अकुशी ,, ,, पाताल
१५	प्रज्ञप्ति (विद्या-देवी)
१६	निर्वाणी (शासन-देवी) तथा गङ्ग
१७	भला (अच्युता) ,, ,, गंधर्व
१८	अकुधरा (विद्या-देवी)
१९	धरणी-प्रिया (वैश्या) (शासन-देवी) तथा कुभेर
२०	गौरी (विद्या-देवी)
२१	अभिका (शासन-देवी)
२२	पद्मावती ,, पार्थ (वामन)
२३	श्रुत-देवता (सरस्वती)
२४	गौतमस्वामी प्रभुज गणधरदेवो.

विषय-सूची

विषय	पद्यांक	विषय	पद्यांक
श्रीनाभिनन्दनी स्तुति १ [पद्य-भीमांसा—आठ गण्डोनी समज, तीर्थंकर-विचार]	१	श्रीसुमतिनाथनो भडिमा... .. १७ [सुमतिनाथ-चरित्र]	१७
सकल जिनेश्वरोनुं स्मरण्यु २	२	जिनेश्वरोने प्रार्थना १८	१८
श्रीसिद्धान्तनुं स्वरूप ३	३	जिन-वाणीनुं माहात्म्य १६	१६
श्रीचक्रेश्वरीने प्रार्थना ४ [चक्रेश्वरी देवीनुं स्वरूप]	४	काली देवीनी स्तुति २० [काली देवी, काली देवीनुं स्वरूप]	२०
श्रीअजितनाथनुं स्मरण्यु ५ [अजितनाथनां चरित्रो]	५	श्रीपद्मप्रलने प्रार्थना २१ [श्रीपद्मप्रल-चरित्र]	२१
समस्त जिनेश्वरोने विनति ६ [आप्त-विचार]	६	जिन-समुदायनी स्तुति २२	२२
प्रवचननो परिचय ७	७	जिनागमनी स्तुति २३	२३
श्रीअजितभला देवीने विज्ञप्ति ८ [अजितभला देवीनुं स्वरूप]	८	श्यामा देवीनी स्तुति २४ [श्यामा देवीनुं स्वरूप]	२४
श्रीसंलवनाथने प्रार्थना ९ [श्रीसंलवनाथनां चरित्रो]	९	श्रीसुपार्थनाथनी सेवानुं इण २५ [सुपार्थनाथ-चरित्र]	२५
अनेक जिनेश्वरोनी स्तुति १० [अज्ञान अने तेथी थती अवनति]	१०	जिनपतिओने प्रणाम २६ प्रवचनने प्रणाम... .. २७ [शुं मुक्तिमां सुभ छे ?]	२६ २७
श्रीसिद्धान्तनुं स्वरूप ११	११	शान्ता देवीनी स्तुति २८ [उपशम, शान्ता देवीनुं स्वरूप]	२८
दुरितारि देवीने विनती १२ [दुरितारि देवीनुं स्वरूप, दरिद्रता]	१२	श्रीअन्द्रप्रल प्रलुनी प्रार्थना २६ [श्रीअन्द्रप्रल-चरित्र]	२६
श्रीअभिनन्दननाथनी स्तुति १३ [श्रीअभिनन्दन-चरित्र]	१३	तीर्थंकर-वर्णने प्रणाम ३० [राहु-विचार]	३०
तीर्थंकरोनी स्तुति १४	१४	जिन-वाणीनी स्तुति ३१	३१
जिन-मतनी प्रशंसा १५	१५	वज्रांकुशी देवीनी स्तुति ३२ [वज्रांकुशी देवीनुं स्वरूप]	३२
शेडिणी देवीनी स्तुति १६ [शेडिणी देवीनी स्तुति करवानुं कारण, श्रीशेडिणीनुं स्वरूप]	१६	श्रीसुविधिनाथनी स्तुति ३३ [सुविधिनाथ-चरित्र]	३३

વિષય	પદ્યાંક
જિન-સમૂહની પ્રાર્થના ...	૩૪
જિન-વચનનો વિચાર ...	૩૫
સુતારકા દેવીની સ્તુતિ ...	૩૬
[સુતારકા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ ...	૩૭
[સિદ્ધિ]	
જિનેશ્વરોનું ધ્યાન ...	૩૮
સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ ...	૩૯
અશોકા દેવીની સ્તુતિ ...	૪૦
[અશોકા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રેયાંસનાથને નમસ્કાર ...	૪૧
[શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર]	
આપ્ત-સમુદાયની સ્તુતિ ...	૪૨
સિદ્ધાન્તનો પરિચય ...	૪૩
માનવી દેવીની સ્તુતિ ...	૪૪
[માનવી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીની સ્તુતિ ...	૪૫
[શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર]	
જિન-શ્રેણિનું ધ્યાન ...	૪૬
[ભગવાન ઝોટલે શું?, મોહ, જિનેશ્વરની વાણીનો પ્રભાવ]	
સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રનો મહિમા ...	૪૭
[સર્વજ્ઞની સત્તા, પ્રલોક-સમીક્ષા, શાસ્ત્ર-વિચાર]	
ચણ્ડા દેવીની સ્તુતિ ...	૪૮
[ચણ્ડા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ ...	૪૯
[શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકરોની સ્તુતિ ...	૫૦
પ્રવચનની પ્રશંસા ...	૫૧
વિહિતા દેવીની સ્તુતિ ...	૫૨
[વિહિતા દેવીનું સ્વરૂપ]	

વિષય	પદ્યાંક
શ્રીઅનન્તનાથને પ્રાર્થના ...	૫૩
[શ્રીઅનન્તનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકર-સમૂહને વિજ્ઞપ્તિ... ..	૫૪
સિદ્ધાન્તને વિનતિ	૫૫
અંકુશી દેવીને વિજ્ઞપ્તિ	૫૬
[અંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીધર્મનાથને પ્રભામ	૫૭
[ધર્મનાથ-ચરિત્ર, તીર્થંકરનું પુણ્ય, પ્રભુના નામનો પ્રભાવ]	
જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ	૫૮
[ચરણુ-સદૃશતા]	
જિન-વાણીનો વિચાર	૫૯
પ્રજ્ઞપ્તિ દેવીની સ્તુતિ	૬૦
[પ્રજ્ઞપ્તિ દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ	૬૧
[શૃંગારાદિક રસો, શ્રીશાન્તિ- નાથનાં ચરિત્રો]	
જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૬૨
જિનાગમની અપૂર્વ મીઠાશ	૬૩
[ચરણુ-સમાનતા]	
નિર્વાણી દેવીની સ્તુતિ	૬૪
[નિર્વાણી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ	૬૫
[શ્રીકુન્થુનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકરોનું સ્મરણુ	૬૬
[નરક, નારકીનું દુઃખ]	
જિન-વાણીની પ્રશંસા	૬૭
બલા દેવીની સ્તુતિ	૬૮
[બલા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીઅરનાથની સેવા	૬૯
[અરનાથ-ચરિત્ર]	

વિષય	પદાંક	વિષય	પદાંક
જિનેશ્વરોને વિજ્ઞપ્તિ	૭૦	શ્રીનેમિનાથને પ્રણામ	૮૫
જિન-વાણીને પ્રાર્થના	૭૧	[ગિરિનાર ગિરિ, તપશ્ચર્યા, વિષય- વિરંભના, રાજમતીનો સકારણ ત્યાગ, નેમિનાથ-ચરિત્ર]	
ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ	૭૨	જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૮૬
[ચક્રધરા દેવીનું સ્વરૂપ]		[જ્ઞાન-વિચાર, પરમેષ્ઠી]	
શ્રીમલ્લિનાથની સ્તુતિ	૭૩	સિદ્ધાન્તની શોભા	૮૭
[મલ્લિનાથ-ચરિત્ર, મધુ દૈત્ય]		[સમતા-વિચાર]	
સ્વાદ્વાદીઓની શ્રેણીની સ્તુતિ	૭૪	અંબિકા દેવીની સ્તુતિ	૮૮
જિન-વાણીરૂપી ચન્દ્રિકાનો મહિમા	૭૫	[અંબા દેવીનું સ્વરૂપ]	
ધરણપ્રિયા દેવીની સ્તુતિ	૭૬	શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિ	૮૯
[ધરણપ્રિયા દેવીનું સ્વરૂપ]		[શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ચરિત્રો, શ્રીપાર્શ્વ ચક્ષુનું સ્વરૂપ]	
શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની સ્તુતિ	૭૭	જિન-પંક્તિને પ્રાર્થના	૯૦
[શ્રીમુનિસુવ્રત-ચરિત્ર]		જિન-વાણીનું સ્મરણ	૯૧
જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૭૮	પદ્માવતી દેવીની સ્તુતિ	૯૨
જિનાગમને મહાદેવની ઉપમા	૭૯	[પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ]	
[ત્રિપુર દૈત્ય]		વીર પ્રભુની સ્તુતિ	૯૩
ગૌરી દેવીની સ્તુતિ	૮૦	[વીર-ચરિત્ર]	
[ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ]		જિન-શ્રેણીની સ્તુતિ	૯૪
શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ	૮૧	જિન-વાણીની સ્તુતિ	૯૫
[શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર]		અંબિકા દેવીની સ્તુતિ	૯૬
જિન-શ્રેણીનું સ્મરણ	૮૨		
પ્રવચનનો વિજય	૮૩		
કાલી દેવીની સ્તુતિ	૮૪		
[કાલી દેવીનું સ્વરૂપ]			

કિંચિદ્ વક્તવ્ય

‘શ્રીચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ’ નામના આ કાવ્યનું પ્રથમ દર્શન તો મને ઇ. સ. ૧૯૧૫માં થયું હતું. પ્રસંગ એમ બન્યો હતો કે ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં હું બી. એ. (B. A. Honours) ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયો તે સમયે આ પરીક્ષામાં ઊંચે નંબરે પસાર થયેલા જૈન વિદ્યાર્થીને ઓળખે દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી સંસ્કૃતના અન્થો લેટ આપવામાં આવશે એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. આ જાહેર ખબર વાંચીને મેં આ સંસ્થાના માનદ મન્ત્રી ઉપર અરજી કરી. તેના પરિણામ તરીકે અન્ય પુસ્તકોની સાથેસાથ આ કાવ્ય પણ મને લેટ તરીકે મળ્યું. આને નિહાળતાં જ મને અતિશય આનન્દ થયો અને સ્વાભાવિક રીતે તેનો અભ્યાસ કરવા માઝું મન લલચાયું. પરંતુ તે સમયે મારો સંસ્કૃતનો યથાચોગ્ય અભ્યાસ નહિ હોવાને લીધે આ કાવ્ય હું બરાબર સમજી શક્યો નહિ, એટલે મારા અભ્યાસને દૃઢીભૂત કરવાને અંગે તેનું ભાષાંતર કરવાની વાત મારે પડતી મૂકવી પડી. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૨૩માં શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ભાષાંતર કરતી વેળાએ આ કાવ્યનું મને સ્મરણ થઈ આવ્યું. બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી અને ખાસ કરીને એમ. એ. ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા બાદ મેં સંસ્કૃતનો વિશેષતઃ અભ્યાસ કરવા માંડ્યો હતો. તેથી કરીને મેં આ કાવ્યનું ભાષાંતર કરવા ફરીથી પ્રયાસ કરી જોયો. આ પ્રયાસનું પરિણામરૂપ આ અન્થ છે એમ સહજ સમજી શકાય તેમ છે એટલે તે વિષે ઉલ્લેખ કરવો હવે બાકી રહેતો નથી.

શ્રીમ-ઋતુના પ્રખર તાપથી પીડિત થયેલા ધનિકે શીતળ ટેકરી તરફ પ્રયાણ કરે છે, તેમ મેં પણ જૈન સાહિત્યરૂપી શીતળ ટેકરીનો આશ્રય લીધો અને તેમાં મેં સાંસારિક તાપથી તપ્ત થયેલા મારા મનને આ કાવ્યરૂપી વાયુની લહરીથી શાંત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. આ વાયુનો પ્રભાવ કંઈ આરજ્ય હતો. તેનો લાભ અન્યને પણ મળવો જોઈએ, તેની ખૂબીથી સંસ્કૃતના અલ્પ-અભ્યાસી જનોને પણ પરિચિત કરવા જોઈએ ઇત્યાદિ વિચારો આવતાં તેના પરિણામ તરીકે મેં પદ્યના પદ્ધતિદાત્મક અન્વય તથા શબ્દાર્થ તેમજ ગૂર્જર ગિરામાં પ્રલોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તૈયાર કરવા માંડ્યાં. આ પ્રમાણે આ કાવ્ય તૈયાર કરીને શ્રીશોભન-સ્તુતિની પ્રસ્તાવનામાં પ્રદર્શિત કરેલ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં મેં તૈયાર કરેલી સુદ્રણાલય-પુસ્તિકા (પ્રેસ-કોપી) આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રીઆનન્દસાગરસૂરિના ઉપર મોકલી આપી. તેઓશ્રીએ મારી પ્રેસ-કોપી સાદંત તપાસી જવા તેમજ કેટલેક સ્થળે સુધારા-વધારા પણ સૂચવવા કૃપા કરી; આથી હું તેમનો ઋણી છું. વિશેષમાં એ પણ ઉમરેલું આવશ્યક સમજાય છે કે આ કાવ્યનું સંશોધન કરવામાં મારે હસ્ત-લિખિત પ્રતિનો ખપ હોવાથી મેં તે બાબત જૈનશાસનપ્રભાવક, પાશ્ચાત્ય વિદ્વદ્-વર્ગ સાથે પ્રથમ પત્ર-વ્યવહાર શરૂ કરનારા, ન્યાયાલોનિધિ સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રીવિજયાનન્દસૂરિ (આત્મારામજી મહારાજશ્રી)ના પદ્ધર પંબબકેસરી શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિને લખી જણાવી. એટલે તેઓશ્રીએ હોશીયારપુરથી મને એક સુંદર અક્ષરોથી અલંકૃત શુદ્ધ પ્રતિ મોકલી આપી. (આ ૧૨ પત્રાત્મક પ્રતિના મધ્યમાં મૂળ કાવ્ય આપવામાં આવેલું છે અને ઉપર નીચે ટીકા છે. અર્થાત્ આ ત્રિપાઠી પ્રતિ છે. પ્રત્યેક પત્રની બંને બાજુ ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ છે અને ઢરેક પંક્તિમાં લગભગ ૫૬

અક્ષરો છે.) આથી કરીને હું અત્ર તેમનો પણ ઉપકાર માનું છું. વળી શ્રીશોભન મુનિવર્યકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનાં પ્રુક્ષે તપાસવામાં જેમ મને આનન્દસાગરસૂરિજી તરફથી તેમજ મારી ધર્મપત્ની તથા મારા લઘુ બન્ધુ પ્રોં મણીલાલ તરફથી સાહાય્ય મળી હતી, તે વાત આ અન્યને પણ કેટલેક અંશે લાગૂ પડે છે. કેટલેક અંશે એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે આ અન્યના લગભગ ૬૪ પાનાં છપાઈ ગયાં હતાં ત્યાર પછી પ્રસંગ નીકળતાં આ અન્યનાં બીજી વારનાં પ્રુક્ષે તપાસી જવા સ્વર્ગસ્થ શ્રીમદ્ભંગવિજયગણિના શિષ્યરત્ન અનુયોગાચાર્ય શ્રીક્ષાન્તિવિજયે હા પાડી (આ બદલ હું તેમનો ઋણી છું). આથી આનન્દસાગરસૂરિજી ઉપર પ્રુક્ષે મોકલી તેમનો અમૂલ્ય સમય શેકવો મને ઉચિત જણાયો નહિ. આ ઉપરાંત એ પણ કારણ હતું કે તેઓ વિહારમાં હોવાથી તેમને સમય પણ ઘણો ઓછો રહેતો હતો.

આ પુસ્તક છપાતું હતું તે દરમિયાન તેને સાંગોપાંગ બનાવવાની ઈચ્છાથી હું શબ્દ-કોષ, પદ્યાનુક્રમણિકા, ભૂમિકા વિગેરે તૈયાર કરતો ગયો. મૂળ કાવ્યના ઉપર અન્યકારે ટુંકમાં વિવરણ કરેવું હોવાથી આ કાવ્યના ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેલો છે એમ મને લાગ્યું. એથી અને ખાસ કરીને સંસ્કૃત ભાષાના અલ્પ અભ્યાસીઓ યમક્રમય પદો સુગમતાથી સમજી શકે તે ઇરાદાથી મેં સમાસ-વિગ્રહનું પ્રકરણ પણ તૈયાર કર્યું (આ હેતુપૂર્વક મેં શ્રીમદ્વિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકામાં પણ આવા પ્રકરણનો સમાવેશ કર્યો હતો).

વિશેષમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાદિકની જેમ આ પુસ્તકમાં પણ પરિશિષ્ટ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં પ્રથમ પરિશિષ્ટ તરીકે જે શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિ આપી છે. તેની અવચૂરિ સહિત એક નકલ લખીને મારા ઉપર સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય ન્યાયાંભોનિધિ શ્રીવિજયાનન્દસૂરી-શ્વરના શિષ્ય-રત્ન દક્ષિણવિહારી મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયના શિષ્યવર્ય મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી હતી. દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી શ્રીરવિસાગરકૃત શ્રીગૌતમસ્તુતિ અન્વયાંક સહિત તેઓએ લખી મોકલી હતી એટલુંજ નહિ, પણ તેનો અર્થ સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમણે તેની અવચૂરિ પણ રચી મોકલી હતી. વિશેષમાં ક્ષાન્તિવિજયજીએ વિહાર શરૂ કરેલો હોવાથી પરિશિષ્ટનાં તેમજ ભૂમિકાનાં બીજી વારનાં પ્રુક્ષે તપાસી જવામાં તેઓ સહાયભૂત થયા હતા એથી કરીને તેમજ ભૂમિકામાં કેટલેક સ્થળે તેમણે જે અમૂલ્ય સૂચનાઓ પણ કરી હતી તે બદલ હું અત્ર તેમનો ઉપકાર માનું છું.

અત્ર મારે એ નિવેદન કરવું જોઈએ કે જે પરિશિષ્ટો છપાઈ ગયાં ત્યાર પછી બાકીનાં પરિશિષ્ટો હું છપાવવાની તૈયારીમાં હતો તેવામાં મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીને અને ખાસ કરીને મારા પિતામહને જૈન ધર્મથી વિશેષ પરિચિત કરાવનારા મુનિરત્નો પૈકી પ્રવર્તક શ્રીક્ષાન્તિવિજયના અમૂલ્ય અન્ય-લંકારમાંથી શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિની સ્વોપસ અવચૂરિવાળી બે પ્રતિઓ તેમજ શ્રીજિનઅક્ષસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજનસ્તોત્રની આસપાસ ટિપ્પણવાળી એક પ્રતિ મને આ મુનિવર્યના શિષ્ય-રત્ન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી. આ બદલ હું એમનો ઋણી છું. સાધારણ-સ્તુતિની બે પ્રતિઓ પૈકી એક તો તદ્દન નવીન વિ. સં. ૧૯૭૫ માં લખાયેલી છે. બીજી પ્રતિ આનાથી પ્રાચીન છે ખરી, પરંતુ તે અપૂર્ણ છે. આ પ્રતિમાં દોઢેક શ્લોકનીજ

અવચૂરિ છે. પ્રથમ પ્રતિને પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં છપાયેલી અવચૂરિ સાથે મેળવી એતાં ખાસ કરીને એના પ્રારંભમાં એ પદો તેમજ અન્તમાં એક પદ વધારે માલૂમ પડ્યાં. પરંતુ ણીજા પાઠોનું સામ્ય વિચારતાં આને પ્રથમ અવચૂરિથી સ્વતંત્ર ગણી તેને અન્તમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ કરવાની મને જરૂર ન લાગી. આથી પાઠાન્તરો આપી મેં ચલાવી લીધું છે.

ત્રીજા તેમજ ચોથા પરિશિષ્ટગત સ્તોત્રો ચમકબદ્ધ હોવાથી તેની ટીકા આપવાની આવશ્યકતા તો હું સ્વીકારું છું. આની ટીકાની પ્રતિ કોઈ જ્ઞાન-ભંડારમાં હોય તો તે મેળવવા માટે મેં તપાસ કરી જોઈ, પરંતુ તેમાં હું ફત્તેહમંદ થયો નહી. કોઈ મહાશય પાસે તેવી પ્રતિ હોય અથવા તો તે કયાંથી મળી શકશે તે જાણવામાં હોય તો તે નિવેદન કરવા કોઈ મહાનુભાવ કૃપા કરશે તો તેમના ઉપકાર પૂર્વક આ બે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

અત્યારે તો મારી વિનતિ સ્વીકારી શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરિના સંતાનીય મુનિરાજ શ્રીકદયાણુ-વિજયે તૈયાર કરી મોકલેલ તૃતીય પરિશિષ્ટની અવચૂરિ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટ માટે પ્રવર્તક-જીના જ્ઞાન-ભંડારની પ્રતિગત ટિપ્પણ તેમજ આ બેનો મેં યથામતિ તૈયાર કરેલ અનુવાદ સુસ પાઠકના કર-કમલમાં અર્પી સંતોષ માનું છું.

પશ્ચિમ લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી પાટણના ભંડારના ગ્રન્થોનું સૂચી-પત્ર તૈયાર કરી રહ્યા છે એ વાતની મને ખબર પડતાં ભૂમિકાના પ્રુફની એક નકલ મેં તેમના ઉપર પણ મોકલી આપી હતી, કેમકે આમાં એવા કેટલાક ગ્રન્થો વિષે પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેતો હતો. આ પ્રુફ જોઈ જઈ તેમાં જે સુધારા વધારા તેમણે સૂચવ્યાં છે તે બદલ હું તેમનો પણ અત્ર ઉપકાર માનું છું.

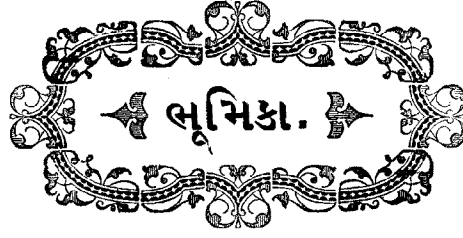
અંતમાં જે જે સદ્ગુણિતઓએ મને આ ગ્રન્થના સંશોધનાદિક કાર્યમાં સહાયતા કરી છે તેનો ફરીથી ઉપકાર માનતો તેમજ

“ ગચ્છતઃ સ્વલનં ક્વાપિ, ભવત્યેવ પ્રમાદતઃ ।
હસન્તિ હર્જનાસ્તત્ર, સમાદધતિ સજ્જનાઃ ॥ ૧ ॥ ”

એ તરફ પાઠક-વર્ગનું સવિનય ધ્યાન ખેંચતો હું વિરમું છું.

ભગતવાડી, બુલેધર,
મુંબઈ.
વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૩
કાર્તિક શુકલ પ્રતિપદ્.

સુસેવક
હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

અવતરણ—

કિંચિદ્ વક્તવ્યમાં સૂચવ્યા મુજબ આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામના કાવ્યના અનુવાદનો પ્રારંભ શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ભાષાન્તર સમાપ્ત થયા બાદ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે તેની ભૂમિકા તો મેં તે અન્ય સંપૂર્ણ છપાઈ ગયો તે પૂર્વે તૈયાર કરવા માંડી હતી, કેમકે શોભન-સ્તુતિ છપાવવી શરૂ થયા પછી આઠેક મહિને આ અન્ય પણ મુંબઈ વૈભવ મુદ્રણાલયમાં મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર પછી લગભગ છ માસ વીત્યા બાદ શ્રીમખ્મલદ્વિસૂરકૃત ચતુર્વિંશતિકા છાપવાનું કાર્ય નિર્ણયસાગર મુદ્રણાલયમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ અન્ય સૌથી પ્રથમ છપાઈ ગયો અને ત્યાર પછી ટુંક સમયમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું કાર્ય પણ સમાપ્ત થયું, પરંતુ પૃષ્ઠની અપેક્ષાએ લઘુ એવી આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામની કૃતિ છપાવવાનું કાર્ય તો ચાલુજ રહ્યું.

આ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિને લઈને ભૂમિકાનો કેટલોક ભાગ વિષયની અપેક્ષાએ સમાન એવી ચતુર્વિંશતિકામાં છપાવી દેવો પડ્યો. હાખલા તરીકે ચતુર્વિંશતિકાના કાવ્ય-મીમાંસામાં આપેલ વસ્તુ, સ્તુતિ-વિચાર અને સ્તુતિ-કદમ્બકનો ક્રમ એ હકીકત આ ભૂમિકાને માટે તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

કાવ્ય-સમીક્ષા

વિશિષ્ટતા—

પ્રત્યેક જિનેશ્વરની મુખ્યતાવાળી ચાર ચાર પદોની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય સ્વોપજન વિવરણથી વિભૂષિત છે, વળી તેનાં સમગ્ર (૯૬) પદો વસંતતિલકા વૃત્તમાંજ રચાયેલાં છે તેમજ એના ચતુર્થાદિ પદોમાં રમુખ્યતઃ શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ એની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે. સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકાની જેમ અત્ર કોઈ યક્ષની કે શ્રુત-

૧ આવી સ્તુતિમાં ચાર જૂદાં જૂદાંજ પદો હોવાં જોઈએ એવો કંઈ નિયમ નથી. એકના એક પદના અમુક જિનેશ્વર, સર્વે જિનેશ્વરો, આગમ અને ભકત-દેવતા એ ચારેને ઉદ્દેશીને અર્ચો થતા હોય તો તેવા પદનો પણ આવી સ્તુતિમાં સમાવેશ થઈ શકે છે. શું આનું પણ પ્રમાણ આપવું પડશે ? એમજ હોય તો પાઠક મહાશયને પ્રથમ પરિશિષ્ટ પ્રતિ દ્રષ્ટિપાત કરવા વિનયિત કરું છું.

૨ આ કાવ્યમાં ચાવીસ શાસન-દેવીઓ પૈકી સોળ શાસન-દેવીઓની અને સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી છ વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ-કરવામાં આવી છે.

૩ તીર્થંકર તીર્થની સ્થાપના કરતી વેળાએ યક્ષ જાતિના શાસન-રાગી દેવ અને દેવીની પણ સ્થાપના કરે છે. આ પ્રમાણે શાસનના હિતાર્થે જે દેવીની નિમણૂક થઈ હોય તે 'શાસન-દેવી' કહેવાય છે. જૈન દર્શનની માફક બૌદ્ધ દર્શનમાં પણ 'શાસન-દેવી'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.

દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી નથી, પરંતુ ઉપર્યુક્ત એ ગ્રન્થોની માફક અત્રે પણ કાલી અને અંબિકા એ બે દેવીઓની બે બે વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી હકીકત છે.

આ કાવ્યમાં જે વિશિષ્ટતાઓ રહેલી છે તે પૈકી કેટલીકનું સ્થૂલ સ્વરૂપ તો આપણે ઉપર મુજબ વિચારી લીધું. વિશેષમાં અત્ર સમસ્ત પદો દ્વિતીય અને ત્રીતીય ચરણોની સમાનતારૂપ યમક-થી વિભૂષિત છે એ વિશિષ્ટતા તરફ દષ્ટિ-પાત કરવામાં આવે છે. આને વિશિષ્ટતા કહેવાનું કારણ એ છે કે ચતુર્વિંશતિકા, સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા તેમજ ઐન્દ્ર-સ્તુતિમાં આ યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે, જ્યારે અત્ર તો તેનું એકચ્છત્ર સામ્રાજ્ય ભેવામાં આવે છે. આવાજ યમકથી અલંકૃત ચતુર્વિંશતિજિનવિજયસ્તુતિ શ્રીહિમવિજયગણિએ માલિની છંદમાં રચી છે અને તે પણ સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિથી વિભૂષિત છે (આની સાન્વયાંક મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા મેં તૈયાર કરી છે. સમયાનુસાર તે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે). ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ આવાં યમકમય કાવ્યો અન્ય મુનિ-વર્યોએ રચ્યાં હશે, પરંતુ તેના દર્શન કરવાની વાત તો દૂર રહી કિન્તુ તેના નામ-શ્રવણનો પણ મને લાભ મળ્યો નથી. આથી લિખાલિખ વિષયવાળાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમકમય કાવ્યો નીચે મુજબ છે.

કાવ્યનું નામ.	કર્તા.	છંદ.	પદ્ય-સંખ્યા.
૧ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ (અવચરિ સહિત)	શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીજિનસુન્દર	શાદૂલવિકીડિત	૨૮
૨ " "	" "	રથોદ્ધતા	૨૮
૩ " "	" "	(મોટે ભાગે) ઉપભતિ	૨૮
૪ " "	પૂર્વાચાર્ય	અનુષ્ટુપ્	૨૮
૫ " "	શ્રીસોમપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૨૭
૬ નેમિજિનસ્તવન	શ્રીરવિસાગર મુનિરાજ	દ્રુતવિલંબિત	૨૬
૭ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૨૫
૮ જિન-સ્તવ	શ્રીધર્મશેખરગણિ	સગ્ધરા	૨૫
૯ શારદા-સ્તોત્ર	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપભતિ	૧૩
૧૦ જિનસિંહસૂરિ-સ્તવન	" "	" "	૧૩
૧૧ શ્રીવીર-સ્તવન	" "	અનુષ્ટુપ્	૧૩
૧૨ શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રાતિહાર્યસ્તવન	" "	રથોદ્ધતા	૧૦
૧૩ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવ	" "	અનુષ્ટુપ્	૬
૧૪ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામિસ્તુતિ	" "	" "	૪

૧ યમકનું લક્ષણ—

“ સ્યાત્ પાદપદવર્ણના-માવૃત્તિ: સંયુતાડયુતા ।
યમકં ભિન્નવાચ્યાના-માદિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥ ”

—વાગ્ભટાલંકાર શ્લો. ૨૨

૨ આ ચોદ કાવ્યો પૈકી પ્રત્યેકનું એકેક પદ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકામાં આપવામાં આવ્યું છે.

આ ચૌદ કાવ્યો પૈકી જે કાવ્યોને ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ તરીકે મેં અત્ર ઓળખાવ્યાં છે અને જેની શ્લોક સંખ્યા ૨૭-૨૮ ની છે તેમાં એક વિશિષ્ટતા રહેલી છે. તે એ છે કે આ પ્રત્યેક કાવ્યમાં આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા શ્રીઋષભનાથ પ્રમુખ ચોવીસ તીર્થંકરોની એક એક પદ દ્વારા સ્તુતિ કર્યા પછી તેના કર્તાએ અંતમાં સમસ્ત તીર્થંકરો, આગમ અને ભક્ત-દેવતાની પણ પૃથક્ પૃથક્ પદ રચીને સ્તુતિ કરી છે. આથી કરીને આવાં કાવ્યોમાંથી દરેક તીર્થંકરની સ્તુતિરૂપ પદની સાથે પ્રત્યેક વેળા સમસ્ત તીર્થંકરાદિક સંબંધી ત્રણ પદોનો સમન્વય કરવાથી ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો ઉદ્ભવે છે અને તેમ થતાં આમાંથી ગમે તે સ્તુતિ-કદમ્બકનો પ્રતિક્રમણાદિક કરતી વખતે ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે.+ આ વાત નીચે મુજબનાં ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિના નામથી ઓળખાવાય તેવાં કાવ્યોના સંબંધમાં પણ ઘટી શકે છે:—

કાવ્ય-પ્રારંભ.	કર્તા.	છંદ.	પદ-સંખ્યા.
૧ કનકકાન્તિધનુઃશત૦	શ્રીજિનમ્ભસૂરિ	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૯
૨ *પાત્વાદિદેવો દશ કલ્પવૃક્ષાઃ	”	ઉપભતિ	૨૯
૩ *આનન્દસુન્દરપુરન્દરનમ્રમૌલિ૦	પૂર્વાચાર્ય	વસન્તતિલકા	૨૮
૪ તત્ત્વાનિ તત્ત્વાનિ ભૂતેષુ સિદ્ધં	”	ઈન્દ્રવજ્રા	૨૮
૫ ઋષભ ! નમ્રસુરાસુરશેખર૦	”	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૮
૬ *ઋષભદેવમહં જિનનાયકં	”	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૮
૭ *ચિનતવાસવભૂપતિમણ્ડલી	શ્રીમુનિશેખર	”	૨૮
૮ સ્વામિન ! સુપાર્શ્વ ! મગવન્ !	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસન્તતિલકા	૨૮
૯ જય વૃષભ ! જિનાભિલ્લૂચસે	શ્રીધર્મદોષસૂરિ	માલિની	૨૮
૧૦ જયશ્રીનેતારં પ્રથમ૦	શ્રીજિનમ્ભડનગણિ	શિખરિણી	૨૮
૧૧ સકલમજ્જલભૂરુહજીવનં	શ્રીદેવરત્નશિષ્ય	”	૨૮

આ તો *સંસ્કૃત સ્તુતિઓનો મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે. બાકી પ્રાકૃત ભાષામાં પણ આવી અનેક સ્તુતિઓ છે. અત્રે તો આવી જે સ્તુતિઓનો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે. તે પૈકી પૂર્વાચાર્યે માલિની છંદમાં રચેલી ૨૭ શ્લોકની એક સ્તુતિ જે મારા જ્ઞેવામાં આવી છે તેનું આદ્ય પદ નીચે મુજબ છે:—

+ મુનિરત્ન શ્રીચતુરવિજયે આ સંબંધમાં મારું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું, તેના પરિણામે મેં આ ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિશેષમાં તેમણે આવાં કાવ્યોનાં પ્રારંભિક પદો પણ સૂચવ્યાં છે એ તેમની સાહિત્ય-સેવાની ભાવના પ્રકટ કરે છે.

* આ નિશાનીવાળાં કાવ્યો સિવાયનાં બાકીનાં સાત કાવ્યો અન્યાન્ય યમકમય છે.

૧ આ ૨૮ પદવાળા કાવ્યમાં ૨૫ મા અને ૨૬ મા એ જે પદો દ્વારા સમગ્ર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, ત્યારે ઉપર્યુકત કોષ્ટકમાં આપેલા પ્રથમ કાવ્યના ૨૫ માજ પદમાં જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ છે.

૨ પ્રથમ પદ નહિ મળવાથી આ સાતમા શ્લોકનું પ્રારંભિક પદ આપેલું છે.

૩ એમણે રચેલું આ કાવ્ય યદ્યુગ ક્રિયાપદમય છે.

૪ આટલીજ આવી સંસ્કૃત સ્તુતિઓ છે એમ આ ઉપરથી સમજવાનું નથી, પરંતુ એથી વધારેના દર્શન કરવા હું ભાગ્યશાળી થયો નથી એટલે તેનો મેં અત્ર પરિચય કરાવ્યો નથી.

“ જયપચ્છપયાવં મેહગંભીરરાવં
 ભવજલનિહિનાવં નાયનીસેસભાવં ।
 હણિયકુસુમચાવં દ્વોસકંતારદાવં
 પદમજિણમપાવં વંદિમો છિન્નતાવં ॥ ૧ ॥ ”

[જગત્પ્રકટપ્રતાપં મેઘગમ્ભીરરાવં
 ભવજલનિધિનાવં જ્ઞાતાનિઃશેષભાવમ્ ।
 હતકુસુમચાપં દ્વોષકાન્તારદાવં
 પ્રથમજિનમપાપં વન્દામહે છિન્નતાપમ્ ॥ ૧ ॥]

ખીજી આવી સ્તુતિ ૨૮ પદ્યની છે અને તે શ્રીઉદયપ્રધાન મુનીશ્વરે શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદમાં રચી છે. તેનું પ્રથમ પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“ જસ્તાસી ચવણં ચતુર્થિદિવસે આસાદકિણ્હે તહા
 જમ્મો નિક્કમણં ચ જસ્સ કસિણે ચિત્તદ્દમીવાસરે ।
 નાણં ફગ્ગુણકિણ્હેગારસિ સિવં માહસ્સ તેરસ્સિણ
 કિણ્હાણ રિસહેસરં જિણવરં વંદામિ તં સુંદરં ॥ ૧ ॥ ”

[યસ્યાસીત્ ચ્યવનં ચતુર્થીદિવસે આસાદકુણ્ણે તથા
 જન્મ નિક્કમણં ચ યસ્ય કુણ્ણે ચૈત્રાષ્ટમીવાસરે ।
 જ્ઞાનં ફાલ્ગુનકુણ્ણૈકાદશ્યાં શિવં માઘસ્ય ત્રયોદશ્યાં
 કુણ્ણાયાં ક્રષમેશ્વરં જિનવરં વન્દે તં સુંદરમ્ ॥ ૧ ॥]

ઉપર્યુક્ત કાવ્યોની જેમ સ્તુતિ-કદમ્બક જેમાંથી બની શકે એવું એક શ્રીવિહરભાણવિ-
 શતિજિનસ્તવ પણ છે. આ કાવ્યમાં ૨૭ પદ્યો છે. તેના પ્રથમના ૨૦ પદ્યોમાં અત્યારે મહાવિદેહ
 ક્ષેત્રમાં વિચરતા શ્રીસીમંધર પ્રમુખ ^૧વીસ તીર્થકરોની, ત્યાર પછીના ચાર પદ્યોમાં ઋષભ,
 વર્ધમાન, વારિષેણ અને ચન્દ્ર એ ^૨શાશ્વત નામવાળાં ચાર તીર્થકરોની અને અન્તના પદ્યોમાં

૧ (૧) સીમંધર, (૨) યુગંધર, (૩) શ્રીખાહુ, (૪) મુખાહુ, (૫) મુજાત, (૬)
 સ્વયંપ્રભ, (૭) ઋષભાનન, (૮) અનન્તવીર્ય, (૯) સૂરપ્રભ, (૧૦) વિશાલ, (૧૧)
 વજ્રધર, (૧૨) ચન્દ્રાનન, (૧૩) વજ્રખાહુ, (૧૪) ભુજંગ, (૧૫) ઈશ્વર, (૧૬) નેમિ,
 (૧૭) વીરસેન, (૧૮) મહાભદ્ર, (૧૯) દેવયશા અને (૨૦) અજિતવીર્ય એ આ વીસ
 તીર્થકરોનાં અનુક્રમે નામ છે.

૨ સાધારણ રીતે એમ કહેવામાં આવે છે કે કોષ્ઠનું નામ અમર રહ્યું નથી અને રહેવાનું પણ નથી,
 પરંતુ અહિં આ પણ અપવાદ નજરે પડે છે, કેમકે આ ચાર નામો તો પ્રત્યેક અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીમાં મોળૂદ
 રહ્યાં છે અને રહેશે એમ જૈન શાસ્ત્રકારો કહે છે. અર્થાત્ જગત્માંનાં અનેક નામો ભૂલી જવાશે-નષ્ટ થશે, પરંતુ
 આ નામોનો તો નાશ નહિ થાય, તે તો અમર રહેશે, જ્યારે તે તે નામધારી તીર્થકર તો દેહોત્સર્ગ થતાં સિદ્ધિ
 સ્થાનમાં અમરતા ભોગવશે.

૧ આગમ, સમસ્ત તીર્થંકરો અને જિનશાસનાનુરાગી સ્મરસ્વતી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સમગ્ર કાવ્ય ૨ પાદાન્તયમકમય છે અને તે શ્રીસ્તોત્રરત્નાકરના દ્વિતીય ભાગના અંતમાં અવચૂરિ સહિત છપાયેલું છે.

અત્રે એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે શ્વેતાંબર સાહિત્યની માફક દ્વિગંબર સાહિત્યમાં પણ ચરણસમાનતારૂપ યમકમય પદો દષ્ટિગોચર થાય છે ખરાં, પરંતુ તે છૂટાં છવાયાં છે. દાખલા તરીકે મહાકવિ શ્રીવાણસકૃત નેમિ-નિર્વાણ કાવ્યના છઠ્ઠા સર્ગમાં તેમજ કવિરાજ શ્રીહરિચન્દ્રે રચેલા ધર્મશર્માલ્યુદયના ૧૯ મા સર્ગમાં આવાં પદો છે. આ ઉપરાંત આદ્ય સ્તુતિકાર સ્વામી સમંતભદ્રજીએ રચેલા જિન-શતકમાં અનેક પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત પદો છે, પરંતુ તેમાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમકબદ્ધ તો પાંચમા, પંદરમા, પચીસમા, એકાવનમા, બાવનમા અને એકસો આઠમા એમ છજ પદો છે. છતાં પણ એ ભૂલવા જેવું નથી કે ૧૫ મું પદ પાદાભ્યાસર્વપાદાન્તયમકમય છે અને ૨૫ મું પદ તો શ્રીશોભન-સ્તુતિનાં સમુદ્ગયમકમય ૪૯ માથી પર મા પદોના જેવું છે, જ્યારે ૫૧ મા અને પર મા પદો તો દ્વયક્ષરપાદાભ્યાસયમકમય અને દ્વયક્ષરસમુદ્ગયમકમય છે. આ રહ્યાં તે બે પદો:—

“ તત્તોઽમૃતિમતામીમં તમિતામતિમુત્તમઃ ।
મતોઽમાતાઽતિતા તોન્તું તમિતામતિમુત્તમઃ ॥ ૫૧ ॥
નેતાનતનુતેઽનેનોઽનિતાન્તં નાતતો નુતાત્ ।
નેતા ન તનુતે નેનો નિતાન્તં ના તતો નુતાત્ ॥ ૫૨ ॥ ”

ઉપર્યુક્ત પ્રકારના યમક ઉપરાંત વિવિધ પ્રકારના યમકમય તેમજ ચિત્રમય કાવ્યો પણ જૈન સાહિત્યમાં છે. આ વાતની પ્રતીતિ કરવાની જેને ઈચ્છા હોય તેણે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની મારી સંસ્કૃત ભૂમિકા જેવી. તે તરફ નજર ફેંકવાથી સાથે સાથે જૈન (શ્વેતાંબર) સંસ્કૃત સાહિત્યનું ગૌરવ પણ ધ્યાનમાં આવશે, કેમકે એ સંબંધમાં પણ આ ભૂમિકામાં થોડુંક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

૧ અત્ર વ્યતિક્રમ છે અર્થાત્ સમસ્ત તીર્થંકરોની સ્તુતિ કર્યા પછી આગમની સ્તુતિ કરવાની પ્રયાનું અત્ર ઉલ્લંઘન થયેલું નજરે પડે છે.

૨ જૈન સાહિત્યમાં પાદાન્તયમકમય કાવ્યો ઘણાં છે. આમાં ચરણસમાનતારૂપ યમકનો અંતર્ભાવ નહિ કરીએ તો એમ ખેધડક કહી શકાય કે વિવિધ પ્રકારના પાદાન્તયમકથી અલંકૃત પદો શ્રીખંડભટ્ટિસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકામાં મોટી સંખ્યામાં છે (જુઓ એ ગ્રન્થના ઉપોદ્ધાતના પર મા અને પ૩ મા પૃષ્ઠો). સર્વાંગે આ યમકથી અલંકૃત (મુદ્રિત) કાવ્યો તો શ્રીદેવનન્દિકૃત સિદ્ધિપ્રિયસ્તોત્ર, શ્રીવિહરમાણ્વિંશતિજિનસ્તવ અને શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત પાર્થિજિનસ્તોત્ર છે.

અત્ર પાદાન્તયમક શું છે તે ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે અનેક જ્ઞાતના શબ્દાલંકારથી પરિપૂર્ણ અને સ્વધરા જેવા મોટા વૃત્તમાં શ્રીજમ્ભૂ મુનીશ્વરે રચેલા જિનશતકના દ્વિતીય પરિચ્છેદનો સોળમો શ્લોક દૃષ્ટાન્ત-યે આપવામાં આવે છે:—

“ સ્પ્રહાઽજ્ઞં શ્રિયો યઃ શિવપુરપથિકાસન્નહાનોચિતાયાઃ
કોષાધીશૈર્નિશાન્તે નમુચિરિપુગિરાસન્નહા નો ચિતાયાઃ ।
આનીયાનીય નિત્યં પરમશુરુકરઃ પર્વશાલીક્ષયાય-
પ્રાત્તેર્હેતુઃ પ્રધાનો ભવતુ સ ભવતાં પર્વશાલીક્ષયાય ॥ ”

હવે પાછા પ્રસ્તુત વિષય ઉપર વિચાર કરીશું તો માત્રમ પડશે કે આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાંનાં કેટલાંક પદોમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો સર્વથા સમાન નથી, પરંતુ તેમાં બે ચરણોમાંથી એકમાં વિસર્ગની અધિકતા છે. જેમકે ૧૬ મા, ૨૨ મા, ૫૮ મા, ૬૩ મા તથા ૭૧ મા પદોમાં આવી હકીકત દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. પરંતુ આ કંઈ ક્ષતિ નથી, કેમકે કહ્યું પણ છે કે—

“યમકશ્લેષચિત્રેષુ, વવયોર્હલયોર્ન મિત્ ।
નાનુસ્વારવિસર્ગો ચ, ચિત્રમજ્ઞાય સમ્મતૌ ॥”

—વાગ્ભટ્ટાલંકાર શ્લો. ૨૦

આ કથન અનુસાર ૭૪ મા પદમાં ડકાર અને લકારની અને ૮૦ મા પદમાં બકાર અને વકારની સવર્ણતા નજરે પડે એ સ્વભાવિક છે. પરંતુ ૬૩ મા પદમાં તો શકાર અને સકારનું પણ સાવર્ણ્ય સ્વીકારેલું જેવામાં આવે છે એ વિશેષતા છે, કિન્તુ તે પણ આવા યમકમય કાવ્યમાં વાંધારૂપ નથી (જુઓ પૃ ૧૧૨).

આ કાવ્યમાં ચોવીસ તીર્થકરો પૈકી કેટલાકનાં તો જનક અને જનનીનાં નામો પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે એ પણ એની વિશિષ્ટતામાં વધારો કરે છે; કેમકે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં તો ફક્ત પ્રથમ તીર્થકર શ્રીઋષભદેવનાજ પિતાશ્રીના નામનો ઉલ્લેખ છે, બાકીના તીર્થકરોની સ્તુતિઓમાં તો તે તે તીર્થકરનાજ નામનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ છે,^૧ જ્યારે નેમિનાથ-સ્તુતિમાં તો રાજમતીનો પણ ઉલ્લેખ છે.^૨ આ રાજમતીના ઉલ્લેખને ધ્યાનમાં ન લઈએ તો એમ કહી શકાય કે શોભન-સ્તુતિ એ એકજ જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપ છે, કેમકે પ્રત્યેક તીર્થકરના નામના સામાન્ય અને વિશિષ્ટ એમ બે બે અર્થો થાય છે તે પૈકી સામાન્ય અર્થ અન્ય સ્થળે પણ ઘટી શકે છે. ચતુર્વિંશતિકાના સંબંધમાં તો આ હકીકત સંપૂર્ણ રીતે ઘટાવી શકાય છે, કેમકે ત્યાં ફક્ત પ્રથમ પદમાં ‘નાભેય’ એવો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે અન્યત્ર તો તીર્થકરોનાં નામોજ આપેલાં છે. આ પ્રમાણેની અત્ર વિશિષ્ટતા હોવા છતાં એ તો સુસ્પષ્ટ વાત છે કે ત્રણે કાવ્યોમાં પ્રથમ પદમાં તો પ્રથમ તીર્થકરના પિતાશ્રીનાજ નામનો ઉલ્લેખ હોવાથી તદંશે સમાનતા છે.

આ કાવ્યમાં વ્યાકરણના નિયમનો કોઈ સ્થળે ભંગ થયેલો જેવામાં આવતો નથી એ કવિરાજની વ્યાકરણ-શાસ્ત્રની સિદ્ધહસ્તતા સૂચવે છે. વળી સંબોધનાર્થક રૂપના અન્તમાં એકાર કે એકાર હોય અને તેની પછી અકારથી શરૂ થતો શબ્દ આવે તો તે અકારનો લોપ કરી તેને સ્થાને

૧-૨ પહેલા ચાર તીર્થકરોના તેમજ ૧૨ મા, ૧૮ મા અને ૨૨ મા તીર્થકરોના જનકનાં નામો તેમજ બીજા, નવમા અને દશમા એ ત્રણ તીર્થકરોની જનનીનાં નામોનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ છે.

૩ આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં ૧ લા, ૨ જા, ૪ થા, ૧૦ મા અને ૧૨ મા તીર્થકરોનાં નામો આપવામાં આવ્યાં નથી.

૪ આ હકીકત ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના સંબંધમાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જુઓ ૮૫ ગો શ્લોક (આવી રીતે ૮૯ મા શ્લોકમાં પાર્શ્વનાથના પાર્શ્વ વક્ષનું પણ નામ નજરે પડે છે.)

૫ જુઓ ચતુર્વિંશતિકાનો ઉગોદ્ધાત (પૃ ૪૭-૫૧).

અવગ્રહ રાખવામાં આવે છે એવાં જે દૃષ્ટાન્તો ભાગ્યે નજરે પડે છે તે પણ આ કાવ્યમાં દગ્ગોચર થાય છે. એ વાતની ૪૮ મા, ૫૭ મા, ૮૧ મા અને ૯૬ મા પદો સાક્ષી પૂરે છે.

વિશેષમાં એમણે અત્ર એકાક્ષરી કોશનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે એ એમના કોશ સંબંધીના પાણ્ડિત્યને પણ પ્રકટ કરે છે. આ યમકમય કાવ્યમાંનાં અનેક પદો ^૧અનુપ્રાસથી પણ અલંકૃત છે એ તરફ ધ્યાન આપતાં એ પણ ઉમેરવું ઉચિત સમજાય છે કે કવિરાજ પાસે શબ્દનો અસાધારણ ભંડાર હોવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે મેં યથામતિ વ્યાકરણ, કોશ, અલંકાર, વિષય ઇત્યાદિની અપેક્ષાએ આ કાવ્યની સ્થૂળ સમીક્ષા પાઠક-વર્ગ સમક્ષ ઉપસ્થિત કરી છે, કેમકે તેની સૂક્ષ્મ (આન્તરિક) સમીક્ષાનું કાર્ય કરવા જેટલું મારામાં બુદ્ધિ-બળ નથી. આથી કરીને તે બદલ હું સાક્ષર-વર્ગની ક્ષમા યાચું અને સાથે સાથે એ ત્રુટિ દૂર થવાની તેમની તરફથી આશા રાખું તો વધારે પડતું નહિ ગણાય.

કવીશ્વર-વિચાર—

ઘણી વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે કાવ્યની ખરી ખૂબી તો તેના ઉત્પાદક કવિરાજનાં જનક, જનની, જન્મ-ભૂમિ, સત્તા-સમય વિગેરેથી વાકેફગાર થતાં ધ્યાનમાં આવે છે. આ સંબંધમાં વિશેષ ઊદાપોહ ન કરતાં વસન્તતિલકા નામના છંદમાં ઉપર્યુક્ત પ્રકારના યમકમય કાવ્ય રચનારા તરીકે ^૨અદ્વિતીય એવા કવીશ્વર શ્રીમેદ્વિજયગણિ પરત્વે યથાસાધન વિચાર કરવામાં આવે છે.

શ્રીમેદ્વિજયગણિ સંબંધી વિશેષ માહિતી મને મળી શકી નથી. પરંતુ તેઓ તપા-ગચ્છના છે, વળી તેમણે પણ્ડિત તેમજ ગણિ પદવીઓ પ્રાપ્ત કરી હતી તેમજ તેઓ શ્રીઆનન્દ-વિજયગણિના શિષ્ય થાય છે એ વાત તેમજ તેઓ શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરના સમયમાં થઈ ગયા છે એ હકીકત પણ તેમણે રચેલ આ કાવ્યની અવચરિના અંતિમ ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ઇતિ શ્રીતપાગચ્છાધિપતિશ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરરાજ્યે સકલપણ્ડિતોત્તમપણ્ડિતશ્રીઆનન્દવિજયગણિચરણ-કમલચન્દ્રીકાયમાણેન પણ્ડિતમેરુવિજયગણિના વિરચિતા સ્વોપજ્ઞચતુર્વિંશતિજિજ્ઞાસુસ્તુત્યવચ્ચરિકા સમ્પૂર્ણા. ”

શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરનો સમય વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દી હોવાનું સુપ્રસિદ્ધ છે. આથી કરીને આ કવિરાજ વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દીના ઉત્તરાર્ધમાં એટલે કે ઈ. સ. ની ૧૭ મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં થઈ ગયા હોવા જોઈએ.

૧ અનુપ્રાસનું લક્ષણ એ છે કે:—

“ તુલ્યથુલ્યક્ષરાવૃત્તિ-રનુપ્રાસઃ સ્ફુરદ્ગુણઃ ।

અતત્પદઃ સ્યાચ્છેકાનાં, લાટાનાં તત્પદ્વચ્ચ સઃ ॥ ”

—વાગ્ભટાલંકાર સ્તોત્ર ૧૭

૨ અદ્વિતીય કહેવાનું કારણ એ છે કે અન્ય કોઈ સ્વેતાંબર કવિરાજે આ છંદમાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમક અદ્વ ૯૬ સ્તોત્રની સ્તુતિ રચી હોય એમ જાણવામાં આવ્યું નથી.

કૃતિઓ—

આ કવિરાજે 'વિજ્ઞપિત-પત્રી (સંસ્કૃત ભાષામાં) અને શ્રીપાલ-રાસ પથુ (ગૂર્જર ગિરામાં) રચ્યાનું કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત તેમણે અન્ય કોઇ ગ્રન્થ રચ્યો હોય તો તેની મને ખબર નથી.

કવિરાજના ગુરૂશ્રી—

“ આનંદવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતવાનરગણિશિષ્યપંડિતઆનંદવિજયગણિમિર્જેસલમેરુમાળદગારે ચિત્કોશે મુક્તા સં ૧૬૫૧ ” એવો ઉલ્લેખ શ્રીકેનકેપ્રભકૃત હૈમન્યાસ (દુર્ગપદવ્યાખ્યા)ની હસ્ત-લિખિત પ્રતિના અન્તમાં છે એ પ્રમાણેની જે હકીકત જેસલમીરમાળદાગારીયગ્રન્થાનાં સૂચી એ નામના પુસ્તકના પૃષ્ઠમાં ભેઈ શકાય છે તે ઉપરથી શ્રીઆનન્દવિજયગણિ શ્રીઆનન્દ-વિમલસૂરીશ્વરના પ્રશિષ્ય અને વિજયવિમલના નામથી પણ ઓળખતા પણ્ડિત શ્રીવાનરપિના શિષ્ય થતા હતા એમ બેઘડક કહી શકાય. આ શ્રીઆનન્દવિજયગણિ પ્રસ્તુત કવિરાજના ગુરૂ હોવાનો પૂર્ણ સંભવ છે. એમણે જેસલમેરના ભંડારમાં વિ. સં. ૧૯૫૬ માં નલાયનની પણ પ્રતિ મૂકી હતી (જુઓ જે. ભાં. સૂચી, પૃ ૦ ૫૫).

આ આનન્દવિજયગણિજીને બુદ્ધિવિમલ નામના શિષ્ય હતા એ વાત નીચેના ઉલ્લેખ ઉપરથી ભેઈ શકાય છે:--

“ વિક્રમાદિત્યસંવત્સરાત્ ૧૦૦૧ વર્ષે લિખિતતાલપત્રીયપુસ્તકાત્ જેસલમેરમહાદુર્ગે સંવત્ ૧૬૫૧ વર્ષે આષાઢશુદ્ધિ ૩ સોમવારે પુષ્યનક્ષત્રે તપાગચ્છાધિરાજમહારકશ્રીશ્રીઆનન્દવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રીશ્રી ૫-વિજયવિમલગણિશિષ્યશિરોમણિપંડિતશ્રીઆનંદવિજયગણિશિષ્યબુદ્ધિવિમલેન લિખિતમિદં પુસ્તકં ॥ ”

જે પ્રતિના અંતમાં આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ છે તે શ્રીમહેશ્વરસૂરિની પંચમી માહાત્મ્ય (પ્રા.) નામની રકૃતિ છે. જેસલમેરમાં રહેલી વિ. સં. ૧૦૦૬ માં તાડપત્ર ઉપર લખેલી પ્રતિ ઉપરથી શ્રીબુદ્ધિવિમલ મુનીશ્વરે તેની એક નકલ કરી હતી. આ નકલ પાટણના જૈન ભંડાર (ફેફલીઆ વાડ)માં છે.

જૈન ગ્રન્થાવલીમાં શ્રીહર્ષકુલકૃત બંધહેતૂદયત્રિભંગી પ્રકરણના વૃત્તિકાર, અજ્ઞાતોચ્છ પ્રકરણના વૃત્તિકાર તેમજ અન્યાયચ્છેદકુલકના કર્તા એ ત્રણેના સંબંધમાં આનન્દવિજયના નામનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી. કેમકે સં. ૧૬૦૨ માં રાણુપુરમાં બંધહેતૂદય-

૧ આવો ઉલ્લેખ શ્રેષ્ઠિ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ 'શ્રીચતુર્વિંશતિ-જિનાનન્દસ્તુતયઃ' ના અંગ્રેજી આમુખમાં ભેવામાં આવે છે. વિજ્ઞપિત-પત્રીના કર્તા તરીકે મેરૂવિજયનું નામ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ ૦ ૩૪૩)માં પણ આપેલું છે, પરંતુ તેજ આ કવીશ્વર છે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરવો યાકી રહે છે.

૨ આ કૃતિના એક ચતુર્થાંશનો પણ્ડિત લાલચન્દ્રે તૈયાર કરેલો અનુવાદ પ્રકાશિત છે.

ભૂમિકા.

ત્રિભંગી પ્રકરણની ^૧વૃત્તિ રચનારા તરીકે તે અન્યના અન્તિમ ભાગમાં આપેલા પ્રલોકમાં વિજયવિમલ નામ સુસ્પષ્ટ નજરે પડે છે. આ રહ્યા તે પ્રલોક:—

“તપગણપુસ્કરતરણિ—શ્રીશ્રીઆનન્દવિમલસૂરીનામ્ ।

શિષ્યેણેયં ટીકા, વિહિતા ગણિવિજયવિમલેન ॥ ૧ ॥

દ્વિચરસનિશાકર(૧૬૦૨)મિતે વર્ષે હર્ષેણ ‘રાણપુર’નગરે ।

સ્વપરાર્થકૃતે રચિતા, ટીકેયં ભવતુ પુણ્યકરી ॥ ૨ ॥”

૩૧ પદવાળા ^૨અન્નાયઉંછકુલક (અન્નાતોંછ પ્રકરણ)ની વૃત્તિના પ્રાન્ત ભાગમાંના નિમ્ન-લિખિત—

“કોવિદવિજયવિમલગણિશિષ્યેણાનન્દવિજયસંજ્ઞેન ।

एकत्रिंशत्पद्यार्थो लिखितः कोऽपि समयोक्तः ॥”

—ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે તેના કર્તા ^૩શ્રીવિજયવિમલગણિના શિષ્ય-રત્ન શ્રીઆનન્દવિજય છે. એટલે કે આ ઉલ્લેખ તેો સત્ય છે.

શ્રીમેરૂવિજયગણિ તેમજ શ્રીબુદ્ધિવિમલ મુનિના ગુરૂ અને જેસલમેરમાંના તપાગચ્છના ભંડારના સંવર્ધક-પોષક એવા આ શ્રીઆનન્દવિજયગણિએ શ્રીહીરવિજયસૂરિને તેમજ શ્રીવિજયસેનસૂરિને પૂછેલા મનનીય પ્રશ્નો હીરપ્રશ્ન યાને પ્રશ્નોત્તર સમુચ્ચય (શ્રી હંસવિજય જૈન ક્રી લાયબ્રેરી અન્યમાલા નં. ૧૮) ના પ. ૧૨ માં તેમજ સેનપ્રશ્ન (દે. લા. પુ. ફં.) ના પ. ૧૮-૨૩ માં છે.

મેરૂવિજય નામના અન્ય મુનીશ્વરો—

મહોપાધ્યાય ^૪શ્રીમેઘવિજયગણિના શિષ્ય-રત્નનું નામ મેરૂવિજય છે. વળી (૧) નવ વાડી સગ્રાય, (૨) ઈરિયાવહી સગ્રાય (ગાથાંક ૧૬), (૩) મેતાર્યમુનિ સગ્રાય (ગા. ૧૫), (૪)

૧ આ વૃત્તિ જૈન આત્માનંદ સભા (ભાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત થયેલી છે. સાથે સાથે આ અન્યમાં વાનરર્ષિએ રચેલું સાવચૂરિક અંધોદયસત્તા પ્રકરણ પણ આપેલું છે. વિશેષમાં સં. ૧૬૨૩ માં રચેલી અવચૂરિ સાથેનું તેમજ રચેલું ભાવપ્રકરણ પણ આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૨ શ્રીઆનન્દવિજયગણિકૃત પદાર્થ (વૃત્તિ) સહિત શ્રીઆત્માનંદ સભા તરફથી વિ. સં. ૧૯૬૯ માં પ્રસિદ્ધ થયેલા આ અન્યના અન્તિમ ભાગમાં “ઈતિ ‘અન્નાયઝંછગહને’ ઈતિ કુલકવૃત્તિ: સમાપ્તા ॥ પશ્ચિતશ્રીઆનન્દવિજયગણિકૃતા સુવિહિતયતિતિવાચનાકૃતે લિખિતા પ્રથમાદર્શે બુદ્ધિવિમલગણિના” આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ છે. આમાં પણ બુદ્ધિવિમલનું નામ નજરે પડે છે. પરંતુ અત્ર તેઓ પોતાને શ્રીઆનન્દવિજયગણિના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવતા નથી એ વિચારણીય છે.

૩ પ્રકરણાદિકના સારા પ્રેમી અને વ્યાખ્યાતા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા આ શ્રીવિજયવિમલગણિએ ગચ્છાચાર પ્રકીર્ણની ટીકા તેમજ તંદુલવૈચારિકની અવચૂરિ (વ્યાખ્યા) રચી છે. આ પૈકી પ્રથમ અન્ય શ્રીઆગમોદય સમિતિએ અને દ્વિતીય અન્ય શ્રેષ્ઠિ દે. લા. જૈ. પુ. ફંડ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

૪ જુઓ ભક્તામર તથા કલ્યાણમન્દિરસ્તોત્રાની મહીય ભૂમિકા.

શ્રાવકગુણ સગાય (ગાં ૧૫) અને (૫) ગજસુકુમાલ સગાય (ગાં ૧૪) ઇત્યાદિ કૃતિઓના રચનારનું નામ પણ ^૧મેરૂવિજય છે. એઓ ^૨શ્રીદેવવિજયના પ્રશિષ્ય અને ^૩શ્રીજયવિજયના શિષ્ય થાય છે. નંદીષેણ સગાયના કર્તાનું નામ પણ મેરૂવિજય છે અને તેઓ શ્રીહર્ષવિજયના શિષ્ય છે. આ ઉપરાંત (૧) પૃથ્વી સચિત્ત સગાય, (૨) ધન્નાની સગાય અને (૩) વસ્તુપાલ-તેજપાલનો રાસ એ ગ્રન્થોના કર્તાઓ પણ મેરૂવિજયના નામથી ઓળખાય છે. પરંતુ આ પૈકી પ્રથમ કૃતિ શ્રીલાલવિજયના શિષ્યે, બીજી શ્રીજિનવિજયના શિષ્યે અને ત્રીજી કૃતિ શ્રીરંગવિજયના શિષ્યે રચી છે.

પરિશિષ્ટ-પરિચય

(૧) સાધારણ જિનસ્તુતિ—

આ ગ્રન્થના અન્તિમ ભાગમાં શ્રીસોમતિલાકસૂરિકૃત સાધારણજિનસ્તુતિ અવચૂરિ, અનુવાદ ઇત્યાદિ સહિત આપવામાં આવી છે. આ ^૪ઉપભતિ છંદમાં રચાયેલી ^૫અતુરથી સ્તુતિને ‘ સાધારણજિનસ્તુતિ ’ કહેવાનું કારણ એ છે કે આમાં કોઈ અમુક તીર્થકરના નામનો ઉલ્લેખ નથી એટલુંજ નહિ પણ તે અમુક તીર્થકરની સ્તુતિ છે એમ સૂચન કરનાર કોઈ શબ્દ કે પદ પણ નથી એટલે કે આ ગમે તે કોઈ પણ તીર્થકરની સ્તુતિરૂપ ગણી શકાય તેમ છે.

આ સ્તુતિના કર્તા શ્રીસોમતિલાકસૂરિએ રચેલા ^૬સર્વજ્ઞ-સ્તોત્રનો ઉલ્લેખ (અનુવાદ સહિત) મેં સ્તુતિ-અતુરવિંશતિકા (પૃં ૧૬૮-૧૭૦) માં કર્યો તે વખતે એમના સંબંધમાં મેં ક’ઈ ઊદ્ધાપોહ કર્યો નથી, એટલે આ વખતે પણ તેમ કરવું ઇષ્ટ નહિ ગણાય એથી કરીને તેમના વિષે એ શબ્દ લખવા પ્રવૃત્ત થાઉં છું.

૧-૩ આ ત્રણે મુનીશ્વરોની સ્થૂલ રૂપરેખા માટે જુઓ સ્તુતિ-અતુરવિંશતિકાની મારી સંસ્કૃત ભૂમિક ૪ ઉપભતિનું લક્ષણ એ છેકે—

“ સ્યાદિન્દ્રવજ્રા યદિ તૌ જગૌ ગઃ, ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતો ગૌ ।
અનન્તરોદીરિતલક્ષ્મભાજૌ, પાદૌ યદીયાનુપજાતયસ્તાઃ ॥ ”

૫ એકના એક પદના ચાર અર્થો થતો હોવાથી આ સાર્થક છે.

૬ સાધારણ-સ્તોત્રો તેમજ સ્તવનો પૈકી કેટલાંક તે જૈનસ્તોત્રસંચહના પ્રથમ અને દ્વિતીય ભાગમાં દષ્ટિગોચર થાય છે.

૭ આ દશ પદનું સ્તોત્ર છે અને તેના અન્તિમ પદમાં તે કર્તાએ આડકતરી રીતે પોતાનું નામ પણ સૂચ્યું છે. આ સ્તોત્ર અવચૂરિ સહિત જૈનસ્તોત્રસંચહના દ્વિતીય વિભાગ (પૃં ૩૩)માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. જૈન ગ્રન્થાવલીના ૨૮૪ માં પૃષ્ઠમાં ૪૦ પદનું સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર સોમતિલાકે રચેલાનો ઉલ્લેખ છે, તેથી આ કાઈ બીજું કાવ્ય છે અને તેના રચનારા પણ કોઈ અન્ય મુનિરાજ છે કે કેમ એ પ્રશ્ન ઉઠે છે. આ પ્રતિ જ્ઞેસલમેરમાં હોવાનું ત્યાં સૂચ્યું છે, પરંતુ ‘ જ્ઞેસલમેરીયભાષાગારીયગ્રન્થાનાં સૂત્રો ’માં તેનું નામ જણાતું નથી. કિન્તુ આથી કરીને તે જ્ઞેસલમેરના ભંડારમાં નથીજ એમ કહી શકાય નહિ, કારણ કે જ્ઞે. ભાં. સૂચી એ મહત્વવાળા અને ઉપયોગી જણાયેલા ગ્રન્થોનુંજ વર્ણુત્તમક સૂચીપત્ર છે; એ સમસ્ત ગ્રન્થોનું સૂચી-પત્ર નથી એ વાતની એ ગ્રન્થની પ્રસ્તાવનાના ૧૪ માં અને ૧૫ માં પૃષ્ઠા સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિ ચતિભ્રતકદપ વિગેરેના રચનારા ^૧શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્ય અને કાલસિત્તરી પ્રમુખ ગ્રન્થોના રચનારા ^૨શ્રીધર્મધોષસૂરિના પ્રશિષ્ય થાય છે. વિમલપ્રભ, પરમાનન્દ અને પદ્મતિલક એ નામના ત્રણ સુનીશ્વરો એમના ગુરુભાઈ થાય છે. આ તપા-ગચ્છીય સૂરિજનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૫૫ માં થયો હતો. વિ. સં. ૧૩૬૬ ના માઘ માસમાં તેમણે દીક્ષા લીધી હતી અને વિ. સં. ૧૩૭૩ માં તેઓ સૂરિ-પદ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યશાળી થયા હતા. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“ સ વાળવાળવ્રિકુ(૧૩૫૫)વર્ષમાઘે
જાતઃ પદાભ્યામનુકૂલસ્વેદૈઃ ।

નન્દાજ્ઞવિશ્વે (૧૩૬૯) વ્રતમાપ્ય મેજે

વહ્ન્યશ્વવિશ્વે (૧૩૭૩)ઝપિ પદ્મતિલકામ્ ॥”

—શ્રીસુનિસુન્દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલી શ્લો ૦ ૨૭૩

જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ ૦ ૫૬) ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે શ્રીસોમતિલકસૂરિએ શ્રાદ્ધભ્રતકદપની ૨૬૪૭ શ્લોકપ્રમાણુક વૃત્તિ રચવા ઉપરાંત શીલતરંગિણી (સં. ૧૩૬૪ માં) અને વૃહત-નવ્ય-ક્ષેત્રસમાસ તથા સત્તરિસયઠાણુ પ્રકરણુ એ બે ગ્રન્થો પણ રચ્યા છે. આ પૈકી સત્તરિસયઠાણુ ૧૩૨૭ માં રચ્યાનો જે ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ ૦ ૧૩૮)માં આપવામાં આવ્યો છે તે યોગ્ય નથી. પરંતુ તેને બદલે ખંભાતની ટીપમાં સં. ૧૩૮૭ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે પં. દેવવિજયની વૃત્તિ સહિત જૈન આત્માનંદ સલા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા સત્તારસયઠાણુ પ્રકરણુના અન્તમાં આપેલી ૩૫૮ મી ગાથા આ પ્રકરણુ વિ. સં. ૧૩૮૭ માં રચાયાની સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ સોમપ્રભ નામના ખીજ પણુ એક આચાર્ય થયા છે. એમને લગતી થોડીક માહિતી મેં શૃંગાર-વૈરાગ્ય-તરંગિણીની પ્રસ્તાવનામાં આપી છે, વાસ્તે તેના જિજ્ઞાસુને તે જોવા લલામણુ કરું છું. આ આચાર્ય સંબંધી ઉલ્લેખ ગુર્વાવલી (શ્લો ૦ ૭૭)માં છે. એમણુ સો અર્થવાળું એક પ્રાકૃત પદ્ય પણ રચ્યું છે એમ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજય જણાવે છે.

૨ એમની રચૂળ રૂપરેખા સાર જુઓ ઋષભ-પંચાશિકા (પૃ ૦ ૪૭). એમણે સમવસરણુ-પ્રકરણુ, કાલ-સમ્પતિકા, દેહુસ્થિતિ-પ્રકરણુ, યોનિ-સ્તવ, અષ્ટયમકમય ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ, યુગપ્રધાન-સ્તોત્ર, ‘દેવેન્દ્રેરનિશં’થી, ‘પૂયં યુવા’થી અને ‘સસ્તાશર્મા’થી શરૂ થતી શ્લેષમય સ્તુતિઓ, ગિરિનાર-કદપ, અષ્ટાપદ-કદપ વિગેરે ગ્રન્થો રચ્યા છે. આ પૈકી યુગપ્રધાનસ્તોત્ર કે જેને દુઃપમકાલ-સ્તવન તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે, તેનાં આઠ અને અન્તિમ પદો નીચે મુજબ છે:—

“ વીરજિણભુવણવિસ્સુઅપવચયગયણિક્કદ્દિનમણિસમાણે ।

વદ્દંતસુઅનિહાણે થુણામિ સૂરી જુગપ્પહાણે ॥ ૧ ॥ ”

“ एवं देविदणयं सिरिविज्जाणंद्धधम्मकिस्सिमयं ।

वीरजिणपवयणद्विअं दूस्समसंघं नमह णिच्चं ॥ ૨૪ ॥ ”

આ નામના ખીજ પાંચ આચાર્યો થયા છે એમ જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ એ નામના પુસ્તકના ૬૮ મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

“તેરહસયસગસીષ (૧૩૮૭) છિહિયમિણં સોમતિલયસૂરીઈં ।

અઠમત્યણાણ હેમસ્સ સંઘવર્રયણતણયસ્સ ॥ ”

આ ઉપરથી સુરપટ રીતે જોઈ શકાય છે કે સત્તરિસયકાણુના કર્તા (શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્યવર્ચ) શ્રીસોમતિલકસૂરિજ છે અને વળી એ અન્થ રત્ન નામના સંઘપતિના પુત્ર હેમના અભ્યાસાર્થે તેમણે રચ્યો હતો.

કહાય એ નામના ખીજ સૂરિએ એ વર્ષમાં આ અન્થ રચ્યો હોય એમ માનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ તે વાત સંભવતી નથી, કેમકે શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલીના ૨૮૪ મા શ્લોકના પ્રારંભમાં “ વૃદ્ધક્ષેત્રસમાસસપ્તશિતસ્થાનાદિશાસ્ત્રૈર્નૈવઃ ” એવો શ્લોક જેવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.

શીલતરંગિણીના કર્તા વૃદ્ધક્ષેત્રસમાસાદિના કર્તાથી ખીજ હોય એમ લાગે છે, કારણકે જૈન ગ્રન્થાવલીના ૧૮૯ મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ ગ્રન્થ સં. ૧૩૯૪ માં નહિ પરન્તુ સં. ૧૨૯૪ માં રચાયેલો છે. વળી તેના કર્તા તો રૂદ્રપદ્મીય ગચ્છીય સોમતિલકજી છે એ વાત તેમજ તે શીલોપદેશમાલાની વૃત્તિ છે એ હકીકત પણ વૃહત્-ટિપ્પનિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં પુસ્તકાકારે ભાષાંતર સહિત શ્રાવક ભીમસી માણેકે પ્રસિદ્ધ કરેલ શીલોપદેશ-માલાની પ્રશસ્તિના નિમ્ન-લિખત નવથી અગિયાર પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે નવાંગીવૃત્તિ-કાર શ્રીઅભયદેવસૂરિની પરંપરામાં થએલા શ્રીસંઘતિલકસૂરિના શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિએ પ્રથમ શીલતરંગિણી નામની વૃત્તિ રચી, ત્યાર પછી તેનું અધ્યયન કરી અર્થ સ્કુટ કરવા માટે સેઠ સાધુના આદેશથી અને લાલા સાધુ (શાહ)ના પુત્ર છાલુ સાધુએ કરેલી પ્રેરણાથી મુનિરાજ શ્રીત્રિઘાતિલકે વિ. સં. ૧૨૯૪ માં નવી વૃત્તિ રચી^૧. આ રહ્યાં તે પદ્યો:—

૧ આ સંબંધમાં સાક્ષરવર્ચ લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ સૂચવે છે કે—

“ હી. હું. તરકથી શીલતરંગિણી પ્રકાશિત થયેલી છે, પરંતુ તેમાં પ્રશસ્તિ જોવામાં આવતી નથી. આ પુસ્તકમાં તમે લી. મા. ના પુસ્તક પરથી પ્રશસ્તિનાં પદ્યો ટાંક્યાં છે; અંહિના સંગ્રહની હસ્તલિખિત પ્રતિમાં થોડા ફેરફાર સાથે તે પદ્યો છે. પરંતુ વિ. સં. ૧૨૯૪ કે ૧૩૯૪ એ બરાબર અંધભેસતું જણાતું નથી, કારણકે આ સોમતિલકસૂરિના ગુરુ તથા સતીર્થ ગુરુઅંધુની કૃતિ વિ. સં. ૧૪૨૨ તથા ૧૪૨૯ માં રચાયેલી છે. તે બંને કૃતિ ઢે. લા. પુ. ફુંડ તથા હી. હું. તરકથી પ્રકાશિત જોવાય છે. ઉપરની શીલતરંગિણીની પ્રશસ્તિમાં સૂચવેલ વિઘાતિલકસૂરિ એ સંઘતિલકસૂરિના ભક્ત (શિષ્ય) જણાય છે કે જેણે જિનપ્રભસૂરિના કન્નાણુપ વીરકલ્પને પરિણેષ ભાગ રચ્યો છે; જેમાં વિ. સં. ૧૩૮૯ તો ઇતિહાસ પણ આપેલ છે. મહારા અનુમાન પ્રમાણુ શીલતરંગિણીને જ શીલોપદેશમાલાની નવી વૃત્તિ તરીકે ત્યાં ઓળખાવી છે. શીલોપદેશમાલાસૂતાર્થના અભ્યાસી છાલુ (જુ) શાહે વિઘાતિલકસૂરિ (સંઘતિલકસૂરિશિષ્ય) દ્વારા-અર્થાત્ તેમને પ્રાર્થના કરી તેમના પરિવારમાંથી-તેમની આજ્ઞામાં રહેલા સોમતિલકસૂરિ પાસે એ પૂર્વોક્ત વૃત્તિ કરાવી. રચનાસમયમાં જ્યાં વિક્રમાંકે છે, ત્યાં કદાચ ભૂલ થઈ હશે. શકાંકે લેવાથી સંબંધ મળે છે. ૧૨૯૪+૧૩૫=૧૪૨૯ વિ. સં. ૧૪૨૯ બરાબર આવે છે. યુગનો અર્થ એ લેવામાં આવે તો વિ. સં. ૧૪૨૭ આવે. એમાં પણ વાંધો નથી. વિ. સં. ૧૪૨૯ માં રચાયેલી પ્રત્નોત્તર-રત્નમાલાવૃત્તિમાં પણ આ શીલોપદેશમાલાવૃત્તિનો ઉલ્લેખ છે, તેને પણ વાંધો આવતો નથી. ”

“ તદીયચરણદ્વયીસરસિજૈકપુષ્પન્ધયઃ
 સ સક્લતિલકપ્રભુર્જયતિ સામ્પ્રતં ગચ્છરાટ્ ।
 શકક્ષિતિપવોધકૃત્ પ્રભુજિનપ્રમાનુગ્રહાત્
 ત્વવાત્તગણભૂત્પદ્પ્રમુખતત્ત્વવિદ્યાગમઃ ॥ ૯ ॥
 તત્પાદપદ્મહંસો વિવૃત્તિ શીલોપદેશમાલાયાઃ ।
 શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ શ્રીશીલતરક્ષિણીં ચક્રે ॥ ૧૦ ॥

લાલાસાધોસ્તનૂજઃ પ્રમુણગુણનિધિઃ સાધુસેદાનુમત્યા
 છામૂઃ શીલોપદેશસ્રજમમલધિયા સૂત્રતોઽધીત્ય સમ્યક્ ।
 અર્થ વિજ્ઞાતુમસ્યા યુગનિધિસરવૌ (૧૨૯૪) વત્સરે વિક્રમાઢ્કે
 વૃત્તિં નઢ્યાં સ વિદ્યાતિલકમુનિવરાત્ કારયામાસ સાધુઃ ॥ ૧૧ ॥ ”

આ શ્રીસોમતિલકસૂરિના લઘુ ગુરૂબાંધવ અને પ્રશોત્તરરત્નમાદાના વૃત્તિકાર શ્રીદેવેન્દ્ર મુનિની પ્રેરણાથી એમના ગુરૂવર્થ સંઘતિલકસૂરિએ સમ્યક્ત્વસંપત્તિકાની વૃત્તિ સં. ૧૪૨૨ માં રચી હતી એ વાતની આ અન્યની પ્રશસ્તિનાં નિમ્નલિખિત પદો સાક્ષી પૂરે છે:—

“ શ્રીસક્લતિલકાચાર્યા-સ્તત્પાદામ્બોજરેણવઃ ।
 સમ્યક્ત્વસતતેર્વૃત્તિં, વિદધુસ્તસ્વકૌમુદીમ્ ॥ ૯ ॥
 અસ્મચ્છિષ્યવરસ્ય સોમતિલકાચાર્યાનુજસ્યાધુના
 શ્રીદેવેન્દ્રયુગીશ્વરસ્ય વચસા સમ્યક્ત્વસત્સતતેઃ ।
 શ્રીમદ્વિક્રમવત્સરે દ્વિનયનામ્બોધિક્ષપાકૃત્પ્રમે (૧૪૨૨)
 શ્રીસારસ્વતપત્તને વિરચિતા ઢીપોત્સવે વૃત્તિકા ॥ ૧૦ ॥ ”

શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત પદ્દર્શન સમુચ્ચયની ટીકા રચનારાઓમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ પણ છે એ હકીકત જૈન અન્યાવલીના ૭૯ માં પૃષ્ઠની નીચે મુજબની ટીપ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ વિદ્યાતિલક એ સોમતિલકસૂરિનું જીભું નામ છે. તેઓએ સં. ૧૩૮૯ માં તીર્થકલ્પના અન્તે રહેલું વીરકલ્પ રચ્યું છે. જિનદેવસૂરિ એમના શિષ્ય હતા. ” પરંતુ આ શ્રીસોમતિલકસૂરિ તે આ પ્રથમ પરિશિષ્ટના નાયકથી ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ એમના શિષ્યના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે.

અષ્ટપંચાશતસ્તુતિના વૃત્તિકારનું તેમજ લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું નામ પણ સોમતિલક છે એ વાત જૈન અન્યાવલીના ૨૭૩મા અને ૨૮૮મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. પરંતુ તે સંબંધમાં ત્યાં વિશેષ માહિતી નહિ આપેલી હોવાથી આ કયા મુનીશ્વર છે તેના નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે.

વિશેષમાં શ્રીધર્મઘોષસૂરિના ઉપદેશથી પૃથ્વીધર સાધુએ કરાવેલાં ચૈત્યને ઉદેશીને ૧૬ શ્લોકનું સંસ્કૃત ભાષામાં સ્તોત્ર રચનારા મુનીશ્વર પણ શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ વાત ગુર્વાવલી (દ્વિતીય આવૃત્તિ, પૃ૦ ૨૦) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કિન્તુ આ સૂરિજી તો આપણી કથાના નાયક હોય એમ જણાય છે, કેમકે આ કાર્યોનું પ્રશંસાત્મક વર્ણન તો શ્રીધર્મઘોષસૂરિના સંતાનીય કરે એ સ્વાભાવિક છે. આ નિમ્ન-લિખિત પંક્તિમાં યોજેલ ‘ પૂજ્યગુરૂ ’ પદ પણ ખાસ અર્થસૂચક હોય એમ લાસે છે.

“ અત્ર શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિતપ્રાસાદસ્થાનસંસ્થા મૂલનાયકજિનનામાદિ વાચ્યમ્, પૂજ્યગુરુ-
શ્રીસોમતિલકસૂરિપાદૈઃ કૃતં સ્તોત્રમવતાર્ય પઠનીયમ્. ”

—ગુર્વાવલી (પૃ૦ ૧૮)

આ સ્તોત્ર અન્યાન્ય અપેક્ષાએ ઉપયોગી લાગવાથી તેના પરસ્પર સંબંધવાળા પ્રથમના
૧ પાંચ શ્લોકો તેમજ ૨ અન્તિમ શ્લોક રજુ કરવામાં આવે છે:—

શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃતં

॥ શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિતચૈત્યસ્તોત્રમ્ ॥

શ્રીપૃથ્વીધરસાધુના સુવિધિના દ્વીનાદિપૂજાનિના
મક્તશ્રીજયસિંહભૂમિપતિના સ્વૌચિત્યસત્યાપિના ।
અર્હદ્ભક્તિપુષા ગુરુક્રમજુષા મિથ્યામનીષામુષા
સચ્છીલાદિપવિત્રિતાત્મજનુષા પ્રાયઃ પ્રણશ્યદ્દુષા ॥ ૧ ॥

નૈકાઃ પૌષધશાલિકાઃ સુવિપુલા નિર્માપયિત્રા સતા
મન્ત્રસ્તોત્રવિદીર્ણલિઙ્ગવિવૃત્તશ્રીપાર્શ્વપૂજાયુજા ।
વિચુન્માલિસુપર્વનિર્મિતલસદેવાધિદેવાહ્વય-
સ્થાતજ્ઞાતતનૂરુહપ્રતિકૃતિસ્ફૂર્જત્સપર્યાસૃજા ॥ ૨ ॥

ત્રિઃકાલે જિનરાજપૂજનવિધિં નિત્યં દ્વિરાવશ્યકં
સાધૌ ધાર્મિકમાત્રકેડપિ મહતીં ભક્તિં વિરક્તિં ભવે ।
તન્વાનેન સુપર્વપૌષધવતા સાધર્મિકાણાં સદા
વૈયાવૃત્યવિધાયિના વિદધતા વાત્સલ્યમુચ્ચૈર્મુદા ॥ ૩ ॥

શ્રીમત્સમ્પ્રતિપાર્થિવસ્ય ચરિતં શ્રીમત્કુમારક્ષમા-
પાલસ્યાપ્યથ વસ્તુપાલસચિવાધીશસ્ય પુણ્યામ્બુધેઃ ।
સ્મારં સ્મારસુદારસમ્મદસુધાસિન્ધૂમિષૂન્મજ્જતા
શ્રેયઃકાનનસેચનસ્ફુરદુરુપ્રાવૃદ્ધભવામ્ભોમુચા ॥ ૪ ॥

સમ્યગ્ન્યાયસમર્જિતોર્જિતધનૈઃ સુસ્થાનસંસ્થાપિતૈ-
ર્યેં યે યત્ર ગિરૌ તથા પુરવરે ગ્રામેડથવા યત્ર યે ।
પ્રાસાદા નયનપ્રસાદજનકા નિર્માપિતાઃ શર્મદા-
સ્તેષુ શ્રીજિનનાયકાનભિધયા સાન્દર્ઘ્યં સ્તુવે શ્રદ્ધયા ॥ ૫ ॥

૧ ‘સૂર્યાશ્વૈર્યદિ મસજૌ સતતગાઃ’ એ લક્ષણવાળા શાર્દૂલવિકીરિત ઇંદ્રમાં રચાયેલા આ પાંચ શ્લોકો વડે
કુલક અનેલ છે.

૨ આ શ્લોક ‘મન્ત્રૈર્યાનાં ત્રયેણ ત્રિગુનિયતિચુતા સ્વધરા કીર્તિતેયમ્’ એ લક્ષણથી લક્ષિત અગ્ધરા ઇંદ્રમાં
રચાયેલા છે, ત્યારે આકી બધા શ્લોકો તે શાર્દૂલવિકીરિત ઇંદ્રમાં રચાયેલા છે.

इत्थं पृथ्वीधरेण प्रतिगिरिनगरग्रामसीमं जिनाना-
मुच्चैश्चैत्येषु विष्वग् हिमगिरिशिखरैः स्पृह्यमानेषु यानि ।
विम्बानि स्थापितानि क्षितियुवतिशिरःशेखराण्येष वन्दे
तान्यप्यन्यानि यानि त्रिदशनवरैः कारिताकारितानि ॥ १६ ॥

જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ એ ગ્રન્થમાં તેમજ જૈન ગ્રન્થાવલીમાં શ્રીધર્મઘોષ સૂરિકૃત જય વૃષભ ઇલાદિ પદ્ધતી શરૂ થતી અષ્ટ યમકમય સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે સોમતિલકનું નામ સૂચવેલું છે, પરંતુ શ્રીસ્તોત્રરત્નાકરના પ્રથમ ભાગમાં આ સ્તુતિની અવચૂરિ આપેલી છે ત્યાં તે તેના કર્તા વિષે કંઈ ઉલ્લેખ કર્યો નેવામાં આવતો નથી. કદાચ તેની કોઈ અન્ય પ્રતિમાં એવો ઉલ્લેખ હોય તે ના નહિ કહી શકાય (કેમકે સાધારણજિનસ્તુતિના કર્તા સોમતિલકસૂરિ છે એ વાતનું પશુ એ સ્તુતિના લેખકના અન્તિમ ઉલ્લેખ તેમજ જૈનતત્વાદર્શીમાં ચતુરર્થીના કર્તા શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ ઉલ્લેખ સિવાય કોઈ અન્ય પ્રમાણ મારા નેવામાં આવ્યું નથી).

આ પરિસ્થિતિમાં એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે પૂજ્યપાદ ન્યાયાલોનિધિ સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયાનન્દસૂરિકૃત જૈનતત્વાદર્શીના ૫૭૯ માં પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મઘોષસૂરિકૃત જય વૃષભ એ તેમજ સ્વસ્તાશર્મ એ સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે તેમજ શ્રીસોમપ્રભસૂરિકૃત યત્રાસિલ એ સ્તુતિના ટીકાકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ નજરે પડે છે. આ ઉપરાંત શ્રીમદ્વીર ! સ્તુત્વે થી શરૂ થતું કમલબંધથી મનોહર સ્તોત્ર, શિવશિરસિ, શ્રીનામિસમ્ભવ અને શ્રીશૈવેયં થી શરૂ થતાં સ્તોત્રો પશુ આ સૂરિજની કૃતિઓ છે એવો પશુ ત્યાં ઉલ્લેખ છે. આ વાત સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક આપવામાં આવે છે.

ગ્રન્થ.	શ્લોક-સંખ્યા.	પ્રકાશન.
૧ બૃહન્નવ્યક્ષેત્રસમાસ.		
૨ સત્તરિસયઠાણુ પયરણુ.	૩૫૯	જૈન આત્માનંદ સભા.
૩ શ્રીતીર્થરાજથી શરૂ થતી સ્તુતિ.	૧	આ ગ્રન્થના પરિશિષ્ટમાં.
૪ સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર.	૧૦	આગમોદય સમિતિ.
૫ પૃથ્વીધર સાધુકારિત ચૈત્યસ્તોત્ર	૧૬	શ્રીયશોવિજય જૈનગ્રન્થમાલા
૬ શ્રીસિદ્ધાર્થથી શરૂ થતું મહાવીર-સ્તોત્ર	૧૨	
૭ શ્રીમદ્વીર	}	અનુપલબ્ધ હોવાથી શ્લોક-સંખ્યા આપી નથી.
૮ શિવશિરસિ		
૯ શ્રીનામિસમ્ભવ		
૧૦ શ્રીશૈવેયં		
૧૧ યત્રાસિલ ની વૃત્તિ.		
૧૨ જય વૃષભ		
૧૩ સ્વસ્તાશર્મ		

આ ઉપરથી એ ક્ષિતિાર્થ થાય છે કે જૈન સાહિત્યરૂપી વૃક્ષને પલ્લવિત કરવામાં સૂરિજીએ સાશે લાગ લીધો હતો. વિશેષ આનન્દની વાત તો એ છે કે ગચ્છીય મમતારૂપ ડાકણથી તેઓ અસ્ત હતા નહિ. આ વાત પ્રખર પહિડત જૈનાચાર્ય ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પોતાના શિષ્ય-રત્નોના અભ્યાસાર્થે રચેલાં અને વળી પોતાના નામથી અંકિત એવાં સાતસે સ્તોત્રો શ્રીસોમતિલકસૂરિને સમર્પણ કર્યા વિષેના નીચે મુજબના (કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છના ૮૬ માં પૃષ્ઠ ઉપરના) ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“પુરા શ્રીજિનપ્રભસૂરિભિઃ પ્રતિદિનં નવસ્તવનિર્માણપુરસ્સરં નિરવઘાહારગ્રહણાભિગ્રહવદ્ધિઃ પ્રત્યક્ષપદ્માવતીદેવીવચસામમ્યુદયિનં શ્રીતપાગચ્છં વિભાવ્ય ભગવતાં શ્રીસોમતિલકસૂરીણાં સ્વશૈક્ષ-શિષ્યાદિપટનવિલોકનાદ્યર્થં યમકશ્લેષચિત્રચ્છન્દોવિશેષાદિનવનવમહ્નીસુભગાઃ સતશતીમિતાઃ સ્તવા ઉપવીકૃતા નિજનામાહ્વિતાઃ ।”

—શ્રીસિદ્ધાન્તાગમસ્તવની અવચૂરિ

વિવિધ ગ્રન્થો રચી ૬૯ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સં. ૧૪૨૪ માં સ્વર્ગે સંચરેલા સૂરિજીને સવિનય પ્રણામ કરતો હું પ્રથમ પરિશિષ્ટ પૂર્ણ કરું તે પૂર્વે તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિકને લગતી હકીકત શ્રીદેવસુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીગુણુરત્નસૂરિએ વિ. સ. ૧૪૬૬ માં રચેલા ક્રિયા-રત્ન-સમુચ્ચયમાંના શ્રીગુરૂર્વક્રમવર્ણનાધિકારના આધારે ટુંકમાં અત્ર નિવેદન કરું તો અસ્થાને નહિ ગણાય.

આમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિના સંબંધમાં તેમજ તેમના ચન્દ્રશેખર, જયાનન્દ અને દેવ-સુન્દર નામના ત્રણ શિષ્ય-રત્નોના સંબંધમાં નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે:—

“શ્રીસોમતિલકાસ્થાશ્ર, સૂરયો યદ્યશોડ્શવે ।

જ્યોત્સ્ના જલં ગ્રહાઃ ફેન-પિણ્ડા વેલાવલિર્વિશઃ ॥ ૪૯ ॥

વિશ્વહ્યાતતપાગણાધિપતયઃ સાર્વાત્રિકહ્યાતયઃ

સદ્ગૈરાગ્યપયોધયસ્ત્રિજગતીદીવ્યદ્વુગશ્રેણયઃ ।

આસન્ ગ્રન્થકૃતઃ સદ્ગામમ્ભૂતશ્ચારિત્રલક્ષ્મીવૃતઃ

સદ્ગામ્યામ્યધિકાશ્ચ સોમતિલકાઃ સૂરીશવન્દારકાઃ ॥ ૫૦ ॥

તેષાં શિષ્યાસ્ત્રયઃ સ્થ્યાતા, અમ્ભવચ્છત્તૈર્ગુણૈઃ ।

જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર-ત્રયી મૂર્તિમતી કિલ ॥ ૫૧ ॥

સંશુબ્ધસાગરગમીરરવેણ નિત્ય-માવર્જિતાસ્તિલજગજ્જનમાનસાલિઃ ।

શ્રીચન્દ્રશેખરગુરુર્ગૈરિમૈકધામ વિદ્યાવિલાસવસતિઃ પ્રથમો બભૂવ ॥ ૫૨ ॥

મહ્યપ્રાણિશિવશ્રિયોઃ પરિણયે સાંવત્સરાધીશ્વરા

ગામ્ભીર્યાદિગુણૈર્નિજૈરુદ્ધિવત્ કેનાપ્યલબ્ધાન્તરાઃ ।

તેઽજાયન્ત યતીશ્વરાયિહ જયાનન્દા દ્વિતીયાંઃ ક્રમાત્

યેષાં દેવતયા કરેણ નિહતો આતાડ્નુમેને વ્રતમ્ ॥ ૫૩ ॥

વૈરાગ્યં વિમલં શમોડતિવિશદઃ શાસ્ત્રજ્ઞતા ચાદ્ધુતા
સિદ્ધાન્તૈકરુચિર્મનોહરતરા ભવ્યોપકારઃ પરઃ ।
ચારિત્રં ત્રિજગત્યનુત્તરતમં ભાગ્યં હ્યાસાધારણં
યેષાં શ્રીયુતદેવસુન્દરવરાઃ સ્વયાતાસ્તુતીયાસ્તુ તે ॥ ૫૪ ॥ ”

શ્રીસોમતિલકસૂરિના પ્રથમ શિષ્ય શ્રીચન્દ્રશેખરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૭૩ માં થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૩૮૫ માં એટલે કે બાર વર્ષની નાની વયમાં દીક્ષા લીધી હતી. વિ. સં. ૧૩૯૩ માં તેઓ સૂરિપદથી અલંકૃત થયા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૪૨૩ માં થયો હતો.

ઉપિત ભોજન કથા, યવરાજર્ષિ કથા, શ્રીમત્સ્તંભકથી શરૂ થતું હારબદ્ધ સ્તોત્ર, શત્રુંજય-રૈવત-સ્તુતિ ઇત્યાદિ તેમની કૃતિઓ છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિના દ્વિતીય શિષ્ય શ્રીજયાનન્દસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત ^૧શ્રીસોમસુન્દર-સૂરિના વિદ્વાન વિનેય (શિષ્ય) શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમ મુનીશ્વરે વિ. સં. ૧૫૨૪ (પારાવારકરસ્મરેષુ-હિમરુદ્ધ)માં રચેલા સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાં નજરે પડે છે.

૧ વિ. સં. ૧૪૮૫ માં ઉપદેશમાલા-બાલાવબોધ, વિ. સં. ૧૪૮૬ માં ષષ્ટિશત-બાલાવબોધ, યોગશાસ્ત્ર-બાલાવબોધ, યુષ્મન્જીવન-નવસ્તવી તથા અરમન્જીવન-નવસ્તવી (અષ્ટાદશસ્તોત્રી), સકલનાકિન્કાયથી શરૂ થતો યમકમય ચતુર્વિંશતિનિનસ્તવ, યઃ પ્રાક્ સાર્થથી શરૂ થતું શ્રીચતુર્વિંશતિનિનભવોક્તીતનસ્તવન વગેરેના કર્તા શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના કેટલાક ગુણોનું વર્ણન શ્રીસોમચારિત્રગણિકૃત ગુરુગુણુરતનાકર કાવ્યમાં ૪૮ માંથી ૬૬ માં સ્લોક પર્યન્ત દષ્ટિગોચર થાય છે. એમનું વિશેષ વર્ણન તો સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાંથી મળી આવે છે.

પ્રહલાદન નગરના નિવાસી સજ્જન શ્રેષ્ઠીની પ્રિયા માદહુણુ દેવીએ વિ. સં. ૧૪૩૦ માં પુત્ર-રતનને જન્મ આપ્યો. એનું નામ સોમ રાખવામાં આવ્યું. આ કુમારે પોતાની બેનની સાથે વિ. સં. ૧૪૩૭ માં અર્થાત સાત વર્ષની લઘુ વયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યારે એમનું સોમસુન્દર નામ પાડવામાં આવ્યું. વિ. સં. ૧૪૫૦ માં તેમણે વાયક પદ મળ્યું, ત્યારે વિ. સં. ૧૪૫૭ માં તેઓને આચાર્ય-પદની મળી. પાટડીના મંદિરના (સ્વર્ગે શાસ્ત્રવિશારદ શ્રીવિજયધમસૂરિસંકલિત પ્રતિમા-લેખ-સંગ્રહમાંના) નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“ સં. ૧૪૯૪ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય શ્રે. રત્ન માં. માઝસુત શ્રે. તાહા માં. સાર (?) સુત શ્રે. વેલાકેન માં. વાન પ્રમુખકુંડવ્યુતેન સ્વશ્રેયસે શ્રીશ્રેયાંસંભિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપા(૦)શ્રીસોમસુંદરસૂરિભિઃ । ”

—ઉપરથી બેઠું શકાય છે કે શ્રીસોમસુન્દરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૮૮ માં શ્રીશ્રેયાંસનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૮૮ માં તેઓ સ્વર્ગે સિધાવ્યા. તેમને અનેક શિષ્યો હતા. સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધમસૂરિ દ્વારા સંકલિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ (ભા. ૧) માં જે કવિવર શ્રીલાવણ્યસમય-વિરચિત સુમતિસાધુસૂરિ વિવાહસા છપાયેલા છે તેમાં શ્રીશાન્તિનાથના દહેરાસરનો ઉલ્લેખ છે. આ દહેરાસરના ગભારામાં પેસતાં આરણ્યાની ઉપર નીચે મુજબનો લેખ નજરે પડે છે કે જેમાં શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય-વર્ગના નામનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

“ સંવત્ ૧૪૭૮ વર્ષે પોષ શુ. ૫ રાજાધિરાજશ્રીમોકલદેવવિજયરાજ્યે પ્રાગ્વાટસારૂવાનામાં સૂ...સુત સા. રત્ન માં. લાષપુત્રેગ શ્રીશત્રુંજયગિરિનારાયુંદજીરાપક્ષીચિત્રકૃગાદિતીર્થયાત્રા ક્રુતા શ્રીસંવમુહ્યસાંબળપાલેન માં. હામ્પુત્ર સા. હાજા મોજા ધાના વધૂ દેઠ મઝ ધાર્દ પૌત્ર દેવા નરસિંગ પુત્રિકા પૂની પૂરી મરગદ ચમક્રમ્ભૃતિકુંડવપરિવૃતેન શ્રીશાંતિનાથપ્રાસાદઃ

સ્થૂલિભદ્ર-ચરિત્ર, દેવા: પ્રમોડયંથી શરૂ થયું નવ પદ્યનું સ્તવન ઇત્યાદિના કર્તા શ્રીજ્ઞયાનન્દ-સૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૮૦ માં થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૩૯૨ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેમણે સૂરિ-પદ મળ્યું હતું.

શ્રીસોમતિલકસૂરિના તૃતીય શિષ્ય-રત્ન શ્રીદેવસુન્દરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૯૬ માં થયો હતો. વિ. સં. ૧૪૦૪ માં મહેશ્વપુરમાં તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી અને વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેઓ આણહિલ્લપુરપાટણમાં સૂરિપદ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા હતા. પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટમાં ૭૧ મા પૃષ્ઠમાં નિમ્ન-લિખિત—

“इति श्रीमलयगिरिविरचिता सप्ततिटीका समाप्ता संवत् १४४७ वर्षे भट्टारकदेवसुन्दरसूर्युपदेशेन कर्मग्रंथ वृत्तिपुस्तकं लेखयामास ”

ઉલ્લેખમાં જે દેવસુન્દરસૂરિનું નામ નજરે પડે છે તે પ્રસ્તુત હશે એમ લાગે છે. જૈનધાતુપ્રતિભાલેખસંગ્રહ (ભા. ૧)ના ૭૬૧ મા લેખાંક ઉપરથી જેઈ શકાય છે કે તેઓ વિ. સં. ૧૪૬૬ સુધી તો વિદ્યમાન હતા. આ સૂરિરાજના જીવનનું થોડુંક વર્ણન તેમના પ્રશિષ્ય સહસ્રાવધાની શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિએ ગુર્વાવલીમાં ૩૦૩ મા પદ્યથી આપ્યું છે. તેમને જ્ઞાનસાગર, કુલમંડન, ગુણુરત્ન, સોમસુન્દર (ગુર્વાવલીના કર્તા ગુરૂ) તથા (વિ. સં. ૧૪૫૬ માં યતિજીતકલ્પવૃત્તિના રચનારા) સાધુરત્ન નામના પાંચ શિષ્યો હતા. આ મુનિવર્યોને લગતી કેટલીક હકીકતો ગુર્વાવલીમાં મળી આવે છે.

પરિણતવર્થ લાલચન્દ્ર સૂચવે છે કે “સોમતિલકસૂરિના એક શિષ્ય દેવપ્રભગણિ બાણુવામાં આવેલ છે જેણે કુમારપાલ રાસ પ્રા. ગૂ. માં ૪૧ કડીમાં રચેલ છે; મારા ખ્યાલ પ્રમાણે આ

કારિત: પ્રતિષ્ઠિતસ્તપાપક્ષે શ્રીદેવસુંદરસૂરિપટ્ટપૂર્વાંચલદિનનાયક—તપાગચ્છનાયકનિરૂપમમહિમાનિધાનુગપ્રધાનસમાનશ્રી—શ્રીસોમસુંદરસૂરિમિ: ॥ મટ્ટારકપુરંદરશ્રી મુનિસુન્દરસૂરિ—શ્રીજયચંદ્રસૂરિ—શ્રીધુવનસુંદરમૂરિ—શ્રીજિનકીર્તિસૂરિ—શ્રીવિશાલરાજસૂરિ—શ્રીરત્નશેખરસૂરિ—શ્રીઉદયનંદિસૂરિ—(શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ ?)—મહોપાધ્યાયશ્રી સત્યશેખરગણિ—શ્રીસૂરસુંદરગણિ—શ્રીસોમદેવગણિકલંદિકાકુમુદિનાસોમોદયર્પ. સોમોદયગણિપ્રમુખપ્રતિદિનાધિકાધિકોદયમાનશિષ્યવર્યો: ॥ ચિરં વિજ્ઞ-યતાં શ્રીજ્ઞાંતિનાયચૈત્યં કારયિતાં ચ । ”

આ પૈકી શ્રીજિનકીર્તિસૂરિની દાનકલ્પદુમ નામની કૃતિ છે. આ દે. લા. પુ. ડં. તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

શ્રીવિશાલરાજસૂરિએ વીતરાગ-સ્તોત્રની પંજિકા રચી છે. તેઓ શ્રીસોમોદયગણિના ગુરૂ થાય છે.

ઐતિહાસિક રાસ-સંગ્રહ (ભા. ૧)ના સંક્ષિપ્ત-સાર (પૃ. ૨૬-૨૮)માંથી જલ્પકલ્પલતાના કર્તા શ્રીરત્નશેખરસૂરિ તેમજ શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ સંયંથી માહિતી મળી શકે છે, તે તેના જિજ્ઞાસુએ તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો.

શ્રીતિલકલુંસગણિ પણ શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય હશે એમ ઉદ્દેપુરના ગોડીજીના ભંડારની ભક્તામર સ્તવ (સટીક)ની હસ્તલિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી ભાસે છે:—

“ સંવત્ ૧૫૦૫ વર્ષે પ્રથમભાદ્રવદિ ૨ દિને શ્રીસોમસુન્દરસૂરિચરણોવિના તિલકલુંસગણિના લિખિતા પરોપકારાય શ્રીશ્રમણસઙ્ગસ્ય ”

તપાગચ્છીય હોવા સંભવ છે. આ રાસ અહીંના સંસ્કૃત સંગ્રહમાં છે.” (જૈન ગૂર્જર કવિઓ નામના ગ્રન્થ (પૃ. ૬૧)માં પણ કુમારપાદરાસનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તેના કર્તા તો શ્રીદેવપ્રસ- ગણિ છે. એઓ શ્રીવીરસિંહના શિષ્ય હોવાનો ત્યાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.)

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિ—

આ ગ્રન્થના અંતમાં આપેલ પ્રથમ પરિશિષ્ટ સંબંધી આપણે વિચાર કર્યો. તે પ્રમાણે હવે દ્વિતીય પરિશિષ્ટ સંબંધી ટુંકમાં વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય. આ પરિશિષ્ટમાં શ્રીરાજસાગર મુનિરાજના શિષ્ય-રત્ન શ્રીરવિસાગર મુનીશ્વરે રચેલ શ્રીધન્દ્રભૂતિ-સ્તુતિ આપવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના નાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રીધન્દ્રભૂતિ યાને ગૌતમસ્વામી છે. તેમનાં અનેક ચરિત્રો લખાયેલાં છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને ઉદ્દેશીને સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચાયાં છે. દાખલા તરીકે શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ એક અનુપમ ગૌતમ-સ્તોત્ર રચ્યું છે (આ સ્તોત્ર કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છકમાં છપાયેલું છે). આ ઉપરાંત એમણે ‘ ૐ નમસ્ત્રિજગન્નેતુઃ ’ એ પ્રથમ પાદવાળું એક નવ શ્લોકનું પણ સ્તોત્ર રચ્યું છે. વળી શ્રીવજ્રસ્વામીએ ‘ સ્વર્ણાષ્ટાગ્રસહસ્રાત્ર ’થી શરૂ થતું ૧૨ શ્લોકનું ગૌતમ-સ્તોત્ર શાદ્દલવિકીરિત છંદમાં રચ્યું છે, બ્યારે ‘ ગુણપુદ્ગલગૌતમ ’થી શરૂ થતું પાંચ શ્લોકનું એક સ્તોત્ર શ્રીધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય-રત્ન શ્રીગુણસાગરગણિએ રચ્યું છે. એમના જીવન-વૃત્તાન્ત પરત્વે વિશેષ ન લખતાં પાઠક-વર્ગને અત્રે એટલુંજ ખાસ નિવેદન કરવું બસ થશે કે—

“ અહઙ્કારોડપિ બોધાય, રાગોડપિ ગુરુમક્તયે ।

વિષાદઃ કેવલાયામૂત્, ચિત્રં શ્રીગૌતમપ્રભોઃ ॥ ૧ ॥ ”

—સુબોધિકા (કદપસૂત્રવૃત્તિ) પત્રાંક ૧૨૭.

જેમ પ્રતિકમણાદિક સમયે યોદવામાં આવતી ચાર પદની સ્તુતિમાં પ્રથમ અમુક તીર્થંકર- ની સ્તુતિ હોય છે, તેમ તેને બદલે ‘ તીર્થ ’શબ્દથી સંબોધાતા પ્રથમ ગણધરની સ્તુતિરૂપ આ દ્વિતીય પરિશિષ્ટ છે. આ પ્રમાણેની બીજી ^૧જે સ્તુતિઓ નીચે મુજબની મળી આવે છે. આ બંનેના કર્તા વાચકચકવર્તી મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિના શિષ્યરત્ન પં. ગુણસાગરગણિ છે.

(૧) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

ગૌતમાન્વયપવિત્રગૌતમઃ, સપ્તહસ્તતનુકઃ સ સિદ્ધયે ।

અસ્તુ સત્સમચતુરસ્રસંસ્થિતઃ, કેવલાય સમમૂઢ્ વિષાદકઃ ॥ ૧ ॥

તીર્થક્રન્તિરિયં મવે મવે, હુઃસ્વકૂપનિપતજ્જનાન્ મવેત્ ।

પાલનાય યતનાપરાયણા, કર્મશત્રસુપુટીકૃતોક્ષરા ॥ ૨ ॥

૧ આ બંને સ્તુતિઓ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે લખી મોકલવા કૃપા કરી હતી.

૨ આ સ્તુતિ રચોદતા છંદમાં રચાયેલી છે. એનું લક્ષણ એ છે કે—

“ રાત્ પરૈર્નૈરલગૈ રચોદતા. ”

નૈગમાદિયુતસંયુતાગમ-સ્તીર્થકૃદ્વદનભાષણાધિમઃ ।

અન્યતીર્થિકમનશ્ચમત્કૃતિઃ, શઙ્કરઃ સકલજન્મનોઽસ્તુ વઃ ॥ ૩ ॥

અમ્બિકાઽભિધગરિષ્ઠદેવિકા, વિભ્રતી શ્રવણયોઃ સુકુण्डले ।

સ્તૂયમાનગુણમण्डला जनै-विभ्रघातजनकाऽस्तु सन्ततम् ॥ ૪ ॥

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

યદ્દીયં પ્રમાતે સ્ફુરજ્ઞામધેયં, ગૃહીત્વા યયુર્જન્મિનઃ કોટિસદ્વ્યાઃ ।

શિવં યાન્તિ યાસ્યન્તિ કુર્યાત્ કલાનાં, કલાપં કુકર્મારિભિદ્ ગૌતમો મે ॥ ૧ ॥

જગન્નાથપદ્મિઃ સુમુક્તિર્વિમુક્તિઃ, સશક્તિઃ સયુક્તિઃ સુભક્તિઃ સુશુક્તિઃ ।

પ્રકામાગતા માહતામાવિરામા, યતીનાં તતીનાં રતીનાં હૃતીનામ્ ॥ ૨ ॥

ગુણૈઃ શુદ્ધસિદ્ધાન્ત સિદ્ધાન્ત ઝઘ્વાન્તકૃત્, સદાભાવતાં સમ્મતાં દીયતાં પોષિતામ્ ।

દુરત્યન્તકષ્ટેન શિષ્ટેન લષ્ટેન વા, સ્ફુરદ્વર્ણપૂર્ણૈઃ સકર્ણૈઃ સકર્ણૈઃ િતઃ ॥ ૩ ॥

ગલઙ્ગારતીપીનપીયૂષતુલ્યા, યદ્દીયા રણત્કારિકારિક્રમાબ્જા ।

મહામૂલ્યસન્નપૂરાભ્યાં નવાભ્યાં, સુલાયાસ્તુ દેવી સતાં જન્મભાજામ્ ॥ ૪ ॥

શ્રીઘન્ટ્રભૂતિ-સ્તુતિના રચનારા શ્રીરવિસાગર મુનિરાજ શ્રીરાજસાગરના શિષ્ય થાય એ વાત એની હસ્તલિખિત પ્રતિના અન્તર્ગત ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે. બાકી એ સ્તુતિમાં તેના કર્તાનું નામ નજરે પડતું નથી.

એમણે દ્રુતવિલંબિત છંદમાં રચેલા તેમજ ચરણ-સમાનતારૂપ યમકથી અલંકૃત એવા ૨૬ પદના 'શ્રિયમદાદ્'થી શરૂ થતા શ્રીનેમિજિનસ્તવનમાં તે એથી ઉલટી હકીકત નજરે પડે છે અર્થાત્ તેના અન્તિમ પદમાં તે કર્તાએ પોતાના તેમજ પોતાના ગુરૂના નામનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પદ નીચે મુજબ છે:—

“ इत्थं भक्तिमयोक्तिभिः स्तुतिकृतः श्रीनेमिनाथः प्रभु-

भूयो विघ्नपरम्पराप्रमथने ग्राह्याभिधानो वृणाम् ।

श्रीमत्पण्डित'राजसागर'पदां शिष्यस्य देवाक्षिजं

भृत्यत्वं 'रविसागर'स्य सततं कल्याणसत्कारणम् ॥ ”

આ કવિરાજે જે 'શ્રીપતિયતિવન્દિત'થી શરૂ થતું ૧૧ પદનું 'શ્રીહીરવિજયસૂરિસ્તવન' રચ્યું છે. તેના અન્તિમ પદમાં પોતાના ગુરૂના રાજસાગર એ નામનો નિર્દેશ કર્યો છે એ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ આ સ્તુતિના ત્રીજા પદ સિવાયનાં પદો 'મુજઙ્ગપ્રયાતં ચતુર્ભિર્યકારૈઃ' એ લક્ષણવાળા ભુજંગપ્રયાત છંદમાં રચાયેલાં છે.

૨ આ તપાગરૂચના ભૂષણરૂપ જગદ્ગુરૂ શ્રીહીરવિજયસૂરિનું જીવન ચરિત્ર 'સૂરીશ્વર અને સત્રાહ' નામના પુસ્તકમાં સારી રીતે આલેખવામાં આવ્યું છે.

૩ શ્રીરવિસાગરના કાષ્ઠ અન્ય શિષ્ય-રત્ને આ રચ્યું હોય તે તે બનવા જોગ છે, પરંતુ તેમને અન્ય શિષ્ય હતા એવું જણવામાં નહિ આવવાથી આમ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

“ શક્તિ નેતારં વૃવિનેતારં રાજસાગરશિષ્યસુત્રકારં
 ગતમારવિકારં રિપુનરકારં હીરવિજયગુરુગણધારમ્ ।
 શુચિશાસ્ત્રવિચારં.....સંયમરમણીવરહારં
 શક્તિતલમન્દારં પરમમુદારં સ્તુત યૂયં મુનિજનસારમ્ ॥ ”

વિશેષમાં આ સ્તવનના પ્રત્યેક પાદના પ્રથમ પ્રથમ વર્ણુ એકત્રિત કરવાથી ત્રણ મુનિવર્યોના નામ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. જેમકે શ્રીઆનંદવિમલસૂરિ અ, શ્રીવિજયદાનમુર્નોદ્રં હં અને શ્રીરાજ-પાલવિશારદં વૈ. આ ઉપરથી એમ માનવાતું કારણ મળે છે કે તેઓ આ મુનીશ્વરોના સમયમાં અથવા તેો એમના પછીના સમયમાં થયા હશે.

આ ત્રણ મુનીશ્વરો પૈકી રાજપાલ નામથી પ્રખ્યાત મુનીશ્વર જમ્બૂકુમારરાસના કર્તા હોવા જોઈએ એમ ભાસે છે અને તેમ હોય તો તેઓ પિપ્પલ ગરબના સ્થાપક શ્રીશાન્તિસૂરિના સંતાનીય અને તેમની પટ્ટપરંપરામાં પૂર્ણચન્દ્ર શાખામાં ૧૫ મી પાઠે થયેલા શ્રીપદ્મતિલક-સૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મસાગરસૂરિના પ્રશિષ્ય અને શ્રીવિમલપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે. વિશેષમાં એમણે આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે વાત આ રાસની નીચે મુજબની કડીઓ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ વિક્રમ રાયે થાપીઓ સંવત ઋતુ ઈંદ્ર(દ) જાણો રે
 દોઈ યુગ વરસ વિચારયો માસ મને મધુ આણો રે;
 કૃષ્ણપક્ષ મુનિ તિથિ ભલી તિથિ દિનિ વારજ સવિતા રે
 ગુરૂ શારદ સુપસાઉલે ચરિત્ર રચ્યું કહે કવિતા રે. ”

અર્થાત્ સંવત ૧૬૪૨ માં ચૈત્ર વદ સાતેમને રવિવારે આ રાસ રચાયો છે.

રાજપાલ મુનીશ્વર સં. ૧૬૭૨ ના જોઈ શુદ્ધ તીજને બુધવારે લવકુશરાસ રચનારા અને સં. ૧૬૯૮ માં પ્રસન્નચન્દ્ર રાજધિરાસ રચનારા રાજસાગર ઉપાધ્યાયના કાકા-ગુરૂ થાય છે એ વાત લવકુશરાસ ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ‘ પીપલ ’ ગચ્છિ ગુરૂ વડા શ્રીશાન્તિસૂરિ સુબળ
 પ્રતિજોધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અહિઠાણુ;
 તાસ અનુક્રમી પાટિ પ્રગટયા શ્રીધર્મસાગરસૂરિ
 શ્રીવિમલપ્રભસૂરીસ પ્રણમું, હુઈ આણુંદ પૂરિ;
 વિબુધ વિદ્યા ધરમદાતા અધિક જસુ ઉપગાર
 જેણિ ટાલ્યા હિત કરી અગન્યાનના અંધકાર;
 જેણિ થાપ્યા સૂરિ શ્રીસૌભાગ્યસાગર પાટિ
 જિનવચન મારગ દાખવઈ પ્રીછવઈ પુણ્યહ વાટ;
 વીનવઈ વાયક રાજસાગર રાસ એહ રંગિ મુદા
 નરનાહિ ભાવિ સંભલઈ તસુ સંપજઈ ધરિ સંપદા. ”

—જૈન ગૂર્જર કવિઓ (પૃ૦ ૪૮૬)

આ રાજસાગર ઉપાધ્યાય તે પ્રસ્તુત કવીશ્વરના ગુરૂ હશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે કેમકે તેઓ તે પિપ્પલ ગચ્છના છે, જ્યારે આ કવિરાજ તે તપાગચ્છીય હોય એમ લાગે છે. તપાગચ્છીય રાજસાગરજીના ઐતિહાસિક વૃત્તાન્ત પરત્વે અન્ય-ગૌરવના ભયથી અત્ર વિચાર ન કરતાં જૈન ગૂર્જર કાવ્યસંચય પુસ્તકનો રાસસાર (પૃ ૨૧) જોવા હું ભલામણ કરું છું.

ઉપર્યુક્ત કૃતિઓ ઉપરાંત રવિસાગરજીએ 'રુચિરાજીરુચિરાજી' થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની વીર-સ્તુતિ પણ રચી છે. આ સ્તુતિ ચાર સંસ્કૃત ટીકાઓ સહિત છપાયેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં ખ-પરિશિષ્ટ તરીકે આપેલી છે. વળી 'શ્રીહિન્દ્રભૂતિગણભૂદ્ ગણમૃચ્છુમાનાં' થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની શ્રીગૌતમ-સ્તુતિ પણ તેમની કૃતિ છે (આ સ્તુતિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકાના ૧૨મા પૃષ્ઠમાં આપવામાં આવી છે). વિશેષમાં તેમણે શ્રીવર્ધમાનમગવાન્ મગવાન્ પ્રસ્રકે એવા પ્રારંભિક પદવાળું ૧૧ પદનું શ્રીવીરસ્તોત્ર પણ રચ્યું છે.

જૈન અન્યાવલી તરફ દષ્ટિ-પાત કરતાં સં. ૧૬૩૬ માં ૨૬૭૦ શ્લોકપ્રમાણુક રૂપસેન-ચરિત્ર અને સં. ૧૬૫૪ માં ૨૦૦ શ્લોક જેવડું 'મૌન્યૈકાદશીકથામાહાત્મ્ય રચનારા તરીકે જે રવિસાગરનું નામ જોવામાં આવે છે તેજ આ પ્રસ્તુત કવિરાજ હશે એમ લાગે છે. વિશેષમાં ૭૦૦૨ શ્લોકના પ્રમાણુવાળા પ્રદ્યુમ્ન-ચરિત્ર રચનારા તરીકે પણ રવિસાગરનું નામ નજરે પડે છે. પરંતુ આ ચરિત્ર સં. ૧૨૦૭ માં રચાયેલો ત્યાં (૨૨૭ મા પૃષ્ઠમાં) ઉલ્લેખ હોવાથી આ રવિસાગરજી તે પ્રસ્તુત ગુનીશ્વરથી ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ સહેલાઈથી અનુમાન થાય છે. (કદાચ સંવતનો ઉલ્લેખ કરવામાં ભૂલ થઈ હોય તે જોવાત છે).

અત્ર એ ઉમેરવું આવશ્યક સમભય છે કે પહિલત હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી દશેક વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલા પ્રદ્યુમ્ન ચરિત્ર ૭૨૦૦ શ્લોક પ્રમાણુક છે અને તે ૧૬૪૫ માં શ્રીહીર-વિજયસૂરિના સામ્રાજ્યમાં અને શ્રીવિજયસેનસૂરિના યૌવરાજ્યમાં રચાયેલું છે. વળી તેના કર્તાનું નામ પણ રવિસાગર છે. આ શ્રીરવિસાગરગણિ તપાગચ્છીય શ્રીહીરવિજયસૂરિના

૧ શ્રીયશોવિજય જૈન અન્યામાલા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પર્વકથારાંત્રહમાં આ કૃતિ પ્રકાશિત થયેલી છે. આ કૃતિના પ્રાન્ત ભાગમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“ શ્રીશ્રીહીરવિજયગુરુપદ્મે શ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રઃ ।

તેષાં સ્વચ્છે ગચ્છે વિબુધશ્રીરાજસાગરકાઃ ॥ ૨૦૩ ॥

તેષાં શિષ્યમુજિષ્યો નિજમત્યનુસારતશ્ચ માહાત્મ્યમ્ ।

મૌનસ્યૈકાદશ્યાશ્ચકાર રવિસાગરો વિબુધઃ ॥ ૨૦૪ ॥

યત્રાજ્ઞાહરપાર્શ્વો યત્ર સ્તુપશ્ચ હીરવિજયગુરોઃ ।

યસ્યોપાન્તે દ્વીપાભિધન્વિન્દિરમસ્તિ શસ્તિકરમ્ ॥ ૨૦૫ ॥

ઉત્તતનગરે તસ્મિન્નેતત્ પૂર્ણાવભૂવ વિદ્વજ્ઞિઃ ।

સંશોધ્ય વાચ્યમન્દે સાગરશરસશશિ(૧૬૫૭)પ્રમિતે ॥ ૨૦૬ ॥

અત્ર રચના-સમય સં. ૧૬૫૭ હોવાનો ઉલ્લેખ છે તે વિચારણીય છે એમ શ્રીયુત લાલચન્દ્ર સૂચવે છે.

સમકાલીન અને તેમના સંતાનીય હોય એમ આ ચરિત્રના અન્તમાં આપેલી ૫૦ શ્લોકની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે. આ પ્રશસ્તિમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિની દ્વાત્રિશિકા છે તેમજ ત્યાં વાચક હર્ષસાગર, પંન્યાસ રાજસાગર, પં સહસ્રાગર, વાં વિનયસાગર પ્રમુખનાં નામો પણ નજરે પડે છે. આ મહાત્માઓની કૃપાથી પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર રવિસાગરજીએ માંડલમાં રચ્યું હતું. તે વખતે ત્યાં ખેંગાર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વિશેષમાં રચના-સ્થળમાં અર્હત-સમવસરણી રચના કરવામાં આવી હતી. ચતુર્દશીને દિવસે શિકાર નહિ કરવાનો રાજાએ નિયમ પણ લીધો હતો તથા જિન-પ્રાસાદના ઉદ્ધારાદિક સુકૃતો કરવામાં આવ્યાં હતાં.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે રવિસાગર નામના અન્યાન્ય મુનીશ્વરો થયા છે. તે પૈકી આ ગ્રન્થના દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી ગૌતમ-સ્તુતિ કોની કૃતિ છે એનો નિર્ણય કરવો દુઃશક્ય છે. અત્ર એટલું ઉમરેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે સં. ૧૬૫૫ માં જીર્ણગઢ (બુનાગઢ)માં નેમિચંદ્રાવલા સ્તવન રચનારા ન્યા(જ્ઞા)નસાગરના શુરું નામ પણ રવિસાગર છે (બુએ જૈન ગૂર્જર કવિઓનું ૩૧૭ મું પૃષ્ઠ), પરંતુ આ રવિસાગરજી તો શ્રીવિજયસેનસૂરિના શિષ્ય હોવાનું સંભવે છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં પણ શ્રીગૌતમ-સ્તુતિના કર્તાની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક રજૂ કરવું સર્વથા અતુચિત નહિ ગણાય એમ માની તે નીચે સુજળ આપવામાં આવે છે (આ બધી કૃતિઓના કર્તા એકજ છે કે નહિ તે સંદેહાત્મક છે).

	શ્લોક-સંખ્યા	રચના-સમય	સુદ્રિત
૧ શ્રીગૌતમસ્તુતિ	૪		આ ગ્રન્થમાં
૨ ”	૪		સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં
૩ શ્રીવીર-સ્તુતિ	૪		”
૪ શ્રીવીર-સ્તોત્ર	૧૧		અસુદ્રિત
૫ શ્રીહીરવિજયસૂરિસ્તવન	૧૧		”
૬ શ્રીનેમિજિનસ્તવન	૨૬		”
૭ રૂપસેન-ચરિત્ર	૨૬૭૦	સં. ૧૬૩૬	”
૮ પ્રદ્યુમ્ન-ચરિત્ર	૭૨૦૦	સં. ૧૬૪૫	પં. હીરાલાલ હંસરાજ.
૯ મૌનઐકાદશીકથામાહાત્મ્ય	૨૦૦	સં. ૧૬૫૪	શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રન્થમાલા.

હવે જો પરિશિષ્ટો સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. તે પૈકી શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવના કર્તાના તો નામનો પણ નિર્દેશ થઈ શકે તેમ નથી, જ્યારે શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્રના કર્તા શ્રીજિન-પ્રહાસૂરિ વિષે ઘણું લખી શકાય તેમ છે, પરંતુ તેનાં ^૧કાવ્યોની ભૂમિકામાં હું તે પરત્વે સવિશેષ

૧ આની મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા મેં તૈયાર કરી છે. શ્રેષ્ઠિ દે. લા. જૈ. પુ. સંસ્થા તરફથી તે છપાવવાનું કાર્ય શરૂ કરવામાં આવનાર છે.

વિચાર કરનાર હોવાથી તેમજ અન્ય-ગૌરવના ભયથી અત્ર વિશેષ ઉલ્લેખ કરતો નથી. છતાં એટલું તો પ્રસંગોપાત્ત નિવેદન કરીશ કે તેઓ ચૌદમા સૈકામાં થઈ ગયા છે. આ ખરતરગચ્છીય સૂરિજનું પાણ્ડિત્ય પૂરવાર કરી આપે એવી નીચે મુજબની અનેક કૃતિઓ તેમણે રચી છે:—

શ્રીજિનપ્રભસૂરિનો અન્ય-સન્દર્ભ.

(૧) ^૧તપોમતકુટ્ટન; (૨) ધર્માધર્મકુલક; (૩) પરમસુખદ્વાત્રિશિકા; (૪) પૂજા-વિધિ; (૫) વિધિપ્રપા; (૬) ^૨વિવિધતીર્થકલ્પ; (૭) શ્રેષ્ઠિભુવરિત્ર (દયાશ્રય); (૮) દીપાલિકાકલ્પ (સં. ૧૩૩૭); (૯) પ્રત્યાખ્યાનસ્થાન-વિવરણ; (૧૦) પ્રત્યાખ્યાવિધાન-વૃત્તિ; (૧૧) વન્દનસ્થાન-વિવરણ; (૧૨) વિષમ-કાવ્ય-વૃત્તિ; (૧૩) ^૩સન્દેહવિષૌ-ધર્મી-વૃત્તિ; (૧૪) ^૪સપ્તસ્મરણ-ટીકા; (૧૫) ^૫સાધુપ્રતિક્રમણ-વૃત્તિ ^૬

૧ આ અન્યમાં તપાગચ્છ વિષે અનુચિત ઉદ્ગારો હોવાનું કહેવાય છે. જો એ વાત સત્ય હોય, તો તપાગચ્છ પ્રતિ પ્રેમ રાખનારા તેમજ ગચ્છ-કદાવહથી વિમુખ (જુઓ પૃં ૪૩) સૂરિજીએ આવી અન્ય કેમ રચ્યો હશે એ વિકટ પ્રશ્ન છે. અન્ય કોઈ કદાવહીએ આ અન્ય રચી સૂરિજનું નામ બદનામ તો નહિ કર્યું હોય ?

૨ તીર્થકલ્પ એ નામથી કેટલાક કલ્પો ‘એશિયાટિક સોસાયટિ ઓફ એન્ગ્લ’ તરફથી ઈ. સ. ૧૯૨૩ માં પ્રસિદ્ધ થયા છે.

૩ આ પૈકી કેટલાંક સ્મરણોની ટીકા શ્રેષ્ઠિ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદાર ડુંડ તરફથી અત્યારે છપાય છે અને તેનું સંશોધન-કાર્ય મને સોંપવામાં આંચું છે. વિ. સં. ૧૩૬૫ માં રચાયેલી ઉપસર્ગદ્વર સ્તોત્રની વૃત્તિનું નામ તેના કર્તાએ અર્થકલ્પલતા રાખ્યું છે.

૪ રોયલ એશિયાટિક સોસાયટીની સાધુપ્રતિક્રમણસૂત્ર (અવચૂર્ણિસહિત)ની પ્રતિના અન્તમાનો નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ સાક્ષી પૂરે છે:—

“વૃદ્ધવ્યાખ્યાનુસારેણ કૃતાયાઃ શ્રીજિનપ્રભસૂરિવૃત્તેઃ કૃતેયમવચૂર્ણિઃ”

૫ આ અન્ય કલ્પસૂત્રની ટીકા છે અને તે ઈ. સ. ૧૯૧૩ માં પં. હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી પ્રકટ થયો છે.

૬ શ્રીજૈનાનન્દ પુસ્તકાલય સુરતની ગાયત્રીવિવરણની હસ્તલિખિત પ્રતિના અંતમાં ‘ઈતિ શ્રીજિનપ્રભ-સૂરિવિરચિત્તં ગાયત્રીવિવરણં સમાપ્તં’ એવો ઉલ્લેખ છે. આથી આને શ્રીજિનપ્રભસૂરિની કૃતિ તરીકે આ પુસ્તકાલયમાં નોંધવામાં આવેલ છે, પરંતુ આ ઉલ્લેખની પૂર્વેના નીચે મુજબ—

“ચક્રે શ્રીશુભતિલકો-પાધ્યાયૈઃ સ્વમતિશિલ્પકલ્પનયા ।

દ્વાસ્થ્યાનં ગાયત્ર્યાઃ, ક્રીડામાત્રોપયોગમિદમ્ ॥ ૧ ॥”

—પદ્ય ઉપરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે આ વિવરણના કર્તા તો શ્રીશુભતિલક ઉપાધ્યાય છે. પ્રવર્તક મુનિવર્ય શ્રીકાન્તિવિજયના જ્ઞાન-મંડારની એક પ્રતિ હાલ મારી પાસે છે. આ ગાયત્રી-વિવરણની પ્રતિ ઉપર્યુક્ત પ્રતિ સાથે મેળવી જતાં કંઈ ખાસ ફરક જણાતો નથી. ફક્ત અંતિમ ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ પૂર્વ પદ્ય તો છે. ત્યાં એને શ્રીશુભતિલકની કૃતિ તરીકે ઓળખાવી છે તે વાસ્તવિક છે. વળી તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ (પૃં ૨૯૮) માં પણ શુભતિલકીય કૃતિ તરીકે આનો નિદેશ છે એટલુંજ નહિ, પણ ત્યાં (પૃં ૨૮૦-૨૯૮) તેનો હિંદી અનુવાદ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

આ રચવા ઉપરાંત તેમણે લગભગ ૭૦૦ સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચ્યાં છે. આ પૈકી નીચે મુજબનાં સ્તોત્રો મારા જોવામાં આવ્યાં છે.

સ્તોત્ર-રત્નાવલી

ક્રમાંક	નામ	પદ-પ્રારંભ	પદ-સંખ્યા	વિશેષતા
૧	શ્રીઋષભજિનસ્તોત્ર	અસ્તુ શ્રીનામિમૂદેવો	૧૧	પ્રલેપ
૨	"	અહ્યાહાહિ ! તુરાહં	૧૧	પારસીય ભાષા
૩	"	નિરવધિરુચિરજ્ઞાનં	૪૦	આઠ ભાષા
૪	^૧ શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર	વિશ્વેશ્વરં મથિતમન્મથં	૨૧	મહાયમક
૫	શ્રીચન્દ્રપ્રભજિનસ્તુતિ	દેવૈર્યસ્તુષ્ટુવે તુષ્ટૈઃ	૪	સમચરણુ-સાચ્ય
૬	"	નમો મહાસેનનરેન્દ્રતનુજ !	૧૩	છ ભાષા
૭	શ્રીશાન્તિજિનસ્તોત્ર	શ્રીશાન્તિનાથો મગવાં	૨૦	
૮	શ્રીમુનિસુમતજિનસ્તોત્ર	નિર્માય નિર્માયગુણાર્દિં		ચક્ષુરચમક
૯	શ્રીનેમિજિનસ્તોત્ર	શ્રીહરિકુલહીરાકરં	૨૦	ક્રિયાગુપ્ત
૧૦	^૨ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્ર	અધિયદુપનમન્તો	૧૨	
૧૧	"	કા મે વામેય ! શક્તિર્ભવતુ	૧૭	
૧૨	" (જીરાપદલી)	જીરિકાપુરપતિં સદૈવ તં	૧૫	ચક્ષુરચમક
૧૩	" (પ્રાતહાર્ય)	ત્વાં વિનુત્ય મહિમશ્રિયા મહં	૧૦	સમચરણુ-સાચ્ય
૧૪	" (નવગ્રહગર્ભિત)	દોસાવહારદરં	૧૦	પ્રાકૃત
૧૫	"	પાર્શ્વનાથમનઘં	૯	
૧૬	^૩ "	પાર્શ્વ પ્રમું શશ્વદકોપમાનમ્	૮	પાદાન્તચમક
૧૭	^૪ "	શ્રીપાર્શ્વ ! પાદાન્તનામરાજ !	૮	"
૧૮	"	શ્રીપાર્શ્વ ભાવતઃ સ્તૌમિ	૯	સમચરણુ-સાચ્ય
૧૯	"	શ્રીપાર્શ્વઃ શ્રેયસે મૂયાત્	૪૪	
૨૦	" (ફલવર્દિ)	સયલાહિવાહિતલહરં	૧૨	પ્રાકૃત
૨૧	"	અસમશ્મનિવાસં	૨૫	
૨૨	શ્રીવીરજિનસ્તોત્ર	કંસારિક્રમાનિર્યદાપગાં	૨૫	છંદનાં નામો
૨૩	"	ચિત્રૈઃ સ્તોષ્યે જિનં વીરં	૨૭	ચિત્રમય
૨૪	"	નિસ્તીર્ણવિસ્તીર્ણમવાર્ણવં	૧૭	લક્ષણુપ્રયોગ
૨૫	" (પંચકલ્યાણક)	પરાક્રમેણેવ પરાજિતોઽયં	૩૬	

૧ આ સ્તોત્ર અવચૂરિ તેમજ તેના અનુવાદાદિ સહિત આ ગ્રન્થના અંતમાં અંતિમ પરિશિષ્ટ તરીકે આપવામાં આવ્યું છે.

૨ આ સ્તોત્ર વિ. સં. ૧૩૬૯ (નન્દ-ક્રતુ-જ્વલન-ક્ષપાકર)માં રચાયેલું છે.

૩-૪ આ બે સ્તોત્રો મદીય અનુવાદ સહિત અતુર્વિશતિકા (પૃ. ૮૬-૮૭, ૧૫-૧૬)માં છપાયેલાં છે.

क्रमांक	नाम	पद्य-प्रारंभ	पद्य-संख्या	विशेषता
२६	श्रीवीरजिनस्तोत्र	श्रीवर्धमानपरिपूरित०	१३	
२७	"	श्रीवर्धमानः सुखवृद्धयेऽस्तु	६	पद्यना प्रारंभिक तेमन् अन्त्य अक्ष- शेथी नामोद्वेष
२८	" (निर्वाणु-कल्याणुक)	श्रीसिद्धार्थनरेन्द्रवंश०	१६	
२९	"	सिरिवीयराय ! देवाहिदेव !	३५	प्राकृत
३०	"	स्वःश्रेयससरसीरुह-	२६	पंचवर्गपरिहार
३१	"	आनन्दसुन्दरपुरन्दर०	२६	
३२	"	आनम्रनाकिपति०	२५	
३३	अनुविंशति-जिनस्तोत्र	ऋषभदेवमनन्तमहोदयं		अक्षर्यभक्त
३४	"	ऋषभ ! नम्रसुरासुर०	२६	"
३५	"	ऋषभनाथ ! मनाथनिभानन !	२६	"
३६	"	कनककान्तिधनुःशत०	२६	"
३७	"	जिनर्षभ ! प्रीणितभव्यसार्थ !	७	
३८	"	तत्त्वानि तत्त्वानि भूतेषु सिद्धं	२८	अक्षर्यभक्त
३९	"	पात्वादिदेवो दश कल्पवृक्षः	२६	प्रलेप
४०	"	प्रणम्यादिजिनं प्राणी	२८	
४१	"	यं सततमक्षमालोप०	३०	
४२	श्रीवीरशगस्तोत्र	जयन्ति पादा जिननायकस्य	१६	
४३	श्रीअर्द्धाद्विस्तोत्र	मानेनोदीं व्यहृत परितो	८	
४४	श्रीपंचनभस्कृतिस्तोत्र	प्रतिष्ठितं तमःपारे	३३	
४५	श्रीमन्त्रस्तोत्र	स्वःश्रियं श्रीमदहन्तः	५	
४६	पंचकल्याणुकस्तोत्र	निलिम्पलोकायितभूतलं	८	
४७	श्रीगौतमस्वामिस्तोत्र	जम्मपवितिअसिरिमगह०	२५	प्राकृत
४८	"	श्रीमन्तं मगधेषु गोर्वर इति	२१	
४९	"	ॐ नमस्त्रिजगन्नेतुः	६	महाभन्त्रगर्भित
५०	श्रीशारदास्तोत्र	वाग्देवते ! भक्तिमतां	१३	अक्षर्य-समानता
५१	श्रीशारदाष्टक	ॐ नमस्त्रिजगद्वन्दितक्रमे !	६	
५२	श्रीवर्धमानविधा	इय वद्धमाणविज्जा	१७	
५३	सिद्धान्तागमस्तोत्र	नत्वा गुरुभ्यः	४६	
५४	आज्ञास्तोत्र	नयगमभंगपहाणा	११	प्राकृत
५५	श्रीजिनसिद्धसूरिस्तोत्र	प्रभुः प्रदद्यान्मुनिपक्षिपक्के-	१३	अक्षर्य-साध्य
५६	भंगलाष्टक	नतसुरेन्द्र ! जिनेन्द्र !	६	श्रीवीर जिनोनां नाम-गर्भित

આ પૈકી થોડાંક સ્તોત્રો કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે, જ્યારે કેટલાંક પ્રકરણ-રત્નાકરના ખીજા અને ચોથા ભાગમાં દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. વળી કેટલાંક સ્તોત્રો તો અનુવાદ સહિત 'જૈનસ્તોત્ર તથા સ્તવનસંગ્રહ' એ પુસ્તકમાં પ્રકટ થયેલાં નજરે પડે છે. પરંતુ સ્તોત્રોનો મોટો ભાગ હજી અપ્રસિદ્ધ છે એટલુંજ નહિ, કિન્તુ કેટલાંક તો અનુપલબ્ધ હોય એમ સંભળાય છે. ખરેખર આ વાત સાચી હોય તો એ જાણીને કયા મનસ્વીને દુઃખ નહિ થાય ? કેમકે અર્પૂર્વ સ્તોત્રો રચવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ આવા પ્રાચીન સાહિત્યનું સંરક્ષણ કરવા જેટલું પણ કાર્ય જૈન સમાજ ન કરી શકી એ ખેદજનક કથની છે.

અન્ય આચાર્યોની જેમ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ અપભ્રંશ ભાષામાં સ્તુતિ-સ્તોત્રો રચવા ઉપરાંત તેમણે ^૧મ્હકપસદેવસ્તોત્ર ^૨કારસી ભાષામાં રચ્યું છે. આ એમની ભાષા પરત્વેની ઉદારતા સૂચવે છે, કેમકે સંકુચિત દષ્ટિવાળા પૂર્વકાલીન વિપ્રો તો આ ભાષાનો ઉચ્ચાર કરતાં પણ અભાગતા એમ નીચે મુજબના શ્લોકાર્થ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ ન વદેદ્ યાવનીં ભાષાં, પ્રાજૈઃ કણ્ઠગતૈરપિ ”

આવી ભાષાવિષયક ઉદારતા ઉપરાંત પર-મત-મીમાંસા પરત્વેની જૈનાચાર્યની ઉદારતા તો મુકત કંઠે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છેજ. આ અતિશયોક્તિ નથીજ, કેમકે એ વાત શ્રીહરિભદ્ર-સૂરિકૃત શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય, યોગદષ્ટિસમુચ્ચય પ્રમુખ ગ્રન્થોના નિરીક્ષકોથી અજાણી નથી.

અદલાઉદ્દીનના સમકાલીન આ જૈનાચાર્યે એ બાદશાહની પછી ગાદીએ આવેલા મહમૂદ-શાહના દરબારમાં જઈને બાદશાહને પોતાની વિદ્વત્તાથી ચમત્કૃત કરી જૈન ધર્મ તરફ આકર્ષી તેમની સહાનુભૂતિ સંપાદન કરી જૈન મંદિરોનું ધર્માન્ધ મુસલમાનોથી રક્ષણ કર્યું હતું.

આવી રીતે જૈન શાસન તેમજ જૈન સાહિત્યની અનુપમ સેવા બજાવવા બદલ શ્રીજિનપ્રભ-સૂરિને ખરેખર અભિનન્દન ઘટે છે. તેઓ વિશેષ ધન્યવાદને પણ પાત્ર છે, કેમકે તેઓ ગચ્છ-મમતારૂપ મોહિનીથી અંજલયા હતા નહિ એટલુંજ નહિ, પરંતુ ગુણાનુરાગી હોઈ કરીને તેમણે પોતે રચેલાં સાતસે સ્તોત્રો તપાગચ્છીય શ્રીસોમતિલકસૂરિને અર્પણ કર્યાં હતાં (જુઓ પૃં ૩૨). વળી કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ રચેલી શ્રીમહાવીર પ્રભુની સ્તુતિરૂપ એવી અન્યયોગ્યવચ્છેદિકા દ્વાત્રિંશિકાની ^૩સ્થાદવાદમંજરી નામની ટીકા રચવામાં તેના કર્તા

૧ આના પ્રથમ પદ (સીક)નો શ્રીશોભન મુનીધરકૃત સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકાની ભૂમિકા(પૃં ૩૨-૩૩)માં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ સમગ્ર સ્તુતિ ટીકા સહિત 'જૈન સાહિત્ય સંશોધક'માં પ્રસિદ્ધ થનાર છે એમ સંભળવામાં આવ્યું હતું તે વાત ખરી પડી છે એટલે હવે આથી તેને સત્વર પ્રસિદ્ધ કરવાનો મારો વિચાર માંડી વાળું છું.

૨ આ ભાષામાં રચાયેલું અને દોસ્તી સ્વાંકથી શરૂ થતું અને એક પદનું સ્તોત્ર શ્રીજિનભદ્રસૂરિએ રચ્યું છે એમ ઉપયુક્ત શ્રીશોભન-સ્તુતિની ભૂમિકા (પૃ. ૩૨)માં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ પ્રવર્તકથવાળી અન્ય પ્રતિમાં તેના કર્તા તરીકે શ્રીજિનપ્રભસૂરિનું નામ નજરે પડે છે.

૩ આ ગ્રન્થ શક સંવત્ ૧૨૧૪ (વિ. સં. ૧૩૪૯)માં દીવાલીને દિવસે શનિવારે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો.

નાગેન્દ્રગચ્છીય શ્રીમદ્દિલ્લેણુસૂરિને આ ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ સહાયતા કરી હતી. આ વાતની સ્વાદ્વાદમંજરીની પ્રશસ્તિમાં આપેલાં નિમ્ન-લિખિત પદ્યો સાક્ષી પૂરે છે:—

“ નાગેન્દ્રગચ્છગોવિન્દ-વક્ષોડલઙ્કારકૌસ્તુમાઃ ।
તે વિશ્વવન્ધ્યા નન્દ્યાસુ-‘રુદયપ્રભ’સૂરયઃ ॥ ૬ ॥
શ્રી‘મહ્લિષેણ’સૂરિભિરકારિ તત્પદગગનદિનમણિભિઃ ।
વૃત્તિરિયં મનુરવિ(૧૨૧૪)મિતશાકાબ્દે દીપમહસિ શનૌ ॥ ૭ ॥
શ્રી‘જિનપ્રભ’સૂરીણાં, સાહાયોઙ્ગિજ્ઞસૌરેભા ।
શ્રુતાવુત્તંસતુ સતાં, વૃત્તિઃ ‘સ્વાદ્વાદમજરી’ ॥ ૮ ॥ ”

આ વાતની તેમણે રચેલી નભિઊણુસ્તોત્રની અભિપ્રાયચંદ્રિકા નામની વૃત્તિમાંના તેમજ અજિતશાન્તિસ્તવની વૃત્તિમાંના નિમ્ન-લિખિત પદ્યગત (વિ. સં. ૧૩૬૫) રચના-સમય સાક્ષી પૂરે છે:—

“ સંવદ્વિક્રમભૂપતેઃ શરઙ્ગતૂર્વાર્ચિઃશશાઙ્કૈમિતે
પૌષસ્યાસિતપક્ષમાજિ શશિના યુક્તે દ્વિતીયાતિથૌ ।
શ્રીમાઙ્ગ શ્રી‘જિનસિંહ’સૂરિસુગુરોઃ પાદાઙ્ગજપુષ્પન્ધયઃ
પુર્યાં દાશરથે‘જિનપ્રભ’ગુરુર્જગ્ન્ય ટીકામિમામ્ ॥ ૧ ॥ ”

આ ઉપરથી તેઓ શ્રીજિનસિંહસૂરિના શિષ્ય થાય છે એ વાત પણ બહુી શકાય છે. સાતસે સ્તોત્રોના કર્તા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ આ શ્રીજિનપ્રભસૂરિના ચરિત્રની રૂપરેખા શ્રીસો-અધર્મગણિએ પોતે રચેલી ઉપદેશ-સપ્તતિકા(અં ૩, ૭૦ પ)માં આલેખી છે. સૌથી પ્રથમ આ સૂરિએ ઉદ્દેશીને એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“ વન્તવિશ્વમિતે વર્ષે, શ્રી‘જિનપ્રભ’સૂરયઃ ।
અભૂવન્ મૂઘતાં માન્યાઃ, પ્રાત્પદ્માવતી’વરાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થાત્ રાજાએને માન્ય અને શ્રીપદ્માવતી દ્વારા જેમને વરદાન મળ્યું છે એવા શ્રીજિન-પ્રભસૂરિ ૧૩૩૨ મા વર્ષમાં થયાં. અત્ર ‘વિશ્વ’ યૌદ્ધ નહિ પણ તેર સંખ્યાવાચક છે.^૨ ઉપદેશમાં તેમની યત્ર-તત્ર શક્તિનો આગ્રેહુષ ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. જેમકે યોગિનીપુરમાંના

૧ શ્રીમદ્દિલ્લેણુસૂરિ આરમ્ભસિદ્ધિ, ધર્માભ્યુદય કાવ્ય, ઉપદેશમાલાકાષ્ટિકાવૃત્તિ પ્રમુખ ગ્રન્થોના કર્તા શ્રીઉદયપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે, બ્યારે કલિકાલગૌતમ એવા ચિરદ્વારી શ્રીહુરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિના તેઓ પ્રશિષ્ય થાય છે.

૨ આ હકીકતનું સંદેહવિષ્ણોષધિના નિમ્ન-લિખિત પદ્યથી સમર્થન થાય છે:—

“ સૂરીન્દ્રસ્યાન્વયે જાતો, નવાઙ્ગીવૃત્તિવેધસઃ ।
શ્રીજિનેશ્વરસૂરીણાં, પૌત્રઃ પાત્રમવેધસઃ ॥ ૧ ॥
પુત્રઃ શ્રીમાજ્ઞિનસિંહ-સૂરીણાં રીણરેફસામ્ ।
જગ્ન્ય ગ્ન્યમેતં શ્રી-જિનપ્રભમુનિપ્રમુઃ ॥ ૨ ॥
વૈક્રમેઽસ્તિ કલાવિશ્વ-દેવસહ્ચેઽનુવત્સરે । ”

તમના ચાતુર્માસ દરમ્યાન તેમણે મ્લેચ્છોના આક્રમણથી પીરોજ સુલતાન (પીરોજશાહ?)નું કેવી રીતે (વજ્ય-ચન્ત્ર દ્વારા રક્ષણ કર્યું એ વાત, અન્યદા ગુજરાતમાં જવાની ઇચ્છાવાળા આ સુલતાનની સાથે જતાં સૂરિણએ વટ વૃક્ષને પોતાની સાથે કેવી રીતે ચલાવ્યો તેમજ સુલતાનને વન્દન કરાવીને સ્વસ્થાને પહોંચાડ્યો એ હકીકત, મરુસ્થલીમાં નિર્ધનતાનો નિવાસ ભેઈ ત્યાંના પ્રત્યેક પુરુષને તેમણે પાંચ દિવ્ય વસ્ત્રો અને પ્રત્યેક પ્રમદાને બે સુવર્ણ ટંક અને સાડી આપી એ ખીના, ત્યાર બાદ જંઘરાલ નગરમાં તપાગચ્છીય શ્રીસોમપ્રભસૂરિ સાથેનો તેમનો સમાગમ, વિદ્યાબળથી ઉદ્ધરેનું આકર્ષણ અને ચોરેલી સાધુની સિદ્ધિકા (?)ની પુનઃ પ્રાપ્તિ ઇત્યાદિ ચમત્કાર, સુલતાન સાથે શત્રુજય ગિરિની યાત્રા કરતી વેળાએ રાચણુના ઝાડમાંથી દ્વધની વૃષ્ટિ તથા તેવી રીતે ગિરિનાર ગિરિની પશુ યાત્રા કરી તેમનું યોગિનીપુરમાં આગમન, ત્યાં સુલતાનની ટોપી એક વિદ્યાસિદ્ધે અદ્ધર ઉડાવી તેને રબ્દેહરણુ વડે ભૂમિ ઉપર આણીને તથા ખીજે દિવસે જળપૂર્ણ ઘટ જે ઊંચે જઈ રહ્યો હતો તેના કકડા કરી નાંખ્યા પરંતુ પાણીને મન્ત્ર વડે સ્તંભિત કરી રાખ્યું ઇત્યાદિ આશ્ચર્યજનક ઘટના.

અંતમાં સૂરિણને ઉદ્દેશીને એમ કહ્યું છે કે—

“ઇત્યાદિનાનામવરપ્રભાવના-ભરૈઃ સુરત્રાણમપિ વ્યવૂબધત્ ।

સ્તોત્રાણિ યઃ સત્તશતીમિતાનિ ચ, ઘન્યાંશ્ચ જઘન્યઃ બહુપકારિણઃ ॥ ૪૯ ॥”

દક્ષિણવિહારી મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયના જ્ઞાનભંડારની શ્રીપાદલિખ્તસૂરિકૃત ચાર ગાથાના શ્રીવીર-સ્તવની અવચૂરિની પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત—

इति श्रीजिनप्रभसूरिभिः संवत् १३८० वर्षे कृतायाः श्रीवीरस्तववृत्तेः संक्षिप्ताऽवचूरिः ”

—ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે કે આ સૂરિવરે શ્રીવીરસ્તવની વૃત્તિ રચી હોવી ભેઈએ.

ગુનીજ્ઞના ભંડારની ગુણુસ્થાનપ્રકરણુટીકાની હસ્તલિખિત પ્રતિના અંતમાંના નીચે મુજબના ઉલ્લેખમાં જે જિનપ્રભ નામ નજરે પડે છે, તે પ્રસ્તુત શ્રીજિનપ્રભસૂરિ હોય તો તેમની શિષ્ય-પરંપરા વિ. સં. ૧૬૩૧ સુધી તો ચાલી આવી હતી એમ ભાસે છે.

“સંવત્ ૧૬૩૧ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૨ બુધદિને સિદ્ધિયોગે લિપિ(સ્તિ)તં શ્રીસ્રવરતરગચ્છે જિનપ્રભસૂરિસન્તાને વા. શ્રીશ્રી ૨ ભારતીચંદ્ર તત્સિ(ચિહ્ન)ણ્ય લિ. માનુતિલક ॥”

અત્ર એમના સંબંધમાં વિશેષ ઊદ્ઘાપોહ ન કરતાં તેમને સવિનય પ્રણામ કરતો હું આ પ્રકરણુ પૂર્ણ કરું છું.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા પૂર્ણ થાય તે પૂર્વે, યમકમય કાવ્યોથી કરો લાભ નથી, એ ખાલી કાલ-ક્ષેપ છે, એમાં શબ્દ-રમત સિવાય કશું નથી, વગેરે ઉદ્દગારો કાઢી કેટલાક સુજ્ઞ જનો આવાં કાવ્યોને ‘અધમ’ ગણવા ઉશ્કેરાઈ જાય છે, તેમનું સવિનય ધ્યાન ખેંચવા માટે નિમ્ન-લિખિત નિવેદન કરવું હું ઉચિત સમજું છું.

યમકનો પ્રયોગ—

યમકબદ્ધ કાવ્યો પરત્વે શ્રીરુદ્રટકૃત કાવ્યાલંકારના શ્રીનમિસાધુકૃત ટિપ્પણુ (પૃં ૩૫)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે યમક, પ્રલેખ અને ચિત્રોને રસમય-ખાસ કરીને શૃંગાર અને કર્ણુ રસમય

કાવ્યમાં સ્થાન આપવાથી રસલંગ થાય છે. વિશેષમાં એ સંબંધમાં “ અભિધાનમાત્રમેતદ્ ગઢુરિકાદિ-
પ્રવાહો વા ” એવો સાક્ષીભૂત પાઠ પણ ત્યાં રચ્ય કરવામાં આવ્યો છે. છતાં એ ન ભૂલવું ભેદએ કે
‘ પ્રયોગસ્તુ તેષાં સળ્લકાવ્યેષુ દેવતાસ્તુતિષુ રળવર્ણનેષુ ચ ” એમ કહી ટિપ્પણુકાર યમકાદિનો પ્રયોગ
ખણ-કાવ્યોને વિષે, દેવતાની સ્તુતિઓમાં તેમજ યુદ્ધના વર્ણનોમાં અસ્થાને નથી એવો સ્પષ્ટ
ઉલ્લેખ કરે છે. આથી સમજાય છે કે આ ગ્રન્થ મુખ્યત્વે કરીને જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ હોવાથી
અત્ર યમકનો પ્રયોગ સમુચિત છે. વિશેષમાં ભેકે નાટક, કથા તથા આખ્યાયિકામાં આને માટે
અલ્પ અવકાશ છે, પરંતુ સર્ગ-બંધોમાં-મહાકાવ્યોમાં એને સારૂ વિશેષ અવકાશ છે. આ વાત
કાવ્યાલંકાર (અ ૦ ૩)ના નિમ્ન-લિખિત અન્તિમ પદમાં ઝળકી ઊઠે છે:—

“ ઇતિ યમકમશેષં સમ્યગાલોચયાદ્ધિઃ

સુકવિભિરભિયુક્તૈર્વસ્તુ ચૌચિત્યવિદ્ધિઃ ।

સુવિહિતપદમજ્ઞં સુપ્રસિદ્ધાભિધાનં

તદનુ વિરચનીયં સર્ગવન્ધેષુ મૂમ્ના ॥ ૫૯ ॥ ”

આથી ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે ખરી, પરંતુ પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક મુનિવર્ય શ્રીકાન્તિવિજયના
જ્ઞાનલંકારની સ્તુતિ-સ્તોત્રો સંબંધી કેટલીક પ્રતિઓ, સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય
શ્રીવિજયધર્મસૂરિએ એકત્રિત કરેલ પ્રશસ્તિ-સંગ્રહ ઇત્યાદિમાંથી કેટલીક નિમ્ન-સૂચિત

વિશેષ હકીકત

મળી આવે છે એટલે તેનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સૌથી પ્રથમ તો ભૂમિકાના ૧૭ મા પૃષ્ઠગત પ્રથમ ટિપ્પણુને પુષ્ટ કરનારાં પદો રચ્ય
કરવામાં આવે છે.

- (૧) “ ૨જિનશાસનભાસનભાસુરભાનુસમાન ! સુરસુન્દરસેવિત ! વૃષભ ! જિનૌઘપ્રધાન ! ।
પરમાગમસમ્મતનયધનરત્નનિધાન ! શ્રેયઃશ્રિયમર્પય કમલવિજયપ્રિયદાન ! ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૨) “ જય નેમિજિનેશ્વર ! સમુદયસમયાચાર ! યતનાહૂતપાતક ! કેવલકમલાગાર ! ।
વન્દારુસુરાસુરવિપુલાવિલાસવિહાર ! તીર્થઙ્કરપદકજપુષ્પન્ધયમન્દાર ! ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૩) “ વાસવસ્તુતપદો મહામહા ભક્તદત્તવિલસન્મહાપદઃ ।
વાગુપાસિતસમસ્તમાજિનઃ સ્વામિનો વિદધતો સુલશ્રિયમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥

૧ આ પ્રતિઓ તેમના શિષ્યરત્ન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજય દ્વારા મળી હતી, તે અદ્દલ હું તેમનો આભારી છું.

૨ આ તેર સ્તુતિઓ પૈકી પહેલીમાં શ્રીઋષભદેવની, બીજીમાં શ્રીનેમિનાથની, ત્યાર પછીની ચોથી
અને પાંચમીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથની, ત્યાર પછીની ૬ થી ૧૧ સુધીમાં શ્રીમહાવીરની, આરમીમાં શ્રીસીમંધર-
સ્વામીની અને તેરમીમાં શ્રીસિદ્ધચક્રની મુખ્યતા છે. વિશેષમાં દશમી અને અગ્યારમી સ્તુતિમાં શ્રીગૌતમ-
સ્વામી પણ પ્રધાન પદ ભોગવે છે. આ બધી સ્તુતિઓના કર્તાની ખબર નથી, કિન્તુ પહેલી, બીજી, પાંચમી,
છઠ્ઠી, દશમી, અગ્યારમી, આરમી અને તેરમીના કર્તા શ્રીવિજયધર્મસૂરિના શિષ્ય શ્રીકમલવિજય છે.

- (૪) “ કલ્યાણાણિ સમુલ્લસન્તિ જગતાં દારિદ્ર્યવિદ્રાવણ-
 દ્રાધીયઃપદવીપ્રવર્હઘટનાકલ્યાણકલ્પદ્રુમાત્ ।
 કલ્યાણપ્રગુણીભવત્પ્રવચનશ્રીસિદ્ધસારસ્વત-
 શ્રીમત્પાર્શ્વજિનેશ્વરસ્મરણતઃ કલ્યાણમાહાત્મ્યતઃ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૫) “ સકલજિનરાજકોટીરહીરાકુરં, પાર્શ્વપરમેશ્વરં સમયકમલાકરમ્ ॥
 સ્મરત કંસારિપુરત્નતિલકોત્તરં, વિજયલક્ષ્મીવરં નીલરુચિસુન્દરમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૬) “ કમલદલલોચનં વિમલકુલરોચનં, ભજત ભયભઞ્નં ભુવનજનરઠ્ઠજનમ્ ।
 સમયમભિવન્દિતં ત્રિજગતીજીવનં, વીરમર્હદ્રુણં શાસનસ્વામિનમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૭) “ વીર ! દેવવ્રજારાધ્યયક્ષ ! સિદ્ધાન્તતત્ત્વવિત્ ! ।
 શ્રીમદ્વિજયસેનાઘ્ય ! કુરુ ભદ્રં મહોદયમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૮) “ શ્રીવર્ધમાન ! પ્રભુતાઽભિરામ ! શ્રીતીર્થરાજઃ શિવશુચિવાચઃ ।
 સર્વાનુભૂતિપ્રભવઃ પ્રસર્પત્-સૌઘ્યં પ્રકર્ષ ઢ્વતાં જનાનામ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૯) “ શ્રીવર્ધમાન ! જય ! સર્વજિનેશસિદ્ધ-સિદ્ધાન્તગોમુખહિમદ્યુતિકાન્તિકાન્ત-
 સૌવર્ણવર્ણવરદેહસમુલ્લસચ્છ્રી-લાવણ્યતોષિતસુધીજનલોચનાલી ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૧૦) “ જિનશાસનભાસન ! શ્રીગૌતમગણધર ! ગુણનિધાન ! ।
 જિનસમુદયસમયસુરપ્રધાન ! । જય દીપાલીધ્યેયાભિધાન ! ॥ ” ૧-૮ ॥
- (૧૧) “ જય જય કરમઙ્ગલદીપક ! જિનવરવીર ! વીર ! શ્રીગૌતમગણધર ! ।
 ભવદ્વનીરદનીર ! પ્રવચન જનસમુદયસુન્દર ! સુરકોટીરદીપાલીકમલામાલતિલકવરહીર ! ” ૧-૮
- (૧૨) “ સીમન્ધરમૂધરબન્ધુરસિન્ધુરચારી સર્વજ્ઞસુધાકરપ્રકરપ્રભુતાધારી ।
 સભયામયવારણનિષ્કારણમુપકારી જય શાસન ! સુરવરકમલવિજય ! જયકારી ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૧૩) “ જગતીજનર્જીવ ! સિદ્ધચક્ર ! કમનીયપ્રવચન ! જિનપુન્નવસિદ્ધચક્રગણનીય ! ।
 જય સૂરિપુરન્દરવાચકમુનિમહનીય ! દર્શનત્રિક ! તપસા કમલવિજયમજનીય ! ॥ ” ૧-૪ ॥
- વિશેષમાં જેમ એકજ પદ્ય ચાર સ્તુતિઓની ગરજ સારે છે તેમ બીજે અક્ષરવાળા ‘ સ્ત્રી
 છંદમાં રચાયેલી સ્તુતિઓ નીચે મુજબ મળી આવે છે.
- (૧૪) “ દ્વયાદર્હત્ શાન્તિઃ શાન્તિં ૧ સાર્વસ્તોમં સ્તૌમ્યસ્તાઘમ્ । ૨
 સિદ્ધાન્તઃ સ્તાજ્ઞૈનો મુક્ત્યૈ ૩ નિર્વાણી વો વિઘ્નં હમ્યાત્ ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૫) “ નેમિં નાર્થં વન્દે બાઠં ૧ સર્વે સાર્વાઃ સિદ્ધિં દ્વ્યુઃ ૨ ।
 જૈની વાણી સિદ્ધ્યૈ મૂયાત્ ૩ વાણી વિદ્યાં દ્વ્યાદ્ હ્વામ્ ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૬) “ નેમિનાર્થં વન્દે બાઠં ૧ સર્વે સાર્વાઃ શં મે દ્યાત્ ૨ ।
 સાર્વ વાક્યં કુર્યાત્ સિદ્ધિં ૩ કલ્યાણં મે દ્યાદમ્બા ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૭) “ પાર્શ્વઃ પ્રમુઃ જીયાન્તિયં ૧ સાર્વઃ સઙ્ગઃ દ્વ્યાચ્છં મે । ૨
 અર્હદ્વાક્યં સિદ્ધિં દ્યાત્ ૩ ભદ્રં નિત્યં દેયાત્ પદ્મા ॥ ૪ ॥ ”

(૧૮) “ વીરં હીરં સેવે ભક્ત્યા ૧ સર્વેર્હન્તઃ શાન્તિં કુર્યુઃ । ૨
જૈનં વાક્યં સિદ્ધિં દદ્યાત્ ૩ વિદ્યાદેવી દદ્યાત્ વિદ્યામ્ ॥ ૪ ॥ ”

૧૮ મા પૃષ્ઠમાં જે ચરણસમાનતારૂપ યમકમય કાવ્યોની યાદી આપવામાં આવી છે, તેમાં નીચે મુજબ ઉમેરો થઈ શકે છે:—

કાવ્યનું નામ	કર્તા	છંદ	પદ્ય-સંખ્યા
(૧) ^૧ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તોત્ર (સાવચૂરિ)	શ્રીજિનસુન્દરચૂરિ	રથોદ્ધતા	૨૯
(૨) ^૨ „ (સાવચૂરિ)	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	અનુષ્ટુપ્	૨૯
(૩) ^૩ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાદિસ્તોત્ર	શ્રીધર્મધોષચૂરિ	અનુષ્ટુપ્	૩૯

૧૯ મા પૃષ્ઠમાં ચોવીસ સ્તુતિ-કહમ્મકો તરીકે જેનો ઉપયોગ થઈ શકે એવાં સ્તોત્રોમાં ૪૨મા પૃષ્ઠગત કેટલાંક સ્તોત્રોનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત નીચેનાંની નોંધ લેવી આવશ્યક છે:—

કર્તા	છંદ	પદ્ય-સંખ્યા	વિશેષતા
(૧) ^૪ ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિ	દ્રુતવિલંબિત	૨૯	ત્રણ ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ
(૨) ^૫ શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસંતતિલકા	૨૯	પાદાન્તયમક
(૩) ^૬ કવિચકવર્તી શ્રીપાલ	અનુષ્ટુપ્	૨૯	ચરણ-સમાનતા

પં૦ કેસરવિજયના ભંડાર (વઠવાણ કંપ)ની વીરજિનસ્તુતિસ્વોપજાવચૂરિની પ્રતિના અંતમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

૧ સ્તોત્રસમુચ્ચયમાં પ્રસિદ્ધ થનાર આ સ્તોત્રનું આદ્ય પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“ શ્રીજિનર્ષભ ! ભવન્તમાશ્રિતો દેવ ! ભવ્યનયનામિનન્દન ! ।
ભૂરિવૈભવમરો મવી ભવેદેવ ભવ્યનય ! નામિનન્દન ! ॥ ૧ ॥ ”

૨ “ યસ્તે શ્રીઋષભ ! સ્તૌમિ, પદતામરસદ્ગયમ્ ।
સ શુદ્ધે પરમાનન્દ-પદતામરસદ્ગયમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૩ “ જિનં યશઃ પ્રતાપાસ્ત-પુષ્પદન્તં સમન્તતઃ ।
સંસ્તુવે યત્ક્રમૌ મોહં, પુષ્પદન્તં સમં તતઃ ॥ ૧ ॥ ”

૪ “ ઋષભનમ્રગતિર્દિવિષદ્દુમઃ સમભવદ્ યદવેક્ષ્ય વિધાનતઃ ।
અહમપિ પ્રણમામિ નુવામિ તે પ્રણતદેવતદેવપદામ્બુજમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૫ “ આનન્દનમ્સુરનાયક ! નામિજાત ! ભક્તાક્લિસદ્ઘટિતદિવ્યકુનામિજાત ! ।
ચિત્તે મમેવ ભવમજ્જનનામિજાત ! કસ્ત્વાં શિવેચ્છુરભિવાઙ્ચિતનામિજાત ! ॥૧॥ ”

૬ “ ભક્ત્યા સર્વજિનશ્રેણિ-રસંસારમહામયા ।
સ્તૌતુમારમતે વદ્ધ-રસં સારમહામયા ॥ ૧ ॥ ”

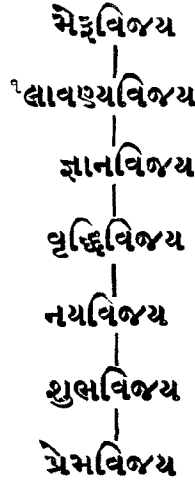
“ સંવત્ ૧૬૬૨ વર્ષે તપાગચ્છાધિરાજમહારકશ્રીહરિવિજયસૂરીશ્વરપટ્ટાલઢ્કારમહારકશ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રરાજ્યે પण्डितश्रीआनन्दविजयगणिचरणकमलालिना पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता चिरं नन्दतु ”

આ ઉપરથી એ ક્ષલિતાર્થ છે કે શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના કર્તા શ્રીમેરુવિજયગણિ વિ. સં. ૧૬૬૨ સુધી તેા વિદ્યામાન હતા. વળી તેમણે વીરજિનસ્તુતિ (સ્વોપજ્ઞ અવચૂરિ સહિત) રચી છે. આ સ્તુતિ અત્ર સુદ્રિત સ્તુતિનેા એક અંશ છે કે સ્વતંત્ર કૃતિ છે તે જાણવું યાક્રી રહે છે.

શ્રીમેરુસુન્દર મુનિશાળે રચેલ ભક્ત્યામર સ્તોત્રના વાર્તા યુક્ત યાલાવબોધની રાંચલ એશિયાટિક સોસાયટી (મુંબાઈ)ની હસ્ત-લિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“ મુનિશ્રીપ્રેમવિજયેન હર્ષપ્રમોદેન લિખિતા: સંવત ૧૭૮૩ વર્ષે શ્રીરાજનગરે લિખિતં સ્કલ-મહારકપૂ(પુ)રંદરમહારકશ્રીશ્રીશ્રી ૧૦૮શ્રીશ્રીશ્રીહીરવિજયસૂરિ(રી)શ્વરચરણસેવિપંડિતશ્રીશ્રીશ્રીઆણંદ-વિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રીશ્રી ૧૯(૨૦ ?)શ્રીશ્રીશ્રીમેરુ(રુ)વિજયગણિશિષ્યપંમહોપાધ્યાયશ્રીશ્રી ૧૯-શ્રીલાવણ્યવિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રી ૨૧શ્રીજ્ઞાનવિજયગણિશિષ્યપંશ્રીવૃદ્ધિવિજયગણિપંશ્રીનયવિજયગણિશિષ્યપંશ્રીમવિજયગણિશિષ્યમુનિપ્રેમવિજય(યેન) લિખિતં ”

—ઉપરથી શ્રીમેરુવિજયની શિષ્ય-પરંપરા નીચે મુજબ તારવી શકાય છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રશસ્તિસંગ્રહમાંની નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિ આ વાતનું સમર્થન કરે છે—

૧ આ મુનીશ્વરે વાચક શ્રીધર્મવિજયની જેમ શ્રીશુભવિજયગણિકૃત કાવ્યકલ્પલતાવૃત્તિમક-રન્દ નામનો ગ્રન્થ શોધ્યો છે. આ વાત પ્રો. પિટરસનના છટ્ટા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૬)ગત નિમ્નલિખિત પદ ઉપરથી જ્ઞેમ શકાય છે:—

“ તતશ્ચ પण्डितोत्तंस-मेरुविजयकोविदाः ।
तच्छिष्यैः शोधिता, प्राज्ञलावण्यविजयाभिधैः ॥ ૧૩ ॥ ”

“તત્પટ્ટેઽભૂત પ્રભૂતશ્રી-વિજયપ્રભસૂરિરાટ્ ।
 શુદ્ધાચારવિચારાણાં, યઃ પ્રવર્તાયિતા મૃશમ્ ॥ ૮ ॥—અનુ૦
 તત્પટ્ટેઽભૂત પ્રકટમહિમા ભૂરિધામા સુનામા
 શ્રીમાન્ ધીમાન્ સુભુવિ વિજયાટ્ રત્નસૂરીશ્વરાહ્યઃ ।
 આયન્ સાહિઃ સુવચનગુણૈ રક્ષિતશ્રામરેશો
 હર્ષાન્ મેષાનથ ચ મહિષાન્ મોચયામાસ ભક્ત્યા ॥ ૯ ॥—મન્દાક્રાન્તા
 તત્પટ્ટે વિજયક્ષમાભિધગુરુઃ પટ્ટાભિષેકં દધદ્
 ધીમાન્ શ્રીઉદયાપુરીયકસુસહુૈનૈવ સન્નિર્મિતં
 ભક્ત્યાઽનેકનમદ્વિવેકિજનતાનન્દપ્રદઃ સમ્પદા-
 માધારો વિજયી સદા વિજયતાં સૂરીશ્વરો ભૂતલે ॥ ૧૦ ॥—શાર્કૂલ૦
 શ્રીહીરવિજયસૂરેઃ શિષ્ય-શ્રાનન્દવિજય ઇત્યાસીત્ ॥
 તચ્છિષ્યોઽભૂન્મેરુ-વિજયાહ્યઃ પઠિહતપ્રવરઃ ॥ ૧૧ ॥—આર્યા૦
 લાવણ્યવિજયાહ્યાસ્તચ્છિષ્યાઃ સદ્વાચકોત્તમાઃ ।
 તેષાં શિષ્યોઽભવજ્ઞાનવિજયો વિજયાલયઃ ॥ ૧૨ ॥
 શિષ્યસ્તદ્વીયો વિકસદ્વિશેષ-વિદ્યો નયાદિવિજયો જયીહ ।
 શિશુઃ શુભાદિવિજયસ્તદ્વીયો-ઽલિખન્મુદા ચિત્રચરિત્રમેતત્ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીવિજયક્ષમાસૂરીશ્વરરાજ્યે રચિતમેતદ્વિસુગમમ્ ।
 શ્રીશ્રીપાલચરિત્રં શુભવિજયેનોદયાહ્યવપુરે ॥ ૧૪ ॥
 વેદર્ષિસંયમભિદ્વા(૧૭૭૪)નિવેદિતાહ્યસ્ય શસ્યવર્ષસ્ય
 વિરચિતતમ(તમા ?)શ્વિનમાસોઽજ્જ્વલદશમીદિવસ एवैતત્ ॥ ૧૫ ॥”

અત્ર એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે કે જેસલમેરના ભ'ડારમાં વિ. સં. ૧૬૫૬ માં (પૃ. ૨૪) નક્ષાથનની પ્રતિ મૂકનારા શ્રીઆનન્દવિજયગણિ તો શ્રીવાનરધિના શિષ્ય થાય છે^૧, જ્યારે આ શ્રીઆનન્દવિજય તો શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્ય છે. વળી નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિના અંતમાં તો એવો ઉલ્લેખ છે કે—

૧ ગુચ્છાચાર પ્રકીર્ણકની વિ. સં. ૧૬૩૪ માં રચાયેલી ટીકાની ૪૬૪ મી પ્રશસ્તિમાં પણ શ્રીઆનન્દ-વિજયગણિ નામના શ્રીવિજયવિમલ (વાનરધિ)ને શિષ્ય હતા એ વાત દૃષ્ટિગોચર થાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“શિષ્યો ભૂરિગુણાનાં યુગોત્તમાનન્દવિમલસૂરીણામ્ ।
 નિર્મિતવાન્ વૃત્તિમિમામુપકારકૃતે વિજયવિમલઃ ॥ ૭૪ ॥
 કોવિદવિદ્યાવિમલા વિવેકવિમલાભિધાશ્ચ વિદ્વાંસઃ ।
 આનન્દવિજયગણયો[ઃ] વિચિન્તયન્તો ગુરોમ(ર્મ)ક્તિમ્ ॥ ૭૫ ॥”

આ ઉપરથી એ પણ જ્ઞેષ્ઠ શકાય છે કે શ્રીઆનન્દવિજયગણિનું અપર નામ વિવેકવિમલ હતું.

“ સકલમદ્વારકપુરન્દરશ્રીશ્રી૧૦૮શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરશિષ્યશ્રાપશ્રીપંચાખાજં (નં) દ્વિવિજયગણિશિષ્યષુસાલવિજયવાચનાર્થં । લષીતં આમોદનગરમધ્યે લિપીકૃતમ્ । ”

અર્થાત્ આમાં શ્રીઆનન્દવિજયગણિનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તેમને તો શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

૨૯ મા પૃષ્ઠમાં લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું સોમતિલક નામ સૂચવવામાં આવ્યું હતું. એના સંબંધમાં લઘુસ્તવટીકાની પ્રશસ્તિમાં લખ્યું છે કે—

“ જાતા(તો) નવાઙ્કીવિવૃતેર્વિધાતુ-રત્નુકમેણામયદેવસૂરિઃ ।
યુગપ્રધાના ગુણશેપરાહ્વાઃ-સૂરીશ્વરાઃ સમ્પ્રતિ તસ્ય પદ્મે ॥ ૧ ॥
શ્રીસિંહસૂરિ(સદ્ધતિલક ?)સ્તચ્ચરણામ્મોજોલેખનમરાલઃ ।
શ્રીસોમતિલકસૂરિ(લ)લ્લુસ્તવ(વં) વ્યધિત વૃત્તિમિમામ્ ॥ ૨ ॥
મુનિનન્દગુણક્ષોણી(૧૩૯૭)મિતિ(તે) વિક્રમવત્સરે ।
કૃતા ધૃતા ઘટીપુર્યામાચન્દ્રાર્ક પ્રવર્તતામ્ ॥ ૩ ॥ ”

અર્થાત્ શ્રીસોમતિલકસૂર એ શ્રીસિંહ(?)સૂરિના ભક્ત (શિષ્ય) છે અને તેઓ નવાંગી વૃત્તિકાર શ્રીઆભયદેવસૂરિની પરંપરામાં થયેલા છે. આથી તેઓ સાધારણજિનસ્તુતિના કર્તાથી ભિન્ન છે.

‘ ઘણ્યાવે ’થી શરૂ થતું લોભ્યગર્ભિત ^૧સ્તોત્ર તેમજ તેની અવચૂરિના કર્તા પણ શ્રીસોમ-તિલકસૂરિ છે. પરંતુ તેઓ પ્રસ્તુત છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે. કિન્તુ સ્તોત્ર-સમુચ્ચય (પૃ. ૧૧૪-૧૧૬)ગત ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવન તો શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિએ રચેલું છે, એ વાત એના ^૨અન્તિમ પદના પહેલાં ત્રણ ચરણોના ત્રીભ ત્રીભ, સત્તરમા સત્તરમા, છઠ્ઠા છઠ્ઠા અને ચૌદમા ચૌદમા વર્ણો એકત્રિત કરતાં ‘ શ્રીસોમતિલકસૂ-રિવિરચિત્તં ’ એવું બે બાર વર્ણોત્તમક પદ ઉદ્ભવે છે તેથી સિદ્ધ થાય છે.

૩૧ મા પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મદોષસૂરિકૃત અષ્ટયમકમય ‘ જયવૃષમ૦ ’થી શરૂ થતી સ્તુતિના ^૩વૃત્તિકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ સૂચવતાં તે સંદેહાત્મક હકીકત જણાવી હતી.

૧ બુદ્ધો શ્રીશોભન-સ્તુતિની સંસ્કૃત ભૂમિકા (પૃ૦ ૨૦-૨૧).

૨ આ રહ્યું તે પદઃ—

“ યસ્ત્વાં શ્રીજિનસૂવિતોન્મદમનઞ્ચૌરઃ પ્રણૌતિ ઞ્મં
જિત્વા સોદગરિષ્ઠકષ્ટદહનં રોચિષ્ણુખાલદ્યુતમ્ ।
દ્વિતામર્ત્યપવિત્રસમ્મદ્ ! પઠન્ કાંતં વિશં કઃ સ્તવં
વન્ધ્યાહનાય ભવાન્ જિનાઃ પ્રદ્વતામન્યેડપિ તસ્મૈ શિવમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૩ આ વૃત્તિના પ્રારંભમાં નિમ્ન-લિખિત બે પદો છે (બુદ્ધો ઉપર્યુક્ત રિપોર્ટ, પૃ૦ ૩૧૧) :—

“ શ્રેયઃશ્રીવરદં જિનૌઘમનઘં પ્રણમ્ય વિવૃણોમિ ।
યમકૈરલક્ષ્મીતયતીજિનસ્તુતીઃ સ્વપરહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥
તાસ્વષ્ટાવિશતિઃ સ્પષ્ટા માલિનીચ્છન્દસાડ્ઙ્કુતાઃ ।
અષ્ટાષ્ટયમકૈ રમ્યા વર્ણયુગમવિનિર્મિતાઃ ॥ ૨ ॥ ”

પરંતુ સંદેહ રાખવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી એમ પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટના ૩૧૨ માં પૃષ્ઠ ઉપર નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ મળી આવતાં સમભય છે:—

“ શ્રીદેવેન્દ્રમુનીન્દ્રપદ્મકુટૈઃ શ્રીધર્મઘોષાચ્યયા
ચ્યાતૈઃ સૂરિવરૈર્વિશિષ્ટકવિભિશ્ચારિત્રિભિર્જ્ઞાનિભિઃ ।
સંઘાચાર इति प्रसिद्धमहिमा सिद्धान्ततत्त्वाचित-
श्रुते ग्रन्थवरः परंपकृतये यैः कृतयत्नैर्भूशम् ॥ १ ॥
तस्यान्तिर्यतिपर्यन्त-विन्यस्तयमका इमाः ।
व्यरच्यन्त च यैरष्टा-विंशतिः स्तुतयोऽनघाः ॥ २ ॥
तच्छिष्यशेखरश्री-सोमप्रभसूरिपादपद्मालिः ।
श्रीसोमतिलकसूरि-स्तनुमातिरपि विवृतिमकृतेमाम् ॥ ३ ॥ ”

વળી આ રિપોર્ટના ૩૧૧ માં પૃષ્ઠગત નિમ્ન-લિખિત નિર્દેશ ઉપરથી તે એ પણ જોઈ શકાય છે કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી તેમની સાધારણજનસ્તુતિની કૃતિ ઉપર તેમણે પોતે વૃત્તિ રચી છે.

“ શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ સ્તુતિમેકામપિ સ્વયં રચિતામ્ ।
વિવૃણોતિ સ્મ ચતુર્દ્વા શ્લેષવશાત્ સ્વપરહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥ ”

આ વૃત્તિના પ્રારંભિક પદો વગેરે નીચે મુજબ છે (જુઓ પૃ૦ ૩૧૦-૩૧૧):—

“ ॐ नमः सिद्धम् । अर्हम् ।

श्रीमत्तीर्थपतीन् सर्वाननर्वाचीनचिन्मयान् ।

अद्वैतसंविदे वन्दे सानन्देन स्वचेतसा ॥ १ ॥

अधिकृत्य श्लेषमहं प्रकृतिप्रत्ययविभक्तिरचनादयम् ।

एकामपि हि चतुर्द्वारं विवृणोमि स्तुतिमिमां सु(स्व)कृताम् ॥ १ (२) ॥ ”

અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહી ગણાય કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી આ સાધારણજનસ્તુતિ શ્લેષ નામના અલંકારથી અલંકૃત છે. આ અલંકારનું લક્ષણ કાવ્યાલંકાર (પૃ. ૩૬)માં એમ આપવામાં આવ્યું છે કે—

“ वक्तुं समर्थमर्थं, सुश्लिष्टाक्लिष्टविविधपदसन्धि ।
युगपदनेकं वाक्यं, यत्र विधीयेत स ‘श्लेषः’ ॥ ”

અર્થાત અર્થ (અભિધેય)નું નિવેદન કરવામાં સમર્થ, સુશ્લિષ્ટ (સમુચિત પ્રયોગવાળી), ક્ષુભકારી કલ્પનાથી રહિત તેમજ તિલ્લતાદિ વિવિધ પદોની સંધિથી યુક્ત એવું સમકાલે અનેક વાક્યનું જ્યાં વિધાન થાય, ત્યાં ‘ શ્લેષ ’ અલંકાર છે. આ અલંકારના (૧) વર્ણ, (૨) પદ, (૩) લિંગ, (૪) ભાષા, (૫) પ્રકૃતિ, (૬) પ્રત્યય, (૭) વિભક્તિ અને (૮) વચન આગ્રીને આઠ પ્રકારો પડે છે.^૩ તે પૈકી અત્ર છેલ્લા ચાર પ્રકારો વિશેષતઃ દષ્ટિગોચર થાય છે, વાસ્તે એ ચારનાંજ લક્ષણો વિચારીશું.

૧-૨ પાકાંતર માટે જુઓ (પૃ૦ ૨૬૪)

“ સિધ્ધતિ યત્રાનન્યૈઃ સારૂપ્યં પ્રત્યયાગમોપપદૈઃ ।
 પ્રકૃતીનાં વિવિધાનાં ‘ પ્રકૃતિ ’શ્લેષઃ સ વિજ્ઞેયઃ ॥ ૨૪ ॥
 યત્ર પ્રકૃતિપ્રત્યયસમુદાયાનાં ભવત્યનેકેષામ્ ।
 સારૂપ્યં પ્રત્યયતઃ સ જ્ઞેયઃ ‘ પ્રત્યય ’શ્લેષઃ ॥ ૨૬ ॥
 સારૂપ્યં યત્ર સુપાં તિહાં તથા સર્વથા મિથો ભવતિ ।
 સોઽન્ન ‘ વિભક્તિ ’શ્લેષો ‘ વચન ’શ્લેષસ્તુ વચનાનામ્ ॥ ૨૮ ”

—કાવ્યાલંકાર (અ. ૪)

દ્વિતીય સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ-શ્લેષ અને વચન-શ્લેષ એમ બે છે; તૃતીય સ્તુતિમાં વિલકિત શ્લેષ, લિંગ-શ્લેષ, શબ્દ-શ્લેષ અને અર્થ-શ્લેષ છે; અને ચતુર્થ સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ, પ્રત્યય વગેરે સંબંધી શ્લેષ છે.

૭૧ મા પૃષ્ઠમાં સમ્પ્રતાશર્મની ટીકાનો અનુપલબ્ધ તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે, પરંતુ હાલમાં મને પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજય તરફથી ચાર પ્રલોકના આ સ્તોત્રવાળી તેમજ તેની શ્રીસોમતિલક-સૂરિકૃત વૃત્તિ ઉપરથી ઉદ્દ્યુત અવચૂરિવાલી એક પ્રતિ મળી આવી છે.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે એટલે અંતમાં સ્પષ્ટીકરણાર્થે જે જે અન્યોનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે તેના પ્રયોજકોનો ધન્યવાદપૂર્વક ઉપકાર માનતો, વળી આ અન્ય તૈયાર કરવામાં જે જે વ્યક્તિઓએ મને અદ્વાપાંશે પણ મદદ કરી છે તેમને શાસન-દેવતા આત્મોન્નતિના શિખર ઉપર આરૂઠ થવામાં સહાયભૂત થાઓ એવી ભાવના ભાવતો તથા આ અન્યમાં જે ન્યૂનતા દ્રષ્ટિ-ગોચર થતી હોય તે બદલ સાક્ષર-સમૂહની ક્ષમા ચાચતો તેમજ તેમના તરફથી તદ્દંશે સૂચનાઓની આશા રાખતો હું વિરમું છું.

ભગતવાડી, ભૂલેશ્વર, મુંબાઈ. }
 વીર સંવત ૨૪૫૩. }

સાહિત્યરસપિપાસુ
 હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

૧ ૨૫ મું ૫૬ ૨૪ માના ઉદાહરણુપ છે; એવી રીતે ૨૭ મા પરત્વે સમજ લેવું.

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः
॥ श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः ॥

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनाभिनन्दनस्य तुतिः—

आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविश्व—
नाभेय ! देवमहितं सकलाभवन्तम् ।
लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ
‘नाभेय’देवमहितं सकला भवन्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

समस्तजिनवराणां स्मरणम्—

तं तीर्थराजनिकरं स्मर मर्त्य ! मुक्तं
पद्मेक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ।
वृष्टिं व्यधुर्विधिवर्णजुषां यदं हि—
पद्मेऽक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं
सद्देतुलाञ्छितमदो दितसाङ्गजालम् ।
यत् प्राणिनाम्कथयद् वरवित्तिलक्ष्मीं
सद्देऽतुलां छितमदोदितसाङ्गजालम् ॥ ३ ॥

श्रीचक्रेश्वर्याः प्रार्थना—

सा मे चिनोतु सुचिरं चलचञ्चुनेत्रा
 'चक्रेश्वरी' मतिमतान्तिमिरम्मदाभा ।
 या हन्ति हेलिहचिवद् विलसन्नितम्ब—
 चक्रेश्वरी मतिमतां तिमिरं मदाभा ॥ ४ ॥ १ ॥

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअजितनाथस्य स्मरणम्—

सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरतं निरस्त—
 रामानवस्मरपरं जितशत्रुजातम् ।
 अन्तर्जवेन 'विजया'ङ्गजमात्तधर्म—
 रा मानव ! स्मर परं 'जितशत्रु'जातम् ॥ १ ॥

विश्वविश्वेश्वराणां विज्ञप्तिः—

विश्वेश्वरा विशसनीकृतविश्वविश्वा—
 वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ।
 निघ्नन्तु विघ्नमघवन्तमनन्तमाप्ता
 वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

पीयूषपानमिव तोषमशेषपुंसां
 निर्मायमुच्चरणकृद् भवतो ददानम् ।
 ज्ञानं जिन ! प्रवचनं रचयत्वनल्पं
 निर्मायमुच्चरणकृद् भवतोददानम् ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

३

श्रीअजितबलायै विज्ञप्तिः—

श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी

सा मे पराऽजितबला' दुरितानि तान्तम् ।

कल्याणकोटिमकरोन्निकरे नराणां

सामे पराजितबलाऽदुरिता नितान्तम् ॥ ४ ॥ २ ॥

३ श्रीसम्भवजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसम्भवाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभृतामृमुवल्लरीव

मानामितद्गुमहिमाभ ! जितारिजात ! ।

श्री'सम्भवे'श ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा—

ऽमाना मितद्गुमहिमाभ ! 'जितारि'जात ! ॥ १ ॥

निखिलजिनवराणां नुतिः—

नाशं नयन्तु जिनपङ्काजिनीहृदीशा

निष्कोपमानकरणानि तमांसि तानि ।

ज्ञानद्युता बहुभवभ्रमणेन तस—

निष्कोपमानकरणा नितमां सितानि ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

सिद्धान्त ! सिद्धपुरुषोत्तमसंप्रणीतो

विश्वावबोधक ! रणोदरदारधीरः ।

भव्यानपायजलधेः प्रकटस्वरूप—

विश्वाऽव बोधकरणोऽदरदारधीरः ॥ ३ ॥

श्रीदुरितार्यै विनतिः—

माकन्दमञ्जरिरिवान्यभृतां भरैर्या
 देवैरसेवि 'दुरितारि'रसावलक्षा ।
 दारिद्र्यकृन्मम सपत्नजनेऽतिदुःख—
 देवैरसे विदुरितारिरसा वलक्षा ॥ ४ ॥ ३ ॥

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो
 भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो ! ।
 कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—
 भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! बन्धो ! ॥ १ ॥

तीर्थराजस्तवनम्—

यत्पाणिजव्रजमभाद् धुतबुद्धनीर—
 जं बालघर्मकरपादसमस्तपद्मम् ।
 तं नौमि तीर्थकरसार्थ ! भवन्तमेनो—
 जम्बालघर्म ! करपादसमस्तपद्मम् ॥ २ ॥

जिनमतप्रशंसा—

कामं मते जिनमते रमतां मनो मे—
 ऽमुद्दामकामभिदसंवरहेतुलाभे ।
 चण्डद्युताविव वितन्वति सत्प्रकाश—
 मुद्दामकामभिदसंवरहेऽतुलाभे ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्वस्तुतयः

५

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

धर्माद्विषां क्षयमधर्मजुषां करोतु

सा 'रोहिणी' सुरभियातवपू रमाया ।

यस्या बभौ हृदयवृत्तिरजस्रमूना

सारोहिणी सुरभिया तव पू रमायाः ॥ ४ ॥ ४ ॥

५ श्रीसुमतिजिबस्तुतयः ।

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्व्रजेन विहित्त तव पादपद्म—

सत्काऽमिता सुमनसां 'सुमते !' च्चतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेत् ॥ १ ॥

जिनवरेभ्यः प्रार्थना—

येषां स्तुवन्त्यपि ततिश्चरणानि नृणा—

मज्ञानघस्मरपराभवभां जिन्ना वः ।

दुःखाम्बुधाविव घनं मरुतः क्षिपन्ता—

मज्ञाऽनघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ २ ॥

जिनवाण्या माहात्म्यम्—

या हेलया हतवती कुमार्तिं कुपक्षै—

र्विज्ञा नराऽजितपदा शिवरा जिनेन ।

वाचं तमस्सु रचितां हृदि धेहि शैल—

विज्ञानराजितपदा शिवराजिनेनम् ॥ ३ ॥

श्रीकालीदेव्या नुतिः—

उद्यद्गदा मृगमदाविलकज्जलाङ्क—

काली सुरीतिमतिरा जितराजदन्ता ।

मुष्णातु मर्मजननीमनिशं मुनीनां

‘काली’ सुरीतिमतिराजितराजदन्ता ॥ ४ ॥ ५ ॥

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीपद्मप्रभस्य प्रार्थना—

भव्याङ्गिवारिजविबोधरविर्नवीन—

पद्मप्रभेशकरणोऽर्जितमुक्तिकान्तः ।

त्वं देहि निर्वृत्तिसुखं तपसा विभञ्जन्

‘पद्मप्रभे’ श ! करणोर्जितमुक्तिकान्तः ॥ १ ॥

जिनसमुदायस्य स्तुतिः—

सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य

विध्वस्तमोहनतमा नवदानवारेः ।

तीर्थङ्करव्रज ! दधद् वदनं विभास्त—

विध्वस्तमोह ! नतमानवदानवारे ! ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिघूक—

वीथीकृतान्तजनकोपम ! हारिशान्तिः ।

त्रायस्व मां जिनपतेः प्रवरापवर्ग—

वीथी कृतान्त ! जनकोपमहारिशान्तिः ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

श्रीचत्वारिंशतिजिनानन्दस्तुतयः

७

श्रीश्यामायाः स्तुतिः—

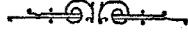
या सेव्यते स्म दनुजैर्वरदायिवक्त्र—

श्यामावरा सुरवशोचितदैत्यरामा ।

श्यामं निरस्यतु ममेयमनन्तशोकं

‘श्यामा’ वरा सुरवशोचितदैत्य रामा ॥ ४ ॥ ६ ॥

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः ।

श्रीसुपार्श्वनाथस्य सेवायाः फलम्—

यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां

कान्ता रसारसपदं परमानवन्तम् ।

विज्ञः श्रियं भजति कां न नतः ‘सुपार्श्व’

कां तारसारसपदं परमानवन्तम् ? ॥ १ ॥

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त—

संसारपारगतमण्डलमानमारम् ।

प्राज्यप्रभावभवनं भुवनातिशायि—

सं सारपारगतमण्डलमानमारम् ॥ २ ॥

प्रवचनप्रणामः—

सर्वार्थसार्थखचितं रचितं यतीन्द्र--

भारा ! जिनेन मतमानतमानवेनम् ।

हेलावहेलितकुर्म शिवाय शर्म—

भाराजिने नमत मानतमानवेनम् ॥ ३ ॥

शान्तादेव्याः स्तुतिः—

भक्तिं बभार हृदये जिनसामजानां
शान्ताशिवं शमवतां वसुधामदेहा ।
सीमन्तिनी क्रतुभुजां कुरुतां सदा सा
' शान्ता ' शिवं शमवतां वसुधामदेहा ॥ ४ ॥ ७ ॥

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र—
चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।
संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं
' चन्द्रप्रभा ' व भवनन्दितमोहसारः ॥ १ ॥

तीर्थकरनिकरप्रणिपातः—

तीर्थेशसार्थ ! नतिरस्तु भवत्युदारा—
ऽऽरम्भागसामज ! समाननतारकान्ते ! ।
सन्दोहराहुबलनिर्मथने तमःसं—
रम्भागसामजसमान ! नतारकान्ते ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्तुतिः—

सम्यग्दृशामसुमतां निचये चकार
सद्भा रतीरतिवरा मरराजिगे या ।
दिश्यादवश्यमखिलं मम शर्म जैनी
सद्भारती रतिवरामरराजिगेया ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

९

वज्राङ्कुशीदेव्याः स्तुतिः—

अध्यासिता नवसुधाकरबिम्बदन्तं

स्वानेकपं कमलमुक्तघनाघनाभम् ।

‘वज्राङ्कुशी’ दिशतु शं समुपात्तपुण्य—

स्वाऽनेकपङ्कमलमुक्तघना घनाभम् ॥ ४ ॥ ८ ॥

९ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसुविधिनाथस्य स्तुतिः—

निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त—

रामाङ्गजोऽरुज ! गतः सुविधे ! निधे ! हि ।

विस्तारयन् सपदि शं परमे पदे मां

‘रामा’ङ्गजोरु जगतः ‘सुविधे !’ निधेहि ॥ १ ॥

जिनसमूहस्य प्रार्थना—

संप्रापयन्नतिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड—

भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेऽयशस्तः ।

पायादपायरहितः पुरुषान् जिनौघो

भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेयशस्तः ॥ २ ॥

जिनवचनविचारः—

ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनम्रा—

पापायमानव ! सुधारुचिरङ्गतारम् ।

कुर्वन्तु ते हृदि भवद्वचनं व्यपास्त—

पापायमान ! वसुधारुचिरं गतारम् ॥ ३ ॥

सुतारकादेव्याः स्तुतिः—

त्वं देवते ! विशदवाग्विभवाभिभूत—

सारामृता समुदितास्यसुतारकेशा ।

नृणामुपप्लवचमूमुचितप्रदाने—

ऽसारामृता समुदिता स्य 'सुतारके'शा ॥ ४ ॥ ९ ॥

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

पीडागमो न परिजेतरि दत्तमर्त्या—

नन्दातनूद्भवभयायशसां प्रसिद्धे ! ।

चित्ते विवर्तिनि विशां भवति त्वयीश !

'नन्दा'तनूद्भव ! भया यशसां प्रसिद्धे ॥ १ ॥

जिनवरध्यानम्—

यच्चित्तवृत्तिरवधीत् तमसां प्रशस्ता—

या तापदं मनसि तारतमोरु जालम् ।

तं मानवप्रकर ! तीर्थकृतां कलापं

यातापदं मन सितारतमोरुजालम् ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं

रम्भा जिनागम ! द्वारिहरे सवर्णे ।

ध्यानं धरन्ति तव ये पठने सदा सा—

रम्भाजिनागमद्वारिहरेऽसवर्णे ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

११

अशोकादेव्याः स्तुतिः—

या भेजुषी जिनपदं न्यदधद् विशाला—
पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम् ।
स्मेराननां सुजन ! भो स्मर तां सहस्र—
पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम् ॥ ४ ॥ १० ॥

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय नमः—

‘श्रेयांस’ सर्वविदमङ्गिण ! त्रियामा—
कान्ताननं तमहिमानम मानवाते ।
यं भेजुषो भवति यस्य गुणान् न यातं
कान्ताननन्तमहिमानममा नवा ते ॥ १ ॥

आप्तनिकरस्य स्तुतिः—

लक्ष्मीमितानभजतर्भुसदोऽंहिशैल—
राजाननन्तमहिमप्रभवामकायम् ।
भिन्दन्तमाप्तनिकरं समुपैमि राका—
राजाननं तमहिमप्रभवामकायम् ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

निर्वाणनिर्वृतिपुषां प्रचुरप्रमाद—
मारं भवारिहरिणा सममाऽऽगमेन ।
विद्वज्जनः परिचयं चिनुतां जिनाना—
मारम्भवारिहरिणा सममागमेन ॥ ३ ॥

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

यस्याः प्रसादमाधिगम्य बभूव भूस्पृक्
 सारातुलाभममला यतिमानवीनः ।
 शं तन्वती मतिमताममरी शिवानां
 सा रातु लाभममलायति ' मानवी ' नः ॥ ४ ॥ ११ ॥

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवासुपूज्यनाथस्य स्तुतिः—

एनांसि यानि जगति अमणार्जितानि
 पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।
 त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः
 पर्जन्यदान ! ' वसुपूज्य ' सुतानवानि ॥ १ ॥

जिनराज्या ध्यानम्—

ध्यानान्तरे धरत धोरणिमीश्वराणां
 वाचंयमा ! मरणदामितमोहनाशाम् ।
 दत्तेहितां भगवतामुपकारकारि—
 वाचं यमामरणदामितमोहनाशाम् ॥ २ ॥

शास्त्रमहिमा—

सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र—
 विद्यातरो गवि भवं भवतोदि तारम् ।
 श्रोत्रैर्वचोऽमृतमधादिह सर्वभाव—
 विद् ! यातरोगविभवं भवतो दितारम् ॥ ३ ॥

चण्डादेव्याः स्तुतिः—

भक्त्या यया यतिगणः समपूजि भिन्न—

चण्डेतिकोऽमलकले ! वरशोभनाभे ! ।

पण्डामखण्डिततमां घटयाशु पुंसां

‘ चण्डे ’ ! ऽतिकोमलकलेवरशोभनाभे ! ॥ ४ ॥ १२ ॥

१३ श्रीविमलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं ‘ विमलं ’ विभासि ।

आनर्च यो जिनवरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ १ ॥

तीर्थकराणां स्तुतिः—

ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा—

येऽनर्थदं भविरतिप्रियदा नदीनाः ।

तीर्थाधिपा वरदमं दधिरे दयाया

येऽनर्थदम्भविरतिप्रियदा नदीनाः ॥ २ ॥

प्रवचनप्रशंसा—

दूरीभवन् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं

सिद्धान्तराम ! नय मा नयमालयानाम् ।

यं त्वां बभार हृदये शमिनां समूहः

सिद्धान्त ! रामनयमानयमालयानाम् ॥ ३ ॥

विदितादेव्याः स्तुतिः—

सा कल्पवह्निरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
 रामासु भासिततमा 'विदिता'ऽमितासु ।
 श्रेणीषु या गुणवतां करुणां सरागा
 रामा सुभा सिततमा विदितामितासु ॥ ४ ॥ १३ ॥

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअनन्तनाथस्य प्रार्थना—

प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त—
 माऽऽयासमेतपरमोहमलो भवन्तम् ।
 स्याद्वादिनामधिपते ! महता'मनन्त' !
 मायाऽसमेत ! परमोहमलोभवन्तम् ॥ १ ॥

तीर्थङ्करनिकरस्य विज्ञप्तिः—

चक्रे मराल इव यो जगतां निवासं
 कामोदितावनिधनादृत ! मानसे नः ।
 ऊर्वाभिवावनिवरो ब्रज ! तीर्थपानां
 कामोदिताव निधनादृतमानसेनः ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विनतिः—

स त्वं सतत्त्व ! कुरु भक्तिमतामनन्यां
 यामागमोहसदनं ततमोदमारम् ।
 यश्चिन्तितार्थजनको यमिनां जघान
 यामागमो हसदनन्ततमोदमारम् ॥ ३ ॥

अङ्कुशीदेव्या अभ्यर्थना—

या वर्जितं ब्रजमुदारगुणैर्मुनीना—

मस्ताघमानमति रङ्गमना दरेण ।

श'र्माङ्कुशी' दिशतु सा मम मङ्गलाना—

मस्ताघमानमतिरङ्गमनादरेण ॥ ४ ॥ १४ ॥

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीधर्मनाथाय नमनम्—

सद्धर्म ! ' धर्म ! ' भवतु प्रणतिर्विमुक्त—

मायाय ते तनुभवाय धरशो' भानोः ' ।

यस्याभिधानमभवद् भविनां पवित्र—

मायायते ! ऽतनुभवाय धरेशभानोः ॥ १ ॥

जिनपङ्क्त्याः स्तुतिः—

दन्दह्यते स्म दमहव्यभुजा जिनाली

संपन्नरागमरमानवनी रदाभाः ।

कीर्तीः करोतु दधती कुशलानि सा सत्—

सम्पन्नरागमरमानवनीरदाभा ॥ २ ॥

जिनवाण्या विचारः—

वाचंयैमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी

सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।

सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—

सत्कामसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ३ ॥

१ ' यमैरवधृता ' इत्यापि पाठः ।

प्रज्ञप्तिदेव्याः स्तुतिः—

संप्रापयत्यसुमतः कविकोटिकाभ्यां
 प्रज्ञप्तिकामितरसाममरोचिता या ।
 सा केकिनं गतवती घतु दुष्टदोषान्
 'प्रज्ञप्तिका'ऽमितरसा मम रोचिताया ॥ ४ ॥ १५ ॥

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

यं स्तौति 'शान्ति'जिनमिन्द्रततिर्नितान्तं
 श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामम् ।
 शान्तिं सुरीभिरभिनुत ! नुदन् स नुन्न-
 श्रीजातरूप ! तनु कान्तरसाभिरामम् ॥ १ ॥

जिनेश्वरेभ्यः प्रार्थना—

राजीभिरर्चितपदाऽमृतभोजनानां
 मन्दारवारमणिमालितमस्तकानाम् ।
 पुंसां ददातु कुशलं जिनराजमाला-
 ऽमन्दारवाऽरमणिमालितमस्तकानाम् ॥ २ ॥

जिनागमस्य माधुर्यम्—

यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-
 च्छिन्नाशिताजिनवरागमहारिवार ! ।
 माधुर्यमेति न तवाधिशुचौ मधुत्व-
 च्छिन्ना सिता जिनवरागम ! हारिवारः ॥ ३ ॥

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्री'आचिरेय'चरणान्तिकसक्तचित्ता
निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।
मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं सुराणां
'निर्वाणि' ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ४ ॥ १६ ॥

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीकुन्थुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्थु'नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट—
स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।
मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा—
स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ १ ॥

तीर्थपतीनां स्मरणम्—

नित्यं वहेम हृदये जिनचक्रवाल—
मानन्ददानमहितं नरकान्तकारि ।
मुक्ताकलापमिव हारिगुणं धुनानं
मानं ददानमहितं नरकान्तकारि ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रशंसा—

वाचां ततिर्जिनपतेः प्रचिनोतु भद्रं
भ्राजिष्णुमा नरहिताऽकलिताऽपकारैः ।
सेव्या नरैर्धवलिमास्तसुधासुधाभा—
भ्राऽजिष्णुमानरहिता कलितापकारैः ॥ ३ ॥

बलादेव्याः स्तुतिः—

या जातु नान्यमभज्जिनराजपाद—

द्वन्द्वं विना शयविभाकरराजमाना ।

हे श्री'बले' ! वरबले ! समसङ्घकस्य

द्वन्द्वं विनाशय विभाकरराजमाना ॥ ४ ॥ १७ ॥

१८ श्रीअरजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअरनाथस्य सेवा—

पीठे पदोर्लुठति यस्य सुरालिरग्र—

सेवे सुदर्शनधरेऽशमनं तवामम् ।

त्वां खण्डयन्त' मर' ! तं परितोषयन्तं

सेवे ' सुदर्शन 'धरेशमनन्तवामम् ॥ १ ॥

जिनाल्या विज्ञप्तिः—

सर्वज्ञसंहतिरवाप शिवस्य सौख्यं

सारं भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ।

शुद्धां धियं कृतधियां विदधातु नित्यं

साऽऽरम्भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रार्थना—

हन्ति स्म या गुणगणान् परिमोचयन्ती

साभा रतीशमवतां भवतोदमायाः ।

ज्ञानश्रिये भवतु तत्पठनोद्यतानां

सा भारती शमवतां भवतो दमाया ॥ ३ ॥

चक्रधरादेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु ' चक्रधरा ' सुपर्ण

सारं गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ॥ ४ ॥ १८ ॥

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

श्रीमल्लिनाथ ! शमथद्रुमसेकपाथः

कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितकायतेजः ! ।

पादाब्जमस्तु मदनार्त्तिमधौ विमुक्ता—

कान्त ! प्रियं गुरु चिरोचितकाय तेऽज ! ॥ १ ॥

स्याद्वादिश्रेण्याः स्तुतिः—

स्याद्वादिनां ततिरनन्यजमिन्दुकान्ता—

च्छा या विडम्बयति सन्तमसङ्गमानाम् ।

सा सेवधिः प्रविधुनोतु कृतप्रकाश—

च्छायाविड(ल)म्बयति सन्तमसं गमानाम् ॥ २ ॥

जिनवाक्चन्द्रिकाया महिमा—

सङ्गोचमानयति या गृहमस्तमोहा—

नायाऽसमानममतामरसं स्तवानाम् ।

वाक्चन्द्ररुग् द्यतु तमोभरमर्हताम—

नायासमानममतामरसंस्तवानाम् ॥ ३ ॥

धरणप्रियायाः स्तुतिः—

श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली—
संभिन्नतामरसभा सुरभासमाना ।
देवी दुनोतु दुरितं ' धरणप्रिया वः
संभिन्नतामरसभासुरभा समाना ॥ ४ ॥ १९ ॥

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

सीमन्तिनीमिव पतिः समगंस्त सिद्धिं
निर्माय विस्मितमहामुनि सुव्रतत्वम् ।
सोऽयं मम प्रतनुतात् तनुतां भवस्य
निर्माय ! विस्मितमहा ' मुनिसुव्रत ! ' त्वम् ॥ १ ॥

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

दीक्षां जवेन जगृहुर्जिनपा विमुच्य
कान्तारसं गतिपराजितराजहंसाः ।
ते मे सृजन्तु सुषमां यशसा सुकीर्ति—
कां तारसङ्गतिपरा जितराजहंसाः ॥ २ ॥

जिनागमाय महादेवस्योपमा—

दुर्दान्तवादि कुमत् ' त्रिपुरागभिघाते
कामारिमानम मतं पृथु लक्षणेन ।
सर्वज्ञशीतरुचिना रचितं निरस्त—
कामारिमानममतं पृथुलक्षणेन ॥ ३ ॥

१ ' माऽसमाना ' इत्यपि पाठः ।

जिनस्तुतयः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

२१

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता—
ऽनालीकभञ्जनपराऽस्तमरालवाला ।
गत्याऽऽस्यमस्यतु तमस्तव 'गौर्य'वन्ती
नालीकभं जन ! परास्तमरालबाला ॥ ४ ॥ २० ॥

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनमिनाथस्य तुतिः—

देवन्द्रवृन्दपरिसोवित ! सत्त्वदत्त—
सत्यागमो मदनमेघमहानिलाभः ।
मथ्नासि नाथ ! रतिनाथसरूपरूपः
सत्यागमोऽमद ! 'नमे !'ऽघमहानिलाभः ॥ १ ॥

जिनश्रेण्याः स्मरणम्—

पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य—
सत्यासु खानि शिवसङ्गमनाददाना ।
जैनेन्द्रपङ्क्तिरुपयातु मदीयाचित्ते
सत्या सुखानि शिवसङ्गमना ददाना ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विजयः—

यूथं ममन्थ हरिरैभामिवाधिमस्त—
मायामहारिमदनं दितदानवारि ।
जैनं मतं विजयतां तदिदं गमाना—
मायामहारि मदनन्दितदानवारि ॥ ३ ॥

कालीदेव्याः स्तुतिः—

या 'काल्य'किञ्चनजनानतनोदिताऽब्जं
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाऽक्षमाला ।
सा देवता प्रथयतु प्रथितप्रभावा
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाक्षमाला ॥ ४ ॥ २१ ॥

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनेमिनाथाय प्रणामः—

यो रैवताख्यगिरिमूर्ध्नि तपांसि भोग—
राजीमतीत्य जनमारचयां चकार ।
'नेमि' जना ! नमत यो विगतान्तरारी
'राजीमती'त्यजनमारचयाञ्चकार ॥ १ ॥

जिनाधिपानां स्तुतिः—

यज्ज्ञानसारमुकुरे प्रतिबिम्बमीयु—
र्भावालयो गणनया रहिता निशाते ।
मेधाविनां स भगवन् ! परमेष्ठिनां श्री—
भावालयो गण ! नयारहितानि शाते ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य शोभा—

निर्मापयन्त्यखिलदेहजुषां निषेधं
सारा विभाति समतापर ! मारणस्य ।
सिद्धान्त ! सिद्धरचितस्य तवोग्रतत्त्व—
सारा विभाऽतिसमतापरमारणस्य ॥ ३ ॥

आम्बिकादेव्याः स्तुतिः—

प्राप्ता प्रकाशमसमद्युतिभिर्निरस्त—
ताराविभावसुमतोदमहारिबन्धा ।

भक्ताऽम्बिकाऽमरवशाऽवतु 'नेमि'सार्व—
ताराविभावसुमतो दमहारिबन्धा ॥ ४ ॥ २२ ॥

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीपार्श्वनाथस्य स्तुतिः—

श्री'पार्श्व'यक्षपतिना परिसेव्यमान—
पार्श्वे भवामितरसादरलाङ्गलाभे ।
इन्दीवरेऽलिरिव रागमना विनीले
'पार्श्वे' भवामि तरसा दरलाङ्गलाभे ॥ १ ॥

जिनपङ्कथाः प्रार्थना—

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील—
राजीवराजिततराङ्गधराऽतिधीरा ।
श्रेयःश्रियं सृजतु वो जिनकुञ्जराणां
राजी वराऽजिततराऽङ्ग धरातिधीरा ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्मरणम्—

या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसार्यै
राज्याऽऽयता मघवतां समया तमोहाम् ।
दूरस्थितां स्मृतिपथं कुरु मुक्तिपुर्या
राज्याय तामघवतां समयातमोहाम् ॥ ३ ॥

पद्मावतीदेव्याः स्तुतिः—

छायेव पूरुषमसेवत 'पार्श्व'पाद—
पद्मावतीहितरसाजवनोपमाना ।
सा मे रजांसि हरतादिव गन्धवाहः
'पद्मावती' हि तरसा जवनोऽपमाना ॥ ४ ॥ २३ ॥

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

‘सिद्धार्थ’वंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
हृद्या तमोहमकर ! ध्वजमानतारे ! ।
त्वां नौमि ‘वीर !’ विनयेन सुमेरुधीरं
हृद्यातमोहमकरध्वजमान ! तारे ॥ १ ॥

जिनश्रेण्या नुतिः—

यत्पादपद्मभवत् पततां भवाब्धा—
वालम्बनं शमधरी कृतकामचक्रा ।
त्वं जैनराजि ! सृज मञ्जुशिवद्रुमाणां
बालं वनं शमधरीकृतकामचक्रा ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता—
रामारमा मतिमतां तनुतामरीणाम् ।
जैनी नृणामियममर्त्यमणीव वाणी
रामा रमामतिमतां तनुतामरीणाम् ॥ ३ ॥

अम्बिकादेव्या नुतिः—

सम्यग्दृशां सुखकरी मदमत्तनील—
कण्ठीरवाऽसि ततनोदितसाक्षमाला ।
दे‘व्यम्बिके’ ! शिवामियं दिश पण्डितानां
कण्ठीरवासिततनो ! ऽदितसा क्षमाला ॥ ४ ॥ २४ ॥

॥ ऐं नमः ॥

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः स्वोपज्ञविवरणयुताः

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभिनन्दनस्य नुतिः—

आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविश्व—

नाभेय ! देवमहितं सकलाभवन्तम् ।

लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ

‘नाभेय’देवमहितं सकला भवन्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, ६)

विवरणम्

नस्त्वा महिमनिधानं, स्वगुरुं विवृणोति मेरुविजयकविः ।

स्वोपज्ञचतुर्विंशति-नुतीर्जिनानां यमकविषयाः ॥-आर्या

तं-जिनं अहं उपैमि-श्रये । तं किंविशिष्टं ? आनन्दस्य-हर्षस्य गृहम् । पुनः किं० ?
देवैर्महितं-पूजितम् । पुनः (किंवि०) केन-सुखेन सहितो लाभः-प्राप्तिस्तद्वन्तम् । ऋद्धिः-
सम्पत् तद्रूपविश्वे-जगति ब्रह्मा तत्संबोधनम् । तं कं ? यं भवन्तं लब्ध्वा-प्राप्य यतयौ
भवयोधं-संसारभटं जयन्ति । क्व ? आदौ-शुभादौ । यं किंविशिष्टं ? नाभेयदेवं-वृषभनामानम् ।
भवयोधं किंविशिष्टं ? अहितं-दुःखदम् । यतयः किंविशिष्टाः ? सकलाः-सर्वे ॥ १ ॥

अन्वयः

(हे) ऋद्धि-विश्व-नाभेय ! (यं) भवन्तं नाभेय-देवं आदौ लब्ध्वा सकलाः यतयः अ-
हितं भव-योधं जयन्ति, तं आनन्द-मन्दिरं, देव-महितं स-क-लाभ-वन्तं उपैमि ।

१ आर्या-लक्षणम्—

“ यस्याः पादे प्रथमे, द्वादश मात्रा तथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये, चतुर्थके पञ्चदश साऽऽर्या ॥ ”

શબ્દાર્થ

આનન્દ=હર્ષ.
 મન્દિર=ગૃહ, ઘર.
 આનન્દમન્દિરં=હર્ષના ગૃહ (૩૫).
 ઉપૈમિ (ધાતુ ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.
 તં (મૂલ તદ્)=તેને.
 ઋદ્ધિ=સંપત્તિ.
 વિશ્વ=બ્રહ્માણ્ડ, જગત.
 નામેય=બ્રહ્મા.
 ઋદ્ધિવિશ્વનામેય ! =હે સંપત્તિરૂપ વિશ્વને વિષે
 બ્રહ્માસમાન !
 દેવ=દેવ, સુર.
 મહિત (ધાં મહ)=પૂજિત.
 દેવમહિતં=દેવો વડે પૂજિત.
 સહ=સહિત.
 ક=સુખ.

લાભ=લાભ, પ્રાપ્તિ.
 સકલાભવન્તં=સુખપૂર્વક લાભયુક્ત.
 લઙ્ઘ્વા (ધાં લમ્)=પ્રાપ્ત કરીને, મેળવીને.
 જયન્તિ (ધાં જિ)=જીતે છે.
 યતયઃ (મૂં યતિ)=સાધુઓ, મુનિવરો.
 ભવ=સંસાર.
 યોઘ=સુભટ, યોદ્ધા.
 ભવયોઘં=સંસારરૂપ સુભટને.
 આઘૌ (મૂં આઘિ)=શરૂઆતમાં.
 નામેય=નાભિ(નરેશ)ના નન્દન, ઋષભ દેવ.
 નામેયદેવં=ઋષભદેવને, પ્રથમ તીર્થંકરને.
 હિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.
 અહિતં (મૂં અહિત)=અહિતકારી, અનિષ્ટ.
 સકલાઃ (મૂં સકલ)=સર્વે, સમસ્ત.
 ભવન્તં (મૂં ભવત્)=આપને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિ-નન્દનની સ્તુતિ—

“ હે સંપત્તિરૂપ બ્રહ્માણ્ડને વિષે બ્રહ્માસમાન (અર્થાત્ સંપત્તિરૂપ વિશ્વના ઉત્પાદક) !
 (ધર્મ-પ્રવર્તનની) શરૂઆતમાં જે આપ નાભિ-નન્દન (અર્થાત્ ઋષભપ્રભુ)ને પ્રાપ્ત
 કરીને સમસ્ત મુનિવરો અહિતકારી એવા સંસારરૂપી સુભટને જીતે છે, તે આનંદના ગૃહરૂપ,
 દેવો વડે પૂજિત તેમજ સુખપૂર્વક (જ્ઞાનાદિક) લાભયુક્ત એવા આપ (પ્રથમ જિનવર)ને
 હું આશ્રય લઉં છું. ”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-મીમાંસા—

આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ ફક્ત વસંતાંતલોકા નામના એકજ વૃત્ત યાને છંદમાં
 રચવામાં આવી છે. અર્થાત્ આ સંપૂર્ણ કાવ્ય શ્રીશોભનમુનિ અને ઋષભકૃતિસૂરિજીની માફક
 વિધ વિધ વૃત્તોમાં ન રચતાં ફક્ત એકજ ‘વસંતતિલકા’ વૃત્તમાં શ્રીમેદ્વિજયગણિએ રચ્યું
 છે. વિશેષમાં ઉપર્યુક્ત યે મુનિવરોએ રચેલી સ્તુતિઓને કેટલેક અંશે કાવ્ય-અમત્કૃતિમાં મળતી

૧ ધર્મ-પ્રવર્તનની શરૂઆતમાં એટલે કે ધર્મનો વિચ્છેદ થયા બાદ ફરીથી ધર્મની પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારે; અર્થાત્
 યુગની આદિમાં એટલે કે ત્રીજા આરાના અંતમાં.

આવતી આ સ્તુતિમાં તો પ્રત્યેક પ્રલોકનાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો મળતાં આવે છે; એ એની શોભામાં યમકની દૃષ્ટિએ વધારો કરે છે. વળી એક ધીજી વાત પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે આ કવિરાજે તો પ્રથમજ પ્રલોકમાં અને તે પણ વળી આદિમાં પોતાના ગુરૂના આનન્દવિજય-ગણિ એ નામનો નિર્દેશ કરવા પૂર્વક તેમનું સ્મરણ કર્યું છે; આ એની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે.

હવે જ્યારે આ કાવ્ય વસંતતિલકા પ્રલોકમાં રચાયેલું છે, તો પછી 'વસંતતિલકા'ના લક્ષણ પરત્વે કંઈક વિચાર કરવો એ અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય.

દરેક પદ કયાં તો અક્ષરના કે કયાં તો માત્રાના નિયમને અનુસરતું રચવામાં આવે છે. જે પદ અક્ષરોના નિયમાનુસાર રચાયેલું હોય તેને વૃત્ત કહેવામાં આવે છે. આ વૃત્તના સમઃ અર્ધ-સમ અને વિષમ એવા ત્રણ પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે. જે વૃત્તનાં ચારે ચરણો (પાદ) એક એકની સાથે અક્ષર પરત્વે મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્ત 'સમવૃત્ત' કહેવાય છે; જ્યારે જેનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો અસ્પર્શ મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્તને 'અર્ધસમવૃત્ત' કહેવામાં આવે છે; અને જે વૃત્તનાં કોઈ પણ બે ચરણો અક્ષરના નિયમથી એકમેક સાથે મળતાં આવતાં ન હોય, તે વૃત્ત 'વિષમવૃત્ત' ના નામથી ઓળખાય છે. વળી સાધારણ રીતે વૃત્તમાં એકથી માંડીને તે વધારેમાં વધારે છઠ્ઠીસ (૨૬) અક્ષરો હોય છે. આ અક્ષરોમાંના કેટલાક હ્રસ્વ અને કેટલાક દીર્ઘ ગણાય છે. જેમકે અ, ઈ, ઉ, ઋ અને ઌ એ હ્રસ્વ અક્ષરો છે, જ્યારે બાકીના આ, ઈ, ઊ, ઋ, ઐ, ઓ અને ઔ એ દીર્ઘ અક્ષરો છે. આ ઉપરાંત એ ધ્યાનમાં રાખવું કે હ્રસ્વ અક્ષરની પછી અનુસ્વાર, વિસર્ગ કે બોડાક્ષર આવે, તો તે અક્ષર દીર્ઘ ગણાય છે, તેમજ પાદના અન્તનો હ્રસ્વ સ્વર પણ કવચિત્ ગુરૂ ગણાય છે. અમુક અક્ષર હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે અર્થાત્ તે 'લઘુ' છે કે 'ગુરૂ' છે, તે દર્શાવવા લ અને ગ એવા અક્ષરો તેમજ ' - ' અને ' - ' અથવા ' । ' અને ' ૬ ' ચિહ્નો વપરાય છે. આ હ્રસ્વ-દીર્ઘ અક્ષરોમાંના ત્રણ ત્રણ અક્ષરના સમૂહને 'ગણ' કહેવામાં આવે છે. છન્દઃશાસ્ત્રમાં ખતાવ્યા મુજબ એકંદર આઠ ગણો છે. આ સંબંધમાં નીચેનો પ્રલોક વિચારવો ઉપયોગી થઈ પડશે:—

“ ‘મ’ સ્ત્રિગુણસ્ત્રિલઘુઅ ‘ન’ કારો
 ‘મા’દિગુરુઃ પુનરાદિલઘુ‘ર્થઃ’ ।
 ‘જો’ ગુરુમધ્યગતો ‘ર’ લમધ્યઃ
 ‘સો’ઽન્તગુરુઃ કથિતોઽન્તલઘુ‘સ્ત’ઃ ॥ ”

અર્થાત્ મગણમાં ત્રણે અક્ષરો (વર્ણો) ગુરૂ હોય છે, જ્યારે નગણમાં તો ત્રણે લઘુ હોય છે; આદિ વર્ણુ ગુરૂ હોય અને બાકીના બે લઘુ હોય, તો તે ભગણ છે; એવી રીતે પ્રથમ વર્ણુ લઘુ હોય અને બાકીના બે ગુરૂ હોય, તો તે યગણ છે. એકલો મધ્ય વર્ણુ ગુરૂ હોય તે જગણ છે અને એકલો મધ્ય વર્ણુ લઘુ હોય તે રગણ છે. એકલો અન્ત્ય વર્ણુ ગુરૂ હોય તે સગણ અને એવીજ રીતે એકલો અન્ત્ય વર્ણુ લઘુ હોય તે તગણ છે.

આઠ ગણોની સમજ—

મ (---), ય (- - -), ર (- - -), સ (- - -), ત (- - -), જ (- - -),
 મ (- - -), ન (- - -).^૧

૧ સરખાવો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૯-૧૧).

નગણુનો દેવતા છે અને તે રોગ-જનક છે; ‘ચન્દ્ર’ એ ભગણુનો અધિષ્ઠાયક છે અને તે નિર્મલ તેમજ વિપુલ યશનો દાતા છે; નગણુનો દેવતા ‘સ્વર્ગ’ છે અને તે સુખકારી છે; આ પ્રમાણેનું ગણુનું કૃણ પહિડતોએ કહ્યું છે^૧.

આના બચાવમાં કહી શકાય તેમ છે કે તાર્કિકશિરોમણિ શ્રીસદ્ગુણેન દિવાકરે કલ્યાણમંદિર અને માનતુંગસૂરિએ ભકતામર સ્તોત્ર વસંતતિલકા વૃત્તમાં રચ્યાં છે તેનું શું? આ ઉપરાંત શ્રીખરપભટ્ટિસૂરિએ પણ ચતુર્વિંશતિકાનો પ્રથમ શ્લોક આ વૃત્તમાં રચ્યો છે તે પણ ભૂલવા જેવું નથી.

તીર્થંકર-વિચાર—

જૈન શાસ્ત્રમાં કાલના (‘કાલ-ચક્ર’ના) ‘ઉત્સર્પિણી’ અને ‘અવસર્પિણી’ એમ બે મુખ્ય વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે. આ દરેકના છ છ અવાન્તર વિભાગો પણ કલ્પવામાં આવ્યા છે અને તે દરેકને ‘આરા’ (સંઠ અર) કહેવામાં આવે છે. તુલ્ય સમયવાળા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાલના ત્રીજા અને ચોથા આરામાં ભરત ક્ષેત્ર અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં ચોવીસ ચોવીસ તીર્થંકરોનો સહભાવ હોય છે. આ તીર્થંકરો કંઈ વિષણુના કૂર્માદિક દશ અવતારોની માફક એકજ વ્યક્તિના અવતારો નથી; પરંતુ તેઓ તો પૃથક્ પૃથક્ વ્યક્તિ છે અને વળી ભવ પૂર્ણ થતાં તેઓ પરમાન્દ પદને પામે છે. આ ચાલુ અવસર્પિણી કાલમાં આ ભરતક્ષેત્રમાં ઋષભ આદિ ચોવીસ તીર્થંકરો થઈ ગયા છે. તેમનું ચરિત્ર કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્ર આચાર્યે ‘ત્રિષ્ટિ-શલાકાપુરૂષચરિત્ર’ નામના કાવ્યમાં આબેહુબ રીતે આલેખ્યું છે. આ ઉપરાંત પ્રાયઃ દરેક તીર્થંકરનું અલગ ચરિત્ર પણ ભેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે ઋષભ દેવના વર્ધમાનસૂરિ, અમરચન્દ્ર તેમજ વિનયચન્દ્રકૃત ચરિત્રો છે. (જુઓ જૈન ગ્રન્થાવલિ પૃઠ ૨૩૮.) આ પ્રભુની સ્થૂલ રૂપરેખા તો શ્રીશોભનમુનિકૃત ‘સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા’ના પ્રથમ શ્લોકના સ્પષ્ટીકરણ (પૃઠ ૯) ઉપરથી ભેઈ શકાશે.

સમસ્તજિનવરાણાં સ્મરણમ્—

તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર મર્ત્યે ! મુક્તં

પદ્મેક્ષણં સુમનસાં પ્રમદા દરેણ ।

વૃષ્ટિં વ્યધુર્વિવિધવર્ણજુષાં યદંહિ—

પદ્મેક્ષણં સુમનસાં પ્રમદાદરેણ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

૧ સરખાવો—

“ ઉર્વી ‘મ’સ્ત્રિગુરુઃ શ્રિયં વિતનુતે ‘ન’ સ્વસ્ત્રિલો જીવિતં
‘રો’ઽન્નિર્મધ્યલઘુર્મૂર્તિ ‘સ’ પવનો દેશમ્નમં ચાન્ત્યગુઃ ।

‘યો’ વાર્યાદિલઘુર્મૂર્તિં વિનમણિર્મધ્યે ગુરુ ‘જો’ રુજં
ઘૌ ‘સ્તો’ મૂર્તિધનક્ષયં ગુરુમુલ્લો ‘મ’સ્તારકેશો યશઃ ॥ ”

વિવરણમ્

હે મર્ત્ય ! તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર-ચિન્તય । નિકરં કિંવિશિષ્ટં ? મુક્તં-રહિતમ્ । કેન ? દરેણ-મયેન । પુનઃ પદ્મવદીક્ષણે-લોચને યસ્ય તમ્ । તં કં ? યદંહિપદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ-સુર-સ્ત્રિયઃ સુમનસાં-પુષ્પાણાં વૃષ્ટિં-વર્ષણં વ્યધુઃ-ચક્રુઃ । કથં ? અક્ષણં-ચિરમ્ । કેન ? પ્રમદા-દરેણ-હર્ષાદરેણ । પુષ્પાણાં કિંવિશિષ્ટાનાં ? વિવિધવર્ણજુષાં-પશ્ચવર્ણયુતાનામ્ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) મર્ત્ય ! યદ્-અંહિ-પદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ વિવિધ-વર્ણ-જુષાં સુમનસાં વૃષ્ટિં પ્રમદ-આદરેણ અ-ક્ષણં વ્યધુઃ, તં દરેણ મુક્તં, પદ્મ-ઈક્ષણં, તીર્થ-રાજન્-નિકરં સ્મર ।

શબ્દાર્થ

તીર્થ=(૧) ચતુર્વિંધ સંઘ; (૨) દ્વાદશાંગી; (૩) પ્રથમ ગણધર.
રાજન્=રાજા, સ્વામી.
નિકર=સમૂહ, સમુદાય.
તીર્થરાજનિકરં=તીર્થકરોના સમુદાયને.
સ્મર (ધાં સ્મૃ)=તું યાદ કર.
મર્ત્ય!(મૂં મર્ત્ય)=હે માનવ, હે મરણશીલ જીવ ।
મુક્તં (મૂં મુક્ત)=મુક્ત.
પદ્મ= પદ્મ, કમલ.
ઈક્ષણ=નેત્ર.
પદ્મેક્ષણં=કમલનાં જેવાં નેત્ર છે જેનાં એવાને.
સુમનસાં (મૂં સુમનસ)=દેવોની.
પ્રમદાઃ (મૂં પ્રમદા)=કાન્તાઓ, વલ્લભાઓ.
દરેણ (મૂં દર)=ભયથી.
વૃષ્ટિં (મૂં વૃષ્ટિ)=વરસાદ.

વ્યધુઃ (ધાં ધા)=કરતી હવી.
વિવિધ=વિધ વિધ, અનેક પ્રકારના.
વર્ણ=રંગ.
જુષ=સેવવું.
વિવિધવર્ણજુષાં=વિવિધ વર્ણોને સેવનારાં.
યદ્=જે.
અંહિ=ચરણ.
યદંહિપદ્મે=જેનાં ચરણ-કમલમાં.
ક્ષણ=ક્ષણ.
અક્ષણં=ક્ષણ વારજ નહિ, લાંબા કાલ પર્યંત.
સુમનસાં (મૂં સુમનસ)=પુષ્પોની.
પ્રમદ=હર્ષ, આનન્દ.
આદર=માન, વિનય.
પ્રમદાદરેણ=હર્ષ અને આદર સહિત.

શ્લોકાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનું સ્મરણ—

“ હે માનવ ! જેનાં ચરણ-કમલમાં દેવોની વલ્લભાઓ (અર્થાત્ દિવ્યાંગનાઓ) વિવિધ વર્ણનાં (અર્થાત્ પંચરંગી^૧) પુષ્પોની ચિરકાલપર્યંત હર્ષ અને આદરપૂર્વક વૃષ્ટિ કરતી

૧ જેન શાસ્ત્રમાં વર્ણના (રંગના) પાંચ પ્રકારો બતાવ્યા છે—(૧) શુક્લ, (૨) કૃષ્ણ, (૩) રક્ત, (૪) પીત અને (૫) નીલ.

हृषी, ते भयथी मुक्त (अर्थात् निर्लभ्य) तेभञ्ज कभलनां समान नेत्रवाणा ज्येवा तीर्थंकरेना समुदायतुं तुं स्मरथु कर."—२

श्रीसिद्धान्त-स्वरूपम्—

चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं
सद्धेतुलाञ्छितमदो दितसाङ्गजालम् ।
यत् प्राणिनामकथयद् वरवित्तिलक्ष्मीं
सद्धेतुलां छितमदोदितसाङ्गजालम् ॥ ३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चतुराः ! यूयं अदो जिनप्रवचनं—जिनमतं चित्ते कुरुध्वं—स्मरत । प्रवचनं किंवि-
शिष्टं ? सद्धेतुभिः—प्रधानहेतुभिः लाञ्छितं—युक्तम् । पुनः किं० ? दितं—छितं, साङ्गजं—सकन्दर्पं,
आलं—अनर्थो येन तत् । तत् किं० ? यन्मतं प्राणिनां वरवित्तिलक्ष्मीं—सज्ज्ञानरमां अकथयद्—
वदति स्म । यत् किं० ? सत्—अर्थतः सर्वदा विद्यमानम् । लक्ष्मीं किंविशिष्टां ? अतुलां—
असाधारणाम् । यत् किं० ? छितमदानां—गुनीनां, उदिता—उदयमागता, सा—लक्ष्मीर्यस्मात्
एतादृशं अङ्गनां—आचाराङ्गदीनां जालं—व्रजं यत्र तत् ॥ ३ ॥

अन्वयः

हे चतुराः ! यद् सत्, छित-मद-उदित-सा-अङ्ग-जालं (प्रवचनं) प्राणिनां अ-तुलां वर-
वित्तिलक्ष्मीं अकथयत्, अदः सत्-हेतु-लाञ्छितं, दित-स-अङ्गज-आलं, जिन-प्रवचनं चित्ते
कुरुध्वम् ।

शब्दार्थ

चित्ते (मू० चित्त) = मनभां.
जिन=जिन्या छे राग-द्वेष जेजे ते, वीतराग.
प्रवचन=सिद्धान्त, मत.
जिनप्रवचनं=जिनना सिद्धान्तने, जैन मतने.
चतुराः ! (मू० चतुर) = डे कुशल जने !
कुरुध्वं (मू० कुरु) = करे.
सत्=उत्तम, प्रशंसनीय.
हेतु=युक्ति.

लाञ्छित=युक्त.
सद्धेतुलाञ्छितं=प्रशंसनीय युक्तिज्योथी युक्त.
अदः (मू० अदस्) = आ.
दित (घा० दो) = कापी नांजेल.
अङ्गज=क'द'र्प, कामदेव, रति-पति.
आल=अनर्थ.
दितसाङ्गजालं=नाश करे छे कामदेवनो तेभञ्ज
अनर्थनो जेजे ज्येवा.

યદ્ (મૂં યદ્)=જે.
 પ્રાણિનાં (મૂં પ્રાણિન)=જીવોને.
 અકથયત્ (ધાં કથ્)=કહેતો હવે.
 વર=પ્રધાન.
 વિત્તિ=જ્ઞાન.
 લક્ષ્મી=લક્ષ્મી.
 વરવિત્તિલક્ષ્મી=પ્રધાન જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને.
 સત્=વિદ્યમાન, હૈયાત.
 હે=હે.
 અતુલાં (મૂં અતુલા)=અસાધારણ.
 છિત્ત (ધાં છો)=કાંપી નાંખેલ.

મદ્=અભિમાન, ગર્વ.
 ઉદિત (ધાં ઇ)=દિવ્યમાં આવેલ.
 સા=લક્ષ્મી.
 અન્ગ=અંગ, જૈન શાસ્ત્રના પાડવામાં આવેલા
 બાર વિભાગો પૈકી એક વિભાગ.
 જાલ=સમૂહ.
 છિત્તમદ્ગોદિતસાન્ગજાલં=તોડી નાંખ્યો છે ગર્વને
 જેમણે એવાને પ્રાપ્ત થઈ છે લક્ષ્મી
 જેમાંથી એવાં અંગોનો સમૂહ છે જેને
 વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

“ (અર્થતઃ સર્વદ્ધ) વિદ્યમાન [અથવા શેષનીય] એવા, તેમજ તોડી નાંખ્યો છે
 અભિમાનને જેઓએ એવાને (અર્થાત્ નિરભિમાનીને) પ્રાપ્ત થઈ છે (સર્વજ્ઞતારૂપી) લક્ષ્મી
 જેમાંથી એવાં અંગોના^૨ સમૂહરૂપ જે (મત) જીવોને અસાધારણ તેમજ ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપ
 એવી લક્ષ્મીને કહેતો હવે, તે પ્રધાન યુક્તિઓથી યુક્ત એવા, તથા વળી નાથ કર્યો છે
 રતિ-પ્રતિબો તેમજ અનર્થનો જેણે એવા જૈન મતને, હે ચતુર (જનો) ! તમે ચિત્તમાં
 (ધારણ) કરો. ”—૩

શ્રીચક્રેશ્વર્યાઃ પ્રાર્થના—

સા મે ચિનોતુ સુચિરં ચલચન્ચુનેત્રા
 ‘ચક્રેશ્વરી’ મતિમતાન્તિમિરમ્મદામા ।
 યા હન્તિ હેલિઘચિવદ્ વિલસન્નિતમ્બ—
 ચક્રેશ્વરી મતિમતાં તિમિરં મદામા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ સરખાવો—

“લક્ષ્મીઃ પદ્મા રમા યા મા, તા સા શ્રીઃ કમલેન્દિરા ।
 હરિપ્રિયા પદ્મવાસા, ક્ષીરોદતનયાડપિ ચ ॥

—અભિધાન-ચિન્તામણિ (કાં ૨, શ્લોક ૧૪૭).

૨ આ ‘અંગ’ સંબંધી માહિતીને માટે જીવો સ્તુત-ચતુર્વિંશતિકાના તૃતીય શ્લોકના ઉપરનું આરં
 ૨૫૫ટીકરણ (પૃં ૨૨) .

चक्रेश्वरी (सप्तचक्रा) ३३

निर्वाणकलिकायाम्—

“तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नामप्रतिचक्राभिधानां यक्षिणीं हेमवर्णां गरुड-
वाहनामष्टभुजां वरदवाणचक्रपाशयुक्तदक्षिणकरां धनुर्वज्रचक्राङ्कुशवाम-
हस्तां चेति ।”

All rights reserved.]

नि. सा. प्रेस.

વિવરણમ્

સા 'ચક્રેશ્વરી' દેવી મે-મમ મતિ-બુદ્ધિ ચિનોતુ-કરોતુ । મતિ કીટશી ? અતાન્તિ-અક્ષીણામ્ । કથં ? સુચિરં-સદા । સા કિંવિશિષ્ટા ? ચલચચ્ચુવત્-ચકોરવત્ નેત્રે-નયને યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? ઇરમ્મદામા-મેઘાશિવત્ આમા-પ્રમા યસ્યાઃ । સા કા ? યા દેવી મતિમતાં-વિદુષાં તિમિરં-તમો હન્તિ । કિંવત્ ? હેલિરુચિવત્ । યથા રવિરશ્મિસ્તમો હન્તિ । યા કિંવિશિષ્ટા ? વિલસત્-દીપ્યત્ નિતમ્બચક્રં-કટિતટં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? ઈશ્વરી-સ્વામિની । પુનઃ કિં ? મદેન-હર્ષેણ સ્મયેન વા આમા-શોમા યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

યા વિલસત્-નિતમ્બ-ચક્રા, ઈશ્વરી, મદ-આમા (દેવી) મતિ-મતાં તિમિરં હેલિ-રુચિ-વત્ હન્તિ, સા ચલ-ચચ્ચુ-નેત્રા, ઇરમ્મદ-આમા 'ચક્રેશ્વરી' મે અ-તાન્તિ મતિં સુચિરં ચિનોતુ ।

શબ્દાર્થ

સા (મૂં તદ્)=તે.
મે (મૂં અસ્મદ્)=મારી.
ચિનોતુ (ધાં ચિ)=કરો.
સુચિરં=દીર્ઘ કાલ પર્યંત.
ચલ=ચંચળ, અસ્થિર.
ચચ્ચુ=ચાંચ.
ચલચચ્ચુનેત્રા=ચંચળ છે ચાંચ જેની તે, ચક્રોર પક્ષી.
નેત્ર=લોચન, આંખ.
ચલચચ્ચુનેત્રા=ચક્રોર પક્ષીનાં જેવાં નેત્રો છે જેનાં એવી.
ચક્રેશ્વરી=ચક્રેશ્વરી (દેવી).
મતિં (મૂં મતિ)=બુદ્ધિ.
તાન્તિ=ક્ષીણતા.
અતાન્તિ (મૂં અતાન્તિ)=અક્ષીણુ.
ઇરમ્મદ્=(૧) સૌદામિની, વીજળી;(૨)વડવાનલ.
આમા=પ્રભા.
ઇરમ્મદામા=સૌદામિની અથવા વડવાનલના જેવી છે પ્રભા જેની એવી.

યા (મૂં યદ્) જે.
હન્તિ (ધાં હન્)=હણે છે, નાશ કરે છે.
હેલિ=સૂર્ય.
રુચિ=કિરણુ.
વત્=માફક.
હેલિરુચિવત્=સૂર્યનાં કિરણોની માફક.
વિલસત્ (ધાં લસ્)=દેદીપ્યમાન, સુશોભિત.
નિતમ્બ=ભ્રીની કેડ.
ચક્ર=ચક્ર, વલય.
વિલસન્નિતમ્બચક્રા=દેદીપ્યમાન છે કટિ-વલય જેનું એવી.
ઈશ્વરી=સ્વામિની.
મતિમતાં (મૂં મતિમત્)=બુદ્ધિશાળીઓના.
તિમિરં (મૂં તિમિર)=(૧) અજ્ઞાનને; (૨) અંધકારને.
મદ્=(૧) હર્ષ; (૨) આશ્ચર્ય.
આમા=શોભા.
મદામા=હર્ષ અથવા આશ્ચર્ય વડે શોભા છે જેની એવી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચક્રેશ્વરીને પ્રાર્થના—

“ દેહીપ્યમાન કટિ-વલય છે જેનું એવી તેમજ (માનવ, દાનવ વિગેરેની) સ્વામિની તથા હર્ષ [અથવા આશ્ચર્ય] વડે શોભતી એવી જ (દેવી) બુદ્ધિશાળીઓના (મોહરૂપી) અંધકારનો સૂર્યનાં કિરણોની જેમ નાશ કરે છે, તે ચક્રાર (પક્ષી)નાં જેવાં લોચનવાળી તેમજ સૌદામિની [અથવા વડવાનલ]ના જેવી પ્રભાવાળી ચક્રેશ્વરી (દેવી) મારી મતિને દીર્ઘ કાલ પર્યંત (અર્થાત્ સદાને માટે) અક્ષીણુ કરે. ”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

ચક્રેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ—

જેમ દરેક તીર્થંકરની એક શાસન-દેવી હોય છે, તેમ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવને પણ હતી. આ દેવી ચક્રેશ્વરીના નામથી ઓળખાય છે. આનું બીજું નામ અપ્રતિચક્રા પણ છે. આ દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. વળી તેને ગરૂડનું વાહન છે અને તેને આઠ હાથ છે. તેના જમણા ચાર હાથમાં વરહ^૧, બાણ, ચક્ર અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા ચાર હાથમાં તો ધનુષ્ય, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ છે. આ તો પ્રવચનસારોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૩-૯૪) પ્રમાણે હકીકત વિચારી. હવે આ સંબંધમાં આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૬) શું કહે છે તે પણ જોઈ લઈએ. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ સ્વર્ણામા ગરુડાસનાષ્ટભુજયુગ્મ વામે ચ હસ્તોચ્ચયે
વજ્રં ચાપમથાહ્લુશં ગુરુધનુઃ સૌમ્યાશયા વિભ્રતી ।
તસ્મિન્નાપિ હિ દક્ષિણેઽથ વરહં ચક્રં ચ પાશં શરાન્
સચ્ચક્રાડપરચક્રમજનરતા ‘ચક્રેશ્વરી’ પાતુ નઃ ॥ ”

—શાર્દૂલ-વિકીડિત.

૧ વરહાન દેવી વખતે જેવો હાથ રાખવો પડે તે ‘વરહ’ કહેવાય છે.

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्मरणम्—

सद्युक्तिमुक्तितरुणीनिरतं निरस्त—

रामानवस्मरपरं जितशत्रुजातम् ।

अन्तर्जवेन 'विजया'ङ्गजमात्तधर्म—

रा मानव ! स्मर परं 'जितशत्रु'जातम् ॥ ५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे मानव ! त्वं 'विजया'ङ्गजं—'अजित'जिनं स्मर—स्मृतिपथं नय । केन ? अन्तर्जवेन—मनो-वेगेन । विजयाङ्गजं किंविशिष्टं ? सद्युक्तिमुक्तितरुण्यां—प्रधानसिद्धिस्त्रियां निरतं—रागिणम् । पुनः किं० ? निरस्ता—मुक्ता रामाः—स्त्रियो नवस्मरः—नव्यकामः परे—वैरिणो येन तम् । पुनः किं० ? परं—प्रशस्यम् । पुनः किं० ? जितं कर्मरूपशत्रुजातं येन तम् । त्वं किं० ? आत्तः—प्राप्तो धर्मराः—सुकृतस्वं येन सः । जिनं किं० ? 'जितशत्रु'नृपात् जातं—समुद्भवम् ॥ ५ ॥

अन्वयः

(हे) मानव ! आत्त-धर्म-राः (त्वं) सत्-युक्ति-मुक्ति-तरुणी-निरतं निरस्त-रामा-नव-स्मर-परं, जित-शत्रु-जातं, परं, 'जितशत्रु'-जातं, 'विजया'-अङ्गजं अन्तर्-जवेन स्मर ।

शब्दार्थ

युक्ति=उत्तु.

मुक्ति=सिद्धि, मोक्ष.

तरुणी=युवति, रमणी.

निरत (घा० रम्)=अत्यंत आसक्त.

सद्युक्तिमुक्तितरुणीनिरतं=सुंदर युक्तिश्रेणी युक्तश्रेणी युवतिने विषे अत्यंत आसक्त थयेवाने.

निरस्त (घा० अस्)=दूर करेले, त्यथ हीधेद.

रामा=दलना, नारी.

नव=नवीन.

स्मर=कामदेव, रति-रमणु, मदन.

पर=शत्रु, वैरी.

निरस्तरामानवस्मरपरं=दूर ईंकी हीधां छे नारी-ओने, नवीन कामदेवने तेमज शत्रु-ओने जेणे ओवाने.

जित (घा० जि)=जितेद.

शत्रु=दुश्मन.

जात=समूह.

जितशत्रुजातं=जिते छे शत्रु-समूहने जेणे ओवा तेने.

અન્તર=આન્તરિક.

જવ=વેગ.

અન્તર્જવેન=મનોવેગપૂર્વક.

વિજયા=વિજયા (રાણી).

અક્ષજ=પુત્ર, નન્દન.

વિજયાક્ષજં=વિજયા (રાણી)ના પુત્રને.

આત્ત (ધાં વા)=અહણ કરેલ.

ધર્મ=ધર્મ.

રૈ=લક્ષ્મી, ધન.

આત્તધર્મરાઃ=અહણ કરી છે ધર્મરૂપી લક્ષ્મી
જેણે એવા.

માનવ ! (મૂં માનવ)=હે મનુષ્ય !

પરં (મૂં પર)=ઉત્કૃષ્ટ.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ (રાજ).

જાત=નન્દન.

જિતશત્રુજાતં=જિતશત્રુ (રાજ)ના નન્દનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથનું સ્મરણ—

“ સુંદર યુક્તિઓથી યુક્ત એવી (અર્થાત્ સાદિ અનંત કાલ જ્યાં રહેવાનું છે એવા સૂયોગવાળી) યુક્તિરૂપી મહિલાને વિષે અત્યંત આસક્ત થયેલા, તથા વળી દૂર દેંકી દીધાં છે નારીઓને, નવીન કંદર્પને તેમજ શત્રુઓને જણે એવા [અર્થાત્ માનિની, મદન કે દુશ્મન સાથે જને કંઈ પણ લેવા દેવા નથી એવા], તેમજ વળી વિજય મેળવ્યો છે (બાહ્ય તેમજ અભ્યંતર) શત્રુ-સમૂહ ઉપર જણે એવા, તથા ઉત્કૃષ્ટ એવા, તેમજ જિતશત્રુ [રાજ]થી ઉત્પન્ન થયેલા [અર્થાત્ તેમના નન્દન] તથા વિજયા [રાણી]ના પુત્ર એવા અજિતનાથને, હે મનુષ્ય! જણે ધર્મરૂપી ધન અહણ કર્યું છે એવો તું મનોવેગપૂર્વક યાદ કર. ”—૫

સ્પષ્ટીકરણ

જેમ પ્રથમ શ્લોકમાં ‘નાભેય’ શબ્દ દ્વારા પ્રથમ જિનેશ્વર ઋષભદેવના પિતાશ્રી ‘નાભિના’નામનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે, તેમ આ શ્લોકમાં દ્વિતીય જિનેશ્વર શ્રીઅજિતનાથના માતા અને પિતા એમ બન્નેનાં નામોનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વળી જોકે આ તીર્થંકરને કામિની સાથે કંઈ કામ નથી, છતાં પણ તે મુક્તિ-રમણીના રાગી છે એમ વર્ણવી કવિ-રાજે કરાક્ષ કર્યો છે.

બૃહત્-ટિપ્પનિકાના આધારે સમજી શકાય છે કે અજિતનાથ-ચરિત્ર પણ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં પૃથક્ લખાયેલ છે પણ તે લભ્ય નથી. આ દ્વિતીય તીર્થંકરની સ્તૂત રૂપ-રેખા શ્રીશોભનમુનિકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના વિવેચન (પૃં ૩૪) ઉપરથી મળી શકશે.

विश्वविश्वेश्वराणां विज्ञप्तिः—

विश्वेश्वरा विशसनीकृतविश्वविश्वा—

वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ।

निघ्नन्तु विघ्नमघवन्तमनन्तमाप्ता

वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ॥ ६ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

आप्ता—जिना विघ्नं निघ्नन्तु—निरस्यन्तु । आप्ताः किंविशिष्टाः ? विश्वेश्वरा—जगदीश्वराः । पुनः किं० ? विशसनीकृता—हता विश्वे—समस्ता विश्वाया—जगत्याः वामः—प्रतिकूलः प्रतापः—प्रकृष्टः क्लेशो येभ्यः ईदृशा मलास्ततमोविपक्षाः—पापमरणाज्ञानबौरिणो यैस्ते । विघ्नं किं० ? अघवन्तं—पापयुतम् । पुनः किं० ? अनन्तं—अपारम् । आप्ताः किंविशिष्टाः ? वामः—कान्तः प्रताप—स्तस्य कमला—श्रीस्तया अस्तो—जितः तमोविपक्षः—सूर्यो यैस्ते ॥ ६ ॥

अन्वयः.

विश्व—ईश्वराः, विशसनी—कृत—विश्व—विश्वा—वाम—प्र—ताप—क—मल—अस्त—तमस्—विपक्षाः, वाम—प्रताप—कमला—अस्त—तमस्—विपक्षाः आप्ताः अघ—वन्तं विघ्नं निघ्नन्तु ।

शब्दार्थ

ईश्वर=स्वामी, प्रभु.

विश्वेश्वराः=जगत्ना स्वामीयो.

विशसन्=भारी नांभुं ते.

विशसनीकृत=दृष्टी नांभेत्.

विश्व=समस्त.

विश्वा=जगत्, दुनिया.

वाम=प्रतिकूल.

प्र=प्रकर्षवाचक उपसर्ग.

ताप=संताप.

प्रताप=अत्यंत संताप.

मल=पाप.

अस्त=भरलु.

तमस्=कार्यकार्येणो अविवेक, अज्ञान.

विपक्ष=शत्रु, दुश्मन.

विशसनीकृतविश्वविश्वावामप्रतापकमलास्त—

तमोविपक्षाः=नाश कर्यो छे समस्त अक्षाएडने

प्रतिकूल तेभ्य अत्यंत क्लेश छे जेनाथी

येवा पाप, भरलु अने अज्ञानरूपी

दुश्मनोनो जेभक्षे येवा.

निघ्नन्तु (घा० हत्)=दृष्टी नांभेत्.

विघ्नं (मू० विघ्न)=विघ्नने, संकटने.

अघ=पाप.

अघवन्तं (मू० अघवत्)=पापयुक्त.

अनन्तं (मू० अनन्त)=अन्त नथी जेना येवा,

अपार.

आप्ताः (मू० आप्त)=आप्त, विश्वास—पात्र.

वाम=भेनोदर.

प्रताप=प्रताप, तेज.

કમલા=લક્ષ્મી.

અસ્ત (ઘાં અસ્)=કેંકી દીધેલ, પરાસ્ત કરેલ.

તમસ્=અંધકાર.

તંમોવિપક્ષ=સૂર્ય.

વામમતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ=મનોહર પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોને વિનતિ—

“વિશ્વના સ્વામી, તેમજ વળી નાશ કર્યો છે સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડને પ્રતિકૂલ તેમજ અત્યંત ક્લેશકારી એવા પાપ, મરણ અને અજ્ઞાનરૂપી દુશ્મનનોનો જેમણે એવા, તથા વળી મનોહર પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને (પણ) જેમણે એવા આપ્ત (તીર્થ-કરો) પાપથી યુક્ત તેમજ અપાર એવા વિદ્વનો સર્વથા અંત આણો.”—૬

સ્પષ્ટીકરણ

આમ-વિચાર—

હરેક સ્તુતિ-કદમ્બકમાં દ્વિતીય શ્લોકમાં તો સમસ્ત જિનવરો-તીર્થકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અત્ર તો કવિરાજે તેમ ન કરતાં ‘આપ્ત’ની સ્તુતિ કરી છે તેનું શું કારણ ? અરે, આ પ્રશ્ન હમ વિનાનો છે, કારણકે શું તીર્થકરો ‘આપ્ત’ નથી કે ? ધ્યાનમાં રાખવું કે આમના મુખ્યત્વેન લૌકિક અને લોકાન્તર એમ બે વિભાગો પડે છે. તેમાં લૌકિક આમથી જનક, વિદ્યા-ગુરુ સમજવામાં આવે છે; કારણકે પોતાના પુત્ર-શિષ્ય ઉપરના પ્રેમને લીધે તેઓ તેમને યથાચિત સલાહ આપે છે અને તદ્દશે તેઓ વિશ્વાસ-પાત્ર છે. આથી વધારે વિશ્વાસ-પાત્ર તો તેજ ગણાય કે જેનામાં રાગ-દ્રેષનો લેશતઃ પણ સદ્ભાવ ન હોય અને અતએવ જે સર્વજ્ઞ હોઈ કરીને પોતાની જ્ઞાન-દષ્ટિમાં જેવું દેખાય, તેવુંજ કહે. આવા આપ્તો તે ખીબા કોઈજ નહિ, પરંતુ તીર્થકરોજ છે. આ સંબંધમાં વિદ્વચ્ચકચૂડામણિ સમન્તભદ્રણ પણ શું કહે છે ? એજ કે—

“દેવાગમનમોયાન-ચામરાકિવિમ્ભૂતયઃ ।

માયાવિષ્વપિ દ્વિચ્યન્તે, નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્ ॥”

—દેવાગમસ્તોત્ર (આમ-મીમાંસા^૧, પ્રથમ શ્લોક).

અર્થાત્ (સમવસરણને વિષે) દેવતાઓનું આગમન, આકાશ-ગમન, આમર, (છત્ર) વિગેરે વિભૂતિઓ માયાવી (ઈન્દ્રબળ પાથરનારા)ઓને વિષે પણ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. વાસ્તે આ કારણોને લઈને કંઈ, હે જિનેશ્વર ! તું મહાન્ નથી, તું આપ્ત નથી.

આથી જોઈ શકાય છે કે ક્ષત દેવકૃત વિભૂતિ કે ચમત્કાર એ આપ્તનું લક્ષણ નથી. પરંતુ સર્વથા રાગ-દ્રેષનો ક્ષય એજ આપ્તતા છે. વિશેષમાં આ આપ્તમીમાંસા ઉપર વસુનંદિએ રચેલી ટીકા, અકલંકદેવકૃત ભાષ્ય અને વિદ્યાનંદે રચેલી અષ્ટસહસ્રી-વૃત્તિ પણ ‘આપ્ત’ના લક્ષણ ઉપર ઓરજ પ્રકાશ પાડે છે. આ ઉપરાંત ‘આપ્ત’ કોને કહેવા તે સંબંધમાં ૨૦૦ શ્લોક

૧ આનું ખીબું નામ ‘દેવાગમ-સ્તોત્ર’ પણ છે.

પ્રમાણાત્મક શ્રીવિદ્યાનન્દકૃત આપ્તપરીક્ષાનામક ગ્રન્થ પશુ તેની ૪૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણની વૃત્તિપૂર્વક વિચારવા જેવો છે. આપ્તનું લક્ષણ યથાર્થ રીતે સમજાતાં અને ત્યાર બાદ અમુક વ્યક્તિ આપ્ત છે કે કેમ તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય થતાં કયા આગમનો (સિદ્ધાન્તનો) સ્વીકાર કરવો એ પ્રશ્નને સારૂ અવકાશજ રહેશે નહિ અને આ પ્રમાણે સત્ય આગમ હાથ આવતાં મુક્તિ-મહિલાના મહેલ ઉપર જઈ પહોંચવામાં પણ ઘણા વિલંબ નહિજ થાય એ દેખીતી વાત છે.

પ્રવચન-પરિચયઃ—

પીયૂષપાનમિવ તોષમશેષપુંસાં

નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતો દદાનમ્ ।

જ્ઞાનં જિન! પ્રવચનં રચયત્વનલ્પં

નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતોદદાનમ્ ॥ ૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જિન ! ભવતઃ પ્રવચનં જ્ઞાનં રચયતુ-કરોતુ । જ્ઞાનં કિંવિશિષ્ટં ? અનલ્પં-પ્રચુરમ્ । પ્રવચનં કિં કુર્વાણં ? દદાનં-દદત્ । કં ? તોષં-સંતોષમ્ । કેષાં ? અશેષપુંસામ્ । ઇવ-યથા પીયૂષપાનં તોષં દદાતિ । પુનઃ કિં૦ ? નિર્માયં-કપટમુક્તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ઉચ્ચરણકૃત્-પ્રૌઢ-યુદ્ધમિદ્ । પુનઃ કિં૦ ? નિર્માયાનાં-મુનીનાં મુચ્ચરણકૃત્-હર્ષચારિત્રકારિ । પુનઃ કિં૦ ? ભવસ્ય તોદો વાધા તસ્ય દાનં યસ્ય તત્ ॥ ૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) જિન ! ભવતઃ અશેષ-પુંસાં પીયૂષ-પાનં ઇવ તોષં દદાનં, નિર્માય-મુદ્-ચરણ-કૃત્, નિર્માયં, ઉચ્ચ-રણ-કૃત્ [અથવા ઉદ્-ચરણ-કૃત્-] ભવ-તોદ-દાનં પ્રવચનં અનલ્પં જ્ઞાનં રચયતુ ।

શીઘ્રદાર્થ.

પીયૂષ=સુધા, અમૃત.

પાન=પાન, પીતું તે.

પીયૂષપાનં=અમૃતનું પાન.

ઇવ=જેમ.

તોષં (મૂં તોષ)=સંતોષ.

અશેષ=નિઃશેષ, સમસ્ત.

પુંસ્=માનવ.

અશેષપુંસાં=સમસ્ત માનવોના.

માયા=કપટ.

નિર્માય=જનું રહ્યું છે કપટ જેનું એવા, નિષ્કપટી.

મુદ્=હર્ષ.

ચરણ=ચારિત્ર.

કૃત્=કરનાર.

નિર્માયમુચ્ચરણકૃત્=નિષ્કપટી (મુનિઓ)ના

હુર્ષ અને ચારિત્રને કરનાર અથવા હુર્ષ-

દાયક ચારિત્રને કરનાર.

ભવતઃ (મૂં ભવત)=આપવું.

વદાનં (મૂં વદાન)=અર્પણ કરનારૂં, દેનારૂં.

જ્ઞાનં (મૂં જ્ઞાન)=જ્ઞાનને.

જિન ! (મૂં જિન)=હે જિન ! હે વીતરાગ !

પ્રવચનં (મૂં પ્રવચન)=શાસન, સિદ્ધાન્ત.

રચયતુ (ઘાં રચ)=કરો.

અનલ્પં (મૂં અનલ્પ)=પ્રચુર, ઘણું.

નિર્માયં (મૂં નિર્માય)=કપટ-રહિત.

ઉચ્ચ=પ્રૌઢ.

રણ=સંગ્રામ.

કૃત્=લેદવું.

ઉચ્ચરણકૃત્=પ્રૌઢ યુદ્ધને લેદનારૂં.

તોવ્=બાધા, પીડા.

દાન=દાન, આપવું તે.

ભવતોવદાનં=સંસારને પીડા કરનારૂં.

ઉદ્=પ્રબલતાસૂચક અવ્યય.

ઉચ્ચરણકૃદ્ભવતોવદાનં=ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રના

વિરાધક એવા સંસારને બાધાનું. દાન છે

જેના દ્વારા એવું.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનનો પરિચય—

“ સમસ્ત માનવોને અમૃતના પાનની જેમ સંતોષ અર્પણ કરનારૂં, તથા માયારહિત એવા (મુનિઓ) ના હુર્ષ અને ચારિત્રના [અથવા હુર્ષદાયક ચારિત્રના] કારણરૂપ, વળી કપટ-રહિત તેમજ પ્રૌઢ યુદ્ધને લેદનારૂં તથા ભવને પીડા કરનારૂં એવું [અથવા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રના વિરાધક એવા સંસારને બાધાનું દાન છે જે દ્વારા એવું] હે વીતરાગ ! આપવું પ્રવચન પ્રચુર જ્ઞાન કરો.”—૭

શ્રીઅજિતબલાયૈ વિજ્ઞપ્તિઃ—

શ્રેયઃપરાગનલિની નયતાં નવાઙ્ગી

સા મે પરાઽજિતબલા દુરિતાનિ તાન્તમ્ ।

કલ્યાણકોટિમકરોન્ નિકરે નરાણાં

સામે પરાજિતબલાઽદુરિતા નિતાન્તમ્ ॥ ૮ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા ‘અજિતબલા’ નામ્ની-દેવી મે-મમ દુરિતાનિ-પાપાનિ તાન્તં-ક્ષયં નયતુ (તાં)-પ્રાપયતુ ।
સા કિંવિશિષ્ટા? પરા-પ્રધાના । પુનઃ કિં? શ્રેયઃપરાગસ્ય-મઙ્ગલરૂપપૌષ્પસ્ય નલિની-કજિની ।

महायक्षाभिधानं यक्षेश्वरं चतुर्मुखं श्यामवर्णं मातङ्गनाहनं
 अष्टपाणिं वरदमुद्गराक्षसूत्रपाशाच्चित्तदक्षिणपाणि
 बीजपूरकाभयाङ्कुशशक्तिमुक्त्वामपाणिपङ्खं चेति ।

अजिताभिधानं यक्षिणीं गौरवर्णां लोहासनाधिरूढां चतुर्भुजां
 वरदपाशाधिष्ठितदक्षिणकरां बीजपूराङ्कुशयुक्तामकरां चेति ।

All rights reserved by A. Samiti.

પુનઃ કિં ? નવાઙ્ગી-નવીનતનુઃ । સા કા ? યા નરાણાં નિકરે-નૃવ્રજે કલ્યાણકોટિં અક-
રોત્-તનોતિ સ્મ । નિકરે કિંવિશિષ્ટે ? સામે-સરોગે । યા કિંવિશિષ્ટા ? પરૈઃ અજિતં-અનભિચૂતં
વલં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? અદુરિતા-અનઘા । નિતાન્તં-અત્યર્થમ્ ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

(યા) પર-અજિત-વલા, અ-દુરિતા (દેવી) નરાણાં સ-આ [અ] મે નિકરે કલ્યાણ-કોટિં
અકરોત્, સા શ્રેયસ્-પરાગ-નલિની, નવ-અઙ્ગી, પરા 'અજિતવલા' મે દુરિતાનિ તાન્તં નિતાન્તં
નયતામ્ ।

શબ્દાર્થ

શ્રેયસ્=કલ્યાણ, મંગલ.
પરાગ=પુષ્પની બારીક રજ.
નલિની=પદ્મિની, પદ્મમનો સમૂહ.
શ્રેયઃપરાગનલિની=કલ્યાણરૂપ પરાગની
પદ્મિની.
નયતાં (ધાં ની)=લઈ જાઓ.
અઙ્ગ=દેહ, શરીર.
નવાઙ્ગી=નવીન છે દેહ જેનો એવી.
પરા (મૂં પર)=સર્વોત્કૃષ્ટ, સર્વોત્તમ.
અજિતવલા=અજિતબલા (દેવી).
દુરિતાનિ (મૂં દુરિત)=પાપોને.
તાન્તં (મૂં તાન્ત)=ક્ષય, નાશ.
કલ્યાણ=મંગલ.
કોટિં=સો લાખ, કરોડ.

કલ્યાણકોટિં=કરોડો કલ્યાણને.
અકરોત્ (ધાં ક્ર)=કરતી હવી.
નિકરે (મૂં નિકર)=સમુદાયને વિષે.
નરાણાં (મૂં નર)=મનુષ્યોના.
આમ=રોગ.
અમ= ”
સામે (મૂં સામ)=રોગી, વ્યાધિ-અસ્ત.
પર=અન્ય.
અજિત=નહિ જીતાયેલ.
વલ=પરાક્રમ.
પરાજિતવલા=અન્ય વડે જીતાયેલું નથી પરા-
ક્રમ જેનું એવી.
અદુરિતા=અવિધમાન છે પાપ જેને વિષે
એવી, પાપ-રહિત.
નિતાન્તં=અત્યંત, સર્વથા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતબલા દેવીને વિજ્ઞપ્તિ—

“ અન્ય (વ્યક્તિઓ) વડે નથી જીતાયેલું પરાક્રમ જેનું એવી (અર્થાત્ અપૂર્વ બળ-
વાળી) તેમજ પાપ-રહિત એવી જ (દેવી) મનુષ્યોના વ્યાધિ-અસ્ત વર્ગને વિષે કરોડો
કલ્યાણો કરતી હવી, તે મંગલરૂપ પરાગની પદ્મિનીરૂપ એવી તેમજ નવીન દેહવાળી
(અર્થાત્ તરૂણી) તથા વળી સર્વોત્તમ એવી અજિતબલા (દેવી) મારાં પાપોનો સર્વથા
ક્ષય કરો.”—૮

સ્પષ્ટીકરણ

અજિતબલા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘અજિતબલા’ એ દ્વિતીય તીર્થંકર શ્રીઅજિતનાથની શાસન-દેવીનું નામ છે. ‘અજિતા’ એ એનું અપર નામ છે. એ ગૌરવર્ણી છે અને એને ગાયનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તેણે બીજા પૂરક^૧ અને અકુશ છે^૨. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ મોગામિની ધવલરુહ ચ ચતુર્બુજાલ્પા
વામેતરં વરદપાશવિમાસમાના ।
વક્ત્રં ચ વામિભુગલં સૃણિમાતુલિન્ન-
બુક્તં સદાડજિતબલા’ વધતી પુનાતુ ॥”

—વસન્તતિલકા.

૧ બીજેઈ. ૨ સરખાવો પ્રવચન-સારોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૪).

३ श्रीसंभवजिनस्तुतयः

अथ श्रीसंभवनाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभृतामृशुवल्लरीव*
मानामितद्रुमहिमाभ ! जितारिजात ! ।
श्रीसम्भवेश ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा
ऽमाना मितद्रुमहिमाभ ! 'जितारि'जात ! ॥ ९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे श्रीसम्भवेश ! भवतः सा सेवा भवभित्-संसारनाशिनी अस्तु । सा का ? या सेवा भवभृतां-प्राणिनां ऋशुवल्लरीव-कल्पलतेव दुर्लभा-दुष्प्रापाऽस्ति । या किंविशिष्टा ? अमाना-मानातीता । मितद्रुः-समुद्रः तद्रुमहिम्न आभा-शोभा यस्य तत्संबोधनम् । हे जितारिजात ! 'जितारि'नृपपुत्र ! । मानः-स्मयः तद्रुमामितद्रुमे-प्रौढवृक्षे हिमाभः-तुहिनसमस्तत्सं० । जितं अरिजातं-वैरिवृन्दं येन तत्सं० ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) मान-अमित-द्रुम-हिम-आभ ! जित-अरि-जात ! मितद्रु-महिम-आभ ! 'जितारि'-जात ! श्री-'सम्भव'-ईश ! या (भवतः सेवा) भव-भृतां ऋशु-वल्लरी इव दुर्लभा, (सा) भवतः अमाना सेवा भव-भिद् अस्तु ।

शब्दार्थ

दुर्लभा (मू० दुर्लभ)=दुर्लभा.

भृत्=धारणु करना२.

भवभृतां (मू० भवभृत्)=संसारिणोने.

ऋशु=कल्पवृक्ष.

वल्लरी=लता, वेद.

ऋशुवल्लरी=कल्प-लता.

मान=अभिमान, गर्व.

अमित=प्रौढ.

द्रुम=त३, आ३.

हिम=भरक.

आभ=समान.

मानामितद्रुमहिमाभ ! =हे अभिमानरूप प्रौढ वृक्ष प्रति हिमसमान !

अरि=शत्रु.

जितारिजात ! =अथो हे वैरि-वर्गने जेणे जेवा ! (संबोधनार्थे)

श्री=मानवायक शब्द.

सम्भव=संभव (नाथ), श्रीजन्म तीर्थकर.

ईश=नाथ.

श्रीसम्भवेश ! = हे श्रीसंभवनाथ !

भिद्=बेदहुं.

भवभिद्=भवने बेદનારી.

अस्तु (धा० अस्) = थाઓ.

सेवा=ભક્તિ, ઉપાસના.

मान=भाप.

अमाना (मू० अमान) = भाप-રહિત, અપાર.

मितद्रु=સમુદ્ર.

महिमन्=મહિમા.

मितद्रुमहिमाम ! = हे समुद्रना महिमानी जेम
શોભા છે જેની ઓવા ! (સં૦)

जितारि=જિતારિ (નૃપતિ).

जितारिजात ! = हे जितारिना पुत्र !

શ્લોકાર્થ

શ્રીસંભવનાથને પ્રાર્થના—

“ હે અભિમાન^૧રૂપી પ્રૌઠ વૃક્ષને (નષ્ટ કરવામાં) હિમસમાન (હરિ) ! જીવ્યો છે
વૈરિ-વર્ગને જણે ઓવા હે (વિશ્વેશ્વર) ! હે સમુદ્રના જેવા મહિમાવાળા (મહેશ્વર) ! હે
જિતારિ (નૃપતિ) ના નન્દન ! હે શ્રીસંભવનાથ ! જ (સેવા) સંસારી જીવોને કલ્પ-
લતાની માફક ફૂલભ છે, તે આપની અપાર સેવા (અમારા) સંસારનો ઉચ્છેદ કરનારી
થાઓ.”—૯

સ્પષ્ટીકરણ

અજિતનાથ—ચરિત્રની જેમ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ સંભવનાથ—ચરિત્ર
સંબંધી બૃહત્-ટિપ્પનિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ તીર્થંકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સાથે જુઓ
સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૪૮-૪૯).

निखिलजिनवराणां नुतिः—

नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृदीशा

निष्कोपमानकरणानि तमांसि तानि ।

ज्ञानघृता बहुभवभ्रमणेन तप्त—

निष्कोपमानकरणा नितमां सितानि ॥ ૧૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

जिनपङ्कजिनीहृदीशाः—जिनसूर्याः तमांसि—अज्ञानानि नाशं नयन्तु । केन ? ज्ञानघृता-
सबोधतेजसा । तमांसि किंविशिष्टानि ? निर्-नितरां कोपमानयोः—क्रोधस्मययोः करणं येभ्य-

૧. અભિમાનના સ્વરૂપ સાથે જુઓ સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૫૩-૫૪).

સ્તાનિ । તાનિ કાનિ ? યાનિ તમાસિં बहुभवभ्रमणेन—संसारभ्रमेण सितानि—बद्धानि सन्ति ।
કથં ? નિતમાં—અત્યર્થમ્ । જિનાઃ કિંત્રિશિષ્ટાઃ ? તપ્તનિષ્કસ્ય—સ્વર્ણસ્ય ઉપમાનં—ઉપમા યેષાં
ईदृशानि करणानि—शरीराणि येषां ते ॥ ૧૦ ॥

અન્વયઃ

તપ્ત-નિષ્ક-ઉપમાન-કરણાઃ જિન-પદ્મજિની-હૃદ-ઈશાઃ તાનિ बहु-ભવ-ભ્રમણેન નિતમાં
સિતાનિ, નિર-કોપ-માન-કરણાનિ તમાસિં જ્ઞાન-દ્યુતા નાશં નયન્તુ ।

શબ્દાર્થ

નાશં (મૂં નાશ)=વિનાશ પ્રતિ.
નયન્તુ (ધાં ની)=દોરો, લઈ જાઓ.
પદ્મજિની=પદ્મિની, કમલિની.
હૃદ્=હૃદય, અંતઃકરણ.
પદ્મજિનીહૃદીશ=પદ્મિનીનો સ્વામી, સૂર્ય.
જિનપદ્મજિનીહૃદીશાઃ=તીર્થંકરૂપી સૂર્યો.
નિર=અત્યંતવાચક અંયય.
કોપ=ક્રોધ, ગુસ્સો.
કરણ=સાધન, કારણ.
નિષ્કોપમાનકરણાનિ=નિરંતર ક્રોધ અને
ગર્વના કારણરૂપ.
તમાસિં (મૂં તમસ્)=અજ્ઞાનોને.
તાનિ (મૂં તદ્)=તે.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, યોધ.
દ્યુત=(૧) પ્રકાશ; (૨) કિરણ.
જ્ઞાનદ્યુતા=જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ અથવા કિરણ વડે.
बहु=ધણા.
ભ્રમણ=પરિભ્રમણ, રખડપટ્ટી.
बहुभवभ्रमणेन=ધણા ભવના પરિભ્રમણથી.
तप्त (ધાં તપ્)=તપેલા.
નિષ્ક=સુવર્ણ, સોનું.
ઉપમાન=ઉપમા.
કરણ=દેહ.
तप्तनिष्कूपमानकरणः=તપેલા સુવર્ણની ઉપમા
(ઘટે) છે દેહને જેમના ઓવા.
નિતમાં=અત્યંત.
સિતાનિ (મૂં સિત)=બાંધેલા.

શ્લોકાર્થ

અનેક જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ તપ્ત સુવર્ણના જેવા (વર્ણવાળા) દેહવાળા એવા જિન-સૂર્યો ધણા ભવોના પરિભ્રમ-
ણથી અત્યંત ગાઠ બાધિલા એવા તેમજ નિરંતર ક્રોધ અને ગર્વના કારણભૂત એવા તે (અમારા)
અજ્ઞાન (રૂપી અંધકારો) નો જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ [અથવા કિરણ] વડે વિનાશ કરો.”—૧૦

સ્પષ્ટીકરણ

અજ્ઞાન અને તેથી થતી અવનતિ—

આ શ્લોકમાં અજ્ઞાનને સંસાર-પરિભ્રમણના હેતુ તરીકે તેમજ તેને ક્રોધ અને માનના કારણ તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યું છે, તે ન્યાય-સંગત છે. કેમકે અજ્ઞાન એજ દુઃખ-દરિયામાં ડૂબા-ડનારો પથ્થર છે, અવનતિના ખાડામાં ઉતારનારૂં હથિયાર છે અને અનેક પ્રકારના હાસ્ય-જનક, તિરસ્કાર-પાત્ર ભાગ ભજવાવનારો સૂત્રધાર છે; અરે ટુંકમાં કહીએ તો સર્વ આપત્તિઓનું તે મૂળ છે.

એ તો દેખીતી વાત છે કે કદાચ કોઈ મનુષ્ય ક્રોધના વિપાકથી—તેના કટુ કૃબથી અજાત હોય તેથી તે ક્રોધ કરે. કદાચ એમ પણ બને કે અન્ય વ્યક્તિને પોતાના દુશ્મન તરીકે સમજવાની ભૂલ થવાથી તે ક્રોધ કરે. અરે જ્યારે અન્ય વ્યક્તિ દુશ્મન હોવાથી તેના તરફ ક્રોધ કરવો ન્યાય્ય ગણાય, તો તે જીવે એમ કેમ ન વિચારવું કે મારા કદા દુશ્મન જેવા કે અજ્ઞાનાદિક આભ્યન્તર શત્રુઓના ઉપર ક્રોધ કરવો શું ઉચિત નથી કે ? કહ્યું પણ છે કે—

“ પ્રકુપ્યામ્યપકારિભ્ય, શતિ ચેદાશયસ્તથ ।

તત્ કિં ન કુપ્યસિ સ્વસ્થ, કર્મણે દુઃસ્વહેતવે ? ॥”

અર્થાત્ ‘હું તો ગુન્હેગાર ઉપર ગુસ્સે થાઉં છું’ એમ જો (હે જીવ !) તારો આશય હોય, તો તો તારા દુઃખનાં કારણભૂત એવાં તારાં કર્મ કે જે ખરેખરા ગુન્હેગાર છે તેનાં ઉપર તું કેમ ક્રોધાયમાન થતો નથી ?

એ પણ વિચારવા જેવી હકીકત છે કે મનુષ્યે શ્વાન (કૂતરા) ન બનતાં સિંહ જેવું આચરણ કરવું યોગ્ય છે, કેમકે કૂતરાનો સ્વભાવ તો તેના તરફ પત્થર ફેંકનારને કરડવાનો હોતો નથી, પરંતુ તે તો પત્થરનેજ પોતાનો શત્રુ ગણી તેને કરડવા ધસે છે; જ્યારે સિંહનો સ્વભાવ ખરા શત્રુનો પીછા પકડવાનો છે અર્થાત્ જો કોઈએ બાણ મારે, તો તે બાણ પ્રતિ નહિ દોડતાં, બાણ મારનાર તરફ તે સામે થાય છે. એજ વાત ઉપર નીચેનો શ્લોક પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ ઝપેક્ષ્ય લોહક્ષેતારં, લોહં વશતિ મળ્ડલઃ ।

મૃગારિઃ શરમુલ્પેક્ષ્ય, શરક્ષેતારમૃચ્છતિ ॥”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ક્રોધનું કારણ અજ્ઞાન છે. એવીજ રીતે વિચારતાં એ પણ સમજી શકાય તેમ છે કે ભતિ, લાભ, કુલ, ઐશ્વર્ય, ખલ, રૂપ, તપ અને શ્રુત એ આઠ પૈકી ગમે તે વિષયક ગર્વ કરનાર મનુષ્ય પણ તેવી ભૂલ અજ્ઞાનવશાત્ કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં અથડાતાં કૂટાતાં પણ પૂર્વ પૂણ્યને લઈને કદાચ સન્મતિરૂપ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય, તો તો અજ્ઞાનને લીધે સંસારમાં કર્યા કરવી પડતી રખડપટ્ટીનો અંત આવે; બાકી તો એક પછી એક યોનિ^૧માં પરિભ્રમણ કર્યાજ કરવું પડે.

શ્રીસિદ્ધાન્તસ્વરૂપમ્—

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધપુરુષોત્તમસંપ્રણીતો

વિશ્વાવબોધક ! રણોદરદારધીરઃ ।

મઠ્યાનપાયજલધેઃ પ્રકટસ્વરૂપ—

વિશ્વાઽવ બોધકરણોઽદરદારધીરઃ ॥ ૧૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે યોનિની સંખ્યા ચોવીસી લાખની છે. આ સંખ્યામાં વિશેષ માહિતી સારૂ જુઓ! ન્યાયકુસુમાંજલિ (પૃ૦ ૩૦૧-૩૦૨).

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત ! ત્વં મન્યાન્ અપાયજલધેઃ—કષ્ટસિન્ધોઃ અવ—રક્ષ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? સિદ્ધપુરુષોત્તમૈઃ—જિનૈઃ સંપ્રણીતઃ—પ્રકાશિતઃ । વિશ્વસ્ય—જગતઃ અવબોધકઃ તત્સં । ત્વં કિં ? રણોદરસ્ય—દ્વન્દ્વમધ્યસ્ય દારો—વિનાશઃ તત્ર ધીરઃ—સમર્થઃ । પ્રકટસ્વરૂપા—સ્પષ્ટરૂપા વિશ્વા—ભૂમિઃ યત્ર તત્સં । ત્વં કિં ? બોધસ્ય—સમ્યગ્જ્ઞાનસ્ય કરણં યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? ન વિદ્યન્તે દરો—ભયં દારાઃ—સ્ત્રિયશ્ચ યત્ર ઈદૃશીં ધિયં—બુદ્ધિં રાતીતિ સ તથા ॥ ૧૧ ॥

અર્થઃ

(હે) સિદ્ધાન્ત ! વિશ્વ—અવબોધક ! પ્રકટ—સ્વરૂપ—વિશ્વ ! સિદ્ધ—પુરુષ—ઉત્તમ—સંપ્રણીતઃ, રણ—ઉદર—દાર—ધીરઃ, બોધ—કરણઃ, અ—દર—દાર—ધીરઃ (ત્વં) મન્યાન્ અપાય—જલધેઃ અવ ।

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્ત ! (મૂં સિદ્ધાન્ત) = હે આગમ, હે શાસ્ત્ર !

સિદ્ધ = મોક્ષે ગયેલા.

પુરુષ = પુરૂષ.

ઉત્તમ = શ્રેષ્ઠ.

સંપ્રણીત (ઘાં ની) = રચેલ.

સિદ્ધપુરુષોત્તમસંપ્રણીતઃ = મોક્ષે ગયેલા એવા ઉત્તમ પુરૂષો વડે રચાયેલ.

અવબોધક = પ્રકાશક, જ્ઞાન કરાવનાર.

વિશ્વાવબોધક ! = હે વિશ્વના પ્રકાશક, હે જગતનું જ્ઞાન કરાવનાર !

ઉદર = મધ્યભાગ.

દાર = વિનાશ, વિહારણુ.

ધીર = સમર્થ.

રણોદરદારધીરઃ = યુદ્ધના મધ્યભાગનું વિહારણુ કરવામાં ધીર.

મન્યાન્ (મૂં મન્ય) = ભવ્યોને, વહેલા કે મોડા મોક્ષે જનારને.

અપાય = કષ્ટ.

જલધિ = સમુદ્ર.

અપાયજલધેઃ = કષ્ટરૂપ સમુદ્રમાંથી.

પ્રકટ = સ્પષ્ટ, ખુલ્લું.

સ્વરૂપ = સ્વરૂપ.

પ્રકટસ્વરૂપવિશ્વ ! = સ્પષ્ટ છે ભૂમિ જેને વિષે એવા ! (સં)

અવ (ઘાં અવ) = તું રક્ષણુ કર, બચાવ.

બોધ = જ્ઞાન.

બોધકરણઃ = જ્ઞાનના હેતુભૂત.

દર = ભય, ભીતિ, ધીક.

દાર = સ્ત્રી, નાસ્ત્રી.

ધી = બુદ્ધિ, મતિ.

રા = આપવું.

અદરદારધીરઃ = અવિદ્યમાન છે ભીતિ અને નારી જ્યાં એવી મતિને અર્પણુ કરનાર.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

“ હે આગમ ! હે અભાણુદના પ્રકાશક ! સ્પષ્ટ છે ભૂમિ જેને વિષે એવા (અર્થાત પ્રકટ રીતે વર્ણન કર્યું છે જગતના સ્વરૂપનું જેમાં એવા) હે (સિદ્ધાન્ત) ! મોક્ષે ગયેલા

એવા ઉત્તમ પુરૂષોએ રચેલો (અર્થાત્ મોક્ષે ગયા તે પૂર્વે જ્ઞાન-સિદ્ધિ એવા જિનવરોએ પ્રરૂપેલો) એવો, તથા વળી યુદ્ધના મધ્ય ભાગનું વિહારણ કરવામાં સમર્થ એવો, વળી (સમ્યગ્-) જ્ઞાનના હેતુભૂત તેમજ અવિઘમાન છે ભીતિ અને ભાભિની જ્યાં એવી (અર્થાત્ નિર્ભય તેમજ વીતરાગ એવી) મતિને અર્પણ કરનારો તું ભવ્યોને કષ્ટરૂપ સમુદ્રમાંથી ખચાવ.”—૧૧

શ્રીદુરિતાર્યૈ વિનતિઃ—

માકન્દમજ્જરિરિવાન્યમૃતાં ભરૈર્યા
દેવૈરસેવિ ‘દુરિતારિ’રસાવલક્ષા ।

દારિદ્ર્યકૃન્ મમ સપત્નજનેઽતિદુઃસ્વ—

દે વૈરસે વિદુરિતારિસા વલક્ષા ॥ ૧૨ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અસૌ-દૈવી મમ સપત્નજને-વૈરિણિ દારિદ્ર્યકૃત્ ભવતુ । અસૌ કિંવિશિષ્ટા ? અલક્ષા-નિર્દમ્બા । સપત્નજને કિંવિશિષ્ટે ? અતિદુઃસ્વદે-અધિકકષ્ટદે । પુનઃ કિં૦ ? વૈરસ્ય-વિરોધસ્ય સા-સમ્પદ્ યસ્ય તસ્મિન્ । અસૌ કિં૦ ? વિગતો દુરિતારેઃ-પાપશત્રોઃ રસો યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? વલક્ષા-ગૌરા । અસૌ કા ? યા દુરિતારિઃ દેવૈઃ-સુરૈઃ અસેવિ-સેવ્યતે સ્મ । ઇવ-યથા અન્યમૃતાં ભરૈઃ-પિકવ્રજૈઃ માકન્દમજ્જરિઃ સેવ્યતે ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

અન્ય-મૃતાં ભરૈઃ માકન્દ-મજ્જરિઃ ઇવ યા દેવૈઃ અસેવિ, અસૌ અ-લક્ષા, વિ-દુરિતિ-અરિ-રસા, વલક્ષા ‘દુરિતારિઃ’ મમ અતિ-દુઃસ્વ-દે, વૈર-સે સપત્ન-જને દારિદ્ર્ય-કૃત્ (ભવતુ) ।

શબ્દાર્થ

માકન્દ=આમ્ર, આંખો.

મજ્જરિ=મોર, માંજર.

માકન્દમજ્જરિઃ=આંખાની મોર.

અન્ય=પર.

અન્યમૃતાં (મૂં અન્યમૃત)=કોડિલાના, કોયલોના.

ભરૈઃ (મૂં ભર)=સમુદાયો વડે.

દેવૈઃ (મૂં દેવ)=દેવોથી.

અસેવિ (ધાં સેવ્)=સેવા થઈ.

૧ આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે વેદ અપૌરૂષેય છે તેવી રીતે જૈન આગમ પણ છે, એ વાત જૈનોને સંમત નથી. વળી વેદ અપૌરૂષેય છે કે કેમ તેની સ્થૂલ રૂપરેખા ન્યાયકુસુમાંગલ (પૃ ૨૪૦-૨૪૪) ઉપરથી એક શકારો.

त्रिमुखयक्ष्म्वरं त्रिमुखं त्रिनेत्रं श्यामवर्णं मयूचाहनं षड्भुजं-
 नकुल्यदाऽभययुक्तदक्षिणपाणिं मातुलिङ्गनागाक्ष-
 सूत्रान्वितवामहस्तं चेति ।

दुरितारि देवीं गौरवर्णां मेषवाहनां चतुर्भुजां वरदाक्ष-
 सूत्रयुक्तदक्षिणकरां फलाभायान्वितवामकरां चेति ।

દુરિતારિઃ (મૂં દુરિતારિ)=દુરિતારિ (દેવી).

અસૌ (મૂં અદસ)=એ.

લક્ષ=હગો, કપટ.

અલક્ષા=અવિદ્યમાન છે કપટ જેને વિષે એવી,
નિષ્કપટી.

દારિદ્ર્ય=દરિદ્રતા, કંગાળ અવસ્થા.

દારિદ્ર્યક્રૂત=દરિદ્રતાની કરનારી.

મમ (મૂં અસ્મદ્)=મારા.

સપત્ન=શત્રુ.

જન=લોક.

સપત્નજને=વૈરિ-વર્ગને વિષે.

અતિ=ધણી.

દુઃખ=કષ્ટ, પીડા.

દા=અર્પણ કરવું.

અતિદુઃખદે=ધણું દુઃખ દેનારા.

વૈર=દુશ્મનાવટ, શત્રુતા.

વૈરસે (મૂં વૈર-સ)=શત્રુતા છે સંપત્તિ જેની
એવા.

વિ=વિથોગવાચક ઉપસર્ગ.

દુરિત=પાપ.

રસ=રસ.

વિદુરિતારિરસા=જતો રહ્યો છે પાપરૂપ દુશ્મ-
નનો રસ જેમાંથી એવી.

વલક્ષા (મૂં વલક્ષ)=ગૌરવણી.

શ્લોકાર્થ

“ જેમ ઠાકિલાઓના સમુદાયો વડે આમ્ર-મંજરી સેવાય છે, તેમ જ (દેવી) દેવો વડે સેવિત છે (અર્થાત્ જેની સુરા સેવા કરે છે), તે નિષ્કપટી એવી તથા જતો રહ્યો છે પાપરૂપ દુશ્મનનો રસ જેમાંથી એવી (અર્થાત્ પાપ-રહિત) તેમજ ગૌરવણી એવી દુરિતારિ (દેવી) અતિશય પીડાકારી એવા તથા શત્રુતારૂપી સંપત્તિથી વિભૂષિત એવા મારા વૈરિ-વર્ગને દરિદ્ર ખનાવનારી (અર્થાત્ તેને ‘ખાખા વીખી’ કરનારી) થાઓ.”—૧૨

સ્પષ્ટીકરણ

દુરિતારિ દેવીનું સ્વરૂપ—

તૃતીય તીર્થંકર શ્રીસંભવનાથની શાસન-દેવીનું નામ ‘દુરિતારિ’ છે. આનો ગૌરવણી છે અને એને મેષવું વાહન છે. વિશેષમાં એને પશુ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં વરદ અને અક્ષસૂત્ર (જપ-માલા) છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં ફલ અને અભય^૧ છે. આ દેવી પરત્વે આચાર-દનકર (પત્રાંક ૧૭૬)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“ મેષારૂઢા વિશદકરણા વોશ્ચતુષ્ક્રેણ યુક્તા

મુક્કામાલાવરદકલિતં વક્ષિણં પાણિયુગમમ્ ।

વામં તચ્ચામયફલશુભં વિભ્રતિ પુણ્યમાજાં

વદ્યાત્ર મદ્રં સપદિ દુરિતારાઽતિદેવી જનાનામ્ ॥”

—મન્દાકાન્તા.

દરિદ્રતા—

કવિરાજ પોતાના વૈરિ-વર્ગને દરિદ્ર થયેલા જોવા ઇચ્છે છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે ગૃહસ્થને દરિદ્રતાના સમાન અન્ય કોઈ દુઃખ નથી. આ વાતનું અત્ર દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

૧ શરણાગતને એમ સૂચવવું કે ખીવાનું કંઈ કારણ નથી એ ‘અભય’ છે.

એ તો જગજહોર હકીકત છે કે દરિદ્રના મનોરથો મનમાં ને મનમાંજ સમાઈ જાય છે. વળી ધનિકના નહિ સગાં પણ સગાં થવા તૈયાર થઈ જાય છે, જ્યારે દરિદ્રને તો સ્વજન પણ પરજનની ગરજ સારે છે; અરે એટલુંજ નહિ પણ તેની સ્ત્રી પણ ભોગજોગે કુભાર્યા હોય તો તે પણ તેનો તિરસ્કાર કરે છે. વિશેષમાં દરિદ્ર અને આણંડાલમાં ક'ઈ જાહુ લેદ નથી, કેમકે જેમ આણંડાલની પાસેથી તે અસ્પૃશ્ય હોવાને લીધે ક'ઈ કોઈ લેતું નથી, તેમ દરિદ્ર કોઈને પણ ક'ઈ આપતો નથી.^૧ વળી જેમ મરનારો મનુષ્ય ગદ્ગદ કણ્ઠે જોલે છે અને તેના મુખ ઉપર પરસેવાનાં ગિન્દુઓ દષ્ટિગોચર થાય છે તેમજ તેનો અહોરો શ્લેષો પડી ગયેલો હોય છે, તેવી વાત દરિદ્રને-યાચકને પણ લાગૂ પડે છે. આ ઉપરાંત જેને ઘેર પુત્ર ન હોય, તેનું તો ફક્ત ઘર શૂન્ય જણાય છે, અને મૂર્ખના સંબંધમાં તો દિશાઓજ શૂન્ય લેખાય છે, જ્યારે દરિદ્ર આશ્રીને તો સમસ્ત જગત શૂન્ય છે. એમ કહેવાય છે કે હુમેશાં પ્રવાસમાં જીવન વ્યતીત થાય તે કષ્ટકારી છે, પરંતુ તેનાથી પણ વિશેષ કષ્ટદાયક તો ધરના ઘરમાં નિવાસ કરવો તે છે; અરે એથી પણ વધારે કહેશજનક વાત તો નીચ મનુષ્યની સેવા જણાય છે. પરંતુ આ બધાં કરતાં દુઃખની અપેક્ષાએ ચડિયાતી વસ્તુ તો દરિદ્રતા છે. હજી એકલી દરિદ્રતા હોય તો તો ડીક છે, પણ સાથેસાથ તપશ્ચર્યાનો અભાવ હોય, તો તો પછી થઈ રહ્યું. આ સંબંધમાં નીચેનો પ્રલોક વિચારવા જેવો છે:—

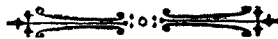
“દ્વાવિમાવશ્મસિ ક્ષેપ્યૌ, ગાઠં વદ્વા ગલે શિલામ્ ।
ધનિનં ચાપદાતારં, વરિદ્રં ચાતપસ્વિનમ્ ॥”

અર્થાત્—ધનિક હોઈ કરીને જે ઘાન હતો ન હોય અને દરિદ્ર હોઈ કરીને જે તપશ્ચર્યા કરતો ન હોય, તે બંનેના ગળામાં મજબૂત રીતે શિલા બાંધીને તે બંનેને જલમાં ડૂબાડી દેવા જોઈએ.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સર્વ આપદાઓનું મૂળ છે. કહ્યું પણ છે કે—

“દારિદ્યાદ્ધિયમેતિ હ્રીપરિગતઃ સત્વાત્ પરિભ્રમ્યતે
નિઃસત્ત્વઃ પરિભ્રમ્યતે પરિભવાન્નિર્વેદમાપદ્યતે ।
નિર્વિળ્ળઃ શુભમેતિ શોકનિહતો બુદ્ધ્યા પરિત્યજ્યતે
નિર્બુદ્ધિઃ ક્ષયમેત્યહૌ ! નિધનતા સર્વાપદામાસ્પદમ્ ॥”

અર્થાત્—દરિદ્રતાને લઈને તો મનુષ્ય શરમાઈ જાય છે અને શરમનો માર્થો તે સત્વથી ભ્રષ્ટ થાય છે. આ પ્રમાણે નિઃસત્ત્વ બનેલો તે મનુષ્ય પરાભવને પામે છે અને તેમ થતાં તે નિર્વેદી બની જાય છે. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તે શોકાતુર બને છે. આમ થતાં તે બુદ્ધિ-હીન બને છે અને મતિ-ભ્રષ્ટ થવાથી તો તેનો નાશ થાય છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સમસ્ત આપત્તિનું કારણ છે.

૧ સરખાવો—

“ચાળ્ડાલશ્ચ દરિદ્રશ્ચ, દ્વાવેતી સદૈશાવિહ ।
ચાળ્ડાલસ્ય ન ગૃહ્ણન્તિ, વરિદ્રો ન પ્રયચ્છતિ ॥”

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा

भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो ! ।

कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—

भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! बन्धो ! ॥ १३ ॥

—कस्त०

विवरणम्

हे भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो !—अभिनन्दनजिन ! त्वं मे-मम भवभिदे-संसारसात्वान्
अल-उद्यमंकुरु । त्वं किंविशिष्टः ? निःशेषसत्त्वानां-सर्वाङ्गिणां परिपालनाय-रक्षणाय
सत्यसन्धः-सम्यक्प्रतिज्ञः । त्वं किं० ? कुर्वन् । कां ? कृपां-करुणाम् । विनम्रा-नम्रीभूता भूपा
यस्य तत्सं० । कृपां किंविशिष्टां ? संवरस्य-संयमस्य कुलं-समूहो यत्र ताम् । वग-प्रधाना
पद्मा-ज्ञानरमा यस्य तत्सं० । हे बन्धो !-मित्र ! ॥ १३ ॥

अन्वयः

भूपाल-संवर-कुल-अम्बर-पद्म-बन्धो ! जिन ! विनम्र-भूप । वर-पद्म ! बन्धो ! निः-
शेष-सत्त्व-परिपालन-सत्य-सन्धः संवर-कुलां कृपां कुर्वन् (त्वं) मे भव-भिदे अल ।

श्लोकार्थं

निःशेष=स भस्त.

सत्त्व=प्राणी, ७५.

परिपालन=रक्षण.

सत्य=सत्य, साची.

सन्धा=प्रतिज्ञा.

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धः=स भस्त

प्राणीयोगी रक्षणने भाटे (दीधी) छे

सत्य प्रतिज्ञा जेणे जेवा.

भू=पृथ्वी.

पाल=पालयुं, रक्षणुं करुं.

भूपाल=पृथ्वीपति, राज.

संवर=संवर (राज).

कुल=कुल, वंश.

अम्बर=आकाश, गगन.

बन्धु=मित्र.

पद्म-बन्धु=सूर्य.

મૂપાલસંવરકુલામ્બરપદ્મવન્ધો ! =હે સંવર સા-
બના કુલરૂપી ગગનને વિષે સૂર્યસમાન !
કુર્વવ (મૂં કુર્વત) =કરનારો.
કૃપાં (મૂં કૃપા) =કૃપાને, મહેરબાનીને.
મવમ્હિદે=મવને બેદવામાં.
વિનમ્ર=અત્યંત નમનશીલ.
પા=રક્ષણ કરવું.
મૂપ=મૂપતિ, નૃપતિ.

વિનમ્રમૂપ ! =નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને
એવા ! (સં૦)
અલ (ધાં અલ) =તું ઉદમ કર, શક્તિમાન થા.
સંવર=સંયમ.
કુલ=સમૂહ.
સંવરકુલાં=સંયમના સમૂહરૂપી.
પદ્મા=લક્ષ્મી.
વરપદ્મ ! =ઉત્તમ છે લક્ષ્મી જેની એવા ! (સં૦)
વન્ધો ! (મૂં વન્ધુ) =હે મિત્ર, હે બાન્ધવ !

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ—

“ હે સંવર (નામના) પૃથ્વીપતિના કુલરૂપ ગગનને વિષે (પ્રકાશ કરવામાં) સૂર્ય-
સમાન (જિનેશ્વર) ! હે વીતરાગ ! નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને એવા હે (ચતુર્થ તીર્થકર
શ્રીઅભિનન્દન) ! ઉત્તમ છે (જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મી જેની એવા હે (જગન્નાથ) ! હે (ત્રૈલો-
ક્યના) બાન્ધવ ! સમસ્ત પ્રાણીઓના રક્ષણને માટે (લીધી) છે સત્ય પ્રતિજ્ઞા જેણે એવા
તું સંયમના સમૂહરૂપી કૃપા કરતો થઈ મારા ભવને બેદવાને માટે ઉદમ કર.”—૧૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીઅભિનન્દન-ચરિત્ર—

અત્ર પશુ એ નિવેદન કરવું પડશે કે આ અભિનન્દનનાથના સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં
સ્વતંત્ર લખાયેલ ચરિત્રો દષ્ટિગોચર થતાં નથી. પરંતુ તેના અસ્તિત્વના ગંભીરમાં બૃહત-ટિપ્પ-
નિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ તીર્થકરના ચરિત્રનું વિહંગાવલોકન કરવું હોય, તો જુઓ સ્તુતિચતુર્વિં-
શતિકા (પૃ૦ ૬૪).

તીર્થરાજસ્તવનમ્—

યત્પાણિજવ્રજમમાદ્ ધુતબુદ્ધનીર--

જં બાલઘર્મકરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ।

તં નૌમિ તીર્થકરસાર્થ ! ભવન્તમેનો--

જમ્બાલઘર્મ ! કરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થકરસાર્થ!—જિનવ્રજ! તં ભવન્તં અહં નૌમિ—સ્તૌમિ । एनोजम्बाले—पापपङ्के घर्मो—
निदाघसमः तत्सं० । भवन्तं किंविशिष्टं ? करपादाभ्यां—हस्ताङ्घ्रिभ्यां समस्तं—सम्यग् जितं पद्मं—
कमलं येन तम् । तं कं ? यत्पाणिजव्रजं—यन्नखौघोऽभात्—शोभते स्म । व्रजं किं० ? धुतं—जितं
बुद्धनीरजं—स्वेराब्जं येन तत् । पुनः किं० ? बालो—नवो घर्मकरः—सूर्यः तस्य पादा—रश्मयः
तद्वत् रक्ता समस्ता—सर्वा पद्मा—शोभा यस्य तत् ॥ १४ ॥

અન્વયઃ

एनसू—जम्बाल—घर्म ! तीर्थकर—सार्थ ! धुत—बुद्ध—नीरजं, बाल—घर्म—कर—पाद—समस्त—
पद्मं यत्—पाणि—ज—व्रजं अभात्, तं कर—पाद—समस्त—पद्मं भवन्तं नौमि ।

શબ્દાર્થ

पाणि=હસ્ત, હાથ.

पाणिज=હાથના નખ.

व्रज=સમુદાય.

यत्पाणिजव्रजं=જેના હાથના નખોનો સમૂહ.

अभात् (धा० भा)=શોભતો હવે.

धुत (धा० धु)=હલાવેલું, જીતેલું.

बुद्ध (धा० बुध्)=વિકસ્વર, ખીલેલ.

नीर=જલ, પાણી.

नीरज=જલમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

धुतबुद्धनीरजं=જીત્યું છે વિકસ્વર કમલને
જેણે એવો.

बाल=બાળ.

घर्म=તાપ.

कर=કિરણ.

घर्मकर=સૂર્ય, રવિ.

पाद=કિરણ.

पद्मा=શોભા.

बालघर्मकरपादसमस्तपद्मं=બાલ સૂર્યનાં કિર-
ણોના સમાન (રક્ત) છે સમસ્ત શોભા
જેની એવાને.

नौमि (धा० नु)=હું સ્તવું છું.

तीर्थकर=તીર્થકર, તીર્થપતિ.

सार्थ=સમૂહ.

तीर्थकरसार्थ ! =હે તીર્થકરોના સમૂહ !

एनसू=પાપ.

जम्बाल=કાઠવ, કીચ્ચડ.

एनोजम्बालघर्म ! =હે પાપરૂપ કાઠવ પ્રતિ તાપ-
સમાન !

कर=હસ્ત, હાથ.

पाद=ચરણ, પગ.

समस्त (धा० अस्)=સર્વથા પરાસ્ત કરેલ.

करपादसमस्तपद्मं=હસ્ત અને ચરણ વડે
સર્વથા પરાસ્ત કર્યું છે પદ્મને જેણે
એવાને.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોની સ્તુતિ —

“ હે પાપરૂપ કાઠવને (સૂકાવી નાંખવામાં) સૂર્યસમાન ! હે તીર્થકરોના સમુદાય !
(રક્તતાના સંબંધમાં) ધુતકારી કાઠ્યું છે વિકસ્વર કમલને જેણે એવો, તેમજ બાલ

(અર્થાત્ ઉગતા) સૂર્યનાં કિરણોના જેવી (સ્કંત) છે સમસ્ત શોભા જેની એવા જ (આપ તીર્થંકર-વર્ગ)ના હસ્તોના નખોનો સમૂહ શોભતો હવે, તે (જિન-વૃન્દ) કે જણે હસ્ત અને ચરણ (ની પ્રભા) વડે પદ્મને સર્વથા પરાસ્ત કર્યાં છે એવા આપને હું સ્તવું છું."-૧૪

જિનમતપ્રશંસા:—

કામં મતે જિનમતે રમતાં મનો મે
ડમુદ્દામકામભિદસંવરહેતુલામે ।

ચઞ્ઠદ્યુતાવિવ વિતન્વતિ સત્પ્રકાશમ્

ઉદ્દામકામભિદસંવરહેતુલામે ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

મતે—માન્યે જિનમતે મે—મમ મનઃ—ચિત્તં રમતાં—ક્રીડતુ । મતે કિંવિશિષ્ટે ? અમુદ્દા-
વિષાદપદૌ આમકામૌ—રોમકન્દપૌં તયોર્ભિદા—ભેદનં યસ્માત્ એવંવિધોડ્યં સંવરઃ—સંયમઃ તસ્ય
હેતવઃ તેષાં લાભઃ—પ્રાપ્તિઃ યસ્માત્ યસ્મિન્ વા તસ્મિન્ । મતે કિં કુર્વતિ ? વિતન્વતિ—
સૃજતિ । કં ? સત્પ્રકાશં—સદ્જ્ઞાનમ્ । ઇવ—યથા । ચઞ્ઠદ્યુતૌ—રઘૌ સત્પ્રકાશં—સદુચોતં વન્વતિ ।
ઉદ્દામઃ કામઃ—અભિલાષઃ તસ્ય ભિદ્—ભેદકોડસંવરઃ—અસંયમઃ તદ્ધન્તરિ । યુનઃ કિં ?
અતુલા—અનુપમા આભા—ત્રીર્યસ્ય તસ્મિન્ । કામં—અત્યર્થમ્ ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

ચઞ્ઠ-દ્યુતૌ ઇવ સત્-પ્રકાશં વિતન્વતિ, ઉદ્દામ-કામ-ભિદ્-અ-સંવર-હે, અ-તુલ-આમે,
મતે, અ-મુદ્-દ-આમ-કામ-ભિદ્-સંવર-હેતુ-લામે જિન-મતે મે મનઃ કામં રમતામ્ ।

શબ્દાર્થ

કામં=અત્યંતપણું બતાવનાર અવ્યય.
મતે (મૂં મત)=અભીષ્ટ, પ્રિય.
મત=દર્શન, સિદ્ધાન્ત.
જિનમતે=જૈન સિદ્ધાન્તને વિષે.
રમતાં (ઘાં રદ)=રમો, રમણુ કરો.
ચઞ્ઠસ્=અઠ, ઈચિ ય.

કામ=મદન.
ભિદા=ભેદન.
હેતુ=કારણ.
અમુદ્દામકામભિદસંવરહેતુલામે=અત્રીતિકર
એવા રોગ અને કંઈને ભેદનારા એવા
સંયમના અસ્થુની પ્રાસિદ્ધય.

निर्वाणकलिकायाम्—

“तत्राद्यां रोहिणीं धवलवर्णां सुरभिवाहनां चतुर्भुजामक्षसूत्रवाणा-
न्वितदक्षिणपाणिं शङ्खधनुर्युक्तवामपाणिं चेति ।”

All rights reserved.]

नि. सा. प्रेस.

ચણ્ડ=પ્રખર.

દ્યુતિ=તેજ.

ચણ્ડદ્યુતિ=પ્રખર છે તેજ જેનું તે, સૂર્ય.

ચણ્ડદ્યુતૌ=સૂર્યને વિષે.

વિતન્વતિ (મૂં વિતન્વત્)=વિસ્તાર કરનાર.

પ્રકાશ=પ્રકાશ.

સત્પ્રકાશં=સુપ્રકાશ.

ઉદ્દામ=અત્યંત તીવ્ર.

કામ=અભિલાષા, ઇચ્છા.

હન્=નાશ કરવો.

ઉદ્દામકામભિદ્સંવરહે=તીવ્ર અભિલાષાને શેષ-
નારા અસંયમના ધાતક.

અતુલ=અવિદ્યમાન છે તુલના જેની તે,
અનુપમ.

અતુલામે=અનુપમ છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

જન-મતની પ્રશંસા—

“સૂર્યની માફક (યથાર્થ જ્ઞાનરૂપ) સત્પ્રકાશનો વિસ્તાર કરનારા, વળી (ચારિત્ર મહત્ત્વ કરવાની) તીવ્ર અભિલાષાનો નાશ કરનારા એવા અસંયમના ધાતક, તથા વળી અનુપમ શોભાથી યુક્ત, તેમજ (સજ્જનોને) અભીષ્ટ, તથા વળી અપ્રીતિકર (અર્થાત્ શોકાતુર બનાવનારા) એવા રોગ અને મદનનો વિનાશ કરનારા સંયમના કારણના લાભરૂપ એવા જૈન મતને વિષે માફક મન અત્યંત રમણ કરશે.”—૧૫

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ---

ધર્મદ્વિષાં ક્ષયમધર્મજુષાં કરોતુ

સા ‘રોહિણી’ સુરભિયાતવપૂ રમાયા ।

યસ્યા બભૌ હૃદયવૃત્તિરજસમૂના

સારોહિણી સુરભિયા તવ પૂ રમાયાઃ ॥ ૧૬ ॥ ૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા ‘રોહિણી’ દેવી અધર્મજુષાં નૃણાં ક્ષયં કરોતુ—તનોતુ । કિંબૂતાનાં ? અધર્મજુષાં ધર્મદ્વિષાં—ધર્મધ્વંસકારનાં । સા કિંવિશિષ્ટા ? સુરભૌ—ગવિ યાતં—ગતં વપુઃ—તનુઃ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? રમો—રમ્યઃ આયો—લાભો યસ્યાઃ સા । (સા કા ?) યસ્યાઃ તવ હૃદયવૃત્તિઃ બભૌ—ભાતિ સ્મ । અજસ્રં—નિરન્તરમ્ । વૃત્તિઃ કિં ? ઝના—રહિતા । કયા ? સુરભિયા—દેવમીત્યા । પુનઃ કિં ? સારઃ—પ્રધાનઃ ઝહઃ—તર્કો વિદ્યતે યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? પૂઃ—નગરી । કસ્યાઃ ? રમાયાઃ—ધિયઃ ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

યસ્યાઃ તવ સુર-મિયા ઝના, સાર-ઝહિણી, રમાયાઃ પૂઃ હૃદય-વૃત્તિઃ અજસ્રં વમૌ, સા સુરમિ-યાત-વપૂઃ રમ-આયા 'રોહિણી' ધર્મ-દ્વિષાં અધર્મ-જુષાં ક્ષયં કરોતુ ।

શબ્દાર્થ

દ્વિષ્=દ્રેષ કરનાર, શત્રુ.
ધર્મદ્વિષાં=ધર્મના દ્રેષીઓના.
ક્ષયં (મૂં ક્ષય)=નાશને.
અધર્મજુષાં=અધર્મને સેવનારાઓના.
કરોતુ (ધાં ક્રુ)=કરે.
રોહિણી=રોહિણી (દેવી).
સુરમિ=ધેતુ, ગાય.
યાત=(ધાં યા)=પ્રાપ્ત થયેલ.
વપુસ=દેહ, શરીર.
સુરમિયાતવપૂઃ=ધેતુને પ્રાપ્ત થયે છે દેહ જેનો એવી.
રમ=રમ્ય, મનોહર.
આય=લાભ.
રમાયા=રમ્ય છે લાભ જેનો એવી.
યસ્યાઃ=(મૂં યદ્)=જેની.

વમૌ= (ધાં મા)=શોભી નીકળી.
હૃદય=અંતઃકરણ.
વૃત્તિ=વળણ.
હૃદયવૃત્તિઃ=અંતઃકરણની વૃત્તિ.
અજસ્રં=નિરંતર, હુમેશાં.
ઝના (મૂં ઝન)=અપૂર્ણ, અધુરી, રહિત.
સાર=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.
ઝહ=તર્ક.
સારોહિણી=ઉત્તમ છે તર્કો જેના એવી.
સુર=દેવ.
મી=ભીતિ, ખીક.
સુરમિયા=દેવોની ખીકથી.
તવ (મૂં યુષ્મદ્)=તારી.
પૂઃ (મૂં પુર્)=નગર.
રમાયાઃ=(મૂં રમા)=લક્ષ્મીના.

શ્લોકાર્થ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ—

“ તારી કે જેની, દેવોના ભયથી મુક્ત તેમજ ઉત્તમ તર્કોથી યુક્ત તથા લક્ષ્મીના નગરરૂપ એવી હૃદય-વૃત્તિ નિરંતર શોભી રહી, તે (તું) રોહિણી (દેવી) કે જે ધેતુ ઉપર સ્વારી કરનારી છે તેમજ જેનો લાભ મનોહર છે તે (દેવી) ધર્મના દ્રેષી તેમજ અધર્મને સેવનારા (એવા જનો)નો વિનાશ કરે. ”—૧૬.

સ્પષ્ટીકરણ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવાનું કારણ—

પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય જિનેશ્વરના સ્તુતિ-કદમ્બક આશ્રીને તો તે તે જિનેશ્વરની શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, પરંતુ અત્ર તે નિયમ પાળવામાં આવ્યો નથી; કેમકે

ચતુર્થ જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ તો કાલી છે અને અત્ર તો રૌહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના સંબંધમાં એમ કહી શકાય તેમ છે કે મેઝવજ્યજ્ઞ શ્રીશાસન કવીશ્વરે રચેલી ‘સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા’ને અનુસરે છે (કેમકે ત્યાં પણ સોળમા શ્લોકમાં રૌહિણી નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે), છતાં પણ દરેક સ્થલે તેનું અનુકરણ નહિ કરેલું હોવાથી આ પ્રમાણે એકાએક રૌહિણી દેવીની કેમ સ્તુતિ કરી તે સમજી શકાતું નથી.

શ્રીરૌહિણીનું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય બીજને ઉત્પન્ન કરે તે રૌહિણી’ એ રૌહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રૌહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ શંખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇત્યાદિકના જેવી શ્વેતવર્ણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હકીકત નિર્વાણ-કલ્પિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તન્નાયાં રોહિણીં ધવલવર્ણીં સુરભિવાહનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રજાણાન્વિતદક્ષિણપાણિં શઙ્ખધનુર્યુક્ત-
ધામપાણિં ચેતિ ”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષા પૂરે છે:—

“સઙ્ગાક્ષમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્દતુષારમૌરા ।
ગોગામિની ગીતવરપ્રભાવા
શ્રી‘રોહિણી’ સિદ્ધિમિમાં વદાત ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्ब्रजेन विहिता तव पादपद्म—

सत्काऽमिता सुमनसां सुमते ! नतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेन ॥ १७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे सुमते !—सुमतिजिन ! तव पादपद्मसत्का भक्तिः येन सुमनसां—विदुषां ब्रजेन विहिता-कृता । भक्तिः किंविशिष्टा ? अमिता—भूयसी । ब्रजेन किंविशिष्टेन ? नतेन—नम्रेण । तेन ब्रजेन सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः—सुक्तिसंपत्तिवृद्धिः लब्धा—प्राप्ता । केन ? सुखेन—शर्मणा । वृद्धिः किंविशिष्टा ? सद्भिः—विद्वैः कामिता—प्रार्थिता । तेन किंविशिष्टेन ? सुमतेन—अतिमान्येन । केषां ? सुमनसां—सुराणाम् ॥ १७ ॥

अन्वयः

(हे) सुमते ! सुमनसां (येन) नतेन ब्रजेन तव पाद-पद्म-सत्का, अमिता भक्तिः विहिता, तेन सुमनसां सु-मतेन (हे) जिन ! सत्-कामिता सिद्धि-समृद्धि-वृद्धिः सुखेन लब्धा ।

श्लोकार्थ

भक्तिः (मू० भक्ति)=सेवा, उपासना.
ब्रजेन (मू० ब्रज)=समुदाय वडे.
विहिता (घा० धा)=करवाभां आपी.
पादपद्मसत्का=चरथु-कमलना संयंभी.
अमिता (मू० अमित)=भाप-रहित.
सुमनसां (मू० सुमनस)=(१) शुद्ध चित्तवा-
जाना, विद्वानोना; (२) सुरोना.
सुमते ! (मू० सुमति)=हे सुभति (नाथ) !
नतेन (मू० नत)=प्रथुभ करेव.
लब्धा (घा० लभ्)=प्राप्त थध.

सुखेन=सुखपूर्वक, कष्ट विना.
सिद्धिः=सुक्ति.
समृद्धिः=संपात्त.
वृद्धिः=आभादी.
सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः=सुक्ति, संपत्ति अने
आभादी.
कामित (घा० कम्)=उच्छित्त, उच्छेदी.
सत्कामिता=सत्कामिनोऽप्ये उच्छेदी.
मत (घा० मन्)=मान्य.
सुमतेन=अत्यंत मान्य.
तेन (मू० तद्)=ते वडे.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુભાતનાથનો મહિમા—

“ હે સુભતિ (નાથ) ! જ પ્રણામ કરેલા વિદ્વાનોના [અથવા સુરોના] સમૂહે તારા ચરણ-કમલ-વિષયક (અર્થાત્ તારા ચરણ-કમલની) અનુપમ સેવા બજાવી, તે સુરોને (પણ) અતિશય માન્ય એવા વિદ્વદ્-વર્ગે હે જિન ! સન્નનોએ ઇચ્છેલી એવી મુક્તિ, સંપત્તિ અને આબાદી સુખેથી પ્રાપ્ત કરી ”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

સુભતિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીવિજયસિંહસુરિના શિષ્ય શતાર્થિકે ^૧સોમપ્રભસુરિએ પરમાર્હત કુમારપાલ નૃપતિના રાજ્ય દરમ્યાન ૬૮૨૧ શ્લોક પ્રમાણનું સુભતિનાથ-ચરિત્ર લખ્યું છે. આ ચરિત્રનો ઘણો ખરો ભાગ પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલો છે. આ તીર્થંકરના ચરિત્રની સ્થૂલ રૂપરેખા સાઠ્ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ૦ ૭૮).

જિનવરેભ્યઃ પ્રાર્થના—

येषां स्तुवन्त्यपि ततिश्चरणानि नृणा—
मज्ञानघस्मरपराभवभां जिना वः ।

दुःखाम्बुधाविव घनं महतः क्षिपन्ता—
मज्ञानघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ १८ ॥

दुःखाम्बुधाविव घनं महतः क्षिपन्ता—
मज्ञानघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ १८ ॥

मज्ञानघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ १८ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તે જિના વો-યુષ્માકં અજ્ઞાનમેવ ઘસ્મરો-મક્ષકઃ પુમાન્ તસ્ય પરાભવભાં-પરાભૂતિ-પ્રભાં ક્ષિપન્તાં-દલયન્તુ । ઇવ-યથા ઘનં-મેઘં મરુતઃ-પ્રમજ્જનાઃ ક્ષિપન્તે । તે કિંવિશિષ્ટાઃ ? નાવઃ-નોસમાઃ । ક્વ ? દુઃખામ્બુધૌ-પીડામ્બોધૌ । તે કે ? યેષાં ચરણાનિ-પદાનિ સ્તુવન્તી-નુવન્તી સતી નૃણાં તતિઃ-નરશ્રેણિઃ બન્ધુવ । કીદૃશી ? ન સન્તિ અઘં-પાપં સ્મરઃ-ક્રામઃ પર-વૈરિણો યસ્યાઃ સા । તતિઃ કિંવિશિષ્ટા ? અપેર્મિન્નક્રમત્વાત્ અજ્ઞાડપિ-મૂર્ઝાડપિ । ચરણાનિ કિંવિશિષ્ટાનિ ? મવં-કલ્યાણં મજન્તીતિ તથા ॥ ૧૮ ॥

૧ આ સૂરિજીને લગતી હકીકત સાઠ્ જુઓ તેમજ રચેલ શુંગાર-વૈરાગ્ય-તરંગિણી નામના કાવ્ય ઉપરની મારી પ્રસ્તાવના.

અન્વયઃ

યેષાં ભવ-ભાજિ ચરણાનિ સ્તુવન્તી (સતી) નૃણાં અજ્ઞા અપિ તતિઃ અન્-અઘ-સ્મર-પરા (ભૂવ), (તે) દુઃસ્વ-અમ્બુઘૌ નાવઃ જિનાઃ મરુતઃ ઘનં દ્વઃ વ અજ્ઞાન-ઘસ્મર-પરાભવ-ભાં ક્ષિપન્તામ્ ।

શીલ્પાર્થ

યેષાં (મૂં યદ્)=જેમનાં.

સ્તુવન્તી (ધાં સ્તુ)=સ્તવના કરતી, સ્તુતિ કરતી.

અપિ=પણ.

તતિઃ (મૂં તતિ)=શ્રેણિ, સમુદાય.

ચરણાનિ=ચરણોને.

નૃણાં (મૂં નૃ)=માનવોની.

અજ્ઞાન=અજ્ઞાન, મોહ.

ઘસ્મર=ભક્ષક.

પરાભવ=(૧)અપમાન, તિરસ્કાર; (૨)પરાજય.

ભા=પ્રભા, તેજ.

અજ્ઞાનઘસ્મરપરાભવભાં=અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને (હાથે થતી) પરાભવની પ્રભાને.

જિનાઃ (મૂં જિતં)=જિનો, તીર્થકરો.

અમ્બુઘિ=સમુદ્ર, સાગર.

દુઃસ્વામ્બુઘૌ=દુઃખરૂપ સમુદ્રમાં.

ઘનં (મૂં ઘન)=મેઘને.

મરુતઃ (મૂં મરુત)=પવનો.

ક્ષિપન્તામ્ (ધાં ક્ષિપ્)=ફેર ફેંકી દે, નષ્ટ કરો.

અજ્ઞા (મૂં અજ્ઞ)=મૂર્ખ.

અનઘસ્મરપરા=અવિદ્યમાન છે પાપ, મદન અને દુશ્મન જેને વિષે એવી.

ભવ=કલ્યાણ.

ભજ્=ભજવું.

ભવભાજિ=કલ્યાણને ભજનારાં.

નાવઃ (મૂં નૌ)=નૌકાઓ, વહાણો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જેમનાં કલ્યાણકારી ચરણોની સ્તુતિ કરતી થકી (અર્થાત્ સ્તવના કરવાથી) મૂર્ખ એવી પણ માનવ-શ્રેણિ પાપ, મદન અને દુશ્મનથી રહિત થઇ (અને થાય છે), તે દુઃખ-સાગરમાં (આલંબનાથ) નૌકાસમાન તીર્થકરો, જેમ પવનો વાદળને વિષેરી નાખે છે, તેમ તમારા અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને (હાથે થતા) પરાભવની પ્રભાને નિસ્તેજ કરો (નષ્ટ કરો).”—૧૮

જિનવાણ્યા માહાત્મ્યમ્—

યા હેલયા હતવતી કુમાર્તિ કુપક્ષૈ—

વિજ્ઞા નરાઽજિતપદા શિવરા જિનેને ।

વાચં તમસ્મુ રચિતાં હૃદિ ધેહિ શૈલ—

વિજ્ઞાનરાજિતપદા શિવરાજિનેનમ્ ॥ ૧૯ ॥

—વસન્ત૦

विवरणम्

हे नर ! त्वं तां वाचं हृदि विधेहि—वहस्व । वाचं किंविशिष्टां ? रचितां—निर्मिताम् । केन ? जिनेन । जिनेन किंविशिष्टेन ? शैलाकृतिरेखाविज्ञानेन राजितौ पदौ—पादौ यस्य तेन । पुनः किं ? शिवेन—मङ्गलेन राजत इत्येवंशीलः स तेन । तां कां ? या हेलया—लीलया कुमति—कुबुद्धिं हतवती—जघान । या किंविशिष्टा ? विज्ञा—निपुणा । पुनः किं ? अजितानि—अनभिभूतानि पदानि यस्याः सा । कैः ? कुपक्षैः—कुवादिभिः । पुनः किं ? शिवं—सिद्धिं राति—ददातीति तथा । पुनः किं ? इनं—सूर्यसमाम् । क्व ? तमस्सु—पापेषु ॥ १९ ॥

अन्वयः

(हे) नर ! या कु-पक्षैः अजित-पदा, विज्ञा, शिव-रा (बाक्) कुमतिं हेलया हतवती, (तां) तमस्सु इनं, शैल-विज्ञान-राजित-पदा, शिव-राजिना जिनेन रचितां वाचं हृदि धेहि ।

शब्दार्थ

हेलया (मू० हेला)=लीला वडे.
हतवती (घा० हन्)=नष्ट करी, हुषी नांभी.
कुमतिं (मू० कुमति)=दुर्बुद्धिने.
पक्षः पक्ष.
कुपक्षः (मू० कुपक्ष)=दुष्ट पक्षो वडे, कुवादीओ वडे.
विज्ञा (मू० विज्ञ)=निपुण, यतुर.
नर ! (मू० नर)=डे मानव !
पद=पद.
अजितपदा=नथी परास्त थयां पदो जेनां जेवी.
शिव=भोक्ष, निर्वाणु.
शिवरा=भोक्षने आपनारी, मुक्ति-दायक.
जिनेन (मू० जिन)=जिन वडे.
वाचं (मू० वाच्)=वाणीने.

तमस्सु (मू० तमस्)=(१) अंधकारेने विषे,
(२) अज्ञानेने विषे.
रचितां (मू० रचिता)=रचेली.
हृदि (मू० हृद्)=अंतःकरणमां.
धेहि (घा० धा)=तुं धारणु कर.
शैल=पर्वत.
विज्ञान=ज्ञान.
राजित (घा० राज्)=मुशोबित.
पद=यरणु.
शैलविज्ञानराजितपदा=पर्वतना आकार जेवी रेभादक्षणे करीने शोभायमान छे जेभनां यरणो जेवा.
शिव=कल्याणु, भंगल.
राजिन्=शोभन-शील.
शिवराजिना=कल्याणु वडे शोभता.
इनं (मू० इन)=सूर्य.

*श्लोकार्थ

जिन-वाणीनुं माहात्म्य—

“ कुवादीओ वडे पराजित नथी थयां पदो जेनां जेवी, तथा निपुणु जेवी तेभज मुक्ति-दायक जेवी जे (वाणीजे) दुर्बुद्धिने लीलाभात्रमां हुषी नांभी, ते (अज्ञानइपी)

અંધકારને (દૂર કરવામાં) સૂર્યસમાન એવી તેમજ પર્વતના આકાર જેવી રેખાલક્ષણે કરી શોભાયમાન છે ચરણે। જેમનાં એવા તથા કલ્યાણકારી એવા બિંબ વડે રચાયેલી [અર્થાત્ બિંબે પ્રકૃષ્ટે] એવી વાણીને હે માનવ ! તું હૃદયમાં ધારણ કર. ”—૧૯

શ્રીકાલીદેવ્યા નુત્તિઃ—

ઉદ્યદ્ગદા મૃગમદાવિલકજ્જલાઙ્ક—

કાલી સુરીતિમતિરા જિતરાજદન્તા ।

મુષ્ણાતુ મર્મજનનીમનિશં મુનીનાં

કાલી સુરીતિમતિરાજિતરાજદન્તા ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

કાલી સુરી—કાલીનામ્ની દેવી મુનીનાં ર્હિતિ—ઉપપ્લવં મુષ્ણાતુ—સ્યતુ । અનિશં—નિત્યમ્ । કાલી કિંવિશિષ્ટા ? ઉદ્યન્તી—દીપ્યન્તી ગદા—પ્રહરણં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? મૃગમદેન—કસ્તૂર્યા આવિલં—આક્તં કજ્જલાઙ્ક—અહ્નનચિહ્નં તદ્વત્ કાલી—શ્યામવર્ણા । પુનઃ કિં૦ ? શોભના રીતિઃ—મર્યાદા યત્ર ર્હિત્શી મતિં રાતીતિ તથા । પુનઃ કિં૦ ? જિતો—વિનાશિતો રાજતાં—ઉત્તમાનાં અન્તો—મરણં યયા સા । ર્હિતિં કિં૦ ? મર્મજનની—મર્મકરીમ્ । કાલી કિં૦ ? અતિરા—જિતૌ—અતિશોભિતૌ રાજદન્તૌ—મધ્યદન્તૌ યસ્યાઃ સા ॥ ૨૦ ॥

અન્વયઃ

ઉદ્યત્—ગદા, મૃગ—મદ—આવિલ—કજ્જલ—અઙ્ક—કાલી, સુ—રીતિ—મતિ—રા, જિત—રાજત—અન્તા, અતિ—રાજિત—રાજન્—વન્તા કાલી સુરી મુનીનાં મર્મન્—જનનીં ર્હિતિં અનિશં મુષ્ણાતુ ।

શીખદાર્થ

ઉદ્યત્ (ધા૦ યા)=પ્રકાશમાન.

ગદા=ગદા.

ઉદ્યદ્ગદા=પ્રકાશમાન છે ગદા જેની એવી.

મૃગ=હરણ.

મૃગમદ=કસ્તૂરી.

આવિલ=વ્યાપ્ત.

કજ્જલ=કાજલ.

અઙ્ક=ચિહ્ન.

કાલી=શ્યામવર્ણી.

મૃગમદાવિલકજ્જલાઙ્કકાલી=કસ્તૂરીથી લિપ્ત

એવા કાજલના ચિહ્ન જેવી શ્યામવર્ણી.

રીતિ=સીમા, મર્યાદા.

મતિ=બુદ્ધિ.

पं. छ. गोड.

ॐ कालीदेवी

निर्वाणकलिकायाम्—

“कालीं देवीं कृष्णवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां अक्षसूत्रगदा-
लङ्कृतदक्षिणकरां वज्राभययुतवामहस्तां चेति ।”

સુરીતિમતિરા=સારી છે મર્યાદા જેને વિષે
એવી યુદ્ધિ આપનારી.
રાજત્ (ધાં રાજ)=ઉત્તમ.
અન્ત=મૃત્યુ, મરણ.
જિતરાજદન્તા=નિવારણ કર્યું છે ઉત્તમ (પુરૂ-
ષો)ના મરણને.
મુઘ્નાતુ (ધાં મુષ્)=દૂંટો, દૂર કરો.
મર્મન્=મર્મ.
જનની=પેદા કરનારી.
મર્મજનની=મર્મને ઉત્પન્ન કરનારી.

અનિશં=સર્વદા.
મુનીનાં (મૂં મુનિ)=યતિઓના, સાધુઓના.
કાલી=કાલી (દેવી).
સુરી=દેવી.
ઈંતિ (મૂં ઈંતિ)=ઈતિ, ઉપદ્રવ.
દન્ત=દાંત.
રાજદન્ત=ઉપલા દાંતની હારમાંના બે વચલા
દાંત.
અતિરાજિતરાજદન્તા=અતિશય સુશોભિત છે
મધ્યદંત જેના એવી.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

“ દેહીપ્યમાન છે ગદા જેની એવી, તથા કરતૂરીથી લિપ્ત એવા કાળલના ચિહ્નસમાન
શ્યામવર્ણી, વળી સારી છે મર્યાદા જેને વિષે એવી [અર્થાત્ વિવેકાત્મિકા] યુદ્ધિને દેનારી,
વળી નિવારણ કર્યું છે ઉત્તમ [પુરૂષો]ના મરણને જેણે એવી, તેમજ વળી અતિશય સુશો-
ભિત છે મધ્ય દંત જેના એવી કાલી (દેવી) મુનિઓના મર્મ-જનક ઉપદ્રવને દૂર કરો. ”—૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવી—

સોળમા શ્લોકમાં ‘ રાહિણી ’ દેવીની સ્તુતિ કરવાના સંબંધમાં જે હકીકત લખી છે, તે
અત્ર પશુ લાગૂ પડે છે, કેમકે આ સ્થલે પશુ શ્રીમાન્ મેરૂવિજયજી ‘સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા’ના
વીસમા પદમાં સ્તુતિ-કરાયેલી કાલી દેવીની સ્તુતિ કરે છે. પરંતુ તેમણે કોઈ કોઈ વાર આલું
અનુકરણ શા માટે કર્યું છે તે સમજી શકાતું નથી. આ ‘ કાલી ’ દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે:—

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ દુશ્મનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) જેવી છે, તેમજ જે કૃષ્ણવર્ણી છે ’ તે ‘ કાલી ’ એ
કાલી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ દેવી પશુ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેનો વર્ણ શ્યામ છે અને
તે હાથમાં ગદા રાખે છે. વિશેષમાં વિકસ્વર કમલ એ એનું વાહન છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો
શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“ શરવન્બુધરપ્રમુક્તચન્દ્રગનતલામતનુચુતિર્વ્યાહ્યા ।

વિકચકમલધાહના ગવામૃત કુશલમલકુરુતાત સદૈવ કાલી ॥ ”

—આચાર્ય ૨૦ પત્રાંક ૧૯૨

પરંતુ એથી વિશેષ માહિતી તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી મળે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે
કે—“ તથા કાલીકાદેવી કૃષ્ણવર્ણી પદ્માસનાં ચતુર્ભુજામક્ષમૂત્રગદાલકુતદાક્ષિણકરાં વજ્રામયયુતવામહસ્તાં
ચેતિ ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે; તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને ગદાથી વિભૂષિત
છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ વજ્ર અને અભયથી અલંકૃત છે.

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभस्य प्रार्थना—

भव्याङ्गिवारिजविबोधरविर्नवीन—

पद्मप्रभेशकरणोऽर्जितमुक्तिकान्तः ।

त्वं देहि निर्वृत्तिसुखं तपसा विभञ्जन्

पद्मप्रभेश ! करणोर्जितमुक्तिकान्तः ॥ २१ ॥

—वसन्ते०

विवरणम्

हे पद्मप्रभेश ! षष्ठजिन ! त्वं निर्वृत्तिसुखं—मुक्तिशर्म देहि—दिश । त्वं किंविशिष्टः ? भव्याङ्गिवारिजानां—प्राणिपद्मानां विबोधने रविः—सूर्यसमः । पुनः किं० ? नवीनौ—नव्यौ पद्मप्रभेशौ—रुजसूर्यौ तद्वत् करणं—तनुः यस्य सः । पुनः किं० ? अर्जिता—उपार्जिता मुक्ति-कान्ता—सिद्धिवधूः येन सः । त्वं किं कुर्वन् ? तपसा विभञ्जन्—निरस्यन् । किं ? करणानां—इन्द्रियाणां ऊर्जितं—बलम् । त्वं किं० ? उक्त्या—वचसा कान्तः—प्रशस्यः ॥ २१ ॥

अन्वयः

(हे) पद्मप्रभ-ईश ! भव्य-अङ्गि-वारिज-विबोध-रविः, नवीन-पद्म-प्रभा-ईश-करणः, अर्जित-मुक्ति-कान्तः, तपसा करण-ऊर्जितं विभञ्जन्, उक्ति-कान्तः, त्वं निर्वृत्ति-सुखं देहि ।

शब्दार्थं

अङ्गिन्=शुभ, प्राणी.

वारि=जल.

वारिज=जलज, कमल.

विबोध=विकास, भीक्षवणी.

रवि=सूर्य, भानु.

भव्याङ्गिवारिजविबोधरविः=भव्य शुभरूप कम-
लना विकास प्रति सूर्य-समान.

नवीन=नूतन.

प्रभा=सूर्यनी ओक स्त्री.

प्रभेश=प्रभा-पति, सूर्य.

नवीनपद्मप्रभेशकरणः=नूतन कमल अने
सूर्यना समान छे शरीर जेतुं जेवा.

अर्जित (धा० अर्ज)=मेणवेद.

कान्ता=रमणी, स्त्री.

अर्जितमुक्तिकान्तः=उपाजन करी छे सिद्धिइपी
सुन्दरीने जेणे जेवा.

त्वं (मू० युष्मद्)=तुं.

देहि (धा० दा)=अर्पणु कर.

१ सरभावो शोभनसूरीश्वरकृत ' स्तुति-स्तुतिवर्तिशतिका'ना प्रथम पद्यतुं प्रथम चरण.

निर्वृत्ति=निर्वाण, मोक्ष.
निर्वृत्तिसुखं=निर्वाणना सुखने.
तपसा (मू० तपस्)=तपश्चर्या वडे.
विमज्जन् (मू० विमज्जत्)=भांगतो.
पद्मप्रभ=पद्मप्रभ(नाथ).
पद्मप्रभेश ! =डे पद्मप्रभ प्रभु !

करण=धन्द्रिय.
ऊर्जित=पराक्रम, अण.
करणोर्जितं=धन्द्रियोना पराक्रमने.
उक्ति=वाणी.
कान्त=प्रशस्थ, मनोहर.
उक्तिकान्तः=वाणी वडे प्रशस्थ.

श्लोकार्थ

श्रीपद्मप्रभने प्रार्थना—

“ हे पद्मप्रभ प्रभु ! अण्य ज्ञोऽपी कभवोनो विकास करवाभां सूर्यना समान ज्ञेवो, तथा नूतन पद्म अने (उगता)सूर्यना ज्ञेवुं (रक्त) छे शरीर ज्ञेनुं ज्ञेवो, वणी (सम्यक्-चारित्र द्वारा) प्राप्त करी छे सिद्धिऽपी सुंदरीने ज्ञेवुं ज्ञेवो, तथा वणी तपश्चर्या वडे धन्द्रियोना पराक्रमने परास्त करनारो (अर्थात् पांचे धन्द्रियोने कथुभां रम्पिनारो) तेमज्ज वाणी वडे मनोहर ज्ञेवो तुं अण्य ज्ञेनोने मोक्ष-सुख अर्पणु कर.”—२१

रूपटीकरणु

पद्मप्रभ-चारित्र—

श्रीदेवसूरिजे प्राकृत भाषामां ८४०० श्लोक प्रभाषणुं पद्मप्रभ-चारित्र रच्युं छे. आ तीर्थंकर संबंधी थोडी धणी भाडिती स्तुति-चतुर्विंशतिका (पृ० ७८)मांथी मणी शकथे.

जिनसमुदायस्य स्तुतिः—

सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य
विध्वस्तमोहनतमा नवदानवारः ।
तीर्थंकरव्रज ! दधद् वदनं विभास्त—
विध्वस्तमोह ! नतमानवदानवारः ! ॥ २२ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे तीर्थंकरव्रज !—जिनव्रज ! त्वं सतां सिद्धिं वितर-दिश । तुल्या-समाना गतिः—गमनं यस्य तत्सं० । (समाना) कस्य ? गजस्य—नागस्य । त्वं किंविशिष्टः ? विध्वस्ते मोहनतमसी—सुरतपापे येन सः । गजस्य किंविशिष्टस्य ? नवं—नवीनं दानवारि—मदजलं यस्य तस्य । त्वं

કિં કુર્વન્ ? વધત્-ધરન્ । કિં ? વદનં-વક્ત્રમ્ । વદનં કિંવિશિષ્ટં ? વિભયા-પ્રભયા અસ્તો-જિતો
વિધુઃ-ઇન્દુર્યેન તત્ । અસ્તો મોહો-મૌહ્યં યેન તત્સં । નતાઃ-પ્રણતા માનવા-નરા દાનવા-
રયો-દેવા यस્ય તત્સં ॥ ૨૨ ॥

અન્વયઃ

નવ-દાન-વારેઃ ગજસ્ય તુલ્ય-ગતે ! અસ્ત-મોહ ! નત-માનવ-વાનવ-અરે ! તીર્થકર-વ્રજ !
વિધ્વસ્ત-મોહન-તમાઃ, વિમા-અસ્ત-વિધુ વદનં વધત્ (ત્વં) સતાં સિદ્ધિં વિતર ।

શબ્દાર્થ

સિદ્ધિં (મૂં સિદ્ધિ) = મુક્તિને.

સતાં (મૂં સત) = સજ્જનોને.

વિતર (ઘાં તૃ) = અર્પણ કર.

તુલ્ય = સમાન.

ગતિ = ચાલ.

તુલ્યગતે ! = સમાન છે ચાલ જેની એવા ! (સં)

ગજસ્ય (મૂં ગજ) = કુંજરના, હાથીના.

વિધ્વસ્ત (ઘાં ધ્વસ્) = નષ્ટ કરેલ.

મોહન = મૈથુન, વિષય-સેવન.

વિધ્વસ્તમોહનતમાઃ = નાશ કર્યો છે મૈથુનનો
અને પાપનો જેણે એવો.

દાન = હાથીના કુબલસ્થલમાંથી ઝરતો પ્રવાહી
પદાર્થ, મદ.

નવદાનવારેઃ = નવીન છે મદ-જલ જેનું એવા.

તીર્થકર = તીર્થકર.

તીર્થકરવ્રજ ! = હે તીર્થકરોના સમૂહ !

વધત્ (ઘાં ધા) = ધારણ કરનારા.

વદનં (મૂં વદન) = મુખને.

વિમા = પ્રભા, તેજ.

વિધુ = ચન્દ્ર.

વિમાસ્તવિધુ = પ્રભા વડે પરાસ્ત કર્યો છે ચન્દ્રને
જેણે એવા ! (સં)

મોહ = અજ્ઞાન.

અસ્તમોહ ! = નાશ કર્યો છે અજ્ઞાનનો જેણે
એવા ! (સં)

નત (ઘાં નમ) = નમન કરેલ.

માનવ = મનુષ્ય.

વાનવ = દાનવ, અસુર.

નતમાનવવાનવારે ! = નમન કર્યું છે મનુષ્યોએ
તેમજ દેવોએ જેને એવા ! (સં)

શ્લોકાર્થ

જિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ નવીન મદ-જલથી યુક્ત (અર્થાત્ મદો-મત્ત) એવા કુંજરની સમાન ચાલ છે
જેની એવા હે (તીર્થપતિઓના સમુદાય) ! પરાસ્ત કર્યો છે મોહને એવા હે (વીતરાણોના
વૃન્દ) ! નમસ્કાર કર્યો છે માનવોએ તેમજ દાનવોના દુશ્મનોએ (અર્થાત્ દેવોએ) જેને
એવા હે (જિનવરોના નિકર) ! હે તીર્થકરોના સમૂહ ! વિનાશ કર્યો છે (અર્થાત્ જલાંજલિ
આપી છે) મૈથુનને તેમજ પાપને જેણે એવો તેમજ તેજ વડે તિરોહિત કર્યો છે ચન્દ્રને જેણે
એવા મુખને ધારણ કરનારો તું સજ્જનોને મુક્તિ અર્પણ કર. ” — ૨૨.

जिनागमस्य स्तुतिः—

गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिघूक—

वीथीकृतान्तजनकोपम ! हारिशान्तिः ।

त्रायस्व मां जिनपतेः प्रवरापवर्ग—

वीथी कृतान्त ! जनकोपमहारिशान्तिः ॥ २३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जिनपतेः कृतान्त !—सिद्धान्त ! त्वं मां त्रायस्व—रक्ष । गम्भीरः शब्दानां भरः—समूहो यत्र तत्सं० । गर्विता—गर्ववती या वादिघूकानां वीथी—राजी तस्यां कृतान्तजनकस्य—रवेः उपमा यस्य तत्सं० । त्वं किंविशिष्टः ? हारिणी—रम्या शान्तिः—शिवं यस्मात् सः । पुनः किं० ? प्रवरा—प्रधाना अपवर्गस्य—मोक्षस्य वीथी—मार्गः । पुनः किं० ? जनानां कोपरूपमहारेः—शत्रोः शान्तिः—शमनं यास्मिन् सः ॥ २३ ॥

अन्वयः

(हे) गम्भीर—शब्द—भर ! गर्वित—वादिन्—घूक—वीथी—कृतान्तजनक—उपम ! जिन—पतेः कृतान्त ! हारिन्—शान्तिः, प्रवर—अपवर्ग—वीथी, जन—कोप—महत्—अरि—शान्तिः (त्वं) मां त्रायस्व ।

शुद्धार्थं

गम्भीर=गंभीर.

शब्द=शुद्ध.

भर=समूह.

गम्भीरशब्दभर ! = गंभीर शुद्धोने। समूह छे
नेने विषे एवा ! (सं०)

गर्वित=अहुंकारी, गर्विष्ट, अलिभानी.

वादिन्=वादी.

घूक=धूवड.

वीथी=पंक्ति, हार.

कृतान्त=यम.

जनक=पिता, आ.प.

कृतान्तजनक=यम—पिता, सूर्य.

उपमा=उपमा.

गर्वितवादिघूकवीथीकृतान्तजनकोपम ! = हे

गर्विष्ट वादीइप धुवडानी श्रेष्ठि प्रति
सूर्यनी उपमावाणे !

हारिन्=भनोहर, रम्य.

शान्ति=कल्याण.

हारिशान्तिः=भनोहर कल्याण छे नेथी एवे.

त्रायस्व (घा० त्रै) = तुं परिपादन कर.

मां (मू० अस्मद्) = भने.

पति=स्वामी, नाथ.

जिनपतेः=जिनेश्वरना, तीर्थकरना.

प्रवर=उत्तम.

अपवर्ग=भोक्ष.

वीथी=मार्ग, रस्ते,

પ્રવરાપવર્ગવીથી=મોક્ષના ઉત્તમ માર્ગરૂપ.
કૃતાન્ત ! (મૂં કૃતાન્ત)=હે સિદ્ધાન્ત !
મહત્=મોટો.

શાન્તિ=શમન, નાશ.
જનકોપમહારિશાન્તિઃ=માનવોના ક્રોધરૂપી
મહાન્ વેરીનો નાશ છે જે દ્વારા એવો.

પ્રલોકાર્થ

જિનાગમની સ્તુતિ—

“ ગંભીર શબ્દોનો સમૂહ છે જેમાં એવા હે (આગમ) ! હે અભિમાની વાદીરૂપ ધ્રુવડની પંક્તિને પરાસ્ત કરવામાં સૂર્યની ઉપમાવાળા (પ્રવચન) ! હે તીર્થકરના સિદ્ધાન્ત ! મનોહર કલ્યાણ [મળે] છે જે દ્વારા એવો, તથા મોક્ષના સર્વોત્તમ માર્ગરૂપ એવો તેમજ માનવોના ક્રોધરૂપી ક્રદા શત્રુને શાંત કરનારો (અર્થાત્ તેને નષ્ટ કરનારો) એવો તું માં [ભવ-બ્રમણથી] રક્ષણ કર. ”—૨૩

શ્યામાયાઃ સ્તુતિઃ—

યા સેવ્યતે સ્મ દનુર્જૈર્વદાયિવક્ર—

શ્યામાવરા સુરવશોચિતદૈત્યરામા ।

શ્યામં નિરસ્યતુ મમેયમનન્તશોકં

‘શ્યામા’ વરા સુરવશોચિતદૈત્ય રામા ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

इयं श्यामानाम्नी सुरी मम अनन्तशोकं निरस्यतु-क्षिपतु । शोकं किंविशिष्टं ? श्यामं-
कृष्णम् । श्यामा किंविशिष्टा ? वरा-उत्कृष्टा । पुनः किं ? सुरवैः-अधिकशब्दैः शोचिताः-शोकं
नीता दैत्यरायाः-असुराङ्गना यया । सा का ? या सुरवशा-देवी दनुजैः-दानवैः सेव्यते
स्म । एत्य-आगत्य । या किं ? वरदायी-वाञ्छितप्रदो वक्रश्यामावरो-मुखेन्दुः यस्याः सा ।
पुनः किं ? उचितदा-योग्यवस्तुप्रदा । पुनः किं ? रामा-रमणीया ॥ २४ ॥

અન્વયઃ

યા વર-હાયિન-વક્ર-શ્યામા-વરા, ઉચિત-દા, રામા સુર-વશા દનુજૈઃ સેવ્યતે સ્મ, (સા)
इयं सु-रव-शोचित-दैत्य-रामा वरां 'श्यामा' एत्य मम श्यामं अनन्त-शोकं निरस्यतु ।

૧ 'મનોહરા-મુન્દરા હાયર્વે' હ્યપિકોડપિ પાઠઃ ।

कुसुमं यक्षं नीलवर्णं कुरङ्गवाहनं चतुर्भुजं फलभययुक्तं—
दक्षिणपाणिं नकुलकाक्षमृत्नयुक्तवामपाणिं चेति ।

अच्युतां देवीं श्यामवर्णां नरङ्गहानां चतुर्भुजां वरदधीणाव्राणाऽन्वित-
दक्षिणकरां कामुकाभययुतवामहस्तां चेति ।

All rights reserved.

શબ્દાર્થ

સેવ્યતે સ્મ (ધા૦ સેવ્)=સેવાતી હુતી.
 વનુજૈઃ (મૂ૦ વનુજ)=દાનવો વડે.
 વર=વરદાન, અભીષ્ટ.
 વાયિન્=અર્પણ કરનાર.
 વક્ત્ર=વદન, મુખ.
 શ્યામા=રજની.
 વર=નાથ, કાન્ત.
 શ્યામાવર=રજની-કાન્ત, ચન્દ્ર.
 વરદાયિવક્ત્રશ્યામાવરા=વરદાન દેનારૂં છે વદન-
 ચન્દ્ર જેનું એવી.
 સુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક શબ્દ.
 રવ=ધ્વનિ, અવાજ.
 શોચિત (ધા૦ શુચ્)=શોકપ્રસ્ત કરેલ, દિલ-
 ગીર બનાવેલ.
 વૈત્ય=દાનવ.

સુરવશોચિતૈત્યરામા=મધુર ધ્વનિ વડે શોકાતુર
 કરી છે દેત્યોની પત્નીઓને જેણે એવી.
 શ્યામિ (મૂ૦ શ્યામ)=કૃષ્ણ.
 નિરસ્યતુ (ધા૦ અસ)=નિરાસ કરે, ફર કરે.
 હયં (મૂ૦ હદ્)=આ.
 અનન્ત=અપાર.
 શોક=શોક, દિલગીરી.
 અનન્તશોક=અપાર શોકને.
 શ્યામો=શ્યામો (દેવી).
 વરા (મૂ૦ વર)=ઉત્કૃષ્ટ, પ્રધાન.
 વશા=ભી.
 સુરવશા=દેવી.
 ઊચિત=યોગ્ય.
 ઊચિતવા=યોગ્ય (વસ્તુ)ને આપનારી.
 ઇત્ય (ધા૦ ઇ)=આવીને.
 રામા (મૂ૦ રામ)=રમણીય, મનોહર.

શ્લોકાર્થ

શ્યામા દેવીની સ્તુતિ—

“વરદાન દેનારૂં છે વદન-ચન્દ્ર જેનું એવી, તથા યોગ્ય (વસ્તુઓ) ને અર્પણ કરનારી તેમજ મનોહર એવી જે દેવીની દાનવો સેવા કરતા હવા, (તે) આ સર્વોત્તમ શ્યામા (દેવી) કે જેણે અસુરોની અંગનાઓને સુસ્વર વડે (પરાસ્ત કરીને) શોકાતુર બનાવી છે, તે (દેવી અત્ર) આવીને મારા કૃષ્ણ (અર્થાત્ અતિશય કિલ્લે) તેમજ અપાર શોકને ફર ફેંકી દો.”—૨૪

સ્વરૂપીકરણ

શ્યામા દેવીનું સ્વરૂપ—

શ્યામા એ છઠ્ઠા તીર્થંકર શ્રીપદ્મબ્રહ્મની શાસનદેવીનું નામ છે. એનું વધારે પ્રચલિત નામ તો અચ્યુતા છે. તેનું સ્વરૂપ પ્રવચન-સારોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૪)માં નીચે મુજબ આપ્યું છે:—
 આ દેવીનો વર્ણ શ્યામ છે, વળી તેને મનુષ્યનું વાહન છે તેમજ તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને ખાણથી શોભે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ ખીન્નેરા અને અંકુશથી અલંકૃત છે.
 ઔચાર-દિનકરમાં આ દેવીના સંબંધમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“શ્યામા ચતુર્ભુજધરા નરવાહનસ્થા
 પાશં તથાચ વરવં કરયોર્વધાના ।
 વામાન્યયોસ્તદનુ સુન્દરબીજપૂરં
 તીક્ષ્ણાકુશં ચ પરયોઃ પ્રમુદેડ્ચ્યુતાડ્સ્તુ ॥”

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः

श्रीसुपार्श्वनाथस्य सेवायाः फलम्—

यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां

कान्ता रसारसपदं परमानवन्तम् ।

विज्ञः श्रियं भजति कां न नतः 'सुपार्श्व'

कां तारसारसपदं परमानवन्तम् ॥ २५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

तं सुपार्श्व—सप्तमजिनं नतः—प्रणतः सन् विज्ञः—प्राज्ञः कां कां श्रियं—रमां न भजति—न श्रयति ? अपितु सर्वा रमां श्रयति । सुपार्श्वं किंविशिष्टं ? तारं—सुन्दरं सारसं—कमलं तद्वत् पादौ यस्य तम् । पुनः किं० ? परं—प्रकृष्टं मानं—पूजा तद्वन्तम् । तं कं ? यं जिनं अमृताशनानां—देवानां कान्ता प्रास्तवीत्—स्तौति स्म । कान्ता किंविशिष्टा ? रसार्था—पृथिव्यां ये रसाः—शृङ्ग-रादयः तेषां पदं—स्थानम् । यं किं कुर्वन्तं ? अवन्तं—रक्षन्तम् । वान् ? अतिशयान् । किंविशिष्टान् ? परमान्—उत्कृष्टान् ॥ २५ ॥

अन्वयः

परमान् अतिशयान् अवन्तं यं अमृत-अशनानां रसा-रस-पदं कान्ता प्रास्तवीत्, (तं) तार-सारस-पदं पर-मान-वन्तं 'सुपार्श्व' नतः विज्ञः कां कां श्रियं न भजति ? ।

श्लोकार्थ

यं (मू० यद्)=ने.

प्रास्तवीत् (घा० स्तु)=स्तुति करी.

अतिशयान् (मू० अतिशय)=अतिशयेने.

अमृत=अमृत.

अशन=शोषन.

अमृताशनानां=अमृतं लोभन करनारानी,
द्वेषोनी.

रसा=पृथ्वी.

पदं=स्थान.

रसारसपदं=पृथ्वीना रसेना स्थानरूपे.

परमान् (मू० परम)=श्रेष्ठ.

अवन्तं (मू० अवत्)=रक्षणु करनारा.

विज्ञः (मू० विज्ञ)=विद्वान्, पण्डित.

श्रियं (मू० श्रौ)=लक्ष्मीने, संपत्तिने.

भजति (घा० भज्)=भोगये छे.

कां (मू० किम्)=कथं.

न=नहि.

નતઃ (મૂં નત)=પ્રણામ કરેલ.
 સુપાર્શ્વ (મૂં સુપાર્શ્વ)=સુપાર્શ્વ (નાથ)ને.
 તાર=મનોહર, સુન્દર.
 પદ્મ=ચરણ.
 સારસ=પદ્મ, કમલ.

તારસારસપદ્મ=સુંદર કમલોનાં જેવાં ચરણો છે
 જેનાં એવા.
 પર=ઉત્તમ.
 માન=પૂજા.
 પરમાનવન્તં=ઉત્તમ પૂજાથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથની સેવાનું ફળ—

“(ચોત્રીસ) ઉત્કૃષ્ટ અતિશયોનું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ સર્વદા અતિશયોથી યુક્ત) એવા જે (સમમ તીર્થકર)ની, પૃથ્વીને વિષે (રહેલા શૂંગારાદિ) રસોના સ્થાનરૂપ એવી દિવ્યાંગના સ્તુતિ કરતી હવી, તે સુન્દર કમલોનાં સમાન ચરણોવાળા તેમજ પરમ પૂજાથી યુક્ત (અર્થાત્ અત્યંત પૂજનીય) એવા સુપાર્શ્વ(નાથ)ને પ્રણામ કરનારો વિદ્વાન્ કષ્ટ કષ્ટ સંપત્તિને ભોગવતો નથી ? ”—૨૫

સ્પષ્ટીકરણ

સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીલક્ષ્મણગણિએ આશરે નવ હજાર શ્લોક પ્રમાણનું સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એને સુપાસનાહચરિત્ર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ ગ્રન્થ ત્રણ ભાગમાં છાપવામાં આવ્યો છે અને પંડિત હરજોવિન્દદાસે તેનું સંશોધન કરવા ઉપરાંત તે ગ્રન્થના ઉપર સંસ્કૃત છાયા પણ લખી છે. આ તીર્થકરના ચરિત્ર ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૯૯-૧૦૦) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

જિનપતિભ્યઃ પ્રણામઃ—

નિઃશેષદોષરજનીકજિનીશમાસ—

સંસારપારગતમણ્ડલમાનમારમ્ ।

પ્રાજ્યપ્રભાવભવનં મુવનાતિશાયિ—

સં સારપારગતમણ્ડલમાનમારમ્ ॥ ૨૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે નર ! ત્વં સારપારગતમણ્ડલ—જિનવ્રજં આનમ—નમસ્કુહ । અરં—અત્યર્થમ્ । મણ્ડલં કિંચિન્નિદં ? નિઃશેષાઃ—સર્વે દોષા—મિથ્યાત્વાદયઃ ત એવે રજન્યો—રાત્રયઃ તાસુ કજિનીશ્ન—

રવિમ્ । પુનઃ કિં૦ ? આત્મઃ સંસારસ્ય-ભવસ્ય પારઃ-પર્યન્તો યેન તત્, ગતા-નષ્ટાઃ મળ્ડલો-
રુગ્વિશેષઃ માનઃ-સ્મયો મારો-મદનશ્ચ યસ્માત્ તત્, પશ્ચાત્ પૂર્વવિશેષણેન કર્મધારયઃ । પુનઃ
કિં૦ ? પ્રાજ્યપ્રભાવસ્ય-પ્રૌઢપહિન્નો ભવનં-ગૃહમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ભુવનાતિશાયિની-જગતિ
અતિશયવતી સા-જ્ઞાનસમ્પદ્ યસ્ય તત્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયઃ

નિઃશેષ-દોષ-રજની-કજિની-ઈશં, આત્મ-સંસાર-પાર-ગતમળ્ડલ-માન-મારં, પ્રાજ્ય-
પ્રભાવ-ભવનં, ભુવન-અતિશાયિન્-સં સાર-પારગત-મળ્ડલં અરં આનમ ।

શીલ્પ-દાર્થ

દોષ=દોષ.

રજની=રત્નિ, રત.

કજિની=કમલિની, પદમ-લતા.

કજિનીશ=સૂર્ય.

નિઃશેષદોષરજનીકજિનીશં=સમસ્ત દોષરૂપી
રત્નિ પ્રતિ રવિસમાન.

આત્મ (ધા૦ આપ્)=પ્રાપ્ત, મેળવેલ.

સંસાર=સંસાર, ભવ.

પાર=અન્ત, છેડા.

ગત (ધા૦ ગમ્)=ગયેલ.

મળ્ડલ=કોઠ, એક બાતનો રોગ.

માર=મદન, કામદેવ.

આત્મસંસારપારગતમળ્ડલમાનમારં=પ્રાપ્ત કર્યો
છે સંસારનો અન્ત જેમણે એવા તેમજ
ગયાં છે કોઠ, ગર્વ અને મદન જેમનાં એવા.

પ્રાજ્ય=પ્રૌઢ, અત્યંત.

પ્રભાવ=પ્રભાવ, મહિમા.

ભવન=ગૃહ.

પ્રાજ્યપ્રભાવભવનં=પ્રૌઢ પ્રભાવના ગૃહરૂપ.

ભુવન=જગત, દુનિયા.

અતિશાયિન્=અતિશયથી યુક્ત.

ભુવનાતિશાયિસં=જગતને વિષે અતિશયથી
યુક્ત છે લક્ષ્મી જેમની એવા.

પારગત=જિન, તીર્થંકર.

મળ્ડલ=સમુદાય.

સારપારગતમળ્ડલં=શ્રેષ્ઠ એવા તીર્થંકરોના
સમુદાયને.

આનમ (ધા૦ નમ્)=તું નમસ્કાર કર.

અરં=શીલ્પ, સ્તવર.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિઓને પ્રણામ—

“ સમસ્ત દોષરૂપી રત્નિનો (અંત આણવામાં) રવિસમાન એવા, તથા પ્રાપ્ત કર્યો
છે સંસારનો અન્ત જેમણે એવા (અર્થાત્ સંસારનો પાર પામેલા), તેમજ નાશ કર્યો છે
કોઠ, દર્પ અને કંદર્પનો જેમણે એવા, અને વધી મહામહિમાના ધામરૂપ તેમજ જગતને
વિષે અતિશયયુક્ત છે (દેવલ-જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મી જેમની એવા શ્રેષ્ઠ તીર્થપતિઓના સમુ-
દાયને (હે ભગ્ય !) તું નમસ્કાર કર.”—૨૬

प्रवचन-प्रणामः—

सर्वार्थसार्थखचितं रचितं यतीन्द्र—
भारा ! जिनेन मतमानतमानवेनम् ।
हेलावहेलितकुकर्म शिवाय शर्म—
भाराजिने नमत मानतमानवेनम् ॥ २७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे यतीन्द्रभाराः !—सूरिसङ्घाः ! यूयं शिवाय—मोक्षाय मतं—प्रवचनं नमत-नमस्कुरुत । मतं किं० ? सर्वार्थानां—सर्वपदार्थानां सार्थः—समूहः तेन खचितं—व्याप्तम् । पुनः किं० रचितं—निर्मितम् । केन ? जिनेन । पुनः किं० ? आनताः—प्रणता मानवेना—नरेन्द्रा यस्य तत् । पुनः किं० ? हेलाया-लीलाया अवहेलितं—अवगणितं कुकर्म-पापकर्म येन तत् । शिवाय किंविशिष्टाय ? शर्मभया—सुखप्रभया राजिने-शोभिने । मतं किं० ? मानो-गर्व एव तमा-रात्रिस्तत्र नवेनं—नद-रविसमम् ॥ २७ ॥

अन्वयः

(हे) यति-इन्द्र-भाराः ! सर्व-अर्थ-सार्थ-खचितं, जिनेन रचितं, आनत-मानव-इनं, हेला-अवहेलित-कु-कर्म, मान-तमा-नव-इनं मतं शर्म-भा-राजिने शिवाय नमत ।

शब्दार्थ

सर्व=समस्त, अथा.

अर्थ=पदार्थ, वस्तु.

खचित (धा० खच्)=व्याप्त.

सर्वार्थसार्थखचितं=समस्त पदार्थोथी व्याप्त.

रचितं (मू० रचित)=रथेक्षुं.

इन्द्र=भु०य.

यतीन्द्र=भुनिवर, आचार्य, सू०र.

भार=समूह.

यतीन्द्रभाराः=हे सूरियोना समूहो !

मतं (मू० मत)=दर्शनने.

आनत (धा० नम्)=प्रष्टुम करेत्.

इन=स्वाभी.

आनतमानवेनं=प्रष्टुम कथे छे नृपतिओओ

जेने ओवा.

हेला=लीला.

अवहेलित=अवगणुना करेत्, तिरस्कार करेत्.

कु=अनिष्टवाचक शब्द.

कर्मन=कार्य.

हेलावहेलितकुकर्म=लीलापूर्वक तिरस्कार कथे

छे पापनो जेष्टे ओवा.

शिवाय (मू० शिव)=भोक्षने भाटे.

शर्मन्=सु०य.

શર્મભારાજિને=સુખની કાંતિ વડે શોભતા.

નમત (ઘા૦ નમ)=તમે નમસ્કાર કરો.

તમા=નિશા, રાત્રિ.

इन=સૂર્ય.

मानतमानवेनं=અભિમાનરૂપ રાત્રિ પ્રતિ નવીન

સૂર્યસમાન.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનને પ્રણામ—

“ સમસ્ત પદાર્થોના સમૂહ વડે વ્યાપ્ત એવા, તથા તીર્થકરે રચેલા (પ્રરૂપેલા) એવા, વળી નમસ્કાર કર્યો છે નરેન્દ્રોએ જેને એવા, તથા લીલાપૂર્વક તિરસ્કાર કર્યો છે પાપનો જણુ એવા તેમજ ગર્વરૂપી રાત્રિનો અંત આણુવામાં નવીન (અર્થાત્ ઉદય પામતા) સૂર્ય— સમાન એવા સિદ્ધાન્તને હે સૂરિઓના સમુદાયો ! તમે સુખની પ્રલા વડે સુશોભિત એવા જાણને આટ પ્રણામ કરો.”—૨૭

સ્પષ્ટીકરણ

શું મુક્તિમાં સુખ છે ?—

કેટલાકોની એવી માન્યતા છે કે મુક્તિમાં વાડી, ગાડી કે લાડી નહિ હોવાથી ત્યાં સુખ સંભવી શકે નહિ. આ વાત એક રીતે ખરી છે, કેમકે અષ્ટ કર્મથી મુક્ત થયેલા જીવને ત્યાં અવાસ્તવિક-પૌદ્ગલિક સુખનો સંભવ નથી. પરંતુ મુક્તિમાં આત્મિક-નૈસર્ગિક સુખનો પણ અભાવ છે એમ માનવું તો સચુક્તિક નથી. આ પરત્વે અત્ર વિચાર કરવો આવશ્યક સમભય છે.

એ તો સહજ સમજી શકાય છે કે દરેક પ્રાણી સુખની અભિલાષા રાખે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં કયો વિદ્વાન્ સુખથી રહિત એવી મુક્તિને સારૂ પ્રયત્ન કરે ? કેમકે જે મુક્તાવસ્થામાં જીવ પાષાણુ જેવો જડરૂપજ બની જાય, તે મુક્તાવસ્થા કરતાં તો સાંસારિક અવસ્થા હબર દરજજે સારી. કારણ કે આ સંસારમાં તો કવચિત્ પણ સુખનો લાભ મળી શકે છે. આથી કરીને તો ગૌતમ મહર્ષિએ કહ્યું છે કે—

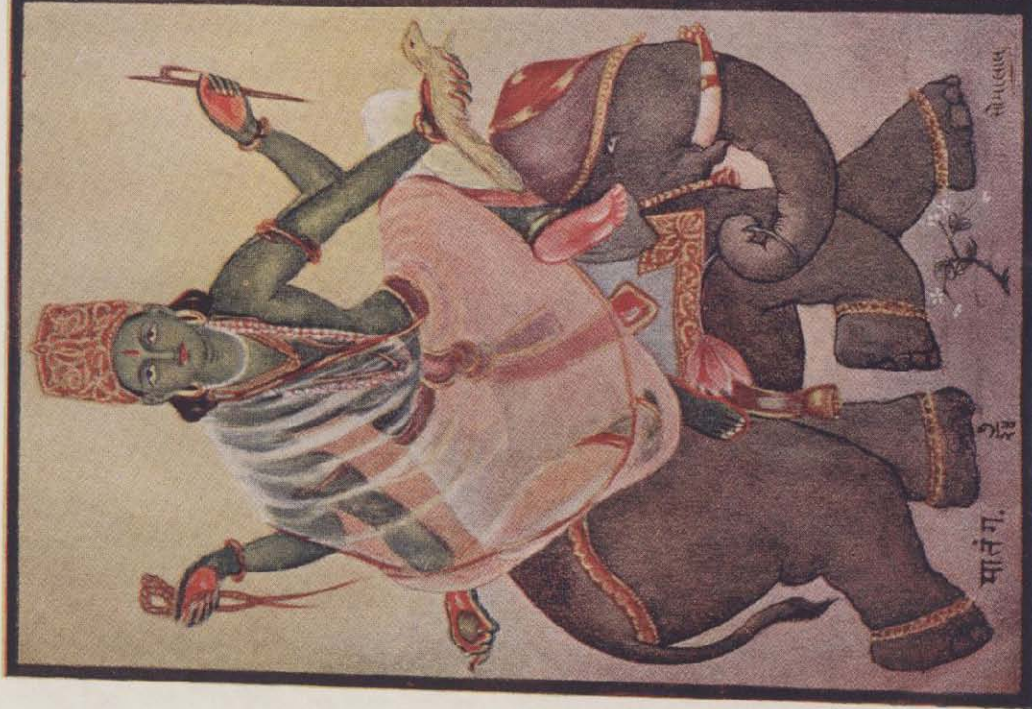
“ वरं वृन्दाकने रम्ये, कोट्ट्वमभिवाञ्छितम् ।

न तु वैशेषिकीं मुक्तिं, गौतमो गन्तुमिच्छति ॥ ”

અર્થાત્—રમણીય વૃન્દાવનમાં શિયાળ તરીકે ઉત્પન્ન થવાની અભિલાષા રાખવી એ વૈશેષિકે માનેલી મુક્તિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખવા કરતાં વધારે પસંદ કરવા જેવું છે અને એથી કરીને તો ગૌતમ આવી મુક્તિમાં જવા ઇચ્છતા નથી.

અત્ર એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે “ દુઃસ્વાત્યન્તાભાવો હિ મોક્ષઃ ” અર્થાત્ “ દુઃખનો અત્યંત અભાવ એ મોક્ષ છે ” એમ માનવામાં આવે તો શું વાંધો છે ? આના સમાધાનમાં સમજવું કે દુઃખરહિત બનવાનો પ્રયાસ કરવામાં પણ એ હેતુ સમાયેલો છે કે તેમ કરવાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય; બાકી તો મૂર્છા, નિદ્રા ઇત્યાદિ અવસ્થામાં શું દુઃખનો અભાવ અનુભવાતો નથી વાડ ?

કહ્યું પણ છે કે—

मातङ्गयक्षं नीलवर्णं गजवाहनं चतुर्भुजं वित्तपाशयुक्त-
दक्षिणपाणिं नकुलङ्कुशान्वितवामपाणिं चेति ।

All rights reserved.

Lakshmi Art, Bombay, 8.

शान्तादेवीं सुवर्णवर्णां गजवाहनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्त-
दक्षिणकरां शूलाभययुतवामहस्तां चेति ।

“ દુઃખાભાવોઽપિ નાલ્લેભ્યઃ, પુરુષાર્થતયેભ્યતે ।
 નહિ મૂર્છાંચવસ્થાયાં, પ્રવૃત્તો દૃશ્યતે સુધીઃ ॥ ”

વિશેષમાં, જેમ જીવોને સાંસારિક અવસ્થામાં સુખ ઇષ્ટ છે અને દુઃખ અનિષ્ટ છે, તેમ મોક્ષમાં પણ દુઃખની નિવૃત્તિ ઇષ્ટ છે પરંતુ સુખની નિવૃત્તિ તો નહિજ.

અત્ર એ દલીલ કરવી નિરર્થક છે કે સુક્રતાવસ્થામાં સુખ માનવામાં તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરનારા આત્માને રાગરૂપ દૂષણ લાગૂ પડશે અને તેમ થતાં તેને મુક્તિ મળી શકશે નહિ. કારણ કે આવી પરિસ્થિતિમાં તો મુક્તિમાં દુઃખનો અભાવ હોવાથી એવી મુક્તિ મેળવવાને માટે મહેનત કરનારા દુઃખના દ્વેષી બનવાથી તેઓ પણ મુક્તિ નહિ મેળવી શકે એમ કેમ ન માનવું એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે, કેમકે બંને સ્થળે ન્યાય તો સમાન છે.

વિશેષમાં એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જ્યાં સુધી ક્ષપક શ્રેણિમાં આરૂઠ ન થવાય ત્યાં સુધીજ મોક્ષની અભિલાષારૂપી રાગ રહી શકે છે અને આવી ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં રાગ તો સ્વયં પલાયન કરી જાય છે. એટલે સુખસંવેદનરૂપ મોક્ષ માનવામાં દોષને સારૂ અવકાશ રહેતો નથી.

વળી “અશરીરં વા વસન્તં પ્રિયાપ્રિયે ન સ્પૃશ્નતઃ” (છાન્દો ૮૧૨૧૧) અર્થાત્ અશરીરી મુક્ત જીવનો પ્રિય-અપ્રિય (સુખ-દુઃખ) સ્પર્શ કરતા નથી, એ ઉપરથી ક’ઇ મુક્તિમાં વાસ્તવિક સુખનો અભાવ સિદ્ધ થતો નથી, પરંતુ એક ઓળાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા, અદૃષ્ટના પરિષ્કારૂપ વિષય-જન્ય સાંસારિક સુખ-દુઃખોનો મુક્તિમાં અભાવ છે એમ સમજવું મુક્તિ-યુક્ત છે. પરંતુ વેદનીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થનારા, ક્ષાયિક, વિષયોથી વિરક્ત, પારમર્થિક, નિસ્તિક્ષય, નિરપેક્ષ, અક્ષય, અમન્ત, આત્યન્તિક, આત્મિક સુખનો અભાવ માનવો ઇષ્ટ નથી. વધી આ કથનને નીચેનું વાક્ય પણ ટેકો આપે છે.

“ સુખમાત્યન્તિકં યત્ર, બુદ્ધિગ્રાહ્યમતીન્દ્રિયમ્ ।
 તં વૈ મોક્ષં વિજાનીયાત્, દુષ્પાપમકૃતાત્મભિઃ ॥ ”

અર્થાત્-જ્યાં આત્યન્તિક, બુદ્ધિ-ગ્રાહ્ય, અતીન્દ્રિય અને અકૃત આત્માઓને હુલ્લેભ એવું સુખ હોય, તેને ‘ મોક્ષ ’ જાણવો.

હવે આ પ્રકરણ આપણે સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે એટલું નિવેદન કરવું ઉચિત સમજાય છે કે આથી કરીને મુક્તિમાં નૈસર્ગિક સુખનો અભાવ માનનારે પૂર્ણ વિચાર કરવો જોઈએ.

શાન્તાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ભક્તિં વભાર હૃદયે જિનસામજાનાં

શાન્તાશિવં શમવતાં વસુધામદેહા ।

સીમન્તિની ક્રતુમુજાં કુરતાં સદા સા

‘ શાન્તા ’ શિવં શમવતાં વસુધામદેહા ॥ ૬૮ ॥ ૭ ॥

—શાન્ત૦

વિવરણમ્

સા શાન્તાનામ્ની (દેવી) શમવતાં-સાધૂનાં શિવં-કુશલં કુરુતાં-દિશતુ । સદા-સર્વદા । શાન્તા કિંવિશિષ્ટા ? ક્રતુભુજાં સીમન્તિની-દેવી । પુનઃ કિં ? વસૂનાં-રુચીનાં ધામ-ગૃહં દેહં યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા જિનસામજાનાં-જિનેન્દ્રાણાં ભક્તિં હૃદયે-હૃદિ વખાર-દર્શૌ । જિનસામજાનાં કિં કુર્વતાં ? અવતાં-પ્રરતામ્ । કિં ? શં-સુખમ્ । શં કિં ? શાન્તં-શમિતં અશિવં-અમઙ્ગલં યેન તત્ । યા કિં ? વસુધાર્યાં-ભુવિ યે આમા-રોગાઃ તચ્છેદિની ઈહા-વાઙ્છા યસ્યાઃ સા ॥ ૨૮ ॥

અન્વયઃ

વસુધા-આમ-દા-ઈહા (યા) શાન્ત-અશિવં શં અવતાં જિન-સામજાનાં ભક્તિં હૃદયે વખાર, સા વસુ-ધામ-દેહા ક્રતુ-ભુજાં સીમન્તિની શાન્તા શમવતાં શિવં સદા કુરુતામ્ ।

શબ્દાર્થ

ભક્તિ (મૂં ભક્તિ) = ઉપાસનાને, સેવાને.
 વખાર (ધાં મૂ) = ધારણ કરી.
 હૃદયે (મૂં હૃદય) = હૃદયમાં.
 સામજ = કુંજર, હાથી.
 જિનસામજાનાં = જિનરૂપી કુંજરોની.
 શાન્ત (ધાં શમ) = શમાવી હીજેલ, નષ્ટ કરેલ.
 અશિવ = અમંગલ.
 શાન્તાશિવં = નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જેનાથી એવા.
 શં = સુખને.
 અવતાં (મૂં અવત) = રાખનારા.
 વસુધા = વિશ્વ, ભૂમંડળ.
 દા = છેદવું, કાપવું.
 ઈહા = વાંછા, ઇચ્છા.
 વસુધામદેહા = ભૂમંડળના રોગોને છેદવાની વાંછાવાળી.

સીમન્તિની = લલના, સ્ત્રી.
 ક્રતુ = ધર.
 ભુજ = ભક્ષણ કરવું.
 ક્રતુભુજાં (મૂં ક્રતુમુજ) = દેવોની.
 કુરુતાં (ધાં કૃ) = કરો.
 સદા = હમેશાં.
 શાન્તા = શાન્તા (દેવી).
 શિવં (મૂં શિવ) = કડયાણ.
 શમ = ઉપશમ, પ્રશમ.
 શમવતાં (મૂં શમવત) = ઉપશમધારીઓનું.
 વસુ = તેજ.
 ધામન્ = ગૃહ.
 દેહ = શરીર.
 વસુધામદેહા = તેજના ગૃહરૂપ છે શરીર જેનું એવી.

શ્લોકાર્થ

શાન્તા દેવીની સ્તુતિ—

“ ભૂમંડલ વિષેના (સમસ્ત) રોગોને નષ્ટ કરવાની અભિલાષાવાળી જે (શાન્તા દેવીએ), નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જે દ્વારા એવા સુખને ધારણ કરનારા જિનરૂપી કુંજરોની

સેવા દ્વંદ્વયમાં ધારણ કરી, તે, કાંતિના ગૃહરૂપ શરીરવાળી દિવ્યાંગના શાન્તા (દેવી) ઉપશમધારી (માનવો)નું સર્વદા કલ્યાણ કરે. ”—૨૮

સ્પષ્ટીકરણ

ઉપશમ—

જે અવસ્થામાં અનન્તાનુબન્ધી (અર્થાત્ અતિશય મલિન તેમજ અત્યંત અનર્થકારી) એવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપી ચાર કષાયો ઉદયમાં ન હોય, તે અવસ્થાને ‘ ઉપશમ ’ યાને ‘ શમ ’ કહેવામાં આવે છે.

શાન્તા દેવી—

સાતમા તીર્થંકર શ્રીસુપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવીને શાન્તાના નામથી ઝાળખવામાં આવે છે. આનો વર્ણ સુવર્ણની જેમ પીળો છે અને એને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં શૂલ અને અભય છે. આ વાતની આચાર-દિનકર પણ સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ગजारूढा पीता द्विगुणभुजयुग्मेन सहिता
लसन्मुक्तामालां वरदमपि सद्यान्यकरयोः ।
वहन्ती शूलं चाभयमपि च सा वामकरयो—
निशान्तं भद्राणां प्रतिदिशतु शान्ता सद्बुदयम् ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૬.

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र—

चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।

संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं

‘चन्द्रप्रभाव भवनन्दितमोहसारः ॥ २९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चन्द्रप्रभ ! त्वं पुरुषं अव-रक्ष । त्वं किं० ? पूज्यैः-अर्च्यैः अर्चितो-महितः । चतुराणां-विदुषां चित्तानि-मनांसि सान्येष चकोराः तेषां चक्रे-वये चन्द्रसमः तत्सं० । त्वं किं० ? प्रभावस्य-अनुभावस्य भवनं-गृहम् । पुनः किं० ? दितं-भिन्नं मोहस्य सारं-धनं येन सः । पुरुषं किं० ? पतन्तं-मज्जन्तम् । क्व ? संसारसागरजले-भवाब्धिनीरे । त्वं किं० ? भवनन्दिसंसारवर्षकं यत् तमः-पापं तद् हन्तुं सारं-बलं यस्य सः ॥ २९ ॥

अन्वयः

(हे) चतुर-चित्त-चकोर-चक्र-चन्द्र ! चन्द्रप्रभ ! पूज्य-अर्चितः, प्रभाव-भवनं, दित-मोह-सारः, भव-नन्दित-तमस-हन्-सारः (त्वं) संसार-सागर-जले पतन्तं पुरुषं अव ।

श्लोकार्थ

पूज्य=पूजनीय, अर्च्येनपात्र.
अर्चित (धा० अर्च)=पूजयेत्.
पूज्यार्चितः=पूजनीय वडे पूजयेत्.
चतुर=निपुण.
चित्त=मन.
चकोर=चक्र (पक्षी).
चक्र=समुदाय.
चन्द्र=चन्द्रमा.
चतुरचित्तचकोरचक्रचन्द्रा=डे निपुणना मन-
रूपी चक्र-चक्र प्रति चन्द्रमाना समान !

प्रभावभवनं=भाडात्स्थना गृहृप.
चित्त (धा० दो)=कापी नांभेत्, लेदी नांभेत्.
सार=धन.
दितमोहसारः=लेदी नांभ्युं छे मोहृपी धन
लेखे अवा.
सागर=समुद्र, हरिथे.
जल=पाणी.
संसारसागरजले=संसारपी समुद्रना पाणीमां.
पुरुषं (मू० पुरुष)=भनुष्यने.
पतन्तं (मू० पतत्)=पडता.

चन्द्रप्रभ ! = हे चन्द्रप्रभ !
नन्दिन् = आनन्दी.
सार = पराक्रम, अल.

भवनन्वितमोहसारः = संसार प्रति आनन्दी
येवा पापनो नाश करनाइं छे पराक्रम
जेनुं येवा.

श्लोकार्थ

श्रीचन्द्रप्रभ प्रभुनी प्रार्थना—

“ यतुर (जने)ना यितइप अकार-अकने (आनन्दित करवाभां) चन्द्र (समान
अष्टम तीर्थकर) ! हे चन्द्रप्रभ ! पूज्ये वडे पूज्येते तथा महिमाना धामइप, वणी नाश
कर्यो छे अज्ञानइपी धननो जेणे येवो तेमज वणी संसार प्रति दुर्ष धारणु करनारा (अर्थात्
भववर्षक) पापनो नाश करनाइं पराक्रम छे जेनुं येवो तुं संसारइपी समुद्रना जलभां पडता
(अर्थात् डूभी भरता) मनुष्यनुं रक्षणु कर. ”—२६

स्पष्टीकरण

श्रीचन्द्रप्रभ-चरित्र—

चन्द्रप्रभ-चरित्रो तो घण्टा मुनिवेशे २२यां छे. तेभां यशोदेव, हरिबद्र, देवेन्द्रसूरि
अने सर्वानन्दे अे चारनां नामो प्रसिद्ध छे.

तीर्थकरनिकरप्रणिपातः—

तीर्थेशसार्थ ! नतिरस्तु भवत्युदारा—

ऽऽरम्भागसामज ! समाननतारकान्ते ! ।

सन्दोहराहुबलनिर्मथने तमःसं—

रम्भागसामऽजसमान ! नतारकान्ते ॥ ३० ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे तीर्थेशसार्थ !—जिनौघ ! भवति—भवद्विषये नतिरस्तु—प्रणामोऽस्तु । नतिः किं० ?
उदारा—स्फारा । (ती०सार्थः किं० ?) आरम्भो—जीवहिंसा तल्लक्षणे अगे—वृक्षे सामजो—इस्ती
तत्सं० । समा—समग्रा आननस्य—सुखस्य तारा—धनोज्ञा कान्तिः—श्रीर्यस्य तत्सं० । हे अज-
समान !—ऋणसम ! । क्व ? सन्दोहः—समूहः तद्रूपराहु (हुः तस्य) बलनिर्मथने । केषां ? तमःसं-
रम्भागसां—शापक्रोधापराधानाम् । भवति किंविशिष्टे ? नतानां पुंसां आरं—वैरिवृन्दं तस्य कस्य—
मल्लस्य अन्तो—विनाशो यस्मात् तस्मिन् ॥ ३० ॥

અન્વયઃ

(હે) આરમ્મ-અગ-સામજ ! સમ-આનન-તાર-કાન્તે ! તમસ્-સંરમ્મ-આગસાં સન્દોહ
રાહુ-બલ-નિર્મથને અજ-સમાન ! તીર્થ-ઈશ-સાર્થ ! નત-આર-ક-અન્તે ભવતિ ઉદારા નતિઃ અસ્તુ

શબ્દાર્થ

તીર્થેશસાર્થ ! =હે તીર્થકરોના સમૂહ !
નતિઃ (મૂં નતિ) =પ્રણામ, નમસ્કાર.
ભવતિ (મૂં ભવત્) =આપને વિષે.
ઉદારા (મૂં ઉદાર) =અસાધારણ.
આરમ્મ = પાપમય આચરણ.
અગ = વૃક્ષ, તરૂ.
આરમ્મભાગસામજ ! =હે પાપમય આચરણરૂપી
વૃક્ષ પ્રતિ કુંજર !
સમ = સમગ્ર.
આનન = મુખ.
કાન્તિ = પ્રભા.
સમાનનતારકાન્તે ! =હે સમગ્ર છે જેમના
મુખની મનોહર પ્રભા એવા ! (સં૦)
સન્દોહ = સમુદાય.

રાહુ = રાહુ.
નિર્મથન = નાશ.
સન્દોહરાહુબલનિર્મથને = સમુદાયરૂપી રાહુના
પરાક્રમનો નાશ કરવામાં.
સંરમ્મ = ક્રોધ, કોપ.
આગસ્ = અપરાધ.
તમઃસંરમ્મભાગસાં = પાપ, ક્રોધ અને અપરાધના
અજ = કૃષ્ણ.
સમાન = જેવા.
અજસમાન ! =હે કૃષ્ણ જેવા !
આર = વૈરિ-મણ્ડલ, દુશ્મનોની ચોકડી.
નતારકાન્તે = પ્રણામ કરેલાના દુશ્મનોના
મણ્ડલના મુખનો નાશ છે જેથી એવાને વિષે

શ્લોકાર્થ

તીર્થકર-વર્ગને પ્રણામ—

“ હે (જીવ-હિંસાહિંક) પાપમય આચરણરૂપી વૃક્ષને (જડમૂળથી ઉખેડી નાંખવામાં) હરિત-સમાન ! વળી સમગ્ર છે જેમના મુખની મનોહર પ્રભા એવા હે (તીર્થ-પતિઓના સમુદાય) ! હે પાપ, ક્રોધ અને અપરાધના સમૂહરૂપી રાહુના પરાક્રમને પરાસ્ત કરવામાં કૃષ્ણસમાન ! હે તીર્થપતિઓના વૃન્દ ! પ્રણામ કરેલા (મનુષ્યો) ના દુશ્મનોના મણ્ડલના મુખનો નાશ કરનારા એવા આપને વિષે (મારા) અસાધારણ પ્રણામ હોજે.”—૩

સ્પષ્ટીકરણ

રાહુ-વિચાર

હિંદુ શાસ્ત્રોમાં રાહુને એક રાક્ષસ ગણવામાં આવ્યો છે અને સિંહિકા અને વિપ્રચિત્તિને તેનાં માતાપિતા તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. વળી ત્યાં કહ્યું છે કે-સમુદ્રનું મંથન કરવાથી નીકળી આવેલ ચૌદ રત્નોમાંના અમૃત-રત્નનું દેવો જ્યારે પાન કરતા હતા, તે વખતે છૂપા વેશે રાહુએ પણ રાક્ષસ (ઢાનવ) હોવા છતાં તેનું પાન કરી લીધું. આ વાતની સૂર્ય અને ચન્દ્રને ખબર પડતાં તેમણે તે વાત વિષણુને કહી સંભળાવી. આથી વિષણુએ રાહુનું માથું કાપી નાંખ્યું. પરંતુ

થોડા ઘણા અમૃતનો તેણે આસ્વાદ કરેલો હોવાથી તે અમર બની ગયો હતો, એટલે તે હબ્બુ પણ સૂર્ય અને ચન્દ્રના ઉપર તેમને ગ્રહણ કરવારૂપ પોતાનું વેર લઇ શકે છે.

અત્ર ક્રોધને શંકા થાય કે શ્લોકાર્થમાં તો શાહુને પરાસ્ત કરનાર તરીકે કૃષ્ણુનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અત્ર તો વિષ્ણુનું નામ આપવામાં આવે છે તે શું ન્યાય-સંગત છે? આના સમાધાનમાં સમજવું કે કૃષ્ણુ એ વિષ્ણુના મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, વૃસિહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણુ, પુદ્ગ અને કલિક આ દશ અવતારો પૈકી આઠમો છે; એટલે ઉપર્યુક્ત હકીકત ન્યાય્ય છે.^૧

જિનવાણ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સમ્યગ્દૃશામસુમતાં નિચયે ચકાર

સદ્ભા રતીરતિવરા મરરાજિગે યા ।

દિશ્યાદવશ્યમખિલં મમ શર્મ જૈની

સદ્ભારતી રતિવરામરરાજિગેયા ॥ ૩૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા જૈની—જિનસંબન્ધિની સદ્ભારતી—ઉત્તમવાગ્ મમ શર્મ—સુખં દિશ્યાત્—કુર્યાત્ ।
અવશ્યં—નિશ્ચિતમ્ । શર્મ કિં૦ ? અખિલં—સર્વમ્ । ભારતી કિંવિશિષ્ટા ? રત્યા—સુખેન વરાયા
અમરરાજ્યાઃ—સુરાલ્યા ગેયા—સ્તવનીયા । સા કા ? યા અસુમતાં—પ્રાણિનાં નિચયે—નિકરે
રતીઃ—સુખાનિ ચકાર—કરોતિ સ્મ । અસુમતાં કિંવિશિષ્ટાનાં ? સમ્યગ્દૃશાં—સમ્યક્ત્વભૃતામ્ ।
રતીઃ કિં૦ ? સતી—વરા ભા—શ્રીઃ યામ્યઃ તાઃ । યા કિં૦ ? અતિવરા—અત્યુત્કૃષ્ટા । નિચયે
કિંવિશિષ્ટે ? મરરાજ્યાં—મૈરણપરમ્પરાયાં (ગે) ગતે ॥ ૩૧ ॥

અન્વયઃ

યા સત્—ભા, અતિ—વરા (સત્—ભારતી) સમ્યક્—દૃશાં અસુમતાં મર—રાજિ—ગે (અથવા
મર—રા—આજિ—ગે) નિચયે રતીઃ ચકાર, (સા) રતિ—વર—અમર—રાજિ—ગેયા જૈની સત્—ભારતી
મમ અખિલં શર્મ અવશ્યં દિશ્યાત્ ।

૧ સરખાવો તીથેના શ્લોકમાં આપેલું દશે અવતારોનું વર્ણન—

“વેદાનુદ્ધરતે જગન્નિવહતે ભૂગોલમુદ્વિભ્રતે

દૈત્યં દારયતે બલિં છલયતે ક્ષત્રક્ષયં કુર્વતે ।

પૌલસ્ત્યં જયતે હલં કલયતે કારુણ્યમાતન્વતે

મ્લેચ્છાન્ મૂર્છયતે દશાકૃતિકૃતે કૃષ્ણાય તુભ્યં નમઃ ॥”

—ગીત-ગોવિન્દ, પ્રથમ શ્લોક.

૨ ‘ મરગપ્રદયુદ્ધે ગતે ’ ઇતિ પાઠાન્તરં, અર્થાન્તરં ચ ।

શબ્દાર્થ

સમ્યચ્ચ=ચથાર્થ.

દ્વશ્=દ્વિષ્ટિ.

સમ્યગ્દ્વશાં=સમ્યક્ત્વધારીઓના.

અસુમતાં (મૂં અસુમત)=પ્રાણીઓના.

નિચયે (મૂં નિચય)=સમૂહને વિષે.

ચકાર (ધાં કૃ)=કર્થો.

સદ્મા=ઉત્તમ છે પ્રભા જેની એવી.

રતીઃ (મૂં રતિ)=સુખોને, આનંદોને.

અતિવરા=અત્યુત્તમ, સર્વોત્કૃષ્ટ.

મર=મરણ, મૃત્યુ.

રાજિ=પરંપરા, શ્રેણિ.

આજિ=લડાઈ.

મરરાજિમે=(૧)મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલા;

(૨) મૃત્યુદાયક યુદ્ધમાં ગયેલા.

વિશ્યાત (ધાં વિશ)=અર્પો.

અવશ્યં=નક્ષી, ખચિત.

અશિલં (મૂં અશિલ)=સમસ્ત, સંપૂર્ણ.

શર્મ (મૂં શર્મન્)=સુખને.

જૈની=જિન-વિષયક.

ભારતી =વાણી.

સન્ધારતી=ઉત્તમ વાણી.

રતિ=સુખ.

અમર=દેવ, સુર.

ગેય=ગાવા લાયક.

રતિવરામરરાજિગેયા=સુખે કરીને ઉત્તમ એવી

સુરોની શ્રેણિને સ્તુતિ કરવા લાયક.

પ્રલોક્ષર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ઉત્તમ લક્ષ્મી (પ્રાપ્ત થઈ શકે) છે જેથી એવી [અથવા સુશોભિત છે પ્રભા જેની એવી] તેમજ અત્યુત્તમ એવી જ (જિન-વાણીએ) મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલા [અથવા મૃત્યુ-દાયક યુદ્ધમાં ગયેલા] સમ્યગ્દ્વિષ્ટિ પ્રાણીઓના સમુદાયને વિષે સુખો (ઉત્પન્ન) કર્યો (અર્થાત્ સમ્યગ્-દ્વિષ્ટિઓને જન્મ, જરા અને મરણને અગોચર એવી મુક્તિ અપાવી), તે સુખે કરીને શ્રેષ્ઠ એવી સુરોની શ્રેણિને (પણ) સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવી જિન-વિષયક (અર્થાત્ જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલી) વાણી મને ખચિત સંપૂર્ણ સુખ સમર્પો.”—૩૧

વજ્રાક્કુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસિતા નવસુધાકરવિમ્બદન્તં

સ્વાનેકપં કમલમુક્તઘનાઘનાભમ્ ।

‘વજ્રાક્કુશી’ દિશતુ શં સમુપાત્તપુણ્ય—

સ્વાનેકપક્કમલમુક્તઘના ઘનાભમ્ ॥ ૩૨ ॥ ૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

વજ્રાક્કુશી-દેવી શં-સુખં દિશતુ-સૃજતુ । વજ્રાક્કુશી કિં૦ ? અધ્યાસિતા-અધિ-ગતા । કં ? સ્વાનેકપં-નિજનાગમ્ । અનેકપંકિં૦ ? નવં યત્ સુધાકરવિમ્બં-ચન્દ્રમણ્ડલં તદ્વદ્ દન્તૌ

निर्वाणकलिकायाम्—

“वज्राङ्कुरीं कनकवर्णां गजवाहनां चतुर्भुजां वरदवज्रयुतदक्षिण-
करां मातुलिङ्गाङ्कुरयुक्तवामहस्तां चेति ।”

યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? કમલેન-જલેન મુક્તો-રહિતો ઘનાઘનો-મેઘઃ તન્નિભમ્ । વજ્રાઙ્કુશી
કિં૦ ? સમુપાત્ત-સ્વીકૃતં પુણ્યસ્વં-ધર્મધનં યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અનેકેન-મૂઢમ્ પદ્મ-
લેન-પાપકર્દ્દમેન મુક્તઃ-ત્યક્તો ઘનઃ-તનુર્યસ્યાઃ સા । અનેકપં કિં૦ ? ઘના-નિબિડા આમા-
શોભા યસ્ય તમ્ ॥ ૩૨ ॥

અન્વયઃ

નવ-સુધા-કર-વિમ્બ-વન્તં, કમલ-મુક્ત-ઘનાઘન-આમં, ઘન-આમં સ્વ-અનેકપં અધ્યા-
સિતા, સમુપાત્ત-પુણ્ય-સ્વા, અનેક-પદ્મ-મલ-મુક્ત-ઘના વજ્રાઙ્કુશી શં વિશત્ ।

શબ્દાર્થ

અધ્યાસિતા (ધા૦ આસ્)=એડેલી.
સુધા=અમૃત.
સુધાકર=અમૃતમય કિરણવાળો, ચન્દ્ર.
વિમ્બ=મણ્ડલ.
નવસુધાકરવિમ્બવન્તં=નવીન ચન્દ્ર-મણ્ડલના
જેવા દન્ત છે જેના એવા.
સ્વ=નિજ, પોતાના.
અનેકપ=કુંજર, હાથી.
સ્વાનેકપં=નિજ કુંજર ઉપર.
કમલ=જલ, પાણી.
મુક્ત (ધા૦ મુક્)=છોડી દીધેલ.
ઘનાઘન=મેઘ.
કમલમુક્તઘનાઘનામં=જલથી રહિત એવા
મેઘના સમાન.

વજ્રાઙ્કુશી=વજ્રાંકુશી (દેવી).
વિશત્ (ધા૦ વિશ્)=આપો.
સમુપાત્ત (ધા૦ ધા)=સ્વીકાર કરેલ.
પુણ્ય=પુણ્ય.
સ્વ=ધન.
સમુપાત્તપુણ્યસ્વા=સ્વીકાર કર્યો છે પુણ્યરૂપી
ધનનો જેણે એવી.
અનેક=અનેક.
પદ્મ=કાદવ, કીરચડ.
ઘન=દેહ.
અનેકપદ્મમલમુક્તઘના=અનેક (ભાતના) પાપ-
રૂપ કાદવથી મુક્ત છે દેહ જેનો એવી.
ઘનામં=અતિશય છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“ નવીન ચન્દ્ર-મણ્ડલના સમાન (મનોરંજક) છે દંત જેના એવા, વળી જલ-રહિત
મેઘના જેવા (અર્થાત્ શ્વેતવર્ણી) તેમજ અતિશય છે શોભા જેની એવા પોતાના (ઐરાવત
સમાન) કુંજર ઉપર આરૂઠ થયેલી એવી, તથા સ્વીકાર્યું છે પુણ્યરૂપી ધન જેણે એવી,
તેમજ અનેક (પ્રકારના) પાપરૂપી કાદવથી અલિપ્ત છે દેહ જેનો એવી વજ્રાંકુશી (દેવી)
મુખ આપો. ”—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

વજ્રાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

અત્ર પશુ આ કવિરાજે શ્રીશોભનાચાર્યનું અનુકરણ કર્યું છે. આ વજ્રાંકુશી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે:—

‘ વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે વજ્રાંકુશી ’ એ વજ્રાંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તેા માતુલિંગ (બિભોરૂ) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણકલિકામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા વજ્રાકુશી કનકવર્ણાગજવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદવજ્રયુતદક્ષિણકરાં માતુલિંગાકુશયુક્તવામહસ્તાં ચેતિ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઇએ.

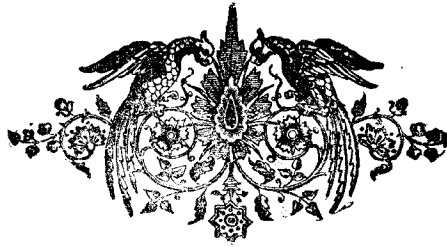
“ નિર્ચિંશવજ્રફલકોત્તમકુન્તયુક્ત—

હસ્તા સુતપ્તવિલસત્કલધૌતકાન્તિઃ ।

ઉન્મત્તદન્તિગમના મુવનસ્ય વિઘ્નં

વજ્રાકુશી હરતુ વજ્રસમાનશક્તિઃ ॥ ”

—આચાર્ય ૫૩૧ક ૧૬૨.

१ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथस्य स्तुतिः—

निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त—

रामाङ्गजोऽरुज ! गतः सुविधे ! निधे ! हि ।

विस्तारयन् सपदि शं परमे पदे मां

‘रामा’ङ्गजोरु जगतः ‘सुविधे !’ निधेहि ॥ ३३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे सुविधे !—नवमजिन ! त्वं मां परमे पदे—सत्तमे स्थाने निधेहि—स्थापय । त्वं किं० ? । गतः—प्राप्तः । किं ? निर्वाणं—मुक्तिं अथवा सुखम् । त्वं किं० ? वपुषा—शरीरेण निरस्तो—न्यक्कृतो रामाङ्गजो—रम्यकामो येन सः । नास्ति रुजा—रोगो यस्य तत्सं० । शोभनो विधिर्यस्य तत्सं० । हे निधे !—निधान ! । केषां ? इन्दुयशसां—चन्द्रसमकीर्त्तीनाम् । हीति निश्चितम् । त्वं किं कुर्वन् ? विस्तारयन्—तन्वन् । किं ? शं—शर्म । कस्य ? जगतो—विश्वस्य । शं किं० ? उरु—विततम् । सपदि—शीघ्रम् । हे रामाङ्गज !—रामाराज्ञीपुत्र ! ॥ ३३ ॥

अन्वयः

इन्दु—यशसां निधे ! अ—रुज ! सु—विधे ! रामा—अङ्गज ! सुविधे ! निर्वाणं गतः, वपुषा निरस्त—राम—अङ्गजः, जगतः उरु शं सपदि विस्तारयन् (त्वं) मां हि परमे पदे निधेहि ।

शुद्धार्थ

निर्वाणं (मू० निर्वाणं)=(१) मोक्षने; (२) सुधने.

इन्दु=य-द्र.

यशस=कीर्ति.

इन्दुयशसां=य-द्रसमान कीर्तिभोजना.

वपुषा (मू० वपुस्)=देह वडे.

राम=रमणीय.

निरस्तरामाङ्गजः=निरास कुर्यां छे रमणीय

कंदर्पनो जेषु भवेत्.

रुजा=रोग.

अरुज !=अविद्यमान छे रोग जेने विधे भेवा !

(सं०)

गतः (मू० गत)=गयेल.

विधि=विधान, काम.

सुविधे !=शोभन छे विधान जेनुं भेवा ! (सं०)

निधे ! (मू० निधि)=डे लंडार !

हि=निश्चयवाचक अव्यय.

विस्तारयन् (मू० विस्तारयत्)=क्षेलावो करनार

सपदि=अकदम.

પરમે (મૂં પરમ)=ઉત્કૃષ્ટ.

પદે (મૂં પદ)સ્થાનમાં.

રામા=રામા (રાણી), સુવિધિનાથની માતા.

રામાઙ્ગજ ! =રામા (રાણી)ના પુત્ર !

ઝરુ=વિસ્તીર્ણ.

જગતઃ (મૂં જગત)=જગત્ના, દુનિયાના.

સુવિધે ! (મૂં સુવિધિ)=હે સુવિધિ (નાથ) !

નિધોહિ (ઘાં ઘા)=સ્થાપો.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથની સ્તુતિ—

“ હે ચન્દ્ર સમાન [ઉજ્જવલ) કીર્તિઓના ભંડાર ! હે રાગ-રહિત (નવમા તીર્થ-કર) ! શોભન છે વિધાન જેનું એવા હે (ઈશ) ! હે રામા (રાણી)ના નન્દન ! હે સુવિધિ (નાથ) ! મોક્ષને [અથવા સુખને] પ્રાપ્ત થયેલો, તથા દેહ (ની શોભા) વડે પરાસ્ત કર્યો છે રમણીય રતિ-રમણને (પણ) જેણે એવો તેમજ વળી જગત્ના વિશાળ સુખનો સત્વર વિસ્તાર કરનારો એવો તું મને ઉત્તમ સ્થાનમાં (અર્થાત્ શિવ-પુરીમાં) નક્કી સ્થાપ. ”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર—

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર પણ પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલું હોતું જોઈએ, એમ જૈન ગ્રન્થાવલી ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

જિનસમૂહસ્ય પ્રાર્થના—

સંપ્રાપયન્નતિમતોઽસુમતોઽતિચન્દ્ર—

ભાસ્વન્મહાઃ શિવપુરઃ સવિધેઽયશસ્તઃ ।

પાયાદપાયરહિતઃ પુરુષાન્ જિનૌઘો

ભાસ્વન્મહાઃ શિવપુરઃ સંવિધેયશસ્તઃ ॥ ૩૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનૌઘઃ પુરુષાન્ અયશસ્તઃ—અપવાદાત્ પાયાત્—રક્ષતુ । જિનૌઘઃ કિં કુર્વન્ ? સંપ્રાપયન્—નયન્ । કાન્ ? અસુમતઃ પ્રાણિનઃ । ક્વ ? શિવપુરઃ સવિધે—સિદ્ધિપુર્યાઃ સમીપે । પુનઃ કિં ? અતિમતઃ—અતિમાન્યઃ । પુનઃ કિં ? અતિચન્દ્રઃ—અતિતીવ્રો ભાસ્વામ્—રવિઃ તદ્દન્મહઃ—તેજો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? અપાયેન—કષ્ટેન રહિતો—વર્જિતઃ । પુનઃ કિં ? ભાસ્વત્—રાજમાનં મહઃ—ઉત્સવો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? શિવં—નિરુપદ્રવં પુરં—તનુર્યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? સહ વિધેયેન—ઋગાર્હેણ શસ્તેન—શિવેન વર્તેતે યઃ સઃ ॥ ૩૪ ॥

અન્વયઃ

અસુમતઃ શિવ-પુરઃ સવિધે સંપ્રાપયન્, અતિ-મતઃ, અતિ-ચણ્ડ-ભાસ્વત્-મહાઃ, અપાય-રહિતઃ, ભાસ્વત્-મહાઃ, શિવ-પુરઃ, સ-વિધેય-શસ્તઃ જિન-ઓષઃ પુરુષાન્ અ-યશસ્તઃ પાયાત્ ।

શબ્દાર્થ

સંપ્રાપયન્ (મૂં સંપ્રાપયત્)=પ્રાપ્ત કરાવતો.
મત (ઘાં મત્)=માનેલ.
અતિમતઃ (મૂં અતિમત)=અતિશય માન્ય.
અસુમતઃ (મૂં અસુમત)=પ્રાણીઓને.
ભાસ્વત્=ભાનુ, સૂર્ય.
મહસ્=તેજ.
અતિચણ્ડભાસ્વન્મહાઃ=અતિશય તીવ્ર એવા સૂર્યના જેવું તેજ છે જેનું એવો.
પુર્=નગર.
શિવપુરઃ=મોક્ષ નગરની.
સવિધે (મૂં સવિધ)=સમીપમાં, પાસે.
અયશસ્તઃ (મૂં અયશસ્)=અપકીર્તિથી, એ-ઈજ્જતથી.
પાયાત્ (ઘાં પા)=રક્ષણ કરે, બચાવે.

રહિત=વિનાનું.
અપાયરહિતઃ=કષ્ટથી મુક્ત.
પુરુષાન્ (મૂં પુરુષ)=મનુષ્યોને.
ઓષ=સમૂહ.
જિનૌષઃ=જિનોનો સમુદાય.
ભાસ્વત્=પ્રકાશમાન.
મહસ્=ઉત્સવ.
ભાસ્વન્મહાઃ=પ્રકાશમાન છે ઉત્સવ જેનો એવો.
શિવ=કલ્યાણકારી.
પુરઃ=દેહ.
શિવપુરઃ=કલ્યાણકારી છે દેહ જેનો એવો.
વિધેય (ઘાં ઘા)=કરવા લાયક.
શસ્ત=કલ્યાણ.
સવિધેયશસ્તઃ=કરવા લાયક કલ્યાણથી મુક્ત.

શ્લોકાર્થ

જિન-સમૂહની પ્રાર્થના—

“પ્રાણીને શિવ-પુરીની સમીપે લઇ જનારો, (લોકને વિધે) અતિશય માન્ય, અસન્ત પ્રચણ્ડ એવા ભાનુના સમાન તેજવાળો, વળી કષ્ટ-રહિત, તેમજ દેદીપ્યમાન છે મહોત્સવ જેનો એવો, તથા વળી ઉપદ્રવ-રહિત છે દેહ જેનો એવો તેમજ કરવા લાયક કલ્યાણથી મુક્ત એવો જિન-સમુદાય મનુષ્યોને અપકીર્તિથી બચાવે.”—૩૪

જિનવચનવિચારઃ—

ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनम्रा--

ऽपापायमानव ! सुधारुचिरङ्गतारम् ।

कुर्वन्तु ते हृदि भवद्वचनं व्यपास्त--

पापायमान ! वसुधारुचिरं गतारम् ॥ ३५ ॥

—वसन्त०

વિવરણમ્

યે પ્રચુરપુણ્યભરૈઃ-વહુધર્મભારૈઃ પ્રેરિતાઃ સન્તિ તે નરા ભવદ્વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ-સ્મરન્તુ ।
 વિનમ્નાઃ-પ્રણતાઃ અપાપાયા-ગતકષ્ટા માનવા-નરા यस્ય તત્સં૦ । વચનં કિં૦ ? સુધારુચિઃ-
 ચન્દ્રઃ તસ્ય રક્તો-રાગસ્તદ્વત્ તારં-ઉજ્જ્વલમ્ । વ્યપાસ્તો-નિરસ્તઃ પાપસ્ય આયો-લાભો
 યસ્માત્ ઇતાદ્ગ્ માનઃ-સ્મયો યેન તત્સં૦ । વચનં કિં૦ વસુધાર્યાં-ધરિત્ર્યાં રુચિરં-રમણીયમ્ ।
 પુનઃ કિં૦ ? । ગતં-નષ્ટં આરં-વૈરિવૃન્દં યસ્માત્ તત્ ॥ ૩૫ ॥

અન્વયઃ

યે પ્રચુર-પુણ્ય-ભરૈઃ પ્રેરિતાઃ (સન્તિ), તે (હે) વિનમ્-અપ-અપાય-માનવ ! વ્યપાસ્ત-
 પાપ-આય-માન ! સુધા-રુચિ- રક્ત-તારં, વસુધા-રુચિરં, ગત-આરં ભવત્-વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ ।

શબ્દાર્થ

યે (મૂં યદ્)=જેઓ.

પ્રેરિતાઃ (મૂં પ્રેરિત)=પ્રેરાયેલા.

પ્રચુર=ખડુ, અત્યંત.

પ્રચુરપુણ્યભરૈઃ=ખડુ પુણ્યના સમૂહોથી.

અપ=વિયોગવાચક અંબય.

વિનમ્નાપાપાયમાનવ ! =પ્રણામ કર્યો છે જતાં
 રહ્યાં છે કષ્ટો જેનાં એવા મનુષ્યોએ
 જેને એવા ! (સં૦)

સુધારુચિ=અમૃતના સમાન કિરણો છે જેનાં
 તે, ચન્દ્ર.

રક્ત=વર્ણ.

તાર=ઉજ્જ્વલ.

સુધારુચિરક્તારં=ચન્દ્રના વર્ણના જેવું
 ઉજ્જ્વલ.

કુર્વન્તુ (ધાં કુ)=કરો.

તે (મૂં તદ્)=તેઓ.

ભવત્=આપ.

વચન=વચન.

ભવદ્વચનં=આપના વચનને.

વ્યપાસ્ત (ધાં અસ્)=દૂર ફેંકી દીધેલ.

પાપ=પાપ.

વ્યપાસ્તપાપાયમાન=દૂર ફેંકી દીધો છે પાપનો
 લાભ છે જે થકી એવા ગર્વને જેણે
 એવા ! (સં૦)

રુચિર=મનોહર.

વસુધારુચિરં=જગતને વિષે મનોહર.

ગતારં=નષ્ટ થયો છે શત્રુ-સમુદાય જે દ્વારા
 એવા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનનો વિચાર—

“ પ્રણામ કર્યો છે કષ્ટ-મુક્ત માનવોએ જેને એવા હે (પરમેશ્વર) ! દૂર ફેંકી દીધો
 છે (અર્થાત્ સર્વથા જલાંજલિ આપી છે) પાપનો લાભ કરી આપનારા એવા ગર્વને
 જેણે એવા હે (વીતરાગ) ! જેઓ ખડુ પુણ્યના સમૂહોથી પ્રેરિત થયા છે, તે (મનુષ્યો)
 ચન્દ્રના વર્ણના જેવા ઉજ્જ્વલ, તેમજ જગતને વિષે મનોરંજક તેમજ વળી નાશ પામ્યો છે
 શત્રુ-સમૂહ જે દ્વારા એવા આપના વચનને હૃદયમાં (ધારણ) કરો. ”—૩૫

अजितयक्षं श्वेतवर्णं कूर्मवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गाशसूत्रयुक्त-
 दक्षिणपाणिं नकुलकुत्तान्वितवामपाणिं चेति ।
 सु तारादेवीं गौरवर्णां वृषवाहनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्त-
 दक्षिणमुजां कलशाङ्कुशान्वितवामपाणिं चेति ।

All rights reserved.

सुतारकादेव्याः स्तुतिः—

त्वं देवते ! विशदवाग्विभवाभिभूत—

सारामृता समुदितास्यसुतारकेशा ।

नृणामुपप्लवचमूमुचितप्रदाने—

ऽसारामृता समुदिता स्य 'सुतारके'शा ॥ ३६ ॥ ९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे देवते ! नृणां-नराणां उपप्लवचमूं-उपद्रवसेनां स्य-दलय । त्वं किंविशिष्टा ? विशदेन-निर्भलेन वाग्विभवेन अभिभूतं-पराजितं सारं-वरं अमृतं-सुधा यया सा । पुनः किं० ? समुदितः-सम्यग् उदयं प्राप्त आस्यसुतारकेशो-मुखसुष्ठुचन्द्रो यस्याः सा । चमूं किंविशिष्टा ? असारं-अप्रधानाम् । पुनः किंविशिष्टा (त्वं) ? ऋता-सत्यभाषिणी । पुनः किं० ? समुदिता-सहर्षा । पुनः किं० ? सुतारकानाम्नी देवी । पुनः किं० ? ईशा-समर्था । वव ? उचितप्रदाने-योग्यवितरणे ॥ ३६ ॥

अन्वयः

(हे) देवते ! विशद-वाच्-विभव-अभिभूत-सार-अमृता, समुदित-आस्य-सु-तारक-ईशा, उचित-प्रदाने ईशा, ऋता, स-मुदिता 'सुतारका' त्वं नृणां असारं उपप्लव-चमूं स्य ।

शुद्धार्थ

देवते ! (मू० देवता) = हे देवी !

विशद=निर्भल.

वाच्=वाणी.

विभव=संपत्ति, वैभव.

अभिभूत (घा० मू) = पराभव पराजित.

विशदवाग्विभवाभिभूतसारामृता=निर्भल

वाणीना वैभव वडे पराभव पराजितो छे
उत्तम अभूतने जेहे जेवी.

समुदित (घा० इ) = सारी रीते उदयने प्राप्त
थयेल.

आस्य=वदन, मुख.

तारक=तारा, नक्षत्र.

तारकेश=तारा-पति, नक्षत्र-पति, चन्द्र.

समुदितास्यसुतारकेशा=३डी रीते उदय पाभ्यो
छे मुखरूपी शुभ चन्द्र जेना जेवी.

उपप्लव=(१) उपद्रव; (२) विघ्न; (३) आक्षत;
(४) लय.

चमूं=सेना, सैन्य.

उपप्लवचमूं=उपद्रवनी सेनाने.

प्रदान=अर्पण.

उचितप्रदाने=योग्य (वस्तु) अर्पण करवाभा.

असारं (मू० असार) = असारभूत.

ऋता (मू० ऋत) = सत्यपती.

समुदिता=उदित.

स्य (घा० सो) = नाश कर.

सुतारका=सुतारका (नामनी देवी).

ईशा (मू० ईश) = समर्थ.

શ્લોકાર્થ

સુતારકા દેવીની સ્તુતિ—

“ હે દેવી ! જણે (પોતાની) નિર્મલ વાણીના વૈભવ વડે ઉત્તમ અમૃતને (પણ) પરાભવ પમાડ્યો છે એવી (અર્થાત્ જનું વચન અમૃત કરતાં પણ અધિક છે એવી), વળી જનો મુખરૂપી સુચન્દ્ર રૂડી રીતે ઉદય પામ્યો છે એવી (અર્થાત્ જનું વદન શરદ્ ઋતુમાંના આશ્વિન શુક્લ પૂર્ણિમાના ચન્દ્રને પણ લીલામાત્રમાં જીતી લે છે એવી), તથા વળી (ભક્ત જનોને) યોગ્ય (વસ્તુ) અર્પણ કરવામાં (કલ્પવૃક્ષના સમાન) સમર્થ એવી, તેમજ સસ્યવતી તથા હર્ષિત એવી તું સુતારકા (દેવી) મનુષ્યોને ઉપદ્રવ કરનારી એવી અસારભૂત સેનમનો નાશ કર.”—૩૬

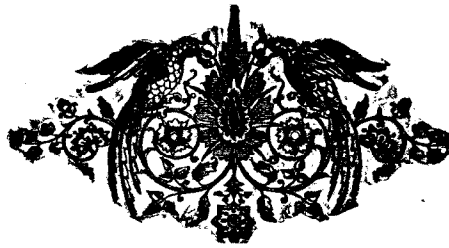
સ્પષ્ટીકરણ

સુતારકા (સુતારા) દેવી—

‘ સુતારકા ’ કહો કે ‘ સુતારા ’ કહો તે બન્ને એકજ છે, કેમકે આ તો નવમા તીર્થંકર શ્રીસુવિધિનાથની શાસન-દેવી છે. એનો ગૌર વર્ણ છે અને એને વૃષભનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં કળશ અને અંકુશ છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“ વૃષભગતિરથોઽચ્ચારુવાહાચતુષ્કા
શશધરકિરણાભા વક્ષિણે હસ્તયુગમે ।
વરદ્વરસજમાલે વિભ્રતી ચૈવ વામે
સુણિકલશમનોહ્યા સ્તાત્ ‘ સુતારા ’ મહર્ષ્ણૈ ॥”—માલિની

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૭૬.

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

पीडागमो न परिजेतरि दत्तमर्त्या—

नन्दातनूद्भवभयायशसां प्रसिद्धे । ।

चित्ते विवर्तिनि विशां भवति त्वयीश !

‘नन्दा’तनूद्भव ! भया यशसां प्रसिद्धे ॥ ३७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे नन्दातनूद्भव !—शीतलजिन ! त्वयि किंविशिष्टं चित्ते—नराणां मनसि विवर्तिनि—वर्त-
नशीले सति पीडागमो—बाधागमो न भवति । त्वयि किंविशिष्टे ? परिजेतरि—जयनशीले । केषां ?
अतनुनि—प्रचुराणि उद्भवभयायशसां—उत्पत्तिभयापकीर्तयः तेषाम् । दत्तो—जनितो मर्त्यानां
आनन्दो—दूषो येन तत्सं० । प्रकृष्टा सिद्धिः अथवाऽष्टमहासिद्धिः यस्य तत्सं० । हे ईश ! । त्वयि
किंविशिष्टे ? प्रसिद्धे—विरूपाते । कया ? भया—प्रभया । केषां ? यशसां—कीर्तिनाम् ॥ ३७ ॥

अन्वयः

(हे) दत्त-मर्त्या-आनन्द ! प्र-सिद्धे ! ईश ! ‘नन्दा’-तनु-उद्भव ! अतनु-उद्भव-भय-
अयशसां परिजेतरि, यशसां भया प्रसिद्धे त्वयि विशां चित्ते विवर्तिनि (सति) पीडा-आगमः
न भवति ।

श्लोकार्थ

पीडा=कष्ट, दुःख.

आगम=आगमन, आवृत्तं ते.

पीडागमः=कष्टं आगमन.

परिजेतरि (मू० परिजेतृ)=विजेता, शतनार.

दत्त (दा० दा)=अर्पणु करैद.

मर्त्या=मानव. .

दत्तमर्त्यानन्द ! =अर्पणु कर्थां छे मानवेने दुर्ष

जेणुं जेवा ! (सं०)

तनु=अदप.

अतनु=अनदप, अदु.

उद्भव=उत्पत्ति.

भय=भीक.

अयशस=अपकीर्ति.

अतनूद्भवभयायशसां=अनदप उत्पत्ति, लीति

अने अपकीर्तिना.

सिद्धि=(१) मुक्ति; (२) सिद्धि.

प्रसिद्धे ! (मू० प्र-सिद्धि)=प्रकृष्ट सिद्धि छे

जेने जेवा ! (सं०)

विवर्तिनि (मू० विवर्तिव)=वर्तनार.

વિશાં (મૂં વિશ્)=મનુષ્યોના, માણસોના.
 ભવતિ (ધાં મૂ)=થાય છે.
 ત્વયિ (મૂં યુષ્મદ્)=તું.
 નન્દા=નન્દા (રાણી), શીતલ જિનની જનની.

નન્દાતનૂજ્જવ ! =નન્દા (રાણી)ના હેહ દ્વારા
 ઉત્પત્તિ છે જેની એવા ! (સં૦)
 મયા (મૂં મા)=પ્રભા વડે, કાંતિ વડે.
 યજ્ઞસાં (મૂં યજ્ઞસ)=કીર્તિ એની.
 પ્રસિદ્ધે (મૂં પ્રસિદ્ધ)=વિખ્યાત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“ જણે માનવોને આનન્દ અર્પણ કર્યો છે એવા હે (દશમા તીર્થંકર) ! જનું પ્રકૃષ્ઠ નિર્વાણ છે એવા [અથવા જેને (અષ્ટ) મહાસિદ્ધિઓ (પ્રાપ્ત થઈ) છે એવા હે (યોગિરાજ)] ! હે નાથ ! હે નન્દા (રાણી)ના નન્દન (શીતલનાથ) ! અનદપ ઉત્પત્તિ, ભીતિ અને અપકીર્તિને છૂતનારા તેમજ કીર્તિઓની કાંતિ વડે (જગત્માં) વિખ્યાત એવા તમે જ્યારે મનુષ્યોના ચિત્તમાં વર્તો છો, ત્યારે તેમને (લેશતઃ પણુ) પીડા ઉદ્ભવતી નથી. ”—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

સિદ્ધિ—

જેની ચિત્ત-વૃત્તિ આત્મ-સ્વરૂપમાં લીન થયેલી હોય, જેને જગત્ની જ'બલ તરફ મધ્યસ્થ યાને ઉદ્દાસીન ભાવ પ્રકટ થયો હોય, તેવા મહાનુભાવને યોગના ક્ષણરૂપ અનેક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આવો યોગીશ્વર પણુ જો કદાચ સિદ્ધિના ઉપર મુગ્ધ બને, તો તેનું પણુ અધઃપતન થવાનુંજ. અર્થાત્ જ્યાં સુધી તે આ સિદ્ધિરૂપી સુન્દરીમાં આસક્ત રહે, ત્યાં સુધી તે મુક્તિ મેળવી શકે નહિ.

આ સિદ્ધિઓના શાસ્ત્રમાં અનેક પ્રકારો બતાવ્યા છે. કેટલોક સ્થળે ૨અણિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિ-ઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ બતાવવામાં આવ્યું છે:—

અણિમા (અણુત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા મનુષ્ય ધારે તેટલું પોતાનું શરીર નાનું બનાવી શકે. એક છિદ્રમાં પણુ પેસી શકાય તેટલું તે નાનું બનાવે. સોયના છિદ્રમાંથી દોરાની માફક બહાર નીકળી શકે, કમલ-તનુના છિદ્રમાં પેસીને ચક્રવર્તીના ભોગો ભોગવી શકે, એ આ સિદ્ધિની બલિહારી છે.

મહિમા (મહત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા જેવડું મોટું શરીર બનાવવું હોય, તેટલું બનાવવામાં વાંધો આવે તેમ નથી.

૧ આ દશમા તીર્થંકરનાં ચરિત્રો પણુ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં હોવાનો ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવલીમાં છે.

૨ સરખાવો—

“ અણિમા ૧ મહિમા ૨ ચૈવ, ગરિમા ૩ લયિમા ૪ તથા ।

પ્રામ્નિઃ ૫ પ્રાકામ્ય ૬ મીઝિત્વં ૭. વઝિત્વં ૮ ચાષ્ટ સિદ્ધયઃ ॥ ૧ ॥ ”

ગરિમા (ગુરુત્વ)—આ સિદ્ધિની સહાયથી પોતાનો દેહ જોઈએ તેટલો ભારે બનાવી શકાય. વજ્ર કરતાં પણ વધારે વજનહાર શરીર આ સિદ્ધિથી બને છે.

લઘિમા (લઘુત્વ)—આ સિદ્ધિથી શરીર જેટલું જોઈએ તેટલું હલકું બનાવી શકાય. રૂના કરતાં અરે પવનના કરતાં પણ હલકું શરીર બનાવવામાં આ સિદ્ધિ અનુપમ સાધન છે.

પ્રાપ્તિ—આ સિદ્ધિ દ્વારા જે વસ્તુની ઇચ્છા થાય તે મેળવી શકાય.^૧

પ્રાકાર્ય—પોતાના મનોબલને લઈને ધારવા કરતાં પણ વધારે મેળવવામાં આ સિદ્ધિ સહાયભૂત બને છે.^૨

ઈશિત્વ—આ સિદ્ધિ સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડની પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરાવનારી છે. ઈન્દ્ર અને તીર્થંકરની ઋદ્ધિનો દેખાવ પણ આ સિદ્ધિ દ્વારા આપી શકાય.

વશિત્વ—ગમે તે પ્રાણીને વશ કરવાની શક્તિ આ સિદ્ધિના સ્વામીમાં રહેલી છે.^૩

* * * * *

જિનવરધ્યાનમ્—

યच्चित्तवृत्तिरवधीत् तमसां प्रशस्ता—

या तापदं मनसि तारतमोरु जालम् ।

तं मानवप्रकर ! तीर्थकृतां कलापं

यातापदं मन सितारतमोरुजालम् ॥ ૩૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે માનવપ્રકર !—નરવ્રજ ! ત્વં (તં) તીર્થકૃતાં કલાપં—સાર્વસંજ્ઞં મન—મન્યસ્વ । કલાપં કિં૦ ?
યાતા—નષ્ટા આપદૂ—વિપત્તિઃ યસ્ય યસ્માદૂ વા તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? સિતં—નિયન્ત્રિતં આરં—વૈરિવૃન્દં

૧ આ સિદ્ધિનો અર્થ એમ પણ કરવામાં આવે છે કે આનું એટલું બધું સામર્થ્ય છે કે જમીન ઉપર ઊભા રહીને પણ મનુષ્ય પોતાની આંગળી વડે મેરૂ પર્વતને પણ સ્પર્શી શકે.

૨ આ સિદ્ધિની મદદથી જલમાં સ્થલચરની માફક અને સ્થલ ઉપર જલચરની માફક ગમન કરી શકાય છે, એવો પણ આ સિદ્ધિના સંબંધમાં ઉલ્લેખ છે.

૩ આ અષ્ટ સિદ્ધિઓ ઉપરાંત કુટલેક સ્થળે અપ્રતિઘાતિત્વ, અન્તર્ધાન અને કામરૂપિત્વ એવી બીજી ત્રણ સિદ્ધિઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આમાંની અપ્રતિઘાતિત્વ સિદ્ધિના અગ્રથી તો પર્વતની અન્દરથી આઘાત વિના નીકળી શકાય. અન્તર્ધાન સિદ્ધિમાં એ સામર્થ્ય રહેલું છે કે આને લઈને પ્રાણી અદૃશ્ય બની શકે છે. કામરૂપિત્વ સિદ્ધિને લઈને પ્રાણી અનેક પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરી શકે છે.

તમો-કુસ્તિં રુજા-રોગઃ આલં-અનર્થો યેન તમ્ । તં કં ? યચ્ચિત્તવૃત્તિઃ-ચસ્માન્તપ્રવૃત્તિઃ
તમસાં-અજ્ઞાનાનાં જાલં-વૃન્દં અવધીત્-હન્તિ સ્મ । વૃત્તિઃ કિંવિશિષ્ટા ? પ્રશસ્તાનાં-મજ્જલાનાં
આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । જાલં કિંવિશિષ્ટં ? તાપદં-કેશપદમ્ । ક્વ ? મનસિ-વિષ્ટે । વૃત્તિઃ
કિં ? તારતમા-પ્રધાનતમા । જાલં કિં ? ઝરુ-વિશાલમ્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયઃ

પ્રશસ્ત-આયા, તાર-તમા યદ્-ચિત્ત-વૃત્તિઃ મનસિ તાપ-દં તમસાં ઝરુ જાલં અવધીતં,
તં યાત-આપદં, સિત-આર-તમસ્-રુજા-આલં,, તીર્થ-કૃતાં કલાપં (હે) માનવ-પ્રકર ! મન ।

શબ્દાર્થ

યચ્ચિત્તવૃત્તિઃ=જેના મનની પ્રવૃત્તિ.
અવધીત (ઘાં હન્)=નાશ કરતી હવી.
તમસાં (મૂં તમસ્)=અજ્ઞાનોની.
પ્રશસ્ત=(૧) મંગલ; (૨) પ્રશંસા-પાત્ર.
પ્રશસ્તાયા=મંગલોનો અથવા પ્રશંસા-પાત્ર
લાભ છે જે દ્વારા એવી.
તાપદં=સંતાપકારક.
મનસિ (મૂં મનસ્)=ચિત્તને વિષે.
તારતમા=સર્વોત્તમ.
જાલં (મૂં જાલ)=ઝળને.
પ્રકર=સમૂહ.

માનવપ્રકર ! =હે મનુષ્યોના સમૂહ !
તીર્થકૃતાં (મૂં તીર્થકૃત)=તીર્થકરોના.
કલાપં (મૂં કલાપ)=સમુદાયને.
યાત (ઘાં યા)=ગયેલ.
આપદ્=વિપત્તિ.
યાતાપદં=અથેલી છે વિપત્તિ જેનાથી અથવા
જેની એવા.
મન (ઘાં મન્)=તું ધ્યાન ધર.
સિત (ઘાં સો)=ખાંધેલ, નિયન્ત્રિત.
સિતારતમોરુજાલં=નિયન્ત્રિત કર્યા છે વૈરિ-
વૃન્દને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને જેણે
એવા.

શ્લોકાર્થ

જનેશ્વરોનું ધ્યાન—

“ જેથી મંગલોનો [અથવા પ્રશંસા-પાત્ર] લાભ છે એવી તેમજ સર્વોત્તમ એવી
જે (તીર્થકર-સમુદાય)ના મનની પ્રવૃત્તિએ ચિત્તમાં સંતાપ ઉત્પન્ન કરનારી તેમજ વિસ્તીર્ણ
એવી અજ્ઞાનોની ઝળનો વિનાશ કર્યો, તે તીર્થકરોના સમૂહને કે જે દ્વારા [અથવા
જેની] વિપત્તિઓ નષ્ટ થઈ છે તેમજ જેણે શત્રુ-સમૂહને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને
નિયન્ત્રિત કર્યા છે, તે તીર્થકરોના સમૂહનું હે મનુષ્ય-વર્ગ ! તું ધ્યાન ધર. ”—૩૮

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं
रम्भा जिनागम ! दवारिहरे सवर्णे ।
ध्यानं धरन्ति तव ये पठने सदा सा—
रम्भाजिनागमदवारिहरेऽसवर्णे ॥ ३९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जिनागम ! ये पुरुषाः तव पठने—अध्ययने ध्यानं धरन्ति सदा—सर्वदा तदीयं यशः—तत्संबन्धिकीर्तिं रम्भा—अप्सरसो गायन्ति । अमरेण—देवेन सार्धं—समम् । पठने किंवि-
शिष्टे ? दवो—दानानलः तद्वत् अस्यः—शत्रवोऽनिष्टकारकत्वात् तेषां हरे—विनाशके । पुनः किं० ?
सवर्णे—साक्षरे । सारम्भा—जीवहिंसायुक्ता या आजिः—कलिः स एव नागो—गजस्तस्य पदवा-
रिणि—पदजले हृषिः—सिंहस्यः तत्सं० । पठने किं० ? असवर्णे—असमाने ॥ ३९ ॥

अन्वयः

स—आरम्भ—आजि—नाग—मद—वारि—हरै ! जिन—आगम ! ये तव दव—अरि—हरे, स—वर्णे
असवर्णे पठने सदा ध्यानं धरन्ति, तदीयं यशः रम्भाः अमरेण सार्धं गायन्ति ।

शब्दार्थ

गायन्ति (घा० गे)=गाय छे.

सार्धं=सहित, संधाते.

अमरेण (मू० अमर)=सुरनी.

यशः (मू० यशस्)=यशने, कीर्तिने.

तदीयं (मू० तदीय)=तेनो.

रम्भाः (मू० रम्भा)=अप्सरस्यो.

आगम=सिद्धान्त.

जिनागम ! =हे जिनना सिद्धान्त !

दव=हावानल.

हर=हरनार, नाश करनार.

दवारिहरे=हावानल जेवा दुश्मननो नाश करनार.

वर्ण=अक्षर.

सवर्णे=अक्षरात्मक.

ध्यानं (मू० ध्यान)=ध्यानने.

धरन्ति (घा० धृ)=धरे छे.

पठने (मू० पठन)=पठनने विषे, पाठ करवा विषे.

नाग=कुंजर, हाथी.

मद=हाथीना कुंलस्थल पासेथी अरतुं पाष्ठी.

हरि=सिंह.

सारम्भाजिनागमदवारिहरे ! =आरम्भथी युक्त

युद्धरूपी कुंजरना मद-जल प्रति सिंह

(समान) !

असवर्णे (मू० असवर्ण)=अनुपम.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

“ હે આરભથી યુક્ત યુદ્ધરૂપી કુંજરના મદ-જલને વિષે સિંહ સમાન (અર્થાત્ જીવ-હિંસા, કંકાસ, કલ્યા વિગેરે દુર્ગુણોનો નાશ કરનારા) ! હે જૈન સિદ્ધાન્ત ! દાવાનલ જેવા દુશ્મનોના વિનાશક, વળી અક્ષરેથી યુક્ત તેમજ અનુપમ એવા તારા પઠનનું જે (પ્રાણીઓ) અહોનિશ ધ્યાન ધરે છે, તેમની કીર્તિ તો અમરોની સંઘાતે અપ્સરાઓ (પાણી) ગાય છે.”—૩૯

* * * * *

અશોકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા મેજુષી જિનપદં ન્યદઘદ્ વિશાલા—

પત્રં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ।

સ્મેરાનનાં સુજન ! મો સ્મર તાં સહસ્ર—

પત્રં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ॥ ૪૦ ॥ ૧૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

મો સુજન !—સજ્જન ! તાં અશોકાં દેવીં સ્મર । અશોકાં કિંવિશિષ્ટાં ? વિગતાં—યાતામ્ । કિં ? સહસ્રપત્રં—પત્રમ્ । સહસ્રપત્રં કિંવિશિષ્ટં ? પરાગૈઃ—રજોભિર્મધુરં—મનોહ્રમ્ । પુનઃ કિંવિશિષ્ટાં ? સ્મેરં—સ્મિતં આનનં—મુલ્લં યસ્યાસ્તામ્ । તાં કાં ? યા દેવી પરાગમસ્ય—શરસિદ્ધાન્તસ્ય ધુરં—ભારં ન્યદઘદ્—ધરતિ સ્મ । યા કિં૦ ? મેજુષી—શ્રિતવતી । કં ? જિનપદં—જિનચરણમ્ । જિનપદં કિં૦ ? વિશાલાપત્રં—પૃથુવિપત્તેઃ ત્રાયકમ્ । પુનઃ કિં૦ ? વિગતૌ—નષ્ટૌ આમશોકૌ—રોગશુચૌ યસ્યાઃ સકાશાત્ તામ્ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયઃ

મોઃ સુ-જન ! વિશાલ-આપદ-ત્રં જિન-પદં મેજુષી યા પર-આગમ-ધુરં ન્યદઘદ્, તાં વિગત-આમ-શોકાં, સ્મેર-આનનાં પરાગ-મધુરં સહસ્ર-પત્રં વિ-ગતાં 'અશોકાં' સ્મર ।

શ્લોકાર્થ

મેજુષી (ધા૦ મજ)=મળેલી, આશ્રય લીધેલી.

જિનપદં=તીર્થકરના ચરણને.

ન્યદઘદ્ (ધા૦ ઘા)=ધારણ કરતી હવી.

ત્રૈ=રક્ષણ કરતું.

વિશાલાપત્રં=મોટી આકૃતમાંથી ઉગારનાશ.

પર=ઉત્તમ.

ब्रह्म १० २४

अशोका १० २४

ब्रह्मयज्ञं चतुर्मुखं त्रिनेत्रं धवलवर्णं पद्मासनं अष्टभुजं
मातुलिङ्गमुद्ररपाशामयुक्तदक्षिणार्णं नकुलगादाङ्कु-

शक्षिसूत्रान्वितवामपार्णिं चेति ।

अशोकां देवीं सुद्ववर्णां पद्माहनां चतुर्भुजां वरदपाशयुक्त-
दक्षिण करं फलाङ्कुशयुक्तवामकरां चेति ।

All rights reserved.

ધુરં=ધુરા, ધોંસરી.

પરાગમધુરં=ઉત્તમ સિદ્ધાન્તની ધુરાને.

વિગત (ધા૦ ગમ)=વિશેષે કરીને ગયેલ.

શોક=દિલગીરી.

વિગતામશોકાં=વિશેષે કરીને ગયેલા છે રોગ

તથા શોક જેનાથી અથવા જેના એવી.

સ્મેર=હસમુખું, હાસ્ય-યુક્ત.

સ્મેરાનનાં=હાસ્ય-યુક્ત છે વદન જેનું એવી.

સુજન ! =હે સન્નજન !

મોસ્=સંબોધનવાચક અવ્યય.

તાં (મૂ૦ તદ)=તેને.

સહસ્રપત્રં (મૂ૦ સહસ્રપત્ર)=હજાર પાંખડીવાળા કમલને.

મધુર=મધુર, મનોહર.

પરાગમધુરં=પરાગ વડે મધુર.

વિગતાં (મૂ૦વિગતા)=વિશેષે કરીને પ્રાપ્ત થયેલી.

અશોકાં (મૂ૦ અશોકા)=અશોકા (દેવી)ને

શ્લોકાર્થ

અશોકા દેવીની સ્તુતિ—

“ મોટી મોટી આક્રોમાંથી ઉગારનારા એવા જિન-ચરણની સેવાને પ્રાપ્ત થયેલી એવી જે (દેવી)એ ઉત્તમ સિદ્ધાન્તની ધુરાનું વહન કર્યું, તે રોગ તેમજ શોકથી મુક્ત તથા હાસ્ય-યુક્ત વદનવાળી તેમજ પરાગ વડે મનોહર એવા સહસ્ર-પત્રને પ્રાપ્ત થયેલી એવી અશોકા (દેવી)ને હે સન્નજન ! તું યાદ કર.”—૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

અશોકા દેવીનું સ્વરૂપ—

અશોકા એ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથની શાસન-દેવી છે. એનો નીલ વર્ણ છે. એનું આસન પદ્મમાસન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં વરદ અને પાશ (અથવા મુદ્ર) છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તેા કળશ અને અંકુશ છે. આ વાત પ્રવચન સારોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૪) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આચાર-દિનકરમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ નીલા પદ્મક્રતાસના વરમુજૈર્વેદપ્રમાણૈર્યુતા

પાશં સદ્વરદં ચ દક્ષિણકરે હસ્તદ્વયે વિભ્રતી ।

વામે ચાક્રુશવર્ષ્મણી બહુગુણાડશોકા વિશોકા જન

કુર્વાદ્વપ્સરતાં ગણૈઃ પરિવૃતા વૃત્યન્નિરાનન્દિતૈઃ ॥ ”—શાર્દૂલ૦

—પત્રાંક ૧૭૬.

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय नमः—

‘श्रेयांस’सर्वविदमङ्गिगण ! त्रियामा—
कान्ताननं तमहिमानम मानवाते ।
यं भेजुषो भवति यस्य गुणान् न यातं
कान्ताननन्तमहिमानममा नवा ते ॥ ४१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे अङ्गिगण !—प्राणिव्रज ! स त्वं तं श्रेयांससर्वविदं—एकादशजिनं आनम—नमस्कुह । सर्वविदं किंविशिष्टं ? त्रियामाकान्तः—चन्द्रस्तद्दाननं—मुखं यस्य तम् । पुनः किं० ? अहिं—सर्पसमम् । क्व ? मानवाते—दर्पसमीरे । तं कं ? यं जिनं भेजुषः—सेवां चक्रुषो यस्य ते—तव अङ्गिगणस्य अमा—अलक्ष्मीर्न भवति । यं किं० ? यातं—प्राप्तम् । कान् ? गुणान् । गुणान् किंविशिष्टान् ? कान्तान्—बन्धुरान् । यं किं० ? अनन्तो—मानातीतो महिमा—गरिमा यस्य तम् । अमा किं० ? नवा—नवीना ॥ ४१ ॥

अन्वयः

(हे) अङ्गिगण ! कान्तान् गुणान् यातं, अनन्त—महिमानं यं भेजुषः यस्य ते (अङ्गि—गणस्य) नवा अ—मा न भवति, तं त्रियामा—कान्त—आननं मान—वाते अहिं ‘श्रेयांस’—सर्व—विदं आनम ।

शब्दार्थ

श्रेयांस=श्रेयांस (नाथ) ।

विदं=जानुं ।

सर्वविदं=सर्वना जानुकार, सर्वज्ञ, कैवलज्ञानी ।

श्रेयांससर्वविदं=श्रेयांस (नाथना) सर्वज्ञने ।

गण=समूह ।

अङ्गिगण ! = हे प्राणीश्रेयांस समूह !

त्रियामा=रात्रि, निशा ।

कान्त=पति ।

त्रियामाकान्त=निशा—पति, चन्द्र ।

त्रियामाकान्ताननं=चन्द्रना जेवुं मुष् छे जेनुं
श्रेयांस ।

अहिं (मू० अहि) = सर्पने, सापने ।

वात=वायु, पवन ।

मानवाते=गर्वरूपी वायुने विषे ।

भेजुषः (मू० भेजुष्) = भक्ति करनारणी ।

यस्य (मू० यद्) = जेना ।

गुणान् (मू० गुण) = अद्गुणाने ।

कान्तान् (मू० कान्त) = मनोहर ।

अनन्तमहिमानं=अनन्त छे महिमा जेने
श्रेयांसने ।

मा=लक्ष्मी ।

अमा=हरिद्रता, लक्ष्मीना अभाव ।

नवा (मू० नव) = नवीन ।

ते (मू० युष्मद्) = तारा ।

શ્લોકાર્થ

શ્રેયાંસનાથને નમસ્કાર—

“હે પ્રાણિ-વર્ગ ! રમણીય ગુણોને પ્રાપ્ત કરેલા તેમજ નિઃસીમ મહિમાવાળા એવા જ (શ્રેયાંસનાથ)ની ભક્તિ કરનારો એવો જ તું કે જને નવીન દરિદ્રતા થતી નથી (અર્થાત્ જ કદી પણ ભવિષ્યમાં દરિદ્રતાના દુઃખથી પીડિત થતો નથી), તે ચન્દ્રસમાન વદનવાળા તેમજ ગર્વરૂપી પવનતું (પાન કરવામાં) સર્પસમાન એવા શ્રેયાંસ સર્વજ્ઞને તું પ્રણામ કર.”—૪૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર—

એ મુનિવરોએ શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એક ભદ્રેશ્વરના શિષ્ય ૧અજિતસિંહે ૧૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે, જ્યારે બીજું જયસિંહદેવના રાજ્યમાં હરિભદ્રે ૬૫૮૪ ગાથાનું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત સં. ૧૩૩૨ માં માનતુંગે ૫૧૨૪ શ્લોક પ્રમાણક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે.

* * * * *

આપ્તનિકરસ્ય સ્તુતિઃ—

લક્ષ્મીમિતાનમજતર્મુસદોંદ્વિશૈલ—

રાજાનનન્તમહિમપ્રભવામકાયમ્ ।

મિન્દન્તમાત્નિકરં સમુપૈમિ રાકા—

રાજાનનં તમહિમપ્રભવામકાયમ્ ॥ ૪૨ ॥

—વસન્ત•

વિવરણમ્

તં આપ્તનિકરં—જિનવ્રજં અહં સમુપૈમિ—શ્રયે । નિકરં કિં૦ ? રાકાયાઃ—પૂર્ણિમાયા રાજા—ચન્દ્રસ્તદ્દ આનનં—મુખં યસ્ય તમ્ । નિકરં કિં કુર્વન્તં ? મિન્દન્તં—વિદારયન્તમ્ । કં ? અકાયં—કામમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અહિમપ્રમઃ—તરણિસ્તદ્દ વાપો—રમણીયઃ કાયઃ—તનુર્યસ્ય તમ્ । તં કં ? યસ્ય અંદ્વિશૈલરાજાન્—પાદપર્વતા(ધિપા)ન્ ઋમુસદઃ—સુરસમા અમજત-સિષેવે । શૈલરાજાન્ કિં૦ ? ઇતાન્—પ્રાપ્તાન્ । કાં ? લક્ષ્મીં—શ્રિયમ્ । કિં૦ ? અનન્તો યો મહિમા—પ્રભાવસ્તસ્માત્ પ્રભવઃ—સંભવો યસ્યાઃ તામ્ ॥ ૪૨ ॥

૧ પૃહત્-ટિપ્પનિકા પ્રમાણે તે આ ચરિત્રના કર્તા દેવભદ્રસરિ છે.

અન્વયઃ

(યસ્ય) અનન્ત-મહિમન્-પ્રભવાં લક્ષ્મીં ઇતાન્ અંહિ-શૈલ-રાજાન્ ક્રમુ-સદઃ અમજત, તં અ-કાયં મિન્દન્તં રાકા-રાજન્-આનનં અહિમ-પ્રમા-વામ-કાયં આપ્ત-નિકરં સમુપૈમિ ।

શબ્દાર્થ

લક્ષ્મીં (મૂં લક્ષ્મી)=લક્ષ્મીને.
 ઇતાન્ (મૂં ઇત)=પ્રાપ્ત કરેલાને.
 અમજત (ઘાં મજ)=સેવા કરતી હવી.
 ક્રમુ=દેવ.
 સવસ્ર=સલા, પરિષદ્.
 ક્રમુસદઃ=દેવોની પરિષદ્.
 અંહિશૈલરાજાન્=ચરણુરૂપ ગિરિરાજાને.
 પ્રમવ=ઉત્પત્તિ.
 અનન્તમહિમપ્રભવાં=અનન્ત પ્રભાવ છે જેની ઉત્પત્તિનો એવી.
 કાય=દેહ.
 અકાય=અવિદ્યમાન છે દેહ જેને તે, અનંગ, કંઠર્પ.
 અકાયં=કંઠર્પને, મદનને.
 મિન્દન્તં (મૂં મિન્દત્)=ભેદનારા.

આપ્ત=વિશ્વાસ-પાત્ર.
 આપ્તનિકરં=આપ્તના સમુદાયને.
 સમુપૈમિ (ઘાં ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.
 રાકા=પૂર્ણિમા, પૂનેમ.
 રાજન્=ચન્દ્ર.
 રાકારાજાનનં=ચન્દ્રના જેવું વદન છે જેનું એવાને.
 હિમ=શીતલ.
 અહિમ=ઉષ્ણ.
 પ્રમા=પ્રકાશ.
 અહિમપ્રમ=ઉષ્ણ છે પ્રકાશ જેનો તે, સૂર્ય.
 અહિમપ્રમવામકાયં=સૂર્યના જેવું મનોહર છે શરીર જેનું એવાને.

શ્લોકાર્થ

આપ્ત-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ જેની ઉત્પત્તિ અનન્ત પ્રભાવશીલ છે એવી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરેલા એવા જે (તીર્થ-કર-સમુદાય)નાં ચરણુરૂપી ગિરિરાજની સુર-સલાએ સેવા કરી, તે અનંગતું વિદ્યારણુ કરનારા, તથા વર્ણી પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવા વદનવાળા તેમજ રવિના જેવા રમણીય દેહધારી આપ્ત-સમૂહનો હું આશ્રય લઉં છું.”—૪૨

૧ અનંગના સ્વરૂપ સાર જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૨૪-૨૫) તેમજ ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૫૯-૬૨).

૨ આપ્ત સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૭૩).

પ્રવચનપરિચયઃ—

નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં પ્રચુરપ્રમાદ—

મારં ભવારિહરિણા સમમાગમેન ।

વિદ્વજ્જનઃ પરિચયં ચિનુતાં જિનાના—

મારમ્ભવારિહરિણા સમમાગમેન ॥ ૪૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

વિદ્વજ્જનઃ—પણ્ડિતજનો જિનાના આગમેન સમં—જિનસિદ્ધાન્તેન સહ પરિચયં—સંગતિં ચિનુતાં—કરોતુ । જિનાનાં કિં૦ ? નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં—મુક્તિશર્મપુષામ્ । પરિચયં કિં૦ ? પ્રચુરસ્ય—ભૂયસઃ પ્રમાદસ્ય મારો—મારણં યત્ર તમ્ । આગમેન કિં૦ ? ભવારિહરિણા—સંસારશત્રોઃ હરિઃ—વિનાશો યસ્માત્ તેન । પુનઃ કિં૦ ? આરમ્ભો—હિંસા સૈવ વારિ—જલં તત્ર હરિઃ—સમીરણ-સમઃ તેન । પુનઃ કિં૦ ? સમા—સમગ્રા મા—શ્રીઃ તસ્યા આગમઃ—આગમનં યત્ર તેન ॥ ૪૩ ॥

અન્વયઃ

વિદ્વજ્જનઃ—જનઃ નિર્વાણ—નિર્વૃત્તિ—પુષાં જિનાનાં ભવ—અરિ—હરિણા સમ—મા—આગમેન, આરમ્ભ-વારિ—હરિણા આગમેન સમં પ્રચુર—પ્રમાદ—મારં પરિચયં ચિનુતામ્ ।

શબ્દાર્થ

નિર્વાણ=મુક્તિ, સિદ્ધિ.

નિર્વૃત્તિ=સુખ.

પુષ્=પૌષણ્ય કશું.

નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં=સિદ્ધિના સુખને પુષ્ટ કરનારા.

પ્રચુર=ધણા.

પ્રમાદ=પ્રમાદ, ગદ્ગત, ગાદ્ગત, ગાદ્ગત.

માર=મરણ, વિનાશ.

પ્રચુરપ્રમાદમારં=અત્યંત પ્રમાદનો વિનાશ છે જેને વિષે એવા.

હરિ=(૧) વિનાશ; (૨) યમ.

ભવારિહરિણા=(૧)સંસારરૂપી શત્રુનો વિનાશ છે જેથી એવા; (૨) સંસારરૂપી શત્રુ પ્રતિ યમ(સમાન).

સમમાગમેન=સમગ્ર લક્ષ્મીનું આગમન છે જેને વિષે એવા.

વિદ્વજ્જન=પણ્ડિત.

વિદ્વજ્જનઃ=(૧) વિદ્વાન્ મનુષ્ય, પણ્ડિત પુરુષ; (૨) વિદ્વદ્ગર્ગ.

પરિચયં (મૂં પરિચય)=(૧) ઓળખાણને; (૨) અભ્યાસને.

જિનાનાં (મૂં જિન)=તીર્થંકરોના.

હરિ=(૧) પવન; (૨) સૂર્ય.

આરમ્ભવારિહરિણા=(૧) આરમ્ભરૂપ જલ પ્રતિ પવનસમાન; (૨) પાપમય આચરણરૂપી જલ પ્રતિ સૂર્યસમાન.

સમં=સાથે.

આગમેન (મૂં આગમ)=સિદ્ધાન્તની.

प्रदोकार्थं

सिद्धान्तनो परिचय—

“ सिद्धिना सुप्ने पुष्ट करनारा एवा तीर्थकरेना (अर्थात् तीर्थकरेणे प्रज्ञेया एवा तथा) संसाररूपी शत्रुनो विनाश करनारा [अथवा बवज्ञपी दुश्मननो (व्यंत आशुवाभां) यमसमान एवा], तथा वणी पापमय आचरणरूपी जल प्रति पवनसमान [अथवा द्विसाक्ष जलने सूकावी नाभवाभां सूर्यसमान] तेमज वणी जने विषे समञ संपत्तिनुं आगमन छे एवा (जैन) सिद्धान्तनी साथै विद्वद्गर्ग प्रमादने प्रज्ञाशक्त परिचय करे. ”—४३

* * * * *

मानवीवेद्याः स्तुतिः—

यस्याः प्रसादमधिगम्य बभूव भूस्पृक्
 सारातुलाभममला यतिमानवीनः ।
 शं तन्वती मतिमताममरी शिवानां
 सा रातु लाभममलायति ' मानवी ' नः ॥ ४४ ॥ ११ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा मानवी नाम अमरी-देवी नः-अस्माकं शिवानां-मङ्गलानां लाभं रातु-दिशतु । मानवी किं कुर्वती ? तन्वती-विस्तारयन्ती । किं ? शं-सुखम् । केषां ? मतिमतां-पण्डितानाम् । शं किं० ? नास्ति मलस्य आयतिः-विस्तारो यत्र तत् । मानवी किं० ? अमला-निर्मला । सा का ? यस्याः प्रसादमधिगम्य-प्राप्य भूस्पृग्-नरः यतिमया-विरतिरूपश्रिया नवीनो-नवो बभूव-आसीत् । प्रसादं किं० ? सारा-प्रधाना अतुला-असमा आभा-शोभा यस्य तम् ॥ ४४ ॥

अन्वयः

यस्याः सार-अतुल-आभं प्रसादं अधिगम्य भू-स्पृग् यति-मा-नवीनः बभूव, सा अ-मला, मति-मतां अमल-आयति शं तन्वती ' मानवी ' अमरी नः शिवानां लाभं रातु ।

ईश्वरयज्ञं धवलवर्णं त्रिनेत्रं वृषभवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गादाऽन्वित-
दक्षिणपाणिं नकुलशस्त्रयुक्त्रामपाणिं चेति ।

All rights reserved.

मानवीं देवीं गौरवर्णं सिंहवाहनां चतुर्भुजां वरदमुद्रान्वित-
दक्षिणपाणिं कलशाङ्कशयुक्त्रामकरां चेति ।

શબ્દાર્થ

પ્રસાદ (મૂં પ્રસાદ)=પ્રસાદને, કૃપાને.
 અધિગમ્ય (ધાં ગમ)=પ્રાપ્ત કરીને.
 સ્પૃશ્ય (ધાં સ્પૃશ)=થયો.
 સ્પૃશ્ય=સ્પર્શ કરવો.
 મૂસ્પૃશ્ય=જમીન ઉપર ચાલનાર, મનુષ્ય.
 સારાતુલામં=ઉત્તમ તેમજ અસાધારણ છે
 શોભા જેની એવા.
 અમલા (મૂં અમલ)=અવિદ્યમાન છે મેલ જેને
 વિષે એવી, નિર્મળ, સ્વચ્છ.
 યતિ=વિરતિ, સંયમ.
 યતિમાનવીનઃ=વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નૂતન.

તન્વતી=વિસ્તારતી, ફેલાવો કરવી.
 અમરી=દેવી.
 શિવાનાં (મૂં શિવ)=કલ્યાણોનો.
 રાતુ (ધાં રા)=અર્પો.
 લામં (મૂં લામ)=લાભને.
 અમલ=નિર્મળ.
 આયતિ=વિસ્તાર.
 અમલાયતિ=નિર્મળ છે વિસ્તાર જેનો એવા.
 માનવી=માનવી (દેવી).
 નઃ (મૂં અસ્મઃ)=આપણને.

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“ જ (દેવી)ની પ્રધાન તેમજ અસાધારણ શોભાવાળી કૃપાને પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્ય વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નવીન થયો, તે નિર્મલ તેમજ બુદ્ધિશાળી એના નિર્મલ વિસ્તારવાળા મુખનો વિસ્તાર કરનારી માનવી દેવી આપણને કલ્યાણોનો લાભ અર્પો.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

માનવી દેવીનું સ્વરૂપ—

અચારમા તીર્થંકર શ્રીશ્રેયાંસનાથની શાસન-દેવીનું નામ માનવી છે. આ દેવીને શ્રીવત્સા તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. એનો વર્ણ ગૌર છે અને એને સિંહનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. જમણી તરફના બે હાથમાં તે વરહ અને પાશ (અથવા મુદ્દગર) રાખે છે, જ્યારે તેના ળીજી તરફના બે હાથમાં તે કળશ અને અંકુશ (અથવા પુષ્પ અને ગદા) રાખે છે. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૭)માં જે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે તે જોઈ લઈએ.

“ શ્રીવત્સાઽપ્યથ માનવી શશિનિમા માતઙ્ગજિદ્વાહના
 વામં હસ્તયુગં તટાક્ષયુતં તસ્માત્ પરં દક્ષિણમ્ ।
 ગાઢં સ્ફૂજિતમુદ્ગરેણ વરદેનાલક્રૂતં વિભ્રતી
 પૂજાયાં સકલં નિહન્તુ કલુષં વિશ્વત્રયસ્વામિનઃ ॥ ”—શર્મ્મલ૦

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः

अथ श्रीवासुपूज्यनाथस्य स्तुतिः—

एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि
पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।
त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः
पर्जन्यदान ! 'वसुपूज्य' सुतानवानि ॥ ४५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे वसुपूज्यसुत !—वासुपूज्यजिन ! त्वन्नाम—तवाभिधानं जपन्तो—ध्यायन्तो जना—लोकाः तानि पापानि जनयन्ति—निष्पादयन्ति । तानि कीदृशानि ? सुतानवानि—अतिक्रशानि । पर्जन्यो—जीमूतः तद्द्र दानं—वितरणं यस्य तत्सं० । तानि कानि ? यानि एनांसि—पापानि जगति—विश्वे भ्रमणार्जितानि—भ्रमणेन उपार्जितानि सन्ति । एनांसि किं० अनवानि—पुरातनानि । पर्जन्या—इन्द्रा दानवा—असुराः तेषां सुपूज्यः—अतिशयेन अर्चनीयः तत्सं० ॥ ४५ ॥

अन्वयः

यानि अ—नवानि एनांसि जगति भ्रमण—अर्जितानि (सन्ति), तानि पर्जन्य—दानव—सु—पूज्य ! पर्जन्य—दान ! ' वसुपूज्य '—सुत ! त्वत्—नाम जपन्तः जनाः सु—तानवानि जनयन्ति ।

शब्दार्थ

एनांसि (मू० एनस्)=पापो.

यानि (मू० यद्)=जे.

जगति (मू० जग्त्)=दुनियाभां.

भ्रमणार्जितानि=परिभ्रमणुथी उपार्जन करेव.

पर्जन्य=ईन्द्र, सुर—पति.

सु=अत्यंततावायक अन्वय.

पर्जन्यदानवसुपूज्य !=डे ईन्द्र अने दानवोना

अतिशय पूजनीय !

तानव=पातणुं.

सुतानवानि=अत्यंत पातणां.

नामन्=नाम.

त्वन्नाम=ताई नाम.

जनयन्ति (धा० जन्)=अनावे छे.

जनाः (मू० जन)=वोडो.

जपन्तः (मू० जपत्)=अप अपनाराओ.

पर्जन्य=मेध.

पर्जन्यदान !=मेधसमान छे त्याग जेने

ओवा ! (सं०)

वसुपूज्य=वसुपूज्य (राज), पारभा तीर्थ-

करना पिता.

सुत=पुत्र.

वसुपूज्यसुत !=डे वसुपूज्यना पुत्र, डे वासु-

पूज्य (स्वामी) !

अनवानि (मू० अनव)=पुरातन, पुराणुं.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીની સ્તુતિ—

“ હે સુર-પતિઓના તેમજ અસુરોના અતિશય પૂજનીય (જ્યા-પુત્ર) ! જનો મેઘ સમાન લાગ છે એવા (અર્થાત્ જમ મેઘ ધ્રુવૈષ્ટ રીતે જળની વૃષ્ટિ કરે છે, તેમ મેઘડક રીતે એક વર્ષ પર્યંત સુવર્ણાદિકનું યાચ્છાને દાન દેનારા એવા હે આરમા તીર્થંકર) ! હે વસુપૂજ્ય (પૃથ્વીપતિ)ના પુત્ર (વાસુપૂજ્ય સ્વામી) ! જ પુરાણાં પાપોનું જગત્ને વિષે પરિભ્રમણ કરવા વડે ઉપાર્જન થયું હતું, તે (ગાઠ) પાપોને તારા નામનો જાપ જપનારા જનો અતિ-શય પાતળાં બનાવી દે છે (અર્થાત્ તેનો પળમાં વિનાશ કરે છે).” —૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર—

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીનાં મુશ્કે ચરિત્રો પણ લખાયેલાં છે. જેમકે એક ચરિત્ર તો પ્રાકૃત ભાષામાં ચંદ્રપ્રભે ૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણનું રચ્યું છે, જ્યારે ૯૪ પત્રાત્મક એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વર્ધમાને રચ્યું છે. ત્રણી શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર પદ્યમાં ‘ જૈનધર્મપ્રસારકસભા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * *

જિનરાજ્યા ધ્યાનમ્—

ધ્યાનાન્તરે ધરત ધોરણિમીશ્વરાણાં

વાચંયમા ! મરણદામિતમોહનાશામ્ ।

દુત્તેહિતાં ભગવતામુપકારકારિ—

વાચં ચમામરણદામિતમોહનાશામ્ ॥ ૪૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે વાચંયમા !—મુનયઃ ! યૂયં ભગવતાં ધોરણિ—જિનરાજીં ધ્યાનાન્તરે—ધ્યાનમધ્યે ધરત । ભગવતાં કિં૦ ? ઈશ્વરાણાં—પ્રભૂણામ્ । ધોરણિ કિં૦ ? મરણદો—નિધનપ્રદો યોડમિતઃ—પ્રચુરો મોહો—મોહનીયકર્મ તસ્યા નાશો—વિનાશો યસ્યાઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? દત્તં—પ્રદત્તં ઈહિતં—વાચ્છિતં યયા તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? ઉપકારકારિણી—ઉપકૃતકારિણી વાગ્-વાણી યસ્યાઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? યમઃ—પશ્ચત્વં આમો—રોગો રણઃ—કલ્હિઃ તાન્ ઘતીતિ તામ્ । તથા પુનઃ કિં૦ ? ઇતા—મુક્તા મોહનસ્ય—સુરસ્ય આશ્વા—વાચ્ચા યસ્યા તામ્ ॥ ૪૬ ॥

અન્વયઃ

(હે) વાચંયમાઃ ! ઈશ્વરાણાં ભગવતાં મરણ-વ-અમિત-મોહ-નાશાં, વક્ત-ઈહિતાં, ઉપકાર-કારિન્-વાચં, યમ-આમ-રણ-વાં, હત-મોહન-આશાં ધોરાણિં ધ્યાન-અન્તરે ધરત ।

શબ્દાર્થ

ધ્યાન=ધ્યાન.

અન્તર=અંદર, મધ્ય.

ધ્યાનાન્તરે=ધ્યાનમાં.

ધરત (ઘાં ધૃ)=તમે ધરજો.

ધોરાણિં (મૂં ધોરાણિ)=પરંપરાને.

ઈશ્વરાણાં (મૂં ઈશ્વર)=પ્રભુઓની.

વાચંયમાઃ ! (મૂં વાચંયમ)=હે મુનિઓ !

મરણ=મરણ.

નાશ=વિનાશ.

મરણદામિતમોહનાશાં=મરણ અર્પણ કરનારા

એવા નિઃસીમ મોહનો નાશ છે જેથી એવી.

ઈહિત=વાંચિત, અભિલાષા.

વક્તેહિતાં=પરિપૂર્ણ કર્યાં છે વાંચિતોને જેણે એવી.

ભગવતાં (ભગવત્)=ભગવાનોની.

ઉપકાર=ઉપકાર.

કારિન્=કરનાર.

ઉપકારકારિવાચં=ઉપકાર કરનારી છે વાણી જેની એવી.

યમ=મૃત્યુ.

યમામરણવાં=મૃત્યુ, રોગ અને લડાઈનો નાશ કરનારી.

હત (ઘાં હ)=ગયેલ.

આશા=ઈચ્છા, વાંછા.

હતમોહનાશાં=ગઈ છે મૈથુનની ઈચ્છા જેની એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિનું ધ્યાન—

“ મરણ પ્રાપ્ત કરાવનારા એવા નિઃસીમ મોહનો (અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો) નાશ કરનારી એવી, વળી (યાચકોનાં) વાંચિતોને જેણે પરિપૂર્ણ કર્યાં છે એવી, તથા વળી જેની વાણી ઉપકાર કરનારી છે એવી, તેમજ મૃત્યુ, વ્યાધિ અને સંગ્રામનો સંહાર કરનારી એવી તેમજ વળી જેની મૈથુનની અભિલાષા જતી રહી છે (અર્થાત્ નષ્ટ થઈ છે) એવી ઈશ્વર ભગવાનોની શ્રેણિનું હે મુનિઓ ! તમે ધ્યાન ધરજો.”—૪૬

સ્પષ્ટીકરણ

ભગવાન એટલે શું ?—

‘ભગવાન’ એટલે ‘ભગથી યુક્ત’. આ ‘ભગ’ શબ્દના ચૌદ અર્થો થાય છે. આ સંબંધમાં નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે.

“ મગોડર્કજ્ઞાનમાહાત્મ્ય-યજોવૈરાગ્યમુક્તિષુ ।
રૂપવીર્યપ્રયત્નેચ્છા-શ્રીધર્મૈશ્વર્યયોનિષુ ॥ ”

અર્થાત્ 'લગ' શબ્દના (૧) સૂર્ય, (૨) જ્ઞાન, (૩) માહાત્મ્ય, (૪) કીર્તિ, (૫) વૈરાગ્ય, (૬) સુક્રિત, (૭) રૂપ, (૮) વીર્ય, (૯) પ્રયત્ન, (૧૦) ઈચ્છા, (૧૧) શ્રી, (૧૨) ધર્મ, (૧૩) ઐશ્વર્ય અને (૧૪) યોનિ એમ ચૌદ અર્થો થાય છે, પરંતુ અત્ર સૂર્ય અને યોનિ સિવાયના અર્થો ઘટી શકે છે.

મોહ—

જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે કર્મ એ એક પ્રકારનું આત્માના અસલ સ્વરૂપને આચ્છાદિત કરનારું પુદ્ગલ (અણુ પદાર્થ) છે. કર્મના પ્રકૃતિની (સ્વભાવની) અપેક્ષાએ પાડવામાં આવેલા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, વેદનીય, નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય અને અન્તરાય એમ આઠ વિભાગો પૈકી મોહનીય કર્મ એક વિભાગ છે. સામાન્યતઃ મોહનીય શબ્દનો અર્થ મોહ ઉપબવનાર થાય છે, તેમ પ્રસ્તુતમાં પણ કલત્ર, પુત્ર, મિત્ર વિગેરે ઉપર મોહ ઉત્પન્ન કરાવનાર આ કર્મ છે. આ કર્મને વશ થયેલા પ્રાણી કાર્યાકાર્યનો કે હિતાહિતનો વિચાર કરી શકતો નથી. મદિરાનું પાન કરવાથી જેવી ઉન્મત્ત દશા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પણ અતિશય લયંકર દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર કોઈ પણ કર્મ હોય તો તે આ છે. આ કર્મના 'દર્શન-મોહનીય' અને 'ચારિત્ર-મોહનીય' એમ બે મુખ્ય પ્રકારો છે. તત્ત્વ-દષ્ટિને અર્થાત્ યથાર્થ શ્રદ્ધાને અટકાવનારું એટલે કે ખરા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમાં યથાવિધ શ્રદ્ધા થવામાં વિદ્વરૂપ કર્મ 'દર્શન-મોહનીય' કહેવાય છે, જ્યારે યથાર્થ ચારિત્ર યાને સંયમમાં બાધા ઉત્પન્ન કરનારું અર્થાત્ યથોચિત વર્તન નહિ થવા દેવામાં કારણભૂત કર્મ 'ચારિત્ર-મોહનીય' કહેવાય છે. આત્માને અધોગતિરૂપ ખાડામાં ઉતારનાર તરીકે આ કર્મ અત્ર લાગ લગ્ન છે. આઠે કર્મોમાં આ કર્મનું જોર અસાધારણ છે. તેની સ્થિતિ પણ સૌથી વધારે અર્થાત્ સીત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ (કાલ-વિશેષ)ની છે. છેક સર્વજ્ઞ બનવાની હદ સુધી આવી પહોંચેલાને પણ અર્થાત્ અગ્યારમા ગુણુ-સ્થાનક સુધી જઈ પહોંચેલાને પણ નીચે ઉતારી મૂકનાર તરીકે આ કર્મ સુપ્રસિદ્ધ છે. એમાંજ એની બહાદુરી સમાયેલી છે.

વિશેષમાં આઠે કર્મોનો નાશ આ મોહનીય કર્મનો નાશ થયા બાદજ થાય છે. અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો વિનાશ થયા બાદ અંતર્મુહૂર્ત કાળ વીત્યા પછી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મનો સમકાલે નાશ થાય છે અને તેમ થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે. (અંતમાં બાકીનાં ચાર કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે અને ત્યાર બાદ આત્મા સુક્રિત-નગરે જઈ પહોંચે છે.)

એ કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે દર્શન-મોહનીયનો નાશ થવાથી નિર્મળ સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર-મોહનીયનો નાશ થવાથી સંપૂર્ણ આદર્શમય ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોનો ચારિત્ર-મોહનીયમાં અંતર્ભાવ થાય છે અર્થાત્ આ ચાર અંકોનો ચોકડીનો ચારિત્ર-મોહનીય 'ચોરો' છે.

ઉપર્યુક્ત મોહના સ્વરૂપ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે આવો મોહ મનુષ્યને મરણાન્ત સ્થિતિએ પહોંચાડે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી.^૧

૧ મોહને વશ થયેલા પ્રાણીને કેવી કેવી વિડંબનાઓ ભોગવવી પડે છે, તેનો ખ્યાલ ઉપમિતિ-ભવપ્રપંચ-કથા, વૈરાગ્ય-કંદપ-લતા, મોહ-પરાજય-નાટક ઇત્યાદિ ગ્રન્થો જોવાથી સહજ અને સચોટ આવી શકશે.

જિનેશ્વરની વાણીનો પ્રભાવ—

આ શ્લોકમાં જિનેશ્વરની વાણીને ઉપકાર કરનારી કહેવામાં આવી છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે સર્વજ્ઞનાં-જિનેશ્વરનાં-વીતરાગનાં-રાગ-દ્વેષનો સંપૂર્ણ હથ કરેલાંના વચનથી કૌઇને પણ નુકસાન થાય ખરૂં કે ? એવાં અમૃતમય વચનોમાં અપકારની ગન્ધ પણ ક્યાંથી હોય ? કહાય બહુ અગ્નિરૂપે પરિણમે, પરંતુ વીતરાગનાં વચનો તો અપકારકારક કહાપિ નીવડે નહિ.

* * * * *

શાસ્ત્રમહિમા—

સોડ્યં હિનસ્તિ સુકૃતી સમવાપ્ય શાસ્ત્ર—

વિદ્યાતરો ગવિ ભવં ભવતોદિ તારમ્ ।

શ્રોત્રૈર્વચોડમૃતમધાદિહ સર્વભાવ—

વિદ્ ! યાતરોગવિભવં ભવતો દિતારમ્ ॥ ૪૭ ॥

—વસન્તો

વિવરણમ્

સોડ્યં સુકૃતી-પુણ્યવાન ભવં-સંસારં હિનસ્તિ-નિહન્તિ । કિં કૃત્વા ? સમવાપ્ય । કિં ? શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ-શાસ્ત્રજ્ઞાનબલમ્ । કસ્યાં ? ગવિ-શ્રુતિ । શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ કિં ? ભવતોદિ-ભવવિનાશિ । પુનઃ કિં ? તારં-મનોહમ્ । સ કઃ ? યઃ સુકૃતી શ્રોત્રૈઃ-શ્રવણૈઃ ભવતો વચોડમૃતં-ત્વદ્વાક્સુધાં અધાત્-પિવતિ સ્મ । ઇહ-લોકે સર્વે ભાવાઃ-પદાર્થાઃ તાન્ વેત્તીતિ તત્સં । વચોડમૃતં કિં ? યાતો-ગતો રોગરૂપ(પો) વિભવઃ-સમ્પદ્ યસ્માત્ તત્ । પુનઃ કિં ? દિતં-લિઙ્ગં આરં-વૈરિવૃન્દં યેન તત્ ॥ ૪૭ ॥

અન્વયઃ

ઇહ સર્વ-ભાવ-વિદ્ ! (યઃ) ભવતઃ યાત-રોગ વિભવં વિત-આરં વચઃ-અમૃતં શ્રોત્રૈઃ (ઇહ) અધાત, સઃ અયં સુકૃતી ભવ-તોદિ, તારં શાસ્ત્ર-વિદ્યા-તરઃ ગવિ સમવાપ્ય ભવં (ઇહ) હિનસ્તિ ।

શબ્દાર્થ

સઃ (મૂં તદ્)=તે.

અયં (મૂં હદમ્)=આ.

હિનસ્તિ (ધાં હિંસ્)=નાશ કરે છે.

સુકૃતી (મૂં સુકૃતિવ)=સારા કાર્ય કરનારો, પુણ્યશાળી.

સમવાપ્ય (ધાં આપ્)=પ્રાપ્ત કરીને.

શાસ્ત્ર=શાસ્ત્ર, ધર્મનું પવિત્ર પુસ્તક.

વિદ્યા=જ્ઞાન.

તરસ=બળ.

શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ=શાસ્ત્રના જ્ઞાન-બલને.

ગવિ (મૂં ગો)=પૃથ્વીને વિષે.

ભવં (મૂં ભવ)=સંસારને.

તુલ્યનાશ કરવે.
 મવતોવિ=ભવનો વિનાશ કરનારા.
 તારં (મૂં તાર)=મનોહર, મનોહર.
 શ્રોત્રૈઃ (મૂં શ્રોત્ર)=કર્ણો વડે, કાનોથી.
 વ્યસ્ય=વચન.
 વચ્ચોડ્મૃતં=વચનામૃતને, અમૃત સમાન વાણીને.
 અક્ષત્ (ઘાં ઘ)=ખારણુ કરતો હવે, પાન કરતો હવે.

રૂઢ=લોકને વિષે, આ હુનિશ્ચમાં.
 માષ=પદાર્થ.
 સર્વમાવવિદ્! =હે સર્વ પદાર્થોને જાણનાર, સર્વજ્ઞ!
 રોગ=વ્યાધિ, રોગ.
 યાતરોગવિમવં=ગઈ છે વ્યાધિરૂપી સંપત્તિ જેથી એવા,
 વિત (ઘાં વો)=કાપી નાખેલ, સંહાર કરેલ.
 વિતારં=સંહાર કર્યો છે શત્રુ-સમૂહને જેણે એવું.

શ્લોકાર્થ

સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રનો મહિમા—

“ હે લોકને વિષે સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારા ! જેથી વ્યધિરૂપી સંપત્તિ ગઈ છે એવા (અર્થાત્ રોગના વિનાશક), તથા (આશ્વયન્તર) શત્રુ-સમૂહનો જેણે સંહાર કર્યો છે એવા (અર્થાત્ ક્રોધાદિક શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરનારા એવા) આપના વચનામૃતનું જેણે કર્ણો(રૂપી કચોલા) વડે પાન કર્યું, તે પુણ્યાત્મા ભવને ભેદનાશ તેમજ મનોહર એવા શાસ્ત્રના જ્ઞાનનું ખલ (આ પૃથ્વી ઉપર) મેળવીને સંસારનો નાશ કરે છે.”—૪૭

સ્પષ્ટીકરણ

સર્વજ્ઞની સત્તા—

આ શ્લોકથી સર્વજ્ઞનો આ પૃથ્વી ઉપર સંભવ છે અર્થાત્ મનુષ્ય પણ સર્વજ્ઞ બની શકે છે અને તેમ થતાં તે લોક-અલોકમાંના સમસ્ત પદાર્થનો જ્ઞાતા બને છે એ વાતનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ ઉપરથી મીમાંસકો (જૈમિનીય દર્શનાનુયાયીઓ)ના અને ખાસ કરીને જૈમિનીય દર્શન-ધુરધુર કુમારિલભટ્ટના ‘ સમગ્ર વિશ્વમાં કોઈને પણ સર્વ પદાર્થોનું જ્ઞાન હોઈ શકે નહિ ’ એવા અભિપ્રાયની સાથે જૈન દર્શન સંમત નથી એ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં એ પણ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહિ ગણાય કે નૈયાયિકો મુક્તિ-અવસ્થામાં આત્માને સર્વજ્ઞ માનતા નથી, તે વાત પણ જૈન દર્શનને માન્ય નથી.

શ્લોક-સમીક્ષા—

આ શ્લોકના સંબંધમાં સર્વમાવવિદ્ની પૂર્વે જે રૂઢ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તેથી અને બીજું શ્રોત્રૈઃ એમ બહુવચન (નહિ કે દ્વિવચન) વાપર્યું છે તેથી આ શ્લોક દ્વિવચન છે એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય છે. વધુ સ્પષ્ટ શબ્દમાં કહીએ તો આ પૃથ્વીને વિષે સર્વ લાવના જાણકાર એમ જે કહ્યું છે, તેથી શું અન્યત્ર પૃથ્વીની બહાર સર્વજ્ઞનો નિષેધ કર્યો છે વારૂ એવો પણ પ્રશ્ન ઊઠે છે. આના પ્રત્યુત્તર તરીકે સમજવાનું કે રૂઢ એટલે આ પૃથ્વીને વિષે એવો અર્થ કરવાથી જૈન દર્શનને બાધા આવતી નથી, કેમકે આ પૃથ્વી ઉપર પણ કાળા માથાનો માનવી સર્વજ્ઞ બની શકે છે, એવી આ દર્શનની માન્યતા છે. વિશેષમાં ‘ પૃથ્વી ’ શબ્દ ઉપર ભાર મૂકવામાં આવે, તો તેથી પણ વાંધો

નથી; કેમકે મનુષ્ય ગતિ સિવાય અન્ય કોઈ પણ ગતિમાં (અરે દેવગતિમાં પણ) સર્વજ્ઞતાનો સંભવ નથી (જોકે સિદ્ધિરૂપ પંચમ ગતિમાં સર્વજ્ઞતાનો સદ્ભાવ છે).

હવે જો 'ઈહ' શબ્દનો અર્થ લોકને વિષે એમ કરવામાં આવે, તો તે પણ ઈષ્ટ છે; કેમકે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે મુક્તાત્માઓ પણ લોકની બહાર અલોકમાં વસતા નથી. આથી સર્વજ્ઞની સત્તા આ લોકને વિષેજ રહેલી છે. પરંતુ 'ઈહ' શબ્દનો અર્થ 'સર્વભાવવિદ્'ની સાથે વિચારવામાં આવે અર્થાત્ 'આ લોકમાં રહેલા સર્વ પદાર્થોને જાણનાર' એમ કરવામાં આવે, તો એક અપેક્ષાએ તે કથન અસત્ય ઠરે; કેમકે સર્વજ્ઞ તો લોકાલોકના જ્ઞાતા છે. પરંતુ અલોકમાં આકાશ સિવાય બીજા કોઈ પણ પદાર્થ નથી, એટલે લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થના જાણનારાને ત્યાં કંઈ પણ વિશેષ જાણવાનું નહિ હોવાને લીધે સર્વજ્ઞને આ લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારા એમ કહેવામાં આવે, તો તે સર્વથા અસત્ય નથી.

'ઈહ' શબ્દનો અન્વય 'હિનસ્તિ' સાથે કરવામાં આવે તો તે પણ ન્યાયસંગત છે, કેમકે આ લોકમાંજ-તીર્થગુ-લોકમાં રહીનેજ ભવનો નાશ થઈ શકે છે. આ ઉપરાંત 'ઈહ'નો પ્રયોગ 'અઘાત્' સાથે કરવામાં આવે તો તેમાં પણ અડચણ નથી, કેમકે મોક્ષે ગયેલા પરમાત્માઓ ઉપદેશ આપતા નથી, પરંતુ આ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા કેવલજ્ઞાન પામેલા મનુષ્યો અને ખાસ કરીને તીર્થંકરો યથાયોગ્ય ઉપદેશ આપે છે.

હવે શ્રોત્રેઃ એવું જે રૂપ વાપર્યું છે, તે સંબંધમાં વિચાર કરીએ. પ્રથમ તો એ વાત ધ્યાનમાં શખવા જેવી છે કે કવિરાજ શ્રીસિદ્ધસેન દિવાકરે રચેલા (ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિરૂપ) કલ્યાણમન્દિર-સ્તોત્રમાં ૪૨મા પદમાં 'મવદ્ભ્રમિસરોરુહાણાં' એ પદથી બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. એવી રીતે કવીશ્વર શ્રીશોભન મુનિરાજે પેતે રચેલી સ્તુતિચતુર્વિંશતિકામાં ૬૧મા પદમાં શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ કરતાં 'પાદૈઃ' પદ દ્વારા બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આથી કરીને મહાકવિઓએ દ્વિવચનને બદલે બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો હોવાથી અત્ર 'શ્રોત્રેઃ' થી શ્લોક દૂષિતજ છે એમ માનવું ઉચિત નથી. વળી 'શ્રોત્ર' શબ્દથી કર્ણરૂપ દ્રવ્યેન્દ્રિય ન સમજતાં ઉપયોગરૂપ ભાવેન્દ્રિય સમજવામાં આવે અથવા 'શ્રોત્રપુટૈઃ'ની માફક 'શ્રોત્રેઃ' શબ્દથી શ્રોત્રની શક્તિની અધિકતા સમજવામાં આવે તો તેથી પણ દોષનો પરિહાર સંભવે છે.

શાસ્ત્ર-વિચાર—

આ પદમાં શાસ્ત્ર એ સંસારનો સંહાર કરનાર છે એમ જે કહ્યું છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે શાસ્ત્રનો અર્થ વિચારતાં એ વાત સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ સંબંધમાં વાચકવર્ય ઉમાસ્વાતિકૃત 'પ્રશમ-રતિ'નાં નિમ્ન-લિખિત પદો દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

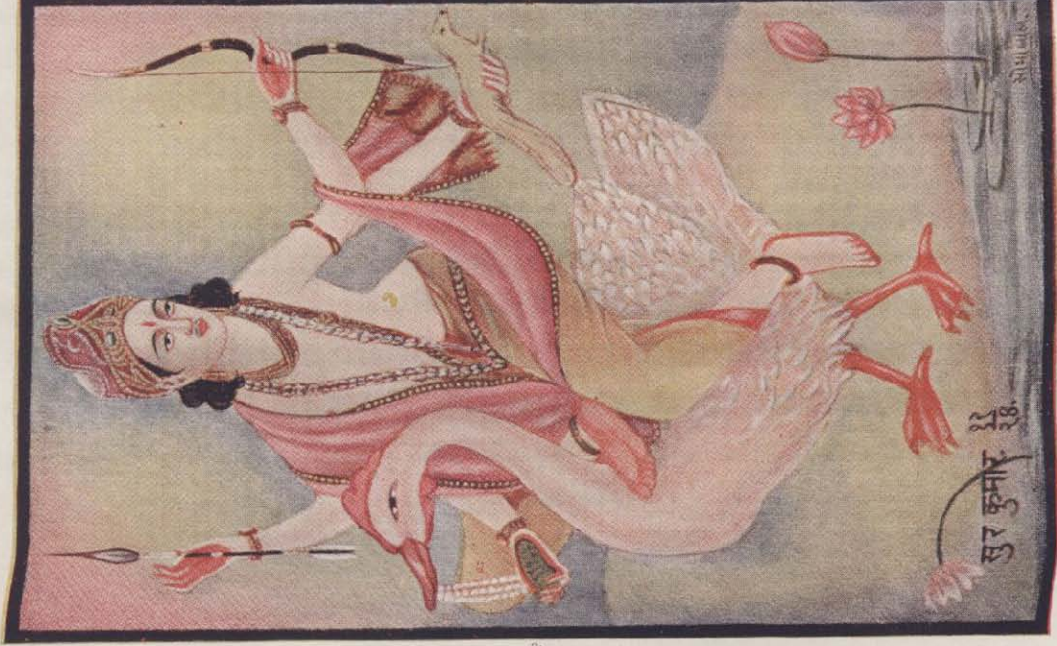
“શાસ્વિતિ વાગ્વિધિવિદ્ધિ-ર્ધાતુઃ પાપત્યતેડ્નુશિક્ષ્યર્થઃ ।

ત્રૈલિકિતિ ચ પાલનાર્થે, વિનિશ્ચિતઃ સર્વશબ્દવિદ્યામ ॥—આર્યા

યસ્માદ્ રાગદ્વેષો-દ્ધતચિત્તાન્ સમનુજાસ્તિ સદ્ધર્મે ।

સંત્રાયતે ચ દુઃસ્વા-ચ્છાસ્ત્રમિતિ નિરુચ્યતે સદ્ધિઃ ॥”—આર્યા

—પદાંક ૧૮૬, ૧૮૭.

कुमारयक्षं श्वेतवर्णं हंसवाहनं चतुर्भुजं मातुलिङ्गवाणाञ्चित-
दक्षिणपाणिं नकुलधनुर्युक्तवामपाणिं चेति ।

Lakshmi Art, Bombay 8.

प्रचण्डादेवीं श्यामवर्णां अश्वारूढां चतुर्भुजां वरदशक्तियुक्त-
दक्षिणकरां पुष्पगदायुक्तवामपाणिं चेति ।

અર્થાત્—વ્યાકરણવેત્તાઓએ ‘શાસ્ત્ર’ ધાતુને અનુશાસન (શિક્ષા)નો અર્થ વાચક ગણ્યો છે અને ‘ત્રૈ’ ધાતુને સર્વ શબ્દવેત્તાઓએ પરિપાલનના અર્થમાં નિશ્ચિત કર્યો છે. જેથી કરીને રાગ-દ્વેષથી ઉદ્ભવત મનવાળા અનેલાને સદ્ધર્મને વિષે રૂઢી રીતે અનુશાસન કરે છે અને દુઃખમાંથી સમ્યક્ પ્રકારે મુક્ત કરે છે, તેથી કરીને શાસ્ત્રકારો તેને ‘શાસ્ત્ર’ કહે છે. આ ઉપરથી ભેદ શકાય છે કે જે ‘શાસ્ત્ર’ એ નામને ખરેખર લાયક હોય, તેનો અભ્યાસ કરવાથી સંસારને છેલ્લી સલામ ભરી દેવાનો વારો આવે, તેમાં શી નવાઈ ?

* * * * *

चण्डादेव्याः स्तुतिः—

भक्त्या यया यतिगणः समपूजि भिन्न—

चण्डेतिकोऽमलकले ! वरशोभनाभे ! ।

पण्डामखण्डिततमां घटयाऽऽशु पुंसां

‘चण्डे’ ! ऽतिकोमलकलेवरशोभनाभे ! ॥ ४८ ॥ १२ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चण्डे !—चण्डાદેવિ ! ત્વં પુંસાં-નૃણાં પળ્ડાં-ઘિયં આશુ-શીઘ્રં ઘટય-નિષ્પાદય । પળ્ડાં કિં ? અઁવળ્ડિતતમાં-અતિપૂર્ણામ્ । (દેવિ ! કિં ?) અતિકોમલસ્ય-અતિસુકુમાલસ્ય કલેવરસ્ય-વપુષઃ શોભના-કાન્તા આમા-શ્રીર્યસ્યાઃ તત્સં । સા કા ? યયા-દેવ્યા યતિગણઃ-સાધુસઙ્ઘઃ સમપૂજિ-પૂજિતઃ । કયા ? ભક્તયા । યતિગણઃ કિં ? ભિન્ના-દારિતા ચળ્ડા-કર્કશા ઈતિઃ-ઉપળ્લવો યેન સઃ । (દેવિ ! કિં ?) અમલા-વિશ્વદા કલા યસ્યાઃ તત્સં । વરા-મુરુયા શોભા-રાઢા યસ્યાઃ ઈદ્ઘ્ નાભિર્યસ્યાઃ તત્સં ॥ ૪૮ ॥

अन्वयः

यया भिन्न-चण्ड-ईति-कः यति-गणः भक्त्या समपूजि, (सा त्वं) अमल-कले ! वर-शोभ-नाभे ! अति-कोमल-कलेवर-शोभन-आभे ! चण्डे ! पुंसां अ-खण्डित-तमां पण्डां आशु घटय ।

शुद्धार्थ

भक्त्या (मू० भक्ति)=भक्तिपूर्वक, उपासना सहित.
यया (मू० यद्)=जैथी.
यति=साधु, मुनि.
यतिगणः=साधुओंનો સમુદાય, મુનિ-વર્ગ.

समपूजि (धा० पूज्)=पूज्यो.
भिन्न (धा० भिद्)=विदारणु करेव.
भिन्नचण्डेतिकः=विदारणु कर्तुं छे प्रत्यक्ष उच-
द्रवोत्तुं जेषु जैवा.

અમલકલ્પ=અનિર્મળાન છે તેવું જેને ત્રિષે એવા,
નિર્મળ,

કલા=કલા.

અમલકલ્પે !=નિર્મળ છે કલા જેની એવી! (સં.)

શોભા=કાન્તિ.

નાભિ=નાભિ, હૃદય.

વરશોભનામે !=ઉત્તમ છે શોભા જેની નાભિની
એવી! (સં.)

પળ્હાં (મૂં પળ્હાં)=મતિને, બુદ્ધિને.

અસ્વણ્ડિતતમાં (મૂં અસ્વણ્ડિતતમા)=સર્વશ્રી સંપૂર્ણ.

વટય (વાં વટ)=કર, યજ્ઞવ.

પુંસાં (મૂં પુંસ)=મનુષ્યોની.

ચણ્ડે! (મૂં ચણ્ડા)=હે ચણ્ડા (દેવી)!

કોમલ=મૃદુ, કોમળ.

કલેવર=દેહ, શરીર.

શોભન=સુંદર.

અતિકોમલકલેવરશોભનામે !=જેના અતિશય

સુકોમલ શરીરની શોભનીય શોભા છે

એવી! (સં.)

સ્તોત્રાર્થ

ચણ્ડા દેવીની સ્તુતિ—

“ પ્રચણ્ડ ઉપદ્રવોત્તો જેણે વિનાશ કર્યો છે એવા મુક્તિ-વર્ગની જેણે ભક્તિપૂર્વક
સેવા કરી, તે તું, હે નિર્મલ કલાવતી! જેની નાભિની શોભા ઉત્તમ છે એવી હે (દેવી)!
જેના સુકોમલ શરીરની શોભા સુશોભિત છે એવી હે ચણ્ડા! મનુષ્યોને સર્વથા સંપૂર્ણ
મતિ આપ.”—૪૮

સ્મૃતીકરણ

ચણ્ડા દેવીનું સ્વરૂપ—

ચણ્ડા દેવી એ બારમા તીર્થંકર શ્રીવાસુપૂજ્યની શાસન-દેવી છે. એનું બીજું નામ
બ્રવરા છે. એનો વર્ણ શ્યામ છે અને અન્ધ એ એનું વાહન છે. એને પશુ ચાર હાથ છે. એના
બમણા બે હાથમાં લરક અને શક્તિ છે, બ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં તો પુષ્પ અને ગદા છે.
આ પ્રમાણે પ્રવચન-સારોદ્ધારમાં આપેલા ચણ્ડા દેવીના સ્વરૂપના ઉપર નીચેનો શ્લોક
પણ પ્રકાશ પાડે છે:—

“ શ્યામા તુરગાસના ચતુર્વોઃ કરયોર્વક્ષિણયોર્વરં ચ શક્તિમ્ ।

વૃષતી કિલ ક્ષામયોઃ પ્રસૂનં સુગઢા સા પ્રવરાઽવતાઽઽ ચણ્ડા ॥ ”

—આચાર્ય ૦ પત્રાંક ૧૭૭.

१३ श्रीविमलनाथजिनस्तुतयः

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं 'विमलं' विभासि ।

आनर्चं यो जिनवरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ ४९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

स जनौघः कं—सुखं लभते—प्राप्नोति । अलं—अत्यर्थम् । कं किं० ? देवैः ईहितं—काङ्क्षितम् । पुनः किं० ? विमलं—निर्मलम् । पुनः किं० ? विभासि—शोभनशीलम् । स कः ? यो जिनवरं आनर्चं—अर्चति स्म । जिनवरं किं० ? विमलं—विमलनाथनामानम् । पुनः किं० ? गतं—प्राप्तम् । क्व ? सिंहासने—हेमपीठे । सिंहासने किं० ? उपान्ते—निकटे समेताः—समागताः देवदेवा—इन्द्रा यत्र तस्मिन् । जिनवरं किं० ? हितं—हितकारिणम् । पुनः किं० ? सह कमलैः वर्तते यस्तं, यद्वा सश्रीकम् । सिंहासने किं० ? विशिष्टा भा—प्रभा यस्य तस्मिन् ॥ ४९ ॥

अन्वयः

यः जन-ओघः उपान्त-समेत-देव-देवे विभासि सिंहासने गतं हितं स-कमलं 'विमलं' जिन-वरं आनर्चं, सः देव-ईहितं विमलं विभासि कं अलं लभते ।

शब्दार्थ

सिंहासने (मू० सिंहासन)=सिंहासनने विषे.
गतं (मू० गत)=प्राप्ते.
उपान्त=समीप, निकट.
समेत (घा० इ)=आपेक्ष.
देव=राज.
देवदेव=देवना राज, ईन्द्र.
उपान्तसमेतदेवदेवे=जेनी समीपमां आ०या
छे ईन्द्रो जेवा.
हितं (मू० हित)=कल्याणकारी.

कमल=कमल.
सकमलं=(१) कमल सङ्घित; (२) लक्ष्मीधी
युक्त.
विमलं (मू० विमल)=विमल (नाथ)ने.
भास्=शान्ति.
विभासि=विशेष शान्ति छे जेनी जेवा.
आनर्चं (घा० अर्च)=पूजा करी, अर्थन कर्तुं.
यः (मू० यद्)=जे.
जिनवरं (मू० जिनवर)=तीर्थकरने.

લમતે (ઘાં લમ્)=મેળવે છે, પામે છે.

જનૌષઃ=જનોનો સમુદાય.

દેવેહિતં=દેવોએ ઈચ્છેલ.

કં (મૂં ક)=સુખને.

અલં=અત્યંત.

વિમલં=જતો રહ્યો છે મેલ જેમાંથી એવા,
નિર્મળ.

વિમાસિ (મૂં વિમાસિન્)=દેહીપ્યમાન,
તેજસ્વી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ—

“ જની સમીપમાં (૬૪) સુરેન્દ્રો (સેવાર્થે) આવ્યા છે એવા તેમજ વળી વિશેષતઃ પ્રકાશમાન એવા સિંહાસનને પ્રાપ્ત થયેલા (અર્થાત્ તેના ઉપર બેસનારા) એવા, તથા વળી કદયાણુકારી તેમજ (દેવરચિત નવ) કમળોથી યુક્ત [અથવા (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીથી યુક્ત] એવા વિમલ જિનેશ્વરની જે જન-સમાજે પૂજા કરી (અને કરે છે), તે જન-સમૂહ સુરોને (પણ) અલીપ્ત તેમજ નિર્મળ તથા સુપ્રકાશમય એવા સુખને સંપૂર્ણતઃ પામે છે.”—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર—

૫૩૫૦ શ્લોક પ્રમાણનું વિમલ-ચરિત્ર જ્ઞાનસાગરે રચ્યું છે.

* * * * *

તીર્થકરાણા સ્તુતિ:—

તે મે હરન્તુ વૃજિનં ભવતાં નિયોગા—

ચેડનર્થદં ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ।

તીર્થાધિપા વરદમં દધિરે દયાયા

ચેડનર્થદમ્ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ॥ ૫૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તે જિનાઃ મે—મમ વૃજિનં—પાર્ષ હરન્તુ—નાશયન્તુ । વૃજિન કિં૦ ? અનર્થદં—અનર્થપ્રદમ્ । ક્વ ? નિયોગાયે—આજ્ઞાલાભે । કેષાં ? ભવતાં—ગુપ્તાકમ્ । તે કિં૦ ? ભવિનાં—પ્રાણિનાં રતિપ્રિયદાઃ—સુખવાઙ્ચિત્તપ્રદાઃ । પુનઃ કિં૦ ? નદીનાઃ—ન વિલક્ષાઃ । તે કે ? યે તીર્થાધિપા વરદમં—પ્રધાનશમં દધિરે—ધરન્તિ સ્મ । યે કિં૦ ? નદીનાઃ—સમુદ્રાઃ । કસ્યાઃ ? દયાયાઃ—કૃપાયાઃ । પુનઃ કિં૦ ? અનર્થાનાં—નિર્ગ્રન્થાનાં દમ્મઃ—કૂટં વિશિષ્ટો રતિપ્રિયઃ—કન્દર્પઃ તૌ ઘન્તીતિ તથા ॥ ૫૦ ॥

अन्वयः

ये दयायाः नदी-इनाः अनर्थ-दम्भ-वि-रति-प्रिय-दाः तीर्थ-अधिपाः वर-दमं वृधिरे, ते भविन्-रति-प्रिय-दाः, नदीनाः भवतां नियोग-आये अनर्थ-दं मे वृजिनं हरन्तु ।

शब्दार्थ

हरन्तु (घा० ह)=हुरै, नाश करे।
 वृजिनं (मू० वृजिन)=पापने।
 भवतां (मू० भवत्)=आपनी।
 नियोग=आज्ञा, आदेश।
 नियोगाये=आज्ञाना लासने विषे।
 अनर्थ=अनिष्ट, अधर्म।
 अनर्थदं=अनिष्टकारी।
 भविन्=संसारि।
 रति=सुख।
 प्रिय=अभीष्ट, वांछित।
 भविरतिप्रियदाः=संसारिओने सुख अने वांछित देनारा।
 दीन=(१) कंठाण, हरिद्र; (२) सत्त्वथी रहित।
 नदीनाः=सत्त्व सहित।
 अधिप=स्वामी, प्रभु।

तीर्थाधिपाः=तीर्थकरे।
 दम=उपशम।
 वरदमं=उत्तम उपशमने।
 वृधिरे (घा० घा)=धारण कर्तुं।
 दयायाः (मू० दया)=दयाना, अतुकम्पाना।
 अनर्थ=अविद्यमान छे द्रव्य जेने विषे जेवा, निर्धैथ।
 दम्भ=कपट।
 वि=विशेषतावाचक शब्द।
 रति=कामहेवनी पत्नी।
 प्रिय=पति।
 रतिप्रिय=रतिनो पति, कामहेव, कंदर्प।
 अनर्थदम्भविरतिप्रियदाः=निर्धै-न्यना कपट तेमज्ज विशिष्ट कंदर्पनो नाश करनारा।
 नदी=नदी, सरिता।
 नदीनाः=नदीना नाथो, सागरो।

श्लोकार्थ

तीर्थकरेनी स्तुति—

“ दयाना सागरो (समान) जेवा तेमज्ज निर्धै-न्यना कपट तथा विशिष्ट कंदर्पना विनाशक जेवा जे तीर्थ-पतिज्जे उत्तम उपशमने धारण कर्तौ, ते संसारि (जेवो)ने सुख अने वांछित अर्पण करनारा तेमज्ज दीनताथी रहित जेवा (तीर्थकरे) आपनी आज्ञाना लासने विषे अनर्थ (उत्पन्न) करनारा (अर्थात् आपनी-तीर्थकरनी आज्ञा नहि पाणवा देनारा) जेवा मारा पापनो प्रणुश करे।”—प०

* * * * *

प्रवचनप्रशंसा—

दूरीभवन् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं
 सिद्धान्तराम ! नय मा नयमालयानाम् ।
 यं त्वां बभार हृदये शमिनां समूहः
 सिद्धान्त ! रामनयमानयमालयानाम् ॥ ५१ ॥

—वसन्त०

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત !-જિનાગમ ! સ ત્વં મા-માં સિદ્ધિસૌંધં-મુક્તિધામ નય-પ્રાપય । ત્વં કિં કુર્વન્ ? દૂરીભવન્-દૂરે તિષ્ઠન્ । કેષાં ? ભવભૂતાં-સંસારિણામ્ । સિદ્ધિસૌંધં કિં ? પૃથુ-વિશાળમ્ । ભવભૂતાં કિં ? નયમાયાં-ન્યાયલક્ષ્મ્યાં નાસ્તિ લય-ૃકતાનતા યેષાં તેષામ્ । સિદ્ધો-નિષિદ્ધઃ અન્તરામઃ-આન્તરરોગો યેન તત્સં । સ કઃ ? યં ત્વાં શમિનાં સમૂહઃ-સાધુસઙ્ઘઃ હૃદયે-ચિત્તે વ્યભાર-દઘૌ । શમિનાં કિં ? રામા-રમ્યા નયાઃ-સપ્ત નયાઃ માનં-પૂજા યમા-વ્રતાનિ તેષાં આલયાનાં-મન્દિરાણામ્ ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) સિદ્ધ-અન્તર્-આમ ! સિદ્ધાન્ત ! યં ત્વાં રામ-નય-માન-યમ-આલયાનાં શમિન, સમૂહઃ હૃદયે વ્યભાર, (સઃ ત્વં) નય-મા-અ-લયાનાં ભવ-ભૂતાં દૂરીભવન્ પૃથુ સિદ્ધિ-સૌંધં મા નય ।

શબ્દાર્થ

દૂરીભવન્ (મૂં દૂરીભવત્)=દૂર રહેતો થકો.

પૃથુ=વિશાળ.

સૌંધ=મહેલ.

સિદ્ધિસૌંધં=મુક્તિરૂપી મહેલ પ્રતિ.

સિદ્ધ (ધાં)=નિષેધ કરેલ.

સિદ્ધાન્તરામ ! =નિષેધ કર્યો છે આલ્ય-ન્તર

રોગોનો જોણુ એવા ! (સં.)

નય (ધાં ની)=તું લઈ બા, ઠેરી બા.

મા (મૂં અસ્મદ્)=મને.

નય=ન્યાય, નીતિ.

લય=એકતાનપણું.

નયમાલયાનાં=ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે નથી

એકતાનપણું જેનું એવા.

ત્વાં (મૂં યુષ્મદ્)=તને.

શમિનાં (મૂં શમિન્)=ઉપશમધારીઓના.

સમૂહઃ (મૂં સમૂહ)=સમુદાય.

નય=યથાર્થ અભિપ્રાય-વિશેષ, નૈગમાદિક નય.

માન=પૂબા.

યમ=વ્રત.

આલય=ગૃહ, ધામ.

રામનયમાનયમાલયાનાં=રમ્ય નય, પૂબા અને

વ્રતના ગૃહરૂપ.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનની પ્રશંસા—

“જોણુ અંતરંગ રોગોનો નિષેધ કર્યો છે (અર્થાત્ વિનાશ કર્યો છે) એવા હે (પ્રવચન) ! હે (જૈન) આગમ ! રમ્ય (નૈગમાદિક) નયો, પૂબા અને વ્રતના નિવાસ-સ્થાનરૂપ એવા ઉપશમધારી (મુનિઓ)ના સમુદાયે તને કે જેને હૃદયમાં ધારણુ કર્યો, તે તું ન્યાયરૂપી લક્ષ્મીને વિષે એકતાન નહિ બનેલા એવા સંસારી (જનો)થી દૂર રહેતો થકો અને વિશાળ મુક્તિ-મહેલ પ્રતિ લઈ બા.”—૫૧

षण्मुखं यक्षं श्रेतवर्णं शिखिवाहनं द्वादशभुजं फलचक्रवाण-
 खड्गपाशाक्षसूत्रयुक्तदाक्षिणपाणिं नकुलचक्रधनुः-
 फलकाङ्क्षुशामययुक्तवामपाणिं चेति ।

All rights reserved.

त्रिदितां देवीं हरितालवर्णां पद्मारूढां चतुर्भुजां बाणपाशयुक्त-
 दक्षिणपाणिं धनुर्नागयुक्तवामपाणिं चेति ।

વિદિતાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સા કલ્પવલ્લિરિવ વોઽસ્તુ સુરી સુસ્વાય
રામાસુ ભાસિતતમા 'વિદિતા'ઽમિતાસુ ।
શ્રેણીષુ યા ગુણવતાં કરુણાં સરાગા
રામા સુભા સિતતમા વિદિતામિતાસુ ॥ ૫૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા વિદિતાનામ્ની સુરી-દેવી વો-ગુષ્પાકં સુસ્વાય-શર્મણે અસ્તુ । ઇવ-યથા કલ્પવલ્લિઃ સુસ્વાય ભવતિ । સા કિંવિશિષ્ટા ? રામાસુ-સ્ત્રીષુ ભાસિતતમા-અતિશોભિતા । રામાસુ કિં૦ ? અમિતાસુ-ભૂયસ્સુ । સા કા ? યા સુરી ગુણવતાં-ગુણિનાં શ્રેણીષુ-રાજીષુ સરાગા-રાગવતી વર્તતે । શ્રેણીષુ કિં૦ ? ઇતાસુ-પ્રાપ્તાસુ । કાં ? કરુણાં-કૃપામ્ । કરુણાં કિં૦ ? વિદિતાં-પતીતામ્ । યા કિંવિશિષ્ટા ? રામા-રમણીયા । પુનઃ કિં૦ ? સુભા-સુપ્રમા । પુનઃ કિં૦ ? સિતં-નિયન્ત્રિતં તમો-વૃજિનં યયા સા ॥ ૫૨ ॥

અન્વયઃ

યા રામા સુ-મા સિત-તમાઃ વિદિતાં કરુણાં ઇતાસુ ગુણવતાં શ્રેણીષુ સ-રાગા (વર્તતે), સા અમિતાસુ રામાસુ ભાસિત-તમા 'વિદિતા' સુરી કલ્પ-વલ્લિઃ ઇવ વઃ સુસ્વાય અસ્તુ ।

શબ્દાર્થ

કલ્પવલ્લિઃ (મૂં કલ્પવલ્લિ)=કલ્પવલ્લતા.

વઃ (મૂં ગુષ્પદ)=તમારા.

સુસ્વાય (મૂં સુસ્વ)=સુખને માટે.

રામાસુ (મૂં રામા)=૨મણીઓને વિષે.

ભાસિતતમા=અત્યંત શોભતી.

વિદિતા=વિદિતા (દેવી).

અમિતાસુ (મૂં અ-મિતા)=અનેક, નિઃસીમ.

શ્રેણીષુ (મૂં શ્રેણી)=પંક્તિઓને વિષે.

ગુણવતાં (મૂં ગુણવત્)=શુભીઓની.

કરુણાં (મૂં કરુણા)=કૃપાને.

સરાગા=રાગવતી, રાગિણી.

સુમા=સુંદર છે પ્રભા જેની એવી.

તમસ્=પાપ.

સિતતમાઃ=ખાંધી રાખ્યું છે પાપને જેણે એવી.

વિદિતાં (મૂં વિદિત)=પ્રસિદ્ધ.

ઇતાસુ (મૂં ઇતા)=પ્રાપ્ત થયેલ.

શ્લોકાર્થ

વિદિતા દેવીની સ્તુતિ—

“ રમણીય તેમજ અતિશય પ્રભાવાળી, તથા જણે પાપોને નિયન્ત્રિત કર્યાં છે એવી જ (દેવી) પ્રસિદ્ધ કૃપાને પ્રાપ્ત થયેલા એવા ગુણી (જનો)ની પંક્તિઓને વિષે રાગી છે, તે અનેક રમણીઓને વિષે (લાવણ્યે કરીને) અત્યંત દેદીપ્યમાન એવી વિદિતા દેવી કદપલતાની જમ (હે ભવ્ય-લોક !) તમારા સુખને અર્થે થાઓ. ”—૫૨

સ્પષ્ટીકરણ

વિદિતા દેવી—

તેરમા તીર્થંકર શ્રીવિમલનાથની શાસન-દેવીનું નામ વિદિતા છે. એને વિજયાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો હરિત વર્ણ છે. વળી એનું આસન પદ્મ છે. એને પણ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં બાણ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો ધનુષ્ય અને નાગ છે. આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૬)માં પણ આ દેવીનું સ્વરૂપ આ-લેખેલું છે. આ રહ્યો તે શ્લોક—

“ વિજયાસ્મ્બુજગા ચ વેદવાહુઃ
કનકાભા કિલ દક્ષિણદ્વિપાણ્યોઃ ।
શરપાશધરા ચ વામપાણ્યો-
વિદિતા નાગધનુર્ધરાસ્વતાદ્ વઃ ॥ ”

૧૪ શ્રીઅનન્તજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅનન્તનાથસ્ય પ્રાર્થના—

પ્રજ્ઞાવતાં તનુ તમસ્તનુતામનન્ત—

માયાઽસમેતપરમોહમલો ભવન્તમ્ ।

સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! મહતામનન્ત !

માયાઽસમેત ! પરમોહમલોભવન્તમ્ ॥ ૫૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! અનન્ત !—અનન્તજિન ! ત્વં પ્રજ્ઞાવતાં—વિદુષાં તમસ્તનુતાં—પાપ-કૃશતાં તનુ—વિસ્તારય । નાસ્તિ અન્તસ્ય—મરણસ્ય મા—લક્ષ્મીઃ તસ્યા આયો—લાભો યસ્ય તત્સં૦ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? અસમા—અસાધારણા ઇતા—ગતાઃ પરે—ત્રૈરિણો મોહો—મૌઢ્યં મલશ્ચ—પાપં યસ્માત્ સઃ । પ્રજ્ઞાવતાં કિં કુર્વતાં ? મહતાં—અર્ચયતામ્ । કં ? ભવન્તં—ત્વામ્ । માયયા—દમ્ભેન અસમેતો—રહિતઃ તત્સં૦ । ભવન્તં કિં૦ ? પરમઃ—પ્રશસ્યઃ ઝહઃ—તર્કો યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અલોભવન્તં—લોભવર્જિતમ્ ॥ ૫૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) અન્—અન્ત—મા—આય ! સ્યાદ્વાદિનાં અધિપતે ! માયા—અ—સમેત ! ‘અનન્ત !’ અસમ—ઇત—પર—મોહ—મલઃ (ત્વં) પરમ—ઝહં અ—લોભ વન્તં ભવન્તં મહતાં પ્રજ્ઞાવતાં તમસ્—તનુતાં તનુ ।

શીખ્દાર્થ

પ્રજ્ઞાવતર્ક (મૂં પ્રજ્ઞાવત્)=બુદ્ધિમાનોના.
તનુ (ઘાં તન્)=તું વિસ્તાર કર.
તનુતા=કૃશતા, પાતળાપણું.
તમસ્તનુતાં=પાપની કૃશતાને.
અનન્તમાય ! =અવિધમાન છે મરણની લક્ષ્મીને
લાભ જેને એવા ! (સં૦)
સમ=સાધારણ.
અસમેતપરમોહમલઃ=નષ્ટ થયાં છે અસાધારણ
દુશ્મનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો જેનાં
એવા.

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂં સ્યાદ્વાદિન્)=સ્યાદ્વાદીઓના,
અપેક્ષાપૂર્વક કથન કરનારાના.
અધિપતે ! (મૂં અધિપતિ)=હે નાથ, હે પ્રભો !
મહતાં (મૂં મહત્)=પૂજા કરનારા.
અનન્ત ! =હે અનન્ત (નાથ) !
સમેત=યુક્ત.
માયાઽસમેત ! =હે કપટથી રહિત !
પરમ=ઉત્કૃષ્ટ, શ્રેષ્ઠ.
પરમોહં=ઉત્કૃષ્ટ છે તર્ક જેનો એવા.
અલોભવન્તં=નિર્લોભી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથને પ્રાર્થના—

“ જને મૃત્યુની લક્ષ્મીનો લાભ અવિઘમાન છે એવા (અર્થાત્ જન્મમરણથી મુક્ત એટલે કે અક્ષય સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલા એવા હે યૌદ્ધમા તીર્થંકર) ! હે સ્યાદ્રાદ્દીઓના સ્વામિન્ ! હે નિષ્કપટી (નાથ) ! હે અનન્ત (જિનેશ્વર) ! જેનાં અસાધારણ દુરમનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો નષ્ટ થયાં છે એવો (અર્થાત્ વૈર-વિરોધ વિનાનો, સર્વજ્ઞ તેમજ નિષ્કલંકી એવો) તું, જેના તર્કો ઉત્કૃષ્ટ છે એવા તેમજ લોભ-રહિત એવા આપની પૂજા કરનારા યુદ્ધિમાનોનાં પાપોને પાતળાં કર (અર્થાત્ તેમનાં દુષ્કર્મનો નાશ કર). ”—૫૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીઅનન્તનાથ-ચરિત્ર—

નેમિચન્દ્રે ધાર હનર પ્રલોકપ્રમાણુક એક ચરિત્ર આ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને રચ્યું છે. એની ભાષા પ્રાકૃત રાખવામાં આવી છે.

* * * * *

તીર્થંકરનિકરસ્ય વિજ્ઞપ્તિ:—

ચક્રે મરાલ ઇવ યો જગતાં નિવાસં

કામોદિતાવનિધનાદૃત ! માનસે ન: ।

ઊર્વીમિવાવનિવરો વ્રજ ! તીર્થંપાનાં

કામોદિતાઽવ નિધનાદૃતમાનસેન: ॥ ૫૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થંપાનાં વ્રજ ! સ ત્વં ન:—અસ્માન્ અવ-રક્ષ, કસ્માત્ ? નિધનાત્ નાશાત્ ઇવ—યથા અવનિવરો—નૃપ: ઊર્વી—શુવં અવતિ । કામં—અત્યર્થ ઉદિત—ઉદયં પ્રાપ્ત: તત્સં૦ । ત્વં કિંવિશિષ્ટ: ? ઋતા—નષ્ટા માનસ્ય—દર્પસ્ય સેના—ચમૂર્યસ્માત્ સ: । સ ક: ? યો જિનવ્રજ: જગતાં—શુવનાનાં માનસે—ચિત્તે નિવાસં—વસતિ ચક્રે—કરોતિ સ્મ । ઇવ—યથા મરાલો—હંસો માનસે—માનસાહ્યસરસિ નિવાસં કરોતિ । કેન—સુખેન આમોદિતા—મુદિતા યે અવનિધના—નૃપા: તૈ: આદૃત:—અજ્ઞીકૃત: તત્સં૦ ॥ ૫૪ ॥

અન્વય:

ક—આમોદિત—અવનિ—ધન—આદૃત ! કામ—ઉદિત ! તીર્થંપાનાં વ્રજ ! ય: જગતાં માનસે મરાલ: (માનસે) ઇવ નિવાસં ચક્રે, (સ:) ઋત—માન—સેન: (ત્વં) અવનિ—વર: ઊર્વી ઇવ ન: નિધનાત્ અવ ।

શબ્દાર્થ

ચક્ર (ધ્રાં ક્ર)=કર્ષો.

મરાહ્લ (મૂં મરાહ)=રાજહંસ.

જગતાં (મૂંજગત)=દુનિયાઓના.

નિવાસં (મૂં નિવાસ)=(નવાસને, રહેઠાણને.

આમ્નોદિત=અત્યંત ખુશી કરેલ.

અવનિ=પૃથ્વી.

અવનિધન=પૃથ્વી છે ધન જેનું તે, પૃથ્વીપતિ,
રાજ.

આહ્લ (ઘાં હ)=અંગીકાર કરેલ, આદર કરેલ.

કામોદિતાવનિધનાહ્લત ! =હે સુખેથી અત્યંત
ખુશી કરેલા પૃથ્વી-પતિઓએ અંગીકાર
કરેલ !

માનસે (મૂં માનસ)=(૧) ચિત્તને વિષે; (૨)

માનસ (સરોવર)ને વિષે.

ઝર્વી (મૂં ઝર્વી)=પૃથ્વીને.

અવનિવરઃ=પૃથ્વીપતિ, ભૂપતિ.

વ્રજ ! (મૂં વ્રજ)=હે સમૂહ !

તીર્થપાનાં (મૂં તીર્થપ)=તીર્થપતિઓના.

ઉક્તિ (ઘાં ઉ)=ઉદ્દેશમાં આવેલ.

કામોદિત ! =હે અત્યંત ઉદ્દેશને પામેલા !

નિધનાત (મૂં નિધન)=નાશથી.

ઋત (ઘાં ઋ)=ગયેલ, નષ્ટ થયેલ.

સેના=સૈન્ય, ફોજ.

ઋતમાનસેનઃ=નષ્ટ થયું છે અભિમાનનું સૈન્ય
જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થંકર-સમૂહને વિજ્ઞપ્તિ—

“ સુખેથી આનંદિત કરેલા એવા અવનિ-પતિઓ વડે અંગીકાર કરાયેલા (અર્થાત્ સેવિત) એવા હે (તીર્થંકર-વર્ગ) ! હે અત્યંત ઉદ્દેશને પ્રાપ્ત થયેલા એવા (જિનરાજ-સમુદાય) ! હે તીર્થપતિઓના સમૂહ ! જેમ રાજહંસ માનસ (સરોવર)માં નિવાસ કરે છે, તેમ જેણે દુનિયાઓના (અર્થાત્ તેમાં વસતા જીવોના) ચિત્તમાં નિવાસ કર્યો, તે (તીર્થંકર-સમૂહ) કે જેનાથી ગર્વનું સૈન્ય પલાયન કરી ગયું તે એવો તું (તીર્થંકર-સમૂહ) જેમ પૃથ્વી-પતિ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરે છે તેમ અમારું નાશથી રક્ષણ કર. ”—૫૪

* * * * *

પ્રવચનસ્ય વિમત્તિઃ—

સ ત્વં સતત્ત્વ ! કુરુ ભક્તિમતામનન્યાં

યામાગમોહસદનં તતમોદમારમ્ ।

યશ્ચિન્તિતાર્થજનકો યમિનાં જઘાન

યામાગમો હસદનન્તતમોદમારમ્ ॥ ૫૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે આગમ !—જિનાગમ ! સ ત્વં ભક્તિમતાં—ભક્તાનાં યાં—રમાં કુરુ । (આગમઃ કિંવિશિષ્ટઃ ?)
સહ તત્ત્વેન વર્તેતે [યત્] તત્સંબોધનમ્ । યાં કિંવિશિષ્ટાં ? અનન્યાં—અસમામ્ । ત્વં કિં ? ઝહસ્ય—
તર્કસ્ય સદનં—ગૃહમ્ । સ કઃ ? યઃ સિદ્ધાન્તો યમિનાં—યતીનાં આરં—વૈરિવૃન્દં જઘાન—હન્તિ સ્મ ।
આરં કિં ? તતો—વિશાલો મોદો—હર્ષઃ તસ્ય મારો—મારણં યસ્ય તત્ । યઃ કિં ? ચિન્તિતાર્થસ્ય—
વાઙ્ચિતાર્થસ્ય જનકઃ । પુનઃ કિં ? યામાનાં—વ્રતાનાં આગમો યસ્માત્ । આરં કિંવિશિષ્ટં ?
હસતૈ—હસત્ અનન્તં ચ યત્ તમઃ—પાપં તત્પદમ્ ॥ ૫૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) સ—તત્ત્વ ! આગમ ! ચિન્તિત—અર્થ—જનકઃ યામ—આગમઃ યઃ યમિનાં તત—મોદ—મારં
હસત—અનન્ત—તમઃ—દં આરં જઘાન, સઃ ઝહ—સદનં ત્વં ભક્તિ—મતાં યાં અનન્યાં કુરુ ।

શબ્દાર્થ

તત્ત્વ=તત્ત્વ, પદાર્થ.

સતત્ત્વ ! =હે તત્ત્વે કરીને યુક્ત !

કુરુ (ધાં કુ) =કર.

ભક્તિમતાં (મૂ ભક્તિમત્) =ભક્તોની.

અનન્યાં (મૂ અનન્યા) =અસાધારણ.

યાં (મૂ યા) =લક્ષ્મીને.

આગમ ! (મૂ આગમ) =હે સિદ્ધાન્ત !

સદન=ગૃહ.

ઝહસદનં=તર્કના ગૃહરૂપ.

તત (ધાં તત્) =વિસ્તીર્ણ.

તતમોદમારં=વિસ્તીર્ણ હર્ષનું મૃત્યુ છે જે દ્વારા
એવા.

ચિન્તિત (ધાં ચિન્ત) =વાંચિત.

મોદ=હર્ષ.

જનક=ઉત્પન્ન કરનાર.

ચિન્તિતાર્થજનકઃ=વાંચિત અર્થને ઉત્પન્ન
કરનાર.

યમિનાં (મૂ યમિત્) =વ્રત ધારણ કરનારાના,
ચતિઓના.

જઘાન (ધાં હન્) =નાશ કર્યો.

યામ=વ્રત.

આગમ=આગમન.

યામાગમઃ=વ્રતોનું આગમન છે એવા જે.

હસત (ધાં હસ્) =પ્રકાશતું.

હસદનન્તતમોદં=પ્રકાશમાન તેમજ અનન્ત
એવા પાપને દેનારા.

આરં (મૂ આર) =શત્રુના સમૂહને.

પ્રલોકાર્થ

સિદ્ધાન્તને વિનતિ—

“ હે તત્ત્વોએ કરીને યુક્ત (પ્રવચન) ! હે સિદ્ધાન્ત ! વાંચિત અર્થને અર્પણ
કરનારા તેમજ જેથી વ્રતોનું આગમન છે એવા જે (સિદ્ધાન્તે) વ્રત—ધારણ કરનારા એવા
ચતિઓના, વિસ્તીર્ણ હર્ષને નાશ કરનારા તેમજ પ્રકાશમાન તથા અનન્ત એવા પાપને
પુષ્ટ કરનારા એવા શત્રુ—સમુદાયને હણ્યો, તે તર્કના ધામરૂપ એવો તું ભક્તોની
સંપત્તિને અનુપમ કર. ”—૫૫

પાતાલચર

૪૪

અહુરો

૪૪

પાતાલચર ત્રિમુખ મકરાવાહન ષટ્મુજ પદ્મલટ્પાશાયુક્ત-
 દક્ષિણાણે નકુલફલકાશ્મૃત્યુક્તચામપાણિં ચેતિ ।

અહુરો દેવી ગૌરવર્ણા પદ્મવાહનાં ચતુર્મુજાં લટ્પાશાયુક્ત-
 દક્ષિણકરાં ચર્મફલકાશ્મૃત્યુલવામહસ્તાં ચેતિ ।

All rights reserved.

અહ્કુશીદેવ્યા અભ્યર્થના—

યા વર્જિતં વ્રજમુદારગુણૈર્મુનીના—

મસ્તાઘમાનમતિ રક્ષમના દરેણ ।

શર્માહ્કુશી દિશતુ સા મમ મદ્ગ્લના—

મસ્તાઘમાનમતિરક્ષમનાદરેણ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા અહ્કુશી દેવી મમ શર્મ—સુખં દિશતુ—સૃજતુ । અહ્કુશી કિં૦ ? અસ્તા—નિરસ્તા અઘમાનયોઃ—પાપદર્પયોઃ મતિઃ—ધીઃ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અહ્કં—હેતુઃ । કેષાં ? મદ્ગ્લનાં—શિવાનામ્ । સા કા ? યા દેવી મુનીનાં વ્રજં આનમતિ—સાધુવૃન્દં પ્રણમતિ । વ્રજં કિં૦ ? અસ્તાર્ઘં—ગમ્भीરમ્ । કૈઃ ? ઉદારગુણૈઃ—સ્ફારગુણૈઃ । યા કિં૦ ? રક્ષમનાઃ—રાગચિત્તા । વ્રજં કિં૦ ? વર્જિતં—રહિતમ્ । કેન ? દરેણ—મયેન । દરેણ કિં૦ ? નાસ્તિ આદર—ઉદ્યમો યત્ર તેન ॥ ૫૬ ॥

અન્વયઃ

રક્ષ—મનાઃ યા અન્—આદરેણ દરેણ વર્જિતં ઉદાર—ગુણૈઃ અસ્તાર્ઘં મુનીનાં વ્રજં આનમતિ સા મદ્ગ્લનાં અહ્કં અસ્ત—અઘ—માન—મતિઃ ‘અહ્કુશી’ મમ શર્મ દિશતુ ।

શબ્દાર્થ

વર્જિતં (મૂં વર્જિત) = રહિત, મુક્ત.
 વ્રજં (મૂં વ્રજ) = સમૂહને.
 ઉદાર = અસાધારણ, મહાન.
 ગુણ = ગુણ.
 ઉદારગુણૈઃ = અસાધારણ ગુણો વડે.
 અસ્તાર્ઘં (મૂં અસ્ત-અઘ) = અત્યંત ગંભીર.
 આનમતિ (ધાં નમ) = પ્રણામ કરે છે.
 રક્ષ = રાગ.
 રક્ષમનાઃ = રાગમુક્ત ચિત્તવાળી.

અહ્કુશા = અંકુશી (દેવી).

મદ્ગ્લનાં (મૂં મદ્ગ્લ) = મંગલોના, કલ્યાણોના.
 મતિ = બુદ્ધિ.

અસ્તાઘમાનમતિઃ = હૃદ ફેંકી દીધી છે—ત્યજ્ય
 દીધી છે પાપ અને અભિમાનની બુદ્ધિ
 જેણે એવી.

અહ્કં (મૂં અહ્ક) = હેતુ.

આદર = ઉદ્યમ.

અનાદરેણ (મૂં અનાદર) = અવિદ્યમાન છે ઉદ્યમ
 જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

અંકુશી દેવીને વિરૂપિત—

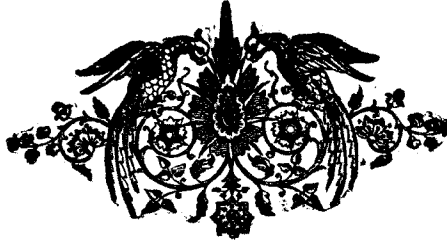
“(ગુણિ-જન પ્રતિ) રાગયુક્ત ચિત્તવાળી એવી જ (દેવી) અવિદ્યમાન છે ઉદ્ધમ જને વિષે એવા ક્ષયથી રહિત એવા તેમજ અનુપમ ગુણોએ કરીને ગંભીર એવા યતિઓના સમુદાયને પ્રણામ કરે છે, તે કદયાણીના હેતુભૂત તેમજ પાપ અને અભિમાનની બુદ્ધિથી વિમુખ એવી અંકુશી (દેવી) મને સુખ અર્પો. ”—૫૬

સ્વપ્ઠીકરણ

અંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ ચૌદમા તીર્થકર શ્રીઅનન્તનાથની શાસન-દેવી છે. એને ‘અંકુશી’ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એનો ગૌરવર્ણ છે અને પદ્મ એનું આસન છે. વળી એ ચાર હાથ વડે શોભે છે. એના જમણા બે હાથમાં ખડ્ગ (અથવા તરવાર) અને પાશ છે, જ્યારે ળીજા બે હાથમાં ક્લક (ખેટક) અને અંકુશ છે. આ દેવી પરત્વે આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૭)માં કહ્યું છે કે—

“ પદ્માસનોઞ્જવલતનુશ્ચતુરાઢ્યબાહુઃ
પાશાસિલક્ષિતસુવક્ષિણહસ્તયુગ્મા ।
વામે ચ હસ્તયુગલેઽઙ્કુશાલેટકાભ્યાં
રમ્યાઽઙ્કુશી વલયત્ત પ્રતિપક્ષવૃન્દમ્ ॥ ”—વસન્તતિલકા

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथाय नमनम्—

सद्धर्म ! 'धर्म !' भवतु प्रणतिर्विमुक्त-

मायाय ते तनुभवाय धरेश'भानोः' ।

यस्याभिधानमभवद् भविनां पवित्र-

मायायते ! ऽतनुभवाय धरेशभानोः ॥ ५७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे धर्म !—धर्मजिन ! ते—तुभ्यं प्रणतिः—प्रणामो भवतु—अस्तु । सन्—प्रधानो धर्मः—पुण्यं यस्य तत्सं० । ते किंविशिष्टाय ? विमुक्ता—त्यक्ता माया—निकृतिः येन तस्मै । पुनः किं० ? तनुभवाय—तनुजाय । कस्य ? धरेशभानोः—नृपतिभानोः । तस्मै कस्मै ? यस्याभिधानं—यन्नाम भविनां—प्राणिनां अतनुभवाय—प्राज्यशिवाय अभवत्—आसीत् । पवित्रा—पूता मा—लक्ष्मीः तस्या आयो—लाभो यस्यां एतादृशी आयतिः—उत्तरकालो यस्य तत्सं० । यस्य किं० ? धरेशवत्—मेरुवत् भानुः—प्रभा यस्य तस्य ॥ ५७ ॥

अन्वयः

(हे) सत्—धर्म ! पवित्र—मा—आय—आयते ! 'धर्म !' यस्य धरेश—भानोः अभिधानं—भविनां अ—तनु—भवाय अभवत्, (तस्मै) विमुक्त—मायाय धरेश—'भानोः' तनु—भवाय ते प्रणतिः मन्त्रतु ।

शब्दार्थ

धर्म=पुण्य.

सद्धर्म ! = प्रधान छे पुण्य जेनुं जेवा ! (सं०)

धर्म ! (मू० धर्म) = हे धर्म (नाथ) !

भवतु (धा० भू) = थाज्यो.

प्रणतिः (मू० प्रणति) = प्रणाम, नमस्कार.

विमुक्त (धा० मुच) = विशेषतः त्यज् द्विषेत्.

विमुक्तमायाय = विशेषतः त्यज् द्विषी छे माया

जेणे जेवा.

ते (मू० युष्मद्) = तने.

तनु=देह.

भव=उत्पत्ति.

तनुभवाय (मू० तनुभव) = तनुजने, पुत्रने.

धरा=पृथ्वी.

धरेश=पृथ्वीपति.

भानु=भानु (राज), धर्मनाथना पिता.

धरेशभानोः = भानु राजना.

अभिधानं (मू० अभिधान) = नाम.

अभवत् (धा० भू) = थतुं हवुं.

મવિનાં (મૂં મવિન)=સંસારીઓના.

પવિત્ર=પવિત્ર.

આચતિ=ઉત્તર કાળ.

પવિત્રમાયાચતે ! =પવિત્ર લક્ષ્મીને લાભ છે જેને વિષે એવો છે ઉત્તર કાળ જેનો એવા !

મવ=કલ્યાણ.

અતનુમવાંચ=અત્યન્ત કલ્યાણને માટે.

ધરેશ=મેરૂ (પર્વત).

માનુ=પ્રભા, તેજ.

ધરેશમાનોઃ=મેરૂના જેવું તેજ છે જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથને પ્રણામ—

“ જેનું પુણ્ય ઉત્કૃષ્ટ છે એવા હે (તીર્થંકર) ! જેને વિષે પવિત્ર (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીને લાભ છે એવા ઉત્તર કાળવાળા હે (પંદરમા તીર્થરાજ) । હે ધર્મ (નાથ) ! જેની પ્રભા મેરૂ (પર્વત)ના જેવી છે એવો તું કે જેનું નામ સંસારી (જીવો)ના અત્યન્ત કલ્યાણને માટે થયું (અને થાય છે) તેવા, કપટથી વિમુખ તેમજ ભાનુ (નામના) પૃથ્વીપતિના પુત્ર તને (મારા) પ્રણામ હોજો. ”—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

ધર્મનાથ-ચરિત્ર—

જ્યંતીચરિત્રની ટીકાની પ્રશસ્તિમાં માનતુંગસૂરિને પોતાના ગુરૂ તરીકે ઓળખાવનારા (?) ધર્મચન્દ્રગણિએ સંસ્કૃત ભાષામાં ધર્મનાથ-ચરિત્ર રચ્યું છે.

તીર્થંકરનું પુણ્ય—

આ શ્લોકમાં તીર્થંકરને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યશાળી તરીકે ઓળખાવ્યા છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે કર્મ-પ્રકૃતિના પાડવામાં આવતા શુભ અને અશુભ યાને પુણ્ય-પ્રકૃતિ અને પાપ-પ્રકૃતિઓ એમ બે વિભાગોમાં સમસ્ત પુણ્ય-પ્રકૃતિમાં તીર્થંકર-નામ-કર્મ પ્રથમ સ્થાન ભોગવે છે. આ કર્મ ઉદયમાં આવતાં તીર્થંકર યથાર્થ રીતે તીર્થંકર બને છે. અર્થાત્ ભવિષ્યમાં વાસ્તવિક તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરનારા હોવાને લીધે જન્મથી તીર્થંકર તરીકે જે ઓળખાતા હતા, તે હવે ખરેખર ‘તીર્થંકર’ થાય છે. આ નામ-કર્મના પ્રતાપથી તેઓ અનેક અતિશયો, દેવકૃત સમૃદ્ધિ વિગેરેથી અલંકૃત બને છે તેમજ આને લઈને તો તેઓ ‘તીર્થ’ પ્રવર્તાવે છે. આવી વિશેષતાઓનો અન્ય સર્વજ્ઞોમાં સહજ અભાવ હોવાને લીધે તો તે વ્યક્તિઓને ‘સામાન્ય-કેવલી’ તરીકે સંબોધવામાં આવે છે. વળી એવા કેવલ-જ્ઞાનીઓ તીર્થંકરની પર્ષદામાં હાજર રહે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને પ્રદક્ષિણા પણ દે છે. આ બધું તેમનું અસાધારણ પુણ્ય સૂચવે છે.

પ્રભુના નામનો પ્રભાવ—

અત્ર ધર્મનાથની સ્તુતિ કરતાં જે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આપનું નામ માંગલ્યકારી છે તે યથાર્થ છે, કેમકે માનતુંગસૂરિએ પણ ભક્ત્યામરસ્તોત્રના ૩૬ મા અને ૩૭ મા પદમાં

अथोः १७६६७७ ३००० ३० ३० जिनेश्वरना नाम-कीर्तनथी अतिशय हाङ्गु हावानल तेभञ्ज विषमभां
विषम विषधर पण्य शांत थर्ध्णय छे.

+ + + + +

जिनपंक्त्याः स्तुतिः

दन्दह्यते स्म दमहव्यभुजा जिनाली
संपन्नरागमरमानवनी रदाभाः ।
कीर्त्तीः करोतु दधती कुशलानि सा सत्-
सम्पन्नरागमरमानवनीरदाभा ॥ ५८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा जिनाली कुशलानि-शिवानि करोतु-दिशतु । सा किं कुर्वती ? दधती-विभ्रती ।
काः ? कीर्त्तीः-श्लोकान् । सा किं० ? सती-सत्तमा संपद्-विभ्रूतिः यस्या सा । सा पुनः किं० ?
नरागमानां-मनुजतरूणां रमायां-श्रियां नवनरीरदाभा-नवमेघसमा । सा का ? या जिनाली
संपन्नौ-संजातौ रागमरौ-प्रेममरणौ यस्मात् ईदृशो यो मानः-स्मयः तद्रूपा वनीः-काननानि
दन्दह्यते स्म । केन ? दमहव्यभुजा-शमाग्निना । कीर्त्तीः किं० ? रदा-दन्ताः तद्वत् आभा-शोभा
यासां ताः ॥ ५८ ॥

अन्वयः

(या जिन-आली) संपन्न-राग-मर-मान-वनीः दम-हव्य-भुजा दन्दह्यते स्म, सा रद-
आभाः कीर्त्तीः दधती सत्-संपद् नर-अगम-रमा-नव-नीरद-आभा जिन-आली कुशलानि
करोतु ।

१ आ रबो ते ७६६७७—

“ कल्पान्तकालपवनोद्धतवाह्निकल्पं
वावानलं ज्वलितमुज्ज्वलमुत्स्फुलिङ्गम् ।
बिभ्रत् जिघत्सुमिव संमुखमापतन्तं
त्वन्नामकीर्तनजलं शमयत्यशेषम् ॥
रक्तेक्षणं समदकोकिलकण्ठनीलं
क्रोधोद्धतं फणिनमुत्फणमापतन्तम् ।
आक्रामति क्रमयुगेन निरस्तशङ्क-
स्त्वन्नामनागदमनी हृदि यस्य पुंसः ॥ ”

શબ્દાર્થ

દન્વહ્યતે સ્મ (ધા૦ વહ) = વારંવાર ખાળતી હુવી.
 હૃદ્ય = હોમવા લાયક પદાર્થ.
 હૃદ્યમુજ્જ = અગ્નિ.
 દમહૃદ્યમુજ્જા = ઉપશમરૂપી અગ્નિ વડે.
 આલી = શ્રેણિ.
 જિનાલી = તીર્થંકરોની શ્રેણિ.
 સંપન્ન (ધા૦ પદ્) = ઉત્પન્ન થયેલ.
 રાગ = સ્નેહ, પ્રેમ.
 વની = જંગલ, વન.
 સંપન્નરાગમરમાનવની = ઉત્પન્ન થયાં છે પ્રેમ
 અને મરણ જેમાંથી એવા અભિમાનરૂપી
 વનોને.
 રવ = દાંત.

રવામા: (મૂ૦ રવામા) = દાંતના સમાન કાંતિ છે
 જેની એવી.
 કીર્તી: (મૂ૦ કીર્તિ) = કીર્તિઓને, યશને.
 વધતી (ધા૦ ધા) = ધારણ કરતી.
 કુશલાનિ (મૂ૦ કુશલ) = કલ્યાણોને.
 સંપદ્ = સંપત્તિ, વૈભવ.
 સત્સંપદ્ = ઉત્તમ છે સંપત્તિ જેની એવી.
 નર = મનુષ્ય.
 અગમ = તરૂ, વૃક્ષ.
 રમા = લક્ષ્મી.
 નીરવ = મેઘ.
 નરાગમરમાનવનીરવામા = મનુષ્યરૂપ વૃક્ષોની
 લક્ષ્મી પ્રતિ નવીન મેઘસમાન.

પ્રલોકાર્થ

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ જમાંથી પ્રેમ અને મરણ ઉત્પન્ન થયાં છે એવા ^૧અભિમાનરૂપ વનોને ઉપશમરૂપ
 અગ્નિ વડે જે (જિન-શ્રેણિએ) વારંવાર ખાળ્યાં, તે (શ્વેત) દાંતના જેવી શોભાયમાન
 (ઉજ્જવલ) કીર્તિઓને ધારણ કરનારી તથા પ્રશંસનીય સંપત્તિવાળી તેમજ મનુષ્યરૂપી
 વૃક્ષોની લક્ષ્મીને (વિસ્તાર કરવામાં) નવીન મેઘસમાન એવી તે જિન-શ્રેણિ (હે ભગ્ય-
 લોક ! તમારું) કલ્યાણ કરો. ”—૫૮

સ્પષ્ટીકરણ

ચરણ-સદૃશતા—

આ પદના ચતુર્થ ચરણમાં અને દ્વિતીય ચરણમાં ક્ષત અન્તિમ વિસર્ગ સિવાય સદૃશતા
 છે. પરંતુ એથી કરીને આ પદ દૂષિત ગણાય નહિ, કેમકે

“ યમકલ્પેષચિત્રેષુ, જવયોર્બલયોર્ન મિત્વ ।
 નાનુસ્વારવિસર્ગૌ ચ, ચિત્રમદ્ભાય સંમતૌ ॥ ”

+ + + + +

૧ વિચારો અભિમાનને વશ થયેલા દુર્યોધન, રાવણ વિગેરેની થયેલી પાપમાલી.

जिनवाण्या विचारः—

वाचंयमैधृतवती धरणीव गुर्वी

सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।

सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—

सत्काऽऽमसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ५९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा वाग्-वाणी सतां-विदुषां आमसङ्गं-रोगप्रसङ्गं व्यथयतु-दलयतु । आमसङ्गं किं० ? प्रथितं-प्रतीतम् । वाक् किं० ? जिनेन्द्रसत्का-जिनसंबन्धिनी । पुनः किं० ? नास्ति रसः-आदरो यस्याः सा । कस्याः ? जरसो-जरायाः । पुनः किं० ? अपगतो मानो-गर्वो यस्याः सा । सा का ? या वाग् वाचंयमैः-साधुभिः धृतवती-धृताऽस्ति । या किं० ? गुर्वी-महती, इव-यथा धरणी-भूमी गुर्वी भवति । या किं० ? सतां-उत्तमानां कामानां-अभिलाषाणां सङ्गमः-सङ्गः स एव रसाजो-द्रुमः तत्र रसस्य-नीरस्य उपमानं-उपमा यस्याः सा ॥ ५९ ॥

अन्वयः

(या) वाचंयमैः धृतवती धरणी इव गुर्वी सत्-काम-सङ्गम-रसाज-रस-उपमाना, सा जिन-इन्द्र-सत्का जरसः अ-रसा अप-माना वाक् सतां प्रथितं आम-सङ्गं व्यथयतु ।

शब्दार्थ

वाचंयमैः (मू० वाचंयम)=भुनिवशे वडे.
 धृतवती (घा० धृ)=धारणु करायेवी (छे).
 धरणी=पृथ्वी.
 गुर्वी (मू० गुरु)=विशाण.
 सङ्गम=संगम, ऐकडा भणुं ते.
 रसाज=वृक्ष, ओड.
 रस=जणी.
 सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना=उत्तम अलि-
 दाषाओना संगमरूप वृक्ष प्रति जणीनी
 उपमा (घटे) छे जेने ऐवी.
 सतां (मू० सत्)=सज्जनाना.

वाक् (मू० वाच्)=वाणी.
 व्यथयतु (घा० व्यथ्)=दृणी नाजो.
 प्रथितं (मू० प्रथित)=प्रसिद्ध, विख्यात.
 जिनेन्द्रसत्का=जिनपतिविषयक, तीर्थकर
 संबन्धी.
 सङ्ग=प्रसंग, सोपत.
 आमसङ्गं=रोगना प्रसंगे.
 रस=आदर.
 अरसा=आदर रहित.
 जरसः (मू० जरस्)=वृद्ध अवस्थानो.
 अपमाना=नष्ट थयो छे गर्व जेथी ऐवी.

१ ' यमैवधृता ' इति पाठान्तरम् । २ ' अवधृता ' इत्यपि पाठः ।

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો વિચાર—

“ જ મુનિવરો વડે ધારણ કરાયેલી છે, તથા જે પૃથ્વીના જેવી વિશાળ છે તેમજ જે ઉત્તમ અભિલાષાઓના સંગમરૂપ વૃક્ષને (પલ્લવિત કરવામાં) જલસમાન છે, તે જિનેન્દ્ર-વિષપક (અર્થાત્ જિનેશ્વરે પ્રપેક્ષી એવી) તથા વૃક્ષ અવસ્થાનો અનાદર કરનારી તેમજ જેણે ગર્વનો નાશ કર્યો એવી વાણી સત્પુરુષોના (જગત્) પ્રસિદ્ધ રાગના પ્રસંગને દર્શી નાખે. ”—૫૬

* * * * *

પ્રજ્ઞાસિદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંપ્રાપયત્યસુમતઃ કવિકોટિકામ્યાં

પ્રજ્ઞાસિકામિતરસામરોચિતા યા ।

સા કેકિનં ગતવતી ઘતુ દુષ્ટદોષાન્

‘પ્રજ્ઞાસિકા’મિતરસા મમ રોચિતાયા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા પ્રજ્ઞાસિકા દેવી મમ દુષ્ટદોષાન્-નિષ્ઠુરાદીનવાન્ ઘતુ-નિરસ્યતુ । સા કિં૦ ? ગતવતી-યાતા । કં ? કેકિનં-મયૂરમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અમિતો-માનાતીતો રસો-બલં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? રોચિતઃ-શોભિતઃ આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા દેવી પ્રજ્ઞાસિકા-મિતરસા-પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનવાચ્છિતશ્રુત્યં અસુમતઃ-પ્રાણિનઃ પ્રાપયતિ-નયતિ । સા કિં૦ ? કવિકોટયા કામ્યા-શાક્ષિતામ્ । યા કિં૦ ? અમરેષુ-દેવેષુ ડચિતા-યોગ્યા ॥ ૬૦ ॥

અન્વયઃ

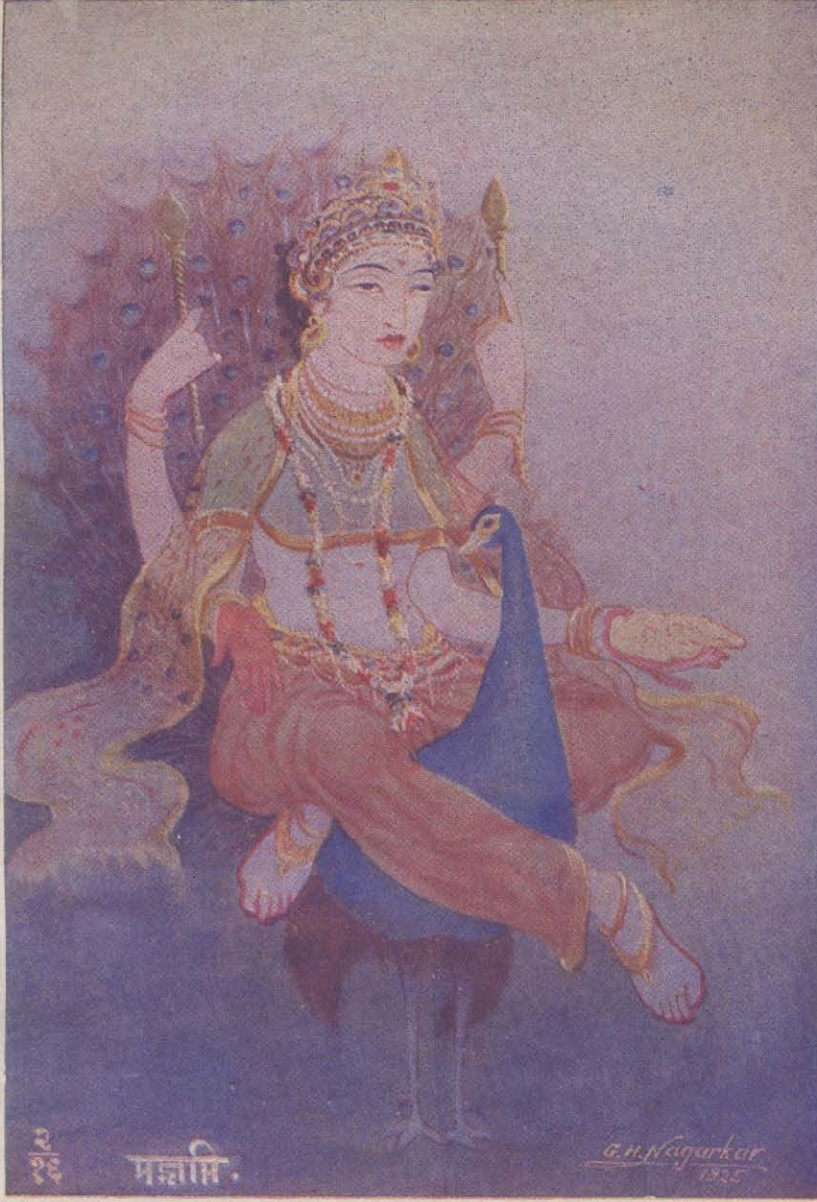
યા અમર-ડચિતા અસુમતઃ કવિ-કોટિ-કામ્યાં પ્રજ્ઞાસિકામિત-રસાં સંપ્રાપયતિ, સા કેકિનં ગતવતી અમિત-રસા રોચિત-આયા ‘પ્રજ્ઞાસિકા’ મમ દુષ્ટ-દોષાન્ ઘતુ ।

શબ્દાર્થ

સંપ્રાપયતિ (ધા૦ આપ્)=દોરી લઈ લાય છે.
કવિ=(૧) કાવ્ય રચનાર; (૨) પદ્ધિડત.
કામ્ય=વાંછિત, અભીષ્ટ.

કવિકોટિકામ્યાં=કરોડો કવિઓએ ઇચ્છેલ.
પ્રજ્ઞાસિકા=પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાન.
રસા=ભૂમિ.

૧ ‘દુષ્ટાદીનવાન્’ इत्यपि पाठः ।

निर्वाणकलिकायाम्—

“प्रज्ञसिं श्वेतवर्णां मयूरवाहनां चतुर्भुजां वरदशक्तियुक्तदक्षिणकरां
मातुलिङ्गराक्तियुक्तवाहमस्तां चेति ।”

नि. सा. प्रेस.

પ્રજ્ઞતિકામિતરસાં=પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનની ઇષ્ટ ભૂમિ પ્રતિ.
 અમરોચિતા=દેવોને વિષે યોગ્ય.
 કેકિનં (મૂં કેકિન્)=મયૂરને, મોરને.
 ગતવતી (ઘાં ગમ્)=પ્રાપ્ત થયેલી.
 ઘતુ (ઘાં ઘો)=કાપી નાખો, નાશ કરો.
 હુષ્ટ=હુષ્ટ, ખરાબ.

હુષ્ટદોષાન્=હુષ્ટ દોષોને.
 પ્રજ્ઞતિકા=પ્રજ્ઞસિકા (દેવી).
 રસ=બળ, પરાક્રમ.
 અમિતરસા=અનુપમ છે પરાક્રમ જેનું એવી.
 રોચિત=શોભાયમાન.
 રોચિતાયા=સુશોભિત છે લાલ જેથી એવી.

શ્લોકાર્થ

પ્રજ્ઞમિ દેવીની સ્તુતિ—

“ જ દેવોને વિષે યોગ્ય છે તથા જ કરોડો કવિઓએ વાંચ્યા કરેલી એવી પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનની ઇષ્ટ ભૂમિ પ્રતિ પ્રાણીને દોરી લઇ બપ છે, તે મયૂરના ઉપર આરોહણ કરનારી, તથા અનુપમ પરાક્રમવાળી તેમજ જ દ્વારા સુશોભિત લાલ છે એવી પ્રજ્ઞાપતિ (દેવી) મારા હુષ્ટ દોષોનો વિનાશ કરો. ”—૬૦

સ્પષ્ટીકરણ

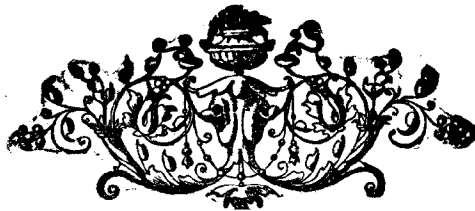
પ્રજ્ઞમિ દેવીનું સ્વરૂપ—

રોહિણી પ્રમુખ ૧૬ વિદ્યા-દેવીઓમાં એક પ્રજ્ઞપિતિ નામની પણ વિદ્યા-દેવી છે. આનો વર્ણ કમલસમાન છે અને એને મોરનું વાહન છે. વિશેષમાં એના બે હાથ શક્તિ અને કમલથી શોભે છે. આ પાત નીચેના શ્લોક ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ શક્તિસરોરુહહસ્તા, મયૂરકૃતયાનલીલયા કલિતા ।
 પ્રજ્ઞતિર્વિજ્ઞતિં, શૃણોતુ નઃ કમલપત્રામા ॥ ”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

આ દેવીની સ્તુતિના સંબંધમાં એટલું ઉમેરવું આવશ્યક સમજાય છે કે અત્ર પણ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું અનુકરણ કરવામાં આંચું હોય એમ લાગે છે.

૧ નિર્વાણ-કલિકામાં આથી જુદું સ્વરૂપ આલેખવામાં આંચું છે. જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૧૮૬).

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

यं स्तौति 'शान्ति'जिनमिन्द्रततिर्नितान्तं

श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामम् ।

शान्तिं सुरीभिरभिनूत ! नुदन् स नुन्न—

श्रीजातरूप ! तनु कान्तरसाभिरामम् ॥ ६१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

स त्वं शान्ति—शिवं तनु—विस्तारय । जनानामिति गम्यम् । हे अभिनूत !—स्तुत ! ।
काभिः ? सुरीभिः—देवीभिः । त्वं किं कुर्वन् ? नुदन्—व्यथयन् । कं ? आमं—रोगम् ।
नुन्न—निरस्तं श्रीजातस्य—कामस्य रूपं—स्वरूपं येन तत्सं० । सुरीभिः किं० ? कान्ता—मनोज्ञा
रसाः—शृङ्गारादयो यासां ताभिः । स कः ? यं—शान्तिजिनं इन्द्रततिः स्तौति नितान्तं—
निरन्तरम् । यं किं० ? श्रीजातरूपस्य—श्रीयुक्तस्वर्णस्य सैमा तनुः—शरीरं तत्र कान्तो रसो—
बलं तेनाभिरामः—सुन्दरस्तम् ॥ ६१ ॥

अन्वयः

यं श्री—जातरूप—तनु—कान्त—रस—अभिरामं 'शान्ति'—जिनं इन्द्र—ततिः नितान्तं स्तौति, सः
(त्वं) कान्त—रसाभिः सुरीभिः अभिनूत ! नुन्न—श्रीजात—रूप ! आमं नुदन् शान्तिं तनु ।

शब्दार्थ

स्तौति (धा० स्तु)=स्तवे छे, स्तुति करे छे.
शान्ति=शान्ति(नाथ), सोणभा तीर्थकर.
शान्तिजिनं=शान्ति जिनेश्वरने.
इन्द्र=सुरपति.
तति=श्रेष्ठि, पंडित.
इन्द्रततिः=सुरपतिओणी श्रेष्ठि.
नितान्तं=निरंतर.
श्री=लक्ष्मी.
जातरूप=सुवर्ण, सोनुं.

अभिराम=मनोहर, सुन्दर.

श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामं=लक्ष्मीयुक्त
सुवर्णसमान शरीरने विषे सुंदर भण
वडे मनोहर.

शान्ति (मू० शान्ति)=शान्तिने.

सुरीभिः (मू० सुरी)=देवीओ वडे.

अभिनूत ! (धा० नू)=डे स्तुति करयेद !

नुदन् (मू० नुदत)=पीडा करतो.

नुन्न (धा० नुद्)=परास्त करेद.

શ્રીજાત=કંઠર્પ, મહન.

રૂપ=સ્વરૂપ.

નુજ્જશ્રીજાતરૂપ ! =પરાસ્ત કર્યું છે મહનના સ્વરૂપને જેણે એવા ! (સં૦)

તન્નુ (ધા૦ તન્) =તું વિસ્તાર કર.

રસ=(શૃંગારાદિક) રસ.

કાન્તરસાસિઃ=મનોહર છે રસો જેના એવી.

આમં (મૂ૦ આમ) =રોગને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ—

“ લક્ષ્મીયુક્ત સુવર્ણના સમાન શરીરને વિષે સુંદર બળ વડે મનોહર એવા જે શાન્તિ જિનેશ્વરની સુર-પતિએનો સમુદાય નિરંતર સ્તુતિ કરે છે, તે તું હે મનોહર (શૃંગારાદિક) રસવાળી એવી દિવ્યાંગનો વડે સ્તુતિ કરાયેલ (નાથ) ! વળી કંઠર્પના રૂપને જેણે પરાસ્ત કર્યું છે એવા (અર્થાત્ અનુપમ સૌન્દર્યથી વિભૂષિત વીતરાગ) ! (મનુષ્યોના) રોગને પીડા કરતો (અર્થાત્ તેને દૂર કરીને) (તેમની) શાન્તિનો વિસ્તાર કર. ”—૬૧

સ્પષ્ટીકરણ

શૃંગારાદિક રસો—

મોટે ભાગે રસોની સંખ્યા આઠની ગણવામાં આવે છે અને આ આઠ રસોથી શૃંગાર, હાસ્ય, કરુણા, રૌદ્ર, વીર, ભયાનક, બીભત્સ અને અદ્ભુત રસો સમજવામાં આવે છે;^૧ પરંતુ કવચિત્ આ શૃંગારાદિક આઠ રસો ઉપરાંત શાન્તિ, વાત્સલ્ય અને ભક્તિ એ ત્રણનો પણ ‘રસ’ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે અને તેમ થતાં રસોની સંખ્યા અગ્યારની થાય છે.

શ્રીશાન્તિનાથનાં ચરિત્રો—

જેમ અન્ય તીર્થકરોના સંબંધમાં તેમના જીવનના ઉપર પ્રકાશ પાડનારાં સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં ચરિત્રો પરત્વે આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા, તેમ અત્ર પણ શાન્તિનાથ-ચરિત્ર પરત્વે જે શબ્દ લખવા આવશ્યક સમજાય છે. જૈન ગ્રન્થાવલી પ્રમાણે આ સોળમા તીર્થકર શ્રીશાન્તિનાથનાં ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત ભાષામાં અને ચાર સંસ્કૃત ભાષામાં કાવ્યરૂપે લખાયેલાં છે. તેમાં ૧૨૧૦૦ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિના ગુરૂ શ્રીદેવચન્દ્રે, ૫૫૭૪ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીમાણિક્યચન્દ્ર અને ૪૮૫૫ ગાથાનું એક ચરિત્ર શ્રીમુનિદેવે રચેલ છે. આ તો પ્રાકૃત કાવ્યોની વાત થઈ. હવે સંસ્કૃત કાવ્યો પરત્વે વિચાર કરીએ. તેમાં શ્રીઅજિતપ્રભે ૪૯૨૮ શ્લોકનું એક કાવ્ય, શ્રીમુનિભદ્રે^૨ ૬૨૭૨ શ્લોકનું અને શ્રીદેવાનંદના શિષ્ય શ્રીકનકપ્રભે ૧૬૩ પત્રાત્મક કાવ્ય રચેલ છે. પાંચ મહાકાવ્યમાં અનિતમ તેમજ ઉત્તમ ગણાતા ‘નૈષધીય ચરિત’ના પાદ-પૂર્તિરૂપ ‘શાન્તિનાથ-ચરિત્ર સ્પૃતસંધાનમહાકાવ્ય’ જેવા આશ્ચર્યજનક કાવ્યના કર્તા ઉપાધ્યાય મેઘવિજયજીએ રચ્યું છે. આ ઉપરાંત શ્રીભાવચન્દ્રે તેમજ શ્રીઉદયસાગરે જે ચરિત્રો ‘ગદ્યમાં રચ્યાં છે.

૧ સરખાવો—

“ શૃંગારહાસ્યકરુણા-રૌદ્રવીરમયાનકાઃ ।

લીમત્સામ્બુતસંજ્ઞૌ ચે-ત્યદ્વૌ નાટ્યે રસાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ”—કાવ્ય-પ્રકાશ

૨ આ કાવ્ય ‘શ્રીયશોવિજયજૈનગ્રન્થમાલા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૩ આ કાવ્ય ‘જૈનવિવિધસાહિત્યશાસ્ત્રમાલા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૪ શાન્તિનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં ‘જૈનધર્મપ્રસારકસભા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે.

જિનેશ્વરેભ્યઃ પ્રાર્થના—

રાજીભિરર્ચિતપદાઽમૃતભોજનાનાં
મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ।
પુંસાં દદાતુ કુશલં જિનરાજમાલા—
ઽમન્દારવાઽરમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનરાજમાલા—જિનેન્દ્રાલી પુંસાં—નૃણાં કુશલં—શિવં દદાતુ—દિશતુ । માલા કિં૦ ? રાજીભિઃ—શ્રેણીભિઃ અર્ચિતૌ—પૂજિતૌ પદૌ—પાદૌ યસ્યાઃ સા । કેષાં ? અમૃતભોજનાનાં—દેવાનામ્ । અમૃતભોજનાનાં કિં૦ ? મન્દારાર્ણા—કલ્પદ્રુપુષ્પાણાં વારઃ—સમૂહો મળયો—રત્નાનિ તૈઃ માલિતં—કલિતં મસ્તકં—શિરો યેષાં તેષામ્ । માલા કિં૦ ? અમન્દો—ગમ્ભીરઃ આરવઃ—શબ્દો યસ્યાઃ સા । અરં—અત્યર્થમ્ । કુશલં કિં૦ ? અણિમ્નાં—લઘ્વિવિશેષાણાં આલિઃ—શ્રેણિઃ તસ્યા તા—રમા યત્ર તત્ । પુંસાં કિં૦ ? અસ્તં—ગતં કં—સુખં યેષાં તેષામ્ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

મન્દાર—વાર—મણિ—માલિત—મસ્તકાનાં અમૃત—ભોજનાનાં રાજીભિઃ અર્ચિત—પદા અ—મન્દ—આરવા જિન—રાજન્—માલા અસ્ત—કાનાં પુંસાં અણિમન્—આલિ—તં કુશલં અરં દદાતુ ।

શબ્દાર્થ

રાજીભિઃ (મૂ૦ રાજી)=પંક્તિએ વડે.
અર્ચિત (ધા૦ અર્ચ)=પૂજિત.
પદ=ચરણુ.
અર્ચિતપદા=પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવી.
ભોજન=આહાર.
અમૃતભોજન=અમૃત છે આહાર જેનો તે, દેવ.
અમૃતભોજનાનાં=દેવોની.
મન્દાર=મન્દાર, કલ્પવૃક્ષતું કુસુમ.
વાર=સમૂહ.
મણિ=રત્ન.
માલિત=શોભિત.
મસ્તક=શીર્ષ, માથું.

મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનાં=મન્દારના
સમૂહ અને રત્નો વડે શોભે છે મસ્તકો
જેમનાં એવા.
પુંસાં (મૂ૦ પુંસ)=પુરુષોને.
દદાતુ (ધા૦ દા)=અર્પો.
કુશલં (મૂ૦ કુશલ)=કલ્યાણને.
માલા=હાર, શ્રેણિ.
રાજન્=પ્રભુ.
જિનરાજમાલા=જિનેશ્વરની શ્રેણિ.
અમન્દ=ગમ્ભીર.
આરવ=ધ્વનિ.
અમન્દારવા=ગમ્ભીર છે ધ્વનિ જેનો એવી.

અરં=અત્યન્ત.
અણિમન્=અણિમા નામની સિદ્ધિ.
તા=લક્ષ્મી.

અણિમાલિતં=અણિમાદિકની શ્રેણિની લક્ષ્મી
છે જ્યાં એવું.
અસ્તકાનાં=જતું રહ્યું છે સુખ જેમનું એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“ જેમનાં મરતકો કટપવૃક્ષનાં કુસુમોના સમૂહ અને રત્નો વડે વિભૂષિત છે એવા અમરોની પંકિતઓ વડે જેનાં ચરણો પૂજ્યેશાં છે એવી તેમજ ગંભીર ધ્વનિવાળી એવી જિનેશ્વરોની શ્રેણિ, જેમનું સુખ જતું રહ્યું છે એવા પુરુષોને ‘અણિમાદિકની શ્રેણિની લક્ષ્મીથી યુક્ત એવું કલ્યાણ સર્વથા સમર્પો.’ ”—૬૨

* * * * *

જિનાગમસ્ય માધુર્યમ્—

યો ગોસ્તનીમધુરતાં નિજહાર હાનિ—

ચિહ્નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર ! ।

માધુર્યમેતિ ન તવાધિશુચૌ મધુત્વ—

ચિહ્ના સિતા જિનવરાગમ ! હારિવારઃ ॥ ૬૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જિનવરાગમ !—સિદ્ધાન્ત ! તવ માધુર્ય—મધુરત્વં સિતા—શર્કરા નૈતિ—ન યાતિ । સિતા કિં૦ ? મધુરત્વેન ચિહ્ના—જિતા । તવ કિં૦ ? હારિવારઃ—ક્રાન્તનીરસ્ય । ક્વ ? આધિ-શુચૌ—ચિત્તપીઠાગ્નૌ । તવ કિં૦ ? તસ્ય । તસ્ય કસ્ય ? યઃ—સિદ્ધાન્તઃ ગોસ્તનીમધુરતાં—દ્રાક્ષામાધુર્ય નિજહાર—નિરાકરોતિ સ્મ । યઃ કિં૦ ? હાનિચિહ્ન-ક્ષયમિત્ । નાશિતઃ—પ્રણાશિતઃ આજિનવરાગમહારીણાં—યુદ્ધનવપ્રેમવૃહદ્વૈરિણાં વારઃ—સમૂહો યેન તત્સં૦ । શસયોરૈકયાત્ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગોસ્તની—મધુરતાં નિજહાર, હાનિ—ચિહ્ન (ચ વર્તતે), (તસ્ય) આધિ—શુચૌ હારિ—વારઃ તવ માધુર્ય (હે) નાશિત—આજિ—નવ—રાગ—મહત્—અરિ—વાર ! જિન—વર—આગમ ! મધુત્વ—ચિહ્ના સિતા ન ણતિ ।

૧ આ અણિમાદિક સિદ્ધિઓના યતિકંચિત્ સ્વરૂપ સાથે જુઓ પૃ૦ ૬૮, ૬૯. આવી બીજી અનેક શક્તિઓનું સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્ર, ઋષભદેવ—અરિત્ર વિગેરે ગ્રન્થોમાંથી મળી શકે છે.

શબ્દાર્થ

ગોસ્તમી=દ્રાક્ષા, ઠરાખ.
 મધુરતા=માધુર્ય, મીઠાશ.
 ગોસ્તનીમધુરતા=ઠરાખની મીઠાશને.
 નિજહાર (ઘાં હ)=નિરાકાર કર્યો.
 હાનિ=નાશ, ક્ષય.
 છિદ્=છેદવું, નાશ કરવો.
 હાનિચ્છિદ્=ક્ષયનો નાશ કરનાર.
 નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર!=વિનાશ કર્યો છે
 સંગ્રામ, નૂતન અભિલાષા તેમજ મહાવૈરીના
 સમુદાયનો જેણે એવા ! (સં૦)
 માધુર્ય (મૂં માધુર્ય)=મીઠાશને.

પતિ (ઘાં ઙ)=પામે છે.
 આધિ=માનસિક પીડા.
 શુચિ=અગ્નિ.
 આધિશુચૌ=માનસિક પીડારૂપ અગ્નિને વિષે.
 મધુત્વ=મીઠાશ.
 છિન્ન (ઘાં છિદ્)=કાપી નાંખેલ, છતાયેલ.
 મધુત્વચ્છિન્ના=મીઠાશ વડે છતાયેલી.
 સિતા=શર્કરા, સાકર.
 જિનવરાગમ !=હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત !
 વાર્=જળ.
 હારિવાર!=મનોહર છે જળ જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમની અપૂર્વ મીઠાશ—

“ જેણે સંગ્રામ, નૂતન અભિલાષા તેમજ કદા શત્રુઓના સમુદાયનો વિનાશ કર્યો છે એવા હે (પ્રવચન) ! હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત ! જેણે દ્રાક્ષની મીઠાશને પરાસ્ત કરી તેમજ જેણે ક્ષયનો અંત આણ્યો, તે માનસિક પીડારૂપી અગ્નિને (શાંત કરવામાં) મનોહર જલસમાન એવા તારા માધુર્યને મીઠાશ વડે છતાયેલી સાકર પામી શકતી નથી. ”—૬૩

સ્પષ્ટીકરણ

ચરણ—સમાનતા—

આ પદના ચતુર્થ ચરણમાં ‘સિતા’ પદમાં સકાર હોવાથી અને અન્તમાં વિસર્ગની અધિકતા હોવાથી એ ચરણ દ્વિતીય ચરણની સાથે તદન મળતું આવતું નથી, વાસ્તે આ પદ દૂષિત છે એમ માનનારે નિમ્ન લિખિત પ્રલોક તરફ તેમજ ૧૦૪ માં પૃષ્ઠ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો જોઈએ.

“ રલયોર્ડલયોઞ્ચૈવ, શસયોર્ઘવયોસ્તથા ।

વદન્ત્યેવાં ચ સાવર્ણ્ય—મલદ્વારવિકો જનાઃ ॥”

—સારસ્વત ંયાકરણ, શ્લો૦ ૧૮

* * * * *

गरुडयक्षं वराहाहनं क्रोडवदनं श्यामवर्णं चतुर्भुजं वीजपूरक-
 निर्वाणीं देवीं गौरवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां पुस्तकाल्पल-
 पद्मयुक्तदक्षिणपाणिं नकुलक्षमूत्रायामपाणिं चेति । All rights reserved. युक्तदक्षिणकरां कमण्डलुकमलयुत्त्वामहस्तां चेति ।

Lakshmi Art, Bombay 8

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता

निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।

मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं सुराणां

‘निर्वाणि’ ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ६४ ॥ १६ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे निर्वाणि !—निर्वाणीदेवि ! त्वं मां शर्मणां—सुखानां गृहं—मन्दिरं विधेहि—कुरु । गृहं किं० ? पृथु—विशालम् । इह—लोके । त्वं किं० ? सुराणां कान्ता—सुरी । पुनः किं० ? नीरसन-राणां—दरिद्रिणां उचितदा—योग्यप्रदा । पुनः किं० ? श्रीआचिरेयचरणान्तिके—श्रीशान्तिनाथ-पदनिकटे सक्तं—लीनं चित्तं—मनो यस्याः सा । पुनः किं० ? निर्वाणिनी—सुखिनी । पुनः किं० ? रसनेन—मेखळया रोचितं—ओभितं देहं—वपुः तेन कान्ता—रमणीया ॥ ६४ ॥

अन्वयः

‘निर्वाणि’ ! श्री—आचिरेय—चरण—अन्तिक—सक्त—चित्ता निर्वाणिनी रसन—रोचित—देह—कान्ता नीरस—नर—उचित—दा सुराणां कान्ता (त्वं) मां इह शर्मणां पृथु गृहं विधेहि ।

शुद्धार्थ

आचिरेय=अचिरा विषयक, अचिराना पुत्र,
शांतिनाथ.

चरण=पग.

अन्तिक=समीपता, पासपक्षं.

सक्त (घा० सञ्)=दीन, आसक्त.

चित्त=मन.

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता=श्रीशांति-
नाथना यशुनी समीपताने विधे दीन
थयेद्वं छे मन जेतुं येनी.

निर्वाणिनी=सुभी.

रसन=कटि-भेभला, क'डोरो.

रसनरोचितदेहकान्ता=कटि-भेभला वडे सुशो-
बित शरीरने दीधे रमणीय.

शर्मणां (मू० शर्मन्)=सुभेना.

विधेहि (घा० घा)=तुं कर, तुं भनाव.

गृहं (मू० गृह)=घरने.

सुराणां (मू० सुर)=देवाना.

निर्वाणि ! =डे निर्वाणी (देवी) !

नीरस=रस विनाना, निर्धन.

नीरसनरोचितदा=निर्धन जनाने योग्य (वस्तु)

अर्पणु करनारी.

कान्ता=प्रिया.

શ્લોકાર્થ

નિર્વાણી દેવીની સ્તુતિ—

“ હે નિર્વાણી (દેવી) ! શ્રીઅચિરા-નન્દન (અર્થાત્ શાંતનાથ)ના ચરણને વિષે જનું મન આસક્ત છે એવી, તથા સુખી, તેમજ કટિ-મેખલા વડે શોભતા શરીર વડે રમણીય એવી તથા વળી (ધનરૂપી) રસ-રહિત (અર્થાત્ દરિદ્રી) જનોને ઉચિત (દાન) દેનારી એવી દેવોની પ્રિયા તું મને લોકને વિષે સુખોનું વિશાળ મન્દિર ખનાવ (અર્થાત્ મને સુખી કર).”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

નિર્વાણી દેવીનું સ્વરૂપ—

સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાન્તિનાથની શાસન-દેવીનું નામ નિર્વાણી છે. આ દેવીનો સુવર્ણ-સમાન વર્ણ છે. વિશેષમાં એનું આસન પદ્મ છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં પુસ્તક અને કમળ છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં કમણ્ડળ અને કમળ છે. આ દેવીનું વર્ણન આચાર-દિનંકર પ્રમાણે નીચે મુજબ છે:—

“ પદ્મસ્થા કનકરુચિશ્ચતુર્ભુજા મૂત્કલ્હારોત્પલકલિતાઽપસઘ્યપાણ્યોઃ ।
કરકામ્બુજસઘ્યપાણિયુગ્મા નિર્વાણી પ્રવિશતુ નિર્વૃત્તિં જનાનામ્ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૬.

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्थुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्थु'नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट-
स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।
मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा-
स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ ६५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे कुन्थुनाथ ! त्वं मां प्रकृष्टस्थानं—मोक्षं नय—प्रापय । कस्मै ? दमाय—दमनाय । कस्य ? मोहो—मौढ्यं स एव नवारिराशिः—नवीनवैरिसङ्घस्तस्य । त्वं किं० ? शमथस्य—शमस्य आवसथः—स्थानम् । त्वं किं कुर्वन् ? कलयन्—धरन् । कां ? अम्बुनाथतुलनां—वह्णसाम्यम् । क्व ? मध्ये । कस्य ? नय एव मोहनः—सुन्दरो वारिराशिः—सागरः तस्य । अनल्पा—महती या आस्था—संसत् तस्या आनन्दमाया—हर्षरमाया आयः—प्राप्तिः यस्मात् तत्सं० ॥ ६५ ॥

अन्वयः

(हे) अनल्प-आस्था-आनन्द-मा-आय ! 'कुन्थु'-नाथ ! शमथ-आवसथः नय-मोहन-वारि-राशेः मध्ये अम्बु-नाथ-तुलनां कलयन् (त्वं) मोह-नव-अरि-राशेः दमाय मां प्रकृष्ट-स्थानं नय ।

शुद्धार्थ

कुन्थु=कुन्थु(नाथ), सत्तरमा तीर्थंकर.
नाथ=स्वामी.
कुन्थुनाथ !=डे कुन्थुनाथ !
शमथ=शम, शांति.
आवसथ=स्थल, स्थान.
शमथावसथः=शमना स्थान(३५).
प्रकृष्ट=उत्तम, भुष्य.
स्थान=धाम.
प्रकृष्टस्थानं=उत्तम धाम प्रति.

दमाय (मू० दम)=दमनने भाटे.

राशि=समूह.

मोहनवारिराशेः=अज्ञानरूपी नवीन शत्रु-
समूहना.

अम्बु=जल.

अम्बुनाथ=जलानो स्वामी, वरुण.

तुलना=सादृश्य, सरुभापणुं, समानता.

अम्बुनाथतुलनां=वरुणी समानताने.

कलयन् (मू० कलयत्)=धारणुं करतो.

અનલ્પ=અહુ.

આસ્થા=સલા.

અનલ્પાસ્થાનન્દમાચ ! =મોટી સલાના હર્ષની
લક્ષ્મીનો લાભ છે જેથી એવા ! (સં૦)

મોહન=મોહકારક, સુન્દર.

વારિરાશિ=સમુદ્ર, સાગર.

નયમોહનવારિરાશોઃ=નયરૂપી મોહજનક
સાગરની.

શ્લોકાર્થ

શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ—

“જેથી મહાસલાના હર્ષની લક્ષ્મીનો લાભ છે એવા (સત્તરમા તીર્થકર) ! હે
કુન્થુનાથ ! શમના સ્થાનરૂપ તેમજ નયરૂપી મનોમોહક સાગરની મધ્યે વરૂણની ઉપમાને
ધારણુ કરતો થકા તું મને મોહરૂપી નવીન શત્રુ-સમૂહના દમનાર્યે ઉત્કૃષ્ટ ધામ (અર્થાત્
મોક્ષ-નગર) પ્રતિ લઇ બ.”—૬૫

સ્પષ્ટીકરણુ

શ્રીકુન્થુનાથ-ચરિત્ર—

સૂર રાબના પુત્ર શ્રીકુન્થુનાથનું એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વિયુધપ્રભે (?) ૫૫૫૫
શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત આ તીર્થકરને લગતું એક પ્રાકૃત ચરિત્ર પણ છે.

* * * * *

તીર્થપતીનાં સ્મરણમ્—

નિત્યં વહેમ હૃદયે જિનચક્રવાલ—

માનન્દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ।

મુક્તાકલાપમિવ હારિગુણં ધુનાનં

માનં દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ॥ ૬૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનચક્રવાલં—જિનવ્રજં વયં હૃદયે વહેમ—સ્પરેમ નિત્યં—સદા । ચક્રવાલં કિં૦ ?
આનન્દસ્ય—હર્ષસ્ય દાનં યેષાં ઇતાદૃશૈઃ નરૈઃ મહિતં—પૂજિતમ્ । પુનઃ કિં૦ ? નરકસ્ય—નિરયસ્ય
અન્તકારિ—વિનાશિ । પુનઃ કિં૦ ? હારિણઃ—કાન્તા ગુણા યસ્ય તત્ । ઇવ—યથા મુક્તાકલાપં—
હારં હારિગુણં કથિત્ ધરતિ । ચક્રવાલં કિં કુર્વાણં ? ધુનાનં—નિરંસ્યત્ । કં ? માનં—ગર્વમ્ ।
માનં કિં કુર્વાણં ? દદાનં—દદતમ્ । કિં ? અહિતં—દુઃખમ્ । ચક્રવાલં કિં૦ ? નરાણાં કાન્તં—
વાઙ્ચિતં કરોતીત્યેવંશીલં તત્ તથા ॥ ૬૬ ॥

અન્વયઃ

(વચં) આનન્દ-વાન-મહિતં, નરક-અન્ત-કારિ, હારિન્-ગુણં, અ-હિતં વ્વાનં માનં ધુનાનં, નર-કાન્ત-કારિ જિન-ચક્રવાલં મુક્તા-કલાપં इव हृदये नित्यं बहेम ।

શબ્દાર્થ

નિત્યં=સદા.

વહેમ (ષા૦ વહ)=આપણે ધારણ કરીએ.

ચક્રવાલ=મંડળ, સમૂહ.

જિનચક્રવાલં=તીર્થકરોના સમૂહને.

આનન્દવાનમહિતં=હર્ષ છે ઠાન જેમનું એવા વડે પૂજિત.

નરક=નરક.

નરકાન્તકારિ=નરકનો નાશ કરનારા.

મુક્તા=મોતી.

કલાપ=સમૂહ.

મુક્તાકલાપં=મોતીની માળા.

ગુણ=(૧) ગુણ; (૨) ઠોરી.

હારિગુણં=મનોહર છે ગુણો જેના એવા.

ધુનાનં (મૂ૦ ધુનાન)=નિરાસ કરનારા.

માનં (મૂ૦ માન)=ગર્વને.

વ્વાનં (મૂ૦ વ્વાન)=અર્પણ કરનારા.

કાન્ત (ષા૦ કમ)=અભીષ્ટ, વાંછિત.

નરકાન્તકારિ=મનુષ્યોના અભીષ્ટને (અર્પણ) કરનારા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોનું સ્મરણ—

“ હર્ષનું ઠાન ઠેનારા એવા (સજ્જનો) વડે પૂજિત, વળી નરકનો નાશ કરનારા (અર્થાત્ પ્રાણીઓને નરક-ગતિમાંથી ખચાવનારા), મનોહર ગુણવાળા, અનિષ્ટને અર્પણ કરનારા અભિમાનનો નિરાસ કરનારા તેમજ મનુષ્યોનાં વાંછિતને (પૂર્ણ) કરનારા એવા જિન-સમુદાયને સુન્દર ઠોરાવાળી મોતીની માળાની પેઠે આપણે નિરંતર દૃઢ્યમાં વહન કરીએ (અર્થાત્ તેનું ધ્યાન ધરીએ-તેનું સ્મરણ કરીએ). ”—૬૬

સ્પષ્ટીકરણ

નરક—

અત્ર કોઈના મનમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવે કે જિનેશ્વરને નરકમાં પડતા જીવોનો ઉદ્ધાર કરનારા કેમ કહ્યા ? શું નરકમાં ભયંકર દુઃખ છે કે જેથી આમ કહ્યું છે ? આનો ઉત્તર નીચેની હકીકત વિચારતાં આપોઆપ મળી જશે.

હિન્દુ, પારસી, ખ્રિસ્તી વિગેરે અનેક ધર્મોમાં ‘ નરક ’ વિષે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને અતિશય દુઃખમય સ્થાન તરીકે ઓળખવામાં આવી છે. હિન્દુ શાસ્ત્રકારો ૧૨૧ નરકો

૧ વામન-પુરાણના ૧૧ મા અધ્યાયમાં ૫૦-૫૮ શ્લોકોમાં જે એકવીસ નરકો ગણાવવામાં આવી છે તે નીચે મુજબ છે:—

જે હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી યજ્ઞતા અંગારાથી ભરેલી સૌરવ નામની પહેલી નરક છે. ખીજી મહા-સૌરવ નામની નરક પહેલી નરકથી એવડા વિસ્તારવાળી છે અને તે નીચે દેવતા લગાડવાથી તપેલા તાંબાની જમીનવાળી છે. આનાથી મોટી ત્રીજી તમિસ્લા નામની નરક છે. એનાથી અમણી ચોથી નરક છે અને તેને

માને છે અને ખ્રિસ્તીઓ એક નરક માને છે, જ્યારે જૈનો સાત માને છે. આ નરકોની ભૂમિ ચારે તરફ નિત્ય અંધકારથી છવાયેલી છે તેમજ શ્લેષ્મ, મૂત્ર, વિષા, લોહી, પૃથ્વી, ઇત્યાદિ-અશુભ પદાર્થોથી લેપાયેલી છે. આ ઉપરાંત જૈન માન્યતા અન્ય દર્શનકારોની માન્યતાથી એક ધીબ અંશમાં પણ જૂદી પડે છે અને તે એ છે કે કોઈ પણ જીવ હૃદયેશને માટે તે નરક વાસી નજ અને અને તે પણ વળી એટલે સુધી કે નરકમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયેલો જીવ મરીને ફરીથી તરતજ તે ત્યાં જન્મે પણ નહિ.

(૧) રત્નપ્રભા, (૨) શર્કરાપ્રભા, (૩) વાલુકાપ્રભા, (૪) પંકપ્રભા, (૫) ધૂમપ્રભા, (૬) તમઃપ્રભા અને (૭) મહાતમઃપ્રભા એ સાત નરક-પૃથ્વીઓ છે, જ્યારે સાત નરકોનાં નામ તો ઘર્મા, વંશા, શૈલા, અંજના, અરિષ્ટા, મઘા અને માઘવતી છે.

નારકીનું દુઃખ—

નરકના જીવોને ક્ષેત્ર-વેદના, અન્યોન્યકૃત વેદના અને પરમાધાર્મિકકૃત વેદના એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે. તેમાં પ્રથમની ત્રણ નરકોમાં ઉષ્ણ વેદના છે, ચોથી નરકમાં તેમજ પાંચમી નરકમાં ઉષ્ણ અને શીત એમ બંને પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે, જ્યારે બાકીની બે નરકમાં માત્ર શીત વેદનાજ છે. ઉષ્ણ વેદનાના સંબંધમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે શ્રીમ્મ ઋતુમાં અસહ્ય તાપ પડી રહ્યો હોય અને તેમાં પણ ચારે બાજુ આખા નગરમાં અગ્નિ ભડભડાટ બળી રહ્યો હોય અને એની જ્વાલા માત્રથી પણ લોકો 'ત્રહિ ત્રહિ' પોકારી રહ્યા હોય એવા અસહ્ય અગ્નિની મધ્યમાં પણ કોઈ નરકના જીવને સૂવાડવામાં આવે, તો ત્યાં તે નિરાંતે ઊઠી જાય. આવીજ રીતે શીત-વેદના પણ કેવી દુઃખદાયી હશે તેની કલ્પના કરી લેવી. આ તો ક્ષેત્ર-વેદનાનો વિચાર કર્યો. હવે અન્યોન્યકૃત વેદના વિચારીએ.

આના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ થશે કે એકજ સ્થાનમાં જન્મેલા અને અરસ-પરસ શત્રુ-ભાવ વહન કરનારા જીવો એક ધીબને દુઃખ દેવા બનતા પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીક વાર તો ત્યાં રણ-સંગ્રામ જેવું ઘોર યુદ્ધ પણ મચે છે.

અંધતામિત્સ કહેવામાં આવે છે. પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી નરકોનાં કાળસૂત્ર, અપ્રતિષ્ઠ અને ધટિચન્ત્ર એવાં નામો છે. બહોતેર હજાર યોજનના વિસ્તારવાળી અસિપત્રવન નામની આઠમી નરક છે. નવમી, દશમી અગ્યારમી અને બારમી નરકોને તમ્બુકુભા, કૂટશાદ્ભલિ, કરપત્ર અને ધાનભોજન એ નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એ પછી સંદંશ, લોહપિણ્ડ, કર્મભસિકતા, ભયંકર ક્ષાર નદી, કૃમિભોજન અને વૈતરણી એ નામની નરકો છે. ત્યાર પછી શાશ્વિતપૂયભોજન એ નામની લોહી અને પૃથ્વી ભરેલી ઓગણીસમી નરક છે. ત્યાર બાદ અસ્ત્રાની ધાર જેવી ચક્રક નામની વીસમી અને સંશોષણ નામની એકવીસમી (છેલી) નરક છે. આ અધ્યાયના ૪૭ માં શ્લોકોમાંના ઉલ્લેખ મુજબ આ એકવીસે નરકો પુષ્કરદ્વીપમાં આવેલી છે.

૧ આ વાત વાચકવર્થે શ્રીઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના સ્વોપદ્મ ભાષ્યને આધારે આપી છે. વિશેષમાં શ્રીજયસિંહસૂરિકૃત કુમારપાલ-ચરિત્રના દ્વિતીય સર્ગના ૨૭૯મા અને ૨૮૦ માં શ્લોકો ઉપરથી પણ આ હકીકત જ્ઞેય શકાય છે. આ સંબંધમાં મત-બેદ હોય એમ ધર્મદેશનામાં ઠાંચણરૂપે આપેલા નીચેના શ્લોક ઉપરથી જ્ઞેય શકાય છે:—

“ આદ્યેષુ ત્રિષુ નરકે-વૂર્ણં શીતં પરેષુ ચ ।

ચતુર્થે શીતમુર્ણં ચ, દુઃસ્વં ક્ષેત્રોન્નવં ત્વિદમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૨ જો લોકોનો પર્વત નરકમાં લઇ જવામાં આવે, તો ત્યાં રહેલી ઉષ્ણતાને લઇને તે પણ ઝટ પીગળી જાય.

હવે ત્રીજી વેદના પરત્વે વિચાર કરીએ. મિથ્યાદષ્ટિ, પૂર્વજન્મમાં મહાપાપી અને પાપના પોટલા બાંધવામાં મોજ માનનારા એવા પંદર પ્રકારના અસુર-ગતિને પામેલા દેવતાઓ કે જેમને તેમનાં કૃત્યને લઈને તો પરમાધાર્મિકનો ઈલકાબ મળેલો છે, તે દેવતાઓ ક્રીડાર્થે નરકમાં આવી નારકી જીવોને ત્રાસ આપવામાં કંઈ કચ્ચાસ રાખતા નથી. આ સંબંધમાં સૂયગડાંગ (સૂત્રકૃતાંગ) સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં આખેહુબ ચિતાર ખડો કરવામાં આવ્યો છે. અત્ર તો હુંકમાં તેનું દિગ્દર્શન કરી લઈએ.

કેટલાક જીવોને પરમાધાર્મિક (નરકપાલો) નાના દ્વારમાંથી સીસાની સળીની માફક ખેંચી કાઢે છે; કેટલાકને તેઓ ઘોષીઓ જેમ વચ્ચે ઝીંકે છે, તેમ વજના કાંટાવાળી શિલા ઉપર પટકે છે; કેટલાકને તેઓ તીક્ષ્ણ ભયંકર કરવત વડે લાકડાંની માફક વહેરે છે; કેટલાકને તલની માફક પીલે છે; અત્યન્ત ખારા, ઊના તેમજ દુર્ગંધમય જળવાળી તેમજ ભયંકર દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારી અને અસ્નાના જેવા નિત્ય વહેતા પ્રવાહોવાળી વૈતરણી નદી તરફ શાંતિને માટે ઢોડતા તૃષાતુર જીવોને ત્યાં તેઓ જઈ પહોંચે તે પૂર્વે આણ્વાદિક વડે વીધે છે; કેટલાકને ચણાની માફક સેકે છે; કેટલાકને શૂળીમાં પરોવી માંસની પેશીની માફક પકાવે છે; કેટલાકને ધગધગતા લોખંડના થાંભલાની સાથે બગાડે છે; કેટલાકને તપાવેલું સીસું પીવાડે છે; ઇત્યાદિ.

આવી પરમાધાર્મિકકૃત વેદના પ્રથમની ત્રણ નરકના જીવોને અનુભવવી પડે છે.

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ પ્રશંસા—

વાचां ततिर्जिनपतेः प्रचिनोतु भद्रं

भ्राजिष्णुमा नरहिताऽकलिताऽपकारैः ।

सेव्या नरैर्धवलिमास्तसुधासुधाभा—

भ्राऽजिष्णुमानरहिता कलितापकारैः ॥ ६७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

जिनपतेः वाचां ततिः—वाग्धीथी भद्रं—शिवं प्रचिनोतु—तनोतु । ततिः किं० ? भ्राजिष्णुः—शोभनशीला मा—शोभा यस्याः सा । पुनः किं० ? नराणां हिता—हितकारिणी । पुनः किं० ? अकलिता—रहिता । कैः ? अपकारैः—अनुपकृतिभिः । पुनः किं० ? सेव्या—सेवनीया । कैः ? नरैः—मनुजैः । पुनः किं० ? धवलिम्ना—धवलत्वेन अस्तानि—जितानि सुधा—अमृतं

૧ આ પંદર પ્રકારના જીવનપતિ જાતિના દેવોનાં નામો તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રની શ્રીસિદ્ધસેનગણિકૃત ટીકા પ્રમાણ નીચે મુજબ છે:—

(૧) અંખ, (૨) અંખર્ષિ, (૩) શ્યામ, (૪) શખલ, (૫) રૂદ્ર, (૬) ઉપરૂદ્ર, (૭) કાલ, (૮) મહાકાલ, (૯) અસિ, (૧૦) અસિપત્રવન, (૧૧) કુંભી, (૧૨) વાલુકા, (૧૩) વૈતરણી, (૧૪) અરસ્વર અને (૧૫) મહાઘોષ.

સુધામઃ-ચન્દ્રઃ અન્નાણિ-અન્નકાનિ યયા સા । પુનઃ કિં ૦ ? અજિણ્ણુઃ-અજયનશીલો માનઃ
સ્પયઃ તેન રહિતા-વર્જિતા । અપકારૈઃ કિં ૦ ? કલિતાપકારૈઃ-સદ્ગ્રામવલેશકારકૈઃ ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

બ્રાજિણ્ણુ-મા નર-હિતા કલિ-તાપ-કારૈઃ અપકારૈઃ અ-કલિતા, નરૈઃ સેવ્યા, ધવલિમન્-
અસ્ત-સુધા-સુધામ-અન્ના, અ-જિણ્ણુ-માન-રહિતા જિન-પતેઃ વાચાં તત્તિઃ ભદ્રં પ્રચિનોતુ ।

શીખરાર્થ

વાચાં (મૂં વાચ્)=વાણીઓની.

પ્રચિનોતુ (ધાં ચિ)=વધારો કરો, વિસ્તાર કરો.

ભદ્રં (મૂં ભદ્ર)=કલ્યાણને.

બ્રાજિણ્ણુ=શોભનશીલ, પ્રકાશમાન.

મા=શોભા.

બ્રાજિણ્ણુમા=શોભનશીલ છે શોભા જેની એવી.

નરહિતા=મનુષ્યોને હિતકારી.

અકલિતા=રહિત.

અપકારૈઃ (મૂં અપકાર)=અપકારોથી.

સેવ્યા=સેવવા યોગ્ય.

નરૈઃ (મૂં નર)=મનુષ્યો વડે.

ધવલિમન્=ધવલતા, ધોળાશ, ધોળાપણ.

સુધામ=સુધાકર, ચન્દ્ર.

અન્ન=અન્નરખ.

ધવલિમાસ્તસુધાસુધામાન્ના=ધોળાશ વડે

પરાસ્ત કર્યા છે અમૃત, ચન્દ્ર તેમજ
અન્નરખને જેણે એવી.

અજિણ્ણુ=નહિ કૃતોહમંદ.

અજિણ્ણુમાનરહિતા=નહિ કૃતોહમંદ થતા એવા
ગર્વથી રહિત.

કલિ=કલહ, કલ્યાણ.

કલિતાપકારૈઃ=કલહકારી અને સંતાપકારક.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“જની લક્ષ્મી [અથવા શોભા] શોભનશીલ છે એવી, વળી મનુષ્યોને હિતકારી અને
(એથી કરીને તે) કલહકારી અને સંતાપકારક એવા અપકારોથી મુક્ત, તથા (બુદ્ધિશાળી)
મનુષ્યોને સેવવા યોગ્ય, તથા વળી જેણે ધવલતા વડે સુધા, સુધાકર તેમજ અન્નરખને
જીવ્યાં છે એવી તેમજ વળી કૃતોહમંદ નહિ થનારા એવા અભિમાનથી રહિત એવી તીર્થંકરની
વાણીઓની શ્રેણિ (હે ભગ્ય-જન ! તમારા) કલ્યાણનો વિસ્તાર કરો.”—૬૭

* * * * *

બલાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા જાતુ નાન્યમભજજિનરાજપાદ—

દ્વન્દ્વં વિના શયવિભાકરરાજમાના ।

હે શ્રી‘બલે’ ! વરબલે ! સમસહ્જકસ્ય

દ્વન્દ્વં વિનાશય વિભાકરરાજમાના ॥ ૬૮ ॥ ૧૭ ॥

—કાન્ત ૦

गान्धर्वयज्ञं श्यामवर्णं हंसवाहनं चतुर्भुजं वरदपाशान्वित-
दक्षिणमुजं मातुलिङ्गङ्कुशाधिष्ठितवामभुजं चेति ।

Lakshmi Art Bombay, 8.

बलां देवीं गौरवर्णां मयूरवाहनां चतुर्भुजां बीजपूरकशूलान्वित-
दक्षिणमुजं मुष्ण्टिपद्मान्वितवाममुजां चेति ।

All rights reserved.

વિવરણમ્

હે શ્રીબલે !—બલાદેવિ ! ત્વં સમસહ્જકસ્ય દ્વન્દ્વં—કલિં વિનાશય—દલય । વરં—અગ્રં બલં—પ્રાણો યસ્યાઃ તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? વિભાકરઃ—સૂર્યઃ રાજા—ચન્દ્રઃ તદ્વન્માનં—પૂજા યસ્યાઃ (સા) । ત્વં કિં૦ ? સા । સા કા ? યા બલા દેવી જાતુ—કદાચિત્ નાન્યં—હરિહરાદિકં અમજત્—ન મજતિ સ્મ । કથં ? વિના—અન્તરેણ । કિં ? જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં—જિનેન્દ્રાંહિયુગમ્ । યા કિં૦ ? શયયોઃ—કરયોઃ વિભાકરેણ—પ્રભામરેણ રાજમાના—ભાસમાના ॥ ૬૮ ॥

અન્વયઃ

યા શય-વિભા-આકર-જમાના (દેવી) જિન-રાજ-પાદ-દ્વન્દ્વં વિના અન્યં ન જાતુ અ-મજત, સા વિભાકર-રાજન્-માના (ત્વં) હે વર-બલે ! શ્રી-‘બલે’ ! સમ-સહ્જકસ્ય દ્વન્દ્વં વિનાશય ।

શબ્દાર્થ

જાતુ=કદાચિત્, કદાપિ.
અન્યં (મૂ૦ અન્ય)=બીજા કોઈને.
અમજત્ (ધા૦ મજ)=ભજતી હતી, સેવા કરતી હતી.
દ્વન્દ્વં=યુગલ, બેકડું.
જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં=જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.
વિના=વગર, સિવાય.
શય=હસ્ત, હાથ.
વિભા=દ્યુતિ, પ્રભા, તેજ.
આકર=ખાણ.
રાજમાન (ધા૦ રાજ)=પ્રકાશમાન, હેઠીપ્યમાન.
શયવિભાકરરાજમાના=હાથની પ્રભાની ખાણ વડે હેઠીપ્યમાન.

બલા=બલા (દેવી).
શ્રીબલે ! =હે શ્રીબલા !
બલ=પ્રાણ.
વરબલે ! =હે ઉત્તમ પ્રાણવાણી !
સહ્જ=સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાનો સમૂહ.
સમસહ્જકસ્ય=સકળ સંઘના.
દ્વન્દ્વં (મૂ૦ દ્વન્દ્વ)=કલેશને.
વિનાશય (ધા૦ નશ)=તું નાશ કર.
વિભાકર=સૂર્ય.
રાજન્=સુધાકર, ચન્દ્ર.
વિભાકરરાજમાના=સૂર્ય અને ચન્દ્રના જેવું માન છે જેવું એવી.

શ્લોકાર્થ

બલા દેવીની સ્તુતિ—

“ હસ્તની પ્રભાની ખાણ વડે દીપતી એવી જે (દેવીએ) જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલ સિવાય અન્ય કોઈની (પણ, ભલે તે પછી પ્રભા, વિષ્ણુ કે શિવ કાં ન હોય) સેવા

કદાપિ ન કરી, તે સૂર્ય અને સુધારકરના સમાન માનવાળી એવી તું હે ઉત્તમ પ્રાણુવાળી ! હે શ્રીબલા (દેવી) ! સકળ સંઘના ક્ષેશનો વિનાશ કર. ”—૬૮

સ્પષ્ટીકરણ

બલા દેવીનું સ્વરૂપ—

સત્તરમા તીર્થંકર શ્રીકુન્થુનાથની શાસન-દેવી તરીકે આ બલા દેવીનું નામ પ્રખ્યાત છે. એને અચ્યુતાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો પીળો વર્ણ છે અને એને મયૂર (મોર)નું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેમાં જમણા બે હાથમાં તે બીજપૂરક અને શૂલ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તે તે ^૧ભુશુંડિ અને પદ્મ રાખે છે. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં તે કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“શિખિગા સુચતુર્મુજાડતિપીતા ફલપૂરં વધતી ત્રિશૂલયુક્તમ્ ।
કરયોરપસવ્યયોઞ્ચ સવ્યે કરયુગમે તુ મુશુણ્ડિમૂઢ્ બલાડયાત્ ॥”

—પત્રાંક ૧૭૭.

૧ ‘ભુશુંડિ’ શબ્દ શબ્દ-ચિન્તામણિમાં આપેલો છે અને ત્યાં તેનો અર્થ ‘એક જાતનું શસ્ત્ર’ કરવામાં આવ્યો છે. આ શબ્દનો એ અર્થ ડૉ. વૈદ્યકૃત સંસ્કૃત-અંગ્રેજી કોશમાં પણ જોવામાં આવે છે. અભિધાન-ચિન્તામણિ કે અમર-કોશમાં આ શબ્દ આપેલો નથી.

૧૮ શ્રીઅરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સેવા—

પીઠે પદોર્લુઠતિ યસ્ય સુરાલિગ્ર—

સેવે સુદર્શનધરેશ્મનં તવામમ્ ।

ત્વાં સ્વપ્હયન્તં 'મર' ! તં પરિતોષયન્તં

સેવે 'સુદર્શન'ધરેશ્મનન્તવામમ્ ॥ ૬૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે અરજિન ! ત્વાં અહં સેવે-મજે । ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? સ્વપ્હયન્તં-દ્વલ્પયન્તમ્ । કં ? આમં-રોગમ્ । આમં કિં૦ ? નાસ્તિ શ્મનં-શ્ચાન્તિઃ યસ્ય તમ્ । પુનસ્ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? પરિતોષયન્તં-સન્તોષયન્તમ્ । કં ? સુદર્શનધરેશં-સુદર્શનનામનૃપમ્ । ત્વાં કિં૦ ? ન સ્તઃ અન્તવામે-મરણરમણ્યૌ યસ્ય તમ્ । તં કં ? યસ્ય તવ પદોઃ પીઠે-પાદપીઠે સુરાલિઃ-દેવશ્રેણિઃ લુઠતિ-નમતિ । પીઠે કિં૦ ? અગ્રા-પ્રધાના સેવા-સેવનં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? સુદર્શન-ધરે-શોભનદર્શનધરે ॥ ૬૯ ॥

અન્વયઃ

(હે) 'અર' ! યસ્ય તવ પદોઃ અગ્ર-સેવે સુદર્શન-ધરે પીઠે સુર-આલિઃ લુઠતિ, તં અ-શ્મનં આમં સ્વપ્હયન્તં 'સુદર્શન'-ધરેશં પરિતોષયન્તં અન્-અન્ત-વામં ત્વાં સેવે ।

શબ્દાર્થ

પીઠે (મૂ૦ પીઠ)=આસન ઉપર.

પદોઃ (મૂ૦ પદ)=ચરણાના.

લુઠતિ (ઘા૦ લુઠ)=આળોટે છે.

આલિ=શ્રેણિ.

સુરાલિઃ=સુરૈની શ્રેણિ.

અગ્ર=પ્રધાન.

અગ્રસેવે=પ્રધાન છે સેવન જેનું એવા.

દર્શન=દર્શન, ધાટ.

ધર=ધારણ કરનાર.

સુદર્શનધરે=શોભન દર્શનને ધારણ કરનારા.

શ્મન=શાન્તિ.

અશ્મનં=અવિધમાન છે શાન્તિ જેને વિષે એવા.

આમં (મૂ૦ આમ)=રોગને.

સ્વપ્હયન્તં (મૂ૦ સ્વપ્હયત્)=નાશ કરનારા.

અર ! (મૂ૦ અર)=હે અરનાથ, હે અઠારમા તીર્થકર !

પરિતોષયન્તં (મૂ૦ પરિતોષયત્)=સંતોષ આપનારા.

સેવે (ઘા૦ સેવ)=હું સેવા કરું છું.

સુદર્શન=સુદર્શન.

સુદર્શનધરેશં=સુદર્શન નૃપને.

વામા=મહિલા, નારી.

અનન્તવામં=અવિધમાન છે મૃત્યુ અને મહિલા જેને વિષે એવા,

સ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની સેવા—

“ હે અરનાથ ! તારાં કે જનાં ચરણોના પ્રધાન સેવનવાળા એવા (અર્થાત્ જનો ધણાં જીવો આશ્રય લે છે એવા) તેમજ શોભન દર્શનને ધારણ કરનારા (અર્થાત્ જોવા લાયક) એવા આસન (પાદ-પીઠ) ઉપર સુરોની શ્રેણિ આળોટ છે, તેવા તને કે જે અવિઘ્ન શાંતિવાળા (અર્થાત્ ક્લેશકારી) એવા રોગનો નાશ કરનાર છે તેમજ સુદર્શન નૃપતિને સંતોષ પમાડનાર છે અને જને વિષે મૃત્યુ અને મહિલા (ના સંગ)નો અભાવ છે, એવા તને હું સેવું છું. ”—૬૯

સ્પષ્ટીકરણ

અરનાથ-ચરિત્ર—

અરનાથનાં ચરિત્રો પણ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં હોવાનો જૈન ગ્રન્થાવલીમાં ઉલ્લેખ છે.

* * * * *

જિનાલ્યા વિજ્ઞપ્તિઃ—

સર્વજ્ઞસંહતિરવાપ શિવસ્ય સૌખ્યં

સારં ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ।

શુદ્ધાં ધિયં કૃતધિયાં વિદધાતુ નિત્યં

સાઽઽરમ્ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ॥ ૭૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા-જિનાલી શુદ્ધાં-પવિત્રાં ધિયં-બુદ્ધિં કૃતધિયાં-વિદુષાં વિદધાતુ-જનયતુ નિત્યં-સદા । સા કિં૦ ? આરમ્ભો-હિંસા સ એવ વારિજં-કમલં તત્ર નિશાપતિવત્-ચન્દ્રવદ્ રોહિતા-જાતા શ્રીઃ-પદ્મા યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા સર્વજ્ઞસંહતિઃ-જિનાલી શિવસ્ય-મોક્ષસ્ય સૌખ્યં-શર્મ અવાપ-પ્રાપ । સૌખ્યં કિં૦ ? સારમ્-ઉત્તમમ્ । સંહતિઃ કિં૦ ? ભવઃ-સંસૃતિઃ અરયો-વૈરિણો જનિઃ-જન્મ શાપઃ-શપનં તૈઃ તિરોહિતા-રહિતા શ્રીઃ-શોભા યસ્યાઃ સા ॥ ૭૦ ॥

અન્વયઃ

(યા) ભવ-અરિ-જનિ-શાપ-તિરોહિત-શ્રીઃ સર્વજ્ઞ-સંહતિઃ શિવસ્ય સારં સૌખ્યં અવાપ, સા આરમ્ભ-વારિજ-નિશા-પતિ-રોહિત-શ્રીઃ કૃત-ધિયાં ધિયં શુદ્ધાં નિત્યં વિદધાતુ ।

શબ્દાર્થ

સર્વજ્ઞ=કેવલજ્ઞાની, સમસ્ત વસ્તુના જાણકાર.
 સંહતિ=સમુદાય, સમૂહ.
 સર્વજ્ઞસંહતિઃ=સર્વજ્ઞોનો સમુદાય.
 અવાપ (ઘાં આપ્)=પ્રાપ્ત કર્યું.
 શિવસ્ય (મૂં શિવ)=મોક્ષના.
 સૌખ્યં (મૂં સૌખ્યં)=સુખને.
 જનિ=જન્મ.
 શાપ=શાપ દેવો તે.
 તિરોહિત (ઘાં ઘા)=રહિત.
 શ્રી=શોભા.
 મવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ=સંસાર, શત્રુ,
 જન્મ અને શાપથી રહિત છે શોભા જેની એવો.

શુદ્ધાં (મૂં શુદ્ધ)=વિશુદ્ધ, નિર્મળ.
 ધિયં (મૂં ધી)=બુદ્ધિને.
 કૃત (ઘાં કૃ)=સંપાદન કરેલ.
 કૃતધિયાં (મૂં કૃતધી)=સંપાદિત કરી છે બુદ્ધિ
 જેમણે એવાની, પહિડતોની.
 વિદધાતુ (ઘાં ઘા)=કરો.
 નિશા=રજની, રાત.
 નિશાપતિ=રજની-કાન્ત, ચન્દ્ર.
 રોહિત (ઘાં રહ)=ઉત્પન્ન થયેલ.
 આરમ્ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ=પાપાચર-
 ણુરૂપ કમલ પ્રતિ ચન્દ્રની માફક ઉત્પન્ન
 થઇ છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને વિદ્યપ્તિ—

“ જેની શોભા સંસાર (ભવ-બ્રમણ), શત્રુ, જન્મ (તથા મરણ) અને શાપથી મુક્ત છે એવા (અર્થાત્ જેમને હવે જન્મ-મરણના ફેરા ફરવાના નથી એવા તેમજ કોઈને પણ શાપ નહિ દેનારા એવા^૧) જે સર્વજ્ઞ-સમુદાયે મોક્ષનું ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું, તે પાપાચરણુરૂપી (સૂર્ય-વિકાસી) કમલને (સંકોચિત કરવામાં) ચન્દ્રની જેમ ઉત્પન્ન થયેલી પ્રભાવાળો (જન-વર્ગ) જેમણે મતિ સંપાદિત કરી છે એવાની (અર્થાત્ પહિડતોની) બુદ્ધિ સદા નિર્મળ કરે. ”—૭૦

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ પ્રાર્થના—

હન્તિ સ્મ યા ગુણગણાન્ પરિમોચયન્તી

સામા રતીશમવતાં ભવતોદમાયાઃ ।

જ્ઞાનશ્રિયે ભવતુ તત્પઠનોચતાનાં

સા ભારતી શમવતાં ભવતો દમાયા ॥ ૭૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ આ તેમની ખરેખરી વીતરાગ દક્ષા સૂચવે છે; આકી સ્તુતિ કરનારા મનુષ્યો ઉપર તુષ્ટ થવું કે નિન્દા કરનારા જનો ઉપર રૂષ્ટ થવું એ તો અપૂર્ણતાનું લક્ષણ છે.

વિવરણમ્

હે જિન ! ભવતઃ સા ભારતી-વાણી શમવતાં-સાધૂનાં જ્ઞાનશ્રિયે ભવતુ-અસ્તુ । શમવતાં કિં૦ ? તત્પઠનોદ્યતાનાં-વચઃપઠને ક્રુતોદ્યમાનામ્ । ભારતી કિં૦ ? દમસ્ય-શમસ્ય આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા ભારતી રતીશં-કન્દર્પે હન્તિ સ્મ-જઘાન । યા કિં કારયન્તી ? પરિમોચયન્તી-ત્યાજયન્તી । કાઃ ? ભવઃ-સંસારઃ તોદઃ-પીઢા માયા-દમ્ભઃ તાઃ । કેષાં ? ગુણગણાનવતાં-ગુણવતાં નરાણામ્ । યા કિં૦ ? સામા-સશ્રીકા ॥ ૭૧ ॥

અન્વયઃ

યા સ-આમા (ભારતી) ગુણ-ગણાન્ અવતાં ભવ-તોદ-માયાઃ પરિમોચયન્તી રતિ-ઈશં હન્તિ સ્મ, (હે જિન !) ભવતઃ સા દમ-આયા ભારતી તત્-પઠન-ઉદ્યતાનાં શમવતાં જ્ઞાન-શ્રિયે ભવતુ ।

શબ્દાર્થ

હન્તિ સ્મ (ઘા૦ હન્)=નાશ કર્યો.
ગુણગણાન્=ગુણોના સમૂહોને.
પરિમોચયન્તી=ત્યાગ કરાવનારી.
સામા=શોભાથી યુક્ત.
રતીશં (મૂ૦ રતીશ)=રતિ-પતિને, મદનને.
અવતાં (મૂ૦ અવત)=રક્ષણ કરનાર.
ભવતોદમાયાઃ=સંસાર, પીઠા અને માયાને.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, યોધ.
જ્ઞાનશ્રિયે=જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને માટે.
પઠન=વાંચન, પાઠ કરવો તે.
ઉદ્યત (ઘા૦ યમ્)=ઉદ્યમ કરેલ.
તત્પઠનોદ્યતાનાં=તેના પઠનને વિષે ઉદ્યમ કરેલાઓના.
શમવતાં (મૂ૦ શમવત)=શમયુક્તના.
દમાયા=ઉપશમનો લાભ છે જેથી એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને પ્રાર્થના—

“ જ શોભાયુક્ત વાણીએ ગુણોના સમુદાયોનું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ ગુણિ-જનો)-ને સંસાર, પીઠા અને માયાને ત્યાગ કરાવનારી બની કંદર્પને હણ્યો, તે આપની (હે તીર્થ-કર !) ઉપશમના લાભવાળી વાણી તેના પઠન પરત્વે જમણે ઉદ્યમ કર્યો છે એવા ઉપશમ-ધારી (ઉત્તમ પુરૂષો)ની જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને અર્થે થાઓ. ”—૭૧

* * * * *

निर्वाणकलिकायाम्—

“अप्रतिचक्रां तडिद्वर्णां गरुडवाहनां चतुर्भुजां चक्रचतुष्टय-
भूषितकरां चेति ।”

चक्रधरादेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु 'चक्रधरा' सुपर्ण

सारं गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ॥ ७२ ॥ १८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

चक्रधरा देवी सतां-विज्ञानां चक्रं-वृन्दं अवतु-रक्षतु । चक्रधरा किं० ? चञ्चद्विलोचनयोः-लसन्नयनयोः मरीचिचयेन-प्रभाभरेण अभिभूता-परास्ता सारङ्गस्य-मृगस्य ता-लक्ष्मीः चया सा । पुनः किं० ? स्फटिकवत्-स्फटिकमणिवद् रोचितं यद् भालं-ललाटं तेन कान्ता-मनो-हरा । पुनः किं० ? गता-याता । कं ? सुपर्ण-गरुडम् । सुपर्णं किं० ? सारं-सैत्तमम् । पुनः किं० ? स्फटिनः-सर्पस्य कराः-प्रभाः तद्द्रुचिता-योग्या भा-श्रीः येषां एतादृशा अल-कान्ताः-केशान्ता यस्याः सा ॥ ७२ ॥

अन्वयः

चञ्चत्-विलोचन-मरीचि-चय-अभिभूत-सारङ्ग-ता स्फटिक-रोचित-भाल-कान्ता सारं सुपर्णं गता स्फटिन्-कर-उचित-भा-अलक-अन्ता 'चक्रधरा' सतां चक्रं अवतु ।

शब्दार्थ

चञ्चत् (घा० चञ्च)=प्रकाशितुं, हीपतुं.
विलोचन=लोचन, नेत्र, आंशु.
मरीचि=प्रभा.
चय=समूह.
सारङ्ग=मृग, हरण.
चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूतसारङ्गता=प्रका-
शमान नेत्रानी प्रभाना समूह वडे पराभव
प्रभास्यो छे मृगानी लक्ष्मीने जेषु जेवी.
स्फटिक=स्फटिक (मणि.)
भाल=ललाट, कपाण.
स्फटिकरोचितभालकान्ता=स्फटिक (मणि.)नी
जेभ हेहीभ्यमान ललाट वडे रमणीय.

चक्रं (मू० चक्र)=भंडलने, समूहने.
अवतु (घा० अव्)=रक्षण कर.
चक्रधरा=चक्रधरा (देवी).
सुपर्णं (मू० सुपर्ण)=गरुडने.
सारं (मू० सार)=(१) विचित्रवर्णी; (२) उत्तम.
गता (मू० गत)=प्राप्त थयेदी.
स्फटा=सापनी श्लु.
स्फटिन्=सर्प.
कर=कान्ति.
अन्त=छेडे.
स्फटिकरोचितभालकान्ता=सर्पनी प्रभाने थे-
ज्य जेवी शोभा छे जेना वाणना छेडानी ते.

१ 'सकृ(क्ष)मं' इति मुद्रित-पाठः ।

શ્લોકાર્થ

ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ—

“ જોણે પ્રકાશમાન નેત્રોની પ્રભાના સમૂહ વડે મૃગની લક્ષ્મીને પરાભવ પમાડ્યો છે એવી (અર્થાત્ મૃગના કરતાં પણ વધારે મનોહર લોચનવાળી), તથા વળી સ્ફટિક (મણિ)ની માફક દેહીપ્યમાન લલાટ વડે રમણીય એવી, તેમજ ^૧વિચિત્રવર્ણી [અથવા ઉત્તમ] ગરૂડ ઉપર આરૂઠ થયેલી, તેમજ વળી સર્પની પ્રભાને યોગ્ય એવી શોભાવાળા કૈશ-અન્ત વાળી (અર્થાત્ સર્પના જેવા લાંબા અને કૃષ્ણ કૈશવાળી) એવી ચક્રધરા (દેવી) સન્નનોના મંડળનું રક્ષણ કરે. ”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

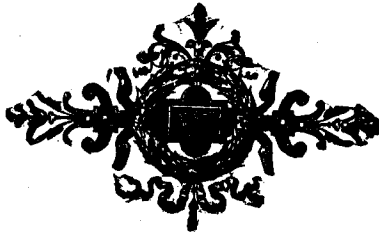
ચક્રધરા દેવીની પ્રાર્થના—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને અપ્રતિચક્રાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો વર્ણ સુવર્ણના જેવો છે. વિશેષમાં એને ગરૂડનું વાહન છે અને તે પ્રત્યેક હાથમાં ચક્ર રાખે છે. આ વાતની આચાર-દિનકરનો નીચેનો શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“ ગરુત્મત્પૃષ્ઠ આસીના, કાર્તસ્વરસમચ્છવિઃ ।
ભૂયાદપ્રતિચક્રા નઃ, સિદ્ધયે ચક્રધારિણી ॥ ”

—પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીના સંબંધમાં એટલું નિવેદન કરવું બાકી રહે છે કે જેમ શ્રીશોભન કવીશ્વરે ૭૨મા પદ્યમાં ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ કરી છે, તેમ આ કવિરાજે પણ કર્યું છે.

૧ આ સંબંધમાં જુઓ સ્તુતિ-અઠાવિંશતિકા (પૃ. ૨૨૪).

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

श्रीमल्लिनाथ ! शमथद्रुमसेकपाथः

कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितकायतेजः ! ।

पादाब्जमस्तु मदनार्तिमधौ विमुक्ता—

कान्त ! प्रियं गुरु चिरोचितकाय तेऽज ! ॥ ७३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे श्रीमल्लिनाथ ! ते—तव पादाब्जं—पदकजं चिरं—चिरकालीनं उचितं—योग्यं कं—सुखं तस्मै अस्तु—भवतु । पादाब्जं किं० ? शमथद्रुमस्य—शमद्रोः सेके—सेचने पाथः—पयःसमम् । कान्तः—सुन्दरः प्रियङ्गुः—फलिनीद्रुमः तस्य रुचिः—प्रभा तद्द्रु रोचितं—शोभितं कायस्य तेजः—प्रकाशो यस्य तत्सं० । हे अज !—कृष्णसम ! । क्व ? मदनार्तिमधौ—कामपीडामधुदैत्ये । विमुक्तं—त्यक्तं अकान्तं—अप्रियं येन तत्सं० । पादाब्जं किं० ? प्रियं—कान्तम् । पुनः किं० ? गुरु—महत् ॥७३॥

अन्वयः

कान्त-प्रियङ्गु-रुचि-रोचित-काय-तेजः ! मदन-आर्ति-मधौ अज ! विमुक्त-अ-कान्त ! श्री-मल्लि-नाथ ! ते शमथ-द्रुम-सेक-पाथः प्रियं गुरु पाद-अब्जं चिर-उचित-काय अस्तु ।

शब्दार्थ

मल्लि=भद्विद्व(नाथ), आगष्ठीसभा तीर्थंकर.

श्रीमल्लिनाथ ! = हे श्रीभद्विद्वनाथ !

द्रुम=वृक्ष, अड.

सेक=सिंघन, पाष्ठी छांटवुं ते.

पाथस्र=वृण.

शमथद्रुमसेकपाथः=शमद्रुप वृक्षना सिंघन प्रति वृणना समान.

प्रियङ्गु=प्रियंघु, इतिनी (वृक्ष).

रुचि=प्रभा.

तेजस्र=तेज.

कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितकायतेजः ! = सुन्दर प्रियं-
घुनी प्रभानी जेम शोभी रही छे
जेना शरीरनी कांति जेवा ! (सं०)

अब्ज=कमल.

पादाब्जं=चरण-कमल.

मदन=कामदेव.

आर्ति=पीडा.

अर्ति=पीडा.

मधु=मधु नामनो दैत्य.

मदनार्तिमधौ=कामदेवनी पीडापी मधुने विषे.

अकान्त=अप्रिय, अनिष्ट.

१ अङ्कसाथ सूत्रनी टीकाभां आनो अर्थ 'रायणु' करवाभां आये छे.

વિમુક્તાકાન્ત ! = વિશેષતઃ ત્યજી દીધું છે અપ્રિય
જેણે એવા ! (સં૦)
પ્રિયં (મૂ૦ પ્રિય) = ઇષ્ટ.
ગુરુ = વિશાળ.

ચિર = દીર્ઘ કાલ પર્યંત.
ચિરોચિત્કાય = દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય
એવા સુખને માટે.
અજ ! (મૂ૦ અજ) = હે કૃષ્ણ !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમદ્ધિનાથની સ્તુતિ—

“ સુન્દર પ્રિયંયુની પ્રભાની જેમ જેના શરીરની કાંતિ શોભી રહી છે એવા હે (ઓગણીસમા તીર્થંકર) ! હે કામદેવની પીડાડૂપી મધુનો નાશ કરવામાં (શ્રી)કૃષ્ણુ (સમાન) ! જેણે અપ્રિય (કાર્યો) વિશેષતઃ ત્યજી દીધાં છે એવા હે (સર્વજ્ઞ) ! હે શ્રીમદ્ધિનાથ ! શમડૂપી વૃક્ષનું સિંચન કરવામાં જલસમાન એવું તથા રૂચિકર તેમજ વિશાળ એવું તારૂં ચરણુ—કમલ દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય એવા સુખને અર્થે થાઓ. ”—૭૩

સ્પષ્ટીકરણ

મદ્ધિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીમદ્ધિનાથ પરત્વે ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત ભાષામાં રચવામાં આવ્યાં છે. તેમાં એક જિનેશ્વરે પપપપ શ્લોક જેટલું, બીજું હરિભદ્રે ૬૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું અને ત્રીજું ભુવનતુંગે (?) ૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુક રચેલ છે. આ ઉપરાંત વિનયચન્દ્રે ૪૨૫૦ શ્લોક જેવડું ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે.

મધુ-દૈત્ય—

એક દિવસ વિષ્ણુ નિદ્રાદેવીને વશ થયેલા હતા, તેવામાં તેના કાનમાંથી કૈટભ અને મધુ નામના બે જખરજસ્ત દૈત્ય ઉત્પન્ન થયા. આ બે દૈત્યો બ્રહ્માને મારી નાખવાની તૈયારી કરતા હતા એટલામાં તે બંનેને વિષ્ણુએ મારી નાખ્યા. આ હિન્દુશાસ્ત્રમાંની પૌરાણિક કથા છે.

* * * * *

સ્યાદ્વાદિશ્રેણ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સ્યાદ્વાદિનાં તતિરનન્યજમિન્દુકાન્તા—

ચ્છા યા વિડમ્બયતિ સન્તમસઙ્ગમાનામ્ ।

સા સેવાધિઃ પ્રવિધુનોતુ કૃતપ્રકાશ—

ચ્છાયાવિડમ્બયતિ સન્તમસં ગમાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા-જિનતતિઃ સન્તમસં-અવતપસં પ્રવિધુનોતુ-હિનસ્તુ । સા કિં૦ ? સેવધિઃ-નિધાનમ્ ।
કેષા ? ગમાનાં-જ્ઞાનાનામ્ । સન્તમસં કિં૦ ? કૃતા-વિહિતા પ્રકાશચ્છાયાયા-જ્ઞાનશ્રિયો
વિલમ્બેન યતિઃ-વિરતિઃ યેન તત્ । ડલયોરૈવ્યાત્ । સા કા ? યા સ્યાદ્વાદિનાં તતિઃ-જિનશ્રેણી
અનન્યજં-કન્દર્પં વિડમ્બયતિ-તર્જયતિ । યા કિં૦ ? ઇન્દુકાન્તવત્-ચન્દ્રકાન્તવત્ અચ્છા-
નિર્મલા । અનન્યજં કિં૦ ? સન્તં-વિદ્યમાનમ્ । સ્યાદ્વાદિનાં કિં૦ ? અસદ્ગમાનાં-
સદ્ગવર્જિતાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્વયઃ

અ-સદ્ગમાનાં સ્યાદ્વાદિનાં યા ઇન્દુ-કાન્ત-અચ્છા તતિઃ સન્તં અનન્યજં વિડમ્બયતિ, સા
ગમાનાં સેવધિઃ કૃત-પ્રકાશ-છાયા વિડ(લ)મ્બ-યતિ સન્તમસં પ્રવિધુનોતુ ।

શબ્દાર્થ

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂં સ્યાદ્વાદિન્)=સ્યાદ્વાદીઓની,
તીર્થકરોની.

અનન્યજં (મૂં અનન્યજ)=કંદર્પને.

ઇન્દુકાન્ત=ચન્દ્રકાન્ત (મણિ).

અચ્છા=નિર્મળ.

ઇન્દુકાન્તાચ્છા=ચન્દ્રકાન્તના જોવી નિર્મળ.

વિડમ્બયતિ (ધાં વિડમ્બ)=તિરસ્કાર કરે છે.

સન્તં (મૂં સત્)=વિદ્યમાન, હૈયાતી ધરાવનારા.

અસદ્ગમાનાં=સંગ-રહિત.

સેવધિઃ (મૂં સેવધિ)=નિધાન, નિધિ.

પ્રવિધુનોતુ (ધાં ધુ)=નાશ કરે.

કૃત (ધાં કૃ)=કરેલ.

પ્રકાશ=જ્ઞાન.

છાયા=(૧) કાન્તિ; (૨) લક્ષ્મી.

વિડ(લ)મ્બ=વિલંબ, ઠીલ.

યતિ=વિરામ.

કૃતપ્રકાશચ્છાયાવિડ(લ)મ્બયતિ=કર્યો છે જ્ઞાન-

રૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી વિરામ જોણે એવા.

સન્તમસં (મૂં સન્તમસ)=ગાઠ અજ્ઞાનને.

ગમાનાં (મૂં ગમ)=જ્ઞાનોના.

શ્લોકાર્થ

સ્યાદ્વાદીઓની શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ (રાગ-દ્વેષકારી) સંગથી રહિત એવા સ્યાદ્વાદીઓની ચન્દ્રકાન્ત (મણિ)ના જોવી
જ નિર્મળ શ્રેણિ વિદ્યમાન કંદર્પનો તિરસ્કાર કરે છે, તે જ્ઞાનોના નિધાનરૂપ (જિન-પંકિત),
જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી જોણે વિરામ કર્યો છે એવા (અર્થાત્ જ્ઞાનને આચ્છાદિત કરનારા
એવા) ગાઠ અજ્ઞાનનો વિનાશ કરે. ”—૭૪

* * * * *

જિનવાકુચન્દ્રિકાયા મહિમા—

સદ્કોચમાનયતિ યા ગૃહમસ્તમોહા—

નાયાઽસમાનમમતામરસં સ્તવાનામ્ ।

વાકુચન્દ્રરુગ્ ચતુ તમોભરમર્હતામ—

નાયાસમાનમમતામરસંસ્તવાનામ્ ॥ ૭૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અર્હતાં-જિનાનાં સા વાકુચન્દ્રરુગ્-ત્રાણીન્દુરુચિઃ તમોભરં ચતુ-પાપવૃન્દં નિરસ્યતુ ।
અર્હતાં કિં૦ ? નાસ્તિ આયાસઃ-સંસારપ્રયાસો માનો-ગર્વો મમતા-મમત્વં મરો-મરણં તેષાં
સંસ્તવઃ-પરિચયો યેષાં તેષામ્ । સા કા ? યા વાકુચન્દ્રરુચિઃ અમતામરસં-રોગામ્બોજં સદ્કો-
ચમાનયતિ-સદ્કોચયતિ । પુનઃ કિં૦ ? ગૃહં-મન્દિરમ્ । કેષાં ? સ્તવાનાં-સ્તુતીનામ્ । પુનઃ
કિં૦ ? અસ્તો-ગતો મોહાનયોઃ-મૌહ્યાજ્ઞાનયોઃ આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । અમતામરસં
કિં૦ ? અસમાનં-અસાધારણમ્ ॥ ૭૫ ॥

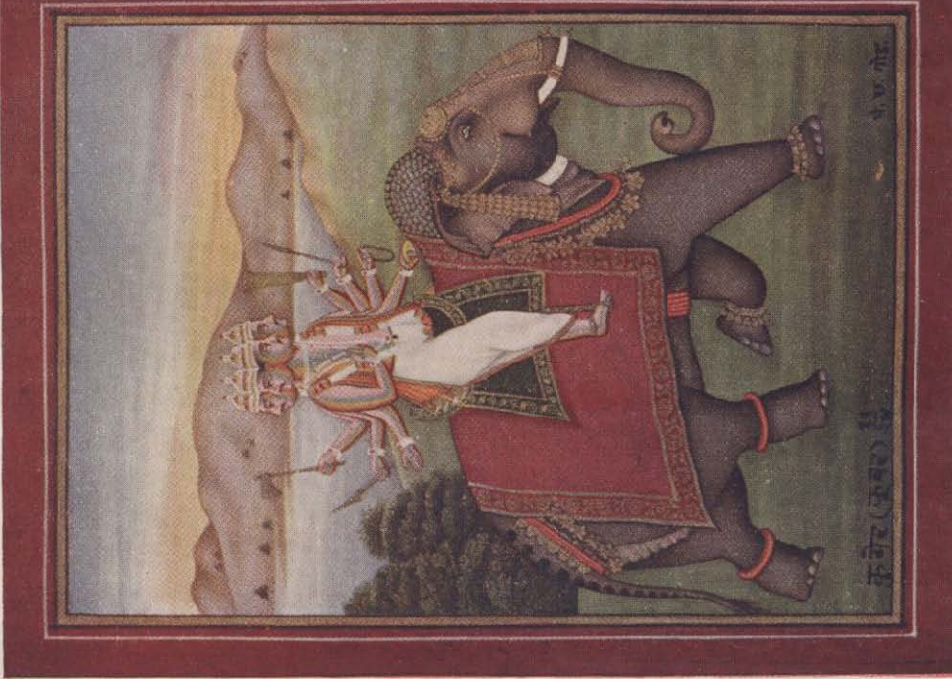
અન્વયઃ

યા સ્તવનાં (અ-સમાન) ગૃહં, અસ્ત-મોહ-અન-આયા (ચન્દ્રિકા) અ-સમાનં અમ-તામરસં
સદ્કોચં આનયતિ, (સા) અન્-આયાસ-માન-મમતા-મર-સંસ્તવાનાં અર્હતાં વાકુ-ચન્દ્ર-રુક્
તમસ્-ભરં ચતુ ।

શબ્દાર્થ

સદ્કોચં (મૂં સદ્કોચ)=સંકોચ, ખીડાઈ જવું તે.
આનયતિ (ધાં ની)=લઈ જાય છે.
ગૃહં (મૂં ગૃહ)=ઘર.
અન=અજ્ઞાન.
અસ્તમોહાનાયા=નષ્ટ થયે છે મોહ અને અજ્ઞા-
નનો લાભ જેને વિષે (અથવા જેનાથી)
એવી.
અસમાનં (મૂં અસમાન)=અસાધારણ.
અમ=અધિ, રોગ.
તામરસ=કમળ.
અમતામરસં=રોગરૂપી કમળને.

સ્તવાનાં (મૂં સ્તવ)=સ્તુતિઓના.
વાકુચન્દ્રરુગ્=વાણીરૂપી નિશા-પતિની કાન્તિ.
ચતુ (ધાં દ્વો)=કાપો, નાશ કરેા.
તમોભરં=અંધકારના સમૂહને.
અર્હતાં (મૂં અર્હત)=અરિહંતોની, તીર્થકરોની.
મમતા=મમત્વ, મારાપણું.
સંસ્તવ=પરિચય.
અનાયાસમાનમમતામરસંસ્તવાનાં=અવિદ્યમાન
છે પ્રયત્ન, ગર્વ, મમત્વ અને મરણનો
પરિચય જેમને વિષે એવા.

कुवेरयक्षं चतुर्मुखं इन्द्रायुधवर्णं गरुडवदनं गजवाहनं अष्टभुजं
 वरदपाशचापशूलाभययुक्तदक्षिणपार्श्वं बीजपूरकशक्ति-
 मुद्राक्षसूत्रयुक्तवामपार्श्वं चेति ।

वैरोढ्यां देवीं कृष्णवर्णां पद्मासनां चतुर्भुजां वरदाक्षसूत्रयुक्त-
 दक्षिणकरां मातुलिङ्गशक्तियुक्तवामहस्तां चेति ।

All rights reserved.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીરૂપી ચન્દ્રિકાનો મહિમા—

“સ્તુતિઓના (અનુપમ) ગૃહરૂપ એવી તથા જનાથી મોહ અને અજ્ઞાનનો લાભ નષ્ટ થયો છે એવી જ (ચન્દ્રિકા) અસાધારણ રોગરૂપી (સૂર્ય-વિકાસી) કમલનો સંક્રાંત્ય કરે છે, તે, જમને વિષે (ભવ-બ્રમણરૂપી) પ્રયત્ન, અભિમાન, મમત્વ અને મરણનો પરિચય અવિદ્યમાન છે એવા અરિહંતોની વાણીરૂપી નિશાપતિની ચંદ્રિકા (અજ્ઞાનરૂપ) અંધકારના સમૂહનો નાશ કરે. ”—૭૫

* * * * *

ધરણપ્રિયાયાઃ સ્તુતિઃ—

શ્રીજૈનશાસનહિતા નિખિલાહિતાલી—

સંમિત્તામરસમા સુરમાસમાના ।

દેવી દુનોતુ દુરિતં ‘ધરણપ્રિયા’ વઃ

સંમિત્તામરસમાસુરમા સમાના ॥ ૭૬ ॥ ૧૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

ધરણપ્રિયાનામ્ની દેવી વો-યુષ્માકં દુરિતં-પાપં દુનોતુ-ક્ષિપતુ । દેવી કિં૦ ? શ્રીજૈનશાસનસ્ય હિતા-હિતકારિણી । પુનઃ કિં૦ ? નિખિલા-સમસ્તા અહિતાલયા-વૈરિશ્રેણ્યાઃ સંમિત્-સંમેદિની । પુનઃ કિં૦ ? નતા-પ્રણતા અમરસમા-દેવપર્ષદ્ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? સુરૈઃ-દેવૈઃ માસમાના-શોભમાના । પુનઃ કિં૦ ? સંમિત્તં-વિકસિતં યત્ તામરસં-કમલં તદ્વદ્ માસુરા-સુન્દરા મા-પ્રમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? સમાના-સન્માનસહિતા ॥ ૭૬ ॥

અન્વયઃ

શ્રી-જૈન-શાસન-હિતા, નિખિલ-અહિત-આલી-સંમિત્, નત-અમર-સમા, સુર-માસ-માના, સંમિત્-તામરસ-માસુર-મા, સ-માના (અથવા અ-સમાના) ધરણપ્રિયા દેવી વઃ દુરિતં દુનોતુ ।

શબ્દાર્થ

જૈન=જિન-વિષયક.

શાસન=શાસન, આજ્ઞા.

હિતા (મૂં હિત) =હિતકારી, કલ્યાણકારી.

શ્રીજૈનશાસનહિતા=શ્રીજૈન શાસનને હિતકારી.

નિખિલ=સમસ્ત.

અહિત=શત્રુ.

૧ ‘માસમાના’ इत्यपि संभवति ।

સંમિદ્=લેહનારી.

નિલિલાહિતાલીસંમિદ્=સમસ્ત શત્રુઓની શ્રે-
ણિને લેહનારી.

સમા=સભા.

નતામરસમા=પ્રણામ કર્યો છે સુરોની સભા-
ઓએ જેને એવી.

માસમાના (ઘાં માસ્)=પ્રકાશમાન, દીપતી.

સુરમાસમાના=દેવો વડે દીપતી.

દેવી=દેવી.

દુનોત્ (ઘાં દુ)=દુઃખ દો.

દુરિતં (મૂં દુરિત)=પાતકને, પાપને.

ધરણ=ધરણેન્દ્ર.

પ્રિયા=પત્ની.

ધરણપ્રિયા=(૧) ધરણેન્દ્રની પત્ની; (૨)
ધરણપ્રિયા.

સંમિદ્ (ઘાં મિદ્)=વિકસિત, ખીલેલ.

માનુર=શોભાયમાન, તેજસ્વી.

સંમિદ્તામરસમાસુરમા=વિકસિત કમળના જે-
વી શોભાયમાન છે શોભા જેની એવી.

સમાના (મૂં સમાન)=માનયુક્ત.

અસમાના (મૂં અસમાન)=અસાધારણ.

શ્લોકાર્થ

ધરણપ્રિયા દેવીની સ્તુતિ—

“ શ્રીજૈન શાસનને હિતકારી, વળી સમસ્ત શત્રુઓની શ્રેણિનો સંહાર કરનારી, તથા વળી સુરોની સભાએ જેને પ્રણામ કર્યો છે એવી, તેમજ દેવો વડે દીપતી તથા વળી વિકસિત કમળના જેવી શોભાયમાન શોભાવાળી એવી અને વળી માન-યુક્ત [અથવા અનુપમ] એવી ધરણપ્રિયા દેવી તમારા પાપને દુઃખ દો (અર્થાત્ પાપોને દૂર કરો).—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

ધરણપ્રિયા દેવીનું સ્વરૂપ—

ધરણેન્દ્રને છ પટ્ટરાણીઓ છે, પરંતુ તેમાં વૈરોટયાનું નામ આવતું નથી. છતાં સામાન્ય રીતે ‘ધરણપ્રિયા’થી વૈરોટયા સમજવામાં આવે છે. આ વૈરોટયા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. આ વિદ્યા-દેવીનો વર્ણુ શ્યામ છે અને તેને અજગરનું વાહન છે. તેના ચાર હાથ પૈકી તેના જમણા બે હાથ ખડગ અને સર્પથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ હાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

૭૨ મા પદ્યમાં ચક્રધરા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એટલે અત્ર પણ વૈરોટયા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ વાત સર્વાંગે સ્વીકારવામાં એક વાંધો આવે છે અને તે એ છે કે વૈરોટયા એ ઓગણીસમા તીર્થકરની શાસન-દેવીનું પણ નામ છે. પરંતુ આ શાસન-દેવી પણ ધરણેન્દ્રની પત્ની છે કે નહિ એ પ્રશ્ન વિચારવો બાકી રહે છે. એ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર મૂળ શ્લોકમાં પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં પણ સ્તુતિકારે ધરણ-પ્રિયા સંબંધી ખુલાસો કર્યો નથી; વાસ્તે ધરણપ્રિયાથી વૈરોટયા નામની શાસન-દેવી સમજવી કે વિદ્યા-દેવી કે અન્ય કોઈ એનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે. છતાં પણ સાથે સાથે શાસન-દેવી તરીકેનું વૈરોટયા દેવીનું સ્વરૂપ આપવું અસ્થાને નહિ ગણાય, એમ માની તે આલેખવામાં આવે છે.

આ દેવીનો શ્યામ વર્ણુ છે અને તે પદ્માસની છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરહ અને અક્ષસૂત્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ ખીજપૂરક અને શક્તિથી વિભૂષિત છે.

૧ આ સંબંધમાં જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતક (૫૦ ૨૭૭).

૨૦ શ્રીમુનિસુવ્રતજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમુનિસુવ્રતનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સીમન્તિનીમિવ પતિઃ સમગંસ્ત સિદ્ધિ

નિર્માય વિસ્મિતમહામુનિ સુવ્રતત્વમ્ ।

સોડ્યં મમ પ્રતનુતાત્ તનુતાં ભવસ્ય

નિર્માય ! વિસ્મિતમહા 'મુનિસુવ્રત !' ત્વમ્ ॥ ૭૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે મુનિસુવ્રત ! સોડ્યં ત્વં મમ ભવસ્ય તનુતાં—તુચ્છત્વં પ્રતનુતાત્—વિસ્તારય । નિર્ગતા માંયા—નિકૃતિર્યસ્ય તત્સમ્બોધનમ્ । ત્વં કિં૦ ? વિસ્મિતં—વિકસિતં મહઃ—તેજો યસ્ય સઃ । સ કઃ ? યો મુનિસુવ્રતઃ સુવ્રતત્વં—વ્રતં નિર્માય સિદ્ધિ—શુક્તિ સમગંસ્ત—સિદ્ધિમજ્જીચકાર । ઇવ—યથા પતિઃ—ભર્તા સીમન્તિની—સ્ત્રિયં સંસજતિ । સુવ્રતત્વં કિં૦ ? વિસ્મિતા—વિસ્મયં નીતા મહામુનયો—યતયો યેન તત્ ॥ ૭૭ ॥

અન્વયઃ

(યઃ) વિસ્મિત—મહત્—મુનિ સુવ્રતત્વં નિર્માય પતિઃ સીમન્તિનીં ઇવ સિદ્ધિ સમગંસ્ત, સઃ અયં વિસ્મિત—મહાઃ ત્વં (હે) નિર્—માય ! મુનિસુવ્રત ! મમ ભવસ્ય તનુતાં પ્રતનુતાત્ ।

શબ્દાર્થ

સીમન્તિનીં (મૂ૦ સીમન્તિની)=સીને.

પતિઃ (મૂ૦ પતિ)=નાથ.

સમગંસ્ત (ધા૦ ગમ્)=(૧) મળ્યા; (૨) અંગી-કાર કરી.

નિર્માય (ધા૦ મા)=કરીને, આચરીને.

વિસ્મિત (ધા૦ સ્મિ)=અચંબો પમાડેલ.

મુનિ=સાધુ.

વિસ્મિતમહામુનિ=અચંબો પમાડ્યો છે મહા-મુનિઓને જેણે એવા.

સુવ્રતત્વં (મૂ૦ સુવ્રતત્વ)=વ્રતને, મુનિપણાને.

પ્રતનુતાત્ (ધા૦ તન્)=વિસ્તારો.

તનુતાં (મૂ૦ તનુતા)=થોડાપણાને, કૃશતાને.

નિર્માય !=જતું રહ્યું છે કપટ જેનું એવા, હે નિષ્કપટી !

વિસ્મિત=વિકસિત.

મહત્=તેજ.

વિસ્મિતમહાઃ=વિકસિત થયું છે તેજ જેનું એવા.

મુનિસુવ્રત !=હે મુનિસુવ્રત(સ્વામી) !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની સ્તુત—

“જે મહામુનિઓને વિસ્મય પમાડ્યો છે એવા સુન્દર વ્રતને આચરીને પતિ પત્નીને મળે તેમ જે સિદ્ધિ (સુન્દરી)ને મળ્યો તે આ તું વિકસિત તેજવાળો છે નિષ્કપટી મુનિસુવ્રત (સ્વામી) ! મારા ભવની કૃપાતાનો વિસ્તાર કર (અર્થાત્ મને અટપભવી બનાવ).” —૭૭

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીમુનિસુવ્રત-ચરિત્ર—

મુનિસુવ્રતસ્વામીનું એક ચરિત્ર શ્રીચન્દ્રે પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૦૯૬૪ ગાથા જેટલું રચેલું છે. આ ઉપરાંત નવ ભવના વૃત્તાંત પૂર્વકનું એક ચરિત્ર વિનયચન્દ્રે રચ્યું છે. આનું પ્રમાણ ૪૫૫૫૨ શ્લોક જેટલું છે. વિશેષમાં પદ્મપ્રભાસૂરિએ પણ ૫૫૫૫ ગાથા પ્રમાણનું એક ચરિત્ર રચ્યું છે.

* * * * *

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિઃ—

દીક્ષાં જવેન જગૃહ્ણિન્નપા વિમુચ્ય

કાન્તારસં ગતિપરાજિતરાજહંસાઃ ।

તે મે સૃજન્તુ સુષમાં યશસા સુકીર્તિ—

કાં તારસદ્ગતિપરા જિતરાજહંસાઃ ॥ ૭૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તે જિનેન્દ્રા મે—મમ સુષમાં—શોભાં સૃજન્તુ—દિશન્તુ । સુષમાં કિં૦ ? શોભને કીર્તિકે—શ્લોકસુખે યસ્યાઃ તામ્ । તે કિંવિશિષ્ટાઃ ? તારસદ્ગત્યા—મનોહ્રસદ્ગમેન પરાઃ—પ્રધાનાઃ । પુનઃ કિં૦ ? જિતૌ—ન્યત્કૃતૌ રાજહંસૌ—ચન્દ્રરજતે યૈઃ તે । કેન ? યશસા—શ્લોકેન । તે કે ? યે જિનપા—જિનેન્દ્રા જવેન—વેગેન દીક્ષાં—પ્રવ્રજ્યાં જગૃહ્ણઃ—ગૃહ્ણન્તિ સ્મ । કિં કૃત્વા ? વિમુચ્ય—ત્યક્ત્વા । કં ? કાન્તારસં—હ્રીપ્રેમ । જિનપાઃ કિં૦ ? ગત્યા—ગમનેન પરાજિતઃ—પરાભૂતો રાજહંસો—મરાહો યૈઃ તે ॥ ૭૮ ॥

અન્વયઃ

(યે) ગતિ—પરાજિત—રાજહંસાઃ જિન—પાઃ કાન્તા—રસં વિમુચ્ય દીક્ષાં જવેન જગૃહ્ણઃ, તે તાર—સદ્ગતિ—પરાઃ યશસા જિત—રાજન્—હંસાઃ મે સુ—કીર્તિ—કાં સુષમાં સૃજન્તુ ।

શબ્દાર્થ

દીક્ષાં (મૂં દીક્ષા)=દીક્ષાને, સંસાર-ત્યાગને.
 જવેન (મૂં જવ)=વેગપૂર્વક.
 જગૃહુઃ (ધાં ગ્રહ)=ગ્રહણ કરતા હવા.
 જિનપાઃ (મૂં જિનપ)=જિનેશ્વરો.
 વિમુચ્ય (ધાં મુચ્)=વિશેષતઃ ત્યજ્ય દધને.
 રસ=રાગ, પ્રેમ.
 કાન્તારસં=શ્રીના પ્રેમને.
 ગતિ=ચાલ.
 પરાજિત (ધાં જિ)=હરાવી હીધેલ.
 રાજહંસ=રાજહંસ.
 ગતિપરાજિતરાજહંસાઃ=ચાલ વડે જીત્યા છે
 રાજહંસોને જેમણે એવા.

સૃજન્તુ (ધાં સૃજ)=અર્પો.
 સુષમાં (મૂં સુષમા)=શોભાને.
 યશસા (મૂં યશસ્)=યશ વડે, કીર્તિ વડે.
 સુકીર્તિકાં=સુન્દર છે યશ અને સુખ જેનાં
 એવી.
 તાર=મનોરૂ.
 સઙ્ગતિ=સંગમ.
 તારસઙ્ગતિપરાઃ=મનોરૂ સંગમ વડે પ્રધાન.
 હંસ=રૂપું, ચાંદી.
 જિતરાજહંસાઃ=જીત્યા છે ચન્દ્ર અને ચાંદીને
 જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેમણે ચાલ વડે રાજહંસોને જીત્યા છે એવા જે જિનેશ્વરોએ પ્રમદાના પ્રેમને સાગ
 કરીને વેગપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી, તે ઉત્તમ સંગતિ વડે પ્રધાન તેમજ કીર્તિ (ની ઉજ્જવલતા)
 વડે ચન્દ્રને તેમજ ચાંદીને જેમણે પરાજિત કર્યા છે એવા તીર્થંકરો મને યશસ્વિની
 શોભા અર્પો.”—૭૮

* * * * *

જિનાગમાય મહાદેવસ્યોપમા—

દુર્દાન્તવાદિકુમતત્રિપુરાભિઘાતે

કામારિમાનમ મતં પૃથુ લક્ષણેન ।

સર્વજ્ઞશીતરુચિના રચિતં નિરસ્ત—

કામારિમાનમમતં પૃથુલક્ષણેન ॥ ૭૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જન ! ત્વં મતં આનમ—નમસ્કુરુ । મતં કિં૦ કામારિ—ઈશ્વરસમમ્ । ક્વ ? દુર્દાન્તા—
 દુર્દમા યે વાદિનઃ—પરવાદિનઃ તેષાં કુમતં—કુપક્ષઃ તદેવ ત્રિપુરનામા દૈત્યઃ તસ્ય અભિઘાતે—હનને ।

પુનઃ કિં૦ ? પૃથુ-વિસ્તીર્ણમ્ । કેન ? લક્ષણેન । પુનઃ કિં૦ ? રચિતં-પ્રથિતમ્ । કેન ? સર્વજ્ઞશી-
તરુચિના-જિનચન્દ્રેણ । પુનઃ કિં૦ ? નિરસ્તા-ધ્વસ્તાઃ કામઃ-કન્દર્પઃ અરયો-રિપવઃ માનઃ-
સ્પયો મમતા ચ-મમત્વં યેન તત્ । લક્ષણેન કિં૦ ? પૃથુલા-વિશાલાઃ ક્ષણા-ઉત્સવા
યસ્માત્ તેન ॥ ૭૯ ॥

અન્વયઃ

દુર્વાન્ત-વાદિન્-કુ-મત-ત્રિપુર-અભિઘાતે કામ-અરિ, પૃથુલ-ક્ષણેન લક્ષણેન પૃથુ સર્વજ્ઞ-
શીત-રુચિના રચિતં નિરસ્ત-કામ-અરિ-માન-મમતં મતં આનમ ।

શબ્દાર્થ

દુર્વાન્ત=દુર્દમ, જેનું દુઃખેથી દમન થઈ શકે તેવો.
કુમત=દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત.
ત્રિપુર=ત્રિપુર (દૈત્ય).
અભિઘાત=વિનાશ.
દુર્વાન્તવાદિકુમતત્રિપુરાભિઘાતે=દુર્દમ વાદી-
ઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુરના
વિનાશને વિષે.
કામ=કામદેવ, કંઠર્પ, મદન.
કામારિ (મૂં કામારિ)=કંઠર્પના શત્રુ (રૂપ),
શિવ (રૂપ).

લક્ષણેન (મૂં લક્ષણ)=લક્ષણ વડે, ચિહ્ન વડે.
શીતરુચિ=શીતળ છે તેજ જેનું તે, સુધાકર,
ચન્દ્ર.
સર્વજ્ઞશીતરુચિના=સર્વજ્ઞરૂપી ચન્દ્ર વડે.
નિરસ્ત (ધાં અસ્)=નિવારણ કરેલ.
નિરસ્તકામારિમાનમમતં=નિરાસ થયો છે મદન,
દુશ્મન, માન અને મમતાનો જેથી એવા.
પૃથુલ=વિશાળ.
ક્ષણ=ઉત્સવ.
પૃથુલક્ષણેન=વિશાળ છે ઉત્સવો જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમને આપવામાં આવેલી મહાદેવની ઉપમા—

“ દુર્દમ (દુર્જય) વાદીઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુર (નામના દૈત્ય)નો વિનાશ કરવામાં મહાદેવના સમાન, વળી જેથી વિશાળ ઉત્સવો છે એવા લક્ષણ વડે વિસ્તીર્ણ, તેમજ સર્વજ્ઞરૂપ સુધાકર વડે રચાયેલ તથા વળી મદન, દુશ્મન, માન અને મમતાનું જે દ્વારા નિકન્દન ગયું છે એવા સિદ્ધાન્તને (હે જનો !) તમે નમસ્કાર કરો.”—૭૯

સ્પષ્ટીકરણ

ત્રિપુર દૈત્ય—

આ દૈત્ય સોના, રૂપા અને લોઢાના મયાસુરે બનાવેલા ત્રણ નગરોનો અધિપતિ હતો. એનું મરણ મહાદેવને હાથે થયું હતું તેમજ એનાં ત્રણે નગરોને ભસ્મીભૂત પણ એ ભવાની-પતિ-એજ કર્યો હતા. એ વાત હિંદુ શાસ્ત્રમાં નજરે પડે છે.

* * * * *

निर्वाणकलिकायाम्—

“गौरीं देवीं कनकगौरीं गोधावाहनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुतदक्षिण-
करां अक्षमालाकुवलयालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

All rights reserved.]

नि. सा. प्रेस.

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता—

ऽनालीकभञ्जनपराऽस्तमरालवाला ।

गत्याऽऽस्यमस्यतु तमस्तव गौर्यवन्ती

नालीकभं जन ! परास्तमरालवाला ॥ ८० ॥ २०॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे जन ! सा गौरी-देवी तव तमः-पापं अस्यतु-दलयतु । गौरी किं कुर्वन्ती ? अवन्ती-धरन्ती । किं ? आस्यं-वक्त्रम् । आस्यं किं० ? नालीकवद् भा-प्रभा यस्य तत् । गौरी किं० ? गत्या-गमनेन परास्ता-जिता मरालवाला-हंसी यया सा । सा क्व ? या-गौरी दुर्धियां-दुर्बुद्धीनां अस्तं-विनाशं अकृत-करोति स्म । या किं० ? दुष्कृतकर्मभिः-पापक्रियाभिः मुक्ता-वर्जिता । पुनः किं० ? अनालीकयोः-अज्ञानासत्ययोः भञ्जनं-विनाशः तत्र परा-परायणा । पुनः किं० ? अराला-वक्रा वालाः-केशाः यस्याः सा ॥ ८० ॥

अन्वयः

(हे) जन ! या दुष्कृत-कर्मन्-मुक्ता अन-अलीक-भञ्जन-परा अराल-वाला (देवी) दुर्-धियां अस्तं अकृत, (सा) गत्या परास्त-मराल-वाला नालीक-भं आस्यं अवन्ती 'गौरी' तव तमः अस्यतु ।

शब्दार्थ

दुर्धियां (मू० दुर्धी)=दुष्ट बुद्धिवाणाना.
अकृत(घा० कृ)=करोती ह्येव.
दुष्कृत=पाप.
कर्मन्=क्रिया.
दुष्कृतकर्ममुक्ता=पापभय क्रियाश्रेणी मुक्त
श्रेणी.
अलीक=असत्य, शूद्रं.
भञ्जन=विनाश.
परा=तत्पर.
अनालीकभञ्जनपरा=अज्ञान श्रेणी असत्यश्रेणी
श्रेणी आशुवाभां तत्पर.

अस्तं (मू० अस्त)=विलयने, विनाशने.
अराल=वांङ्गीया.
वाल=वाण, कुन्तल, केश.
अरालवाला=वांङ्गीया श्रेणी वाण श्रेणी श्रेणी.
गत्या (मू० गति)=गति पडे.
आस्यं (मू० आस्य)=वदनने.
तमः (मू० तमस्)=अज्ञानने.
गौरी=गौरी (देवी).
अवन्ती (घा० अव्)=धारण्य करनारी,

નાલીક=કમળ.

નાલીકમં=કમળના જેવી કાંતિ છે જેની એવા.

જન ! (મૂં જન)=હે મનુષ્ય !

પરાસ્ત (ધાં અસ)=ફૂર કરેલ.

મરાલ=હંસ.

બાલા=શ્રી.

પરાસ્તમરાલબાલા=પરાસ્ત કરી છે હંસીને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

ગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

“ પાપમય ક્રિયાઓથી વિમુખ એવી, તથા અજ્ઞાન અને અસત્યનો અંત આણવામાં તત્પર તેમજ વાંકડીઆ વાળવાળી એવી જ (દેવીએ) દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાનો વિનાશ કર્યો, તે ગતિ વડે હંસીને પરાસ્ત કરનારી એવી તેમજ કમળના સમાન કાંતિમય વદનને ધારણ કરનારી એવી ગૌરી (દેવી) હે મનુષ્ય ! તારા અજ્ઞાનને ફૂર કરો.”—૮૦

સ્પષ્ટીકરણ

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશળથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ જપ-માળા અને કમળથી વિભૂષિત છે. વળી એને ગોધિકાનું વાહન છે, એ વાત તેા આચાર-દ્વિનકરના નીચે મુજબના શ્લોક ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે:—

“ ગોધાસનસમાસીના, કુન્દકર્પૂરનિર્મલા ।

સહસ્રપત્રસંયુક્ત-પાણિર્ગૌરી શ્રિયેઽસ્તુ નઃ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૬૨

અત્ર પણ આ કવિરાજે શ્રીશોભનમુનીશ્વરનું અનુકરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે.

૨૧ શ્રીનમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનમિનાથસ્ય નુતિઃ—

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત ! સત્ત્વદત્ત—

સત્યાગમો મદનમેઘમહાનિલાભઃ ।

મથનાસિ નાથ ! રતિનાથસરૂપરૂપઃ

સત્યાગમોઽમદ ! 'નમે'ઽઘમહાનિલાભઃ ॥ ૮૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે નમે !—નમિનાથ ! ત્વં અઘં—પાપં મથનાસિ—વિલોહયાસિ । દેવેન્દ્રવૃન્દૈઃ—ઇન્દ્રૌઘૈઃ પરિસેવિતઃ—(અત્યન્ત)સેવિતઃ તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? સત્ત્વાનાં—પ્રાણિનાં દત્તા—વિહિતા સત્યાગા—દાનસહિતા મા—લક્ષ્મીઃ યેન સઃ । પુનઃ કિં૦ ? મદનમેઘે—કામામ્ભોધરે મહાનિલાભો—મહાવાત્-નિભઃ । પુનઃ કિં૦ ? રતિનાથસ્ય—કન્દર્પસ્ય સરૂપં—સવર્ણં રૂપં યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં૦ ? સત્યઃ—સમ્યગાગમઃ—સિદ્ધાન્તો યસ્ય સઃ । નાસ્તિ મદો—દર્પો યસ્ય તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? નાસ્તિ હાનેઃ—ક્ષયસ્ય લાભઃ—પ્રાપ્તિઃ યસ્ય સ તથા ॥ ૮૧ ॥

અન્વયઃ

દેવ—ઇન્દ્ર—વૃન્દ—પરિસેવિત ! નાથ ! અ—મદ ! 'નમે !' સત્ત્વ—દત્ત—સ—ત્યાગ—મઃ મદન—મેઘ—મહત—અનિલ—આભઃ રતિ—નાથ—સરૂપ—રૂપઃ સત્ય—આગમઃ અ—હાનિ—લાભઃ (ત્વં) અઘં મથનાસિ ।

શીખૃદાર્થ

વૃન્દ=સમૂહ, સમુદાય.

પરિસેવિત (ધા૦ સેવ્)=સેવાયેલ.

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત != હે સુરપતિઓના સમુ-
દાયથી સેવાયેલ !

ત્યાગ=ત્યાગ.

સત્ત્વદત્તસત્યાગમઃ=પ્રાણીઓને અર્પણ કરી છે
દાનસહિત લક્ષ્મીને જેણે એવો.

મેઘ=મેઘ, વાદળ.

અનિલ=પવન, વાયુ.

મદનમેઘમહાનિલાભઃ=મદનરૂપી મેઘને વિષે
પ્રચંડ પવનસમાન,

મથનાસિ(ધા૦ મન્ય)=તું મંથન કરે છે.

નાથ ! (મૂ૦ નાથ)=હે સ્વામિન, હે પ્રભો !

સરૂપ=સમાન રૂપવાળું.

રતિનાથસરૂપરૂપઃ=કામદેવના સમાન રૂપ છે
જેનું એવો.

સત્યાગમઃ=સાચો છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવો.

અમદ !=હે નિરભિમાની !

નમે ! (મૂ૦ નમિ)=હે નમિ (નાથ) !

અઘં (મૂ૦ અઘ)=પાપને.

અહાનિલાભઃ=અવિધમાન છે ક્ષયનો લાભ
જેને (અથવા જેથી) એવો.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ—

“ હે સુર-પતિઓના સમુદાય વડે સેવા કરાયેલ સ્વામી ! હે પ્રભુ ! હે નિરભિમાની (એકવીસમા તીર્થંકર) ! હે નમિ (નાથ) ! જણે પ્રાણીઓને દાનસહિત લક્ષ્મીને અર્પણ કરી છે એવો, વળી અનંગરૂપી વાદળને (વિખેરી નાખવામાં) પ્રચલુક પવનસમાન, તથા રતિપતિના સમાન સૌન્દર્યવાળો એવો તેમજ જનો સિદ્ધાન્ત સત્ય છે એવો તેમજ વળી જને [અથવા જથી] હાનિની પ્રાપ્તિ અવિદ્યમાન છે એવો તું પાપનું મંથન કરે છે.”—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીનમિનાથના સંબંધમાં પણ પૃથક્ ચરિત્રો સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે એવો જૈન ગ્રન્થાવલીમાં ઉલ્લેખ છે.

* * * * *

જિનશ્રેણ્યાઃ સ્મરણમ્—

પાપપ્રવૃત્તિષુ પરાણિ નિવર્તયન્ત્ય—

સત્યાસુ સ્વાનિ શિવસજ્જમનાદ્દાના ।

જૈનેન્દ્રપક્લિરુપયાતુ મદીયચિત્તે

સત્યા સુસ્વાનિ શિવસજ્જમના દ્દાના ॥ ૮૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જૈનેન્દ્રપક્લિઃ—જિનરાજી મદીયચિત્તે—મન્મનસિ ઉપયાતુ—વ્રજતુ । પક્લિઃ કિં કુર્વન્તી ? નિવર્તયન્તી—નિવારયન્તી । કાનિ ? સ્વાનિ—ઇન્દ્રિયાણિ । સ્વાનિ કિં૦ ? પાપપ્રવૃત્તિષુ—પાપવ્યાપારેષુ પરાણિ—તત્પરાણિ । પ્રવૃત્તિષુ કિં૦ ? અસત્યાસુ—અનૃતાસુ । પક્લિઃ કિં૦ ? નાસ્તિ દાનં—ત્યાગો યસ્યાઃ સા । કસ્માત્ ? શિવસજ્જમનાત—સિદ્ધિગમનાત્ । પુનઃ કિં૦ ? સત્યા—સત્યવાદિની । પક્લિઃ કિં કુર્વાણા ? દ્દાના—દદતી । કાનિ ? સુસ્વાનિ—શર્માણિ । પક્લિઃ કિં૦ ? શિવસ્ય—કુશલસ્ય સજ્જઃ—પ્રાપ્તિઃ તત્ર મનો યસ્યાઃ સા ॥ ૮૨ ॥

અન્વયઃ

અ—સત્યાસુ પાપ—પ્રવૃત્તિષુ પરાણિ સ્વાનિ નિવર્તયન્તી શિવ—સજ્જમનાત્ અ—દાના સત્યા સુસ્વાનિ દ્દાના શિવ—સજ્જ—મનાઃ જૈનેન્દ્ર—પક્લિઃ મદીય—ચિત્તે ઉપયાતુ ।

श्लोकार्थ

प्रवृत्ति=व्यापार, आचरण.
पापप्रवृत्तिषु=पापमय व्यापारेण विषे.
पराणि (मू० पर)=तत्पर.
निवर्तयन्ती=शैकनारी, अटकावनारी.
असत्यासु (मू० असत्या)=असत्य.
स्वानि (मू० स्व)=धन्द्रियेणे.
सङ्गमन=गमन.
शिवसङ्गमनात्=भोक्ष प्रति गमनथी.
अदाना=अविद्यमान छे त्याग जेने विषे अवी.

पङ्क्ति=श्रेणि.
जेनेन्द्रपङ्क्तिः=जिनेश्वरानी श्रेणि.
उपयातु (धा० या)=प्राप्त थाओ.
मदीय=भारा.
मदीयचित्ते=भारा मनने विषे.
सत्या (मू० सत्य)=सत्यवादिनी.
सुखानि (मू० सुख)=सुधेणे.
शिवसङ्गमनाः=भोक्षणी प्राप्ति प्रति मन छे
जेनुं अवी.
ददाना (धा० दा)=अर्पणु करनारी.

श्लोकार्थ

जिन-श्रेणिनुं स्मरणु—

“ असत्य तेमज पापमय व्यापारेण विषे तत्पर अवी धन्द्रियेणे शैकनारी, भोक्षमां गमन थवानी जेणे दान देवानुं नथी अवी, सत्यवादिनी, सुधेणे अर्पणु करनारी तथा वणी भोक्षणी प्राप्ति प्रति जेनुं यित्त छे अवी जिनेश्वरानी श्रेणि भारा यित्तने विषे प्राप्त थाओ. ”—८२

* * * * *

प्रवचनस्य विजयः—

यूथं ममन्थ हरिरैभमिवाधिमस्त—

मायामहारिमदनं दितदानवारि ।

जैनं मतं विजयतां तदिदं गमाना—

मायामहारि मदनन्दितदानवारि ॥ ८३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

जैनं मतं—जिनसम्बन्धि प्रवचनं विजयतां—सर्वोत्कर्षेण वर्तताम् । मतं किं० ? गमानां—समानपाठानां आयामेन—विस्तारेण हारि—मनोज्ञम् । पुनः किं० ? मदेन—हर्षेण नन्दिताः—प्रीणित्वा दानवारयः—सुरा येन तत् । पुनः किं० ? तदिदम् । तत् किं ? यन्मतं आधि—मनोबाधां ममन्थ—विलोडयति स्म । इव—यथा हरिः—सिंहः ऐभं यूथं—हस्तिकुलं मध्नाति । तत् किं० ? अस्ता—निरस्ता माया—निकृतिः, महारयो—वैरिणो मदनः—कामो येन तत् । यूथं किं० ? दितं—छिन्नं दानवारि—मदजलं यस्य तत् ॥ ८३ ॥

અન્વયઃ

હરિઃ દિત-દાન-વારિ એમં ચૂથં (મથ્નાતિ) ઇવ (યઃ) આધિં મમન્થ, તત્ત્ ઇદં અસ્ત-
માયા-મહત્-અરિ-મદનં ગમાનાં આયામ-હારિ મદ-નન્દિત-દાન-વારિ જૈનં મતં વિજયતામ્ ।

શબ્દાર્થ

ચૂથં (મૂં ચૂથ)=ટોળાને.
મમન્થ (ધાં મથ્)=મન્થન કર્યું.
હરિઃ (મૂં હરિ)=સિંહ.
એમં (મૂં એમ)=હાથી સંબંધી.
અસ્તમાયામહારિમદનં=દૂર ફેંકી દીધાં છે કપટ,
કટ્ટા શત્રુઓ અને કામદેવને જેણે એવા.
દિતદાનવારિ=બંધ થયું છે મદ-જલ જેનું એવા.
જૈનં (મૂં જૈન)=જિનસંબંધી.
મતં (મૂં મત)=મત, દર્શન.

વિજયતાં (ધાં જિ)=જયવંતા વર્તો.
તદ્ (મૂં તદ્)=તે.
ઇદં (મૂં ઇદમ્)=આ.
ગમાનાં (મૂં ગમ)=સમાન પાઠોના.
આયામ=વિસ્તાર.
આયામહારિ=વિસ્તાર વડે મનોહર.
નન્દિત (ધાં નન્દ્)=પુશી કરેલ.
મદનન્દિતદાનવારિ=હર્ષપૂર્વક પુશી કર્યાં છે
દાનવોના દુરમનોને જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનનો વિજય—

“(સિંહના પ્રતાપથી) જેનું મદ-જલ બંધ થયું છે એવા કુંજરોના સમુદાયનું જેમ સિંહ
મન્થન કરે છે (અર્થાત્ તેને મારી હઠાવે છે) તેમ જે (સિદ્ધાન્તે) માનસિક પીડાનું
મન્થન કર્યું, તે આ જૈન સિદ્ધાન્ત કે જેણે કપટ તથા કટ્ટા શત્રુઓ તેમજ કામદેવને દૂર
ફેંકી દીધાં છે તથા જે ગમેના વિસ્તારથી મનોહર છે તેમજ વળી જેણે હર્ષપૂર્વક દાનવોના
દુરમનોને (અર્થાત્ દેવોને) પુશી કર્યાં છે, તે સિદ્ધાન્ત સર્વોત્કૃષ્ટપણે જયવંતો વર્તો.”—૮૩

* * * * *

કાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા કાલ્યકિશ્ચનજનાનતનોદિતાઽબ્જં

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ।

સા દેવતા પ્રથયતુ પ્રથિતપ્રભાવા

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ॥ ૮૪ ॥ ૨૧ ॥

—વસન્તં

વિવરણમ્

સા કાલી દેવતા પ્રત્યર્થિનો-વૈરિણઃ પ્રથયતુ-કરોતુ । કીદશાન્ ? વિશન્તી -પ્રવિશન્તી
અમા-અલક્ષ્મીઃ યેષુ તાન્ । દેવતા કિં ? પ્રથિતઃ-પ્રતીતઃ પ્રભાવો-મહિમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ
કિં ? અગદા-રોગવર્જિતા અક્ષમાલા-ઇન્દ્રિયાલી યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા કાલી અકિશ્ચન-

જનાન્-દરિદ્રિણો અતનોત્-કરોતિ સ્મ । કીદશાન્ ? અર્થિનો-ધનવતઃ । યા કિં૦? ઇતા-ગતા ।
કિં પ્રતિ ? અઙ્ગં પ્રતિ-ક્રજં પ્રતિ । યા કિં૦ ? વિશદં-નિર્મલં માનં-પૂજા યયોઃ તાદૃશે ગદા-
શસ્ત્રવિશેષઃ અક્ષમાલા-જપમાલા ચ યસ્યાઃ સા ॥ ૮૪ ॥

અન્વયઃ

યા અઙ્ગં પ્રતિ ઇતા વિશદ-માન-ગદા-અક્ષ-માલા 'કાલી' અ-કિશ્ચન-જનાન્ અર્થિનઃ
અતનોત્, સા પ્રથિત-પ્રભાવા અ-ગદ-અક્ષ-માલા દેવતા પ્રત્યર્થિનઃ વિશત્-અ-માન્ પ્રથયતુ ।

શબ્દાર્થ

અકિશ્ચન=નિર્ધન, દરિદ્ર.
અકિશ્ચનજનાન્=નિર્ધન મનુષ્યોને.
અતનોત્ (ધા૦ તન્)=કરતી હવી.
ઇતા (ધા૦ ઇ)=પ્રાપ્ત થયેલી.
અઙ્ગં (મૂ૦ અઙ્ગ)=કમળને.
પ્રતિ=ને.
અર્થિનઃ (મૂ૦ અર્થિન્)=ધનિક, પૈસાદાર.
અક્ષમાલા=જપ-માલા.
વિશદમાનગદાક્ષમાલા=નિર્મલ છે પૂજા જેની
એવી ગદા અને જપ-માલા છે જેની
પાસે એવી.
દેવતા=દેવી.

પ્રથયતુ (ધા૦ પ્રથ્)=કરો.
પ્રથિત (ધા૦ પ્રથ્)=પ્રસિદ્ધ.
પ્રથિતપ્રભાવા=પ્રસિદ્ધ છે પ્રભાવ જેનો એવી.
પ્રત્યર્થિનઃ (મૂ૦ પ્રત્યર્થિન્)=દુશ્મનોને, વૈરીઓને.
વિશત્ (ધા૦ વિશ્)=પ્રવેશ કરનાર.
વિશદમાન્=પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જેને
વિષે એવા.
ગદ=રોગ.
અક્ષ=ઇન્દ્રિય.
અગદાક્ષમાલા=રોગ-રહિત છે જેની ઇન્દ્રિયો-
ની શ્રેણિ એવી.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ —

“ કમળના ઉપર આરૂઠ થયેલી તેમજ જેની પૂજા નિર્મળ છે એવી ગદા અને જપ-
માલાને ધારણ કરનારી જે કાલી (દેવી) નિર્ધન મનુષ્યોને ધનિક કરતી હવી, તે પ્રસિદ્ધ
પ્રભાવવાળી તેમજ જેની ઇન્દ્રિયોની શ્રેણિ રોગ-રહિત છે એવી (અર્થાત્ નીરોગી કાયાવાળી)
દેવી શત્રુઓને પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જેમને વિષે એવા (અર્થાત્ દરિદ્રી) બનાવો.”—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. એના સ'બ'ધમાં ૩૬મા પૃષ્ઠમાં વિચાર કરેલો
હોવાથી અત્ર કંઈ વિશેષ કહેવાનું બાકી રહેતું નથી.

૨૨ શ્રીનેમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનેમિનાથાય પ્રણામઃ—

યો રૈવતાઋયગિરિમૂર્ધ્નિ તપાંસિ ભોગ—

રાજીમતીત્ય જનમારચયાં ચકાર ।

‘નેમિ’ જના ! નમત યો વિગતાન્તરારી

રાજીમતીત્યજનમારચયાશ્ચકાર ॥ ૮૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જના ! યૂયં તં નેમિ નમત-પ્રણમત । તં કં ? યો-નેમિઃ રૈવતાઋયગિરિમૂર્ધ્નિ-હજ્જ-યન્તાદ્રિશૃંગ્ણે તપાંસિ ચકાર-કરોતિ સ્મ । કિં કૃત્વા ? અતીત્ય-ત્યક્ત્વા । કાં ? ભોગરાજી-વિષયશ્રેણીમ્ । ભોગરાજીં કિં૦ ? જનાનાં-નરાણાં મારચયઃ-કામપુષ્ટિઃ યત્ર તામ્ । યો-નેમિઃ જિનો રાજીમત્યા-હગ્રસેનસુતાયાઃ ત્યજનં-ત્યાગં આરચયાશ્ચકાર-રચયતિ સ્મ । યઃ કિં૦ ? વિગતા-નષ્ટા આન્તરારય-આન્તરીયરિપવો યસ્માત્ સઃ ॥ ૮૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનાઃ ! જન-માર-ચયાં ભોગ-રાજીં અતીત્ય યઃ રૈવત-આઋય-ગિરિ-મૂર્ધ્નિ તપાંસિ ચકાર, યઃ વિગત-આન્તર-અરિઃ ‘રાજીમતી’-ત્યજનં આરચયાંચકાર, (તં) ‘નેમિ’ નમત ।

શબ્દાર્થ

રૈવત=રૈવત, ઉચ્ચથંત, ગિરિનાર (પર્વત).

આઋયા=નામ.

ગિરિ=ગિરિ, પર્વત, પહાડ.

મૂર્ધ્ન=મસ્તક.

રૈવતાઋયગિરિમૂર્ધ્નિ=રૈવત નામના પર્વતના

મસ્તક (શિખર) ઉપર.

તપાંસિ (મૂં તપસ્) = તપશ્રયાઓ.

ભોગ=વિષય.

રાજી=શ્રેણિ.

ભોગરાજીં=વિષય-શ્રેણિને.

અતીત્ય (ધા૦ ૬) = ત્યજ દેધને.

જનમારચયાં=મનુષ્યોના મદનની વૃદ્ધિ છે જેને વિષે એવી.

નેમિ (મૂં નેમિ) = નેમિ (નાથ) ને, અશિષ્ટ-નેમિને.

જનાઃ ! (મૂં જન) = હે લોકો !

આન્તર=આબ્યન્તર, આન્તરિક.

વિગતાન્તરારિઃ=નષ્ટ પાશ્ચા છે આબ્યન્તર શત્રુઓ જેના એવા.

રાજીમતી=રાજમતી, ઉચ્ચસેન રાજાની પુત્રી.

ત્યજન=ત્યાગ.

રાજીમતીત્યજનં=રાજમતીના ત્યાગને.

આરચયાશ્ચકાર (ધા૦ રચ) = રચના કરી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનેમિનાથને પ્રણામ—

“ મનુષ્યોના મદનની પ્રુષ્ટિ કરનારી એવી વિષય-શ્રેણિનો ત્યાગ કરીને જીજ્ઞે ગિરિનાર નામના ગિરના શિખર ઉપર તપશ્ચર્યાઓ કરી તેમજ જેના આભ્યન્તર શત્રુઓ નાશ થયા છે એવા જીજ્ઞે રાજમતીના ત્યાગની રચના કરી (અર્થાત્ તેનો ત્યાગ કર્યો), તે નેમિ(નાથ)ને કે મનુષ્યો ! તમે વન્દન કરો. ”—૮૫

સ્પષ્ટીકરણ

ગિરિનાર ગિરિ—

આ પર્વત કાઠિયાવાડમાં આવેલો છે. એની સાથે આ બાવીસમા તીર્થંકર નેમિનાથને ગાઠ સંબંધ છે, કેમકે આ પર્વતના શિખર ઉપર તો તેમનાં સ્વયં, જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ એ પાંચ કલ્યાણક્રમોનાં છેવટનાં ત્રણ કલ્યાણક્રમો થયાં છે. આ વાતનું નીચેની ગાથા સમર્થન કરે છે.

“ ઝ્જિતસેલસિહરે, વિક્ષ્વા નાણં નિસીહિઆ જસ્સ ।

તં ધમ્મચક્રવર્ટીં, અરિટ્ટનેમિં નમંસામિ ॥ ”

—સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું (સિદ્ધસ્તવ સૂત્ર), ગા. ૪.

અર્થાત્—ઉજ્જયંત (ગિરિનાર) પર્વતના શિખર ઉપર દીક્ષા, જ્ઞાન અને નિર્વાણ જેનાં થયાં છે, તે ધર્મચક્રવર્તી (શ્રી) અરિટ્ટનેમિને હું નમન કરું છું.

આ પર્વતનું વિશિષ્ટ વર્ણન ભકતભરતમસ્યારૂપ કાવ્ય-સંગ્રહના પ્રથમ વિભાગના પરિશિષ્ટમાંથી મળી શકશે.

તપશ્ચર્યા—

તીર્થંકરો કે જેઓ તેજ ભવમાં જરૂરજ મોક્ષે જનાર છે, તેઓ પણ તપશ્ચર્યા કરે છે, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી હકીકત છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે ૨૧વિંશતિ-સ્થાનક તપની આરાધના કરીને તો તીર્થંકરો તીર્થંકર-નામ-કર્મ બાંધે છે અને બુદ્ધ દીક્ષા લેતી વખતે પણ પ્રાયઃ સર્વે તીર્થંકરો કંઈને કંઈ તપશ્ચર્યા કરે છેજ. વિશેષમાં શ્રીગૌતમ બુદ્ધને તપશ્ચર્યાના સંબંધમાં

૧ ગાથા—

ઉજ્જયન્તશૈલશિખરે વીક્ષા જ્ઞાનં નૈષેધિકી યસ્ય ।

તં ધર્મચક્રવર્તિનમરિટ્ટનેમિં નમસ્યામિ ॥

૨ આ તપનું સ્વરૂપ ત્રિષ્ટિશલાકાપુરૂષચરિત્ર (૫૦ ૧, સં ૧, શ્લોક ૮૮૩-૮૦૨) ઉપરથી જોઈ શકાય તેમ છે.

જેવો કડવો અનુભવ થયો હતો, તેવો અનુભવ કોઈ પણ તીર્થંકરને થતો નથી. આનું કારણ જૈન શાસ્ત્રમાં તપની જે નીચે મુજબની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાથી સમજી શકાશે.

“ ૧સો હુ તવો કાયઢવો, જેણ મણોડમંગુલં ન ચિંતેહ ।
જેણ ન હિંદિયહાણી, જેણ ય જોગા ન હાયંતિ ॥ ”

અર્થાત્ જે તપશ્ચર્યા કરવાથી ચિત્ત અશુભ વિચાર ન કરે, ઇન્દ્રિયની હાનિ ન થાય તેમજ (કાયિક, વાચિક અને માનસિક) વ્યાપારોને ખલેલ ન પહોંચે, તેજ તપશ્ચર્યા કરવી.

વિષય-વિચાર—

મૂળ પ્રલોકમાં ‘ મોગરાજી ’ અને પ્રલોકાર્થમાં ‘ વિષય-શ્રેણિ ’ વિષે ઉલ્લેખ છે, તેા વિષય એટલે શું અને કઈ ઇન્દ્રિયના કેટલા વિષયો છે તેમજ તેનું સેવન કરવાથી શા શા ગેરલાભો થયા છે તેનું દિગ્-દર્શન કરી લઈએ.

એ તેા બાણીતી વાત છે કે એકંદર રીતે ઇન્દ્રિયો પાંચ છે—(૧) સ્પર્શનેન્દ્રિય (ચામડી), (૨) રસનેન્દ્રિય (જીભ), (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાક), (૪) નેત્રેન્દ્રિય (આંખ) અને (૫) કર્ણેન્દ્રિય (કાન). સામાન્યતઃ ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારને અને વિશેષતઃ તેના અનિષ્ટ હાનિકારક વ્યાપારોને ‘ વિષય ’ કહેવામાં આવે છે. તેમાં સ્પર્શનેન્દ્રિયના (૧) શીત (ઠંડા), (૨) ઉષ્ણ (ગરમ), (૩) લઘુ (હલકો), (૪) ગુરુ (ભારે), (૫) સ્નિગ્ધ (ચીકણો), (૬) રૂક્ષ (લુખો), (૭) સુકોમલ (લીસો) અને (૮) કઠોર (ખડખડો) એમ આઠ વિષયો છે. એવી રીતે રસનેન્દ્રિયના મધુર (મીઠો), આમ્લ (ખાટો), તિક્ત (કડવો), કટુ (તીખો) અને કષાય (તુરો) એમ પાંચ વિષયો છે. ઘ્રાણેન્દ્રિયના તેા સુગન્ધ અને દુર્ગન્ધ એમ બે વિષયો છે. નેત્રેન્દ્રિયના સ્થેત (સફેદ), નીલ (કાળો), હરિત (લીલો), પીત (પીળો) અને રક્ત (રાતો) એમ પાંચ વિષયો છે, જ્યારે શ્રવણેન્દ્રિયના શબ્દ, અપશબ્દ અને મિશ્ર-શબ્દ એમ ત્રણ વિષયો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઇન્દ્રિયોના એકંદર રીતે ૨૩ વિષયો છે. આથી ભોગરાજી યાને વિષય-શ્રેણિ એવો શબ્દ-પ્રયોગ સચુક્રિત છે એમ જોઈ શકાય છે.

વિષય-વિડંબના—

સ્પર્શનેન્દ્રિયને વશ થયેલો પ્રાણી કેવી વિડંબના ભોગવે છે, તે સંબંધમાં હાથીનું દૃષ્ટાન્ત વિચારવા જોવું છે. સ્વતંત્ર કરનારો, પર્વતોમાં નિવાસ કરનારો, વનમાં સુકોમલ વૃક્ષોનાં સુંદર પત્રોનેા આહાર કરનારો એવો હાથી સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયને વશ થવાથી તેને પકડવાને સાડૂ તૈયાર કરેલા ખાડાના ઉપર કૃત્રિમ હસ્તિનીની આકૃતિ દેખીને ખાડામાં પટકાઈ મરે છે. અરે, તેને પકડનારા તરફથી પાછળથી પણ તેને કેવી અસહ્ય વેદના ભોગવવી પડે છે તેનું આ લેખન કરવા આ લેખિની અસમર્થ છે. આ તેા હાથીની દુર્દશાનો વિચાર કર્યો.

૧ જાયા—

તદેવ તપઃ કર્તવ્યં યેન મનોડશોભનં ન ચિન્તયતિ ।
યેન નેન્દ્રિયહાનિર્યેન ચ યોગા ન હીયન્તે ॥

એવીજ રીતે કૂતરાનો પણ વિચાર થઈ શકે તેમ છે. તેમાં એ તો પ્રસિદ્ધ હકીકત છે કે ફક્ત એક મહિનાને સારૂ સ્પર્શનેન્દ્રિયનો ગુલામ બનેલો કૂતરો અનેક વિડંબનાનો અનુભવ કરે છે, તો પછી ખારે માસને માટે આ ઇન્દ્રિયના પક્ષા ગુલામ બનેલા મનુષ્યોને સારૂ તો કહેવુંજ શું? મહાત્મા તુલસીદાસે જે એમ કહ્યું છે કે—

“કાર્તિક માસકે કૂતરે, તજે બજા ઓર પાસ ।
તુલસી વહાં કી વ્યા ગતિ, જીસકે બારે માસ ॥”

તે ઠીકજ છે.

રસનેન્દ્રિયના વિષયમાં લંપટ બનેલો જીવ કેવી અધમ સ્થિતિએ પહોંચે છે, તે સંબંધમાં ગહન તેમજ નિર્મળ જળમાં નિવાસ કરનારા પરંતુ માછીમારોને હાથે આટાની ગોળીઓ કે એવા ખાદ્ય પદાર્થને ખાવાની લાલચથી ફસાઈ જતાં મત્સ્યની કેવી ‘કમ્બકતી’ થાય છે, તેનો ખ્યાલ આપવાની કંઈ જરૂર રહેતી નથી.

દ્રાણુન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત બનેલો ભ્રમર તદ્વિષયમાં લીન બનેલા પ્રાણીની દુર્દશાનો ચિતાર આપવા પૂરતો છે. તેવીજ રીતે નેત્રેન્દ્રિયના વિષય પરત્વે પતંગિયાનું અને કર્ણેન્દ્રિયના વિષય સંબંધમાં મૃગનું દૃષ્ટાન્ત વિચારી લેવું.

ગમે તે એકજ ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપી કેદખાનામાં સપડાયેલા જીવને પણ જ્યારે આ પ્રમાણે અનેક કષ્ટો વેઠવાં પડે છે, તો પછી જે પાંચે ઇન્દ્રિયોના ‘ચેરેડા’ જેલ કરતાં પણ વધારે ત્રાસ-જનક બંદીખાનામાં રહેલા જીવને સારૂ તો કહેવુંજ શું?

આ ઉપર્યુક્ત હકીકતનો સમસ્ત સાર ચિદાનંદજીકૃત વિષય-વાસના-ત્યાગ એ નામના પદમાં સુંદર રીતે સમાયેલો હોવાથી તે પદની થોડી ઘણી કડીઓનું અત્ર ટાંચણ કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય. તે મનોરંજક-ચિત્તાકર્ષક કડીઓ નીચે મુજબ છે:—

“મન્મથ વશ માતંગ જગતમેં, બહુત બહુત દુઃખ પાવે રે,
રસના લુબ્ધ હોય ^૧જખ મૂરખ, બલ પજ્યો પિછતાવે રે,
વિષયવાસના ત્યાગો ચેતન, સાચે મારગ લાગો રે—આંકણી૦
દ્રાણુ-સુવાસ કાજ સુન ભમરા, સંપુટ માંહે બંધાવે રે,
તે સરોજ સંપુટ સંયુત પુન ^૨કરટીકે મુખ બલે રે—વિષય૦
રૂપ મનોહર દેખ પતંગા, પડત દીપમાં બાઈ રે,
દેખો યાકું દુખ કારનમેં, નયન ભયે હૈ સહાઈ રે—વિષય૦
શ્રોત્રેન્દ્રિય આસક્ત ^૩મિરગલા, છિનમેં શીશ કટાવે રે,
એક એક આસક્ત જીવ એમ, નાના વિધ દુઃખ પાવે રે—વિષય૦
પંચ પ્રબલ વર્તે નિત્ય બકું, તાકું કહો કયા કહીયે રે,
ચિદાનંદ એ વચન સુણીને, નિજ સ્વભાવમેં રહીયે રે—વિષય૦”

૧ માછલું. ૨ હાથી. ૩ મૃગ, હરણ.

એ તો ઘણાએ જાણે છે કે ઇન્દ્રિયોની લોહપતા તે અધઃપતનનું મુખ્ય કારણ છે અને તેના ઉપર વિજય મેળવતાં સર્વ સુખ આવી મળે છે; પરંતુ તથાવિધ આચરણ કરનારા બહુજ થોડા છે.

આ સંબંધમાં શૃંગારરસમાં એક વખત પૂરેપૂરા રંગાયેલા અને ત્યાર બાદ વિષયરસ તે વિષ-રસ છે એવી સચોટ વૈરાગ્ય-ભાવનાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળા બનેલા મહર્ષિ ભર્તૃહરિ પણ શું કહે છે? એજ કે—

“અજાનન્ દાહાત્મ્યં પતતુ શલભસ્તીવ્રદહને
સ મીનોડ્વ્યજ્ઞાનાદ્ બહિશયુતમશ્રાતુ પિશિતમ્ ।
વિજાનન્તોડ્વ્યેતે વયમિહ વિપજ્જાલજટિલાન્
ન મુચ્ચામઃ કામાનહહ ! ગહનો મોહમહિમા ॥”

—વૈરાગ્યશતક, શ્લોક ૧૮

અર્થાત્—દાહ (બળતરા)ના સ્વભાવને નહિ જાણનારો પતંગીઓ તીવ્ર અગ્નિમાં પડે અને તે માંછલું પણ અજાનને લીધે અડિશ સાથે જોડાયેલા માંસને ખાવા જાય (એ બનવા જોગ છે), પરંતુ કામવાસનાઓ (વિષયો) વિપત્તિની જાળથી વીંટલાયેલી છે, એમ વિશેષતઃ જાણવા છતાં આ અમે તેને છોડતા નથી. અહા, મોહનો મહિમા કેવો ગહન છે !

આ સંબંધમાં શાસ્ત્રકારો પણ કથે છે કે—

“૨સુ ચ્ચિય સૂરો સો ચેવ પંડિઓ તં પસંસિમો નિચં ।
ઈન્દ્રિયચોરેહિં સયા ન લુંટિઅં જસસ ચરણધણં ॥”

અર્થાત્ સાથે શૂરવીર તો તેજ છે કે જે કામિનીના કટાક્ષરૂપી બાણોથી વીંધાતો નથી; અરેખરો પંડિત તો તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓનાં ગહન ચરિત્રોથી પંડિત થતો નથી; અને વસ્તુતઃ પ્રશંસાપાત્ર તો તેજ છે કે જે સંસારમાં રહીને પણ ઇન્દ્રિયોની વિષયજાળમાં સપડાતો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઇન્દ્રિયરૂપી પ્રસિદ્ધ લુંટારાઓથી પોતાના ચરિત્ર-રતનને જરા પણ આંચ આવવા દેતો નથી.^૩

આપણામાં તેમજ મહાત્મામાં કંઈ સામાન્યતઃ ફેર નથી, પરંતુ જે છે તે એજ છે કે તેઓ વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે જાળખ્યા બાદ પોતાનું વર્તન પણ તદ્દનુકૂળ બનાવે છે જ્યારે આપણે તો—

“કહેવું છે કાંઈ અને કરવું છે કાંઈ, એમ ભવ-જલ તરવો છે ભાઈ.”

અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો “જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ” એ મુદ્રાલેખને મહાત્માઓજ ચરિતાર્થ કરી બતાવે છે.

૧ ‘બહિશં મત્સ્યવેવનમ્’ इत्यमरः; માંછલાને પકડવાનું યંત્ર.

૨ સંસ્કૃત છાયા—

“સ एव शूरः स एव पण्डितः तं प्रशंसामो नित्यम् ।
इन्द्रियचौरैः सदा न लुण्ठितं यस्य चरणधनम् ॥

૩ વિચારો શ્રીસ્થૂલિભદ્રનું ચરિત્ર.

રાજમતીનો સકારણુ ત્યાગ—

જ્યારે સૂરદાસ ઉર્ફે બિલ્લમંગલના વર્તનથી પ્રતિબોધ પામેલી ચિંતામણિ જેવી વેશ્યા પણ પોતાની માતાને—

“વિષયવાત મમ માત તજીને કૃષ્ણુલજન તું કરવા દે”

—એમ કહેવાને તૈયાર થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ પોતે વિષય-વાસનાને જલાંજલિ આપે છે અને સૂરદાસને પણ તેમ કરવા એવો પ્રોત્સાહિત કરે છે કે જેથી તે પણ સંસારથી વિરક્ત બને છે તો પછી નેમિનાથ જેવા વિદ્વદ્વન વિષય-શ્રેણિનો અને તેની સાક્ષાત્કાર મૂર્તિ રાજમતીનો ત્યાગ કરે તો તેમાં શી નવાઈ ?

નેમિનાથ-ચરિત્ર—

નેમિનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે. તેમાં મહુધારી શ્રીહેમચન્દ્રે ૫૧૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક, શ્રીરત્નપ્રભે ૧૨૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક અને શ્રીહરિભદ્રે ૮૦૩૨ શ્લોકપ્રમાણુક પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ ચરિત્રો મુખ્ય છે. વળી સંસ્કૃત ભાષામાં ચરિત્ર લખનારા તરીકે ઉદયપ્રભ, ગુણુવિજય અને વિક્રમનાં નામો મોબુદ છે. આ ઉપરાંત તિલકાચાર્યે ૩૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુનું ચરિત્ર લખ્યાનું કહેવામાં આવે છે. નેમિનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં અમૃતલાલ પંડિત (પાલીતાણુ) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે, જ્યારે નેમિ-નિર્વાણુ કાવ્ય ‘ શ્રીયશોવિજય જૈન અન્થમાલા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * * *

જિનાધિપાનાં સ્તુતિ:—

યજ્ઞાનસારમુકુરે પ્રતિબિમ્બમીયુ—

ર્માવાલયો ગણનયા રહિતા નિશાતે ।

મેધાવિનાં સ મગવન્ ! પરમેષ્ટિનાં શ્રી—

માવાલયો ગણ ! નયાડરહિતાનિ શાતે ॥ ૮૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે પરમેષ્ટિનાં ગણ !—જિનસદ્ધ ! સ ત્વં મેધાવિનાં—વિદુષાં આરહિતાનિ—વૈરિવૃન્દપ્રિયાણિ નય—પ્રાપય । ક્વ ? શાતે—ક્ષયે । હે મગવન્ !—જ્ઞાનવન્ ! । ત્વં કિં ? શ્રિયાં—રમાણાં ભાવઃ—સત્તા તસ્ય આલયો—પન્દિરમ્ । સ કઃ ? યજ્ઞાનસારં—યત્કેવલજ્ઞાનં તદેવ મુકુરઃ—આદર્શઃ તત્ર માવાલયઃ—પદાર્થશ્રેણયઃ પ્રતિબિમ્બં ઈયુઃ—પ્રતિભાસન્તે સ્મ । માવાલયઃ કિં ? ગણનયા રહિતાઃ—સક્લ્યાતીતાઃ । મુકુરે કિં ? નિશાતે—ઉચ્ચેજિતે ॥ ૮૬ ॥

અન્વયઃ

નિશાતે યદ્-જ્ઞાન-સાર-મુકુરે ગણનયા રહિતાઃ ભાવ-આલયઃ પ્રતિ-વિમ્બં ઈયુઃ, સ શ્રી-ભાવ-આલયઃ (ત્વં) ભગવન્ ! પરમેષ્ટિનાં ગણ ! મેઘાવિનાં આર-હિતાનિ શાતે નય ।

શબ્દાર્થ

મુકુર=દર્પણુ, આદર્શ.
યજ્ઞાનસારમુકુરે=જેના ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપી દર્પણુમાં.
પ્રતિવિમ્બં (મૂં પ્રતિવિમ્બ)=પ્રતિબિંબને.
ઈયુઃ (ધાં ઇ)=પ્રાપ્ત થઈ.
ભાવાલયઃ=પદાર્થોની શ્રેણિઓ.
ગણનયા (મૂં ગણના)=ગણત્રીથી.
રહિતાઃ (મૂં રહિતા)=રહિત.
નિશાતે (મૂં નિશાત)=સતેજ કરેલ.

મેઘાવિનાં (મૂં મેઘાવિન્)=બુદ્ધિશાળીઓના.
ભગવન્ ! (મૂં ભગવત્)=હે જ્ઞાની !
પરમેષ્ટિનાં (મૂં પરમેષ્ટિન્)=પરમેષ્ટીઓના.
શ્રી=લક્ષ્મી.
ભાવ=સત્તા.
શ્રીમાવાલયઃ=લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિર (રૂપ).
ગણ ! (મૂં ગણ)=હે સમૂહ !
આરહિતાનિ=શત્રુ-સમુદાયને પ્રિય.
શાતે (મૂં શાત)=ક્ષયને વિષે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેના ઉત્તમ જ્ઞાન (અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન)રૂપી સતેજ કરેલા દર્પણુમાં ગણનાથી રહિત (અર્થાત્ ગણી ન શકાય તેટલી) પદાર્થોની પંક્તિઓનું પ્રતિબિમ્બ પડ્યું, તે લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિરરૂપ તું, હે જ્ઞાનવાન્, હે પરમેષ્ટીઓના સમુદાય ! બુદ્ધિશાળીઓના શત્રુ-સમુદાયને પ્રિય (એવી વસ્તુ)નો વિનાશ કર. ”—૮૬

સ્પષ્ટીકરણ

જ્ઞાન-વિચાર—

‘જ્ઞાનસાર’ યાને ‘ઉત્તમ જ્ઞાન’ તો કેવલજ્ઞાનજ છે. જેકે જૈનશાસ્ત્ર પ્રમાણે જ્ઞાનના (૧) મતિ-જ્ઞાન, (૨) શ્રુત-જ્ઞાન, (૩) અવધિ-જ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યય-જ્ઞાન અને (૫) કેવલ-જ્ઞાન એમ પાડવામાં આવેલા પાંચ પ્રકારો પૈકી કેવલજ્ઞાનના સંબંધમાં માન્યતાઓ જૂદી જૂદી છે (અર્થાત્ કેટલાકનું એમ કહેવું છે કે કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થતાં બાકીનાં બીજાં જ્ઞાનોનો પ્રકાશ ઓછો થઈ જાય છે એટલે કે એકી વખતે પાંચ જ્ઞાનોનો સહભાવ હોય શકે છે, જ્યારે કેટલાકનું એમ માનવું છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં બાકીનાં ચાર જ્ઞાનો નષ્ટ થઈ જાય છે), તોપણ એ બાબત તો નિર્વિવાદ છે કે સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન તો સર્વજ્ઞતા-કેવલજ્ઞાનજ છે.

આ કેવલજ્ઞાન સંબંધી વિશેષ માહિતી વિશેષાવશ્યકની ૮૩ અને ત્યાર પછીની ગાથાઓ-
માંથી મળી શકશે. પાંચે જ્ઞાનના સ્વરૂપ વિષે વધુ વિવેચન પણ એ ગ્રન્થમાંથી મળી શકે તેમ છે.

પરમેષ્ટી—

જૈન શાસ્ત્રમાં અરિહંત (તીર્થંકર), સિદ્ધ (મુક્ત), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચેનો 'પરમેષ્ટી' શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. 'પરમેષ્ટી' શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-
અર્થ એ છે કે—

“ પરમે પદે તિષ્ઠતીતિ પરમેષ્ટી ”

અર્થાત્ જે ઉત્કૃષ્ટ પદ ઉપર હોય, તે 'પરમેષ્ટી' છે. ઉપર્યુક્ત વ્યક્તિઓમાં અરિહંત પ્રથમ સ્થાન લોગવે છે, જોકે કર્મ-ક્ષયની અપેક્ષાએ તો તે સિદ્ધથી ઉતરતા છે. તીર્થ-પ્રવર્તન દ્વારા જે ઉપકાર અરિહંત કરી શકે છે તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો કરતા નથી, તેથી તેમજ સિદ્ધના જીવ વિષેનું જ્ઞાન પણ તેમના દ્વારા થતું હોવાથી અરિહંતને અત્ર પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે.

* * * * *

સિદ્ધાન્તસ્ય શોભા—

નિર્માપયન્ત્યસ્વિલદેહજુષાં નિષેધં

સારા વિભાતિ સમતાપર ! મારણસ્ય ।

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધરચિતસ્ય તવોગ્રતત્ત્વ—

સારા વિભાડતિસમતાપરમારણસ્ય ॥ ૮૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત ! તવ વિભા-શ્રીઃ વિભાતિ-રાજતે । વિભા કિં કુર્વન્તી ? નિર્માપયન્તી-
જનયન્તી । કં ? મારણસ્ય-હિંસાયાઃ નિષેધં-પ્રતિષેધમ્ । મારણં કેષાં ? અસ્વિલદેહજુષાં-સર્વા-
ક્લિણામ્ । વિભા કિં ? સારા-પ્રધાના । સમતયા-સામ્યેન પરઃ-પ્રધાનઃ તત્સં । તવ કિં ?
સિદ્ધૈઃ-જિનૈઃ રચિતસ્ય-ગુમ્ફિતસ્ય । વિભા કિં ? ઊગ્રમ્-ઉત્કટં તત્ત્વમેવ સારો-બલં યસ્યાઃ
સા । તવ કિં ? અતિક્રાન્તે સમા-સમસ્તા તાપસ્ય-સન્તાપસ્ય રમા-લક્ષ્મી રણં ચ-યુદ્ધં
યેન તસ્ય ॥ ૮૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) સમતા-પર ! સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધ-રચિતસ્ય અતિ-સમ-તાપ-રમા-રણસ્ય તવ ઊગ્ર-
તત્ત્વ-સારા સારા અસ્વિલ-દેહ-જુષાં મારણસ્ય નિષેધં નિર્માપયન્તી વિભા વિભાતિ ।

શબ્દાર્થ

નિર્માપયન્તી=નિર્મિત કરનારી.
 અલિલ=સમસ્ત.
 દેહજુષ્=પ્રાણી.
 અલિલદેહજુષાં=સમસ્ત પ્રાણીઓની.
 નિષેધં (મૂં નિષેધ)=પ્રતિષેધને, મનાધને.
 સારા (મૂં સાર)=પ્રધાન, ઉત્તમ.
 વિમાતિ (ધાં મા)=શોભે છે.
 સમતા=સમભાવ, માધ્યસ્થ્ય.
 સમતાપર ! =સમભાવે કરીને ઉત્તમ !
 મારણસ્ય (મૂં મારણ)=હિંસાનો.
 સિદ્ધ=^૧જ્ઞાન-સિદ્ધ, જિન.

રચિત (ધાં રચ)=રચેલ.
 સિદ્ધરચિતસ્ય=જિનેશ્વરોએ રચેલ.
 ઉગ્ર=ઉત્કટ, પ્રખર.
 ઉગ્રતત્ત્વસારા=ઉત્કટ તત્ત્વ છે બળ જેનું એવી.
 વિમા=લક્ષ્મી.
 અતિ=ઉલ્લંઘનાર્થક અવ્યય.
 રમા=લક્ષ્મી.
 અતિસમતાપરમારણસ્ય=ઉલ્લંઘન કર્યું છે
 સમસ્ત સંતાપની લક્ષ્મીનું તેમજ
 યુદ્ધનું જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની શોભા—

“ હે સમભાવે કરીને ઉત્તમ ! હે (જૈન) સિદ્ધાન્ત ! જિનેશ્વરોએ રચેલા તેમજ જથી સમસ્ત સંતાપની સંપત્તિનું તેમજ સંઆમનું ઉલ્લંઘન થયું છે એવા (અર્થાત્ સંતાપ અને સંઆમના વિનાશક એવા) તારી ઉત્કટ તત્ત્વરૂપી બળવાળી, પ્રધાન તેમજ સમસ્ત જીવોની હિંસાનો નિષેધ કરનારી લક્ષ્મી શોભે છે. ”—૮૭

સ્પષ્ટીકરણ

સમતા-વિચાર—

જે સિદ્ધાન્તના પ્રરૂપક ^૧વીતરાગ હોય તેજ સિદ્ધાન્તરૂપી મહેલમાં ‘સમતા’ દેવી હિંચોળા ખાતી જોઈ શકાય. સમતારૂપી સદ્ગુણી સુંદરીના સ્વામી બનવું એ તો પૂરાં પુણ્ય કર્યાં હોય

૧ ‘સિદ્ધ’ શબ્દનો આ અર્થ અનુયોગદ્વારમાં વ્યાવહારિક પરમાણુના સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી ગાથામાં પણ કર્યો છે.

૨ વીતરાગ કોણુ છે તે સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક મનન કરવા જેવો છે.

“ પ્રશમરસનિમગ્નં દ્વષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં
 વદનકમલમઙ્ગલં કામિર્નાસન્નશૂન્યમ્ ।
 કરયુગમપિ યત્ તે શસ્ત્રસમ્બન્ધવન્ધ્યં
 તદ્વસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥ ”—માલિની

निर्वाणकलिकायाम्—

“तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कूष्माण्डीं (अम्बिकां) देवीं कनकवर्णां
सिंहवाहनां चतुर्भुजां मातुलिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरां पुत्राङ्कुशान्वितवाम-
करां चेति ।”

ति. सा. प्रेस.

તોજ અને અને તે પણ મમતારૂપી ડાકણને દેશવટો આપ્યા બાદજ બની શકાય. સંપત્તિમાં તેમજ વિપત્તિમાં, નિન્દા થતી હોય કે સ્તુતિ થતી હોય, ત્યારે પણ સમભાવમાં વર્તવું એ તો પુણ્યાત્માની બલિહારી છે. વિશેષમાં એવા પુણ્યાત્મા^૧ વિરલા છે. કનક અને ઉપલ (પત્થર), રાબ અને રંક, શત્રુ અને મિત્ર એ બધા ઉપર સમદૃષ્ટિ રાખવી એનુંજ નામ પુરૂષાર્થ છે અને એથી શોભાયમાન એવા પવિત્ર પુણ્યશાળી પુરૂષોએ પ્રકાશેલ પ્રવચનજ પ્રમાણભૂત છે.

* * * * *

અમ્બિકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

પ્રાપ્તા પ્રકાશમસમદ્યુતિભિર્નિરસ્ત—

તારાવિભાવસુમતોદમહારિબન્ધા ।

ભક્તાઽમ્બિકાઽમરવશાઽવતુ 'નેમિ'સાર્વ—

તારાવિભાવસુમતો દમહારિબન્ધા ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અમ્બિકાનામ્ની અમરવશા—દેવી અસુમતઃ—પ્રાણિનઃ અવતુ । અમ્બિકા કિં૦ ? પ્રાપ્તા । કં ? પ્રકાશં—તેજઃ । પ્રકાશં કિં૦ ? અસમદ્યુતિભિઃ—અસાધારણપ્રમાભિઃ નિરસ્તૌ—ધ્વસ્તૌ તારા-વિભાવસુ—નક્ષત્રાગ્ની યેન તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ન સન્તિ તોદઃ—પીડા મહારયઃ—શત્રવો બન્ધઃ—કર્મબન્ધશ્ચ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? ભક્તા—ભક્તિમતી । ક્વ ? નેમિસાર્વતારાવિભૌ—નેમિજિન-ચન્દ્રે । પુનઃ કિં૦ ? દમેન—શમેન હારી—બન્ધુરો બન્ધો—દેહો યસ્યાઃ સા ॥ ૮૮ ॥

અન્વયઃ

અ-સમ-દ્યુતિભિઃ નિરસ્ત-તારા-વિભાવસું પ્રકાશં પ્રાપ્તા અ-તોદ-મહત્-અરિ-બન્ધા 'નેમિ'-સાર્વ-તારા-વિભૌ ભક્તા દમ-હારિન્-બન્ધા 'અમ્બિકા' અમર-વશા અસુમતઃ અવતુ ।

શીઘ્ર-દાર્થ

પ્રાપ્તા (ધા૦ આપ્)=પ્રાપ્ત કરેલ.

પ્રકાશં (મૂ૦ પ્રકાશ)=તેજને.

અસમદ્યુતિભિઃ=અસાધારણ તેજે વડે.

તારા=નક્ષત્ર.

વિભાવસુ=અગ્નિ.

નિરસ્તતારાવિભાવસું=પરાસ્ત કર્યાં છે નક્ષત્રો અને અગ્નિને જેણે એવા.

બન્ધ=બન્ધ.

૧ સરખાવો—

“ સમ્પદિ યસ્ય ન હર્ષો, વિપદિ વિષાદો રણે ચ ધીરત્વમ્ ।
તં ભુવનત્રયતિલકં, જનયતિ જનની સુતં વિરલમ્ ॥ ”—આર્યા

અતોદમહારિવન્ધા=અવિદ્યમાન છે પીડા, પ્રબળ
શત્રુ અને બન્ધ જેને વિષે એવી.

મક્તા (મૂં મક્ત)=ભક્તિમાં તત્પર.

અમ્બિકા=અંબિકા (દેવી).

અમરવશા=દેવી.

નેમિ=નેમિ(નાથ).

સાર્વ=જિન.

વિશુ=નાથ.

નેમિસાર્વતારાવિમ્બૌ=નેમિ જિન-ચન્દ્રને વિષે.

વન્ધ=દેહ, શરીર.

દમહારિવન્ધા=ઉપશમે કરીને મનોહર છે
શરીર જેનું એવી.

શ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“જેણે અસાધારણ તેજે વડે નક્ષત્ર તેમજ અગ્નિને પરાસ્ત કર્યાં છે એવા તેજને પ્રાપ્ત કરેલ, વળી જેને વિષે પીડા, પ્રબળ શત્રુ અને (કર્મ-)બન્ધ અવિદ્યમાન છે એવી, તથા વળી નેમિ (નામના) જિન-ચન્દ્રને વિષે ભક્તિ યુક્ત તેમજ ઉપશમે કરીને મનોહર શરીરવાળી એવી અંબિકા દેવી પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરેા.”—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

અંબિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવીનું નામ અંબિકા યાને અંબા છે. આ દેવીનો વર્ણ કનકની જેમ પીળો છે. વળી તેને સિંહનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં આમ્બલુગ્મિ (અંબાની લટકતી ડાળી) અને યાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ છે. આ વાત આચાર-દિનકર ઉપરથી પણ પ્રાયઃ જોઈ શકાય છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“સિંહારૂઢા કનકતનુરુપ વેદવાહુશ્ર વામે
હસ્તદ્વન્દ્રેડ્કુશતનુભુવૌ વિમ્રતી દક્ષિણેડ્વ ।
પાશાન્નાર્લી સકલજગતાં રક્ષણૈકાર્દ્રચિત્તા
દેવ્યમ્બા નઃ પ્રદિશતુ સમસ્તાઘવિધ્વંસમાશુ ॥”

—પત્રાંક ૧૭૭

૨૩ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

શ્રી'પાર્શ્વ'યક્ષપતિના પરિસેવ્યમાન—
પાર્શ્વે ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલામે ।
ઇન્દીવરેઽલિરિવ રાગમના વિનીલે
' પાર્શ્વે ' ભવામિ તરસા દરલાઙ્ગલામે ॥ ૮૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

પાર્શ્વે-વામેયદેવે અહં રાગમનાઃ-પ્રેમપના ભવામિ તરસા-જવેન । પાર્શ્વે કિં૦ ? શ્રીપાર્શ્વ-
નામ્ના યક્ષપતિના-યક્ષેણેન પરિસેવ્યમાનં પાર્શ્વે-સમીપં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? ભવ એવ
અમિતરસા-હૃદ્ભૂઃ તસ્યા દરે-વિદારણે લાઙ્ગલામે-હલનિમે । ઇવ-યથા ઇન્દીવરે-નીલોત્પલે
અલિઃ-મૃદ્ગો રાગમના ભવતિ । પાર્શ્વે કિં૦ ? વિનીલે-નીલવર્ણે । પુનઃ કિં૦ ? દરં-મયં
લુનાતીતિ દરલં, એતાદૃશં યદઙ્ગં-વપુઃ તસ્ય લામો યસ્ય તસ્મિન્ ॥ ૮૯ ॥

અન્વયઃ

શ્રી-'પાર્શ્વ'-યક્ષ-પતિના પરિસેવ્યમાન-પાર્શ્વે ભવ-અમિત-રસા-દર-લાઙ્ગલ-આમે વિ-
નીલે દર-લ-અઙ્ગ-લામે 'પાર્શ્વે' ઇન્દીવરે અલિઃ ઇવ રાગ-મનાઃ ભવામિ ।

શબ્દાર્થ

પાર્શ્વે=પાર્શ્વ (નામના યક્ષરાજ) .

યક્ષ=યક્ષ .

શ્રીપાર્શ્વયક્ષપતિના=શ્રીપાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે .

પરિસેવ્યમાન (ઘા૦ સેવ)=સેવાતું .

પાર્શ્વે=પાર્શ્વ, શરીરનું પડખું .

પરિસેવ્યમાનપાર્શ્વે=સેવાયેલ છે પાર્શ્વ જેનું
એવા .

દર=વિદારણુ .

લાઙ્ગલ=હળ .

ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલામે=સંસારરૂપ વિશાળ
પૃથ્વીનું વિદારણુ કરવામાં હળસમાન .

ઇન્દીવરે (મૂ૦ ઇન્દીવર)=કૃષ્ણ કમળને વિષે .

અલિઃ (મૂ૦ અલિ)=ભ્રમર, ભમરો .

મનસ=ચિત્ત .

રાગમનાઃ=રાગચુક્ત છે ચિત્ત જેનું એવો .

વિનીલે (મૂ૦ વિનીલ)=અતિશય નીલ .

પાર્શ્વે (મૂ૦ પાર્શ્વ)=પાર્શ્વ (નાથ)ને વિષે .

ભવામિ (ઘા૦ મૂ)=હું થાઉં છું .

તરસા=વેગપૂર્વક .

લૂ=છેદનું .

દરલાઙ્ગલામે=ભયને ભેદનારા એવા શરીરની
પ્રાપ્તિ છે જેને એવા .

શ્લોકાર્થ

શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિ—

“ જનું પાર્શ્વ શ્રીપાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે સેવાયેલું છે એવા, તથા (માયાના સ્તંભ-સમાન) સંસારરૂપી વિશાળ ભૂમિનું વિદ્યારણ કરવામાં હળસમાન,^૧ તથા વળી અતિશય નીલ(વર્ણી) તેમજ ભયને ભેદનારા એવા શરીરની જને પ્રાપ્તિ છે એવા (અર્થાત્ જનું શરીર ભય-ઘાતક છે એવા) પાર્શ્વ(નાથ)ને વિષે, જેમ ભ્રમર કૃષ્ણ કમળને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળો અને છે તેમ હું રાગયુક્ત મનવાળો થાઉં છું.—” ૮૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ચરિત્રો—

આ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં પ્રાકૃત ભાષામાં દેવભદ્રે ૬૦૦૦ ગાથાનું એક ચરિત્ર લખ્યું છે. આ ઉપરાંત ૨૫૪૮ ગાથાનું એક બીજું પણ પ્રાકૃત ચરિત્ર છે. શ્રીભાવદેવસૂરિએ ૬૪૦૦ શ્લોકપ્રમાણક પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર રચ્યું છે.^૨ આ ઉપરાંત માણિક્યચન્દ્રે ૫૨૭૮ શ્લોકનું એક કાવ્ય રચ્યું છે. સર્વાનંદે પણ સંસ્કૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચી શ્રીપાર્શ્વનાથનાં યશોગાન ગાયાં છે. ઉદયવીરે ગદ્યાત્મક ચરિત્ર લખ્યું છે. આ તીર્થંકરનાં બીજાં પણ ચરિત્રો લખાયેલાં છે અને તેમાં વિનયચન્દ્ર, હેમવિજય અને પદ્મમસુંદર એ ત્રણનાં નામ પ્રખ્યાત છે. ‘ જૈન ધર્મ પ્રસારક સલા ’ તરફથી શ્રીપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

શ્રીપાર્શ્વયક્ષનું સ્વરૂપ—

પાર્શ્વ એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથના યક્ષનું નામ છે. આ યક્ષને ‘ વામન ’ના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનું મુખ હાથી જેવું છે તેમજ એનું મસ્તક સર્પની ફેણથી મંડિત છે. વિશેષમાં એને કાચખાનું વાહન છે. વળી આ શ્યામવર્ણી યક્ષને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ બીજપૂરક અને સર્પથી શોભે છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ નકુલ અને સર્પથી અલંકૃત છે. આચાર-દિનકર પ્રમાણે તો એના જમણા હાથમાં માતુલિંગ અને ગદા છે, એ વાતની નીચેનો શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે:—

“ સર્વઃ શીર્ષફળઃ શિતિઃ કમઠગો દન્વ્યાનનઃ પાર્શ્વકઃ

સ્થામોદ્માસિચતુર્ભુજઃ સુગદ્યા સન્માતુલિન્નેન ચ ।

સ્ફૂર્જદ્વિક્ષિણહસ્તકોઽહિનકુલમ્બ્રાજિણ્ણુવામસ્ફુરત-

પાણિયચ્છતુ વિદ્નકારિ મવિનાં વિચ્છિત્તિમુચ્છેકયુક્ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૫

૧ સરખાવો ‘ સંસારદાવાનલ ’ ના પ્રથમ શ્લોકનું તૃતીય ચરણ.

૨ આ પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ઇ. સ. ૧૯૧૨ માં છપાઇ બહાર પડેલું છે. વિશેષમાં આ કાવ્યને આધારે પાર્શ્વનાથના જીવન-ચરિત્રની રૂપરેખા અંગ્રેજી ભાષામાં મી. બ્લુમફીલ્ડે (Bloomfield) ‘ The life and stories of the Jaina saviour Pārçvanātha ’ નામના પુસ્તકમાં આલેખી છે અને ત ઇ. સ. ૧૯૧૮ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

जिनपङ्क्तयाः प्रार्थना—

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील—

राजीवराजिततराङ्गधराऽतिधीरा ।

श्रेयःश्रियं सृजतु वो जिनकुञ्जराणां

राजी वराऽजिततराऽङ्ग धरातिधीरा ॥ ९० ॥

—वसन्त०

विवरणम्

जिनकुञ्जराणां राजी—जिनेन्द्रमाला वो—युष्माकं श्रेयःश्रियं—शिवलक्ष्मीं सृजतु—दिशतु । राजी किं० ? श्यामा—रात्रिः सुधाकरः—चन्द्रः सुवर्णं—स्वर्णं वरेन्द्रनीलं—कान्तमरकतं राजीवं—कमलं तद्गद् राजिततरं—अतिशोभितं यदङ्गं—तनुः तद्धारका । पुनः किं० ? अतिश्रियं—अतिशायिबुद्धिं रातीति सा तथा । पुनः किं० ? वरा—सत्तमा । पुनः किं० ? अजिततरा—वैरिभिरजिता । अङ्ग इति सम्बोधने । पुनः किं० ? धरवद्—गिरिवद् अतिधीरा—अतिधैर्यवती ॥ ९० ॥

अन्वयः

अङ्ग ! श्यामा—सुधाकर—सुवर्ण—वर—इन्द्रनील—राजीव—राजित—तर—अङ्ग—धरा अति—धी—रा वरा अ—जित—तरा धर—अति—धीरा जिन—कुञ्जराणां राजी वः श्रेयस्—श्रियं सृजतु ।

शब्दार्थ

सुवर्णं=सोनुं, कांथन.

इन्द्रनील=भरकत (भण्डि).

राजीव=कमल.

राजिततर=अतिशय सुशोभित.

धरा (मू० धर)=धारणु करनारी.

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीवराजित-तराङ्गधरा=रात्रि, चन्द्र, कांथन, उत्तम भरकत अने कमलना जेवा अतिशय सुशोभित हेहुने धारणु करनारी.

अतिधीरा=उत्तम बुद्धिने अर्पणु करनारी.

श्रेयस्=भोक्ष, निर्वाणु.

श्रेयःश्रियं=भुक्तिरूपी लक्ष्मीने.

सृजतु (घा० सृज्)=करे.

कुञ्जर=(उत्तर पदमां) श्रेष्ठतासूचक शब्द.

जिनकुञ्जराणां=जिनेश्वरीनी.

वरा (मू० वर)=उत्तम.

अजिततरा=सर्वथा नहि हतायेला.

अङ्ग=संभोधनार्थक शब्द.

धर=पर्वत.

धीर=धैर्ययुक्त.

धरातिधीरा=पर्वतना समान अतिशय धैर्यवाणी.

श्लोकार्थ

जिन-पंकितने आर्थना—

“ निशा, निशापति, कांयन, उत्तम भरकत (मणि) तथा कभणना जेवा अत्यंत सुशोभित शरीरने धारण करनारी जेवी, वणी अत्युत्तम बुद्धिने अर्पणकारी जेवी, तेमज सर्वोत्तम, तथा वणी (पाण्य तेमज आब्यन्तर शत्रुजो वडे) सर्वथा नहि जतायेदी जेवी तेमज वणी पर्वतना जेवा धैर्यवाणी जेवी जिनेश्वरानी पंकित हे (अन्ध-जनो !) तमने सिद्धिइपी संपत्ति सभर्षो. ”—६०

* * * * *

जिनवाण्याः स्मरणम्—

या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसार्यै
राज्याऽऽयता मघवतां समया तमोहाम् ।
दूरस्थितां स्मृतिपथं कुरु मुक्तिपुर्या
राज्याय तामघवतां समयातमोहाम् ॥ ९१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

तां जिनवाचं हे जन ! त्वं स्मृतिपथं कुरु-स्मर । कस्मै ? मुक्तिपुर्याः-सिद्धिनगर्या राज्याय-राज्यार्थम् । तां किं० ? दूरस्थितां-विप्रकृष्टाम् । केषां ? अघवतां-पापिनाम् । पुनः किं० ? समः-सर्वो यातो-नष्टो मोहो-मौढ्यं यस्यास्ताम् । पुनः किं० ? तमोहां-पापहन्त्रीम् । तां कां ? या जिनवाग् मघवतां राज्या-सुरेन्द्रश्रेण्या स्तूयते स्म-स्तुतिगोचरीक्रियते स्म । या किं० ? आयता-विशाला । कैः ? गहनैः-गम्भीरैः अर्थसार्यैः-अर्थसमूहैः । राज्या किं० ? समया-समस्तया ॥ ९१ ॥

अन्वयः

या गहन-अर्थ-सार्यैः आयता जिन-वाग् मघवतां समया राज्या स्तूयते स्म, तां तमस्-हां अघवतां दूर-स्थितां सम-यात-मोहां (जिन-वाचं) मुक्ति-पुर्याः राज्याय स्मृति-पथं कुरु ।

पार्श्वक्षं गजमुखं उरगफणामण्डितशिरस श्यामवर्णं कूर्मवाहनं चतुर्भुजं
 वीजपूरकोरगयुतदक्षिणपणिं नकुलकाहियुतवामपाणिं चेति । All rights reserved

Lakshmi Art, Bombay, 8,

शब्दार्थ

स्तूयते स्म (धा० स्तु)=स्तुति करवाभां आवी.
जिनवाग्=जिनगी वाणी.
गहन=गंभीर.
अर्थ=अर्थ.
सार्थ=सभूड.
गहनार्थसार्थैः=गंभीर अर्थोना सभूडे वडे.
राज्या (मू० राजि अथवा राजी)=श्रेष्ठि वडे.
आयता (मू० आयत)=विशाण.
मघवतां (मू० मघवत्)=सुरेन्द्रोनी.
समया (मू० सम)=समस्त.
तमोहां=पापनो नाश करनारी.
दूर=दूर.

स्थित (धा० स्था)=रहेल.
दूरस्थितां=दूर रहेली.
स्मृति=स्मरण.
पथ=मार्ग.
स्मृतिपथं=स्मरण-मार्गने.
कुरु (धा० कृ)=कर.
मुक्तिपुर्याः=निर्वाण-नगरीना.
राज्याय (मू० राज्य)=राज्यने भाटे.
अघवतां (मू० अघवत्)=पापीओथी.
समयातमोहां=नष्ट थये छे संपूर्ण मोड जेथी
अेवी.

श्लोकार्थ

जिन-वाणीनुं स्मरण—

“ गंभीर अर्थोना सभूडे वडे विस्तीर्ण अेवी जे जिन-वाणीनी समस्त सुरेन्द्रोनी श्रेष्ठिअे स्तुति करी, ते पापनो नाश करनारी [अथवा अज्ञाननो अंत आणुनारी] तथा पापीओनाथी दूर रहेली [अर्थात् दुष्ट जनोने अगम्य] अेवी (जिन-वाणी) ने (हे ल०य-जन) तुं निर्वाण-नगरीना राज्य भाटे स्मरण-मार्गभां लाव (अर्थात् तेनुं स्मरण कर). ”—६१

* * * * *

पद्मावतीदेव्याः स्तुतिः—

छायेव पूरुषमसेवत 'पार्श्व'पाद—

पद्मावतीहितरसाजवनोपमाना ।

सा मे रजांसि हरतादिव गन्धवाहः

‘ पद्मावती ’ हि तरसा जवनोऽपमाना ॥ १२ ॥ २३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा पद्मावती देवी मे रजांसि-पापानि हरतात्-हरतु । हि-निश्चितम् । तरसा-वेगेन । इव-यथा गन्धवाहः-पवनो रजांसि-धूलीः हरति । गन्धवाहः किं० ? जवनो-वेगवान् । सा किं० ? अपगतो मानो-दर्पो यस्याः सा । सा का ? या पद्मावती पार्श्वपादपद्मौ-पार्श्वार्थिकमले

અસેવત-ભજતિ સ્મ । ઇવ-યથા છાયા-શરીરચ્છાયા પૂરુષં સેવતે । યા કિં૦ ? અતીહિતં-
અતિવાચ્છિતં તદેવ રસાજઃ-શાસ્ત્રી તત્ર વનસ્ય-નીરસ્ય ઉપમાનં-ઉપમા યસ્યાઃ સા ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

(યા) અતિ-ઈહિત-રસાજ-વન-ઉપમાના 'પાર્શ્વ'-પાદ-પદ્મૌ છાયા પૂરુષં ઇવ અસેવત, સા
અપ-માના 'પદ્માવતી' મે રજાંસિ જવનઃ ગન્ધવાહઃ (રજાંસિ) ઇવ તરસા હિ હરતાત્ ।

શીખદાર્થ

છાયા=પડછાયો.

પૂરુષં (મૂં પૂરુષ)=મનુષ્યને.

અસેવત (ધાં સેવ)=સેવતી હવી.

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નાથ).

પાર્શ્વપાદપદ્મૌ=પાર્શ્વ (નાથ)નાં ચરણકમલોને.

વન=જળ.

અતીહિતરસાજવનોપમાના=અતિશય વાંછિત-
રૂપી વૃક્ષ પ્રતિ જળની ઉપમા (ઘટે) છે
જેને એવી.

રજાંસિ (મૂં રજસ્)=(૧) પાપોને; (૨)ધૂળોને.

હરતાત્ (ધાં હ)=હરો.

ગન્ધવાહઃ (મૂં ગન્ધવાહ)=વાયુ, પવન.

પદ્માવતી=પદ્માવતી (દેવી).

જવનઃ (મૂં જવન)=વેગવાન.

અપમાના=અપમા દીષ્ટ છે ગર્વ જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

પદ્માવતી દેવીની સ્તુતિ—

“જેમ છાયા મનુષ્યની સેવા કરે છે—તેને અનુસરે છે, તેમ અતિશય વાંછિતરૂપી
વૃક્ષને (પક્ષવિત કરવામાં) જલસમાન એવી જ દેવીએ પાર્શ્વ (પ્રભુ)નાં ચરણ-કમલોની
સેવા કરી, તે નિરભિમાની પદ્માવતી, જેમ વેગવાન વાયુ ધૂળને હરે છે, તેમ મારાં પાપોને
વેગપૂર્વક નક્કી હરી લો.”—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ—

પદ્માવતી એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવી છે. આ દેવીનો વર્ણ કનક-
સમાન છે. કુર્કુટ-સર્પ એ એનું વાહન છે. વિશેષમાં આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે
હાથો પદ્મ અને પાશ વડે શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથો ક્ષુભ અને અંકુશથી શોભે છે. આ
વાત આચાર-દિનકરના નીચેના શ્લોક ઉપરથી પણ જોઈ શકાય છે:—

“સ્વર્નામોત્તમકુર્કુટાહિગમના સૌમ્યા ચતુર્બાહુભૃદ્
વામે હસ્તયુગેઽક્રુશં દક્ષિણં તત્રાપિ વૈ દક્ષિણે ।

પદ્મં પાશમુદશ્ચયન્ત્યવિરતં પદ્માવતી દેવતા

કિન્નર્યચિંતનિત્યપાદયુગલા સહસ્ય વિઘ્નં હિયાત્ ॥”

—પત્રાંક ૧૭૭

* * * * *

૨૪ શ્રીવીરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવીરનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

‘સિદ્ધાર્થ’વંશભવનેઽસ્તુત યં સુરાલી
હૃદ્યા તમોહમકર ! ધ્વજમાનતારે !
ત્વાં નૌમિ ‘વીર’ ! વિનયેન સુમેરુધીરં
હૃદ્યાતમોહમકરધ્વજમાન ! તારે ॥ ૧૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે વીર !—વીરજિન ! ત્વાં અહં નૌમિ—સ્તૌમિ । કેન ? વિનયેન । ત્વાં કિં૦ ? સુમેરુવત્—મેરુવત્ ધીરં—ધૈર્યવન્તમ્ । હૃદો—હૃદયાત્ યાતા—નષ્ટા મોહો—મોહનીયકર્મ મકરધ્વજઃ—કામઃ માનઃ—સ્પયો યસ્ય તત્સં૦ । યં ત્વાં સુરાલી—દેવશ્રેણિઃ અસ્તુત—સ્તૌતિ સ્મ । સુરાલી કિં૦ ? હૃદ્યા—મનોજ્ઞા । યં કિં૦ ? તમોહં—પાપહમ્ । નાસ્તિ કરો—દુષ્ટો યસ્ય તત્સં૦ । યં કિં૦ ? ધ્વજં—પતાકાસમમ્ । ક્વ ? સિદ્ધાર્થવંશભવને—જ્ઞાતકુલગૃહે । આનતાઃ—પ્રણતા અરયો—વૈરિણો યસ્ય તત્સં૦ । ભવને કિં૦ ? તારે—મનોજ્ઞે ॥ ૧૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) અ-કર ! આનત-અરે ! હૃદ્-યાત-મોહ-મકરધ્વજ-માન ! ‘વીર’ ! તારે ‘સિદ્ધાર્થ’-વંશ-ભવને ધ્વજં તમસ્-હં યં હૃદ્યા સુર-આલી અસ્તુત, (તં) સુમેરુ-ધીરં ત્વાં વિનયેન નૌમિ ।

શબ્દાર્થ

સિદ્ધાર્થ=સિદ્ધાર્થ (રાજા), મહાવીર સ્વા-
મીના પિતા.
વંશ=કુળ.
સિદ્ધાર્થવંશભવને=સિદ્ધાર્થ કુળવિષયક ગૃહને
વિષે.
અસ્તુત (ધા૦ સ્તુ)=સ્તુતિ કરતી હવી.
સુરાલી=દેવોની પંક્તિ, સુર-શ્રેણિ.
હૃદ્યા (મૂ૦ હૃદ્ય)=મનોહર, ચિત્તરંજન.
તમોહં=પાપનો નાશ કરનાર.

કર=દહડ.
અકર !=અવિધમાન છે દહડ જેને વિષે એવા !
(સં૦).
ધ્વજં (મૂ૦ ધ્વજ)=પતાકાને, વાવટાને.
આનતારે !=પ્રણામ કર્યો છે દુશ્મનોએ જેને
એવા ! (સં૦)
વીર ! (મૂ૦ વીર)=હે વીર, હે મહાવીર !
વિનયેન (મૂ૦ વિનય)=વિનયપૂર્વક.

સુમેરુધીરં=મેરૂ પર્વતના જેવા ધૈર્યવાળા.
ધ્વજ=વાવટો.
મકર=મગર.
મકરધ્વજ=મદન.

હયાતમોહમકરધ્વજમાન ! =હૃદયમાંથી જતાં
રહ્યાં છે અજ્ઞાન, મદન અને અભિમાન
જેનાં એવા ! (સં૦)
તારે (મૂં તાર) =મનોહર.

શ્લોકાર્થ

વીર પ્રભુની સ્તુતિ—

“ (માનસિક, વાચિક અને કાયિક) હણુડ જેને વિષે અવિદ્યમાન છે એવા (અર્થાત્ પાપ-નાશક ચોવીસમા તીર્થંકર) ! શત્રુઓએ (પણુ) જેને પ્રણામ કર્યો છે એવા હે (વર્ધમાન સ્વામી) ! જેનાં હૃદયમાંથી મોહ, મદન તેમજ માન નષ્ટ થયાં છે એવા હે (મહાવીર પ્રભુ) ! હે વીર (ભગવાન્) ! સિદ્ધાર્થના કુલમાં (અર્થાત્ જ્ઞાત કુલમાં તે રાત્ર)ના મહેલને વિષે પતાકાના સમાન તેમજ પાપનો વિનાશ કરનારા એવા જેની ચિત્તરંજન સુર-શ્રેણિએ (પણુ) સ્તુતિ કરી, તે મેરૂ પર્વતના જેવા (અરે એથી પણુ વધારે) ધૈર્યવાળા તને હું વિનયપૂર્વક સ્તવું છું.”—૯૩

સ્પષ્ટીકરણ

વીર-ચરિત્ર—

આ અવસર્પિણી કાલમાં થઈ ગયેલા ચોવીસમા અર્થાત્ છેલ્લા તીર્થંકર કે જેમનું શાસન અત્યારે પ્રવર્તે છે તે વીર પરમાત્માનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં ગુણુચન્દ્રગણિકૃત ૧૨૦૨૫ શ્લોક જેવડું ચરિત્ર મનન કરવા જેવું છે. વિશેષમાં નેમિચન્દ્રે ૩૦૦૦ શ્લોકનું એક ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. આ પુસ્તક ‘જૈન આત્માનન્દ સભા’ તરફથી બહાર પડેલું છે. જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્યે અપભ્રંશ ભાષામાં પણ એક ચરિત્ર રચ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ ઉપરાંત શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિકૃત ત્રિપષ્ટિશલાકાપુરૂપચરિત્ર (દશમું પર્વ), ત્રિપષ્ટિ (ગદ્ય), ઉપાધ્યાય શ્રીમેઘવિજયકૃત લઘુત્રિપષ્ટિ, શ્રીશીલાંકાચાર્યકૃત ચઉપત્તમહાપુરિસ-ચરિય, શ્રીગુણુભદ્રાચાર્યકૃત ત્રિપષ્ટિલક્ષણુમહાપુરાણુસંગ્રહ, શ્રીપુષ્પદંતકૃત ત્રિપષ્ટિ-મહાપુરૂપગુણુલંકાર, શ્રીઅમરચન્દ્રકૃત પદ્માનન્દમહાકાવ્ય (શ્રીજિનેન્દ્રચરિત્ર), શ્રીપદ્-મસુન્દરકવિકૃત રાયમદલાભ્યુદય મહાકાવ્ય, શ્રીમેરૂતુંગસૂરિકૃત ઉપદેશશતવિવરણુ (ચતુર્થ સર્ગ), શ્રીવિજયચન્દ્રસૂરિકૃત દીપોત્સવ-કદંપ, શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણુકૃત વિશેષાવશ્યક (ગણુધર-વાદ), શ્રીસર્વવિજય પ્રમુખની વર્ધમાન-દેશના, શ્રીભદ્રેશ્વરકૃત કથાવલી, શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિકૃત ચૌગશાસ્ત્રની વૃત્તિ, શ્રીસોમતિલકકૃત સત્તરિસયઠાણુ, શ્રીજિનવદલાભસૂરિકૃત વીરચરિત્ર (ઉપાધ્યાય શ્રીસમયસુન્દરકૃત વૃત્તિ સહિત), શ્રીસક-લકીર્તિકૃત વર્ધમાનજિનચરિત્ર, મહાવીરવિવાહલઉ તથા શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત તીર્થ-કદંપ મહાવીરસ્વામીના ચરિત્ર ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

શ્રીચુત લીમણુ હરણુવન પરીખ (સુશીલ)કૃત મહાવીરણુવનવિસ્તાર (શુભ-રાતીમાં), શ્રીચુત શીતલપ્રસાદકૃત મહાવીર-ચરિત્ર તથા શ્રીચુત માણિકચંદ્ર જૈનીકૃત

મહાવીર-જીવન (અંગ્રેજીમાં) તથા અન્સ્ટ ડાયોમેનકૃત 'બુદ્ધ અને મહાવીર' (ક્રેન્ચ ભાષામાં), શ્રીયુત મશરૂવાળાકૃત બુદ્ધ અને મહાવીર નામનું પુસ્તક, શ્રીયુત બાબુ કામતાપ્રસાદજી જૈનકૃત ભગવાન મહાવીર, શ્રીયુત નંદલાલ વડીલે રચેલ મહાવીર-ચરિત્ર, ડૉ. યાકોબીની આચારંગાદિક ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમજ ડૉ. હોર્નલની ઉપાસકદર્શાંગ ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના, જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરૅલ્ડના ઈ. સ. ૧૯૧૪ ના જે ખાસ અંકો વિગેરેમાંથી પણ મહાવીર સ્વામીને લગતી કેટલીક હકીકત મળી આવે છે. આ પુસ્તકો પૈકી કેટલાંકમાં શ્વેતાંબર માન્યતાથી વિરુદ્ધ પણ લખાણ છે, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત છે.

ઉપર્યુક્ત સાધનો ઉપરાંત મહાવીર જિનેન્દરના ચરિત્ર ઉપર આગમો પણ પ્રકાશ પાડે છે. જેમકે આચારંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનું ઉપધાન-શ્રુત નામનું નવમું^૧ અધ્યયન તથા દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધની તૃતીય ચૂલિકાનું ૨૪ મું^૨ અધ્યયન, સ્થાનાંગના દશમા સ્થાનકમાં આપેલાં દશ સ્વપ્નો, સૂત્રકૃતાંગમાંથી વીર-સ્તુતિ-અધ્યયન તેમજ આર્દ્રક-અધ્યયન, ભગવતીમાંથી ગર્ભ-સંક્રમણ, ગોશાલકનો અધિકાર, સોમિલ વિપ્રનો વૃત્તાન્ત, દેવાનંદા અને ઋષભદત્ત, જયન્તી-મૃગાવતી, ગાંગેય, કાલોદાયી શ્રાવક, જમાલિ, હલ્લ અને વિહલલ વિગેરેને લગતા પ્રસંગો, રાયપસેણીમાંથી દેવાગમન અને નાથ્ય, મહાનિશીથનું તૃતીય અધ્યયન, દશશ્રુતસ્કંધ-માંથી શ્રેણિક અને ચેલ્લાણાનું આગમન, વિપાકસૂત્રમાંથી મૃગપુત્રાદિકનો અને અંતગઢ અને અનુત્તરમાંથી ધન્નાજી વિગેરેના અધિકાર, નિરયાવલીમાંથી કોણિકના બુદ્ધ વિગેરેની હકીકત, ઉવવાકમાંથી વિહાર, પર્યદા, દેશના વિગેરે, જ્ઞાતાધર્મકથાંગમાંથી મેઘ, દર્દુર અને કાલ્યાદિ સંબંધી વિવેચન, સમવાયાંગમાંથી^૩ નન્દન-પર્યાય, સમવસરણ વિગેરે, ઉપાસક-દર્શાંગના દ્વિતીય અધ્યયનમાંની કામદેવ-પ્રશંસા, સદ્દાલપુત્ર સંબંધી સાતમું અધ્યયન, તથા અષ્ટમ અધ્યયનમાંથી મિથ્યા-દુષ્કૃત, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાંનો કેશી-ગૌતમ-સંવાદ, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત કલ્પસૂત્ર તેમજ તેમની આવશ્યક ઉપર રચેલી^૪ નિર્ચુકિત, તથા તેના ઉપરનું શ્રીજિનભદ્રક્ષમાશ્રમણનું^૫ ભાષ્ય તેમજ તેના ઉપરની શ્રીહારભદ્રસૂરિકૃત ટીકા.

* * * * *

૧ આ અધ્યયનમાં મહાવીર પ્રભુનાં પરીષદો તેમજ તેમની તપશ્ચર્યા સંબંધી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૨ પાંચ મહાવ્રતોની ભાવના ઉપર પણ આ અધ્યયન પ્રકાશ પાડે છે.

૩ બુદ્ધો સમવાયાંગનું દશ લાખમું સ્થાનક.

૪ આ નિર્ચુકિતની ૧૪૫ થી ૧૪૯ સુધીની ગાથામાં મહાવીરસ્વામીને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ તેમજ તેનો મરીચિ તરીકેના ભવનો ઉલ્લેખ છે. ૧૮૨ મી અને ૧૮૩ મી ગાથામાં વિંશતિ-સ્થાનક-તપની તેમજ સર્વથા આરાધના કરી છે એ વાત ભેદ શકાય છે. ૨૦૯ થી ૩૧૩ સુધીની ગાથામાંથી તેમને લગતી બીજી યોડીક હકીકત મળી આવે છે. ૩૨૩ થી ૩૩૦ સુધીની ગાથા પારણાના સંબંધમાં પ્રકાશ પાડે છે. ૩૪૭ થી ૩૭૧ સુધીની ગાથામાં મરીચિના ભવનો વિશેષતઃ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ૩૭૬ થી ૩૯૦ સુધીની ગાથા ઉપરથી તીર્થ-કરોનાં નામ તથા વર્ણ સંબંધી માહિતી મળે છે. ૫૦૨ થી ૫૧૧ મી ગાથામાં સંગમે વીર પ્રભુને દુઃખ દેવાને યોજ્યા ઉપાયોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

જિન્નશ્રેણ્યા નુતિઃ—

યત્પાદપદ્મમભવત્ પતતાં ભવાબ્ધા—

વાલમ્બનં શમધરી કૃતકામચક્રા ।

ત્વં જૈનરાજિ ! સૃજ મઙ્ગુશિવદુમાણાં

બાલં વનં શમધરીકૃતકામચક્રા ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જૈનરાજિ !—જિનસંવન્ધિશ્રેણે ! સા ત્વં શં—સુખં સૃજ—દિશ । શં કિં૦ ? બાલં—નવીનમ્ । પુનઃ કિં૦ ? વનં—વિપિનમ્ । કેષાં ? મઙ્ગુશિવદુમાણાં—કાન્તકુશલવૃક્ષાણામ્ । ત્વં કિં૦ ? અધરીકૃતં—અપમાનિતં કામચક્રં—કન્દર્પચમૂઃ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? શમધરી—દમધારિકા । પુનઃ કિં૦ ? કૃતં—વિહિતં કામચક્રં—અર્ધાષ્ટવૃન્દં યયા સા । સા કા ? યત્પાદપદ્મં આલમ્બનં—આધારોઽભવત્—આસીત્ । કેષાં ? ભવાબ્ધૌ—સંસારસાગરે પતતાં પુંસામ્ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યદ્-પાદ-પદ્મં ભવ-અબ્ધૌ પતતાં આલમ્બનં અભવત્, (સા) શમ-ધરી કૃત-કામ-ચક્રા અધરીકૃત-કામ-ચક્રા ત્વં (હે) જૈન-રાજિ ! મઙ્ગુ-શિવ-દુમાણાં વનં બાલં શં સૃજ ।

શીલ્પાર્થ

યત્પાદપદ્મં=જેનું ચરણુ-કમલ.

પતતાં (ધા૦ પત)=પડતા.

ભવાબ્ધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રમાં.

આલમ્બનં (મૂ૦ આલમ્બન)=આધાર.

શમધરી=ઉપશમને ધારણુ કરનારી.

કૃતકામચક્રા=(પૂર્ણ) કર્યા છે મનોવાંછિતનાં

મંડળોને જેણે એવી.

જૈનરાજિ ! =હે જિન-વિષયક શ્રેણિ !

સૃજ (ધા૦ સૃજ)=તું ઉત્પન્ન કર.

મઙ્ગુ=મનોહર.

દુમ=વૃક્ષ.

મઙ્ગુશિવદુમાણાં=મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી વૃક્ષોના.

બાલં (મૂ૦ બાલ)=નવીન.

વનં (મૂ૦ વન)=વન.

અધરીકૃત (ધા૦ કૃ)=તિરસ્કાર કરેલ.

અધરીકૃતકામચક્રા=ધિક્કારી કાઢ્યું છે કામ-હેવના મંડળને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ જેનું ચરણુ-કમલ સંસાર-સમુદ્રમાં રૂપી મરતા (મનુષ્યો)ને આધારભૂત થયું (અને થાય છે), તે ઉપશમને ધારણુ કરનારી તથા (મનો-)વાંછિતનાં મંડળોને જેણે પૂર્ણ કર્યા છે એવી તેમજ જેણે કંદર્પની સેનાને ધિક્કારી કાઢી છે એવી તું, હે જિનેશ્વરોની શ્રીણુ ! મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી એવાં વૃક્ષોના વનરૂપ નવીન સુખને તું ઉત્પન્ન કર. ”—૯૪

* * * * *

जिनागमस्य स्तुतिः—

कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता—
 रामारमा मतिमतां तनुताभरीणाम् ।
 जैनी नृणामियममर्त्यमणीव वाणी
 रामा रमामतिमतां तनुतामरीणाम् ॥ ९५ ॥
 —वसन्त०

विवरणम्

इयं जैनी वाणी—जिनवाग् नृणां—नराणां रमां—लक्ष्मीं तनुतां—कुरुताम् । इव—यथा
 अमर्त्यमणी—चिन्तामणी रमां तनोति । वाणी किं० ? रामा—रम्या । रमां किं० अतिमतां—
 अतिमान्याम् । पुनः किं० ? अरीणां—अक्षीणाम् । इयं का ? या वाणी मतिमतां—विदुषां
 अरीणां—रिपूणां तनुतां—कृशता अतनोत्—करोति स्म । इव—यथा कादम्बिनी—मेघमाला
 शिखिनां—अग्नीनां तनोति । या किं० ? अपास्ता—ध्वस्ता अरामा—अशुभा अरमा—अलक्ष्मीः
 यया सा ॥ ९५ ॥

अन्वयः

(या) अपास्त-अ-राम-अ-रमा (वाणी) मतिमतां अरीणां तनुतां कादम्बिनी शिखिनां इव
 अतनोत्, (सा) इयं रामा जैनी वाणी नृणां अति-मतां अ-रीणां रमां अमर्त्य-मणी इव तनुताम् ।

शुद्धार्थ

कादम्बिनी=मेघ-माला, वाहणांणी लांभी हार.
 शिखिनां (मू० शिखिन्)=अग्निशोनी.
 अपास्तारामारमा=हर द्वेकी द्विधी छे अरम-
 णीय निर्धनताने जेथे जेवी.
 अरीणां (मू० अरि)=दुश्मनोनी.
 नृणां (मू० नृ)=अनुशोना.
 अमर्त्य=दिव्य.

मणी=भण्डि, रत्न.
 अमर्त्यमणी=दिव्य भण्डि, चिन्ताभण्डि.
 वाणी=वाणी.
 रमां (मू० रमा)=लक्ष्मीने.
 अतिमतां (मू० अतिमता)=अतिशय मान्य.
 तनुतां (धा० तन्)=विस्तारै.
 अरीणां (मू० अ-रीणा)=अक्षय.

१ 'अतनुतां—तनोति' इत्यपि पाठः

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ જાણે અરમણીય દારિદ્ર્યનો નાશ કર્યો છે એવી જ (વાણીએ) મેઘમાળા અગ્નિઓને કૃશ કરે છે તેવી રીતે બુદ્ધિશાળીઓના દુશ્મનોની કૃશતાને કરી (અર્થાત્ દુશ્મનોની સંખ્યાને ઘટાડી), તે આ મનોહર જિન-વિષયક વાણી, ચિન્તામણિની જમ, મનુષ્યોની અતિશય માન્ય તેમજ અક્ષીણ લક્ષ્મીનો વિસ્તાર કરે. ”—૯૫

* * * * *

અમ્બિકાદેવ્યા નુતિઃ—

સમ્યગ્દૃશાં સુખકરી મદમત્તનીલ—

કળ્પીરવાસિ તતનોદિતસાક્ષમાલા ।

દેવ્યામ્બિકે ! શિવમિયં દિશ પળ્ડિતાનાં

કળ્પીરવાસિતતનો ! ડદિતસા ક્ષમાલા ॥ ૧૬ ॥ ૨૪ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે અમ્બિકાદેવિ ! ઇયં ત્વં પળ્ડિતાનાં—વિજ્ઞાનાં શિવં—કુશલં દિશ—સૃજ । કળ્પીરવે—સિંહે આસિતા—સ્થિતા તનુઃ—મૂર્તિઃ યસ્યાઃ તત્સં ૦ । ત્વં કિં ૦ ? અદિતા—અરવળ્ડિતા સા—રમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ૦ ? ક્ષમાં લાતીતિ—ગૃહ્ણાતીતિ ક્ષમાલા । ઇયં કા ? યા ત્વં સમ્યગ્દૃશાં—સમ્યગ્દૃષ્ટીનાં સુખકરી—શર્મકારિકા અસિ—વર્ત્તસે । ત્વં કિં ૦ ? મદેન મત્તા—ઉત્કટા યા નીલકળ્પી—મયૂરી તદ્વદ્ રવઃ—શબ્દો યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ૦ ? તતં—વિશાલં નોદિતં—નુબં સાક્ષમં—સક્રોધં આલં—અનર્થો યયા સા ॥ ૧૬ ॥

इति श्री'तपा'गञ्जलाधिपतिश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीअमनन्द-

विजयगणिचरणैकमलवच्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता

स्त्रोपज्ञचतुर्विंशतिजिनानन्दनामस्तुत्यवचूरिका सम्पूर्णा ॥

प्रत्यक्षरं गणनया, ग्रन्थमानाय सूत्रकम् ।

अनुष्ठुभां समाख्यातं, षोडशोत्तरषट्शतम् ॥ १ ॥

૧ ' વિજયગણિશિષ્યપળ્ડિતમેરુ' ઇત્યપિ પાઠઃ । ૨ ' ૦ વચૂરિઃ' ઇતિ પાઠાન્તરમ્ । ૩ ' પ્રંથમાને સસૂચકં' ઇત્યપિ પાઠઃ ।

અન્વયઃ

(હે) કળ્પટીરવ-આસિત-તનો ! દેવિ ! 'અમ્બિકે' ! (યા ત્વં) મદ-મત્ત-નીલકળ્પટી રવા તત-નોદિત-સ-અક્ષમ-આલા સમ્યક્-દ્વશાં સુસ્વ-કરી અસિ, इयं (ત્વં) અ-દિત-સા ક્ષમા-લા પળ્પિડતાનાં શિવં દિશ ।

શબ્દાર્થ

સુસ્વ=સુખ.
કરી=કરનારી.
સુસ્વકરી=સુખકારી.
મત્ત (ઘાં મદ્)=છાકી ગયેલ.
નીલકળ્પટી=મયૂરી, ઢેલ.
રવ=ધ્વનિ.
મદમત્તનીલકળ્પટીરવા=મદોન્મત્ત મયૂરીના જેવો ધ્વનિ છે જેનો એવી.
અસિ (ઘાં અસ્)=તું છે.
નોદિત=નાશ કરેલ.
અક્ષમા=ક્રોધ.
તતનોદિતસાક્ષમાલા=નાશ કર્યો છે ક્રોધસહિત વિશાળ અનર્થનો જેણે એવી.

દેવિ ! (મૂં દેવી)=હે દેવી !
અમ્બિકે ! (મૂં અમ્બિકા)=હે અંબિકા (દેવી) !
શિવં (મૂં શિવ)=કલ્યાણને.
દિશ (ઘાં દિશ્)=તું કર.
પળ્પિડતાનાં (મૂં પળ્પિડત)=પણ્પિડતોનું.
કળ્પટીરવ=સિંહ, વનરાજ.
આસિત (ઘાં આસ્)=સ્થિત, રહેલ.
કળ્પટીરવાસિતતનો ! =સિંહ ઉપર રહેલું છે શરીર જેનું એવી ! (સં)
અદિતસા=અપણ્પિડત છે લક્ષ્મી જેની એવી.
ક્ષમા=ક્ષમા, ક્રોધનો અભાવ.
લા=અહણુ કરવું.
ક્ષમાલા=ક્ષમાને અહણુ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“ જેનું શરીર વનરાજ ઉપર રહેલું છે એવી (અર્થાત્ સિંહ ઉપર સ્વારી કરનારી એવી) હે અંબિકા દેવી ! મદોન્મત્ત મયૂરીના જેવા ધ્વનિવાળી તેમજ ક્રોધપૂર્વક વિશાળ અનર્થને જેણે મારી હઠાવેલ છે એવી જે તું સમ્યક્ત્વધારીઓને સુખકારી છે, તે અપણ્પિડત લક્ષ્મીવાળી તથા ક્ષમાને ધારણુ કરનારી આ તું પળ્પિડતોનું કલ્યાણુ કર.”—૯૬

शब्द-कोषः

अ

अहि (पुं०)=चरणु.
 अकाय (पुं०)=कामदेव.
 अकिञ्चन (वि०)=निर्धन.
 अक्षमाला (स्त्री०)=जपमाला.
 अक्ष (न०)=छन्दस्य.
 अक्षणम् (अ०)=दांभा काण सुधी.
 अक्षमा (स्त्री०)=कोध.
 अखण्डित (वि०)=संपूर्ण.
 अखिल (वि०)=सर्व.
 अग (पुं०)=वृक्ष.
 अगम (पुं०)=वृक्ष.
 अग्र (वि०)=प्रधान.
 अघ (न०)=पाप.
 अघवत् (वि०)=पापी.
 अङ्क (पुं०, न०)=चिह्न.
 अङ्कुश (पुं०)=हाथीने ठीक चलाववानी आंकड.
 अङ्कुशी (स्त्री०)=आंकुशी, यौद्धमा तीर्थकरणी
 शासन-देवी.
 अङ्ग (न०)=(१) जैन शास्त्रनो अके विलास;
 (२) देह; (३) छेतु.
 अङ्ग (अ०)=संशोधनवाचक अन्वय.
 अङ्गज (पुं०)=(१) कामदेव, महन; (२) पुत्र.
 अङ्गिन् (वि०)=देहवाणु.
 अच्छ (वि०)=निर्भण.
 अज (पुं०)=कृष्णु.
 अजस्रम् (अ०)=निरंतर.
 अजित (वि०)=नहि हतायेत.

अजितबला (स्त्री०)=अजितमला, भीम
 तीर्थकरणी शासन-देवी.

अज्ञ (वि०)=भूर्ण.

अज्ञान (न०)=अज्ञान.

अणिमन् (पुं०)=अणिमा, अके मतनी सिद्धि.

अतनु (वि०)=अहु.

अति (अ०)=(१) अहुतावाचक अन्वय; (२)
 उद्वेगनार्थे क अन्वय.

अतिशय (पुं०)=अतिशय, अधिकता.

अतिशायिन् (वि०)=अतिशयथी युक्त.

अतुल (वि०)=असाधारणु.

अदस् (स०)=अ.

अधिप (पुं०)=स्वामी, नाथ.

अधिपति (पुं०)=नाथ.

अन (न० ?)=अज्ञान.

अनन्त (पुं०)=अनन्त(नाथ), जैनोना यौद्धमा
 तीर्थकर.

अनन्त (वि०)=अन्त-रहित.

अनन्य (वि०)=असाधारणु.

अनन्यज (पुं०)=कामदेव.

अनल्प (वि०)=धलुं.

अनर्थ (पुं०)=अनिष्ट.

अनर्थ (वि०)=निर्ग्रन्थ.

अनिशम् (अ०)=सर्वदा.

अनिल (पुं०)=पवन.

अनेक (वि०)=अनेक.

अनेकप (पुं०)=हाथी.

अन्त (पुं०)=(१) मृत्यु; (२) छेडा.

अन्तर (अ०)=मध्ये.

अन्तर (न०)=मध्य.
 अन्तिक (न०)=समीपता.
 अन्य (वि०)=अपर.
 अन्यभृत् (पुं०)=कैयल.
 अप (अ०)=विद्योगवाचक अन्वय.
 अपवर्ग (पुं०)=भोक्ष.
 अपकार (पुं०)=अपकार.
 अपाय (पुं०)=कष्ट.
 अपास्त (मू०)=दूर करेद.
 अपि (अ०)=पक्ष.
 अभिघात (पुं०)=विनाश.
 अब्रज (न०)=कमल.
 अब्धि (पुं०)=समुद्र.
 अभिभूत (मू०)=पराजय पमाडेद.
 अभिधान (न०)=नाम.
 अभिराम (वि०)=मनोहर.
 अभ्र (न०)=अपरध.
 अम (पुं०)=रोग.
 अमन्द (वि०)=गंभीर.
 अमर (पुं०)=देव.
 अमरवशा (स्त्री०)=देवी.
 अमरी (स्त्री०)=देवी.
 अमल (वि०)=निर्भय.
 अमान (वि०)=भाप-रहित.
 अमित (वि०)=भाप-रहित.
 अमृत (न०)=अमृत.
 अमृतभोजन (पुं०)=देव.
 अमृताशन (पुं०)=देव.
 अम्बर (न०)=आकाश.
 अम्बिका (स्त्री०)=अम्बिका, भावीसमा तीर्थ-
 करणी शासन-देवी.
 अम्बु (न०)=जल.
 अम्बुधि (पुं०)=समुद्र.
 अम्बुनाथ (पुं०)=वृक्ष.
 अयशस् (न०)=अपकीर्ति.

अर (पुं०)=अर (नाथ), जैनोना अदारमा
 तीर्थकर.
 अरम् (अ०)=(१) जलदी; (२) अत्यंत.
 अराल (वि०)=वक्र.
 अरि (पुं०)=दुश्मन.
 अर्चित (मू०)=पूजेद.
 अर्जित (मू०)=भेजवेद.
 अर्ति (स्त्री०)=पीडा.
 अर्थ (पुं०)=(१) पदार्थ, वस्तु; (२) मतलब.
 अर्थिन् (वि०)=धनिक.
 अर्हत (पुं०)=तीर्थकर.
 अत् (१, प०)=उद्यम करवो.
 अलक (पुं०)=वाण.
 अलम् (अ०)=अत्यंत.
 अलि (पुं०)=क्षमरो.
 अलीक (न०)=असत्य.
 अब् (१, प०)=रक्षण करवुं.
 अबनि (स्त्री०)=पृथ्वी.
 अबनी (स्त्री०)=पृथ्वी.
 अबबोधक (वि०)=प्रकाशक.
 असवर्ण (वि०)=अनुपम.
 अवश्यम् (अ०)=अवश्य.
 अशोका (स्त्री०)=अशोका, दशमा तीर्थकरणी
 शासन-देवी.
 अशन (न०)=खोजन.
 अशिव (न०)=अभंगल.
 अशेष (वि०)=समस्त.
 अस्र (२, प०)=डोवुं, थवुं.
 असार (वि०)=सार विनानुं.
 अस्र (४, प०)=इकवुं.
 असुमत (पुं०)=प्राणी.
 अस्त (न०)=भरण.
 अस्त (मू०)=दूर करेद.
 अस्मद् (स०)=प्रथमपुरुषवाचक सर्वनाम.

असत्य (न०)=भ्रूङ्.
 अहि (पुं०)=साप.
 अहित (पुं०)=शत्रु.
 अहित (वि०)=अनर्थ करी.
 अस्ताथ (वि०)=अत्यन्त गंभीर.
 असमान (वि०)=(१) असाधारण; (२) गर्व
 रहित.

आ

आकर (पुं०)=भाषु.
 आख्या (स्त्री०)=नाम.
 आगम (पुं०)=(१) आवतुं ते; (२) शास्त्र.
 आचिरेय (पुं०)=अचिराना पुत्र,
 शान्तिनाथ, सोणभा तीर्थंकर.
 आगस् (न०)=अपराध.
 आजि (स्त्री०)=युद्ध.
 आत्त (वि०)=अहृषु करेत्.
 आवर (पुं०)=(१) मान; (२) उद्यम.
 आदि (वि०)=शङ्क्यातनुं.
 आदृत (मू०)=अङ्गीकार करेत्.
 आधि (पुं०)=मानसिक पीडा.
 आन्तर (वि०)=आन्तर, आन्तरिक.
 आनन (न०)=भुष.
 आनन्द (पुं०)=आनन्द, हर्ष.
 आप् (५, ५०)=भेजवतुं; अवाप्=भेजवतुं;
 सम्प्राप्=भेजवतुं.
 आप्त (वि०)=विधास-पात्र.
 आप्त (मू०)=भेजवेत्.
 आपद् (स्त्री०)=आपत्ति, कष्ट.
 आभ (वि०)=समान.
 आभा (स्त्री०)=कान्ति, शोभा.
 आम (पुं०)=रोग.
 आय (पुं०)=दास.
 आयत (वि०)=विशाण.
 आयति (स्त्री०)=विस्तार.

आयाम (पुं०)=विस्तार.
 आयास (पुं०)=प्रयत्न.
 आर (न०)=वैरि-मण्डण.
 आरम्भ (पुं०)=पापमय आचरण.
 आरव (पुं०)=ध्वनि, अवाज.
 आर्ति (स्त्री०)=पीडा.
 आल (न०)=अनर्थ.
 आलम्बन (न०)=आधार.
 आलय (पुं०)=आवास, घर.
 आलि (स्त्री०)=श्रेष्ठी.
 आली (स्त्री०)=श्रेष्ठी.
 आवसथ (पुं०)=स्थान, स्थण.
 आविल (वि०)=अथास.
 आशु (अ०)=जलदी.
 आस् (२, आ०)=भेसतुं; अध्यास=भेसतुं.
 आसित (घा० आस्)=भेडेत्.
 आस्था (स्त्री०)=सला.
 आस्य (न०)=मुष्, वहन.

इ

इ (२, ५०)=जतुं; उपे=पामतुं; समुपे=जतुं.
 इत (मू०)=(१) गथेत्; (२) पामेत्.
 इन (पुं०)=(१) सूर्य; (२) स्वामी.
 इन्दीवर (न०)=कमण.
 इन्दु (पुं०)=यन्त्र.
 इन्दुकान्त (पुं०)=यन्त्रकान्त.
 इन्द्र (पुं०)=सुरपति.
 इन्द्र (वि०)=मुष्ण्य.
 इन्द्रनील (पुं०)=भरकत (भष्णु).
 इरम्मद (पुं०)=(१) भेषाग्नि; (२) वडवानल.
 इव (अ०)=जेम.
 इषु (पुं०)=भाषु.
 इह (अ०)=आ हुनियाभां.

ई

ईक्षण (न०)=नेत्र.
 ईति (स्त्री०)=उपद्रव.
 ईर् (२, आ०)=७४; प्रेर=प्रेरणा करवी.
 ईश (पुं०)=नाथ.
 ईश (वि०)=समर्थ.
 ईश्वर (पुं०)=स्वामी.
 ईश्वरी (स्त्री०)=स्वामिनी.
 ईहा (स्त्री०)=धृच्छा.
 ईहित (वि०)=वांछित.

उ

उक्ति (स्त्री०)=वाणी.
 उग्र (वि०)=उत्कट.
 उचित (वि०)=योग्य.
 उच्च (वि०)=उच्च.
 उत्तम (वि०)=उत्तम, श्रेष्ठ.
 उद् (अ०)=प्रभलतावाचक अ०यय.
 उद्गर (न०)=मध्य भाग.
 उदार (वि०)=असाधारण.
 उदित (भू०)=उदयमां आवेद.
 उद्दाम (वि०)=अत्यंत तीव्र.
 उद्भव (पुं०)=उत्पत्ति.
 उद्यत (भू०)=तैयार.
 उपकार (पुं०)=उपकार, पाठ.
 उपप्लव (पुं०)=(१) उपद्रव; (२) विघ्न; (३)
 आपत्ति; (४) लय.
 उपमा (स्त्री०)=उपमा.
 उपमान (न०)=उपमा.
 उपान्त (वि०)=समीपतुं.
 उरु (वि०)=विशाण.
 उर्वी (स्त्री०)=पृथ्वी.

ऊ

ऊन (वि०)=अपूर्णा.
 ऊर्जित (न०)=पराक्रम.
 ऊह (पुं०)=तर्क.

क

कत (भू०)=गथेल, नष्ट थथेल.
 कत (वि०)=सायुं.
 कद्धि (स्त्री०)=संपत्ति.
 कथु (पुं०)=(१) कल्पवृक्ष; (२) देव.

ए

एनस् (न०)=पाप.

ऐ

ऐम (वि०)=हाथी संगंधी.

ओ

ओघ (पुं०)=समूह.

क

क (न०)=सुभ.
 कजिनी (स्त्री०)=पद्म-लता.
 कज्जल (न०)=काजल.
 कण्ठीरव (पुं०)=सिंह.
 कथ (१०, उ०)=उडेवुं.
 कमल (न०)=(१) जल; (२) कभज.
 कमला (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 कर (पुं०)=(१) किरण; (२) हाथ; (३) कान्ति;
 (४) दण्ड.
 करण (न०)=(१) साधन; (२) देह; (३) धन्द्रिय.
 करी (स्त्री०)=करनारी.
 करुणा (स्त्री०)=कृपा.
 कर्मन् (न०)=कृत्य, कार्य.
 कल् (१०, उ०)=धारणु करवुं.
 कला (स्त्री०)=कला.
 कलि (पुं०)=कलह, कलुषो.
 कलाप (पुं०)=समूह.
 कलित (वि०)=युक्त.
 कलेवर (न०)=शरीर.
 कल्पवल्ली (स्त्री०)=कल्प-लता.
 कल्याण (न०)=कल्याण, हित.

कवि (पुं०)=(१) काव्य रचयिता; (२) पण्डित.
 कादम्बिनी (स्त्री०)=मेघभागा.
 कान्त (पुं०)=स्वामी.
 कान्त (वि०)=(१) मनोहर; (२) वांछित.
 कान्ता (स्त्री०)=रमणी, प्रिया.
 कान्ति (स्त्री०)=प्रभा.
 काम (पुं०)=(१) अलितापा; (२) भदन.
 कामम् (अ०)=अत्यंत.
 कामित (वि०)=आहेल.
 काम्य (वि०)=छन्देल.
 काय (पुं०) शरीर.
 कारिन् (वि०)=करनार.
 काली (स्त्री०)=काली (विद्या-देवी).
 काली (वि०)=काली.
 किम् (स०)=प्रश्नार्थक सर्वनाम.
 कीर्ति (स्त्री०)=आभङ्ग.
 कु (अ०)=अनिष्टतावाचक अव्यय.
 कुञ्जर (पुं०)=श्रेष्ठतावाचक शब्द.
 कुन्थु (पुं०)=कुन्थु(नाथ), जैनोना सत्तरमा तीर्थकर.
 कुपक्ष (पुं०)=भराभ पक्ष.
 कुमत (न०)=दुष्ट सिद्धान्त.
 कुमति (स्त्री०)=दुर्भुद्धि.
 कुल (न०)=(१) वंश; (२) समूह.
 कुशल (न०)=कल्याण.
 कृ (८, उ०)=करवुं; अघरीकृ=तिरस्कार करवो.
 कृत् (वि०)=करनार.
 कृत् (६, प०)=कापवुं.
 कृत (मू०)=(१) संपादन करेद; (२) करेद.
 कृतान्त (पुं०)=(१) अम; (२) सिद्धान्त.
 कृपा (स्त्री०)=महोरभाणी.
 केकिन् (पुं०)=मेर.
 कोटि (स्त्री०)=करोड.
 कोप (पुं०)=गुस्सा.
 कोमल (वि०)=कुमणुं.
 कतु (पुं०)=यज्ञ.

क्षण (पु०)=(१) पण; (२) उत्सव.
 क्षमा (स्त्री०)=क्षमा, क्रोधनो अभाव.
 क्षय (पुं०)=नाश.
 क्षिप् (६, उ०)=ईकवुं.

ख

ख (न०)=छन्दिय.
 खचित (वि०)=व्याप्त.
 खण्ड (पुं०, न०)=टुकडे.

ग

गज (पुं०)=हाथी.
 गण (पुं०)=समूह.
 गणना (स्त्री०)=गणत्री.
 गति (स्त्री०)=याल.
 गद (पुं०)=शेण.
 गदा (स्त्री०)=शहा.
 गन्धवाह (पुं०)=पवन.
 गम (पुं०)=(१) ज्ञान; (२) समान पाठ.
 गम् (१, प०)=जवुं; अधिगम्=भेजववुं; संगम्=अंगीकार करवुं.
 गम्भीर (वि०)=गंभीर.
 गर्वित (वि०)=अभिमानी.
 गहन (वि०)=गंभीर.
 गिरि (पुं०)=पर्वत.
 गुण (पुं०)=(१) गुण; (२) दोरी.
 गुणवत् (वि०)=गुणवान, गुणी.
 गुरु (न०)=भोडुं.
 गै (१, प०)=गावुं.
 गृह (न०)=घर.
 गो (स्त्री०)=पृथ्वी.
 गोस्तनी (स्त्री०)=द्राक्ष, दराभ.
 गौरी (स्त्री०)=गौरी (विद्या-देवी).
 ग्रह (९, उ०)=ग्रहण करवुं.

घ

- घट् (१, आ०)=भनावपुं.
 घन (पुं०)=(१) भेद्य; (२) दृढ.
 घन (वि०)=अतिशय.
 घनाघन (पुं०)=वृष्टि करनाइं वाढपुं.
 घर्म (पुं०)=ताप.
 घस्मर (वि०)=भक्षक.
 घृक (पुं०)=ध्रुवड.

च

- चकोर (पुं०)=चकोर (पक्षी).
 चक्र (न०)=चक्र.
 चक्रधरा (स्त्री०)=चक्रधरा (विद्या-देवी).
 चक्रवाल (न०)=समूह.
 चक्रेश्वरी (स्त्री०)=चक्रेश्वरी, प्रथम तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 चञ्चत् (व०)=प्रकाशपुं.
 चञ्चु (स्त्री०)=चांच.
 चण्ड (वि०)=प्रभर.
 चण्डा (स्त्री०)=चण्डा, भारमा तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 चतुर (वि०)=निपुण, कुशल.
 चन्द्र (पुं०)=चन्द्र.
 चन्द्रप्रभ (पुं०)=चन्द्रप्रभ, जैनोना आठमा
 तीर्थकर.
 चमू (स्त्री०)=सैन्य.
 चय (पुं०)=समूह.
 चरण (पुं०)=पग.
 चरण (न०)=चारित्र, आचरण.
 चल (वि०)=चंचल.
 चलचञ्चु (पुं०)=चकोर.
 चि (५, उ०)=अकडुं करपुं; प्रचि=विस्तार करो.
 चित्त (न०)=मन.
 चिन्तित (मू०)=चित्तवेद.
 चिर (वि०)=दांभा काणनुं.
 चिरम् (अ०)=धष्ठा अण सुधी.

छ

- छाया (स्त्री०)=(१) लक्ष्मी; (२) कान्ति; (३)
 पडछाये.
 छिद्र (७, उ०)=कापपुं.
 छिन्न (मू०)=कापी नापेद.
 छो (४, प०)=कापपुं.

ज

- जगत् (न०)=दुनिया.
 जन् (४, आ०)=उत्पन्न करनार.
 जन (पुं०)=लोक.
 जनक (पुं०)=(१) पिता; (२) उत्पन्न करनार.
 जननी (स्त्री०)=माता.
 जनि (स्त्री०)=जन्म.
 जप् (१, प०)=जप जपवो.
 जरस् (न० ?)=धउपणु.
 जल (न०)=पाणी.
 जलधि (पुं०)=समुद्र.
 जव (पुं०)=वेग.
 जवन (वि०)=वेगयुक्त.
 जात (पुं०)=पुत्र.
 जात (न०)=समूह.
 जातरूप (न०)=सोतुं.
 जातु (अ०)=कहापि.
 जाल (न०)=समूह.
 जि (१, प०)=जितपुं; पराजि=हरापुं;
 विजि=विजय भेणवो.
 जितशत्रु (पुं०)=जितशत्रु (राज), द्वितीय
 तीर्थकरना पिता.
 जितारि (पुं०)=जितारि (राज), तृतीय
 तीर्थकरना पिता.
 जिन (पुं०)=(१) तीर्थकर; (२) सामान्यकेवली.
 जिनप (पुं०)=तीर्थकर.
 जिनपति (पुं०)=तीर्थकर.
 जिनराज (पुं०)=तीर्थकर.
 जिनवर (पुं०)=तीर्थकर.

जिष्णु (वि०)=जस्रनशील.
 जुष् (६, आ०)=सेवयुं.
 जैन (वि०)=जिन-विषयक.
 जैनी (स्त्री०)=जिन-विषयक.
 ज्ञान (न०)=भोध.

त

तत्त (भू०)=विस्तीर्ण.
 तति (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
 तत्त्व (न०)=तत्त्व, पदार्थ.
 तद् (स०)=तृतीयपुरुषवाचक सर्वनाम.
 तदीय (स०)=तेजुं.
 तन् (८, उ०)=विस्तार करवो; प्रतन्=
 विस्तार करवो.
 तनु (स्त्री०)=ढेडु.
 तनु (वि०)=थोडुं.
 तनुता (स्त्री०)=कृशता, पातणपणुं.
 तपू (१, प०)=तपयुं.
 तपस् (न०)=तपश्चर्या.
 तमस् (न०)=(१) अज्ञान; (२) अंधकार; (३)
 पाप.
 तमा (स्त्री०)=शत्रि.
 तमोविपक्ष (पुं०)=सूर्य.
 तरस् (न०)=भण.
 तरसा (अ०)=जलही.
 तरुणी (स्त्री०)=युवति.
 ता (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 तानव (न०)=पातणपणुं.
 तान्त (न०)=क्षय.
 ताप (पुं०)=संताप.
 तामरस (न०)=कभण.
 तार (वि०)=(१) भनोडर; (२) उल्लवण.
 तारक (न०)=तारो.
 तारकेश (पुं०)=थ-द्र.
 तारा (स्त्री०)=नक्षत्र.

२३

तिमिर (न०)=अंधकार.
 तिरोहित (भू०)=आच्छादित.
 तीर्थ (पुं०)=(१) अतुर्विध संघ; (२) द्वादशांगी;
 (३) प्रथम गणधर.

तीर्थकर (पुं०)=तीर्थकर.
 तीर्थकृत् (पुं०)= " "
 तीर्थङ्कर (पुं०)= " "
 तीर्थप (पुं०)= " "
 तीर्थराज (पुं०)= " "
 तीर्थेश (पुं०)= " "
 तुद् (६, उ०)=नाश करवो.
 तुलना (स्त्री०)=समानता.
 तुल्य (वि०)=समान.
 तुषू (४, प०)=संतोष पाभवो.
 तृ (१, प०)=तरयुं.
 तेजस् (न०)=तेज.
 तोद (पुं०)=पीडा.
 तोष (पुं०)=संतोष.
 त्यजन (न०)=त्याग.
 त्याग (पुं०)=दान.
 त्रिपुर (पुं०)=त्रिपुर (दैत्य).
 त्रियामा (स्त्री०)=शत्रि.
 त्रै (१, आ०)=रक्षण करयुं.

दृ

दत्त (भू०)=अर्पण करेव.
 दनुज (पुं०)=दानव.
 दन्त (पुं०)=दांत.
 दम (पुं०)=उपशम.
 दम्भ (पुं०)=कपट.
 दया (स्त्री०)=कृपा.
 दर (न०)=(१) लय; (२) विहारणु.
 दर्शन (न०)=भेदुं ते.
 द्रव (पुं०)=हावानण, अरुण्यनो अग्नि.
 द्रह् (१, प०)=भाणयुं.

ઢા (૩, ૩૦)=આપલું.
 ઢા (૨, ૫૦)=કાપલું.
 ઢાન (ન૦)=(૧) આપલું તે; (૨) મદ.
 ઢાનવ (પું૦)=અસુર.
 ઢાર (પું૦)=(૧) વિનાશ; (૨) સ્ત્રી.
 ઢારિઝ (ન૦)=દરિદ્રતા.
 ઢિત (મૂ૦)=કાપી નાખેલ.
 ઢિશ્ (૬, ૩૦)=આપલું, કરલું.
 ઢીક્ષા (સ્ત્રી૦)=દીક્ષા, મુનિ-વ્રત.
 ઢીન (વિ૦)=દરિદ્ર.
 ઢુ (૫, ૫૦)=દુઃખ દેવું.
 ઢુઃખ (ન૦)=પીડા.
 ઢુરિત (ન૦)=પાપ.
 ઢુરિતારિ (સ્ત્રી૦)=દુરિતારિ, ત્રીજા તીર્થકરની શાસન-દેવી.
 ઢુર્વાન્ત (વિ૦)=જેનું ઢુઃખેથી દમન થઈ શકે તેલું.
 ઢુર્ધી (વિ૦)=દુષ્ટ બુદ્ધિવાળું.
 ઢુર્લભ (વિ૦)=દુર્લભ, સહેલાઈથી ન મેળવી શકાય તેલું.
 ઢુષ્ટ (વિ૦)=ખરાબ.
 ઢુષ્કૃત (ન૦)=પાપ.
 ઢૂર (વિ૦)=આથેનું.
 ઢૂશ્ (સ્ત્રી)=દષ્ટિ.
 ઢેવ (પું૦)=(૧) સુર; (૨) રાજા.
 ઢેવતા (સ્ત્રી૦)=દેવી.
 ઢેવી (સ્ત્રી૦)=દેવી.
 ઢેવેન્દ્ર (પું૦)=સુર-પતિ.
 ઢેહ (પું૦, ન૦)=શરીર.
 ઢેહજુષ્ (વિ૦)=પ્રાણી.
 ઢૈત્ય (પું૦)=દાનવ.
 ઢો (૪, ૫૦)=કાપલું.
 ઢોષ (પું૦)=દોષ, અવશ્યલ્ય.
 ઢ્યત્ (સ્ત્રી૦)=(૧) પ્રકાશ; (૨) કિરણ.
 ઢ્યુતિ (સ્ત્રી૦)=પ્રકાશ, તેજ.

ઢુન્દ્ર (ન૦)=(૧) જોડકું; (૨) કલેશ.

ઢ્વિષ્ (વિ૦)=તિરસ્કાર કરનાર.

ઢુમ (પું૦)=તરૂ, ઝાડ.

ધ

ધર (પું૦)=પર્વત.

ધર (વિ૦)=ધારણ કરનાર.

ધરણ (પું૦)=ધારણ.

ધન (ન૦)=પૈસા.

ધરણી (સ્ત્રી૦)=પૃથ્વી.

ધરા (સ્ત્રી૦)=(૧) પૃથ્વી; (૨) ધારણ કરનારી.

ધરી (સ્ત્રી૦)=ધારણ કરનારી.

ધરેશ (પું૦)=(૧) પૃથ્વીપતિ; (૨) મેરૂ (પર્વત).

ધર્મ (પું૦)=ધર્મ (નાથ), જૈનોના પંદરમા તીર્થકર.

ધર્મ (પું૦)=(૧) ધર્મ; (૨) પુણ્ય.

ધવલિમન્ (પું૦)=ધોળાસ.

ધા (૩, ૩૦)=ધારણ કરલું; નિધા=મૂકલું; વિધા=કરલું.

ધામન્ (ન૦)=ગૃહ.

ધી (સ્ત્રી૦)=બુદ્ધિ.

ધીર (વિ૦)=(૧) સમર્થ; (૨) ધૈર્યયુક્ત.

ધુ (૫, ૩૦)=હલાવલું; પ્રવિધુ=વિશેષ કરીને હલાવલું.

ધુનાન (વ૦)=હલાવલું.

ધુર (સ્ત્રી૦)=ધુરા, ધોંસરી.

ધૃ (૧, ૩૦)=ધરલું.

ધોરણી (સ્ત્રી૦)=પરંપરા.

ધ્યાન (ન૦)=ધ્યાન.

ધ્વંસ (૧, આ૦)=નાશ કરવો.

ધ્વજ (પું૦)=પતાકા, વાવટો.

ન

ન (અ૦)=નહિ.

નત (મૂ૦)=પ્રણામ કરેલ.

નાતે (સ્ત્રી૦)=પ્રણામ.

नदी (स्त्री०)=नदी.
 नन्दा (स्त्री०)=नन्दा, शीतलनाथनी माता.
 नन्दित (भू०)=पुशी करेल.
 नन्दिन् (वि०)=आनंदी.
 नम् (१, प०)=नभवुं.
 नमि (भू०)=नभि(नाथ), जैनोना ओकवीसभा तीर्थकर.
 नम्र (वि०)=नमनशील.
 नय (पुं०)=(१) न्याय; (२) यथार्थ अलिप्राय.
 नर (पुं०)=मनुष्य.
 नरक (पुं०)=नरक.
 नलिनी (स्त्री०)=पद्मिनी.
 नव (वि०)=नवीन.
 नवीन (वि०)=नूतन.
 नशू (४, प०)=नाश थयो; विनशू=विनाश थयो.
 नाकिन (पुं०)=देव.
 नाग (पुं०)=कुंजर, ढाथी.
 नाथ (पुं०)=स्वामी.
 नाभि (स्त्री०)=हुंटी.
 नाभेय (पुं०)=(१) अह्ला; (२) नाभि (सन्)-ना पुत्र, ऋषभदेव.
 नाम्न (न०)=नाम.
 नालीक (पुं०)=कमल.
 नालीक (न०)=कमलनो समुह.
 नाशित (भू०)=नाश करेल.
 निखिल (वि०)=समस्त.
 नाश (पुं०)=क्षय.
 निकर (पुं०)=समुदाय, समूह.
 निचय (पुं०)=समुदाय.
 नितमाम् (अ०)=अत्यंत.
 नितम्ब (पुं०)=कटिपश्चाद्भाग.
 नितान्तम् (अ०)=अत्यंत, सर्वथा.
 नित्यम् (अ०)=सदा.
 निधन (पुं०, न०)=भरण.

निधि (पुं०)=भंडार.
 नियोग (पुं०)=आज्ञा.
 निर (अ०)=अत्यंततावाचक अव्यय.
 निरस्त (भू०)=निरास करेल.
 निर्मथन (न०)=नाश.
 निर्माय (वि०)=कपट रहित.
 निर्वाण (न०)=(१) मोक्ष; (२) सुष.
 निर्वाणिनी (स्त्री०)=सुषी.
 निर्वाणी (स्त्री०)=निर्वाणी, सोणभा तीर्थ-करणी शासन-देवी.
 निर्वृति (स्त्री०)=निर्वाण, मोक्ष.
 निवास (पुं०)=रुहोण.
 निशा (स्त्री०)=रात्रि.
 निशात (वि०)=सुतेज करेल.
 निशापति (पुं०)=चन्द्र.
 निःशेष (वि०)=समस्त.
 निषेध (पुं०)=मनाई.
 निष्क (पुं०, न०)=सुवर्ण.
 नी (१, उ०)=लघु वहुं, डोरवहुं; आनी=लघु वहुं.
 नीर (न०)=जल.
 नीरज (न०)=कमल.
 नीरद (पुं०)=भेध.
 नीरस (वि०)=रस विनातुं, धन विनातुं.
 नीलकण्ठी (स्त्री०)=भयूरी, डेल.
 नु (२, प०)=स्तुति करवी.
 नुद् (६, प०)=पीडा करवी.
 नुज (भू०)=परास्त.
 नृ (पुं०)=मानव.
 नू (६, प०)=स्तुति करवी.
 नेत्र (न०)=आंख.
 नेमि (पुं०)=नेभि(नाथ), जैनोना आवीसभा तीर्थकर.
 नौ (स्त्री०)=नौका, वहाण.

प

पक्ष (पुं०)=भाण्ड.
 पङ्क (पुं०)=काष्ठव.
 पङ्कजिनी (स्त्री०)=कमलिनी, कमजोनी लता.
 पङ्क्ति (स्त्री०)=श्रेणि.
 पठन (न०)=लघुवुं ते.
 पण्डा (स्त्री०)=भुद्धि.
 पण्डित (पुं०)=पण्डित, विद्वान्.
 पत् (१, प०)=पडुं.
 पति (पुं०)=नाथ.
 पथ (पुं०)=मार्ग.
 पद् (पुं०)=पग.
 पद् (न०)=(१) पदवी; (२) स्थान; (३) चरण.
 पद्म (न०)=सूर्य-कमल.
 पद्मवन्धु (पुं०)=सूर्य.
 पद्मा (स्त्री०)=(१) लक्ष्मी; (२) शोभा.
 पद्मावती (स्त्री०)=पद्मावती, त्रेवीसमा तीर्थ-
 करनी शासन-देवी.
 पर (पुं०)=शत्रु.
 पर (वि०)=(१) उत्कृष्ट; (२) अन्य; (३)
 तत्पर.
 परम (वि०)=श्रेष्ठ.
 परमेष्ठिन् (पुं०)=परमेष्ठी.
 पराग (पुं०)=पुष्पनी भारीक रज.
 पराभव (पुं०)=पराभव, अपमान.
 परिचय (पुं०)=(१) ओणभाण्ड; (२) अख्यास.
 परिज्ञेत् (वि०)=विज्य भेणवनार.
 परिपालन (न०)=रक्षण.
 पर्जन्य (पुं०)=(१) धन्; (२) मेघ.
 पवित्र (वि०)=पवित्र.
 पा (२, प०)=रक्षण करुं.
 पाणि (पुं०)=हाथ.
 पाणिज (पुं०)=हाथनो नभ.
 पाथस्त्र (न०)=शणी.

पाद (पुं०)=(१) किरण; (२) चरण.
 पान (न०)=पीवुं ते.
 पाप (न०)=पाप, दुष्कृत्य.
 पार (पुं०, न०)=छेडा.
 पारगत (पुं०)=तीर्थकर.
 पार्श्व (पुं०)=(१) पार्श्व(नाथ), जैनोना त्रेवी-
 सभा तीर्थकर; (२) पार्श्व (यक्ष).
 पार्श्व (पुं०, न०)=पडुं.
 पात् (१, उ०)=रक्षण करुं.
 पीठ (पुं०)=आसन.
 पीडा (स्त्री०)=दुःख.
 पीयूष (न०)=अमृत.
 पुंस्त्र (पुं०)=मानव.
 पुण्य (न०)=पुण्य.
 पुर (न०)=नगर.
 पुर (न०)=शरीर.
 पुरी (स्त्री०)=नगरी.
 पुरुष (पुं०)=पुरुष.
 पूज (१, उ०)=पूजुं.
 पूज्य (वि०)=पूजवा लायक.
 पूरुष (पुं०)=नर.
 पृथु (वि०)=विशाण.
 पृथुल (वि०)=विशाण.
 प्र (अ०)=प्रकर्षतावायक अण्यय.
 प्रकट (वि०)=स्पष्ट, प्रुद्धुं.
 प्रकर (पुं०)=समुदाय.
 प्रकाश (पुं०)=(१) प्रकाश; (२) ज्ञान.
 प्रकृष्ट (वि०)=उत्तम, सुभ्य.
 प्रचुर (वि०)=अहुं.
 प्रज्ञाति (स्त्री०)=प्रकृष्ट ज्ञान.
 प्रज्ञातिका (स्त्री०)=प्रज्ञाति (विद्या-देवी).
 प्रज्ञावत् (वि०)=भुद्धिमान्.
 प्रणति (स्त्री०)=प्रणाम.
 प्रताप (पुं०)=प्रताप, प्रभाव.
 प्रति (अ०)=ने.

प्रतिबिम्ब (न०)=प्रतिबिम्ब.
 प्रत्यर्थिन् (पुं०)=दुश्मन.
 प्रथ् (१०, उ०)=प्रसिद्ध करवुं.
 प्रथित (मू०)=प्रसिद्ध.
 प्रदान (न०)=अर्पण.
 प्रसव (पुं०)=उत्पत्ति.
 प्रभा (स्त्री०)=(१) सूर्यनी पत्नी; (२) कान्ति.
 प्रभाव (पुं०)=भङ्गिमा.
 प्रमद (पुं०)=आनन्द.
 प्रमदा (स्त्री०)=स्त्री.
 प्रमाद (पुं०)=गद्दत.
 प्रमोद (पुं०)=हर्ष.
 प्रवचन (न०)=सिद्धान्त.
 प्रवर (वि०)=उत्तम.
 प्रवृत्ति (स्त्री०)=आचरण.
 प्रहास्त (न०)=(१) भंगण; (२) प्रशंसा-पात्र.
 प्रसाद (पुं०)=कृपा.
 प्रसिद्ध (मू०)=प्रसिद्ध, प्रख्यात.
 प्राज्य (वि०)=प्रौढ.
 प्राणिन् (पुं०)=शुव.
 प्रिय (पुं०)=पति.
 प्रिय (वि०)=धृष्ट, वदलल.
 प्रिया (स्त्री०)=पत्नी.
 प्रियङ्गु (पुं०, स्त्री०)=प्रियंगु.
 प्रेरित (मू०)=प्रेरायेल.

व

वन्ध (पुं०)=(१) अन्धन; (२) देह.
 वन्धु (पुं०)=मित्र.
 वल (न०)=(१) अण, पराक्रम; (२) प्राणु.
 वला (स्त्री०)=अदा, सत्तरमा तीर्थकरनी
 शासन-देवी.
 बहु (वि०)=धणुं.
 बाल (पुं०)=आण.
 बाल (वि०)=नवीन.

बाला (स्त्री०)=स्त्री.
 विम्ब (न०)=भङ्गण.
 बुद्ध (मू०)=अगृत थयेल.
 बोध (पुं०)=ज्ञान, समञ्जसु.

भ

भक्त (वि०)=सेवाभां तत्पर.
 भक्ति (स्त्री०)=सेवा.
 भक्तिमत् (वि०)=भक्त, सेवक.
 भगवत् (पुं०)=भगवान्.
 भज्ज (१, उ०)=भज्जुं.
 भजन (न०)=विनाश.
 भद्र (न०)=कल्याण.
 भय (न०)=भीक.
 भर (पुं०)=समुदाय.
 भव (पुं०)=(१) संसार; (२) कल्याण;
 (३) उत्पत्ति.
 भवत् (स०)=आप.
 भवन (न०)=गृह.
 भवभृत् (वि०)=प्राणी.
 भविन् (वि०)=संसारि.
 भव्य (वि०)=वडेवो भोडो भोक्षे जनार.
 भा (२, प०)=शोभणुं; विभा=शोभणुं.
 भा (स्त्री०)=तेज.
 भानु (पुं०)=(१) भानु (राज); (२) तेज.
 भाल (न०)=दलाट, कपाण.
 भार (पुं०)=समूह.
 भाव (पुं०)=(१) पदार्थ; (२) सत्ता.
 भारती (स्त्री०)=प्राणी.
 भास्त्र (स्त्री०)=प्रकाश.
 भासमाना (व०)=प्रकाशित.
 भासित (मू०)=प्रकाशित.
 भासुर (वि०)=प्रकाशित.
 भास्वत् (पुं०)=सूर्य.
 भास्वत् (वि०)=तेजस्वी.

મિદ્ (૭, ૩૦)=લેહવું.
 મિદા (સ્ત્રી૦)=લેહન.
 મિદ્ધ (મૂ૦)=લેહી નાખેલ.
 મી (સ્ત્રી૦)=ભય.
 મુજ (૭, ૩૦)=ભક્ષણ કરવું, ખાવું.
 મુવન (ન૦)=જગત.
 મૂ (સ્ત્રી૦)=પૃથ્વી.
 મૂ (૧, ૫૦)=થવું.
 મૂષ (પું૦)=નૃપતિ.
 મૂપાલ (પું૦)=રાભ.
 મૂસ્વૃક્ષ (પું૦)=મનુષ્ય.
 મૃ (૩, ૩૦)=ધારણ કરવું.
 મૃત્ (વિ૦)=ધારણ કરનાર.
 મેઝુષી (સ્ત્રી૦)=ભજેલી, આશ્રય લીધેલી.
 મોગ (પું૦)=વિષય.
 મોજન (ન૦)=આહાર, જમણ.
 મોસ્ (અ૦)=સંબોધનવાચક અવ્યય.
 મ્રમણ (ન૦)=રખડપટ્ટી.
 મ્રાજિણુ (વિ૦)=શોભનશીલ, પ્રકાશનાર.

મ

મકર (પું૦)=મગર.
 મઘવત્ (પું૦)=ઈન્દ્ર.
 મઙ્ગલ (ન૦)=મંગલ, કલ્યાણ.
 મઞ્જરિ (સ્ત્રી૦)=માંજર.
 મઞ્જુ (વિ૦)=મનેહર.
 મણિ (પું૦, સ્ત્રી૦)=રત્ન.
 મળી (સ્ત્રી૦)=રત્ન.
 મળ્ડલ (ન૦)=(૧) કોઠ; (૨) સમુદાય.
 મત (ન૦)=દર્શન.
 મત (મૂ૦)=માનેલ.
 મતિ (સ્ત્રી૦)=બુદ્ધિ.
 મતિમત્ (વિ૦)=બુદ્ધિશાળી.
 મત્ત (મૂ૦)=છાકી ગયેલ.

મદ્ (પું૦)=(૧) અભિમાન; (૨) હર્ષ; (૩) આશ્ચર્ય; (૪) હાથીના કુચ્છ-સ્થળમાંથી ઝરતું જળ.
 મદ્ન (પું૦)=કામદેવ.
 મદ્વીય (સ૦)=મારું.
 મધુ (પું૦)=મધુ (દૈત્ય).
 મધુત્વ (ન૦)=મીઠાશ.
 મધુર (વિ૦)=મધુર.
 મધુરતા (સ્ત્રી૦)=મીઠાશ.
 મધ્યે (અ૦)=મધ્યમાં.
 મન્ (૪, આ૦; ૮, આ૦)=ધ્યાન ધરવું.
 મનસ્ (ન૦)=ચિત્ત.
 મન્થ (૧, ૫૦)=મથવું.
 મન્દાર (પું૦)=કલ્પવૃક્ષ.
 મન્દિર (ન૦)=ગૃહ, ઘર.
 મમતા (સ્ત્રી૦)=મમત્વ, મારાપણું.
 મર (પું૦)=મરણ.
 મરણ (ન૦)=મરણ.
 મરાલ (પું૦)=હંસ.
 મરીચિ (પું૦, સ્ત્રી૦)=કિરણ.
 મરુત્ (પું૦)=પવન.
 મર્ત્ય (પું૦)=માનવ.
 મર્મન્ (ન૦)=મર્મ.
 મલ (પું૦, ન૦)=પાપ.
 મલ્હિ (પું૦)=મલિલ(નાથ), જૈનોના ઝોગણી-સમા તીર્થકર.
 મલિન (વિ૦)=મેલું.
 મસ્તક (ન૦)=માથું.
 મહ્ (૧, ૫૦; ૧૦, ૩૦)=પૂજવું.
 મહત્ (વ૦)=પૂજતો.
 મહત્ (વિ૦)=મોટું.
 મહસ્ (ન૦)=(૧) તેજ; (૨) ઉત્સવ.
 મહિમન્ (પું૦)=મહિમા, ગૌરવ.
 મહિત (મૂ૦)=પૂજાયેલ.
 મા (સ્ત્રી૦)=(૧) લક્ષ્મી; (૨) શોભા.

माकन्द (न०)=आम्र, आंजो.
 माधुर्य (न०)=मधुरता.
 मान (पुं०)=(१) अलिमान; (२) पूज.
 मान (न०)=भाप.
 मानव (पुं०)=मनुष्य.
 मानवी (स्त्री०)=मानवी (विद्या-देवी).
 मानस (न०)=(१) चित्त; (२) मानस
 (सरोवर).
 माया (स्त्री०)=कपट.
 मार (पुं०)=मदन, कामदेव; (२) मरण.
 मारण (न०)=हिंसा.
 माला (स्त्री०)=श्रेष्ठी.
 मालित (वि०)=युक्त.
 मितद्रु (पुं०)=समुद्र.
 मुकुर (पुं०)=आदर्श, दर्पण.
 मुक्त (मू०)=छोटी दीपेण.
 मुक्ता (स्त्री०)=भोती.
 मुक्ति (स्त्री०)=भोक्ष.
 मुच् (६, प०)=छोड़वुं; परिमुच्=छोड़वुं;
 विमुच्=छोड़वुं.
 मुद् (स्त्री०)=दुर्ष.
 मुदित (न०)=दुर्ष.
 मुनिसुव्रत (पुं०)=मुनिसुव्रत(नाथ), जैनोना
 वीसभा तीर्थकर.
 मुनि (पुं०)=साधु.
 मुष् (९, प०)=योरी करवी.
 मूर्धन् (पुं०)=मस्तक.
 मृग (पुं०)=हरण.
 मृगमद् (पुं०)=कस्तुरी.
 मेष (पुं०)=वाहण.
 मेधाविन् (वि०)=शुद्धिशापी.
 मोद (पुं०)=दुर्ष.
 मोदित (मू०)=दुर्ष पाभेदुं.
 मोह (पुं०)=अज्ञान.
 मोहन (न०)=विषय-सेवन.
 मोहन (वि०)=सुन्दर, मोहकारक.

य

यक्ष (पुं०)=यक्ष.
 यति (पुं०)=मुनि, साधु.
 यति (स्त्री०)=(१) विरति, संयम; (२) विराम.
 यद् (स०)=जे.
 यम (पुं०)=(१) मरण; (२) प्रत.
 यमिन् (वि०)=प्रतयुक्त, यति.
 यज्ञस् (न०)=कीर्ति.
 या (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 या (२, प०)=जुं.
 यात (मू०)=गयेण.
 याम (पुं०)=प्रत.
 युक्ति (स्त्री०)=(१) न्याय; (२) अनुमान.
 युष्मद् (स०)=द्वितीयपुरुषवाचक सर्वनाम.
 यूथ (न०)=समूह.
 योध (पुं०)=लड़वैयो.

र

रङ्ग (पुं०)=(१) वर्ण; (२) राग.
 रच् (१०, उ०)=रथुं.
 रजनी (स्त्री०) रात्रि.
 रजस् (न०)=(१) पाप; (२) धूण.
 रण (पुं०, न०)=युद्ध.
 रत (न०)=विषय-सेवन.
 रति (स्त्री०)=(१) कामदेवनी पत्नी; (२) प्रीति.
 रतीश (पुं०)=कामदेव.
 रद् (पुं०)=दांत.
 रम् (१, आ०)=रभुं.
 रम (वि०)=रम्य.
 रमा (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 रम्भा (स्त्री०)=अप्सर.
 रव (पुं०)=ध्वनि, अवाज.
 रवि (पुं०)=सूर्य.
 रस (पुं०)=(१) रस; (२) जण; (३) आदर;
 (४) जण; (५) राग, प्रेम.

રસન (ન૦)=કટિ-મેખળા, ક'દોરો.
 રસા (સ્ત્રી૦)=પૃથ્વી, ભૂમિ.
 રસાજ (પું૦)=આડ.
 રહિત (વિ૦)=વિનાનું.
 રા (૨, પ૦)=આપવું.
 રાકા (સ્ત્રી૦)=પૂર્ણિમા, પૂનેમ.
 રાગ (પું૦)=રનેહ.
 રાજ્ઞ (૧, ૩૦)=પ્રકાશવું.
 રાજત (ન૦)=૩પું.
 રાજવન્ત (પું૦)=ઉપલા દાંતની હારમાંના
 વચલા એ દાંત પૈકી એક.
 રાજન્ (પું૦)=(૧) રાજ; (૨) પ્રભુ; (૩) ચન્દ્ર.
 રાજમાન (વ૦)=શોભતું.
 રાજિત (મૂ૦)=સુશોભિત.
 રાજહંસ (પું૦)=રાજહંસ.
 રાજિ (સ્ત્રી૦)=શ્રેષ્ઠિ.
 રાજિન્ (વિ૦)=શોભનશીલ.
 રાજી (સ્ત્રી૦)=શ્રેષ્ઠિ.
 રાજીમતી (સ્ત્રી૦)=રાજમતી.
 રાજીવ (ન૦)=કમળ.
 રાજ્ય (ન૦)=રાજ્ય.
 રામ (વિ૦)=રમણીય, મનોહર.
 રામા (સ્ત્રી૦)=(૧) નારી; (૨) રામા (રાણી).
 રાશિ (પું૦)=સમૂહ.
 રીતિ (સ્ત્રી૦)=મર્યાદા.
 રાહુ (પું૦)=રાહુ.
 રીણ (મૂ૦)=ક્ષય પામેલ.
 રુચ્ (સ્ત્રી૦)=કાન્તિ.
 રુચિ (સ્ત્રી૦)=(૧) કિરણ; (૨) પ્રભા.
 રુચિર (વિ૦)=મનોહર.
 રુજ્ઞ (સ્ત્રી૦)=રોગ.
 રુજા (સ્ત્રી૦)=રોગ.
 રૂપ (ન૦)=સ્વરૂપ.
 રૈ (પું૦)=ધન.
 રૈવત (પું૦)=ગિરિનાર (પર્વત).

રોગ (પું૦)=આધિ, રોગ.
 રોચિત (મૂ૦)=સુશોભિત.
 રોહિણી (સ્ત્રી૦)=રોહિણી (વિદ્યા-દેવી).
 રોહિત (મ૦)=ઉરપત્ન થયેલ.

લ

લક્ષ (ન૦)=કપટ, દગો.
 લક્ષણ (ન૦)=ચિહ્ન.
 લક્ષ્મી (સ્ત્રી૦)=લક્ષ્મી, ધન.
 લમ્ (૧, આ૦)=મેળવવું.
 લય (પું૦)=એકતાનપણું.
 લસ્ (૧, પ૦)=પ્રકાશવું.
 લા (૨, પ૦)=ગ્રહણ કરવું.
 લાક્ષ્ણ (પું૦)=હળ.
 લાક્ષિણ્ય (વિ૦)=અંકિત.
 લાભ (પું૦)=લાભ, પ્રાપ્તિ.
 લુલ્ (૬, પ૦)=આળોટવું.
 લ્લ (૯, પ૦)=છેદવું, કાપવું.
 લોભ (પું૦)=લોભ.

વ

વંશ (પું૦)=વંશ, કુળ.
 વક્ત્ર (ન૦)=મુખ.
 વચન (ન૦)=વચન.
 વચસ્ (ન૦)=વચન.
 વજ્રાકુશી (સ્ત્રી૦)=વજ્રાકુશી (વિદ્યા-દેવી).
 વત્ (અ૦)=સરખું, અરાખર.
 વદન (ન૦)=મુખ.
 વન (ન૦)=(૧) જંગલ; (૨) જળ.
 વની (સ્ત્રી૦)=જંગલ.
 વપુસ્ (ન૦)=દેહ.
 વર (પું૦)=(૧) વરદાન; (૨) નાથ.
 વર (વિ૦)=ઉત્તમ.
 વરદ્ (વિ૦)=વરદાન આપનાર.
 વર્જિત (વિ૦)=રહિત.
 વર્ણ (પું૦)=(૧) રંગ; (૨) અક્ષર.

वलक्ष (वि०)=गौर वर्धुवाणुं
 वह्यरी (स्त्री०)=वेद.
 वश (वि०)=तापेदार.
 वशा (स्त्री०)=स्त्री.
 वसु (स्त्री०)=तेज.
 वसुधा (स्त्री०)=पृथ्वी.
 वसुपूज्य (पुं०)=वसुपूज्य, वासुपूज्येना
 पिता.
 वह (१, उ०)=धारणु करवुं.
 वाच (स्त्री०)=वाणी.
 वाचंयम (पुं०)=मुनि.
 वाणी (स्त्री०)=वाणी.
 वात (पुं०)=वायु, पवन.
 वादिन् (वि०)=वादी, वाद-विवाद करनार.
 वाम (वि०)=(१) प्रतिकूल; (२) मनोहर.
 वामा (स्त्री०)=नारी.
 वार (न०)=जण.
 वार (पुं०)=सभूह.
 वारि (न०)=जण.
 वारिज (न०)=कमण.
 वाल (पुं०)=केश.
 वि (अ०)=(१) विद्योगसूत्रक अन्वय; (२)
 विशेषतावाचक अन्वय.
 विगत (मू०)=(१) विशेषे करीने जयेदुं;
 (२) विशेषे करीने प्राप्त थयेदुं.
 विन्न (पुं०)=संकट.
 विजया (स्त्री०)=वज्या, अजितनाथनी
 जननी.
 विज्ञ (न०)=निपुण, यतुर.
 विज्ञान (न०)=विज्ञान.
 विदम्ब (१०, उ०)=विदम्बना पभाडवी.
 वित्ति (स्त्री०)=ज्ञान.
 विद् (२, प०)=जणवुं.
 विदित (मू०)=प्रसिद्ध.
 विदिता (स्त्री०)=विदिता, तेरमा तीर्थकरनी

शासन-देवी.

विद्या (स्त्री०)=ज्ञान.
 विद्वस् (वि०)=पण्डित.
 विधि (पुं०)=कार्य, काम.
 विधु (पुं०)=य-द्र.
 विमन्न (वि०)=अत्यंत नमनशील.
 विनय (पुं०)=विनय.
 विना (अ०)=वगर.
 विनील (वि०)=अतिशय श्याम.
 विपक्ष (पुं०)=शत्रु.
 विबोध (पुं०)=विकास.
 विभव (पुं०)=संपत्ति.
 विभा (स्त्री०)=(१) तेज; (२) लक्ष्मी.
 विभाकर (पुं०)=सूर्य.
 विभावसु (पुं०)=अग्नि.
 विभासिन् (वि०)=तेजस्वी.
 विभु (पुं०)=नाथ.
 विमल (पुं०)=विमल(नाथ), जैनोना तेरमा
 तीर्थकर.
 विमल (वि०)=निर्मल.
 विमुक्त (मू०)=विशेषे करीने त्यल्ल हीधेद.
 विलम्ब (पुं०)=विलंब, वार.
 विलसत् (व०)=प्रकाशतुं.
 विलोचन (न०)=आंभ.
 विवर्तिन् (वि०)=वर्तनार.
 विविध (वि०)=जत जतना.
 विज्ञ (पुं०)=मानव, मनुष्य.
 विज्ञ (३, प०)=प्रवेश करवो.
 विशद् (वि०)=निर्मल.
 विशसन (न०)=भारी नाभवुं ते.
 विशाल (वि०)=मोदुं.
 विश्व (न०)=दुनिया.
 विश्व (वि०)=समस्त, सधुं.
 विश्वा (स्त्री०)=दुनिया.

વિસ્મિત (મૂ०)=(૧) અચંબો પામેલ;
 (૨) ખીલેલ.
 વીથી (સ્ત્રી०)=(૧) માર્ગ; (૨) હાર, શ્રેણિ.
 વીર (પું०)=વીર, ચોવીસમા તીર્થકર.
 વૃજિન (ન૦)=પાપ.
 વૃત્ (૨, આ०)=હોવું; નિવૃત્=વિરામ પામવું.
 વૃત્તિ (સ્ત્રી०)=વળણ.
 વૃદ્ધિ (સ્ત્રી०)=આખાતી.
 વૃન્દ (ન૦)=સમુદાય.
 વૃષ્ટિ (સ્ત્રી०)=વરસાદ.
 વૈર (ન૦)=દુશ્મનાવટ.
 વ્યથ્ (૧, આ०)=દુઃખી થવું.
 વ્રજ (પું०)=સમુદાય.

શ

શ (ન૦)=સુખ.
 શત્રુ (પું०)=દુશ્મન.
 શબ્દ (પું०)=શબ્દ.
 શમ્ (૪, પ૦)=શાન્ત થવું.
 શમ (પું०)=ઉપશમ.
 શમથ (પું०)=શાન્તિ.
 શમન (ન૦)=શાન્તિ.
 શમવત્ (વિ०)=ઉપશમધારી.
 શમિન્ (વિ०)=ઉપશમધારી.
 શય (પું०)=હાથ.
 શર્મન્ (ન૦)સુખ.
 શસ્ત (ન૦)=કલ્યાણ.
 શાત (પું०)=ક્ષય.
 શાન્તા (સ્ત્રી०)=શાન્તા, સાતમા તીર્થકરની
 શાસન-દેવી.
 શાન્તિ (પું०)=શાન્તિ(નાથ), જૈનોના સોળમા
 તીર્થકર.
 શાન્તિ (સ્ત્રી०)=(૧) કલ્યાણ; (૨) નાશ.
 શાપ (પું०)=શાપ દેવો તે.
 શાસન (ન૦)=આજ્ઞા.
 શાસ્ત્ર (ન૦)=શાસ્ત્ર, ધાર્મિક પુસ્તક.

શિશિન્ (પું०)=અગ્નિ.
 શિવ ((પું०)=મોક્ષ.
 શિવ (ન૦)=કલ્યાણ.
 શિવ (વિ०)=કલ્યાણકારી.
 શીતરુચિ (પું०)=ચન્દ્ર.
 શુચ્ (૧, પ૦)=શોક કરવો.
 શુચિ (પું०)=અગ્નિ.
 શુદ્ધ (વિ०)=નિર્મળ.
 શૈલ (પું०)=પર્વત.
 શોક (પું०)=દિલગીરી.
 શોમન (વિ०)=સુન્દર.
 શોમા (સ્ત્રી०)=શોભા.
 શ્યામા (સ્ત્રી०)=(૧) રાત્રિ; (૨) શ્યામક, છઠ્ઠા
 તીર્થકરની શાસન-દેવી.
 શ્યામ (વિ०)=કૃષ્ણ, કાળું.
 શ્રી (સ્ત્રી०)=(૧) માનવાચક શબ્દ; (૨)
 લક્ષ્મી; (૩) શોભા.
 શ્રીજાત (પું०)=કામદેવ.
 શ્રેણી (સ્ત્રી०)=પંક્તિ, હાર.
 શ્રેયસ્ (ન૦)=(૧) કલ્યાણ; (૨) નિર્વાણ, મોક્ષ.
 શ્રેયાંસ (પું०)=શ્રેયાંસ(નાથ), જૈનોના અગ્યા-
 રમા તીર્થકર.
 શ્રોત્ર (ન૦)=કાન.

સ

સંરમ્મ (પું०)=ક્રોધ.
 સંવર (પું०)=(૧) સંવર; (૨) સંયમ.
 સંસાર (પું०)=સંસાર, ભવ.
 સંસ્તવ (પું०)=પરિચય.
 સંહતિ (સ્ત્રી०)=સમૂહ.
 સકલ (વિ०)=સમસ્ત, સર્વ.
 સક્ત (મૂ०)=આસક્ત, લીન.
 સક્ષોચ (પું०)=ખીડાઈ જવું તે.
 સક્ષ (પું०)=પ્રસંગ, સોબત.
 સક્ષતિ (સ્ત્રી०)=સોબત.
 સક્ષમન (ન૦)=(૧) એકઠા મળવું તે; (૨) ગમન.

सङ्ग (पुं०)=साधु, साध्वी, श्रावक अने
श्राविकानो समुदाय.
सत् (वि०)=(१) उत्तम; (२) विद्यमान.
सत्त्व (पुं०, न०)=शुभ, प्राणी.
सत्य (वि०)=सायुं.
सदन (न०)=गृह, घर.
सदस् (स्त्री०)=सभा.
सदा (अ०)=दररोज.
सन्तमस (न०)=गाढ अज्ञान.
सन्बोह (पुं०)=समुदाय.
सन्धा (स्त्री०)=प्रतिज्ञा.
सभा (स्त्री०)=सभा.
सपत्न (पुं०)=शत्रु.
सपदि (अ०)=येकदम.
सम (वि०)=(१) समथ; (२) साधारण्य.
समता (स्त्री०)=समभाव.
समम् (अ०)=साथे.
समस्त (वि०)=संपूर्ण.
समान (वि०)=तुल्य.
समुद्धित (मू०)=इडी रीते उद्दयमां आवेद.
समूह (पुं०)=समुदाय.
समृद्धि (स्त्री०)=संपत्ति.
समेत (मू०)=येकत्रित थयेद.
सम्पद् (स्त्री०)=संपत्ति, वैभव.
सम्पन्न (मू०)=उत्पन्न थयेद.
सम्भव (पुं०)=संभव(नाथ), जैनाना त्रीण
तीर्थंकर.
सम्भिद् (स्त्री०)=लेदनारी.
सम्भिन्न (मू०)=भीक्षेद.
सम्यक् (वि०)=यथार्थ.
सविध (वि०)=समीप, पासैनुं.
सराग (वि०)=रागी.
सरूप (वि०)=समान रूपवाणुं.
सर्व (स०)=अधुं.
सर्वज्ञ (वि०)=अधुं ज्ञानार.

सह (अ०)=साथे.
सहस्र (न०)=हजार.
सहस्रपत्र (न०)=हजार पांथडीवाणुं उभण.
सा (स्त्री०)=सक्ष्मी.
सागर (पुं०)=हरियो.
सामज (पुं०)=कुंजर, हाथी.
सार (वि०)=(१) श्रेष्ठ; (२) विचित्र वर्णुवाणुं.
सारङ्ग (पुं०)=हरण्य.
सारस (न०)=उभण.
सार्थ (पुं०)=समुदाय.
सार्धम् (अ०)=साथे.
सार्व (पुं०)=तीर्थंकर.
सित (मू०)=भाषेद.
सिता (स्त्री०)=साकर.
सिद्ध (पुं०)=(१) मोक्षे गयेद; (२) तीर्थंकर.
सिद्ध (मू०)=निषेध करेद.
सिद्धान्त (पुं०)=आगम, शास्त्र.
सिद्धि (स्त्री०)=(१) मुक्ति; (२) लब्धि, शक्ति-
विशेष.
सिद्धार्थ (पुं०)=सिद्धार्थ (राज).
सिंहासन (न०)=सिंहासन.
सीमन्तिनी (स्त्री०)=नारी.
सु (अ०)=श्रेष्ठतावायक शब्द; (२) अत्यंतता-
सूयक अन्वय.
सुकृतिन् (वि०)=सारां कार्यो करनार.
सुख (न०)=सुभ.
सुविरम् (अ०)=धृष्टा काण सुधी.
सुजन (पुं०)=सज्जन.
सुत (पुं०)=पुत्र.
सुतारका (स्त्री०)=सुतारका, नवमा तीर्थंकर-
नी शासन-देवी.
सुदर्शन (पुं०)=सुदर्शन (राज).
सुधा (स्त्री०)=अमृत.
सुधाकर (पुं०)=अनंद.
सुधाम (पुं०)=अनंद.

सुधासुचि (पुं०)=यन्द्र.
 सुपर्ण (पुं०)=गर्ग.
 सुपार्श्व (पुं०)=सुपार्श्व(नाथ), जैनोना
 सातभा तीर्थकर.
 सुमति (पुं०)=सुभति(नाथ), जैनोना पांचभा
 तीर्थकर.
 सुमनस्र (पुं०)=देव.
 सुमनस्र (न०)=पुष्प.
 सुवर्ण (न०)=सोतुं.
 सुव्रतत्व (न०)=सुंदर व्रतपात्रं.
 सृज (६, प०)=करवुं.
 सुविधि (पुं०)=सुविधि(नाथ), जैनोना नवभा
 तीर्थकर.
 सेक (पुं०)=सि'यन.
 सुमेरु (पुं०)=मेरु (पर्वत).
 सुर (पुं०)=देव.
 सुरभि (स्त्री०)=गाय.
 सुरी (स्त्री०)=देवी.
 सेना (स्त्री०)=सैन्य, श्रेण.
 सेव (१, आ०)=सेववुं; परिसेव=सेववुं.
 सेव्य (वि०)=सेववा लायक.
 सेवधि (पुं०)=निधि, भंडार.
 सेवा (स्त्री०)=सेवा, भक्ति.
 सौख्य (न०)=सुख.
 सो (४, प०)=नाश करवो.
 सौध (पुं०, न०)=मंडेळ.
 स्तव (पुं०)=स्तुति.
 स्तु (२, उ०)=स्तुति करवी.
 स्तु (९, उ०)=श्लोववुं.
 स्थान (न०)=धाम, स्थण.
 स्थित (मू०)=रहेलुं.
 स्पृश (६, प०)=अडकवुं.
 स्फट (पुं०)=सापनी श्लु.
 स्फटा (स्त्री०)=सापनी श्लु.

स्फटिक (पुं०)=स्फटिक (रत्न).
 स्फटिन् (पुं०)=साप.
 स्मर (पुं०)=कामदेव.
 स्मृ (१, प०)=याद करवुं.
 स्मृति (स्त्री०)=स्मरण.
 स्मेर (वि०)=हसमुष्णं, हस्यथी युक्त.
 स्याद्वादिन् (वि०)=स्याद्वादी.
 स्व (पुं०, न०)=धन.
 स्व (वि०)=निज, पेटातुं.
 स्वरूप (न०)=स्वर्प.

ह

हन् (२, प०)=हल्लुं.
 हर (वि०)=हरनार.
 हरि (पुं०)=(१) सि'ड; (२) यम; (३) नाश;
 (४) सूर्य; (५) पवन.
 हस् (१, प०)=हसलुं.
 हव्य (न०)=होमवा लायक पदार्थ.
 हव्यभुज (पुं०)=अग्नि.
 हानि (स्त्री०)=नाश.
 हारिन् (वि०)=भनोहर.
 हिंस् (७, प०)=नाश करवो.
 हि (अ०)=निश्चयवायक अण्यथ.
 हित (वि०)=कल्याणकारी.
 हिम (न०)=भरक.
 हिम (वि०)=शीतल.
 ह (१, प०)=हरवुं; निह=निराकार करवो.
 हद् (न०)=अंतःकरण.
 हृद्य (वि०)=भनोहर.
 हृद्य (न०)=अंतःकरण.
 हे (अ०)=डे, संभोधनवायक शब्द.
 हेतु (पुं०)=हेतु, युक्ति.
 हेला (स्त्री०)=हीला.
 हेलि (पुं०)=सूर्य.
 हेलित (वि०)=तिरस्कार करेद.

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतिपद्यानामनुक्रमणी

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

अ (१)

३२ अध्यासिता नवसुधाकरबिम्बदन्तं

आ (१)

१ आनन्दमन्दिरमुपैमि तप्तद्विविष्व-

उ (१)

१० उद्यद्वा मृगमदाविलकज्जलाङ्क-

ए (१)

४५ एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि

क (२)

९५ कादम्बिनीव शिंखिनामतनोदपास्ता-

१५ कार्म मते जिनमते रमतां मनो मे

ग (२)

२३ गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवाद्बिभूक-

३९ गायन्तिं सार्धममरेण यशस्तदीयं

च (३)

५४ चक्रे मराल इव यो जगतां निवासं

७२ चञ्चलिलोचनमरीचिचबाभिभूत-

३ चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं

छ (१)

९२ छायेव पूरुषमसेवत पार्श्वपाद-

त (४)

२ तं तीर्थराजनिकरं स्मर मर्त्य ! मुकं

३० तीर्थेशसार्थ ! नतिरस्तु भवत्युदारा-

५० ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा-

३६ त्वं देवते ! विशदवाग्बिम्बाभिभूत-

द (५)

५८ दन्दह्वते स्म दमहव्यभुजा जिनाली

७८ दीक्षां जवेन जगृह्वर्जिनपा विमुच्य

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

७९ दुर्दान्तवादिकुमतत्रिपुराभिघाते

५१ दूरीभवम् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं

८१ देवेन्द्रवृन्दपरिसेवित ! सत्त्वदत्त-

ध (२)

१६ धर्मद्विषां क्षयमधर्मजुषां करोतु

४६ ध्यानान्तरे धरत धोरणिमीश्वराणां

न (७)

१० नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृदीशा

६६ नित्यं वहेम हृदये जिनचक्रवाल-

८७ निर्मापयन्त्यखिलदेहजुषां निषेधं

४३ निर्वाणनिर्वृतिपुषां प्रचुरप्रमाद-

३३ निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त-

२६ निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त-

१३ निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो

प (७)

८२ पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य-

६९ पीठे पदोलुठति यस्य सुरालिरग्र-

३७ पीडागमो न परिजेतारि दत्तमर्त्या-

७ पीयूषपानमिव तोषमशेषपुंसां।

२९ पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र-

५३ प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त-

८८ प्राप्ता प्रकाशमसमद्युतिभिर्निरस्त-

भ (४)

२८ भक्तिं बभार हृदये जिनसामजानां

१७ भक्तिर्त्रजेन विहिता तव पादपद्म-

४८ भक्त्या यया यतिगणः समपूजि भिन्न-

२१ भव्याङ्घ्रिवारिजविबोधरविर्नवीन-

म (२)

११ माकन्दमङ्गारिरिवान्यभृतां भौर्यां

६५ मां कुन्थुनाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्
य (२१)

- ३८ याञ्चित्तवृत्तिरवधीत् तमसां प्रशस्ता-
८६ यज्ज्ञानसारमुकुरे प्रतिबिम्बमीयु-
६४ यत्पाणिजत्रजमभाद् ध्रुतबुद्धनीर-
९४ यत्पादपद्ममभवत् पततां भवाब्धा-
२५ यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां
६१ यं स्तौति शान्तिजिनमिन्द्रनतिर्नितान्तं
४४ यस्याः प्रसादमधिगम्य बभूव भूस्पृक्
८४ या काल्यकिञ्चनजनानतनोदिताऽब्जं
६८ या जातु नान्यमभजजिनराजपाद-
८० या दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता-
९ या दुर्लभा भवभृतामृभुवलरीव
४० या भेजुषी जिनपदं न्यदधद् विशाला-
५६ या वर्जितं ब्रजमुदारगुणैर्मुनीना-
२४ या सेव्यते स्म दनुजैर्वरदायिवक्र-
९१ या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसाथै
१९ या हेलया हतवती कुमार्ति कुपक्षै-
८३ यूथं ममन्थ हरिरैभमिवाधिमस्त-
३५ ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनन्त्रा-
१८ येषां स्तुवन्त्यापि ततिश्चरणानि नृणा-
६३ यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-
८५ यो रैवताख्यगिरिमूर्धिन तपांसि भोग-

र (१)

६२ राजीभिरचितपदाऽमृतभोजनानां

ल (१)

४२ लक्ष्मीमितानभजतर्भुसदांऽद्विशैल-

व (३)

५९ वाचंयमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी

६७ वाचां ततिर्जिनपतेः प्रचिनोतु भद्रं

६ विश्वेश्वरा विशसनीकृताविश्वविश्व-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्
श (७)

- ९० श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील-
६४ श्री आचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता
७६ श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली-
८९ श्रीपार्श्वयक्षपतिना परिसेव्यमान-
७३ श्रीमल्लिनाथ ! शमथदुमसेकपाथः
८ श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी
४१ श्रेयांससर्वविदमङ्गिण ! त्रियामा-

स (१९)

- ७५ सङ्कोचमानयति या गृहमस्तमोहा-
५५ स त्वं सतत्त्व ! कुरु भक्तिमतामनन्यां
५७ सद्धर्म ! धर्म ! भवतु प्रणतिर्विमुक्त-
५ सद्युक्तिमुक्तितरुणीनिरतं निरस्त-
६० सम्प्रापयत्यसुमतः कविकोटिकाभ्यां
३४ सम्प्रापयन्नतिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड-
९६ सम्यग्दृशां सुखकरी मदमत्तनील-
३१ सम्यग्दृशामसुमतां निचये चकार
७० सर्वह्यसंहतिरवाप शिवस्य सौख्यं
२७ सर्वार्थसार्थखचितं रचितं यतीन्द्र-
५२ सा कल्पवल्लिरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
४ सा मे चिनोतु सुचिरं चलचञ्चुनेत्रा
४९ सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव-
११ सिद्धान्त ! सिद्धपुरुषोत्तम संप्रणीतो
९३ सिद्धार्थवंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
१२ सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य
७७ सीमन्तिनीमिव पतिः समगंरत सिद्धिं
४७ सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र-
७४ स्याद्वादिनां ततिरनन्यजमिन्दुकान्ता-

ह (१)

७१ हन्ति स्म या गुणगणान् परिमोचयन्ती

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थसूची

(२५ष्टीकरणुभां साधनइप ग्रन्थोनी सूची)

जैनग्रन्थाः

कल्याणमन्दिरस्तोत्रम्
भक्तामरस्तोत्रम्
अभिधानचिन्तामणिः
योगशास्त्रम्
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्
स्तुतिचतुर्विंशतिका
निर्वाणकलिका
प्रवचनसारोद्धारवृत्तिः
आचारदिनकरः
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रभाष्यम्
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रटीका
शृङ्गारवैराग्यतरङ्गिणी
उपमितिभवप्रपञ्चा कथा
वैराग्यकल्पलता

माहपराजयनाटकम्
कुमारपालचरित्रम्
अमरकोशः
चउक्कसाय
बृहत्-टिप्पनिका
न्यायकुसुमाञ्जलिः

सिद्धाणं बुद्धाणं
देवागमस्तोत्रम् (आत्तमीमांसा)
देवागमस्तोत्रभाष्यम्
देवागमस्तोत्रटीका
अष्टसहस्री
आत्तपरीक्षा

कर्तारः

श्री' सिद्धसेनद्विवाकरः'
श्री' मानतुङ्ग 'सूरिः
कलिकालसर्वज्ञश्री' हेमचन्द्र 'सूरिः

”

”

श्री' शोभन 'मुनीश्वरः
श्री' पादलित्त 'सूरिः
श्री' सिद्धसेन 'सूरिः
श्री' वर्धमान 'सूरिः
वाचकवर्यश्री' उमास्वातिः'
श्री' सिद्धसेन 'गणिः
श्री' सोमप्रभ 'सूरिः
मुनिवर्यश्री' सिद्धर्षिः'
न्यायाचार्य-न्यायविशारद-
महामहोपाध्यायश्री' यशोविजयः'
श्री' यशःपालः'
श्री' जयसिंह 'सूरिः
श्री' अमरसिंह 'सूरिः
पूर्वाचार्यः

न्यायतीर्थ-न्यायविशारद-
मुनिश्री' न्यायविजयः'
पूर्वमुनिवर्यः
श्री' समन्तभद्रः'
श्री' अकलङ्कदेवः'
श्री' वसुनन्दिः'
श्री' विद्यानन्द 'स्वामी

”

जैन ग्रन्थ
विषयवासनात्याग
लक्ष्मणभरसभस्यारूप काव्यसंग्रहणे
प्रथम विलाग (परिशिष्ट)
जैनग्रन्थावली

अजैनग्रन्थाः
छान्दोग्योपनिषद्
वामनपुराणम्
गीतगोविन्दम्
श्रुतबोधः
काव्यप्रकाशः
सारस्वतव्याकरणम्
वैराग्यशतकम्
शुद्ध चिंतामणि

कर्ता
चिदानन्द
प्रकाशक-श्रीभागभोदय समिति
प्रसिद्धकर्ता-श्री जैनेश्वेतांगर कौन्दरस
कर्तारः

कविराजश्री ' जयदेवः '
कवीश्वरश्री ' कालिदासः '
श्री ' मम्मटः '
श्री ' अनुभूतिस्वरूपा 'चार्यः
महर्षिश्री ' भर्तृहरिः '
योःक-सुवाधदाद वि. छेरादाद.

समास-विग्रहः

१—आनन्दस्य मन्दिरं आन० 'तत्पुरुषः', तत् आन० । ऋद्धिरेव विश्वं ऋद्धि० 'कर्मधारयः', ऋद्धिविश्वे नाभेयः ऋद्धि० 'तत्पुरुषः' तत्संबोधनं ऋद्धि० । देवैः महितः देव० 'तत्पुरुषः', तं देव० । केन सहितः सकः 'बहुव्रीहिः', सकश्चासौ लाभश्च सक० 'कर्मधारयः', तद्वन्तं सक० । भव एव योधः भव० 'कर्मधारयः', तं भव० । नाभेरपत्यं पुमान् नाभेयः, नाभेयश्चासौ देवश्च नाभेय० 'कर्मधारयः', तं नाभेय० । न हितं अहितं 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अहितम् ॥

२—तीर्थस्य राजानः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तेषां निकरः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तं तीर्थ० । पद्मवद् ईक्षणे यस्य स पद्मे० 'बहुव्रीहिः', तं पद्मे० । विविधाश्च ते वर्णाश्च विविध० 'कर्मधारयः', विविधवर्णान् जुषन्तीति विविधवर्णजूषि 'उपपद' समासः, तेषां विविध० । अङ्घ्रिः एष पद्मं अङ्घ्रि० 'कर्मधारयः', यस्य अङ्घ्रिपद्मं यद० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् यद० । प्रमदश्च आदरश्च प्रमदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तेन प्रमदा० ॥

३—रागादीन् जयन्तीति जिनाः, जिनानां प्रवचनं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । सन्तश्च ते हेतवश्च सद्देतवः 'कर्मधारयः', सद्देतुभिः लाङ्छितं सद्दे० 'तत्पुरुषः', तत् सद्दे० । अङ्गजेन सहितं साङ्गजं 'बहुव्रीहिः', साङ्गजं च तद् आलं च साङ्ग० 'कर्मधारयः', दितं साङ्गजालं येन तद् दित० 'बहुव्रीहिः' तद् दित० । वरा चासौ वित्तिश्च वर० 'कर्मधारयः', वरवित्तिरेव लक्ष्मीः वर० 'कर्मधारयः', तां वर० । न विद्यते तुला यस्याः सा अतुला 'बहुव्रीहिः', तां अतुलाम् । छितो मदो यैस्ते छित० 'बहुव्रीहिः', उदिता सा यस्मात् तत् उदित० 'बहुव्रीहिः', छितमदानां उदितसं छित० 'तत्पुरुषः', अङ्गानां जालं अङ्ग० 'तत्पुरुषः', छितमदोतिसं अङ्गजालं यस्मिन् तत् छित० 'बहुव्रीहिः', तत् छित० ॥

४—चला चक्षुर्यस्य स चल०, चलचक्षुवत् नेत्रे यस्याः सा चल० 'बहुव्रीहिः' । चक्रस्य ईश्वरी चक्रे० । न विद्यते तान्तिर्यस्यां सा अता० 'बहुव्रीहिः', तां अतान्तिम् । इरम्मदवत् आम्हा

यस्याः सा इरम्म० 'बहुव्रीहिः' । हेलेः रुचिः हेलि० 'तत्पुरुषः', तद्वत् हेलि० नितम्बस्य चक्रं नितम्ब० 'तत्पुरुषः', विलसत् नितम्बचक्रं यस्याः सा विलसन्नि० 'बहुव्रीहिः' । मदेन आभा यस्याः सा मदाभा 'बहुव्रीहिः' ॥

५—सती युक्तिर्यस्यां सा सद्युक्तिः 'बहुव्रीहिः', सद्युक्तिश्चासौ युक्तिश्च सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तिमुक्तिरेव तरुणी सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तिमुक्तितरुण्यां निरतः सद्यु० 'तत्पुरुषः', तं सद्यु० । नवश्चासौ स्मरश्च नव० 'कर्मधारयः', रामाश्च नवस्मरश्च परे च रामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ता रामानवस्मरपरा येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । शत्रूणां जातं शत्रु० 'तत्पुरुषः', जितं शत्रुजातं येन स जित० 'बहुव्रीहिः', तं जित० । अन्तरः जवः अन्त० 'तत्पुरुषः', तेन अन्त० । विजयायाः अङ्गजः विजया० 'तत्पुरुषः', तं विजया० । धर्म एव राः धर्मराः 'कर्मधारयः', आत्तः धर्मराः येन स आत्त० बहुव्रीहिः' । जिताः शत्रवो येन स जित०, जितशत्रोः जातः जित० 'तत्पुरुषः', तं जित० ॥

६—विश्वस्य ईश्वरा विश्वे० 'तत्पुरुषः' । प्रकृष्टः तापः प्रतापः 'प्रादि' समासः, वामः प्रतापो येभ्यस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः', मञ्चश्च अस्तं च तमश्च विपक्षाश्च मला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', वाम-प्रतापकाश्च ते मलास्ततमोविपक्षाः वाम० 'कर्मधारयः', विश्वायाः वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः विश्वा० 'तत्पुरुषः', विश्वे च ते विश्वावामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाश्च विश्वे० 'कर्मधारयः' विशसनीकृताः विश्वविश्वावामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः यैस्ते विश्वे० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', तं अनन्तम् । वामश्चासौ प्रतापश्च वाम० 'कर्मधारयः', वामप्रतापस्य कमला वाम० 'तत्पुरुषः', तमसो विपक्षः तमो०, वामप्रतापकमलया अस्तः तमो-विपक्षः यैस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः' ॥

७—पीयूषस्य पानं पीयूष० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते शेषो येषां ते अशेषाः 'बहुव्रीहिः', अशेषाश्च ते पुंसश्च अशेष० 'कर्मधारयः', तेषां अशेष० । निर्गता माया येभ्यस्ते निर्मायाः 'बहुव्रीहिः', मुत् च चरणं च मुच्चरणे 'इतरेतरद्वन्द्वः', मुच्चरणे करोतीति मुच्च० 'उपपद'-समासः, निर्मायाणां मुच्चरणकृत् निर्माय० 'तत्पुरुषः' । न अल्पं अनल्पं 'नञ्त्तत्पुरुषः', तद् अन० । निर्गता माया यस्मात् तत् निर्मायं 'बहुव्रीहिः' । उच्चं च रणं च उच्च० 'कर्मधारयः', उच्चरणं कृन्ततीति उच्च० 'उपपद' समासः । भवस्य तोदो भव० 'तत्पुरुषः', भवतोदस्य दानं यस्य तत् भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८—श्रेय एव परागः श्रेयःप० 'कर्मधारयः', श्रेयःपरागस्य नलिनी श्रेयःपराग० 'तत्पुरुषः' । नवं अङ्गं यस्याः सा नवा० 'बहुव्रीहिः' । अजितं बलं यस्याः सा अजित० । कल्याणानां कोटिः कल्याण० 'तत्पुरुषः', तां कल्याण० । अमेन आमेन वा सहितः सामः

‘बहुव्रीहिः’, तस्मिन् सामे । परैः अजितं पराजितं ‘तत्पुरुषः’, पराजितं बलं यस्याः सा परा०
‘बहुव्रीहिः’ । न विद्यते दुरितानि यस्यां सा अदुरिता ‘बहुव्रीहिः’ ॥

९—दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभा । भवं बिभ्रतीति भव० ‘उपपद’समासः, तेषां
भव० । ऋभूणां बहुरी ऋभु० ‘तत्पुरुषः’ । न मितः अमितः ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अमितश्चासौ
द्रुश्च अमित० ‘कर्मधारयः’, मानं एव अमितद्रुमः मानामित० ‘कर्मधारयः’, हिमं इव
आभा यस्य स हिमाभः ‘बहुव्रीहिः’, मानामितद्रुमे हिमाभः माना० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं०
माना० । अरीणां जातं अरि० ‘तत्पुरुषः’, जितं अरिजातं येन स जितारि० ‘बहुव्रीहिः’,
तत्सं० जितारि० । श्रिया युक्तः सम्भवः श्री० ‘मध्यमपदलोपी’ समासः, श्रीसम्भवश्चासौ
ईशश्च श्री० कर्मधारयः’, तत्सं० श्री० । भवं भिनत्तीति भव० ‘उपपद’समासः । न विद्यते
मानं यस्याः सा अमाना ‘बहुव्रीहिः’ । महिम्नः आभा महिमाभा ‘तत्पुरुषः’, मितद्रुवत्
महिमाभा यस्य स मितद्रु० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० मितद्रु० । जिता अरयो येन स जिता०,
जितारेः जातः जितारि० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० जितारि० ॥

१०—पङ्कजिन्याः हृद् पङ्क० ‘तत्पुरुषः’, पङ्कजिनीहृदः ईशाः पङ्क० ‘तत्पुरुषः’,
जिना एव पङ्कजिनीहृदीशाः जिन० ‘कर्मधारयः’ । कोपश्च मानश्च कोप० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’,
नितरां कोपमानौ निष्कोप० ‘प्रादि’समासः, निष्कोपमानयोः करणं येभ्यस्तानि निष्कोप०
‘बहुव्रीहिः’, तानि निष्कोप० । ज्ञानं एव द्युत् ज्ञान० ‘कर्मधारयः’, तथा ज्ञान० । बहवश्च ते
भवाश्च बहु० ‘कर्मधारयः’, बहुभवानां भ्रमणं बहु० ‘तत्पुरुषः’, तेन बहु० । तप्तं च निष्कं च
तप्त० ‘कर्मधारयः’, तप्तनिष्कस्य उपमानं येषां तानि तप्त० ‘बहुव्रीहिः’, तप्तनिष्कोपमानानि
करणानि येषां ते तप्त० ‘बहुव्रीहिः’ ॥

११—पुरुषेषु उत्तमाः पुरुषो० ‘तत्पुरुषः’, सिद्धाश्च ते पुरुषोत्तमाश्च सिद्ध० ‘कर्म-
धारयः’, सिद्धपुरुषोत्तमैः संप्रणीतः सिद्ध० ‘तत्पुरुषः’ । विश्वस्य अवबोधकः विश्वा०
‘तत्पुरुषः’, तत्सं० विश्वा० । रणस्य उदरं रणो० ‘तत्पुरुषः’, रणोदरस्य दारः रणो०
‘तत्पुरुषः’, रणोदरदारे धीरः रणो० ‘तत्पुरुषः’ । अपाय एव जलाधिः अपाय० ‘कर्म-
धारयः’, तस्य अपाय० । प्रकटं स्वरूपं यस्याः सा प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, प्रकटस्वरूपा विश्वा
यस्मिन् स प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० प्रकट० । बोधस्य करणं यस्य स बोध० ‘बहुव्रीहिः’ ।
दरश्च दाराश्च दर० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, न विद्यन्ते दरदारा यस्यां सा अदर० ‘बहुव्रीहिः’,
अदरदारा चासौ धीश्च अदर० ‘कर्मधारयः’, अदरदारधियं रातीति अदर० ‘उपपद’समासः ॥

१२—माकन्दस्य मञ्जरिः माकन्द० ‘तत्पुरुषः’ । अन्यैः भ्रियन्ते इति अन्यभृतः,
तेषां अत्य० । दुरितानां अरिरिव अरिः दुरि० । न विद्यते लक्षं यस्यां सा अलक्षा ‘बहुव्रीहिः’ ॥

दारिद्र्यं करोतीति दारिद्र्य० 'उपपद'समासः । सह पत्नीति सपत्नः, सपत्नश्चासौ जनश्च सपत्न० 'कर्मधारयः', तस्मिन् सपत्न० । अतिशायिनं दुःखं अति० 'प्रादि'समासः, अति-दुःखं ददातीति अति० 'उपपद'समासः, तस्मिन् अति० । वैरस्य सा यस्य स वैरसः 'बहु-व्रीहिः', तस्मिन् वैरसे । दुरितं एव अरिः दुरिता० 'कर्मधारयः', दुरितारे रसः दुरिता० 'तत्पुरुषः', विगतो दुरितारिरसो यस्याः सा विदुरिता० 'बहुव्रीहिः' ॥

१३—निर्गतः शेषो येभ्यस्तानि निःशेषाणि 'बहुव्रीहिः', निःशेषाणि च तानि सत्त्वानि च निःशेष० 'कर्मधारयः', निःशेषसत्त्वानां परिपालनं निःशेष० 'तत्पुरुषः', सत्या सन्धा यस्य स सत्य० 'बहुव्रीहिः', निःशेषसत्त्वपरिपालनाय सत्यसन्धः निःशेष० 'तत्पुरुषः' । श्रुवं पालयतीति भूपालः, भूपालश्चासौ संवरश्च भूपाल० 'कर्मधारयः', कुलं एव अम्बरं कुला० 'कर्म-धारयः', भूपालसंवरस्य कुलाम्बरं भूपाल० 'तत्पुरुषः', पद्मस्य बन्धुरिव बन्धुः पद्म० 'तत्पुरुषः', भूपालसंवरकुलाम्बरस्य पद्मबन्धुः भूपाल० 'तत्पुरुषः', तत्सं० भूपाल० । भवानां भिद् भव० 'तत्पुरुषः', तस्यै भव० । विशेषेण नम्राः विनम्राः 'प्रादि'समासः, श्रुवं पान्तीति भूपाः, विनम्रा भूपा यस्य स विनम्र० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० विनम्र० । संवरस्य कुलं यस्यां सा संवर० 'बहुव्रीहिः', तां संवर० । वरा पद्मा यस्य स वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० ॥

१४—पाणौ जायन्ते इति पाणिजाः, यस्य पाणिजाः यत्पाणि० 'तत्पुरुषः', यत्पाणि-जानां व्रजं यत्पाणि० 'तत्पुरुषः' । नीरे जायते इति नीरजं 'उपपद'समासः, बुद्धं च तत् नीरजं च बुद्ध० 'कर्मधारयः', धृतं बुद्धनीरजं येन तद् धृत० 'बहुव्रीहिः' । धर्मं कसेवीति धर्मकरः, बालश्चासौ धर्मकरश्च बाल० 'कर्मधारयः', बालधर्मकस्य पादा बाल० 'तत्पुरुषः', समस्ता चासौ पद्मा च समस्त० 'कर्मधारयः', बालधर्मकरपादवत् समस्तपद्मा यस्य तद् बाल० 'बहुव्रीहिः' । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकराः, तीर्थकराणां सार्धः तीर्थ० 'तत्पुरुषः' तत्सं० तीर्थ० । एन एव जम्बालं एनोज० 'कर्मधारयः', एनोजम्बाले धर्मः एनोज० 'तत्पुरुषः', तत्सं० एनोज० । करौ च पादौ च करपादं 'समाहारद्वन्द्वः', करपादेन समस्तं कर० 'तत्पुरुषः', कर-पादसमस्तं पद्मं येन तत् कर० 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—जिनानां मतं जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । न मुद् अमुद् 'नञ्'तत्पुरुषः', अमुदं ददत इति अमुदौ 'उपपद'समासः, आमश्च कामश्च आम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अमुदौ च तौ आमकामौ च अमु० 'कर्मधारयः', अमुद्दामकामयोः भिदा यस्मात् सः अमुद० 'बहुव्रीहिः', अमुद्दामकामभिदश्चासौ संवरश्च अमुद० 'कर्मधारयः', अमुद्दामकामभिदसंवरस्य हेतवः अमुद० 'तत्पुरुषः', अमुद्दामकामभिदसंवरहेतूनां लाभो अस्माद् यस्मिन् वा तद् अमुद० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अमुद० । चण्डा द्युतिर्यस्य स चण्ड० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्

चण्ड० । सन् चासौ प्रकाशश्च सत्स्य० 'कर्मधारयः', तं सत्स्य० । उद्दामश्चासौ कामश्च उद्दाम० 'कर्मधारयः', उद्दामकामस्य भिद् उद्दाम० 'तत्पुरुषः', न संवरः असं० 'नञ्प्रतत्पुरुषः', उद्दामकामभित् चासौ असंवरश्च उद्दाम० 'कर्मधारयः', उद्दामकामभिदसंवरं हन्तीति उद्दाम० 'उपपद समासः, तस्मिन् उद्दाम० । अतुला आभा यस्य सः अतु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अतु० ॥

१६—धर्मस्य द्विषः धर्म० 'तत्पुरुषः', तेषां धर्म० । न धर्मः अधर्मः 'नञ्प्रतत्पुरुषः', अधर्मं जुषन्तीति अधर्म० 'उपपद समासः, तेषां अधर्म० । सुरभौ यातं सुरभि० 'तत्पुरुषः', सुरभियातं वपुः यस्याः सा सुरभि० 'बहुव्रीहिः' । रमः आयो यस्याः सा रमा० 'बहुव्रीहिः' । हृदयस्य वृत्तिः हृदय० 'तत्पुरुषः' । सारः ऊहो यस्याः सा सारो० 'बहुव्रीहिः' । सुराणां भीः सुर० 'तत्पुरुषः', तथा सुर० ॥

१७—पादौ एव पद्मे पाद० 'कर्मधारयः', पादपद्मयोः सत्का पाद० 'तत्पुरुषः' । न मिता अमिता 'नञ्प्रतत्पुरुषः' । शोभनं मनो येषां ते सुम० 'बहुव्रीहिः' तेषां सुम० । शोभना मतिर्यस्य स सुमतिः, तत्सं० सुमते । सिद्धेः समृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः', सिद्धिः समृद्धेः वृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः' । सद्भिः कामिता सत्का० 'तत्पुरुषः' । सुष्ठु मत्तं सुमतं प्रादि समासः, तेन सुमतेन ॥

१८—अज्ञानं एव घस्मरः अज्ञान० 'कर्मधारयः', अज्ञानघस्मरस्य पराभवः अज्ञान० 'तत्पुरुषः', अज्ञानघस्मरपराभवस्य भा अज्ञान० 'तत्पुरुषः', तां अज्ञान० । दुःखं एव अम्बुधिः दुःखा० 'कर्मधारयः', तस्मिन् दुःखा० । अघं च स्मरश्च परे च अघ० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्यन्ते अघस्मरपरे घस्याः सा अनघ० 'बहुव्रीहिः' । भवं भजन्तीति भव० 'उपपद समासः, तानि भव० ॥

१९—कुत्सिता चासौ मतिश्च कुमतिः 'कर्मधारयः', तां कु० । कुत्सिताश्च ते पक्षाश्च कुयक्षाः 'कर्मधारयः', तैः कु० । न जितानि अजितानि 'नञ्प्रतत्पुरुषः', अजितानि पदानि यस्याः सा अजित० 'बहुव्रीहिः' । शिवं रातीति शिव० 'उपपद समासः । शैल एव विज्ञानं शैल० 'कर्मधारयः', शैलविज्ञानेन राजितौ शैल० 'तत्पुरुषः', शैलविज्ञानराजितौ पदौ यस्य स शैल० 'बहुव्रीहिः' तेन शैल० । शिवेन राजते इति शिव० 'उपपद समासः, तेन शिव० ॥

२०—उद्यन्ती गदा यस्याः सा उद्य० 'बहुव्रीहिः' । मृगमदेन आविलं मृग० 'तत्पुरुषः', कज्जलस्य अङ्कं कज्ज० 'तत्पुरुषः', मृगमदाविलं च कज्जलाङ्कं च मृग० 'कर्मधारयः', मृगमदाविलकज्जलाङ्कवत् कज्जली मृग० 'कर्मधारयः' । शोभना रीतिर्यस्यां सा सु० 'बहुव्रीहिः',

सुरीतिश्चासौ मतिश्च सुरीति० 'कर्मधारयः', सुरीतिमतिं रातीति सुरीति० 'उपपद'समासः। राजतां अन्तः राज० 'तत्पुरुषः', जितः राजदन्तो यया सा जित० 'बहुव्रीहिः'। मर्मणो जननी मर्म० 'तत्पुरुषः', तां मर्म०। अतिराजितौ राजदन्तौ यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

२१—भव्याश्च ते अङ्गिन्नश्च भव्या० 'कर्मधारयः', भव्याङ्गिन्न एव वारिजानि भव्या० 'कर्मधारयः', भव्याङ्गिन्वारिजानां विबोधः भव्या० 'तत्पुरुषः', भव्याङ्गिन्वारिजविबोधे रविः भव्या० 'तत्पुरुषः'। पद्मं च प्रभेश्च पद्मप्रभेशौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', नवीनौ च तौ पद्मप्रभेशौ च नवीन० 'कर्मधारयः', नवीनपद्मप्रभेशवत् करणं यस्य स नवीन० 'बहुव्रीहिः'। मुक्तिरेव कान्ता मुक्ति० 'कर्मधारयः', अर्जिता मुक्तिकान्ता येन सः अर्जित० 'बहुव्रीहिः'। निर्वृतेः सुखं निर्वृति० 'तत्पुरुषः', तत् निर्वृति०। पद्मस्येव प्रभा यस्य स पद्म०, पद्मप्रभश्चासौ ईशश्च पद्म० 'कर्मधारयः', तत्सं० पद्म०। करणानां ऊर्जितं करणो० 'तत्पुरुषः', तत् करणो०। उक्तया कान्तः उक्ति० 'तत्पुरुषः' ॥

२२—तुल्या गतिर्यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० तुल्य०। मोहनं च तमश्च मोहन० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विध्वस्ते मोहनतमसी येन स विध्वस्त० 'बहुव्रीहिः'। दानस्य वारि दान० 'तत्पुरुषः', नवं दानवारि यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तस्य नव०। तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थङ्कराः 'उपपद'समासः, तीर्थङ्कराणां व्रजं तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थ०। विभया अस्तः विभा० 'तत्पुरुषः', विभास्तः विधुर्येन तद् विभा० 'बहुव्रीहिः', तद् विभा०। अस्तः मोहो येन सः अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त०। दानवानां अरयो दानवा० 'तत्पुरुषः', मानवाश्च दानवारयश्च मानव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नताः मानवदानवारयः यस्य स नत० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नत०॥

२३—शब्दानां भरः शब्द० 'तत्पुरुषः', गम्भीरः शब्दभरो यस्मिन् स गम्भीर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० गम्भीर०। वादिन एव धूका वादि० 'कर्मधारयः', वादिधूकानां वीथी वादि० 'तत्पुरुषः', गर्विता चासौ वादिधूकवीथी च गर्वित० 'कर्मधारयः', कृतान्तस्य जनकः कृतान्त० 'तत्पुरुषः', गर्वितवादिधूकवीथ्यां कृतान्तजनकः गर्वित० 'तत्पुरुषः', गर्वितवादिधूकवीथीकृतान्तजनकस्य उपमा यस्य स गर्वित० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० गर्वित०। हारिणी शान्तिर्यस्मात् स हारि० 'बहुव्रीहिः'। जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन०। अपवर्गस्य वीथी अपवर्ग० 'तत्पुरुषः', प्रवरा चासौ अपवर्गवीथी च प्रवरा० 'कर्मधारयः'। महान् चासौ अरिश्च महा० 'कर्मधारयः', कोप एव महारिः कोप० 'कर्मधारयः', जनानां कोपमहारिः जन० 'तत्पुरुषः', जनकोपमहारेः शान्तिर्यस्मिन् स जन० 'बहुव्रीहिः' ॥

२४—वरस्य दायी वरदायी 'तत्पुरुषः', वक्त्रं एव श्यामावरः वक्त्र० 'कर्मधारयः', वरदायी वक्त्रश्यामावरो यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः'। शोभनाश्च ते रवाश्च

सुरवाः 'कर्मधारयः', सुरवैः शोचिताः सुरव० 'तत्पुरुषः', दैत्यानां रापाः दैत्य० 'तत्पुरुषः', सुरवशोचिताः दैत्यरापाः यया सा सुरव० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', अनन्तश्चासौ शोकश्च अनन्त० 'कर्मधारयः', तं अनन्त० । सुरस्य वशा सुर० 'तत्पुरुषः' । उचितं ददातीति 'उचि०' उपपद 'समासः ॥

२५—अमृतं अशनं येषां ते अमृता० 'बहुव्रीहिः', तेषां अमृता० । रसायां रसाः रसा० 'तत्पुरुषः', रसारसानां पदं रसा० 'तत्पुरुषः' । शोभनौ पार्श्वौ यस्य स सुपार्श्वः, तं सु० । तारं च सारसं च तार० 'कर्मधारयः', तारसारसवत् पदौ यस्य स तार० 'बहुव्रीहिः', तं तार० । परं च तद् मानं च परमानं 'कर्मधारयः', तद्वन्तं पर० ॥

२६—निर्गताः शेषा येभ्यस्ते निःशेषाः 'बहुव्रीहिः', निःशेषाश्च ते दोषाश्च निःशेष० 'कर्मधारयः', निःशेषदोषा एव रजन्यः निःशेष० 'कर्मधारयः', कजिनीनां ईशः कजि० 'तत्पुरुषः', निःशेषदोषरजनीषु कजिनीशः निःशेष० 'तत्पुरुषः', तं निःशेष० । संसारस्य पारः संसार० 'तत्पुरुषः', आप्तः संसारपारो येन तत् आप्त० 'बहुव्रीहिः', मण्डलश्च मानश्च मारश्च मण्डल० 'इतरेतरद्वन्द्वः', गताः मण्डलमानमारा यस्मात् तद् गत० 'बहुव्रीहिः', आप्तसंसारपारं च तद् गतमण्डलमानमारं च आप्त० 'कर्मधारयः', तद् आप्त० । प्राज्यश्चासौ प्रभावश्च प्राज्य० 'कर्मधारयः', प्राज्यप्रभावस्य भवनं प्राज्य० 'तत्पुरुषः', तत् प्राज्य० । भुवने अतिशायिनी भुवना० 'तत्पुरुषः', भुवनातिशायिनी सा यस्य तद् भुवना० 'बहुव्रीहिः', तद् भुवना० । साराश्च ते पारगताश्च सार० 'कर्मधारयः', सारपारगतानां मण्डलं सार० 'तत्पुरुषः', तत् सार० ॥

२७—सर्वे च ते अर्थाश्च सर्वा० 'कर्मधारयः', सर्वार्थानां सार्थः सर्वा० 'तत्पुरुषः', सर्वार्थसार्थेन स्वचितं सर्वा० 'तत्पुरुषः', तत् सर्वा० । यतिषु इन्द्राः यती० 'तत्पुरुषः', यतीन्द्राणां भाराः यती० 'तत्पुरुषः', तत्सं० यती० । मानवानां इनाः मान० 'तत्पुरुषः', आनता मानवेना यस्य तद् आनत० 'बहुव्रीहिः', तद् आनत० । हेलया अवहेलितं हेला० 'तत्पुरुषः', कुत्सितं च तत् कर्म कु० 'कर्मधारयः', हेलाऽवहेलितं कुकर्म येन तत् हेला० 'बहुव्रीहिः', तत् हेला० । शर्मणः भा शर्म० 'तत्पुरुषः', शर्मभया राजि शर्म० 'तत्पुरुषः', तस्मै शर्म० । मान एव तमा मान० 'कर्मधारयः', नवश्चासौ इनश्च नवेनः 'कर्मधारयः', मानतमायां नवेनः मान० 'तत्पुरुषः', तं मान० ॥

२८—जिनेषु सामजाः जिन० 'तत्पुरुषः' तेषां जिन० । न शिवं अशिवं 'नञ्-तत्पुरुषः', शान्तं अशिवं येन तत् शान्ता० 'बहुव्रीहिः', तत् शान्ता० । वसुधायां आमाः

वसु० 'तत्पुरुषः', वसुधामान् वतीति वसु० 'उपपद' समासः, वसुधऽऽमदा ईशा यस्याः सा वसु० 'बहुव्रीहिः' ॥

२९—पूज्यैः अर्चितः पूज्या० 'तत्पुरुषः' । चतुराणां चित्तानि चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तानि एव चकोराः चतुर० 'कर्मधारयः', चतुरचित्तचकोराणां चक्रं चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तचकोरचक्रे चन्द्रः चतुर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० चतुर० । प्रभावस्य भवनं प्रभाव० 'तत्पुरुषः' । मोहस्य सारं मोह० 'तत्पुरुषः', दितं मोहसारं येन स दित० 'बहुव्रीहिः' । संसार एव सागरः संसार० 'कर्मधारयः', संसारसागरस्य जलं संसार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् संसार० । चन्द्रस्येव प्रभा यस्य स चन्द्र०, तत्सं० चन्द्र० । भवैः नन्दि भव० 'तत्पुरुषः', भवनन्दि च तत् तमः भव० 'कर्मधारयः', भवनन्दितमः हन्तीति भव० 'उपपद' समासः, भवनन्दितमोहं सारं यस्य स भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

३०—तीर्थानां ईशाः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तीर्थेशानां सार्थः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थे० । आरम्भ एव अगः आर० 'कर्मधारयः', आरम्भागे सामजः आर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० आर० । तारा चासौ कान्तिश्च तार० 'कर्मधारयः', आननस्य तारकान्तिः आनन० 'तत्पुरुषः', समा आननतारकान्तिर्यस्य स समा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० समा० । सन्दोह एव राहुः सन्दोह० 'कर्मधारयः' सन्दोहराहोः बलं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', सन्दोहराहुबलस्य निमथनं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सन्दोह० । तमश्च संरम्भश्च आगश्च तमःसं० 'इतरेतर-द्वन्द्वः', तेषां तमःसं० । अजेन समानः अज० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अज० । नतानां आरं नता० 'तत्पुरुषः', नतारस्य कं नता० 'तत्पुरुषः', नतारकस्य अन्तो यस्मात् स नता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् नता० ॥

३१—सम्यग् दृष्टियथां ते सम्य० 'बहुव्रीहिः', तेषां सम्य० । सती भा यस्याः सा सद्भा 'बहुव्रीहिः' । अतिज्ञयेन वरा अति० 'प्रादि' समासः । मरस्य राजिः मर० 'तत्पुरुषः', मरराजिं गच्छतीति मर० 'उपपद' समासः, तस्मिन् मर० । सती चासौ भारती च सद्भा० 'कर्मधारयः' । रत्या वरा रति० 'तत्पुरुषः', अमराणां राजिः अमर० 'तत्पुरुषः', रतिवरा चासौ अमरराजिश्च रति० 'कर्मधारयः', रतिवरामरराज्या गेया रति० 'तत्पुरुषः' ॥

३२—सुधाकरस्य बिम्बं सुधा० 'तत्पुरुषः', नवं च तत् सुधाकरबिम्बं च नव० 'कर्मधारयः', नवसुधाकरबिम्बवद् दन्तौ यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तं नव० । स्वश्चासौ अनेकपथश्च स्वाने० 'कर्मधारयः', तं स्वाने० । कमलेन युक्तः कमल० 'तत्पुरुषः', कमलयुक्तश्चासौ घनाघनश्च कमल० 'कर्मधारयः', कमलयुक्तघनाघनवद् अभा यस्य स कमल० 'बहुव्रीहिः', तं कमल० । पुण्यमेव स्वं पुण्य० 'कर्मधारयः', समुपाचं पुण्यस्वं यथा सत्

समु० 'बहुव्रीहिः' । पङ्कस्य मलः पङ्कः० 'तत्पुरुषः', अनेकश्चासौ पङ्कमलश्च अनेक० 'कर्मधारयः', अनेकपङ्कमलेन युक्तः अनेक० 'तत्पुरुषः', अनेकपङ्कमलमुक्तो घनो यस्याः सा अनेक० 'बहुव्रीहिः' । घना आभा यस्य स घनाभः 'बहुव्रीहिः', तं घनाभम् ॥

३३—इन्दुरिव यशांसि इन्दु० 'कर्मधारयः', तेषां इन्दु० । रामश्चासौ अङ्गजश्च रामा० 'कर्मधारयः', निरस्तो रामाङ्गजो येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते रुजा यस्य सः अरुजः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अरु० । शोभनो विधिर्यस्य स सु० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सु० । रामायाः अङ्गजः रामा० 'तत्पुरुषः', तत्सं० रामा० ॥

३४—अतिशयेन मतः अति० 'प्रादि' समासः । अतिशयेन चण्डः अति० 'प्रादि' समासः, अतिचण्डश्चासौ भास्वांश्च अति० 'कर्मधारयः', अतिचण्डभास्वद्वत् महो यस्य सः अति० 'बहुव्रीहिः' । शिवमेव पूः शिव० 'तत्पुरुषः', तस्य शिव० । न यशः अयशः 'नञ्प्रत्ययः', तस्मात् अयशस्तः । अपायेन रहितः अपाय० 'तत्पुरुषः' । जिनानां ओघः जिनौ० 'तत्पुरुषः' । भास्वत् महो यस्य स भास्व० 'बहुव्रीहिः' । शिवं पुरं यस्य स शिव० 'बहुव्रीहिः' । विधेयेन सहितं सविधेयं 'बहुव्रीहिः', सविधेयं शस्तं यस्य स सविधेय० 'बहुव्रीहिः' ॥

३५—प्रचुराणि च तानि पुण्यानि च प्रचुर० 'कर्मधारयः', प्रचुरपुण्यानां भराः प्रचुर० 'तत्पुरुषः', तैः प्रचुर० । विशेषेण नम्राः विनम्राः 'प्रादि' समासः, अपगता अपाया येभ्यस्ते अपा० 'बहुव्रीहिः', विनम्राश्च ते अपापायाश्च विनम्रा० 'कर्मधारयः', विनम्रापापाया मानवा यस्य स विनम्रा० 'बहुव्रीहिः', तं विनम्रा० । सुधारुचेः रङ्गः सुधा० 'तत्पुरुषः', सुधारुचिरङ्ग इव तारं सुधा० 'कर्मधारयः', तत् सुधा० । भवतः वचनं भव० 'तत्पुरुषः', तद् भव० । पापस्य आयो यस्मात् स प्रापा० 'बहुव्रीहिः', पापायश्चासौ मानश्च पापा० 'कर्मधारयः', व्यपास्तः पापायमानो येन स व्यपा० 'बहुव्रीहिः' तत्सं० व्यापा० । वसुधायां रुचिरं वसुधा० 'तत्पुरुषः', तद् वसुधा० । गतम् आरं यस्मात् तद् गता० 'बहुव्रीहिः', तद् गता० ॥

३६ वाचो विभवः वाग्वि० 'तत्पुरुषः', विशदश्चासौ वाग्विभवंश्च विशद० 'कर्मधारयः', सारं च तद् अमृतं च सारा० 'कर्मधारयः', विशदवाग्विभवेन अभिभूतं सारामृतं यया सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । तारकाणां ईशः तार० 'तत्पुरुषः', शोभनश्चासौ तारकेशश्च सुतार० 'कर्मधारयः' आस्यमेव सुतारकेशः आस्य० 'कर्मधारयः', समुदित आस्यसुतारकेशो यस्याः सा समुदिता० 'बहुव्रीहिः' । उपप्लवानां चमूः उप० 'तत्पुरुषः', तां उप० । उचितस्य प्रदानं उचित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् उचित० । न विद्यते सारो यस्यां सा असारा 'बहुव्रीहिः', तां असाराम् ॥

३७—पीडानां आगमः पीडा० 'तत्पुरुषः' । मर्त्यानां आनन्दः मर्त्या० 'तत्पुरुषः', दत्तो मर्त्यानन्दो येन स दत्त० 'बहुव्रीहिः', तं दत्त० । न तनूनि अतनूनि 'नञ्त्तत्पुरुषः', उद्भवश्च भयं च यश्च उद्भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतनूनि च तानि उद्भवभययशांसि च अतनू० 'कर्मधारयः', तेषां अतनू० । प्रकृष्टा सिद्धिर्यस्य स प्रसिद्धिः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० प्रसिद्धे । नन्दायाः तनुः नन्दा० 'तत्पुरुषः', नन्दातन्वोः उद्भवो यस्य स नन्दा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नन्दा० ॥

३८—चित्तस्य वृत्तिः चित्त० 'तत्पुरुषः', यस्याः चित्तवृत्तिः यच्चित्त० 'तत्पुरुषः' । प्रशस्त आयो यया सा प्रश० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद'समासः, तत् ताप० । मानवानां प्रकरः मानव० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मानव० । याता आपदू यस्य यस्माद् वा स याता० 'बहुव्रीहिः', तं याता० । आरं च तमश्च रुजा च आरं च आर० 'इतरे-तरद्वन्द्वः', सितानि आरतमोरुजालानि येन स सिता० 'बहुव्रीहिः', तं सिता० ॥

३९—जिनानां आगमः जिना० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिना० । दव इव अरयः दवा० 'कर्मधारयः', दवारीणां हरः दवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दवा० । वर्णैः सहितं सवर्णं 'बहु-व्रीहिः', तस्मिन् सवर्णे । आरम्भेण सहिता सारम्भा 'बहुव्रीहिः', सारम्भा चासौ आजिश्च सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिरेव नागः सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिनागस्य मदः सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदस्य वारि सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदवारिणि हरिः सार० 'तत्पुरुषः', तत्सं० सार० । न सवर्णं अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अस० ॥

४०—जिनस्य पदं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विशाला चासौ आपच्च विशाला० 'कर्मधारयः', विशालापत्तेः त्रायते इति विशाला० 'उपपद'समासः, तद् विशाला० । परश्चासौ आगमश्च परा० 'कर्मधारयः', परागमस्य धूः परा० 'तत्पुरुषः', तां परा० । आमश्च शोकश्च आम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगतौ आमशोकौ यस्याः सा विगता० 'बहुव्रीहिः', तां विगता० । स्मेरं आननं यस्याः सा स्मेरा० 'बहुव्रीहिः', तां स्मेरा० । शोभनश्चासौ जनश्च सुजनः 'कर्मधारयः', तत्सं० सुजनः । परागेण मधुरं पराग० 'तत्पुरुषः', तत् पराग० ॥

४१—सर्वं वेत्तीति सर्व० 'उपपद'समासः, श्रेयासश्चासौ सर्वविच्च श्रेयांस० 'कर्म-धारयः', तं श्रेयांस० । अङ्गिनां गणः अङ्गि० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अङ्गि० । त्रियामायाः कान्तः त्रियामा० 'तत्पुरुषः', त्रियामाकान्तवद् आननं यस्य स त्रियामा० 'बहुव्रीहिः', तं त्रियामा० । मान एव वातः मान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मान० । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', अनन्तो महिमा यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० । न मा अमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' ॥

४२—ऋभूणां सदः ऋभु० 'तत्पुरुषः' । शैलानां राजानः शैल० 'तत्पुरुषः', अंही एव शैलराजाः अंही० 'कर्मधारयः', तान् अंही० । अनन्तश्चासौ महिमा च अनन्त० 'कर्मधारयः' अनन्तमहिम्नः प्रभवो यस्याः सा अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तां अनन्त० । आप्तानां निकरः आप्त० 'तत्पुरुषः', तं आप्त० । राकायाः राजा राका० 'तत्पुरुषः', राकाराजवद् आननं यस्य स राका० 'बहुव्रीहिः', तं राका० । न हिमा अहिमा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अहिमा प्रभा यस्य सः अहिम० 'बहुव्रीहिः', अहिमप्रभवद् वामः कायो यस्य सः अहिम० 'बहुव्रीहिः', तं अहिम० ॥

४३—निर्वाणस्य निर्वाणः निर्वाण० 'तत्पुरुषः', निर्वाणनिर्वाणं पुष्यन्तीति निर्वाण० 'उपपद' समासः, तेषां निर्वाण० । प्रचुरश्चासौ प्रमादश्च प्रचुर० 'कर्मधारयः', प्रचुरप्रमादस्य मारो यस्मिन् स प्रचुर० 'बहुव्रीहिः', तं प्रचुर० । भव एव अरिः भवा० 'कर्मधारयः', भवारेः हरिर्यस्मात् स भवा० 'बहुव्रीहिः', तेन भवा० । समा चासौ मा च सम० 'कर्मधारयः', सममायाः आगमो यस्मिन् स सम० 'बहुव्रीहिः', तेन सम० । विद्वांश्चासौ जनश्च विद्वा० 'कर्मधारयः' । आरम्भ एव वारि आर० 'कर्मधारयः' आरम्भवारिणि हरिः आर० 'तत्पुरुषः', तेन आर० ॥

४४—सारा चासौ अतुला च सारा० 'कर्मधारयः', सारातुला आभा यस्य स सारा० 'बहुव्रीहिः', तं सारा० । न विद्यते मलो यस्यां सा अमला 'बहुव्रीहिः' । यतिरेव मा यति० 'कर्मधारयः', यतिमया नवीनः यति० 'तत्पुरुषः' । अमला आयतिर्यस्य तद् अमला० 'बहुव्रीहिः', तद् अमला० ॥

४५—भ्रमणेन अर्जितानि भ्रम० 'तत्पुरुषः' । पर्जन्याश्च दानवाश्च पर्जन्य० 'इतरेतरद्वन्द्वः', सुष्ठु पूज्यः सुपूज्यः 'प्रादि' समासः, पर्जन्यदानवानां सुपूज्यः पर्जन्य० 'तत्पुरुषः', तत्सं० पर्जन्य० । सुष्ठु तानवानि सुता० 'प्रादि' समासः, तानि सुता० । तव नाम त्वन्नाम 'तत्पुरुषः' । पर्जन्यवद् दानं यस्य स पर्जन्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० पर्जन्य० । वसुपूज्यस्य सुतः वसु० 'तत्पुरुषः', तत्सं० वसु० । न नवानि अनवानि 'नञ्त्तत्पुरुषः' ॥

४६—ध्यानस्य अन्तरं ध्याना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् ध्याना० । मरणं ददातीति मरणदः 'उपपद' समासः, मरणदश्चासौ अमितश्च मरण० 'कर्मधारयः' मरणदामितश्चासौ मोहश्च मरण० 'कर्मधारयः', मरणदामितमोहस्य नाशो यस्याः सा मरण० 'बहुव्रीहिः', तां मरण० । दत्तं ईहितं यया सा दत्ते० 'बहुव्रीहिः', तां दत्ते० । उपकारस्य कारिणी उप० 'तत्पुरुषः', उपकारकारिणी वाग् यस्याः सा उप० 'बहुव्रीहिः', तां उप० । यमश्च आमश्च रणश्च यम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', यमामरणान् द्यतीति यमा० 'उपपद' समासः, तां यमा० । मोहनस्य आशा मोह० 'तत्पुरुषः', इता मोहनाशा यया सा इत० 'बहुव्रीहिः', तां इत० ॥

४७—शास्त्राणां विद्या शास्त्रं 'तत्पुरुषः', शास्त्रविद्यायाः तरः शास्त्रं 'तत्पुरुषः', तत् शास्त्रं । भवं तुदतीति भव० 'उपपद'समासः, तद् भव० । सर्वे च ते भावाश्च सर्वे० 'कर्मधारयः', सर्वभावान् विच्चे इति सर्व० 'उपपद'समासः, तत्सं० सर्वे० । रोग एव विभवः रोग० 'कर्मधारयः', यातो रोगविभवो यस्मात् तद् यातं० 'बहुव्रीहिः', तद् यात० । दितं आरं येन तद् दिता० 'बहुव्रीहिः', तद् दिता० ॥

४८—यतीनां गणः यति० 'तत्पुरुषः' । चण्डा चासौ ईतिश्च चण्डेतिः 'कर्मधारयः', भिन्ना चण्डेतिर्येन स भिन्न० 'बहुव्रीहिः' । अमला कला यस्याः सा अमल० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अमल० । वरा शोभा यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', वरशोभा नाभिर्यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० । अतिशयेन कोमलं अति० 'प्रादि'समासः, अतिकोमलं च तत् कलेवरं च अति० 'कर्मधारयः', अतिकोमलकलेवरस्य शोभना आभा यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अति० ॥

४९—उपान्ते समेताः उपा० 'तत्पुरुषः', देवानां देवाः देव० 'तत्पुरुषः', उपान्तसमेता देवदेवा यस्मिन् तद् उपा० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् उपा० । कमलेन कमलया वा सहितः सकमलः 'बहुव्रीहिः', तं सकमलम् । विशिष्टा भा यस्य तद् वि० 'उपपद'समासः, तस्मिन् वि० । जिनेषु वरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० । जनानां ओघः जनौघः 'तत्पुरुषः' । देवैः ईहितः देवे० 'तत्पुरुषः', तं देवे० । विगतो मलो यस्मात् तद् विमलं 'बहुव्रीहिः', तद् विमलम् । विशेषेण भासि विभासि 'प्रादि'समासः, तद् विभासि ॥

५०—नियोगस्य आयः नियो० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नियो० । अनर्थं ददातीति अन० 'उपपद'समासः, तद् अन० । रतिश्च प्रियं च रति० 'इतरेतरद्वन्द्वः' रतिप्रिये ददतीति रति० 'उपपद'समासः, भविनां रतिप्रियदाः भवि० 'तत्पुरुषः' । तीर्थस्य अधिपाः तीर्था० 'तत्पुरुषः' । वरश्चासौ दमश्च वर० 'कर्मधारयः', तं वर० । न विद्यतेऽर्थो येषां तेऽनर्थाः 'बहुव्रीहिः' । रतेः प्रियः रति० 'तत्पुरुषः', विशिष्टः रतिप्रियः विरति० 'प्रादि'-समासः, दम्भश्च विरतिप्रियश्च दम्भ० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनर्थानां दम्भविरतिप्रियौ अनर्थ० 'तत्पुरुषः', अनर्थदम्भविरतिप्रियौ च्यन्तीति अनर्थ० 'उपपद'समासः । नदीनां इनाः नदीनाः 'तत्पुरुषः' ॥

५१—भवं विभ्रतीति भव० 'उपपद'समासः, तेषां भव० । सिद्धिरेव सौधं सिद्धि० 'कर्मधारयः', तत् सिद्धि० । अन्तरश्च आमश्च अन्त० 'कर्मधारयः', सिद्धः अन्तरामो येन स सिद्ध० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सिद्धा० । नय एव मा नयमां 'कर्मधारयः', नयमायां न विद्यते लयो येषां ते नय० 'बहुव्रीहिः', तेषां नय० । नयाश्च मानं च यमाश्च नय० 'इतरे-

तरद्वन्द्वः', रामाश्च ते नयमानयमाश्च राम० 'कर्मधारयः', रामनयमानयमानां आलयाः राम० 'तत्पुरुषः', तेषां राम० ॥

५२—रागेण सहिता सरागा 'बहुव्रीहिः' । सुष्ठु प्रभां यस्याः सा सु० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—तमसः तनुता तमस्त० 'तत्पुरुषः', तां तमस्त० । अन्तस्य मा अन्तमा 'तत्पुरुषः', अन्तमायाः आयः अन्त० 'तत्पुरुषः', न विद्यते अन्तमाऽऽयो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः' । परे च मोहश्च मलश्च पर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न समाः असमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', असमा इताः परमोहमला यस्मात् सः असमे० 'बहुव्रीहिः' । न समेतः अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', मायया असमेतः मायाऽस० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मायाऽस० । परम ऊहो यस्य स पर० 'बहुव्रीहिः', तं पर० । न लोभवान् अलोभवान् 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अलोभ० ॥

५४—केन आमोदिताः कामो० 'तत्पुरुषः', अवनिः धनं येषां ते अवनि० 'बहुव्रीहिः' कामोदिताश्च ते अवनिधनाश्च कामो० 'कर्मधारयः', कामोदितावनिधनैः आहतः कामो० 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । अवन्यां वरः अवनि० 'तत्पुरुषः' । तीर्थं पान्तीति तीर्थं० 'उपपद'समासः, तेषां तीर्थं० । कामं उदितः कामो० 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । मानस्य सेना मान० 'तत्पुरुषः', ऋता भानसेना यस्मात् स ऋत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५५—तत्त्वेन सहितः सत० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सत० । न विद्यते अन्या यस्याः सा अन० 'बहुव्रीहिः', तां अन० । ऊहानां सदनं ऊह० 'तत्पुरुषः' । ततश्चासौ मोदश्च तत० 'कर्मधारयः', ततमोदस्य मारो यस्मात् तत् तत० 'बहुव्रीहिः' । चिन्तितश्चासौ अर्थश्च चिन्ति० 'कर्मधारयः', चिन्तितार्थस्य जनकः चिन्ति० 'तत्पुरुषः' । यामानां आगमर्नं यस्मात् से यामां० 'बहुव्रीहिः' । हसच्च अनन्तं च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तं च तमश्च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तमो ददातीति हसद० 'उपपद'समासः, तत् हसद० ॥

५६—उदाराश्च ते गुणाश्च उदार० 'कर्मधारयः', तैः उदार० । रङ्गे मनो यस्याः सा रङ्ग० 'बहुव्रीहिः' । अघं च मानश्च अघ० 'इतरेतरद्वन्द्वः' अघमानयोः मतिः अघ० 'तत्पुरुषः', अस्ता अघमानमतिर्यया सा अस्ता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते आदरो यस्मिन् सः अना० 'बहुव्रीहिः', तेन अना० ॥

५७—सन् धर्मो यस्य स सद्धर्मः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सद्धर्मः ! विमुक्ता माया येन स विमुक्त० 'बहुव्रीहिः', तस्मै विमुक्त० । तनोः भवतीति तनु० 'उपपद'समासः, तस्मै तनु० । धराया ईशः धरेशः 'तत्पुरुषः', धरेशश्चासौ भानुश्च धरेश० 'कर्मधारयः', तस्य धरेश० । पवित्रा चासौ मा च पवित्र० 'कर्मधारयः', पवित्रमाया आयो यस्यां सा पवित्र०

‘ बहुव्रीहिः ’, पवित्रमाऽऽया आयतिर्यस्य स पवित्र० ‘ बहुव्रीहिः ’, तत्सं० पवित्र० । न तनुः अतनुः ‘ नञ्त्तत्पुरुषः ’, अतनुश्चासौ भवश्च अतनु० ‘ कर्मधारयः ’, तस्मै अतनु० । धरेशवद् भानुर्यस्य स धरेश० ‘ बहुव्रीहिः ’, तस्य धरेश० ॥

५८—दम एव ह्वयभृग् दम० ‘ बहुव्रीहिः ’, तेन दम० । जिनानां आली जिना० ‘ तत्पुरुषः ’ । रागश्च मरश्च राग० ‘ इतरेतरद्वन्द्वः ’, सम्पन्नौ रागमरौ यस्मात् स सम्पन्न० ‘ बहुव्रीहिः ’, सम्पन्नरागमरश्चासौ मानश्च सम्पन्न० ‘ कर्मधारयः ’, सम्पन्नरागमरमान एव वन्यः सम्पन्न० ‘ कर्मधारयः ’, ताः सम्पन्न० । रदानां इव आभा यासां ताः रदा० ‘ बहुव्रीहिः ’, ताः रदा० । सती सम्पद् यस्याः सा सत्स० ‘ बहुव्रीहिः ’ । नरा एव अगमाः नरा० ‘ कर्मधारयः ’, नरागमानां रमा नरा० ‘ तत्पुरुषः ’, नीरं ददातीति नीरदः, नवश्चासौ नीरदश्च नव० ‘ कर्मधारयः ’, नवनीरद इव आभा यस्याः सा नव० ‘ बहुव्रीहिः ’, नरागमरमायां नवनीरदाभा नरा० ‘ तत्पुरुषः ’ ॥

५९—सन्तश्च ते कामाश्च सत्का० ‘ कर्मधारयः ’, सत्कामानां सङ्गमः सत्का० ‘ तत्पुरुषः ’, रसायां जायते इति रसाजः ‘ उपपद ’समासः, सत्कामसङ्गम एव रसाजः सत्का० ‘ कर्मधारयः ’, रसस्य उपमानं रसो० ‘ तत्पुरुषः ’, सत्कामसङ्गमरसाजे रसोपमानं यस्याः सा सत्का० । जिनानां इन्द्रः जिने० ‘ तत्पुरुषः ’, जिनेन्द्रस्य सत्का जिनेन्द्र० ‘ तत्पुरुषः ’ । आमस्य सङ्गः आम० ‘ तत्पुरुषः ’, तं आम० । न विद्यते रसो यस्याः सा अरसा ‘ बहुव्रीहिः ’ । अपगतो मानो यस्याः सा अप० ‘ बहुव्रीहिः ’ ॥

६०—कवीनां कोटिः कवि० ‘ तत्पुरुषः ’, कविकोट्या काम्या कवि० ‘ तत्पुरुषः ’ तां कवि० । प्रकृष्टा ज्ञप्तिः प्रज्ञप्तिः, कामिता चासौ रसा च कामित० ‘ कर्मधारयः ’, प्रज्ञप्तेः कामितरसा प्रज्ञप्ति० ‘ तत्पुरुषः ’, तां प्रज्ञप्ति० । अमरेषु उचिता अमरो० ‘ तत्पुरुषः ’ । दुष्टाश्च ते दोषाश्च दुष्ट० ‘ कर्मधारयः ’, तान् दुष्ट० । न मितः अमितः ‘ नञ्त्तत्पुरुषः ’, अमितो रसो यस्याः सा अमित० ‘ बहुव्रीहिः ’ । रोचित आयो यस्याः सा रोचि० ‘ बहुव्रीहिः ’ ॥

६१—शान्तिश्चासौ जिनश्च शान्ति० ‘ कर्मधारयः ’, तं शान्ति० । इन्द्राणां ततिः इन्द्र० ‘ तत्पुरुषः ’ । श्रिया युक्तं जातरूपं श्रीजात० ‘ मध्यमपदलोपी ’ समासः, श्रीजातरूपमिव तनुः श्रीजात० ‘ कर्मधारयः ’, कान्तश्चासौ रसश्च कान्त० ‘ कर्मधारयः ’, श्रीजातरूपतनौ कान्तरसः श्रीजात० ‘ तत्पुरुषः ’, श्रीजातरूपतनुकान्तरसेन अभिरामः श्रीजात० ‘ तत्पुरुषः ’, तं श्रीजात० । श्रीजातस्य रूपं श्रीजात० ‘ तत्पुरुषः ’, नुन्नं श्रीजातरूपं येन स नुन्न० ‘ बहुव्रीहिः ’, तत्सं० नुन्न० । कान्ता रसा यासां ताः कान्त० ‘ बहुव्रीहिः ’, ताभिः कान्ते० ॥

६२—अर्चितौ पदौ यस्याः सा अर्चित० ‘बहुव्रीहिः’ । मन्दाराणां वारः मन्दार० ‘तत्पुरुषः’, मन्दारवारश्च मणयश्च मन्दार० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, मन्दारवारमणिभिः मालितं मन्दार० ‘तत्पुरुषः’, मन्दारवारमणिमालितं मस्तकं येषां ते मन्दार० ‘बहुव्रीहिः’, तेषां मन्दार० । जिनेषु राजानः जिन० ‘तत्पुरुषः’, जिनराजानां माला जिन० ‘तत्पुरुषः’ । न मन्दः अम० ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अमन्द आरवो यस्याः सा अमन्दा० ‘बहुव्रीहिः’ । अणिम्नां आलिः अणि० ‘तत्पुरुषः’, अणिमाल्याः ता यस्मिन् तद् अणि० ‘बहुव्रीहिः’, तद् अणि० । अस्तं कं येषां ते अस्त० ‘बहुव्रीहिः’, तेषां अस्त० ॥

६३—गोस्तन्याः मधुरता गोस्तनी० ‘तत्पुरुषः’, तां गोस्तनी० । हानिं छिन्ते इति हानिच्छिद् ‘उपपद’समासः । नवश्चासौ रागश्च नव० ‘कर्मधारयः’, महान्तश्च ते अरयश्च महा० ‘कर्मधारयः’, आजिश्च नवरागश्च महारयश्च आजि० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, आजिनवरागमहारीणां वारः आजि० ‘तत्पुरुषः’, नाशित आजिनवरागमहारिवारो येन स नाशित० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० नाशिता० । आधिरेव शुचिः आधि० ‘कर्मधारयः’, तस्यां आधि० । मधुत्वेन च्छिन्ना मधु० ‘तत्पुरुषः’ । जिनेषु वरा जिन० ‘तत्पुरुषः’, जिनवराणां आगमः जिन० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० जिन० । हारि च तद् वाः हारि० ‘कर्मधारयः’, तस्य हारि० ॥

६४—अचिरायाः अपत्यं पुमान् आचिरेयः, श्रिया युक्तः आचिरेयः श्रीआचि० ‘मध्यमपदलोपी’समासः, श्रीआचिरेयस्य चरणौ श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’, श्रीआचिरेयचरणयोः अन्तिकं श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’, श्रीआचिरेयचरणान्तिके सक्तं श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’, श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तं चित्तं यस्याः सा श्रीआ० ‘बहुव्रीहिः’ । रसनेन रोचितं रसन० ‘तत्पुरुषः’, रसनरोचितं च तद् देहं च रसन० ‘कर्मधारयः’, रसनरोचितदेहेन कान्ता रसन० ‘तत्पुरुषः’ । निर्गतो रसो येभ्यस्ते नीरसाः ‘बहुव्रीहिः’, नीरसाश्च ते नराश्च नीरस० ‘कर्मधारयः’, उचितं ददातीति उचितदा ‘उपपद’समासः, नीरसनराणां उचितदा नीरस० ‘तत्पुरुषः’ ॥

६५—कुन्थुश्चासौ नाथश्च कुन्थु० ‘कर्मधारयः’, तत्सं० कुन्थु० । शमथस्य अवसथः शमथा० ‘तत्पुरुषः’ । प्रकृष्टं च तत् स्थानं च प्रकृष्ट० ‘कर्मधारयः’, तत् प्रकृष्ट० । अरीणां राशिः अरि० ‘तत्पुरुषः’, नवश्चासौ अरिराशिश्च नवारि० ‘कर्मधारयः’, मोह एव नवारिराशिः मोह० ‘कर्मधारयः’, तस्य मोह० । अम्बुनाथस्य तुलना अम्बु० ‘तत्पुरुषः’, तां अम्बु० । न अल्पा अन० ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अनल्पा चासौ आस्था च अन० ‘कर्मधारयः’, आनन्द एव मा आन० ‘कर्मधारयः’, अनल्पास्थायाः आनन्दमा अन० ‘तत्पुरुषः’, अनल्पास्थाऽऽनन्दमायाः आयो यस्मात् सः अन० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० अन० । वारीणां राशिः

वारि० 'तत्पुरुषः', मोहनश्चासौ वारिराशिश्च मोहन० 'कर्मधारयः', नव एव मोहनवारिराशिः नव० 'कर्मधारयः', तस्य नव० ॥

६६—जिनानां चक्रवालं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । आनन्दस्य दानं येषां ते आनन्द० 'बहुव्रीहिः', आनन्ददानैः महितं आनन्द० 'तत्पुरुषः', तद् आनन्द० । नरकस्य अन्तः नरका० 'तत्पुरुषः', नरकान्तं करोतीति नरका० 'उपपद'समासः, तत् नरका० । हारिणो गुणा यस्य तत् हारि० 'बहुव्रीहिः', तत् हारि० । नराणां कान्तं नर० 'तत्पुरुषः', नरकान्तं करोतीति नर० 'उपपद'समासः, तत् नर० ॥

६७—जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । भ्राजिष्णुर्मा यस्याः सा भ्राजि० 'बहुव्रीहिः' । नराणां हिता नर० 'तत्पुरुषः' । न कलिता अक० 'नञ्तत्पुरुषः' । सुधा च सुधाभश्च अभ्राणि च सुधा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धवलिम्ना अस्तानि सुधासुधाभाभ्राणि यया सा धवलिमा० 'बहुव्रीहिः' । न जिष्णुः अजि० 'नञ्तत्पुरुषः', अजिष्णुश्चासौ मानश्च अजिष्णु० 'कर्मधारयः', अजिष्णुमानेन रहिता अजिष्णु० 'तत्पुरुषः' । कलिश्च तापश्च कलि-तापौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', कलितापौ करोतीति कलि० 'उपपद'समासः, तैः कलि० ॥

६८—जिनानां राजा जिन० 'तत्पुरुषः', पादयोः द्वन्द्वं पाद० 'तत्पुरुषः', जिन-राजस्य पादद्वन्द्वं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विभायाः आकरः विभा० 'तत्पुरुषः', शययोः विभाऽऽकरः शय० 'तत्पुरुषः', शयविभाऽऽकरेण राजमाना शय० 'तत्पुरुषः' । श्रिया युक्ता बला श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्री० । वरं बलं यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० । समश्चासौ सङ्घकश्च सम० 'कर्मधारयः', तस्य सम० । विभाकरश्च राजा च विभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विभाकरराजयोरिव मानं यस्याः सा विभा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—सुराणा आलिः सुरा० 'तत्पुरुषः' । अग्रा सेवा यस्य तत् 'बहुव्रीहिः' तस्मिन् अग्र० । शोभनं च तद् दर्शनं च सुद० 'कर्मधारयः', सुदर्शनं धरतीति सुद० 'उपपद'-समासः, तस्मिन् सुद० । न विद्यते शमनं यस्य सः अश० 'बहुव्रीहिः', तं अश० । शोभनं दर्शनं यस्य स सुद०, धराया ईशः धरेशः, सुदर्शनश्चासौ धरेशश्च सुद० 'कर्मधारयः', तं सुद० । अन्तश्च वामा च अन्त० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते अन्तवामे यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० ॥

७०—सर्वज्ञानां संहतिः सर्वज्ञ० 'तत्पुरुषः' । भवश्च अरयश्च जनिश्च शापश्च भवारि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', भवारिजनिशापैः तिरोहिता भवारि० 'तत्पुरुषः', भवारिजनिशापतिरोहिता श्रीर्धस्याः सा भवा० 'बहुव्रीहिः' । कृता धीर्यैः ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषां कृत० । आरम्भ

एव वारिजं आर० 'कर्मधारयः', निशायाः पतिः निशा० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजे निशापतिः आरम्भ० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजनिशापतिवद् रोहिता आरम्भ० 'कर्मधारयः' आरम्भवारिजनिशापतिरोहिता श्रीर्यस्याः सा आरम्भ० 'बहुव्रीहिः' ॥

७१—गुणानां गणाः गुण० 'तत्पुरुषः', तान् गुण० । आभया सहिता साभा 'बहुव्रीहिः' । रतेः ईशः रतीशः 'तत्पुरुषः', तं रती० । भवश्च तोदश्च माया च भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', ताः भव० । ज्ञानमेव श्रीः ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्यै ज्ञान० । तस्य पठनं तत्प० 'तत्पुरुषः', तत्पठने उद्यताः तत्प० 'तत्पुरुषः' तेषां तत्प० । दमस्य आयो यस्याः सा दमाया 'बहुव्रीहिः' ॥

७२—चञ्चती च ते विलोचने च चञ्च० 'कर्मधारयः', मरीचीनां चयः मरीचि० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनयोः मरीचिचयः चञ्च० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनमरीचिचयेन अभिभूता चञ्च० 'तत्पुरुषः', सारङ्गस्य ता सार० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूता सारङ्गता यया सा चञ्च० 'बहुव्रीहिः' । स्फटिकवद् रोचितं स्फटिक० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचितं च तद् भालं च स्फटिक० 'कर्मधारयः', स्फटिकरोचितभालेन कान्तो स्फटिक० 'तत्पुरुषः' । स्फटिनः कराः स्फटि० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरवद् उचिता स्फटि० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचिता भा येषां ते स्फटि० 'बहुव्रीहिः', अलकान्तां अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरोचितभा अलकान्ता यस्याः सा स्फटि० 'बहुव्रीहिः' ॥

७३—मल्लिश्वासौ नाथश्च मल्लि० कर्मधारयः', श्रिया युक्तः मल्लिनाथः श्रीमल्लि० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्रीमल्लि० । शमथ एव द्रुमः शमथ० 'कर्मधारयः', शमथद्रुमस्य सेकः शमथ० 'तत्पुरुषः', शमथद्रुमसेके पाथः शमथ० 'तत्पुरुषः' । कान्तश्चासौ प्रियङ्गुश्च कान्त० 'कर्मधारयः', कान्तप्रियङ्गोः रुचिः कान्त० 'तत्पुरुषः', कान्तप्रियङ्गुरुचिवद् रोचितं कान्त० 'मध्यमपदलोपी' समासः, कायस्य तेजः काय० 'तत्पुरुषः', कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितं कायतेजो यस्य स कान्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० कान्त० । पाद एव अब्जं पादा० 'कर्मधारयः' । मदनस्य अर्तिः मद० 'तत्पुरुषः', मदनातीं मधुः मद० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् मद० । विद्युक्तं अप्रियं येन स विद्युक्ता० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० विद्युक्ता० । चिरं च तद् उचितं च चिरो० 'कर्मधारयः', चिरोचितं च तत् कं च चिरो० 'कर्मधारयः', तस्मै चिरो० । न जायते इति अजः, तत्सं० अज ! ॥

७४—इन्दुकान्तवद् अच्छा इन्दु० 'कर्मधारयः' । न वियते सङ्गमो येषां ते अस० 'बहुव्रीहिः', तेषां अस० । प्रकाश एव रूछाया प्रकाश० 'कर्मधारयः', प्रकाशरूछायाया

विलम्बः प्रकाश० 'तत्पुरुषः', कृता प्रकाशच्छायाविलम्बेन यतिः येन तत् कृत० 'बहु-
व्रीहिः', तत् कृत० ॥

७५—मोहश्च अनश्च मोहानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', मोहानयोः आयः मोहा० 'तत्पुरुषः',
अस्तः मोहानागो यस्याः सा अस्त० 'बहुव्रीहिः' । अम एव तामरसं अम० 'कर्मधारयः',
तद् अम० । वाग् एव चन्द्रः वाक्च० 'कर्मधारयः', वाक्चन्द्रस्य रुक् वाक्च० 'तत्पुरुषः' ।
तमसो भरः तमो० 'तत्पुरुषः', तं तमो० । आयासश्च मानश्च ममता च मरश्च आयास० 'इत-
रेतरद्वन्द्वः', आयासमानममताभराणां संस्तवः आयास० 'तत्पुरुषः', न विद्यते आयासमान-
ममतामरसंस्तवो येषां ते अनायास० 'बहुव्रीहिः', तेषां अनायास० ॥

७६—जैनं च तत् शासनं च जैन० 'कर्मधारयः', श्रिया युक्तं जैनशासनं श्रीजैन०
'मध्यमपदलोपी' समासः, श्रीजैनशासनस्य हिता श्रीजैन० 'तत्पुरुषः' । अहितानां आली
अहिताली 'तत्पुरुषः', निखिला चासौ अहिताली च निखिला० 'कर्मधारयः', निखिला-
हिताल्याः संभिद् निखिला० 'तत्पुरुषः' । अमराणां सभा अमर० 'तत्पुरुषः', नता अमर-
सभा यस्याः सा नता० 'बहुव्रीहिः' । सुरैः भासमाना सुर० 'तत्पुरुषः' । धरणस्य प्रिया
धरण० 'तत्पुरुषः' । संभिन्नं च तत् तामरसं च संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नतामरसवद्
भासुरा संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नतामरसभासुरा भा यस्याः सा संभिन्न० 'बहुव्रीहिः' ॥

७७—महान्तश्च ते मुनयश्च महा० 'कर्मधारयः', विस्मिता महामुनयो येन तद् विस्मित०
'बहुव्रीहिः', तद् विस्मित० । निर्गता माया यस्मात् स निर्मायः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० निर्मायः ।
विस्मितं महो यस्य स विस्मित० 'बहुव्रीहिः' ॥

७८—जिनान् पान्तीति जिनपाः 'उपपद' समासः । कान्तायाः रसः कान्ता० 'तत्पु-
रुषः', तं कान्ता० । गत्या पराजिताः गति० 'तत्पुरुषः', गतिपराजिता राजहंसा यैस्ते गति०
'बहुव्रीहिः' । कीर्तिश्च कं च कीर्तिके 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभने कीर्तिके यस्याः सा सुकी०
'बहुव्रीहिः', तां सुकी० । तारा चासौ सङ्गतिश्च तार० 'कर्मधारयः', तारसङ्गत्या पराः
तार० 'तत्पुरुषः' । राजा च हंसश्च राज० 'इतरेतरद्वन्द्वः', जितौ राजहंसौ यैस्ते जित० 'बहुव्रीहिः' ॥

७९—दुःखेन दान्ताः दुर्दा०, दुर्दान्ताश्च ते वादिनश्च दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिनां कुमतं दुर्दा० 'तत्पुरुषः', दुर्दान्तवादिकुमतमेव त्रिपुरः दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिकुमतत्रिपुरस्य अभिघातः दुर्दा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुर्दा० । कामस्य अरिः कामारिः
'तत्पुरुषः', तं कामा० । सर्वज्ञ एव शीतरुचिः सर्वज्ञ० 'कर्मधारयः', तेन सर्वज्ञ० । कामश्च
अरयश्च मानश्च ममता च कामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ताः कामारिमानममताः येन तत् निरस्त०
'बहुव्रीहिः', तत् निरस्त० । पृथुलः क्षणो येन तद् पृथुल० 'बहुव्रीहिः', तेन पृथुल० ॥

८०—दुष्कृतस्य कर्माणि दुष्कृतं 'तत्पुरुषः', दुष्कृतकर्माभिः मुक्ता दुष्कृतं 'तत्पुरुषः' । अनश्च अलीकं च अना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनालीकयोः भङ्गनं अना० 'तत्पुरुषः', अनालीकभङ्गने परा अना० 'तत्पुरुषः' । अराला वाला यस्याः सा अराल० 'बहुव्रीहिः' । नालीकवद् भा यस्य तद् नालीक० 'बहुव्रीहिः', तद् नालीक० । मरालस्य बाला मराल० 'तत्पुरुषः', परास्ता मरालबाला यया सा परास्त० 'बहुव्रीहिः' ॥

८१—देवानां इन्द्रः देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्राणां वृन्दं देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्रवृन्दैः परिसेवितः देवे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० देवे० । त्यागेन सहिता सत्यागा 'बहुव्रीहिः', सत्यागा चासौ मा च सत्या० 'कर्मधारयः', सत्त्वेभ्यो दत्ता सत्य० 'तत्पुरुषः', सत्त्वदत्ता सत्यागमा येन स सत्त्व० 'बहुव्रीहिः' । मदन एव मेघः मदन० 'कर्मधारयः', महांश्चासौ अनिलश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिलस्येव आभा यस्य स महा० 'बहुव्रीहिः', मदनमेघे महानिलाभः मदन० 'तत्पुरुषः', । रतेः नाथः रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथस्थ सरूपं रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथसरूपं रूपं यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । सत्य आगमो यस्य स सत्या० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते मदो यस्य सः अमदः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अमद ! । हानेर्लाभः हानि० 'तत्पुरुषः', न विद्यते हानेर्लाभो यस्य सः अहानि० 'बहुव्रीहिः' ॥

८२—पापानां प्रवृत्तयः पाप० 'तत्पुरुषः', तासु पाप० । न सत्याः अस० 'नञ्-त्पुरुषः', तासु अस० । शिवस्य सङ्गमनं शिव० 'तत्पुरुषः', तस्मात् शिव० । न विद्यते दानं यस्याः सा अदाना 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां इयं जैने०, जैनेन्द्रा चासौ पङ्क्तिश्च जैने० 'कर्मधारयः' । मदीयं च तन् वित्तं च मदीय० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मदीय० । शिवस्य सङ्गः शिव० 'तत्पुरुषः', शिवसङ्गे मनो यस्याः सा शिव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८३—महान्तश्च ते अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', माया च महारयश्च मदनश्च माया० 'इतरेत-द्वन्द्वः', अस्ता मायामहारमदना येन तद् अस्त० 'बहुव्रीहिः' । दानस्य वारि दान० 'तत्पुरुषः', दत्तं दानवारं यस्य तद् दित० 'बहुव्रीहिः', तद् दित० आयामेन हारि आयाम० 'तत्पुरुषः' । दानवानां अरयः दानवा० 'तत्पुरुषः', मदेन नन्दिता मद० 'तत्पुरुषः', मदेनन्दिता दानवारयो येन तद् मद० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—अकिञ्चनाश्च ते जनाश्च अकिञ्चन० 'कर्मधारयः', तान् अकिञ्चन० । विशदं मानं ययोः ते विशदमाने 'कर्मधारयः', गदा च अक्षमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदमाने गदाऽक्षमाले यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । प्रथितः प्रभावो यस्याः सा प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । विशन्ती अमा येषु ते विश० 'बहुव्रीहिः' तान् विश० । न विद्यते गदो यस्याः

सा अगदा 'बहुव्रीहिः', अक्षाणां माला अक्ष० 'तत्पुरुषः', अगदा अक्षमाला यस्याः सा अगदा० 'बहुव्रीहिः' ॥

८५—रैवत आख्या यस्य स रैवत० 'बहुव्रीहिः', रैवताख्यश्चासौ गिरिश्च रैवता० 'कर्मधारयः', रैवताख्यगिरेः मूर्धा रैवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रैवता० । भोगानां राजी भोग० 'तत्पुरुषः', तां भोग० । मारस्य चयः मार० 'तत्पुरुषः', जनानां मारचयो यस्यां सा जन० 'बहुव्रीहिः', तां जन० । आन्तराश्च ते अरयश्च आन्तरा० 'कर्मधारयः', विगता आन्तरारयो यस्य स विगता० 'बहुव्रीहिः' । राजीमत्याः त्यजनं राजी० 'कर्मधारयः', तद् राजी० ॥

८६—ज्ञानस्य सारं ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यस्य ज्ञानसारं यज्ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यज्ज्ञानसारं एव मुकुरः यज्ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् यज्ज्ञान० । भावानां आलयः भावा० 'तत्पुरुषः' । श्रियां भावः श्री० 'तत्पुरुषः', श्रीभावस्य आलयः श्री० 'तत्पुरुषः' । आरस्य हितानि आर० 'तत्पुरुषः', तानि आर० ॥

८७—देहं जुषन्तीति देह० 'उपपद' समासः, अखिलाश्च ते देहजुषश्च अखिल० 'कर्मधारयः', तेषां अखिल० । समतया परः समता० 'तत्पुरुषः', तत्सं० समता० । सिद्धैः रचितः सिद्ध० 'तत्पुरुषः', तस्य सिद्ध० । उग्रं च तत् तत्त्वं च उग्र० 'कर्मधारयः', उग्र-तत्त्वमेव सारो यस्याः सा उग्र० 'बहुव्रीहिः' । तापस्य रमा ताप० 'तत्पुरुषः' समा चासौ तापरमा च सम० 'कर्मधारयः', समतापरमा च रणं च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्ते समतापरमारणे येन सः अति० 'बहुव्रीहिः', तस्य अति० ॥

८८—न समाः असमाः 'नञ्-तत्पुरुषः', असमाश्च ता द्युतयश्च असम० 'कर्मधारयः', ताभिः असम० । तारा च विभावसुश्च तारा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्तौ ताराविभावसू येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । महान्तश्च अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', तोदश्च महारयश्च बन्धश्च तोद० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्यन्ते तोदमहारिवन्धाः यस्याः सा अतोद० 'बहुव्रीहिः' । अमरस्य वशा अमर० 'तत्पुरुषः' । ताराणां विभुः तारा० 'तत्पुरुषः', सार्वेषु ताराविभुः सार्व० 'तत्पुरुषः', नेमिश्चासौ सार्वताराविभुश्च नेमि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् नेमि० । दमेन हारी दम० 'तत्पुरुषः', दमहारी बन्धो यस्याः सा दम० 'बहुव्रीहिः' ॥

८९—श्रिया युक्तः पार्श्वः श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, यक्षाणां पतिः यक्ष० 'तत्पुरुषः', श्रीपार्श्वश्चासौ यक्षपतिश्च श्रीपार्श्व० 'कर्मधारयः', तेन श्रीपार्श्व० । परिसेव्यमानं पार्श्वं यस्य स परि० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् परि० । अमिता चासौ रसा च अमित० 'कर्मधारयः', भव एव अमितरसा भवा० 'कर्मधारयः', भवामितरसायाः दरं भवा० 'तत्पुरुषः', लाङ्ग-

लस्येव आभा यस्य स लाङ्गलाभः 'बहुव्रीहिः', भवामितरसादरे लाङ्गलाभः भवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् भवा० । रागयुक्तं मनो यस्य स राग० 'बहुव्रीहिः' । दरं लुनातीति दरलं 'उपपद'समासः, दरलं च तद् अङ्गं च दर० 'कर्मधारयः', दरलाङ्गस्य लाभो यस्य स दर० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् दर० ॥

९०—वरं च तद् इन्द्रनीलं च वरे० 'कर्मधारयः', श्यामा च सुधाकरश्च सुवर्णं च वरेन्द्रनीलं च राजीवं च श्यामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीववद् राजिततरं श्यामा० 'कर्मधारयः' श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजिततरं च तद् अङ्गं च श्यामा० 'कर्मधारयः', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीवराजिततराङ्गं धरतीति श्यामा० 'उपपद'समासः । अतिशायिनी धीः अति० 'प्रादि'समासः, तां श्रे० । जिनेषु कुञ्जराः जिन० 'तत्पुरुषः', तेषां जिन० । अतिशयेन धीरा अति० 'प्रादि'समासः, धरवद् अतिधीरा धरा० 'मध्यमपदलोपी' समासः ॥

९१—जिनस्य वाग् जिन० 'तत्पुरुषः' । गहनाश्च ते अर्थाश्च गहना० 'कर्मधारयः', गहनार्थानां सार्थाः गहना० 'तत्पुरुषः', तैः गहना० । तमो हन्तीति तमोहा 'उपपद'समासः, तां तमो० । दूरे स्थिता दूर० 'तत्पुरुषः', तां दूर० । स्मृतेः पथः स्मृति० 'तत्पुरुषः', तं स्मृति० । मुक्तिरेव पुरी मुक्ति० 'कर्मधारयः', तस्याः मुक्ति० । समश्चासौ यातश्च सम० 'कर्मधारयः', समयातो मोहो यस्याः सा सम० 'बहुव्रीहिः', तां सम० ॥

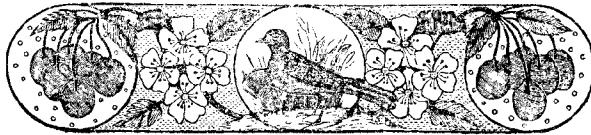
९२—पादौ एव पद्मौ पाद० 'कर्मधारयः', पार्श्वस्य पादपद्मौ पार्श्व० 'तत्पुरुषः', तौ पार्श्व० । अतिशायि ईहितं अती० 'प्रादि'समासः, अतीहितं एव रसाजः अती० 'कर्मधारयः', वनस्य उपमानं यस्याः सा वनो० 'बहुव्रीहिः', अतीहितरसाजे वनोपमाना अती० 'तत्पुरुषः' । अपगतो मानो यस्याः सा अप० 'बहुव्रीहिः' ॥

९३—सिद्धार्थस्य वंशः सिद्धार्थ० 'तत्पुरुषः', सिद्धार्थवंशस्य भवनं सिद्धार्थ० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सिद्धार्थ० । सुराणां आली सुरा० 'तत्पुरुषः' । तमो हन्तीति तमो० 'उपपद'समासः, तं तमो० । न विद्यते करो यस्य सः अकरः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अकर ! । आनता अरयो यस्य स आन० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० आन० । सुमेरुवद् धीरः सुमेरु० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तं सुमेरु० । हृदः याताः हृद्याताः 'तत्पुरुषः', मोहश्च मकरध्वजश्च मानश्च मोह० 'इतरेतरद्वन्द्वः', हृद्याताः मोहमकरध्वजमाना यस्य स हृद्यात० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० हृद्यात० ॥

९४—पाद एव पत्रं पाद० 'कर्मधारयः', यस्य पादपत्रं यत्पाद० 'तत्पुरुषः' । भव एव अब्धिः भवा० 'कर्मधारयः', तस्मिन् भवा० । शमस्य धरी शम० 'तत्पुरुषः' । कामस्य चक्रं काम० 'तत्पुरुषः', कृतं कामचक्रं यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनस्य इयं जैना, जैना चासौ राजी च जैन० 'कर्मधारयः', तत्सं० जैन० । मञ्जुवश्च ते शिवाश्च मञ्जु० 'कर्मधारयः', मञ्जुशिवाश्च ते द्रुमाश्च मञ्जु० 'कर्मधारयः', तेषां मञ्जु० । कामस्य चक्रं काम० 'तत्पुरुषः', अधरीकृतं कामचक्रं यया सा अधरी० 'बहुव्रीहिः' ॥

९५—न रामा अरामा 'नञ्त्तत्पुरुषः', न रमा अरमा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अरामा चासौ अरमा च अरामा० 'कर्मधारयः', अपास्ता अरामारमा यया सा अपास्ता० । अमर्त्या चासौ मणी च अमर्त्य० 'कर्मधारयः' । अतिशयेन मता अति० 'प्रादि'समासः, अतिधियं रातीति अति० 'उपपद'समासः । श्रेयसः श्रीः श्रेयःश्रीः 'तत्पुरुषः', तां अति० । न रीणा अरीणा 'नञ्त्तत्पुरुषः', तां अरीणाम् ॥

९६—सम्यग् दृग् येषां ते सम्य० 'बहुव्रीहिः' तेषां सम्य० । सुखस्य करी सुख० 'तत्पुरुषः' । मदेन मत्ता मद० 'तत्पुरुषः', मदमत्ता चासौ नीलकण्ठी च मद० 'कर्मधारयः', मदमत्तनीलकण्ठीवद् रवो यस्याः सा मद० 'बहुव्रीहिः' । ततं च तत् नोदितं च तत० 'कर्मधारयः', अक्षमया सहितं साक्षमं 'बहुव्रीहिः', साक्षमं च तद् आलं च साक्षमालं 'कर्मधारयः', ततनोदितं साक्षमालं यया सा तत० 'बहुव्रीहिः' । कण्ठीरवे आसिता कण्ठी० 'तत्पुरुषः', कण्ठीरवासिता तनुर्यस्याः सा कण्ठी० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० कण्ठी० । न दिता अदिता 'नञ्त्तत्पुरुषः', अदिता सा यस्याः सा अदितसा 'बहुव्रीहिः' । क्षमां लातीति क्षमाला 'उपपद'समासः ॥

क-परिशिष्टम् ।
 श्रीसोमतिलकसूरीश्वरकृता
 ॥ साधारणजिनस्तुतिः ॥
 (सावचूरिः)

तावत् मूलनायकस्तुतिः—

श्रीतीर्थराजः पदपद्मसेवा-हेवाकिदेवासुरकिन्नरेशः ।

गम्भीरगीस्तारतरा वरेण्य-प्रभावदाता ददतां शिवं वः ॥ १ ॥

—उपजातिः

अवचूरिः

‘श्रीतीर्थराजः’ श्रिया-चतुर्विंशतिशयरूपया उपलक्षितः, तीर्थस्य-चतुर्वर्णश्रीश्रमणसङ्घादि-
 रूपस्य राजा-स्वामी, श्रिया-ज्ञानादिरत्नत्रयरूपया उपलक्षितस्य वा तीर्थस्य राजा (श्री)तीर्थराजः ।
 अत्र ‘राजन्सखेः’ (सिद्धहेम० अ० ७, पा० ३, सू० १०६) इति अदसमासान्तः, अन्त्यस्वरादिलोपे
 च सिद्धिः । किम्भूतः स इत्याह-पदपद्मानि अर्थात् भगवत एव पदकमलानि तेषां या सेवा-परिचर्या
 तस्याः हेवाकः-तच्छीलत्वात् स्वभावो येषां ते पदपद्मसेवाहेवाकिनः, देवासुरकिन्नरेशः-ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्-
 लोकनिवासिजनाधिपाः, उपलक्षणत्वात् ज्योतिष्कशेषभवनपतिव्यन्तरस्वचरप्रभवोऽपि गृह्यन्ते, ततः
 पदपद्मसेवाहेवाकिनो देवासुरकिन्नरेशा यस्य स तथा । पुनः किम्भूतः ? गाम्भीर्यादिगुणयुतत्वात्
 अनुत्ताना गीर्थस्य स तथा । तारं-(उत्कृष्टं) अपरिमितत्वात् तरो-बलं वीर्यं वा यस्य स तथा ।
 वरेण्याः-प्रशस्यतमाः ये प्रभावाः-माहात्म्याद्यतिशयास्तान्, यद्वा वरेण्यः प्रकृष्टो यो भावः-भावनान्मक-
 श्रित्ताभिप्रायो विभूतिरूपो वा तं ददातीत्येवंशीलस्तथा । अत एव उक्तमनेकार्थं (श्लो० ५३८-५३९)—

“भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्मसत्तात्मक्रियालीलाविभूतिषु ”

इति ॥ अत्र शीलार्थे तृन्, ईदृग्विशेषणविशिष्टः सन् तीर्थराजः किं कुरुतामित्याह-शिवं-सुखं कल्याणं
 मोक्षं च तन्निबन्धनसन्मार्गोपदेशनाद् वः-युष्माकं (ददताम्) । इह कथं ददतां इत्येकवचनम् ? उच्यते-
 ‘ददि दाने’ (सिद्ध० धातुपाठे) इति धातोः आत्मनेपदत्वात् पञ्चमी शिवि च सिद्धम्, तृतीयस्तुताव-
 प्येवमेवेति ॥ १ ॥ एषा मूलनायकापेक्षयोक्ता ॥

अन्वयः

पद-पद्म-सेवा-हेवाकिन-देव-असुर-किन्नर-ईशः गम्भीर-गीः तार-तराः वरेण्य-प्रभाव-
 दाता श्री-तीर्थ-राजः वः शिवं ददताम् ।

શબ્દાર્થ

શ્રી=લક્ષ્મી.
 તીર્થ=ચતુર્વિધ સંઘ.
 રાજન્=રાજા, સ્વામી.
 શ્રીતીર્થરાજ:=લક્ષ્મીયુક્ત તીર્થરાજ.
 પદ્મ=ચરણ, પગ.
 પદ્મ=કમળ.
 સેવા=સેવા, ભક્તિ.
 હેવાકિન્=આતુર.
 દેવ=દેવ, સુર.
 અસુર=અસુર.
 કિન્નર=કિન્નર.
 દર્શન=સ્વામી.
 પદ્મપદ્મસેવાહેવાકિદેવાસુરકિન્નરેશ:=જેના ચર-
 ણ-કમળની સેવા કરવાને આતુર છે સુર,
 અસુર અને કિન્નરના સ્વામીઓ એવા.

ગમ્भीર=ગંભીર.
 ગિર=વાણી.
 ગમ્भीરગી:=ગંભીર છે વાણી જેની એવા.
 તાર=ઉત્તમ.
 તરસ્=બળ.
 તારતરા:=ઉત્તમ છે બળ જેનું એવા.
 વરેણ્ય=પ્રશંસા કરવા લાયક.
 પ્રભાવ=(૧) પ્રભાવ, મહિમા; (૨) પ્રકૃષ્ટ ભાવ.
 દાતૃ=આપનાર.
 વરેણ્યપ્રભાવદાતા=પ્રશંસા કરવા લાયક પ્રભા-
 વના દાતા.
 દ્વદતાં (ધાં દ્વ)=આપો.
 શિવં (મૂં શિવ)=મોક્ષને.
 વઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમને.

પદ્યાર્થ

મૂળ નાયકની સ્તુતિ—

“ જેના ચરણ-કમળની સેવા કરવાને ^૧સુર, ^૨અસુર અને ^૩કિન્નરના સ્વામીઓ આતુર છે એવા, વળી ગંભીર વાણીવાળા તેમજ અતિશય બળવાળા તેમજ વળી પ્રશંસા-પાત્ર પ્રભાવ [અથવા પ્રકૃષ્ટ ચિત્તાના અભિપ્રાય]ને આપનારા એવા તથા (^૪યોત્રીસ અતિશયરૂપી અથવા જ્ઞાન, દર્શન અને આરિતરૂપી) લક્ષ્મી વડે યુક્ત એવા તીર્થરાજ (હે ભયો!) તમને મોક્ષ આપો. ”-૧

* * * * *

અથ સર્વતીર્થકૂરાનાશ્રિત્ય (પૂર્વમેવ પદ્યમ્) ।

અવચૂરિ:

શ્રીતીર્થરાજ:-શ્રીતીર્થાધિપતયઃ, અત્ર રાદ્શબ્દો વ્યજ્જનાન્તઃ, પ્રથમાન્તશ્ચ । અર્થસ્તુ પૂર્વવત્ કિન્તુ શબ્દાન્તરવચનાન્તરાભ્યાં શબ્દવચનયોરત્ર શ્લેષો દ્રઘ્ઘ્યઃ । કિંવિશિષ્ટાસ્તે ? ‘ પદ્મપદ્મસેવાહેવાકિદેવાસુરકિન્નરેશઃ ’ इह इद्शब्दो राद्शब्दवद् व्यज्जनान्तः प्रतीतः, ततः पद्मपद्मसेवाहेवाकिनो देवा-सुरकिन्नरेशा येषां ते तथा इतीह बहुव्रीहिविधेयः । तथा गम्भीरा गीर्षेषां ते तथा । समस्तत्रियुवनाद्भु-त्तनिष्प्रतिमरूपयुक्तत्वाद् अतिशेयन ताराः तारतरा-मनोज्ञा इत्यर्थः, ततो गम्भीरगिरश्च ते तारतराश्चेति कर्मधारयः, यद्वा गम्भीरशब्दोऽत्र हृदयङ्गमनाऽतिस्निग्धमधुरत्वादिचनगुणसङ्ग्राही ततो गम्भीरगिरा तारतरा गम्भीरगीस्तारतराः । तथा वरेण्याः-प्रशस्यतमाः प्रभा-भास्वद्देहद्युतिस्तथा तस्यां वा अव-दाताः-(विगतमलकलङ्काः), न तु धवलदेहदीधितयः, तेषां पञ्चवर्णत्वात् । तथा चोक्तम्-“प्रियङ्गुस्फटिक-स्वर्णं” । इह ‘डुदांग्क् दाने’ (सिद्धं धातुपाठे) इति उभयपदत्वात् पञ्चम्यां अन्तां द्वित्वे सिद्धम्॥१॥

૧-૨-૩ સુર ઊર્ધ્વ-લોકમાં, અસુર અધોલોકમાં અને કિન્નર મર્ત્ય-લોકમાં વસે છે.

૪ યોત્રીસ અતિશયોની માહિતી માટે જુઓ અભિધાન-ચિન્તામણિના પ્રથમ કાણ્ડના ૫૭-૬૪ શ્લોકો.

अन्वयः

पद० गम्भीर-गिर्-तारतराः वरेण्य-प्रभा-अवदाताः श्री-तीर्थ-राजः वः शिवं ददताम् ।

शुद्धार्थः

राज्=राज्.

श्रीतीर्थराजः=वक्ष्मीथी युक्त तीर्थकरो.

ईश्वर=स्वामी.

पदपद्म०=जेमना यरलु-कमणी....

तार=मनोहर.

गम्भीरगीस्तारतराः=(१) गंभीर छे वाष्णी

जेमनी जेवा तथा अत्यंत मनोहर; (२)
गंभीर वाष्णी वडे अतिशय मनोहर.

प्रभा=तेज.

अवदात=निर्भण.

वरेण्यप्रभावदाताः=प्रशंसा-पात्र प्रभा वडे
निर्भण.

ददतां (दा० दा)=आपो.

पदार्थः

सर्व तीर्थकरोनी स्तुति—

“ जेमना यरलु-कमणी आतुर छे जेवा, वणी गंभीर वाष्णीवाणा तेमज
मनोहर [अथवा गंभीर वाष्णीजे करीने मनोहर] तथा वणी प्रशंसा-पात्र प्रभा वडे
निर्भण जेवा श्रीतीर्थकरो तमने सिद्धि सभर्पो. ”—२

* * * * *

(श्रुतज्ञानस्तुतिः प्रथमपद्यात्मिका)—

अवचूरिः

श्रीतीर्थराजः-श्रीतीर्थाधिनाथस्य-पादारविन्दनिरन्तरपरिचर्याचतुरसुराद्यधीश्वरस्य, अत्र उभय-
त्रापि प्रथमास्थाने षष्ठीदानाद् विभक्तिश्लेषः । एकवचनं तु विवक्षितैकजिनापेक्षं समानगुणत्वात् जात्य-
पेक्षं वा, एवंभूतस्य तीर्थनाथस्य सम्बन्धिनी गम्भीरा चाऽसौ गीश्वेति विशेष्यभूता ददतां शिवं वः इति
सम्बन्धः । गम्भीरत्वं च त्रिपदीरूपयाऽपि समस्तत्रिभुवनवर्तियथावस्थितधर्मास्तिकायाद्विद्रव्यषट्क-
प्ररूपणापरत्वात् तारतरा-उदात्तगुणयोगादाद्योजनविस्तारित्वाच्च अतिशयेन तारतरा । यद्वा स्वस्वभाषा-
त्वेन परिणामित्वात् हृदयसंशयच्छेदाच्च अतिमनोज्ञा । ननु जिनवचनस्य द्वादशाङ्गीरूपस्य पूर्वोक्तगुणा-
भावात् असम्भवि विशेषणमिदम्, नैवम्, यतो द्वादशाङ्गी हि त्रिपदीप्रपञ्चरूपैव, सा च भगवतां धर्म-
देशनारूपा, अथवा अद्भुतप्रभावत्वात् मनोज्ञतरा, तथा वरेण्यप्रभया-विशिष्टविभया अवदाता-शुभ्रा ।
इह लिङ्गश्लेषः, शब्दार्थश्लेषावपि विचार्यौ ॥ ३ ॥

अन्वयः

पद० श्री-तीर्थ-राजः तारतरा वरेण्य-प्रभा-अवदाता गम्भीरगीः वः शिवं ददताम् ।

शुद्धार्थः

श्रीतीर्थराजः=श्रीतीर्थराजनी.

गम्भीरगीः=गंभीर वाष्णी.

तारतरा=अत्यंत मनोहर.

अवदात=शुद्ध.

वरेण्यप्रभावदाता=प्रशंसा-पात्र विशिष्ट प्रभा
वडे शुद्ध.

पदार्थ

श्रुतज्ञाननी स्तुति—

“जेना अरणु-कभणनी जेवा श्रीतीर्थराजनी अतिशय मनोहर तेमज प्रशंसापात्र विशिष्ट विद्या वडे शुद्ध जेवी गंभीर वाणी तमने भोक्ष अपो.”—३

* * * * *

वैयावृत्यसुरस्तुति: (अत्र आद्यचरणद्वयं पूर्ववत्, तृतीयतुरीये तु यथा)—

गम्भीरगीस्तारतरा वरेण्य—प्रभावदाता ददतां शिवं वः ॥ ४ ॥

अवचूरि:

श्रीतीर्थनाथस्य पदपद्मसेवाहेवाकिनश्च देवासुरकिन्नरेशाश्च ददतां शिवं वः इति सम्बन्धः । इहापि शिवशब्देन मोक्षव्याख्यानं न अनुपपन्नम् । यतः सम्यग्दृष्टिसुरा हि व्यामूढानां मोक्षप्राप्तिहेतुं सर्वज्ञोप-
हृतत्वप्रकाशनेन मोक्षं प्रयच्छन्त्येव “सम्मद्विही देवा, विंतु समाहिं च बोहिं च” (वंदित्तुसंज्ञके सूत्रे
गाथाङ्कः ४७) इति वचनात्, “भवविरहवरं देहि मे देवि । सारं” (संसारदावानलस्तुतौ श्लो० ४) इत्यादि
वचनात्, भेतार्यादिचरित्रेषु तथा श्रूयमाणत्वात् चेत्यलं विस्तरेण । तथा गम्भीरगिरः—अतुच्छवचनाः,
इदं भाषुर्यादिगुणवर्षाचो वा इदं विशेषणं स्वरे सामुद्रिकवचनात् अप्रतिहतशासनम् । तारतरा-
स्वस्वसामानिकादिवृन्दारकेभ्यः सातिशयदेहद्युतिकत्वाद् अतिप्रदीप्तयः । तथा अवरेण्या—अनिष्टा अप्र-
कृष्टाश्च भावाः—क्षुद्रव्यन्तरादिसमुत्पादितग्रहमारिप्रभृत्युपसर्गवर्गरूपाः तेषां दानं ‘दांबूक् लवने’ (सिद्ध०
धातुपाठे) इति वचनात् ततः के सति दानम् । ततः पदत्रयकर्मधारयः । अत्र प्रकृतिप्रत्ययाद्विश्लेषः । इह
च श्रीतीर्थराजः पदपद्मसेवाहेवाकित्वात् सम्यग्दृष्टित्वम्, गम्भीरगिस्ताद् अप्रतिहतशासनम्,
तारतरत्वात् स्वस्वनिकायेषु वैशिष्ट्यम्, अवरेण्यप्रभावदातृत्वाद् धार्मिकाणां विघ्नसङ्घातविघातत्वादिकं
च देवासुरकिन्नरेश्वराणां प्रकाशितम् । इति चतुर्थस्तुत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इतिश्रीसोमतिलकसूरीश्वरकृतसकलजिनसाधारणस्तुत्यर्थः समाप्तः ॥

लिखितः पं. हंसविमलगणिना श्रीनवीनश्रीनवीननगरे ॥

अन्वयः

श्री—तीर्थ—राजः पद० गम्भीर—गिर—तारतर—अ—वरेण्य—प्रभाव—दाताः (सन्तः) वः शिवं ददताम् ।

शुद्धार्थ

पदपद्म०=अरणु-कभणनी....किन्नरना स्वाभीओ.

तार=तेजस्वी.

अवरेण्य=अनिष्ट.

दो=कापधुं.

गम्भीरगीस्तारतरावरेण्यप्रभावदाता=गंभीर छे
वाणी जेमनी जेवा तथा अतिशय
तेजस्वी तेमज अनिष्ट प्रभावनो नाश
करनाश जेवा.

पदार्थ

शासनानुरागी सुरनी स्तुति—

“श्रीतीर्थराजना अरणु-कभणनी सेवा करवाना स्वभाववाणा जेवा सुर, असुर अने
किन्नरना स्वाभीओ छे जेओ गंभीर वाणीवाणा, अतिशय तेजस्वी तेमज (दुष्ट व्यन्तरादि
कृत उपसर्गइप) अनिष्ट प्रभावनो नाश करवावाणा छे तेओ तमने भोक्ष आपो.”—४

* * * * *

श्री गौतम आदि गणधरो.

स्व-परिशिष्टम् ।

श्रीरविसागरमुनीशसूत्रिता
द्रुतविलम्बितच्छन्दोबद्धा

॥ श्रीगौतमस्तुतिः ॥

(मुनिराजश्रीचतुरविजयकृताऽवचूरिसमलङ्कृता)

श्रीगौतमस्वामिने विज्ञप्तिः—

यैर्दगमत् परशैलभृगौ तमस्तदपि यद् भवता भुवि गौतम ! ।

ननु 'निरस्तमंतेस्तव' सेवकं प्रति भवाम्बुधितः पर्व सेवकम् ॥ १ ॥

अवचूरिः

यद् इत्यादि । यद्-यस्मात् कारणात्, यत् तमः-अन्धकारं पापं वा "तमो राहौ गुणे पापे ध्वान्ते" (श्लो० ५८५) इति हेम्यनेकार्थवचनात् । ' परशैलभृगौ ' परः-प्रकृष्टः यः शैलो-मेरुपर्वतः, तस्य भृगुः-शिखराग्रं "भृगुः सानौ जमदग्निप्रपातयोः । शुक्रे रुद्रे च" (श्लो० ५५) इत्यनेकार्थः तस्मिन् अगमत्-प्रययौ तदपि हे गौतम !-हे इन्द्रभूते ! भुवि-पृथिव्याम् । ननु-निश्चयेन भवता निरस्तं-परिक्षिप्तम्, ध्वस्तमित्यर्थः । अतः-अस्माद् हेतोः तव सेवां करोतीति सेवकस्तम्, सेवकं-भृत्यं प्रति भवाम्बुधितः-संसारसमुद्रात् पव-रक्ष ।

अन्वयः

(हे) गौतम ! यद् यद् तमः पर-शैल-भृगौ अगमत् तद् अपि भवता ननु भुवि निरस्तम्, अतः तवः सेवकं सेवकं प्रति भवः-अम्बुधितः पव ।

श्लोकार्थ

यद् (मू० यद्)=ये.

अगमत् (धा० गम्)=गथुं.

पर=उत्तम.

शैल=पर्वत, गिरि.

भृगु=शिखर.

परशैलभृगौ=उत्तम पर्वतना शिखर उपर.

तमः (तमस्)=(१) अंधकार; (२) पाप.

तद् (मू० तद्)=ते.

अपि=पण्यु.
 यद्=जे भाटे.
 भवता (मू० भवत्)=आपथी.
 भुवि (मू० भू)=पृथ्वी उपर.
 गौतम ! (मू० गौतम)=हे गौतम !
 ननु=अरेअर.
 निरस्तं (मू० निरस्त)=ह्वर करेव, नाश करेव.
 अतः=अथी करीने.

तव (मू० युष्मद्)=तारी.
 सेवकं (मू० सेवक)=सेवा करनाराने.
 प्रति=ने.
 भव=संसार.
 अम्बुधि=समुद्र.
 भवाम्बुधितः=संसार-समुद्रभांथी.
 पव (धा० पव्)=तुं रक्षणु कर (?)
 सेवकं (मू० सेवक)=सेवकने, दासने.

पदार्थ

श्रीगौतमस्वाभीने विनति—

“ हे गौतम (प्रभु) ! जे (अज्ञानइपी) अंधकार (भेइ नामना) उत्तम पर्वतना शिपर उपर गथो हुतो तेनो पण्यु व्यापे अरेअर पृथ्वी उपर अथी करीने नाश कर्यो तेथी करीने तभारी सेवा करनारा दासने तमे संसार-समुद्रभांथी अयावो. ”—१

* * * * *

सकलजिनबहुमानसूचनम्—

तनुविभास्तविकर्त्तनमण्डलं कृतकृपं चक्रिवर्जिनमण्डलम् ।
 हृदि वहे व्रतिमानसभासुरं प्रणतनव्यकदिव्यसभासुरम् ॥ २ ॥

अवचूरिः

तनु० इत्यादि । तनोः-शरीरस्य विभया-कान्त्या अस्तं-पराभूतं विकर्त्तनमण्डलम्—रविविम्बं येन स तम्, चक्रिवत्-सार्वभौमचूष इव कृतकृपं, व्रतिनां-संयमिनां मानसे-चेतसि भासुरं-दीप्तिमत् । नव्या-नूतना दिव्या-देवसम्बन्धिनी मनोहरा वा सभा-संसद् येषां ते नव्यकदिव्यसभाश्च ते सुराश्च नव्यकदिव्यसभासुराः, प्रणता नव्यकदिव्यसभासुराः यत् तत् प्रणतनव्यकदिव्यसभासुरम्, तत् प्रणत-नव्य० । जिनमण्डलं-अर्हत्समूहं हृदि-चेतसि वहे-धारयामि ॥ २ ॥

अन्वयः

तनु-विभा-अस्त-विकर्त्तन-मण्डलं चक्रि-वत् कृत-कृपं व्रतिन्-मानस-भासुरं प्रणत-नव्यक-दिव्य-सभा-सुरं जिन-मण्डलं हृदि वहे ।

१ आ गौतमस्वाभीना लवननी स्थूल इपरेभा भाटे णुओ श्रीलज्जाभर-स्तोत्रनी पाइपूतिइप इअयसंअहुनो प्रथम विभाग (पृ० २२-२५).

શબ્દાર્થ

તનુ=શરીર, દેહ.
 વિમા=કાન્તિ, પ્રભા.
 અસ્ત (ધા૦ અસ)=દૂર કરેલ.
 વિકર્ત્તન=સૂર્ય.
 મણ્ડલ=મણ્ડળ, ઊંચ.
 તનુવિમાસસ્તવિકર્ત્તનમણ્ડલં=દેહની કાન્તિ વડે
 પરાસ્ત કર્યું છે સૂર્યના મણ્ડળને જેણે
 એવાને.
 કૃત (ધા૦ કૃ)=કરેલ.
 કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.
 કૃતકૃપં=કરી છે કૃપા જેણે એવાને.
 ચક્રિન્=ચક્રવર્તી.
 ચક્રિવત્=ચક્રવર્તીની માફક.
 જિન=તીર્થંકર.
 મણ્ડલ=સમૂહ.
 જિનમણ્ડલં=તીર્થંકરોના સમૂહને.

હૃદિ (મૂ૦ હૃદ્)=હૃદયમાં, અંતઃકરણમાં.
 વહે (ધા૦ વહ)=હું વહન કરું છું.
 વ્રતિન્=વ્રતી, સંયમી.
 માનસ=મન, ચિત્ત.
 માસુર=દીપતું.
 વ્રતિમાનસમાસુરં=સંયમીઓના ચિત્તને વિષે
 દીપતા.
 પ્રણત (ધા૦ નમ)=પ્રણામ કરેલ, વન્દન કરેલ.
 નવ્ય=નવીન.
 દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય, સ્વર્ગ સંબંધી.
 સભા=સભા.
 સુર=દેવ.
 પ્રણતનવ્યકદિવ્યસમાસુરં=પ્રણામ કર્યો છે નવી
 તેમજ દિવ્ય સભાવાળા સુરોએ જેને
 એવાને.

પદ્યાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનું બહુમાન—

“ પોતાના દેહની ઘુતિ વડે જેણે સૂર્યના મણ્ડળને પરાસ્ત કર્યું છે એવા, વળી ચક્ર-
 વર્તી માફક કૃપાળુ, તથા સંયમીઓના મનને વિષે દીપતા તેમજ જેને નવીન તેમજ દિવ્ય
 સભાવાળા સુરોએ નમન કર્યું છે એવા તીર્થંકરોના સમૂહને હૃદયમાં વહન કરું છું. ”—૨

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ સ્તવનમ્—

સ્ફુરિતવિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીભ્રમિતમઙ્ગિવિમૈર્કસરસ્વતી ।

મંગવતો મધુરાઽઽશું શુભેતૈરાંઽહસિ રિપુપ્રતિમા શુશુભેતરામ્ ॥ ૩ ॥

અવચૂરિઃ

સ્ફુરિત૦ इत्यादि। स्फुरिताः--शोभमानाः विभ्रमाः स्फुरितविभ्रमाः तैः शुभ्रा-अवदाता सरस्वती-तर-
 क्किणी तस्या भ्रमिता-इतस्ततश्चन्त्यः मङ्गल्यः-तरङ्गाः ताभिः सदृक्षां विभा-कान्तिर्यस्याः सा स्फुरित-
 विभ्रमशुभ्रसरस्वतीभ्रमितीमङ्गिभिः, अतिशयेन निर्मला विविधमङ्गवती चेत्यर्थः, भगवतः-तीर्थकृतः
 ‘एकसरस्वती’ एका-अद्वितीया सरस्वती-वाणी शुशुभेतरां-अतिशयेनाऽशोभत-व्यराजत इति

सम्बन्धः । कथंभूता एक० ? इतरांहसि-अन्यजनानां पातके आशु-शीघ्रं रिपुप्रतिमा-शत्रुतुल्या, तन्नाशनशीलत्वात् । पुनः कथंभूता ? मधुरा-प्रिया रसवती वा “मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रसवत्यपि (श्लो० ११८८) इति हेम्यनेकार्थवचनात् । शुभा-शोभना निष्कलङ्का, अविसंवादित्वात् ॥ ३ ॥

अन्वयः

मधुरा शुभा इतर-अंहसि आशु रिपु-प्रतिमा स्फुरित-विभ्रम-शुभ्र-सरस्वती-भ्रमित-भङ्गि-विभा भगवतः एक-सरस्वती शुशुभेतराम् ।

शब्दार्थ

स्फुरित(धा० स्फुर)=शोभतो.

विभ्रम=विभ्रम.

शुभ्र=निर्भण.

सरस्वती=नदी.

भ्रमित (धा० भ्रम्)=भ्रमता.

भङ्गि=तरंग, मोक्षं.

विभा=कान्ति, तेज.

स्फुरितविभ्रमशुभ्रसरस्वतीभ्रमितभङ्गिविभा=

शोभता विभ्रम वडे शुभ्र नदीना आभथी

तेम अथडाता तरंगोना जेवी कान्ति छे

जेनी जेवी.

एक=अद्वितीय.

सरस्वती=वाणी.

एकसरस्वती=अद्वितीय वाणी.

भगवतः (मू० भगवत्)=प्रभुनी.

मधुरा (मू० मधुर)=मधुर.

आशु=जलदी.

शुभा (मू० शुभ)=उज्ज्वल.

इतर=अन्य.

अंहस्र=पाप.

इतराहंसि=अन्यना पापने विषे.

रिपु=शत्रु.

प्रतिमा=सरभापछु

रिपुप्रतिमा=शत्रुनी प्रतिमा.

शुशुभेतरां (धा० शुभ)=अत्यंत शोभी रही.

पदार्थ

जिन-वाणीनी प्रशंसा—

“मधुर, उज्ज्वल, अन्यनां पापने (नष्ट करवाभां) सत्वर शत्रुसमान तेमज शोभायमान विभ्रम वडे शुभ्र जेवी नदीना आभथी तेम अथडाता तरंगोनी जेम शोभती जेवी प्रभुनी अद्वितीय वाणी अत्यंत शोभी रही.”—३

* * * * *

श्रुतदेवतायै प्रार्थना—

कंठिनविम्वशतात् श्रुतदेवते ! जिनपभक्तिमतः श्रुतदेवते तै ।

विशदशासनगं वरमानवं प्रतिदिनं मदिनं न रमानवम् ॥ ४ ॥

निर्वाणकलिकायाम्—

“श्रुतदेवतां शुक्लवर्णां हंसवाहनां चतुर्भुजां वरदकमलान्वित-
दक्षिणकरां पुस्तकाक्षमालान्वितवामकरां चेति ।”

अवचूरिः

कठिन० इत्यादि । हे श्रुतदेवते !- ज्ञानाधिष्ठात्रि ! देवि ! । हे श्रुतदे !- ज्ञानदायिनि ! । कस्य ? जिनपभक्तिमतः-तीर्थकृतपरिचर्याकारिणः । ते-तव विशदशासनगं-सदादेशवर्त्तिनं आज्ञाकारिणमित्यर्थः प्रतिदिनम्-अनुवासरं, मदः-अहङ्कारोऽस्यास्तीति मदी तं मदिनम्, न मदिनं- निरभिमानम्, रमया-लक्ष्म्या नवं- भासुरं वरमानवं-भव्यजनम् 'कठिनविघ्नशतात्' विघ्नानां-प्रत्यूहानां शतं विघ्नशतम्, कठिनं-दुःसहं विघ्नशतं कठिनविघ्नशतं तस्मात् कठि० अव-रक्ष, त्रायस्व इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अन्वयः

(हे) श्रुत-देवते ! जिन-प-भक्तिमतः श्रुत-दे ! ते प्रति-दिनं विशद-शासन-गं मदिनं न रमा-नवं वर-मानवं कठिन-विघ्न-शतात् अव ।

शुद्धार्थ

कठिन=कठिन, सञ्जत.

विघ्न=विघ्न, संकट.

शत=सो.

कठिनविघ्नशतात्=सैंकटो सञ्जत संकटोभांथी.

श्रुतदेवते ! (मू० श्रुतदेवता)=डे श्रुतनी अधि-
धायिका देवी !

जिनप=तीर्थकर.

भक्तिमत=लक्षितशाणी, लक्षत.

जिनपभक्तिमतः=तीर्थकरना लक्षतने.

श्रुत=श्रुत (ज्ञान).

दा=आपतुं.

श्रुतदे ! =श्रुतने आपनारी.

अव (घा० अच्)=तुं रक्षायु कर.

ते (मू० युष्मद्)=तारा.

विशद=निर्भण.

शासन=आज्ञा.

गम्=अपुं.

विशदशासनगं=निर्भण आज्ञाने पाभेद.

वर=उत्तम.

मानव=मानव, मनुष्य.

वरमानवं=उत्तम मानवने.

प्रतिदिनं=अहोनिश, दररोज.

मदिनं (मू० मदिन्)=अहङ्कारी, गर्विष्ठ.

न=नहि.

रमा=लक्ष्मी.

नव=नूतन, तद्भु.

रमानवं=लक्ष्मी वडे नूतन.

पदार्थ

श्रुत-देवताने प्रार्थना—

“हे श्रुतदेवता ! हे तीर्थकरना लक्षतने श्रुत (ज्ञान) देनारी (देवी) ! प्रतिदिन तारी निर्भण आज्ञाने पाणनारा, निरलिमानी अने अथी करीने लक्ष्मी वडे नूतन अवा उत्तम मानवने तुं सैंकटो सञ्जत संकटोभांथी अयाव.”—४

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ—

શ્રુત-દેવતાનાં વિવિધ સ્વરૂપો અન્યાન્ય ગ્રન્થોમાં નજરે પડે છે. તેમાં નિર્વાણ-કલિકામનીએ મુજબનો ઉલ્લેખ છે.

“તથા શ્રુતદેવતાં શુક્રવર્ણાં હંસવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદકમલાન્વિતદક્ષિણકરાં પુસ્ત્રકાક્ષમાલાન્વિતવામકરાં ચેતિ”

અર્થાત— શ્રુત-દેવતાનો શુદ્ધ વર્ણ છે અને હંસ એ એનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને કમળથી શોભે છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુસ્તક અને જપમાળાથી વિરાજે છે.

શ્રીશિલાભન-સ્તુતિ (પૃ ૦ ૨૫)માં તેમજ ‘કલ્લાણકુંઠ’ની સ્તુતિમાં તે શ્રુત-દેવતાનું આસન કમળ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીપાલ-રાસના ‘બાલાવબોધના પ્રારંભિક ભાગમાં શ્રુત-દેવતાના ચાર હાથ પૈકી એક હાથમાં વેણુનો ઉલ્લેખ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે, એ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“ પ્રકટપાણિતલે જપમાલિકા, કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।
ધવલહંસસમા શ્રુતવાહિની, હરતુ મે દુરિતં શુભિ ભારતી ॥ ”

૧ આ રહ્યું તે પદ્ય—

“કુંદિન્દુગોક્ષીરતુસારવન્ના, સરોજહત્થા કમલે નિસન્ના ।
વાણસિરી પુત્થયવગ્ગહત્થા, સુહાય સા અમ્હ સયા પસત્થા ” ॥

[કુન્દેન્દુગોક્ષીરતુષારવર્ણા સરોજહસ્તા કમલે નિષણ્ણા ।
વાગીશ્વરી પુસ્તકવર્ગ(વ્યગ્ર)હસ્તા સુખાય સા નઃ સદા પ્રશસ્તા ॥]

૨ આ બાલાવબોધ ઇ. સ. ૧૮૯૪ માં શ્રાવક ખીમજી ભીમસિંહ માણકે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

ग-परिशिष्टम् ।

श्रीजिनपद्ममुनिवर्यविरचितः

॥ श्रीपार्श्वनाथस्तवः ॥

(मुनिराज'कल्याणविजय'विरचितयाऽवचूयां समलङ्कृतः)

तमालनीलच्छविपिच्छलाङ्गः, सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ।
जीयाज्जिनेन्द्रप्रभु'पार्श्वनाथः', सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ॥ १ ॥

—उपजातिः

अवचूरिः

तमालेति । तमालस्तापिच्छापरपर्यायो वृक्षविशेषः तद्वन्नीलया-हरितया लुब्ध्या-द्युत्या पिच्छलं-सखेहमङ्ग-देहो यस्य सः । “ पिच्छलो विजिलेऽन्यवद् ” इति मेदिनिः (श्लो० ११५) । तथा सिद्धान्त-प्रतिपादिता मुद्रा सिद्धान्तमुद्रा, मैत्रीप्रमोदादिसूचिका आगमोक्ता जिनमुद्रा इति यावत्, तथा सहितः; अथवा सिद्धानां-योगसिद्धिभाजां महायोगिनाम् अन्तमुद्रया-समाध्यवस्थानलक्षणया अन्तिमाव-स्थया सहितः-अविनाकृत् । मनांसि-अन्तःकरणानि जानाति इति मनोज्ञः-प्राणिगणमनोभाववि-ह्वाभ्यकः । जीयात्-सर्वोत्कर्षेण वर्तिषीष्ट । जिनानां-सामान्यकेवलिनामिन्द्रो जिनेन्द्रः, प्रभुः-सामर्थ्य-वान्, जिनेन्द्रश्चासौ प्रभुश्चेति विशेषणसमासः, पार्श्वनाथः-एतदभिधानस्त्रयोविंशस्तीर्थकरः । जिनेन्द्र-प्रभुश्चासौ पार्श्वनाथश्चेति कर्मधारयः । सिद्धान्तस्य-जिनागमस्य मुद्रां-पिधानम् अस्यन्ति-क्षिपन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः-आगमरहस्योद्घाटकाः सूरयः, तेषां हितो-हितावहः । अथवा सिद्धान्तमुद्रायां-आभममर्यादायामासते-उपविशन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यद्वा सिद्धान्तमुद्राम् असन्ते-आवृते, वा सिद्धान्तमुद्रया असन्ति-दीप्यन्ते ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यद्वा सिद्धान्ते मुत्-प्रीतिर्येषां ते, राधाः-लक्ष्म्याः आसः-क्षेपो येषां ते द्वन्द्वे कृते सिद्धान्तमुद्रासा-मुनयः तेषां हितः सिद्धान्तमुद्रासहितः । मनोज्ञः-अभिरामः ॥ १ ॥

अन्वयः

तमाल-नील-छवि-पिच्छल-अङ्गः सिद्धान्त [सिद्ध-अन्त]-मुद्रा-सहितः मनस्-ज्ञः सिद्धान्त-मुद्रा-अस [आस]-हितः मनोज्ञः जिन-इन्द्र-प्रभु-पार्श्वनाथः जीयात् ।

११७६१

तमाल=तमाक्ष, ओकं नतनुं आ३.

नील=श्याम.

छवि=द्युति, प्रभा.

पिच्छल=क्षेपः।

अङ्ग=देह, शरीर.

तमालनीलच्छविपिच्छलाङ्गः=तमाक्षना नेवी

नीलं कांतिथी पिच्छलं छे देहं जेनो जेवा.

सिद्धान्त=सिद्धान्त, आगम.

સિદ્ધ=યોગ-સિદ્ધ, મહાયોગી.

અન્ત=અન્તિમ.

મુદ્રા=(૧) મુદ્રા; (૨) અવસ્થા.

સહિત=યુક્ત, સાથે.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસહિતः=(૧) સિદ્ધાન્તમાં (પ્રરૂપે-
લી) મુદ્રાથી યુક્ત; (૨) સિદ્ધની અંતિમ
અવસ્થાથી યુક્ત.

મનસ્=ચિત્ત.

જ્ઞ=જ્ઞાણનાર.

મનોજ્ઞઃ=ચિત્તને જ્ઞાણનાર.

જીયાત્ (ઘાં જિ)=જ્યવંતા વર્તો.

જિન=સામાન્ય કેવલી.

ઈન્દ્ર=સ્વામી.

પ્રમુ=સમર્થ.

પાર્શ્વનાથ=પાર્શ્વનાથ, ત્રેવીસમા તીર્થંકર.

જિનેન્દ્રપ્રમુપાર્શ્વનાથઃ=સામાન્યકેવલીના સ્વામી
તથા સમર્થ પાર્શ્વનાથ.

મુદ્રા=(૧) ઠાંકણ; (૨) મર્યાદા.

અસ્=કે'કવું.

અસ્=(૧) અહુણ કરવું; (૨) દીપવું.

આસ્=એસવું.

મુદ્=પ્રીતિ, હર્ષ.

રૈ=લક્ષ્મી.

આસ્=કે'કવું તે, ત્યાગ.

હિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસહિતઃ=(૧) આગમના રહસ્યને
ઉકેલનારાઓને હિતકારી; (૨) આગમની
મર્યાદાને વિષે રહેલાઓને કલ્યાણકારી;
(૩) આગમની મુદ્રાને અહુણ કરનારા-
ઓને હિતકારી; (૪) આગમની મુદ્રા
વડે દીપતાઓને કલ્યાણકારી; (૫) સિદ્ધા-
ન્તને વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના
ત્યાગી એવાઓને હિતકારી.

મનોજ્ઞઃ (મૂં મનોજ્ઞ)=મનોહર.

પદ્યાર્થ

“ તમાલ (વૃક્ષ)ના જેવી નીલ પ્રભા વડે વત્સલ શરીરવાળા તથા સિદ્ધાન્ત (માં સૂચ-
વેલી મૈત્રી, પ્રમોદાદિ) મુદ્રાથી (કે છેક જિન-મુદ્રા)થી યુક્ત [અથવા (યોગ-) સિદ્ધની
સમાધિ-અવસ્થારૂપ અંતિમ અવસ્થાથી યુક્ત], (પ્રાણીઓના) મન(ના ભાવો)ને જ્ઞાણનાર,
આગમના રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન કરનારા (સૂરિવરો)ને હિતકારી [અથવા આગમ(પ્રણીત)
મર્યાદામાં રહેનારા, આગમની મુદ્રાને અહુણ કરનારા, સિદ્ધાન્તની મુદ્રાથી દીપતા કે આગ-
મને વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના ત્યાગી એવા (યોગિજનો)ને કલ્યાણકારી], સામાન્ય
કેવલીઓના નાથ તથા સમર્થ એવા પાર્શ્વનાથ જ્યવંતા વર્તો. ”—૧

સ્પષ્ટાકરણ

અલંકાર-વિચાર—

આ પદ્ય તેમજ ત્યાર પછીનાં પાંચ પદ્યો પણ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત છઠ્ઠું પદ્ય
^૧સમપાદસમાનતારૂપ ચમકથી અલંકૃત છે. વળી અહીં આપેલું ૯૬ પદ્યનું મૂળ કાવ્ય પણ આ

૧ આને પાદાભ્યાસ ચમકના અભિન્ન સમપાદ તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. જુઓ શિશુપાલ-
વધ (સં ૧૯, ૨૧૦ ૫)ની શ્રીમદિત્તનાથકૃત ટીકા. આવા ચમકનાં ઉદાહરણો આ મહાકાવ્યના અનેક પ્રકારના
ચમક અને ચિત્રથી અલંકૃત ૧૯ માં સર્ગમાંનાં ૫, ૭, ૯, ૧૫, ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૫, ૩૧, ૩૮, ૪૨, ૪૮, ૫૦, ૫૨, ૫૪, ૫૬,
૬૪, ૭૪, ૭૬, ૮૦ અને ૮૨ પદ્યો પૂરાં પાડે છે.

યમકથી શોભે છે, એથી કરીને યમકનો લક્ષણ અને વિધાનની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય. આ સંબંધમાં દણ્ડીનું કથન એ છે કે—

“ અવ્યપેત-વ્યપેતાત્મા, વ્યાવૃત્તિર્વર્ણસંહતેઃ ।

યમકં તચ્ચ પાદાના—માદિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥ ૧ ॥

एक-द्वि-त्रि-चतुष्पादै—यमकानां विकल्पना ।

आदि-मध्या-ऽन्त-मध्या-ऽन्त—मध्या-ऽऽद्या-ऽऽद्या-ऽन्तसर्वतः ॥ २ ॥ ”

આ પરત્વે વાગલાટાલંકાર (પરિં ૪, ૨લો ૨૨)ની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ તરફ નજર કરતાં સમજાય છે કે ^૧લિન્ન અર્થવાળાં ચરણો કે તેના એક વિલાગરૂપ પદોની આવૃત્તિ તે ‘યમક’ છે. આ આવૃત્તિ સંયુત તેમજ અસંયુત એમ ઉભય પ્રકારની છે. વચમાં કોઈ અન્ય પદ ન આવ્યું હોય તો તે આવૃત્તિ સંયુત (એકાચેલી) કહેવાય છે; એથી વિપરીત તે અસંયુત છે. ચરણોની સંયુત આવૃત્તિના (પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણની સમાનતારૂપ) ^૨આદિપાદ યમક, (ણીજ અને ત્રીજની સદશતારૂપ) ^૩મધ્યપાદ યમક અને (ત્રીજ અને ચોથાની એકતારૂપ) ^૪અન્તપાદ યમક (પાદાન્ત યમક) એમ ત્રણ પ્રકારો છે. અસંયુત આવૃત્તિના ^૫આદિ-મધ્ય (પ્રથમ અને તૃતીયની સમાનતા), ^૬મધ્ય-અન્ત (ણીજ અને ચોથાની સમાનતા) અને ^૭આદિ-અન્ત (પ્રથમ અને ચતુર્થની સમાનતા) એમ ત્રણ પ્રકારો છે.

આ ઉપરથી જેટલી માહિતી મળે છે તે કરતાં વિશેષ હકીકત કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્ર-સૂરિકૃત કાવ્યાનુશાસનની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિ (પૃ ૨૧૦-૨૧૧) પૂરી પાડે છે. ત્યાં જે પાઠ્યમકના પંદર પ્રકારો સૂચવ્યા છે તેમાં ઉપર સૂચવેલ છએ પ્રકારોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, પરંતુ ણીજ નવ રહી જાય છે. આ નવ પ્રકારો જે કરતાં વધારે ચરણોની સમાનતાને આભારી છે. જેમકે ^૮પ્રથમનાં ત્રણે ચરણોની; પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થની; પ્રથમ, તૃતીય અને ચતુર્થની; અને ^૯દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થની સમાનતા; ^{૧૦}પ્રથમ અને દ્વિતીયની તથા તૃતીય અને ચતુર્થની; ^{૧૧}પ્રથમ અને તૃતીયની અને ણીજનાં બેની; ^{૧૨}પ્રથમ અને ચતુર્થની અને મધ્યના બેની; ^{૧૩}ચારે ચરણોની સમાનતા અને ^{૧૪}સમગ્ર ૨લોકની આવૃત્તિ.

૧ લાઠાનુપ્રાસમાં અતિવ્યાપ્તિ ન થાય તે માટે આ પદ યોજવામાં આવ્યું છે.

૨-૭ શ્રીગોવિન્દ ઠંકુરે રચેલા કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ ૨૦૪)માં તેમજ શ્રીરુદ્રટકૃત કાવ્યાલંકાર- (પૃ ૨૨-૨૩)માં આને મુખ્ય, ગર્ભ, પુરુષ, સંદંશ, સંદંષક અને આવૃત્તિ તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૮ એનું ઉદાહરણ શ્રીહેમચન્દ્રીય કાવ્યાનુશાસન (પૃ ૨૧૧)માંથી નીચે મુજબ મળે છે:—

“ પ્રભાવતોડનામ ન વાસવસ્ય, પ્રભાવતો નામ નવાસવસ્ય ।

પ્રભાવતો નામ નવા સવસ્ય, વિચ્છિન્નિરાસીત ત્વયિ વિષ્ટપસ્ય ॥ ”

૯-૧૧ આને અનુક્રમે યુગ્મક, સમુદ્ગક અથવા અર્ધાવૃત્તિ અને પરિવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે. જુઓ કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ ૨૦૫) તથા કાવ્યાલંકાર (પૃ ૨૪-૨૫).

૧૨ આ પંક્તિ કહેવાય છે. કાવ્યપ્રદીપ (પૃ ૨૦૫)માં સૂચવ્યા મુજબ કેટલાક આને ‘મહાયમક’ પણ કહે છે.

૧૩ આ મહાયમક કહેવાય છે. આના ઉદાહરણોએ નિમ્ન-લિખિત ૨લોક કાવ્યાનુશાસન (પૃ ૨૧૨)માં તેમજ કાવ્યાલંકાર (પૃ ૨૬)માં દૃષ્ટિગોચર થાય છે:—

“ સ ત્વારં ભરતો વહ્ય-મબલં વિતતારવમ્ ।

સર્વદા રણમાનૈષી-દ્વાનલસમસ્થિતઃ ॥

સત્ત્વારમ્ભરતોડવહ્ય-મવલમ્બિતતારવમ્ ।

સર્વદારણમાનૈષી, દ્વાનલસમસ્થિતઃ ॥ ”

આ પ્રમાણે જેમ પાદ-યમકના પંદર પ્રકારો પડે છે, તેમ પદ-યમકના પણ અનેક પ્રકારો પડે છે; કેમકે પ્રત્યેક ચરણના બે બે ભાગો પાડતાં તેના પ્રથમના પ્રારંભમાં યમક હોય એવા પદ-યમકના ૧૪ પ્રકારો પડે છે, કેમકે ઉપર્યુક્ત પંદર પ્રકારો પૈકી પ્રલોકાવૃત્તિરૂપ મહા-યમક માટે અત્ર સ્થાન નથી. એવી રીતે પ્રત્યેક ચરણના અન્તિમ ભાગમાં યમક હોય તેવા પ્રકારોની સંખ્યા પણ ચૌદની જ છે. એટલે બધા મળીને આમ ૨૮ લેદો પડે છે. એવી રીતે ત્રણ ત્રણ ભાગમાં વિભક્ત થતા ચરણના પ્રારંભમાં યમક હોય એવા ૪૨, જ્યારે ચાર ચાર ભાગોમાં વહેંચાતા ચરણ સંખ્યા પદ પ્રકારો છે. આ તે સ્થાનની નિયતતાને લક્ષીને લેદોનો વિચાર થયો. જેમકે પ્રથમાદિ પાદોના અન્ત ભાગની દ્વિતીયાદિ પાદોના પ્રારંભમાં આવૃત્તિ ઇત્યાદિ. એવી રીતે સ્થાનમાં પરિવર્તન થતાં જે લેદો પડે છે તેનો પણ વિચાર થઈ શકે છે.

વરેણ્યલાવણ્યનિધે ! વ(વિ)ધેહિ, સદા મહાનન્દમહાસુખાનિ ।

પ્રભાવમહ્નૈરમિતસ્ત્રિલોક-સદામહાનં દમહાસુખાનિ ॥ ૨ ॥

—ઉપેન્દ્રવજ્રા

અવચૂરિ:

વરેણ્યેતિ । વરેણ્યં-પ્રકૃદ્દં લાવણ્યં-લવણિમા વરેણ્યલાવણ્યં, તસ્ય નિધિઃ-નિધાનં, તદામન્ત્રણે । વિધેહિ-કુરુ । સદા-નિત્યમ્ । મહાઃ-ઉત્સવાઃ, આનન્દઃ-પ્રમોદઃ, મહાસુખાનિ-વિશાલસૌખ્યાનિ, યદ્વા મહાનન્દસ્ય-મોક્ષસ્ય મહાસુખાનિ “મહાનન્દોડ્ઘૃતં સિદ્ધિઃ” ઇતિ હૈમઃ (કાઠ ૧, શ્લો ૭૪), તાનિ । ‘વિધેહિ’ ઇતિ ક્રિયયા સહ યોજના । પ્રભાવસ્ય-પ્રતાપસ્ય મહ્નૈ-રચનાઃ પ્રભાવમહ્નૈચ, તાઃ । અમિતઃ-આમિતુસ્થેન । ત્રિલોકે સીદાન્તિ ઇતિ ત્રિલોકસદઃ—બુવનત્રયવર્તિપ્રાણિનઃ તેષામ્ આમાનાં-રોગર્ણાઃ “આમો રુક્તદ્વિદોઃ પુંસિ.” ઇતિ મેદિનિઃ, (શ્લો ૧) હાનં-હાનિઃ તત્ । હાઃ—હાનં, જિહીતેઃ ક્વિપિ હાશબ્દસ્ય નિષ્પત્તિઃ, દમસ્ય-પાપરૂપસ્ય વળ્ડસ્ય હાઃ-દમહાઃ, “વળ્ડઃ સ્યાત્ સાહસં દમઃ” ઇતિ હૈમઃ । (અમિ ૦ કાઠ ૩, શ્લો ૪૦૦) સુષ્ટુ સ્વાનિ-સંવેદનાનિ દેવલોકાનિ વા સુખાનિ । “સ્વમિન્દ્રિયે પુરે ક્ષેત્રે શૂન્યે વિન્દૌ વિહાયસિ । સંવેદને દેવલોકે શર્મણ્યપિ નપુંસકમ્ ” ઇતિ મેદિનિઃ (શ્લો ૧) । દમહાચ્ચ સુખાનિ ચ દમહાસુખાનિ તાનિ । ઇદમપિ કર્મપદં’ વિધેહિ ક્રિયયા યોજ્યમ્ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) વરેણ્ય-લાવણ્ય-નિધે ! મહ-આનન્દ-મહત્-સુખાનિ પ્રભાવ-મહ્નૈઃ ત્રિ-લોક-સદ્-આમ-હાનં દમ-હા-સુ-સ્વાનિ અમિતઃ સદા વિધેહિ ।

૧ દ્વિઆણી પ્રથમ પાદના દ્વિતીય આણના દ્વિતીય પાદના પ્રથમ આણમાં પુનરાવૃત્તિ એટલે અન્ત-આદિ યમક, એવી રીતે પ્રથમ પાદના પ્રથમ આણની દ્વિતીય પાદના દ્વિતીય આણમાં આવૃત્તિ યાને આદિ-અન્ત યમક, તથા આ બે પ્રકારના યમકનો સમુચ્ચય, ત્રિઆણી પાદ આશ્રીને પ્રથમ પાદનો પ્રથમ આણ અને દ્વિતીય પાદનો મધ્ય, આ બેની ઉલટા સુલટી તેમજ સમુચ્ચય, તથા પ્રથમ પાદનો મધ્ય ભાગ અને દ્વિતીય પાદનો અન્તિમ ભાગ, એની ઉલટા સુલટી તથા બેનો સમુચ્ચય; આ પણ નિયમબદ્ધ છે.

श्लोकार्थ

वरेण्य=(१) उत्तम; (२) धृष्टवा योग्य.
 लावण्य=लावण्य, लवण्णिभा.
 निधि=निधि, लं'डार.
 वरेण्यलावण्यनिधि !=(१) हे उत्तम लावण्यना
 लं'डार !; (२) हे धृष्टवा योग्य सौन्द-
 र्यना लन्धान !
 विधेहि (धा० धा)=तुं कर.
 सदा=सर्वदा, हुमेशां.
 मह=उत्सव.
 आनन्द=आनन्द, प्रभोद.
 महानन्द=भोक्ष.
 महत्=भोदुं.
 सुख=सुख.
 महानन्दमहासुखानि=(१) उत्सव, आनन्द अने
 महासुखने; (२) भोक्षना भोटा सुखने.
 प्रभाव=प्रभाव, प्रताप.

मङ्गी=रथना, प्रकार.
 प्रभावमङ्गी=प्रतापना प्रकारेने.
 अभितः=अभिमुष.
 त्रिलोक=त्रैलोक्य.
 सद्=रडेधुं.
 आम=रोग.
 हान=हानि, नाश.
 त्रिलोकसदामहानं=त्रैलोक्यमां वसता (प्राणी-
 यो)ना रोगना नाशने.
 दम=दण्ड.
 हा=हानि.
 सु=श्रेष्ठतावाचक अव्यय.
 ख=(१) ज्ञान; (२) देवलोक.
 दमहासुखानि=(१) दण्डनी हानिने तेमज्ज श्रेष्ठ
 ज्ञानने; (२) दण्डना नाशने तेमज्ज
 सुन्दर देवलोकने.

पदार्थ

“ हे उत्तम [अथवा अशीष्ट] लावण्यना लं'डार ! उत्सव, आनन्द अने महासुखने,
 प्रभावना प्रकारेने, त्रैलोक्य-वासी (प्राणीयो)ना रोगना नाशने, (पापइप) दण्डना विना-
 शने तेमज्ज श्रेष्ठ संवेदनने [अथवा स्वर्गने] तुं कर. ”—२

—:—

सदर्धमुक्तोपम ! तारकाया-ऽसुबन्धुराऽऽरामजयाङ्गसार ! ।

सदर्ध ! मुक्तोपम ! तारकायाः, सुबन्धुराराम ! जयाङ्ग ! सार ! ॥ ३ ॥

—उपे०

अवचूरिः

सदर्धेति । सदर्धाभिः-सन्मूल्याभिर्मुक्ताभिरुपमा-सादृश्यं यस्य सः, तदामन्त्रणे । तारयति
 भवसमुद्रादिति तारकः, तदामन्त्रणे । या-संसारपरिभ्रमणरूपा यात्रा, “ या यात्रासिद्धमित्यागेषु ”
 इति मेदिनिः (श्लो० १) । यायाः सुः-प्रसवो यासुः, “ सुस्तु प्रसवे गर्भमोचने ” इति मेदिनिः
 (श्लो० १) । न विद्यते यासुर्यस्यः सः अयासुः, निवृत्तभवभ्रमण इति भावः । अथवा अबैः-अग-
 त्वरैरसुभिः-ज्ञानादिभावप्राणैर्बन्धुरो-नम्रः, यद्वा अयः-शुभावहो विधिः, असवश्च-ज्ञानादिभावप्राणाः
 तैर्बन्धुरो-नम्रः, तेषां वा बन्धुरो-मुकुटः, शोभाकारित्वेन भूषणरूप इत्यर्थः । “ बन्धुरं मुकुटे पुंसि
 स्त्रीचिह्नतैलकलकयोः । बन्धूश्च बधिरे हंसे त्रिषु स्याद् रम्यनम्रयोः ॥ ” इति मेदिनिः (श्लो० १८९) ।

आरामाणि-समन्ताच्चारूणि “ रामा योषा हिङ्गुनद्योः क्लीबं वास्तूककुष्ठयोः । ना राघवे च वरुणे रैणुकेये हलायुधे । हये च पशुभेदे च त्रिषु चारौ सितेऽसिते ” इति मेदिनिः (श्लो० २६-२७) । जयस्य अङ्गानि-उपायाः, “ अङ्गं गात्रे प्रतीकोपाययोः पुंभूम्नि नीवृत्ति ” इति मेदिनिः (श्लो० ४) । तानि एव सारं-धनं बलं वा यस्य सः, तदामन्त्रणे । सन्-समीचीनः अर्घः-पूजाविधिर्यस्य सः, “ अर्घः पूजाविधौ मूल्ये ” इति मेदिनिः (श्लो० ९), । तदामन्त्रणे । मुक्ता-त्यक्ता उपमा-उपमानं येन सः, तथोक्तः, अनुपम इति यावत्, यद्वा मुक्तः-कर्मभिस्त्यक्तः । तथा उप-समीपे मा-लक्ष्मीर्यस्य स उपमः, तदामन्त्रणे । तारकायाः-कनीनिकायाः दृष्टेर्वा । “ तारको दैत्यभित्कर्णधारयोर्न द्वयोर्दृशि ॥ कनीनिकायामृक्षे च न पुमांश्चातरि त्रिषु । ” इति मेदिनिः (श्लो० १९-१००) । सुबन्धुरारामः-अतिरम्योपवनं, तदामन्त्रणे । जय-सर्वोत्कर्षणं वर्तस्व । ‘ अङ्ग ’ इति सम्बोधनार्थेऽव्ययः । “ अङ्ग सम्बोधने हर्षे सम्भ्रमासूययोरपि ” इति मेदिनिः (अव्यये श्लो० १२) । सारः-प्रधानः, तदामन्त्रणे । अत्र पद्ये तृतीयपादस्य सविसर्जनीयत्वेऽपि “ नकार-णकारयोरस्वरमकार-नकारयोधिसर्जनीयस्य भावाभावयोरपि न विरोध इति केचित् ” इति वचनात् न यमकभङ्गः ॥ ३ ॥

अन्वयः

अङ्ग सत्-अर्घ-मुक्ता-उपम ! तारक ! अ-या-सु [अय-असु]-बन्धुर ! आ-राम-जय-अङ्ग-सार ! सत्-अर्घ ! मुक्त-उपम ! [मुक्त ! उप-म !] तारकायाः सु-बन्धुर-आराम ! सार ! जय ।

शब्दार्थ

सत्=श्रेष्ठ.
अर्घ=मूल्य.
मुक्ता=भोती.
उपमा=उपमा, समानता.
सदर्घमुक्तोपम !=डे श्रेष्ठ मूल्यवाणां भोती-
शोना समान !
तारक=डे तारनार !
या=यात्रा.
सु=प्रसूति, जन्म.
अयासु=(स'सार-परिभ्रमणरूप) यात्रानो
जन्म जेभां नथी शोवा.
अय=(१) नहि जनार, स्थायी; (२) दाल;
(३) शुभ कार्य.
असु=प्राण.
बन्धुर=(१) मनोः; (२) सुगत.
अयासुबन्धुर !=(१) डे (स'सारपरिभ्रमण-
रूप) यात्रानी प्रसूतिथी रदित तेमज
मनोः ! (२) (स'सार-)यात्राना

जन्मथी रदितना सुगत !; (३) डे स्थायी
प्राण वडे मनोः !; (४) डे शुभ विधि
अने प्राणथी अितर'जक !

आ=समस्त रीते.

राम=मनोः.

जय=विजय.

अङ्ग=उपाय.

सार=(१) भण; (२) स'पत्ति.

आरामजयाङ्गसार !=(१) समस्त रीते मनोः
शोवा विजयना उपायोऽप भण छे जेनुं
शोवा ! (२) डे अधी रीते मनोः शोवा
विजयनी सामश्रीनी स'पत्तिरूप !

सत्=समुचित.

अर्घ=अर्घ, पूजाविधि.

सदर्घ !=डे समुचित अर्घवाणा !

मुक्त (धा० मुच्)=त्यज दीधेद.

मुक्तोपम !=डे उपमा रदित !

મુક્ત ! (મૂં મુક્ત)=હે ત્યજ્યેલ !
 ઉપ=સમીપ.
 મા=લક્ષ્મી.
 ઉપમ ! =સમીપ છે લક્ષ્મી જેની એવા !
 તારકાયા: (મૂં તારકા)= (૧) આંખની કીકીનું;
 (૨) દષ્ટિનું.

સુ=અતિશયતાવાચક અવ્યય.
 આરામ=ઉદાન, ખગીચો.
 સુવન્ધુરારામ !=હે અતિશય મનોહર ઉદાન !
 જય (ઘાં જિ)=તું જય પામ.
 અન્ન=સંબોધનવાચક અવ્યય.
 સાર ! (મૂં સાર)= હે ઉત્તમ !

પદ્યાર્થ

“ હે શ્રેષ્ઠ મૂલ્યવાળાં મોતીઓની ઉપમાવાળા (નાથ) ! હે (ભવ-સમુદ્રમાંથી પ્રાણી-ઓને) તારનાર ! હે (સંસાર-પરિભ્રમણરૂપ) યાત્રાની પ્રસૂતિથી રહિત તેમજ મનોજ્ઞ ! [અથવા સંસાર-યાત્રાથી રહિત જનોના મુગટ !, હે સ્થાયી (જ્ઞાનાદિક ભાવ)પ્રાણોથી મનોહર ! ઠ હે લાભ અને (ભાવ-)પ્રાણોથી ચિત્તરંજક !], હે સમસ્ત રીતે મનોહર એવા વિજયના ઉપાયરૂપ બળવાળા ! [અથવા હે બધી રીતે મનોજ્ઞ એવા વિજયની સામગ્રીની સંપાત્ત !], હે સમુચિત અર્થવાળા ! હે નિરૂપમ ! [અથવા હે (કર્મોથી) રહિત ! હે સમીપ લક્ષ્મીવાળા !], હે આંખની કીકીને [અથવા દૃષ્ટિને] અતિશય મનોહર ઉદાન (સમાન) ! હે ઉત્તમ (યોગીશ્વર) ! તું જય પામ. ”—૩

સ્પષ્ટીકરણ

યમક-વિચાર—

આ પદ્ય અર્ધાભ્યાસ લક્ષણથી લક્ષિત સમુદ્ર યમકથી શોભે છે. એનું લક્ષણ દણ્ડીના શબ્દોમાં એ છે કે—

“ અર્ધાભ્યાસઃ સમુદ્રઃ સ્યાદસ્ય ખેદાસ્ત્રયો મતાઃ ”

અર્થાત્ અર્ધાભ્યાસ તે સમુદ્ર કહેવાય છે અને તેના ત્રણ પ્રકારો સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. (૧) પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોની સમાનતા અને એવી રીતે તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણોની અભિન્નતા; (૨) પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોની એકતા અને દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમતા; અને (૩) પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણોની એકરૂપતા અને દ્વિતીય અને તૃતીય ચરણોની તુલ્યતા. આ ત્રણ પ્રકારો પૈકી અત્ર તેમજ આ પછીના પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર નજરે પડે છે, જ્યારે બાકીના પ્રકારો ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત કાવ્ય પૂરા પાડે છે, કેમકે એના ચોથા અને નવમા પદ્યમાં તૃતીય પ્રકાર ભેવાય છે, ત્યાર પછીના દશમા પદ્યમાં પ્રથમ પ્રકાર કે જેના ઉદાહરણ તરીકે શિશુપાલના ૧૯ મા સર્ગના ૧૧૮ મા પદ્યનો ઉલ્લેખ કરી શકાય તેમ છે અને અગ્યારમા પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર દષ્ટિગોચર થાય છે કે જેના ઉદાહરણની ગરજ આ સર્ગનું ૫૮ મું પદ્ય પણ સારે છે.

सत्यागमाऽसारधराऽङ्गनाना—दराधिकन्तोऽलसमाननन्द ।

सत्यागमासारधराङ्ग ! नाना—ऽऽदराधिकं तोल समान ! नन्द ॥४॥ —उप०

अवचूरिः

सत्यागमेति । सत्यः—प्रमाणप्रतिष्ठितः, आगमः—सिद्धान्तो ज्ञानं वा यस्य सः, तदामन्त्रणे । सारं—धनं, “सारो बले स्थिरांशे च मज्जिन् पुंसि जले धने” इति मेदिनिः (श्लो० ९५) । धरा—पृथ्वी, अङ्गना—स्त्री, अनादरः—तिरस्कारः, आधिः—चित्तपीडा, कन्तुः—कामः “कन्तुः कन्दर्पे” इति जिनदेवः । एतेषां द्वन्द्वं विधाय, न विद्यन्ते सारधराङ्गनादराधिकन्तवो यस्य सः, तथोक्तः, तदामन्त्रणे । लसो—विलासः, मानः—अहङ्कारः ताभ्यां नन्दतीति लसमाननन्दः, न लसमाननन्दोऽलसमाननन्दः, क्रीडाहङ्काररहित इति यावत्, तदामन्त्रणे । त्यागेन—दानेन सहिता मा—लक्ष्मीः सत्यागमा “ मा मातरि तथा लक्ष्म्याम् ” इति सुधाकलशः (श्लो० ३४) । तस्याः सारं—सर्वस्वं धरतीति तथोक्तः, तदामन्त्रणे । ‘ अङ्ग ’ इति आमन्त्रणे । नानाऽऽदरेण—विविधसम्मानेन अधिकं—नानाऽऽदराधिकं यथा स्यात् तथा, क्रियाविशेषणमिदम् । तोलयति इति तोलः—वस्तुस्वरूपनिर्णायकः, तदामन्त्रणे । मानेन—ज्ञानेन प्रतिष्ठया वा सह वर्तते इति समानः तदामन्त्रणे । यद्वा तस्य—पुण्यस्य “ तत्रौरामृतपुच्छेषु क्रोडे म्लेच्छे च कुत्रचित् । अपुमांस्तस्ये पुण्ये कथितः शब्दवेदिभिः ” इति मेदिनिः (श्लो० १) । ऊ—रक्षणं “पुलिङ्ग ऊस्तु रक्षणे” इति सुधाकलशः (श्लो० ५), तत्र लसमानः—शक्रतुस्यः, “ लः शक्रे ला तु दाने स्याद् ग्रहणेऽपि निगद्यते ” इति मेदिनिः (श्लो० १), तदामन्त्रणे । नन्द—समृद्धिं प्राप्नुहि ॥ ४ ॥

अन्वयः

अङ्ग सत्य—आगम ! अ—सार—धरा—अङ्गना—अनादर—आधि—कन्तो ! अ—लस—मान—नन्द ! स—त्याग—मा—सार धर ! तोल ! [त—ऊ—ल] स—मान ! नाना—आदर—अधिकं [नाना अ—दर ! अधि—कं] नन्द ।

श्लोकार्थ

सत्य=साथे।

आगम=(१) आगम, सिद्धान्त; (२) ज्ञान.

सत्यागम !=(१)साथे छे सिद्धान्त जेमे साथे !;

(२) सायुं छे ज्ञान जेनुं साथे !

सार=लक्ष्मी, द्रव्य.

धरा=पृथ्वी.

अङ्गना=नारी.

अनादर=तिरस्कार.

आधि=मानसिक पीडा.

कन्तु=भदन, कामदेव.

असारधराऽङ्गनाऽनादराधिकन्तो !=अ(वधमानं छे लक्ष्मी, पृथ्वी, नारी, तिरस्कार, मानसिक पीडा अने भदन जेने विषे साथे !

लस=विलास, मोक्षशोभ.

मान=अहंकार.

नन्द=शुशी थनुं.

अलसमाननन्द !=छे विलास अने अहंकारथी आनन्दित नहि थनार !

सह=सहित.

त्याग=दान.

१ एतन्मुनिराजप्रणीते अभिधानचिन्तामणिशिलोच्छे (का० २, श्लो० १०) ।

मा=लक्ष्मी.
सार=सार, सर्वस्व.
धर=धरनार, धारणु करनार.
सत्यागमासारधर !=डे दान सहित लक्ष्मीना
सारने धरनार !
अङ्ग=संशोधनवाचक शब्द.
नाना=विविध.
आदर=आदर, सत्कार, सन्मान.
अधिक=अधिक, वधारे.
नानाऽऽद्वाराधिकं=विविध आदरथी अधिक ज्येवी
रीते.

दर=लय.
अदर !=डे निर्लभ्य !
अधिकं (मू० अधिक)=अधिक.
तोल ! (मू० तोल)=डे तुलना करनार !
त=पुण्य.
ऊ=रक्षणु.
ल=धन्द्र.
तोल !=डे पुण्यतुं रक्षणु करवाभां धन्द्र !
मान=(१) ज्ञान; (२) प्रतिष्ठा.
समान !=(१) डे ज्ञानी !; (२) डे प्रतिष्ठाशाणी !
नन्द (धा० नन्द)=तुं समृद्धि पाभ.

पद्यार्थ

“ हे साया (प्राभाणिक) सिद्धान्तवाणा ! [अथवा हे सत्यज्ञानी !] हे लक्ष्मी, पृथ्वी, ललना, अनादर, मानसिक पीडा अने महनथी विमुग्ध ! हे (विषयजन्य) विलास अने गर्वथी नहि शुशी थनार ! हे दान सहित लक्ष्मीना सर्वस्वने धारणु करनार ! हे (विविध वस्तुना स्वर्णपोनी) तुलना करनार ! [अथवा हे पुण्यतुं रक्षणु करवाभां धन्द्र (समान) !] हे ज्ञानी ! [अथवा हे प्रतिष्ठाशाणी !] हे निर्लभ्य ! तुं विविध अने अधिक समृद्धि पाभ [अथवा तुं विविध आदरथी अधिक ज्येवी रीते] समृद्ध था. ”—४

—:०:—

गुरो ! सदालोकनबालभाल—विभावरीनाथविभाऽस्तभाव ! ।

वामेय ! मे कामितमातनु श्री—गुरो ! सदाऽऽलोकन ! बालभाल ! ॥ ५ ॥

—उप०

अवचूरिः

गुरो ! इति । हे गुरो !—तत्त्ववादिन् ! सद् आलोकनं-दर्शनं यस्य सः, तथोक्तः भालं-ललाटमेव विभावरीनाथः—चन्द्रः भालविभावरीनाथः, बालश्चासौ भालविभावरीनाथश्च तथोक्तः, सदालोकन-श्चासौ बालभालविभावरीनाथश्चेति कर्मधारयः, तस्य विभया-कान्त्या निरस्तो भावः—कामः क्रीडा वा येन सः, “ भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु । क्रियालीलापदार्थेषु विभूतिबुधजन्तुषु ॥ ” इति मेदिनिः (श्लो० १०-११), तदामन्त्रणे । वामायाः पुमानपत्यं वामेयः, तदामन्त्रणे । मे—मम । बाहुलकादामन्त्रितपदादपि ‘ मे ’ आदेशः, अव्ययं वाऽस्मदेकवचनप्रतिरूपकमिदम् । कामितम्—इष्टम् । आतनु—समन्ताद् विस्तारय । श्रिया—लक्ष्म्या शोभया वा गुरुः—महान् श्रीगुरुः, तदामन्त्रणे । आलो-कनमालोकः, ज्ञानरूपः प्रकाश इत्यर्थः, सदा—निरन्तरमालोकनं यस्य सः, तदामन्त्रणे । बालान्-अज्ञान् भालयति—निरूपयति इति बालभालः, उद्धारकबुद्ध्या मूर्खनिरीक्षक इत्यर्थः, तदामन्त्रणे ॥ ५ ॥

અન્વય:

(હે) ગુરો ! સત્-આલોકન-બાલ-માલ-વિભાવરી-નાથ-વિમા-અસ્ત-ભાવ ! શ્રી-ગુરો ! સદા-આલોકન ! બાલ-માલ ! વામેય ! મે કામિતં આતનુ ।

શબ્દાર્થ

ગુરો ! (મૂં ગુરુ)=હે ગુરૂ !, હે તત્ત્વ-વિવેચક !
 સત્=સુન્દર.
 આલોકન=અવલોકન, દષ્ટિ.
 બાલ=બાળક.
 માલ=લલાટ.
 વિભાવરી=નિશા, રાત્રિ.
 નાથ=સ્વામી.
 વિમા=તેજ.
 અસ્ત (ધાં અસ્)=હર કરેલ.
 ભાવ=(૧) મદન; (૨) ક્રીડા.
 સદાલોકનબાલમાલવિભાવરીનાથવિમાસ્તભાવ !
 =સુન્દર દષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ-ચન્દ્રની
 પ્રભા વડે પરાસ્ત કર્યો છે ભાવને જેણે એવો !

વામેય ! (મૂં વામેય)=હે વામા (રાણી)ના
 નન્દન !, હે પાર્થનાથ !
 મે (મૂં અસ્મદ્)=મારા.
 કામિતં (મૂં કામિત)=મનેવાંછિતને.
 આતનુ (ધાં તન્)=તું અત્યંત વિસ્તાર.
 શ્રી=લક્ષ્મી.
 ગુરુ=મહાન્, મોટા.
 શ્રીગુરો !=હે લક્ષ્મી વડે મોટા !
 સદા=સર્વદા.
 આલોકન=જ્ઞાન.
 સદાઽઽલોકન !=સર્વદા છે જ્ઞાન જેને એવા !
 બાલ=મૂર્ખ.
 માલ=જોનાર.
 બાલમાલ !=હે મૂર્ખને જોનાર !

પદાર્થ

હે તત્ત્વ-વિવેચક (વિષુ) ! હે સુંદર દૃષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ (અષ્ટમીના) ચન્દ્રની પ્રભા વડે મદનને [અથવા (વિલાસમય) ક્રીડાઓને] જેણે પરાસ્ત કરેલ છે એવા હે (યોગિ-નાથ) ! હે (જ્ઞાનાદિ અંતરંગ) લક્ષ્મી વડે મોટા (મહેશ) ! હે નિરંતર જ્ઞાનવાળા (પ્રભુ) ! હે (જગત્નો ઉદ્ધાર કરવાની યુદ્ધિથી) મૂર્ખના નિરીક્ષક ! હે વામા-નન્દન ! તું મારા વાંછિતનો ચારે બાજુ વિસ્તાર કર. ”—૫

—:—

કલ્યાણ ! માલાઽકરણાઽઽધિહારી—કલ્યાણમાલાઽકરણાઽઽધિહારી ।

કલ્યાણમાલાઽકરણાઽધિહારી, કલ્યાણમાલાઃ કર ણાધિહારી ॥ ૬ ॥

—ઇન્દ્રવજ્રા

અવચૂરિ:

કલ્યાણેતિ । કલ્યાં-શુભાં વાર્ણી અણતિ-વદતીતિ કલ્યાણઃ, તદામન્ત્રણે । માલાઃ-કિરાતવિશેષાઃ “માલં ક્ષેત્રે સ્ત્રિયાં વૃક્કાસ્રજોર્જાત્યન્તરે પુમાન્” इति मेदिनिः (શ્લો ૪૫) । ન વિદ્યતે કં-સુલ્લં યત્ર સ અકઃ, “સુલ્લશીર્ષિજલેષુ કમ્” इति मेदिनिः (શ્લો ૧૬) । રણો-યુદ્ધં શબ્દો વા “રણઃ કોણે ક્રણે પુંસિ સમરે પુંન-

पुंसकम् ” इति मेदिनिः (श्लो० १८) । अकञ्चासौ रणश्च अकरणः, मालानामकरणो मालाकरणः-
चौरजनितं दुःखप्रचुरं युद्धं तेषां शब्दो वा त्रासदायकः । आधिः-व्यसनम् “ आधिः पुमांश्चित्तपीडा-
प्रत्याशावन्धकेषु च । व्यसने चाप्यधिष्ठाने ” इति मेदिनिः (श्लो० ३) । हारिः-धूतादिभङ्गः । “ हारिः
पथिकसन्तानधूतादिभङ्गयोः स्त्रियाम् । ” इति मेदिनिः (श्लो० १०१) । इः-कामः “ इः कामे पुंलिङ्ग इ
च ” इति सुधाकलशः (श्लो० ३) । कल्य-मद्यं इरेव कल्यम् इकल्यं-काममदिरा । णस्य-ज्ञानस्य अभा-
वोऽणम्-अज्ञानम् “ णः प्रकटे निष्कले च प्रस्तुते ज्ञानबन्धयोः ” इति सुधाकलशः (श्लो० २९) । मालं-
ग्रामयोरन्तरालाटवी । करणानि-इन्द्रियाणि तेषामभावोऽल्पता वा अकरणम् । मालाकरणञ्च आधिश्च
हारिश्च इकल्यं च अणं च मालं च अकरणं च मालाकरणाधिहारीकल्याणमालाकरणानि एतेषां सम्ब-
न्धिनः एतज्जनितस्य वा आधिः-चित्तपीडाया हारी-हरणशीलः, तथोक्तः । कल्याणस्य मां-मोक्षस्य
लक्ष्मीं, “ कल्याणमक्षये स्वर्गे मङ्गलेऽपि नपुंसकम् ” इति मेदिनिः (श्लो० ४०), लाति-ददाति इति
कल्याणमालः, तदामन्त्रणे । न विद्यते करणं-देहो यस्य सः अकरणः, तदामन्त्रणे, देहरहित इत्यर्थः ।
अधिकं हारी-मनोहरः-अधिहारी । कल्याणस्य मालाः-मलङ्गस्य श्रेणीः कर-कुरु । भौवादिपाठात्
करोतेः पाक्षिके शक्ति सप्तम्यां मध्यमपुरुषैकवचनान्तक्रियापदमिदम् । णस्य-बन्धस्य अधिहाः-हानं,
जिहीतेर्भावे क्तिपि अधिहाः, कर्मबन्धहानिरित्यर्थः, तत्र अरि इव-चक्रमिव णाधिहारी । एतादृशस्त्वं
कल्याणमालाः कुरु इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अन्वयः

कल्या-अण ! कल्याण-मा ल ! अ-करण ! माल-अ-क-रण-आधि-हारि-इ-कल्या-अण-
माल-अ-करण-आधि-हारी अधि-हारी ण-अधि-हा-अरि कल्याण-मालाः कर ।

शुद्धार्थ

कल्या=शुभ वाष्णी, साभाशी.
अण=भ्रूलुं, वदुं.
कल्याण !=डे शुभवाष्णी वदनार !
माल=भाल, ज'गतीओनी ओक जत.
अक=दुःख.
रण=(१) युद्ध; (२) शुद्ध.
आधि=व्यसन.
हारि=धूत वगेरेनो ल'ग.
इ=कामदेव, मदन.
कल्य=मद्य, डाइ.
अण=अज्ञान.
माल=मे गामनी वञ्चैनुं ज'गल, जेतार.
अ=(१) निषेधवाचक शुद्ध; (२) अल्पता-
वाचक शुद्ध.
करण=धन्द्रिय.
आधि=मानसिक पीडा.
हारिन्=दुःख करवाना स्वभाववाणो.

मालाकरणऽऽधिहारीकल्याणमालाकरणऽऽ-
धिहारी=(१) माल (जनित) दुःखइप
युद्ध, व्यसन, धूतादिना ल'ग, मदनइप
मद्य, अज्ञानइप जेतार, अने धन्द्रियेना
अभाव सं'धी आधिने (हरनारो);
माल (जनित) दुःख अने अवाज,
व्यसन, धूतादिना ल'ग, मदनइप मद्य,
अज्ञानइप जेतार अने धन्द्रियेनी अल्प-
ताथी उद्दलवती आधिने हरनार.

कल्याण=भोक्ष.

मा=लक्ष्मी.

ला=आपुं.

कल्याणमाल !=डे भोक्षनी लक्ष्मीने आपनार !

करण=देह.

अकरण !=डे देह रडित !

अधि=अधिकतावाचक शुद्ध.

हारिन्=भेनोहर.

અધિહારી=અધિક મનોહર.
 કલ્યાણ=કલ્યાણ, મંગળ.
 માલા=માળા, શ્રેણી.
 કલ્યાણમાલા:=મંગલ-માલાઓ.
 કર (ધાં કુ)=તું કર.

ળ=અન્ધન.
 અધિહા=હાનિ, નાશ.
 અરિ=ચક્ર.
 ણાધિહારી=અન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર
 (સમાન).

પદાર્થ

“ હે શુભ વાણી વદનાર ! હે મુક્તિ-લક્ષ્મીને આપનાર ! હે દેહ રહિત ! ‘ માલ ’ (જનિત) દુઃખરૂપ યુદ્ધ [અથવા દુઃખ અને અવાજ], વ્યસન, ધૂતાદિના ભંગ, મદનરૂપ મદ્ય, અજ્ઞાનરૂપ ખેતર અને ઇન્દ્રિયોના અભાવ સંબંધી [અથવા ઇન્દ્રિયોની અદ્યપતાથી ઉદ્ભવતી] આધિને હરનાર, અધિક મનોહર, તેમજ (કર્મ) અન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર (સમાન) એવો તું મંગલ-માલા કર. ”—૬

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ્ય પંક્તિ નામના ચમકથી અલંકૃત છે, કેમકે એનાં ચારે ચરણો સમાન છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણો તરીકે ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત કાવ્યના આઠમા પદનો ઉલ્લેખ થઈ શકે તેમ છે. વિશેષમાં આવું એક ઉદાહરણ વાગ્લટાલકારની સ્વોપજ વૃત્તિ (પૃં ૩૫) પણ પૂરું પાડે છે, તે નીચે મુજબ છે:—

“ રમ્ભારામા કુરવકકમલા-ડરં ભારામા કુરવકકમલા- ।
 રમ્ભા રામાડકુરવક ! કમલા-રમ્ભારામાડકુરવકકમલા ॥ ”

આ ભ્રમરવિલાસિત છંદમાં રચાયેલા પદના દ્વિતીય ચરણના અન્તિમ પદનો અને તૃતીયન પ્રારમ્ભિક પદનો સમાસ છે એટલે કે દ્વિતીય અને તૃતીય ચરણની વચ્ચે યતિ નથી. આવો પ્રયોગ કવિસમ્રપ્રદાયથી સિદ્ધ હોય એ શંકાસ્પદ છે (એકે આવું એક પદ ‘ શ્રીભક્તામર સ્તોત્રની પાદ-પૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ ’ના દ્વિતીય વિભાગના ૧૯૦ માં પૃષ્ઠમાં છે) અને એથી આ પદ્યગન્ધી ગદ્ય તો ન હોય એવો તર્ક સ્ફુરે છે.

—:o:—

इत्थं स्तुतं सुयमकैर्यमकैरवेन्दुं, चारूपभूमिरमणीरमणीयहारम् ।

શ્રીપાર્શ્વનાથજિનપં જિનપદ્મયાડ્ડભ્યં, ધ્યાયામિ ભાવસહિતં સહિતં સમન્તાત્ । ૭ ।

—વસન્તતિલકા

અવચૂરિ:

इत्थमिति । इत्थम्-एवंप्रकारेण स्तुतं-नुतम्, सुयमकैः-महायमकैः । यमाः-नियमा महाव्रतानि वा ते एव कैरवाणि-कुवलयानि तेषु इन्दुः-चन्द्रः, तम् । चारूपम्-अणहिल्लपट्टनतः उत्तरस्यां दिशि चतुःक्रोशद्वारवर्ती ग्रामविशेषः, तस्य भूमिरेव रमणी-सुन्दरी तस्या भूवाकृते रमणीयो-मनोहरो

हारो-मुक्तावली, तम् । श्रीपार्श्वनाथजिनपतिम् । जिनस्य-अर्हतः पद्मा-प्रातिहार्यादिलक्ष्मीः, तथा आढ्यं-समृद्धम् । 'जिनपद्म' इति वचनेन कविना स्वनामापि सूचितं सम्भवति । ध्यायामि-चिन्तयाभि । भावन-मानसोल्लासेन सहितम् । हितेन सह वर्तमानः सहितः, तम् । समन्तात्-सर्वतः ॥ ७ ॥

'पार्श्व' स्तवनकरण्डं, महायमकमुद्रया निगूढतरम् ।

'कल्याणविजय' मुनिना, भित्त्वा प्रकटीकृतोऽर्थभरः ॥ १ ॥

इति मुनिराजकल्याणविजयविरचिता श्रीपार्श्वनाथजिनस्तवाऽवचूरिः समाप्ता ॥

अन्वयः

इत्थं सु-यमकैः स्तुतं यम-कैरव-इन्दुं चारूप-भूमि-रमणी-रमणीय हारं जिन-पद्मया आढ्यं स-हितं श्री-पार्श्वनाथ-जिन-पं भाव-सहितं समन्तात् ध्यायामि ।

शब्दार्थ

इत्थं=आ प्रभाषे.

स्तुतं (मू० स्तुत)=स्तुति करायेत्.

सु=श्रेष्ठतावाचक अन्वय.

यमक=शब्दालंकारनो अेक प्रकार, अमक.

सुयमकैः=सुन्दर यमका वडे.

यम=(१) नियम; (२) मत्.

कैरव=यन्द्रमुष्ठी कभण.

इन्दु=यन्द्र.

यमकैरवेन्दुं=यमरूप कैरव प्रति यन्द्र.

चारूप=आरूप.

भूमि=स्थण.

रमणी=ललना, भडिदा, क्षामिनी.

रमणीय=भनोहर, लन्ध,

हार=हार.

चारूपभूमिरमणीरमणीयहारं=आरूप भूमिरूप

क्षामिनीना लन्ध हार.

श्री=मानवाचक शब्द.

पार्श्वनाथ=पार्श्वनाथ.

जिनप=जिनपति, तीर्थकर.

श्रीपार्श्वनाथजिनपं=श्रीपार्श्वनाथ तीर्थकरने.

जिन=अरिहंत, तीर्थकर.

पद्मा=लक्ष्मी.

जिनपद्मया=अरिहंतनी लक्ष्मीथी.

आढ्यं (मू० आढ्य)=समृद्ध.

ध्यायामि (घा० ध्यै)=हुं ध्यान धरं छुं.

भाव=मानसिक उल्लास.

सहित=युक्त, साथे.

भावसहितं=मानसिक उल्लास सहित.

सह=साथे.

हित=कल्याण.

सहितं=कल्याणुथी युक्त.

समन्तात्=सर्व आशुथी.

पदार्थ

“ आ प्रभाषे सुन्दर यमका वडे स्तुति करायेला, यमरूप कैरवने (विकसित करवासां) यन्द्र (समान), 'आरूप' भूमिरूप क्षामिनीना लन्ध हार (तुल्य), आर्हत संपत्ति वडे समृद्ध तथा कल्याणुथी युक्त अेवा श्रीपार्श्वनाथ जिनेश्वरनुं हुं सर्व आशुथी मानसिक उल्लास पूर्वक ध्यान धरं छुं. ”—७

व-परिशिष्टम् ।
श्रीजिनप्रभसूरिसूत्रितं
॥ श्रीअजितजिनस्तोत्रम् ॥
(सटिप्पणकम्)

विश्वेश्वरं मथितमन्मथभूपमानं
देवं क्षमाऽतिशयसंश्रितभूपमानम् ।
तीर्थाधिराजं 'मजितं' 'जितशत्रु'जातं
प्रीत्या स्तवीमि यमकैर्जितशत्रुजातम् ॥ १ ॥

टि०—१ दलितकामनृपतिमदम् । २ क्षमाऽतिशयेन—ज्ञान्त्यतिरेकेण संश्रितं—कलितं भुवः—
पृथिव्याः उपमानं—साम्यं येन (तम्) । ३ श्रीजितशत्रुनृपतितनयम् । ४ पराभूतशत्रुसमूहम् ॥१॥

अन्वयः

विश्व-ईश्वरं मथित-मन्मथ-भूप-मानं देवं क्षमा-अतिशय-संश्रित-भू-उपमानं तीर्थ-अधिराजं
जित-शत्रु-जातं 'जितशत्रु'-जातं 'अजितं' यमकैः प्रीत्या स्तवीमि ।

शब्दार्थ

विश्व=जगत्, दुनिया.

ईश्वर=ईश्वर, स्वामी, नाथ.

विश्वेश्वरं=दुनियांना स्वामीने, जगन्नाथने.

मथित (धा० मथ्)=मथेल, दृणी नांथेल.

मन्मथ=कामदेव, मदन.

भूप=राज.

मान=अहंकार, गर्व, मह.

मथितमन्मथभूपमानं=दृणी नांथेला छे मदन
राजना अहंकारने जेणे जेवा.

देवं (म० देव)=देवने, परमेश्वरने.

क्षमा=क्षमा, माफी.

अतिशय=अतिरेक, अधिकपहुं.

संश्रित (धा० श्रि)=प्राप्त करेल.

भू=पृथ्वी.

उपमान=उपमा.

क्षमाऽतिशयसंश्रितभूपमानं=क्षमानी अधिकता-
शी प्राप्त करी छे पृथ्वीनी उपमा
जेणे जेवा.

तीर्थ=तीर्थ.

अधिराज=नाथ, ईश्वर.

तीर्थाधिराजं=तीर्थना नाथने.

अजितं (म० अजित)=अजित(नाथ)ने.

जितशत्रु=जितशत्रु, अजितनाथना पिता.

जातं=पुत्र.

* आ यमक भाटे ज्यो लूमिका (पृ० २१) तेमज आ स्तोत्रना १४ भा तथा १८ भा पद्यो. शिशुपा-
लपद्य (स. १८)तुं ८२ मुं पद्य थोडे अंशे आ साथे मजतुं आवे छे.

જિતશત્રુજાતં=જિતશત્રુના પુત્રને.
પ્રીત્યા (મૂં પ્રીતિ)=પ્રેમથી.
સ્તવીમિ (ધાં સ્તુ)=હું સ્તવું છું, હું સ્તુતિ કરું છું.
યમકૈઃ (મૂં યમક)=યમકે વડે, એક જાતના
શબ્દાલંકારથી.

જિત (ધાં જિ)=જીતેલ.
શત્રુ=દુશ્મન.
જાત=સમુદાય.
જિતશત્રુજાતં=જીતેલ છે દુશ્મનોના સમુદાયને
જેણે એવા.

પદાર્થ

“ જગત્ના નાથ એવા, વળી જેણે મદન મહીપતિના મદનું મદન કર્યું છે એવા, પરમેશ્વર, ક્ષમાની અધિકતાથી જેણે પૃથ્વીની ઉપમા પ્રાપ્ત કરી છે એવા (અર્થાત્ પૃથ્વીની જેમ સહનશીલ), તીર્થના સ્વામી તથા જિતશત્રુ (નૃપતિ)ના નન્દન એવા (દ્વિતીય તીર્થકર) અજિત (નાથ)ની હું પ્રેમથી યમકમય સ્તુતિ કરું છું. ”—૧

—:—

‘વિજ્ઞા નરા ગૌવિ કૈલઙ્કદશાં તૈમોહ !

‘વિજ્ઞાનરાગવિકલં કૈદ ! શાન્તમોહ ! ।

ત્વામુર્છૈસ્ત્પુલકપક્ષ્મલદેહદેશાઃ

સમ્યક્ પ્રણમ્ય ન લૈભન્તિ કદાચનાપિ ॥ ૨ ॥

ટિ૦—૧ વિજ્ઞાઃ—વિચક્ષણાઃ । ૨ ગૌવિ—પૃથિવ્યામ્ । ૩ કૈલઙ્કદશાં—કલ્પવસ્થામ્ ।
૪ હે તમોહ ! । ૫ વિશિષ્ટજ્ઞાનં રાગરહિતમ્ । ૬ કૈ—સુખં દદાતીતિ કદઃ । ૭ ઉપશાન્તમોહ ! ।
૮ ઉલ્લસદ્રોમાશ્ચકચુકિતદેહાવયવાઃ । ૯ ન પ્રાપ્નુવન્તિ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) તમસ્—હ ! વિ—જ્ઞાન—રાગ—વિકલં ક—દ ! શાન્ત—મોહ ! ત્વાં સમ્યક્ પ્રણમ્ય ઉલ્લસત્—
પુલક—પક્ષ્મલ—દેહ—દેશાઃ વિજ્ઞાઃ નરાઃ ગૌવિ કૈલઙ્ક—દશાં ન કદાચન અપિ લભન્તિ ।

શબ્દાર્થ

વિજ્ઞાઃ (મૂં વિજ્ઞ)=વિચક્ષણુ, ચતુર.
નરાઃ (મૂં નર)=મનુષ્યો.
ગૌવિ (મૂં ગો)=પૃથ્વી ઉપર.
કૈલઙ્ક=કલંક, લાંછન.
દશા=દશા, અવસ્થા.
કૈલઙ્કદશાં=કલંકની દશાને.
તમસ્=અજ્ઞાન.
હન્=હણવું, અન્ત આણવો.

તમોહ !=હે અજ્ઞાનનો અન્ત આણનાર !
વિજ્ઞાન=વિશિષ્ટ જ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન.
રાગ=રાગ, સ્નેહ.
વિકલ=રહિત.
વિજ્ઞાનરાગવિકલં=વિશિષ્ટ જ્ઞાન સહિત અને
રાગ રહિત.
ક=સુખ.
વા=આપવું.

કદ ! = હે સુખ આપનાર !

શાન્ત (ધાં શમ્) = શમાવી દીધેલ, નાશ કરેલ.

મોહ = મોહ, મમત્વ.

શાન્તમોહ ! = નાશ કર્યો છે મોહનો જેણે એવા !

ત્વાં (મૂં યુષ્મદ્) = તને.

ઉલ્લાસત્ (ધાં લસ્) = ઉલ્લાસ પામતો.

પુલક = રોમાંચ.

પદ્મલ = પાંખવાળો.

વેહ = શરીર.

દેશ = અવયવ.

ઉલ્લાસત્પુલકપદ્મલવેહવેશા ! = ઉલ્લાસ પામતા

રોમાંચ વડે પાંખવાળા છે શરીરના

અવયવો જેમના એવા.

સમ્યક્ = રૂઢી રીતે.

પ્રણમ્ય (ધાં નમ્) = પ્રણામ કરીને.

ન = નહિ.

લભન્તિ (ધાં લભ્) = મેળવે છે, પામે છે.

કદાચન = કોઈ વાર.

અપિ = પણ.

પદ્યાર્થ

“ હે અજ્ઞાનનો અન્ત આણનાર (અજિતનાથ) ! હે વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી યુક્ત અને રાગથી મુક્ત એવા સુખના દાતા ! હે નિર્મોહ ! રૂઢી રીતે પ્રણામ કરીને જેમના શરીરના અવયવો (ભક્તિથી) ઉલ્લાસ પામતા રોમાંચ વડે પદ્મલ અન્યા છે એવા વિચક્ષણ મનુષ્યો (આ) પૃથ્વી ઉપર કલંકિત અવસ્થાને કદાપિ પ્રાપ્ત થતા નથી. ” —૨

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રયોગ-વચાર—

આ પદ્યમાં લભન્તિ એવો જે પ્રયોગ છે, તે ચિન્ત્ય છે, કેમકે લભ્ ધાતુ આત્મનેપદી છે. આથી આને અહલે લભન્તે એવો પ્રયોગ હોવો સમુચિત છે, પરંતુ તેમ થતાં છંદનો ભંગ થાય છે. ત્યારે શું “ અપિ માર્ષ મર્ષ કુર્યાંચ્છન્દોમદ્ગે ત્યજેદ્ ગિરમ્ ” એ નિયમ અનુસાર છંદોભંગ ન કરવાના ઉદ્દેશથી કવિરાજે આવો પ્રયોગ કર્યો હશે કે તેમણે લભન્તિના સ્થાને મજન્તિ જેવો કોઈ અન્ય પ્રયોગજ કર્યો હશે અને લેખકને હાથે આવો દોષ ઉપસ્થિત થયો હશે ?

:૦:

આનન્દકન્દલિતમાનસદૈવતેન—

સ્તોતવ્ય ! યૈઃ સુરપુરન્ધિકટાક્ષપાશઃ ।

આનન્દ કં દલિતમાન ! સદૈવ તેનૈ

ત્વામેકવીરમપહાય ન મન્મથોઽન્યમ્ ॥ ૩ ॥

૧ સરખાવો કલ્યાણમન્દિર સ્તોત્રના ૪૩ માં પદ્યગત નિમ્ન-લિખિત પાઠઃ—

“ સાન્દ્રોલ્લાસત્પુલકકચુકિતાક્ષમાગાઃ ”

ટિં—૧ પ્રમોદાક્કુરિતહૃદયસુરપતિસ્તવનીય ! ૨ યઃ સુરાઙ્ગનાકટાક્ષપાશો વિદ્યતે ।
૩ આનન્દ-વ્રવન્ધ । ૪ કમ્ ? જનમ્ । ૫ દલિતમદ ! । ૬ તેન-દેવાઙ્ગનાકટાક્ષપાશેન । ૭ ભવન્તં
આદિતીયવીરં ત્યક્ત્વા ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

આનન્દ-કન્દલિત-માનસ-દૈવત-ઇન-સ્તોતવ્ય ! વલિત-માન ! યઃ સુર-પુરન્ધ્ર-કટાક્ષ-
પાશઃ મન્મથઃ (વિદ્યતે), તેન ત્વાં એક-વીરં અપહાય સદૈવ અન્યં કં ન આનન્દ ! ।

શબ્દાર્થ

આનન્દ=આનન્દ, હૃદય.
કન્દલિત (મૂં કન્દલ)=અંકુરિત, અંકુર
પામેલ.
માનસ=મન, ચિત્ત.
દૈવત=દેવોનો સમુદાય.
ઇન=સ્વામી, પતિ.
સ્તોતવ્ય (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરવા યોગ્ય.
આનન્દકન્દલિતમાનસદૈવતેનસ્તોતવ્ય ! =હે
આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે સુરપતિને
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય !
યઃ (મૂં યદ્)=જે.
સુર=દેવ.
પુરન્ધ્ર=શ્રી, દયિતા.
કટાક્ષ=કટાક્ષ, આંખના કોણથી જોવું તે.
પાશ=પાશ, બાળ.
સુરપુરન્ધ્રકટાક્ષપાશઃ=દેવની દયિતાના કટા-
ક્ષરૂપ બાળ છે જેની પાસે એવો.

આનન્દ (ધાં અદ્)=ખાંધ્યો.
કં (મૂં કિમ્)=કોને.
વલિત (ધાં વલ્)=દબી નાંખેલ, નાશ કરેલ.
માન=મન.
વલિતમાન ! =નાશ કર્યો છે મનનો જેણે એવા !
સદૈવ=હુમેશાંજ.
તેન (મૂં તદ્)=તેનાથી.
ત્વાં (મૂં યુષ્મદ્)=તને.
એક=અસાધારણ, અદ્વિતીય.
વીર=વીર.
એકવીરં=અસાધારણ વીરને.
અપહાય (ધાં હા)=છોડીને.
ન=નહિ.
મન્મથઃ (મૂં મન્મથ)=મનન, કામદેવ.
અન્યં (મૂં અન્ય)=અપર, બીજો.

પદ્યાર્થ

“ હે આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે (ચોસઠ) સુરપતિએને (પણ) સ્તુતિ કરવા
લાયક (જિનેશ્વર) ! હે નિરહંકારી પ્રભુ ! જેની પાસે દિવ્યાંગનાના કટાક્ષરૂપ પાશ છે
એવો જે મન છે, તેણે અદ્વિતીય વીરરૂપ તને છોડીને અન્ય કોને (આ પાશથી)
ખાંધ્યો નહિ ? ”—૩

રાજન્મદે વરમણીરુચિરાજિતારં
 નાનાવિધં વપુષિ ભૂષણમુદ્રહન્તી ।
 નાચુક્ષુભજ્જિન ! ભવન્તમુદારકાન્તિ—
 રાજન્મ દેવરમણી રુચિરાઽજિતારમ્ ॥ ૪ ॥'

અન્વય:

(હે) અજિત ! જિન ! રુચિરા ઉદાર-કાન્તિ: વર-મણી-રુચિ-રાજિ-તારં નાનાવિધં ભૂષણં રૈ-જન્મ-દે વપુષિ અરં ઉદ્રહન્તી, આ-જન્મ દેવ-રમણી ભવન્તં ન અચુક્ષુભત્

શબ્દાર્થ

રૈ=લક્ષ્મી.
 જન્મન્=જન્મ, ઉત્પત્તિ.
 વા=આ પતું.
 રાજન્મદે=લક્ષ્મી-નન્દનને આપનાર, મદનદાયક.
 વર=ઉત્તમ.
 મણી=મણિ, રત્ન.
 રુચિ=પ્રભા, તેજ.
 રાજિ=શ્રેષ્ઠિ, રેખા.
 તાર=મનોહર.
 વરમણીરુચિરાજિતારં=ઉત્તમ મણિની પ્રભાની
 રેખા વડે મનોહર.
 નાના=વિવિધ.
 વિધ=પ્રકાર, જાત.
 નાનાવિધં=જૂદી જૂદી જાતનું.
 વપુષિ (મૂં વપુસ્)=દેહ ઉપર.
 ભૂષણં (મૂં ભૂષણ)=અલંકારને, ધરેણાને.

ઉદ્રહન્તી (ઘાં વહ)=ધારણ કરતી.
 ન=નહિ.
 અચુક્ષુભત્ (ઘાં ક્ષુમ્)=વારંવાર ક્ષોભ પમાડ્યો.
 જિન ! (મૂં જિન)=હે જિન !, હે વીતરાગ !
 ભવન્તં (મૂં ભવત્)=આપને.
 ઉદાર=ધણું.
 કાન્તિ=કાન્તિ, તેજ.
 ઉદારકાન્તિ: =ધણું તેજ છે જેનું એવી.
 આ=મર્યાદાસૂચક અન્યથ.
 આજન્મ=જન્મથી.
 દેવ=દેવ, સુર.
 રમણી=સ્ત્રી.
 દેવરમણી=દેવની સ્ત્રી, દિવ્યાંગના.
 રુચિરા (મૂં રુચિર)=મનોહર.
 અજિત ! (મૂં અજિત)=હે અજિત(નાથ) !
 અરં=જલદી.

પદાર્થ

“હે અજિત જિન ! મનોહર, અતિશય કાન્તિવાળી, તથા ઉત્તમ મણિઓની પ્રભાની રેખા વડે રૂચિકર તેમજ વિવિધ જાતનાં ભૂષણોને મદનદાયક શરીરે અત્યંત ધારણ કરનારી એવી જન્મથી સુરાંગના આપને એક વાર પણ ક્ષોભ પમાડી શકી નહિ.”—૪

—:o:—

૧ પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણની સમાનતાથી વિભૂષિત આ પદ્યનું ટિપ્પણ્યુ પ્રતિમાં આપવામાં આવ્યું નથી.

भीमे भवेऽत्र 'जितशत्रु'नरेन्द्रवंश—
कासारतामरस ! भाजितहेमदीप्ते ! ।
का सारताऽमरसभाजित ! हेऽमदीप्ते
स्वामिन् ! विमुच्य तव दर्शनमेकमन्या ॥ ५ ॥

टि०—१ का सारता ?—किं सारत्वम् ? न किमपि । २ अमरसेवित ! । ३ अमाः—
रोगास्तैर्दासि—उग्रो यो भवस्तस्मिन् ॥ ५ ॥

अन्वयः

हे जितशत्रु-नर-इन्द्र-वंश-कासार-तामरस ! भा-जित-हेमन्-दीप्ते ! अमर-सभाजित !
स्वामिन् ! अत्र अम-दीप्ते भीमे भवे तव एकं दर्शनं विमुच्य अन्या का सारता ? ।

शब्दार्थ

भीमे (मू० भीम)=अयंकर, लयानक.
भवे (मू० भव)=भवभां.
अत्र=आभां.
जितशत्रु=जितशत्रु.
नरेन्द्र=राज, नरपति.
वंश=वंश, कुल.
कासार=तणाव, सरोवर.
तामरस=कमल.
जितशत्रुनरेन्द्रवंशकासारतामरस ! =हे जित-
शत्रु नृपतिना वंशरूप सरोवरने विषे
कमल (समान) !
भा=प्रला, कांति.
जित (धा० जि)=अतेल.
हेमन्=सुवर्ण, सोनुं.
हेम= " " "
दीप्ति=धुति, तेज.
भाजितहेमदीप्ते ! =प्रला वडे अत्युं छे सोनाना
तेजने जेष्ठे जेवा !

का (मू० किम्)=शी.
सारता=सारता, सारपथुं.
अमर=देव.
सभाजित=सेवित, सेवायेल.
अमरसभाजित ! =हे देवो वडे सेवित !
हे=हे, संभोधनसूचक अव्यय.
अम=रोग.
दीप्त=उत्तेजित.
दीप्त=सिंह.
अमदीप्ते=(१) रोग वडे उत्तेजित; (२) रोगरूप
सिंह छे जेने विषे जेवा.
स्वामिन् ! (मू० स्वामिन्)=हे नाथ !
विमुच्य (धा० मुच्)=छोडीने.
तव (मू० युष्मद्)=तारा.
दर्शनं (मू० दर्शन)=दर्शनने.
एकं (मू० एक)=अद्वितीय, असाधारण.
अन्या (मू० अन्य)=भील.

पदार्थ

" हे जितशत्रु नृपतिना वंशरूप कमलाकरने विषे कमल (समान) ! (देहनी)
धुति वडे जेष्ठे सुवर्णनी प्रलाने परास्त करी छे जेवा हे (जिनेश्वर) ! हे सुरो वडे सेवित

१ सरोवरने.

એવા (દેવાધિદેવ) ! હે (ત્રૈલોક્યના) નાથ ! રોગરૂપ સિંહથી યુક્ત [અથવા રોગો વડે બળતા] આ ભયંકર ભવમાં તારા અદ્વિતીય દર્શન સિવાય અન્ય શી સારતા છે ? ”—૫

—:o:—

ત્વચ્યાત્મવૃત્તિમકરોજ્જનતા જનાનાં
યા વલ્લભે તંતરસામૈહિતાસદક્ષે ।
કિં કૌતુકં દિવિ શિવેऽપિ સુખશ્રિયં સા
યાવલ્લભેત તૈરસા મૈહિતા સૈદક્ષે ॥ ૬ ॥

ટિં—૧ વિસ્તીર્ણાનુરાગા ? ૨ અહિતાનાં—આન્તરારીણાં આસઃ—ક્ષેપઃ તસ્મિન્ નિપુણે ।
૩ વેગેન । ૪ પૂજિતા । ૫ અવિચ્છમાનેન્દ્રિયે, તત્કાયાજા(ભા)વાત્ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

જનાનાં વલ્લભે અહિત-આસ-દક્ષે અ-સદ્-અક્ષે ત્વયિ યા જનતા તત-રસાં આત્મન્-વૃત્તિ
અકરોત્, સા તરસા દિવિ મહિતા યાવત્ શિવે અપિ સુખ-શ્રિયં લભેત (તત્ર) કિં કૌતુકમ્ ?

શબ્દાર્થ

ત્વયિ (મૂં યુષ્મદ્)=તારે વિષે.

આત્મન્=આત્મા.

વૃત્તિ=વૃત્તિ.

આત્મવૃત્તિ=આત્માની વૃત્તિને.

અકરોત્ (ધાં ક્ર)=કરી.

જનતા=મનુષ્યનો સમૂહ.

જનાનાં (મૂં જન)=માનવોના.

યા (મૂં યદ્)=જે.

વલ્લભે (મૂં વલ્લભ)=પ્રિય, ઇષ્ટ.

તત (ધાં તત્)=વિસ્તારેલ.

રસ=રસ, પ્રેમ.

તતરસાં=વિસ્તારેલો છે પ્રેમ જેને વિષે એવા.

અહિત=શત્રુ.

આસ=કે'કહું તે.

દક્ષ=નિપુણ, ચાલાક.

અહિતાસદક્ષે=શત્રુઓને પરાસ્ત કરવામાં નિપુણ.

કિં (મૂં કિમ્)=શું.

કૌતુકં (મૂં કૌતુક)=કૌતુક, આશ્ચર્ય.

દિવિ (મૂં દિવ્)=સ્વર્ગમાં.

શિવે (મૂં શિવ)=મુક્તિમાં, મોક્ષમાં.

અપિ=પણ.

સુખ=સુખ.

શ્રી=લક્ષ્મી.

સુખશ્રિયં=સુખરૂપ લક્ષ્મીને.

સા (મૂં તદ્)=તે.

યાવત્=સુધી.

લભેત (ધાં લભ)=પામે.

તરસા=વેગપૂવક, જલદી.

મહિતા (મૂં મહિત)=પૂજેલ.

સદ્ (ધાં અસ્)=વિદ્યમાન, હૈયાતી ધરાવતું.

અક્ષ=ઇન્દ્રિય.

અસદક્ષે=અવિદ્યમાન છે ઇન્દ્રિયો જેને વિષે એવા

પદ્યાર્થ

“લોક-પ્રિય તથા વળી (કામાદિ આલ્યન્તર) શત્રુઓને પરાસ્ત કરવામાં નિપુણ તેમજ (અશરીરી હોવાને લીધે) ઇન્દ્રિયોથી રહિત એવા તારે વિષે જે જનતાએ વિસ્તૃત પ્રેમવાળી આત્મવૃત્તિ કરી (અર્થાત્ જે જનોની સમિતિએ તારે વિષે એકધારી પ્રેમ કર્યો), તે સત્વર સ્વર્ગમાં પૂજિત બની મુક્તિમાં પણ સુખની સંપત્તિ પામે, તો તેમાં શી નવાઈ?”—૬

—:૦:—

વ્યાપારિતા સ્તુતિવિધૌ તવ કોવિદૈઃ સ્વા

કાં કાં કરોતિ કમલાં વિગલત્કલઙ્કામ્ ।

નાગેન ધીરૈતરલાં છિતવિગ્રહસ્ય

નાગેન ધીરતર ! લાઙ્છિતવિગ્રહસ્ય ॥ ૭ ॥

ટિ૦—૧ હસ્તિના । ૨ સ્થિરામ્ । ૩ વિધ્વંસિતકલહસ્ય ॥ ૭ ॥

અન્વયઃ

હે અગેન ધીરતર ! નાગેન લાઙ્છિત-વિગ્રહસ્ય છિત-વિગ્રહસ્ય તવ સ્તુતિ-વિધૌ કોવિદૈઃ વ્યાપારિતા સ્વા ધીઃ વિગલત્-કલઙ્કાં અ-તરલાં કાં કાં કમલાં ન કરોતિ ? ।

શબ્દાર્થ

વ્યાપારિતા (મૂં વ્યાપારિત) =કામે લગાડાયેલી, વપરાયેલી.

સ્તુતિ=સ્તુતિ, શુભોત્તું અતુમોહન.

વિધિ=કાર્ય.

સ્તુતિવિધૌ=સ્તુતિરૂપ કાર્યને વિષે.

તવ (મૂં યુષ્મદ્)=તારી.

કોવિદૈઃ (મૂં કોવિદ)=વિચક્ષણોથી, પહિડતોથી.

સ્વા (મૂં સ્વ)=પોતાની.

કાં (મૂં કિમ્)=કંઈ.

કરોતિ (ધાં ક્રુ)=કરે છે.

કમલાં (મૂં કમલા)=સદ્મીને.

વિગલત્ (ધાં ગલ્)=ગળી જતું.

કલઙ્કા=કલંક, લાંછન.

વિગલત્કલઙ્કાં=વિનાશ પામે છે કલંકો જેને વિષે એવી.

નાગેન (મૂં નાગ)=હાથી વડે.

ધીઃ (મૂં ધી)=મતિ, બુદ્ધિ.

અતરલાં (મૂં અ-તરલ)=ચંચળ નહિ એવી, સ્થિર.

છિત (ધાં છો)=કાપેલ, નાશ કરેલ.

વિગ્રહ=(૧) કલહ, કંઠસ; (૨) લડાઈ, યુદ્ધ.

છિતવિગ્રહસ્ય=વિનાશ કર્યો છે વિગ્રહનો જેણે એવા.

વ=નહિ.

અગેન (મૂં અગ)=પર્વતથી.

ધીરતર ! (મૂં ધીર+તર)=હે વધારે ધૈર્યવાળા !

લાઙ્છિત=લાંછનવાળા.

વિગ્રહ=શરીર.

લાઙ્છિતવિગ્રહસ્ય=લાંછનવાળા દેહધારી.

पदार्थ

“ हे (सुमेरु जेवा) पर्वतथी पणु अधिक धैर्यवाणा (नाथ) ! हाथीना लांछनयुक्त देहधारी तेमज विअहुना विनाशक जेवा तारी स्तुतिइप कार्यने विषे विअक्षणेजे कामे लगाडेढी पोतानी मति कलंकथी विमुक्त तेमज स्थिर जेवी कथ कथ लक्ष्मीने (उत्पन्न) करती नथी ?”—७

—:०:—

सत्पादराजत ! समानव कामदारोऽ-

सत्पादराजितसमोऽनवकामदारो ! ।

सत्पादराजित ! समानवकामदारो

सत्पादराजितस ! मानवकामदारो ॥ ८ ॥

टि०—१ सद्भ्यां पादाभ्यां राजितः तस्यामन्त्रणम् । २ कामं—दर्पं द्यति (दारयति ?)—
खण्डयति इति कामदारः । ३ असन्ती—दीप्यमाना पादानां रा—लक्ष्मीः तथा जितं समं—सर्वं येन ।
४ जीर्णरोगविध्वंसकः यदिवा दारु—ओषधिविशेषः । ५ सतः—साधून् पातीति हे सत्प ! ।
६ सम !—सलक्ष्मीक ! ७ आनवं—स्तुतिं कुर्वन्तीति णिजि आनवयन्ति, आनवयन्तीति णिकि
आनवकाः—स्तोतारः तेषां अमं—ज्ञानं दयते—पालयति आमदः । ८ पादानां समूहः पादं सन्तीं—
विशिष्टां पादं—प्रतिष्ठां राति—ददाति सत्पादरः तस्य सम्बो० । ९ आजिं—सङ्ग्रामं तस्यति—
क्षिपति आजितः । १० कामं ददातीति कामदा [सः] मानवानां कामदा तस्य सं० ॥ ८ ॥

अन्वयः

(हे) सत्-पाद-राजित ! अ-सत्-पाद-रै-जित-सम ! अ-नवक-अम-दारो ! सत्-प ! अ-
दर ! स-म ! आनवक-अम-द ! उ आर ! सत्-पाद-र ! आजि-तस ! मानव-काम-द ! उ अ-र !
अजित ! काम-दारः समान अव ।

शब्दार्थ

सत्=सुंदर.

पाद=चरण.

राजित (घा० राज्)=सुशोभित.

सत्पादराजित ! = हे सुंदर चरणो वडे सुशोभित !

समान (मू० सम) = सर्वने.

अव (घा० अव) = तुं रक्षणु कर.

काम=अडुंकार.

दार=अडुंकरना.

कामदारः=अडुंकारनुं अडुंकरना.

असत् (घा० अस्)=प्रकाशमान, हीपती.

पाद=चरण.

रै=लक्ष्मी.

जित (घा० जि)=अतेव.

सम=सर्व, अधुं.

असत्पादराजितसम ! = पादनी प्रकाशमान लक्ष्मी

वडे अत्यां छे सर्वने जेणे जेवा !

नवक=नवो.
 अम=रोग.
 आम=रोग.
 दारु=એક બતની ઔષધિ.
 अनवकामदारो !=**જીર્ણ** વ્યાધિ ને વિષે ઔષ-
 ધિવિશેષ.
 अनवकामदार !=**હે** જૂના રોગના વિનાશક !
 उ=સંબોધનવાચક અવ્યય.
 सत्=साधु.
 पा=रक्षणु करवुं.
 सत्प !=**હે** સાધુઓનું રક્ષણુ કરનાર !
 दर=ભય.
 अदर !=**હે** નિર્ભય !
 अजित !=(૧) હે અજિત(નાથ) !; (૨) હે
 નહિ જીતાયેલ !
 मा=लक्ष्मी.
 सम !=**હે** લક્ષ્મી યુક્ત !
 आनवक=स्तुति करनार.
 अम=ज्ञान.

दय=पाणवुं.
 आनवकामद !=**હે** સ્તુતિ કરનારના જ્ઞાને
 પાળનારા !
 आर ! (मू० आर)=હે મુનિ !
 सत्=विशिष्ट.
 पाद=प्रतिष्ठा.
 रा=आपवुं.
 सत्पादर !=**હે** વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર !
 आजि=लडाध.
 तस=दूर ई'कनार.
 आजितस !=**હે** લડાઈનો વિનાશ કરનારી
 લક્ષ્મીવાળા !
 मानव=भनुष्य.
 काम=भनोवांछित.
 दा=आपवुं.
 मानवकामद !=**હે** મનુષ્યના મનોવાંછિતને
 આપનાર !
 र=अलिदाषा.
 अर !=અવિદ્યમાન છે અભિલાષા જેને વિષે એવા !

પદાર્થ

“ હે સુન્દર ચરણો વડે સુશોભિત (સ્વામી) ! જેણે પાદની પ્રકાશમાન લક્ષ્મી વડે સર્વને જીત્યા છે એવા (જગદીશ) ! હે જૂના રોગના વિનાશક (પ્રભુ) ! હે સાધુઓનું રક્ષણુ કરનાર (ઈશ્વર) ! હે નિર્ભય (નાથ) ! હે (જ્ઞાનાદિ અંતરંગ) લક્ષ્મીથી યુક્ત (યોગીશ્વર) ! હે સ્તુતિ કરનારાને જ્ઞાન આપનાર ! હે મુનિ ! હે વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર ! હે સંચામનો સંહાર કરનારી સંપત્તિવાળા ! હે માનવોના મનોરથને પૂરનાર ! હે અનભિલાષી અજિત (નાથ) ! માનને મોડનાર એવો [તથા પુરાણ વ્યાધિને વિષે ઔષધિ સમાન] તું સમસ્ત (પ્રાણીઓ)નું રક્ષણુ કર. ”—૮

—:—

नत्वाऽभवन्निह तमोहरणं भवेऽरं
 कल्याणगौरवपुषं यतयो गतेते ! ।
 कल्याणगौरवपुषं यतयोग ! ते ते
 न त्वाऽऽभवं निहतमोहरणं भवेरम् ॥ ९ ॥

ટિ૦—તે—પ્રસિદ્ધા ઉત્તમપુરુષાઃ ત્વા—ત્વાં નત્વા—પ્રણમ્ય યતયો નાભવન્ ? અપિ તુ અભવન્નિતિ સમ્બન્ધઃ । કથમ્ ? આભવમ્ । ત્વા કિંચિન્નિષ્ટમ્ ? ‘કલ્યાણગૌરવપુષ્પં’ મહ્નલગૌરવં પુષ્ણાતીતિ । પુનઃ કિંચિં ? કલ્યા૦—સુવર્ણગૌરવપુષ્પમ્ । નિહતમોહસદ્ગ્રામમ્ ॥૧॥

અન્વયઃ

(હે) ગત-ઈતે ! યત-યોગ ! તે તે હહ ભવે તમસ્-હરણં નિહત-મોહ-રણં કલ્યાણ-ગૌરવ-સુષ્પં કલ્યાણ-ગૌર-વપુષ્પં ભવ-ઈરં ત્વાં નત્વા યતયઃ આ-ભવં અરં ન અભવન્ ? ।

શબ્દાર્થ

નત્વા (ધા૦ નમ્)=વન્દન કરીને.

અભવન્ (ધા૦ મ)=થયા.

હહ=આમાં.

તમસ્=અજ્ઞાન.

હરણ=દૂર કરનાર.

તમોહરણં=અજ્ઞાનનો નાશ કરનારાને.

ભવે (મૂ૦ ભવ)=સંસારમાં.

અરમ્=જલદી.

કલ્યાણ=મંગળ.

ગૌરવ=મહત્ત્વ.

પુષ્=પોષણ કરવું.

કલ્યાણગૌરવપુષ્પં=મંગળના મહત્ત્વને

પોષનારાને.

યતયઃ (મૂ૦ યતિ)=મુનિઓ.

ગત (ધા૦ ગમ્)=નાશ કરેલ.

ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.

ગતેતે !=નાશ કર્યો છે ઇતિનો જેણે એવા !

કલ્યાણ=સુવર્ણ, સોનું.

ગૌર=ગૌર, ઉજ્જવળ.

વપુસ્=હેલ.

કલ્યાણગૌરવપુષ્પં=સુવર્ણના સમાન ગૌર છે શરીર જેનું એવાને.

યત (ધા૦ યમ્)=સંયમ કરેલ.

યોગ=પ્રવૃત્તિ, ચેષ્ટા.

યતયોગ !=સંયમિત છે પ્રવૃત્તિ જેની એવા !

તે (મૂ૦ તદ્)=પ્રસિદ્ધ.

ન=નહિ.

ત્વા (મૂ૦ ત્વમ્) તને.

આ=મયાદાવાચક અન્યથા.

ભવ=ભવ.

આભવં=ભવ પર્યન્ત.

નિહત (ધા૦ હન્)=નાશ કરેલ.

મોહ=મોહ.

રણ=ચુદ્ધ.

નિહતમોહરણં =(૧) નાશ કર્યો છે મોહનો

તેમજ ચુદ્ધનો જેણે એવા; (૨) વિનાશ

કર્યો છે મોહથી ઉદ્ભવતા ચુદ્ધનો જેણે

એવા.

ભવ=સંસાર.

ઈરં=પ્રેરણા કરવી.

ભવેરં=સંસારને ધક્કો મારનારાને.

પદાર્થ

“ જમણે ઇતિઓનો નાશ કર્યો છે એવા હે (અધીશ્વર) ! જમણે કાયિક, વાચિક અને માનસિક યોગોને સંયમિત કર્યા એવા હે (નાથ) ! અજ્ઞાનને દૂર કરનારા વળી જમણે મોહ અને ચુદ્ધનો [અથવા મોહજન્ય સંયામનો] નાશ કર્યો છે એવા, મંગળના મહત્ત્વને પોષનારા, સુવર્ણના જેવા ઉજ્જવળ દેહવાળા તથા સંસારને ધક્કો મારનારા એવા તને આ સંસારમાં નમન કરીને તે તે (ઉત્તમ જનો) ભવ પર્યન્ત સત્વર યતિઓ ન થયા ? ”—૬

—:—

शंवर्धिनं दितमलं प्रमदाऽऽदराऽग !

शंवर्द्धिनन्दितमलं प्रमदादराग ! ।

मन्देतराममलतो यमदं भवन्तं

मन्देतराममलतोयमदम्भवन्तम् ॥ १० ॥

टि०—१ शं—सुखवर्धनशीलम् । २ दितं—छितं पापम् । ३ प्रमदानामादरं न गच्छतीति प्रमदादरागः तस्य सम्बन्धो । ४ 'शं—सुखं अस्यास्तीति शंवा, 'कं-शंभ्यां यु(स-ति-यस्-तु-त-व-भम्)' (सिद्ध० ७-२-१८) अनेन वप्र(त्ययः), सा चासौ ऋद्धिश्च शंवर्द्धिः तथा नन्दितं-समृद्धम् । ५ 'मदुद्ध स्तुति-अभि(वादनयोः)' सिद्ध० धा०) मदः 'वर्ते(माना) ए' (सिद्ध०-३-३-६) 'उदि(तः स्वरा)न्नोन्तः' (सिद्ध० ४-४-१८) तरामग्रे । ६ प्रमदात् किंभूतात् ? अमलतः-अमलात् ॥ १० ॥

अन्वयः

हे प्रमदा-आदर-अ-ग ! (हे) अ-राग ! शं-वर्द्धिनं दित-मलं शंवा-ऋद्धि-नन्दितं यम-दं अ-दम्भवन्तं भवन्तं मन्द-इतर-अम-मल-तोयं अमलतः प्रमदात् अलं मन्देतराम् ।

शब्दार्थ

शं=सुभवायुक्त अन्वय.

वर्धिनं=वधवाना स्वभाववाणो.

शंवर्धिनं=सुभगी वृद्धि करनारने.

दित (धा० दो)=नाश करे.

मल=पाप.

दितमलं=नाश कर्यो छे पापनो जेछे जेवाने.

प्रमदा=वनिता, युवति, सुन्दरी.

आदर=सत्कार.

अग=नहि जनार.

प्रमदादराग ! =हे सुन्दरीजोना सत्कारने नहि स्वीकारनार !

शंवा=सुभयुक्त.

ऋद्धि=संपत्ति.

नन्दित (धा० नन्द)=समृद्ध.

शंवर्धिनन्दितं=सुभयुक्त संपत्तिथी समृद्ध.

अलम्=अत्यंत.

प्रमदात् (मू० प्रमद)=हर्षथी.

राग=राग, स्नेह, भभता.

अराग ! =अविद्यमान छे राग जेने विषे जेवा !, हे वीतराग !

मन्देतराम (धा० मन्द)=हुं अत्यंत स्तुति करूं छुं.

अमलतः (मू० अमल)=निर्भण.

यम=संयम.

दा=आपहुं.

यमदं=संयम आपनारा.

भवन्तं (मू० भवत्)=आपने.

मन्द=भन्द.

१ 'मदि स्तुति-मोद-मद-स्वप्न-कान्ति-गतिषु' (पा० धा० १३) ।

ઇતર=અન્ય.
અમ=રોગ.
મલ=મેલ.
તોય=પાણી.

મન્દેતરામમલતોયં=મન્દથી ઇતર રોગરૂપ મેલ
પ્રતિ જળ.
વમ્મ=કપટ.
અદમ્મવન્તં=નિષ્કપટીને.

પદ્યાર્થ

“ હે સુન્દરીઓના સત્કારને નહિ સ્વીકારનાર ! હે વીતરોગ ! સુખની વૃદ્ધિ કરનારા, પાપના ધાતક, સુખયુક્ત સંપત્તિથી સમૃદ્ધ, સંયમને આપનારા, નિષ્કપટી તેમજ તીવ્ર રોગરૂપ મલને (દૂર કરવામાં) જળ (સમાન) એવા આપની હું (શ્રીગ્નિપ્રભસૂરિ) નિર્ભળ આનન્દપૂર્વક અત્યંત સ્તુતિ કરું છું. ”—૧૦

—:૦:—

જ્ઞાનં દૈદાન ! નૈય સજ્જનતાં પ્રેકાશ—

માનન્દિતાં ગજગતે ! હતમોહરાજ ! ।

જ્ઞાનન્દદાનનયસજ્જ ! નતાં પ્રેકાશ—

માનં દિતાજ્જ ! ગતેહ ! તમોહરાજ ! ॥ ૧૧ ॥

ટિ૦—૧ નય-પ્રાપય । ૨ કં કર્મતાપન્નમ્ ? પ્રકાશમ્ । ૩ હે દદાન ! । ૪ કિમ્ ? જ્ઞાનમ્ । ૫ કિંવિશિષ્ટમ્ ? પ્રકાશમાનમ્ । ૬ જ્ઞા-બુધાઃ ।

અન્વયઃ

હે પ્રકાશમાનં જ્ઞાનં દદાન ! ગજ-ગતે ! હત-મોહ-રાજ ! જ્ઞ-આનન્દ-દાન-નય-સજ્જ ! દિત-અજ્જ ! ગત-હહ ! તમસ્-હર ! અજ ! નતાં આનન્દિતાં સજ્જનતાં પ્રકાશં નય ।

શબ્દાર્થ

જ્ઞાનં (મૂં જ્ઞાન)=જ્ઞાનને, યોધને.
દદાન ! (મૂં દદાન)=હે આપનાર !
નય (ઘાં ની)=લઇ બા.
સજ્જનતાં (મૂં સજ્જનતા)=સજ્જનપણાને.
પ્રેકાશં (મૂં પ્રકાશ)=પ્રકાશને.
આનન્દિતાં (મૂં આનન્દિત)=હર્ષિત.
ગજ=હાથી.
ગતિ=ચાલ.

ગજગતે !=હાથીના જેવી ચાલ છે જેની એવા !
હત (ઘાં હન્)=હજીલ, નાશ કરેલ.
મોહ=મોહ, અજ્ઞાન.
રાજન્=રાજ, નૃપતિ.
હતમોહરાજ !=નાશ કર્યો છે મોહરૂપ નૃપતિનો જેણે એવા !
જ્ઞ=જ્ઞાની.
આનન્દ=આનન્દ.
દાન=દાન, આપણું તે.

नय=नीति.

सज्ज=तैयार.

ज्ञानन्ददाननयसज्ज !=डे शुद्धिशाणीओने

आनन्द आपवानी नीतिमां तत्पर !

नतां (मू० नता)=नभेदी.

प्रकाशमानं (मू० प्रकाशमान)=प्रकाशतुं.

दित (धा० दो)=कापी नांभेद, भारी नांभेद.

अङ्गज=मदन, क'द'प.

दिताङ्गज !=भार्ये छे भदनने जेणु ओवा !

गत (धा० गम्)=गयेद.

ईहा=ध'अ'छा.

गतेह !=नष्ट थछ छे ध'अ'छा जेनी ओवा !

तमस्=अज्ञान.

हर=हरनार.

तमोहर !=डे अज्ञानने हरनार !

अज ! (मू० अज)=डे जन्म-रहित !

पदार्थ

“ हे प्रकाश पाउता ज्ञानने आपनार ! हे हाथीना जेवी यालवाणा ! हे मोहराजना विनाशक ! हे ज्ञानीओने आनन्द आपवानी नीतिने विषे तैयार ! हे भदनना धातक ! हे ध'अ'छा रहित ! हे अज्ञानने हरनार ! हे जन्म रहित (नाथ) ! तने प्रणाम करेदी आनन्दित सज्जनताने तुं प्रकाशमां लाव.”—११

—:—

सम्पन्नकाम ! लसदागम ! नाभिभूत—

भावारितापचितिकारसभाऽरतीते ! ।

भव्याय देहि तैरसा तरसा प्रसिद्ध—

भूमानमत्र भवतीः कमला यताक्ष ! ॥ १२ ॥

सम्पन्न काऽमलसदागमनाऽभिभूत—

भावारितापचितिकाऽरस ! भारती ते ।

भव्यायदेहितर ! सातरसा प्रसिद्ध—

भूमा नमत्त्र ! भवतीः कमलायताक्ष ! ॥ १३ ॥ —युग्मम्

टि०—१ नाभि०—मूलभूता भा—कान्तिः तथा वारिता ‘अपचिति०’ पूजाकाराणां सभायाः—समूहस्य अरतिरेव—ईतिरूप उपप्लवो येन । २ तरसा—बलेन । ३ प्रसिद्धं भूमानं—बहुत्वम् । ४ भवतीः । ५ यताक्ष !—यतेन्द्रिय ! । ६ ते—तव भारती का न सम्पत् ? सर्वाऽपीत्यर्थः । ७ अमलं सत्—प्रशस्तं आगमनं यस्याः सा । ८ अभिभूता भावारीणां तापस्य चितिका यया । ९ भव्यानां आयदं यदीहितं—चेष्टितं राति—ददाति । १० प्रसिद्धा भुवि उमा—कीर्तिः यस्याः । ११ भवं—संसारं तरतीति भवतीः ॥ १२—१३ ॥

અન્વય:

સમ્પન્ન-કામ ! લસદ્-આગમ ! નાભિ-મૂત-મા-વારિત-અપચિતિ-કાર-સમા-અરતિ-ઈતે
યત-અક્ષ ! અ-રસ ! કમલ-આયત-અક્ષ ! નમત્-ત્ર ! ભવ્ય-આય-વં ! ઈહિત-ર ! અમલ-સત્-
આગમના અભિમૂત-ભાવ-અરિ-તાપ-ચિત્તિકા સાત-રસા ભવ-તીર્ પ્રસિદ્ધ-મૂ-ઉમા તે ભારતી
કા ન સમ્પત્ ? તરસા તરસા અત્ર પ્રસિદ્ધ-મૂમાનં ભવતી: કમલા: ભવ્યાય વેહિ ।

શબ્દાર્થ

સમ્પન્ન (ધા૦ પદ)=પરિપૂર્ણ થયેલ.
કામ=ઈચ્છા.
સમ્પન્નકામ !=પૂર્ણ થઈ છે ઇચ્છા જેની એવા !
લસત્ (ધા૦ લસ)=શોભતો.
આગમ=સિદ્ધાન્ત.
લસદ્આગમ !=શોભતો છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવા !
નાભિ=નાભિ, દુંડી.
મૂત (ધા૦ મૂ)=થયેલ.
મા=તેજ.
વારિત (ધા૦ વાર)=રોકેલ.
અપચિતિ=પૂબ.
કાર=કરનાર.
સમા=સભા, પરિષદ્.
અરતિ=અપ્રીતિ, દ્વેષ.
ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.
નાભિમૂતભાવારિતાપચિત્તિકારસમાડરતીતે !=મુ-
ખ્ય કાન્તિ વડે નિવારણ કર્યું છે પૂબ
કરનારાની સભાની અપ્રીતિરૂપ ઇતિનું
જેણે એવા !
ભવ્યાય (મૂ૦ ભવ્ય)=ભયને.
વેહિ (ધા૦ વા)=આપ.
તરસા=બળથી.
તરસા=જલદી.
પ્રસિદ્ધ=પ્રસિદ્ધ.
મૂમન્=બહુ પાણું.
પ્રસિદ્ધમૂમાનં=પ્રસિદ્ધ છે બહુ પાણું જેનું એવા.
અત્ર=આ દુનિયામાં.

ભવતી: (મૂ૦ ભવતી)=માનવાચક શબ્દ.
કમલા: (મૂ૦ કમલા)=સંપત્તિઓ, ઋદ્ધિઓ.
યત (ધા૦ યત્)=વશ કરેલ.
અક્ષ=ઈન્દ્રિય.
યતાક્ષ !=વશ કરી છે ઇન્દ્રિયોને જેણે એવા !,
જિતેન્દ્રિય !
સમ્પત્ (મૂ૦ સમ્પદ)=સંપત્તિ, વૈભવ.
ન=નહિ.
કા (કિમ્)=શી.
અમલ=નિર્ભળ.
સત્=સારું, પ્રશસ્ત.
આગમન=આવવું તે.
અમલસદ્આગમના=નિર્ભળ તેમજ પ્રશસ્ત છે
આગમન જેનું એવી.
અભિમૂત (ધા૦ મૂ)=પરાભવ પમાડેલ.
ભાવ=ભાવ.
અરિ=દુશ્મન, શત્રુ.
તાપ=સંતાપ.
ચિત્તિકા=ચિતા.
અભિમૂતભાવારિતાપચિત્તિકા=પરાભવ પમાડ્યો
છે ભાવ-શત્રુના સંતાપની ચિતાને જેણે
એવી.
રસ=રસ.
અરસ !=રસ રહિત !
ભારતી=વાણી.
તે (મૂ૦ યુષ્મદ્)=તારી.
ભવ્ય=વહેલો કે મોટો મોક્ષે જનાર.

૧ ' દ ! ઈહિત-ર ! ' इत्यपि सङ्गच्छते ।

આય=લાભ.
 વ=દાયક.
 ર્હિત=વાંછિત.
 રા=આપવું.
 મવ્યાયદેહિતર !=હે ભવ્યોને લાભદાયક વાંછિત
 આપનાર !
 સાત=સુખ.
 રસા=ભૂમિ.
 સાતરસા=સુખની ભૂમિ.
 પ્રસિદ્ધ=પ્રસિદ્ધ.
 મૂ=પૃથ્વી.
 ઉમા=કીર્તિ.

પ્રસિદ્ધમૂમા=પ્રસિદ્ધ છે પૃથ્વીને વિષે કીર્તિ
 જેની એવી.
 નમત્ (ધા૦ નમ્)=નમન કરનાર, વન્દન કરનાર.
 ત્રા=રક્ષણ કરવું.
 નમત્ત્ર !=હે નમન કરનારાનું રક્ષણ કરનારા !
 ભવ=સંસાર.
 તીર્=તરનાર.
 ભવતી!=સંસારને તરનાર.
 કમલ=કમળ.
 આયત=દીર્ઘ, વિશાળ.
 અક્ષિ=નેત્ર, લોચન.
 કમલાયતાક્ષ !=હે કમળનાં જેવાં દીર્ઘ નેત્રવાળા !

પદાર્થ

“જેની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત થઈ છે એવા હે (નાથ) ! જેનો સિદ્ધાન્ત (વિશ્વમાં) શોભી રહ્યો છે એવા હે (સર્વજ્ઞ) ! જેણે પ્રધાન પ્રભા વડે પૂજકોની સભાની અપ્રીતિરૂપ ઈતિને દૂર કરી છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! હે જિતેન્દ્રિય ! હે કમળનાં જેવાં દીર્ઘ લોચનવાળા (લોકેશ્વર) ! હે (તને) પ્રણામ કરનારાના રક્ષક ! હે ભવ્યોને લાભદાયક મનોવાંછિતના અર્પક ! હે સંસારને વિષે રસરહિત (અર્થાત્ વીતરાગ) ! નિર્ભળ તેમજ પ્રશસ્ત આગમનવાળી, ભાવ-શત્રુના સંતાપની ચિતાને શાન્ત કરનારી, સંસારથી તારનારી તથા પૃથ્વીને વિષે પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળી એવી તારી વાણી કઈ સંપત્તિરૂપ નથી ? (તેથી) બળથી જેની બહુલતા પ્રખ્યાત છે એવી માનપાત્ર સમૃદ્ધિઓ ભવ્ય (જન)ને તું આપ.”-૧૨-૧૩

:o:

અસ્મારિ યેન નહિ સર્વરમાનિવાસઃ

પ્રીત્યા ભવાન્ પ્રથિતકીર્તિરમાનિવાસઃ ।

સમ્પદ્યતાં કથમિવાત્ર નરો ગતાપત્

સ્વામિન્ ! વિઘૂતવિનમજ્જનરોગતાપ ! ॥ ૧૪ ॥

ટિ૦—૧ ન વિદ્યતે માનો યેષાં તે અમાનાઃ તેષુ વાસો (યસ્ય) ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

(હે) વિઘૂત-વિનમત્-જન-રોગ-તોષ ! સ્વામિન્ ! યેન પ્રથિત-કીર્તિઃ અ-માનિન્-વાસઃ સર્વ-રમા-નિવાસઃ ભવાન્ પ્રીત્યા નહિ અસ્મારિ, (સ) નરઃ અત્ર કથં ઇવ ગત-આપત્ સમ્પદ્યતામ્ ।

શબ્દાર્થ

અસ્મારિ (ઘાં સ્મ)=યાદ કરાવાયો.
 યેન (મૂં યદ્)=જેનાથી.
 નહિ=નહિ.
 સર્વ=સમગ્ર.
 રમા=લક્ષ્મી, સંપત્તિ.
 નિવાસ=વાસ, રહેઠાણ.
 સર્વરમાનિવાસ:=સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસ.
 પ્રીત્યા (મૂં પ્રીતિ)=પ્રીતિથી, પ્રેમથી, સ્નેહથી.
 ભવાન્ (મૂં ભવત્)=આપ.
 પ્રથિત (ઘાં પ્રથ)=પ્રસિદ્ધ.
 કીર્તિ=યશ, આખર.
 પ્રથિતકીર્તિ:=પ્રસિદ્ધ છે કીર્તિ જેની એવા.
 માનિન્=અહંકારી, અભિમાની.
 વાસ=નિવાસ.
 અમાનિવાસ:=નિરભિમાનીએને વિષે વાસ છે
 જેનો એવા.

સમ્પદ્યતાં (ઘાં પદ્)=ખને.
 કથમિવ=કેવી રીતે.
 અત્ર=આ દુનિયામાં.
 નરઃ (મૂં નર)=માનવ.
 ગત (ઘાં ગમ્)=ગયેલ.
 આપદ્=આપત્તિ, વિપત્તિ, કષ્ટ.
 ગતાપત્=ગઇ છે આપત્તિ જેની એવે.
 સ્વામિન્ ! (મૂં સ્વામિન્)=હે નાથ !
 વિધૂત (ઘાં ધૂ)=નષ્ટ કરેલ.
 વિનમત્ (ઘાં નમ્)=પ્રણામ કરતો.
 જન=માનવ, મનુષ્ય.
 રોગ=રોગ.
 તાપ=સંતાપ.
 વિધૂતવિનમજ્જનરોગતાપ ! =નષ્ટ કર્યા છે પ્રણામ
 કરતા માનવોના રોગોના તાપોને (અ-
 થવા રોગો અને તાપોને) જેણે એવા !

પદ્યાર્થ

“ પ્રણામ કરતા માનવોના રોગોના સંતાપો (અથવા રોગો અને સંતાપો)નો જેણે
 વિનાશ કર્યો છે એવા હે નાથ ! પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા, નિરભિમાની (ના દૃઢ્ય)ને વિષે વાસ
 કરનારા તેમજ સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસરૂપ એવા આપને જે માનવે પ્રેમપૂર્વક યાદ કર્યા
 નહિ, તે આ જગત્માં કેવી રીતે વિપત્તિ વિનાનો અને ? ”—૧૪

—:o:—

મારાજિતં ભુવનરક્ષણબદ્ધકેક્ષ—

મારાજિતં જિનપતિં પ્રતિ નમ્રતાં યઃ ।

મારાજિતં પ્રવિતતં લભતે સ રાજ્ય—

મારાજિતન્નિતજયશ્રુપયામદીક્ષઃ ॥ ૧૫ ॥

ટિં—૧ કક્ષા—પ્રતિજ્ઞા રાક્ષમા (?) ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

માર-અજિતં ભુવન-રક્ષણ-વદ્ધ-કક્ષં અજિતં જિનપતિં પ્રતિ યઃ નમ્રતાં આર, સઃ આર-આજિ-
તન્નિવ્રત-જય-શ્રી-ઉપયામ-વીક્ષઃ મા-રાજિતં પ્રવિતતં રાજ્યં લભતે ।

શબ્દાર્થ

માર=મદન.
અજિત=નહિ જીતાયેલ.
મારાજિતં=મદનથી નહિ જીતાયેલા.
ભુવન=જગત, વિશ્વ.
રક્ષણ=બચાવ.
વદ્ધ (ઘાં વન્ઘ્)=બાંધેલ.
કક્ષા=(૧) કમર; (૨) પ્રતિજ્ઞા (?)
ભુવનરક્ષણવદ્ધકક્ષં=વિશ્વના બચાવ માટે બાંધી
છે કક્ષા જેણે એવા.
આર (ઘાં ઋ)=પ્રાપ્ત થયો.
અજિતં (મૂં અજિત)=અજિત(નાથ)ને.
જિન=સામાન્યકેવલી.
પતિ=નાથ.
જિનપતિં=તીર્થંકરને.
પ્રતિ=ને.
નમ્રતાં (મૂં નમ્રતા)=નમનશીલતાને.
યઃ (મૂં યદ્)=જે.
મા=લક્ષ્મી.

રાજિત (ઘાં રાજ્)=શોભિત.
મારાજિતં=લક્ષ્મી વડે સુશોભિત.
પ્રવિતતં (મૂં પ્રવિતત)=અત્યંત વિશાળ.
લભતે (ઘાં લભ્)=પામે.
સઃ (મૂં તદ્)=તે.
રાજ્યં (મૂં રાજ્ય)=રાજ્યને.
આર=શત્રુનો સમૂહ.
આજિ=લડાઇ.
તન્નિવ્રત=પ્રાપ્ત કરેલા.
જય=જય, ક્ષત્રેહ.
શ્રી=લક્ષ્મી.
ઉપયામ=લગ્ન.
વીક્ષા=દીક્ષા.
આરાજિતન્નિવ્રતજયશ્રુપયામવીક્ષઃ=શત્રુના સમૂહ
સાથે લડાઇ (કરવા)થી પ્રાપ્ત કરી છે
જયશ્રી સાથે લગ્ન કરાવનારી દીક્ષા
જેણે એવો.

પદાર્થ

“ મદનથી અજિત તથા વળી વિશ્વના રક્ષણ માટે જેણે કક્ષા બાંધી છે એવા અજિત
તીર્થંકર પ્રતિ જેણે નમ્રતા રાખી (અર્થાત્ જેણે પ્રણામ કર્યો), તે કે જેણે જયશ્રી સાથે
લગ્ન કરાવનાર દીક્ષાને શત્રુઓના સમૂહને યુદ્ધમાં (હરાવી) પ્રાપ્ત કરી છે (એવો માનવ)
લક્ષ્મી વડે સુશોભિત તેમજ વિશાળ એવા રાજ્યને પામે છે. ”—૧૫

રૂપટીકરણ

યમક-વિચાર—

આ પદના દરેક પાદનો પ્રારંભ યમકથી અલંકૃત છે. એટલે કે પ્રત્યેક પાદની શરૂઆત
‘મારાજિતં’ થી શોભે છે,^૧ જ્યારે આ પછીનું પદ પાદાન્તયમકથી વિભૂષિત છે અર્થાત્ તેના પ્રત્યેક

૧ આ સાથે શિશુપાલ૦ (સં ૧૮) નું ૩૬ મું પદ સરાખાવાય.

ચરણુનો અન્ત 'સારસેન' થી ઝળકી ઉઠે છે.^૧ વિંધમ ચરણુના-પ્રારમ્ભમાં અને સમચરણુના અન્તમાં એકના એક અક્ષરો હોય એવાં શિશુપાલવધ(સં ૧૯)માં ૨૩ મા અને ૬૨ મા એમ બે પદો છે.

—:—

યા નિર્મલેન જનતા મનસા રસેન !
 દેવાર્ચિતાંહિયુગ ! સજ્જનસારસેન ! ।
 આજ્ઞાવિધૌ ભવતિ તેડનલસા રસેન
 વમ્ભ્રમ્યતે ભવસૈરસ્વતિ સાડરસે ન ॥ ૧૬ ॥

ટિં—૧ इनः—સૂર્યઃ । ૨ રસેન—અનુરાગેન । ૩ સં—સમુદ્રે ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

(હે) રસા-इन ! દેવ-અર્ચિત-અંહિ-યુગ ! સત્-જન-સારસ-इन ! (સાર-સેન ! સાર-સા-इन !
 વા) યા અન્-અલસા જનતા નિર્મલેન મનસા રસેન તે આજ્ઞા-વિધૌ ભવતિ, સા અ-રસે ભવ-
 સરસ્વતિ ન વમ્ભ્રમ્યતે ।

શબ્દાર્થ

યા (મૂં યદ્)=એ.
 નિર્મલેન (મૂં નિર્મલ)=નિર્મળ, ચોખ્ખા.
 જનતા=લોક.
 મનસા (મૂં મનસ)=ચિત્તથી.
 રસા=પૃથ્વી.
 इन=સ્વામી, પતિ.
 રસેન !=હે પૃથ્વીપતિ !
 દેવ=સુર.
 અર્ચિત (ઘાં અર્ચ)=પૂજેલ.
 અંહિ=ચરણુ, પગ.
 યુગ=યુગલ, બે.
 દેવાર્ચિતાંહિયુગ !=સુરોએ પૂજ્યું છે ચરણુ-
 યુગલ જેનું એવા !
 સત્=સાધુ.
 જન=લોક.

સારસ=કમળ.
 इन=સૂર્ય.
 સાર=સાર, તત્વ.
 સેના=લશ્કર.
 સા=લક્ષ્મી.
 સજ્જનસારસેન !=(૧) હે સભજનરૂપી કમળ
 પ્રતિ સૂર્ય !; (૨) સભજનના સારરૂપી
 સેના છે જેની પાસે એવા !; (૩) હે
 સભજનના સારરૂપ લક્ષ્મીવાળા નાથ !
 આજ્ઞા=શાસન, હુકમ.
 વિધિ=કાર્ય.
 આજ્ઞાવિધૌ=શાસનના કાર્યમાં.
 ભવતિ (ઘાં મૂ)=થાય છે.
 તે (મૂં યુષ્મદ્)=તારી.

૧ આ સાથે શિશુપાલ (સં ૧૯) ના ૧૧૨ મા પદનું સન્તુલન કરાય.

અનલસા=આળસુ નહિ એવી, ઉઘમી.
 રસેન (મૂં રસ)=રસપૂર્વક, ભાવથી.
 વમ્બ્રમ્યતે (ઘાં વ્રમ્)=વારંવાર ભમાય છે.
 ભવ=સંસાર.
 સરસ્વત્=સમુદ્ર.

ભવસરસ્વતિ=સંસારરૂપ સમુદ્રમાં.
 સા (મૂં તદ્)=તે.
 રસ=રસ, સાર.
 અરસે=સારરહિત, નિઃસાર.
 ન=નહિ.

પદાર્થ

“ હે પૃથ્વીપતિ ! હે સુરો વડે પૂજિત ચરણુ-યુગલવાળા (નાથ) ! હે સજ્જનરૂપ કમળને (વિકસિત કરવામાં) સૂર્ય (સમાન !) (અથવા સજ્જનના સારરૂપી સેવાથી યુક્ત ! અથવા સજ્જનના સારરૂપ સંપત્તિના પતિ !) જે ઉઘમી લોક ચોખ્ખા ચિત્તે ભાવપૂર્વક તારા શાસનનું કાર્ય કરે છે, તે નિઃસાર સંસાર-સમુદ્રમાં વારંવાર ભ્રમણ કરતા નથી. ”—૧૬

:o:

આખ્યાતમીશ ! ભવતા ભવતાપતત્ત-

ભવ્યાક્ષિચન્દનરસં નરસહ્ચમુખ્યાઃ ।

કેચિત્ કૃપારસમયં સમયં શરણ્યં

ધન્યા વ્રજન્તિ શરણં શરણં ગુણાનામ્ ॥ ૧૭ ॥

ટિ૦—શરણં—ગૃહમ્ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) મીશ ! કેચિત્ નર-સહ્ચ-મુખ્યાઃ ધન્યાઃ ભવતા આખ્યાતૈ ભવ-તાપ-તત્ત-ભવ્ય-અક્ષિ-ચન્દન-રસં કૃપા-રસ-મયં ગુણાનાં શરણં સમયં શરણં વ્રજન્તિ ॥

શબ્દાર્થ

આખ્યાતૈ (મૂં આખ્યાત)=કહેલું, પ્રકાશેલ.
 શ ! (મૂં મીશ)=હે નાથ !
 ભવતા (મૂં ભવત્)=આપથી.
 ભવ્ય=સંસાર.
 તપ=સંતાપ.
 ત (ઘાં તપ્)=તપેલ.
 વ્ય=ભવ્ય, વહેલો કે મોટો મોક્ષે જનાર.
 અક્ષિ=પ્રાણી.

ચન્દન=ચંદન.

રસ=રસ.

ભવતાપતત્તભવ્યાક્ષિચન્દનરસં=સંસારના સંતા-
 પથી તપ થયેલા ભવ્ય પ્રાણીઓ પ્રતિ
 ચંદનના રસ જેવા.

નર=માનવ.

સહ્ચ=સમૂહ.

મુખ્ય=મુખ્ય, પ્રધાન.
 નરસહુમુલ્યા:=માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય.
 કેચિત્ (મૂં કિમ્+ચિત્)=કોઈક.
 કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.
 રસ=રસ.
 મય=પૂર્ણતાવાચક શબ્દ.
 કૃપારસમયં=કૃપાના રસથી પરિપૂર્ણ.

સમયં (મૂં સમય)=સિદ્ધાન્તને.
 શરણ્યં (મૂં શરણ્ય)=શરણ કરવા લાયક.
 ધન્યાઃ (મૂં ધન્ય)=ધન્ય, લાભ્યશાળી.
 વ્રજન્તિ (ધાં વ્રજ્)=ભય છે.
 શરણં (મૂં શરણ)=ખચાવ.
 શરણં (મૂં શરણ)=ગૃહ, ઘર.
 ગુણાનાં (મૂં ગુણ)=ગુણોના.

પદાર્થ

“હે નાથ ! માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય એવા કોઈક ધન્ય (જનો) આપે કથેલા, સંસારના સંતાપથી તત્ત એવા ભવ્ય પ્રાણીઓને (શીતલતા અર્પવામાં) ચંદનના રસ જેવા, કૃપા-રસથી પરિપૂર્ણ, શરણ કરવા લાયક અને ગુણોના ગૃહરૂપ સિદ્ધાન્તને શરણે ભય છે.”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદનું પ્રત્યેક ચરણ જે ચમકથી શોભે છે, તેનાથી ૨૦ મું પદ પણ હીપી રહ્યું છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણોનો શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (અન્યાંક ૫૧)ની સંસ્કૃત ભૂમિકા (પૃં ૬-૯)માં મેં નિર્દેશ કર્યો છે.

—:0:—

દૃષ્ટ્વા તવાસ્યકમલં કમલાનિશાન્તં
 શાન્તં દશોરમૃતમૌત્મગતં મહર્ષે ! ।
 હર્ષેરિતાશ્રુસલિલપ્રવહૈઃ કદાઽહં
 દાહં ભવામ્નિજનિતં પ્રશમં નયામિ ॥ ૧૮ ॥

ટિં—૧ નિર્વિકારમ્ । ૨ આં—સ્વવિષયં દશોરમૃતમ્ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

(હે) મહત્-ઋષે ! તવ કમલા-નિશાન્તં શાન્તં દશોઃ અમૃતં આત્મન્-ગતં આસ્ય-કમલં દૃષ્ટ્વા કદા અહં ભવ-આમ્નિ-જનિતં દાહં હર્ષ-ઈરિત-અશ્રુ-સલિલ-પ્રવહૈઃ પ્રશમં નયામિ ।

શબ્દાર્થ

દૃષ્ટ્વા (ધાં દૃષ્)=એધને.
 તવ (મૂં યુષ્મદ્)=તારા.
 આસ્ય=મુખ.
 કમલ=કમળ.

આસ્યકમલં=મુખ-કમલને.
 કમલા=લક્ષ્મી.
 નિશાન્ત=મંદિર.
 કમલાનિશાન્તં=લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ.

શાન્તં (મૂં શાન્તં)=નિર્વિકાર, રાગ-દ્વેષથી
રહિત.
દ્વશોઃ (મૂં દ્વશ્)=નેત્રોના.
અમૃતં (મૂં અમૃત)=અમૃતરૂપ.
આત્મન=આત્મા.
ગત (ઘાં ગમ્)=ગયેલ.
આત્મગતં=આત્માને વિષે ગયેલ, સ્વવિષયી.
મહત્=મોટા.
ઋષિ=યોગી, મુનિ.
મહર્ષે ! =હે મહાયોગી !
હર્ષ=હર્ષ, આનન્દ.
ઈરિત (ઘાં ઈર્)=પ્રેરાયેલ.
અશ્નુ=આંસુ.
સલિલ=જળ, પાણી.

પ્રવહ=પ્રવાહ, વહેતું તે.
હર્ષેરિતાશ્નુસલિલપ્રવાહૈઃ=હર્ષથી પ્રેરિત અશ્નુના
જળના પ્રવાહોથી.
કદા=ક્યારે.
અહં (મૂં અહમ્)=હું.
દાહં (મૂં દાહ)=સંતાપને, તાપને.
મવ=સંસાર.
અગ્નિ=અગ્નિ, આગ.
જનિત (ઘાં જન્)=ઉત્પન્ન કરાયેલ.
મવાગ્નિજનિતં=સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન
કરાયેલ.
પ્રશમં (મૂં પ્રશમ)=શાન્તિને, નાશને.
નયામિ (ઘાં ની)=લઈ જાઉં છું.

પદાર્થ

“ હે મહાયોગી ! (સમગ્ર) લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ, નિર્વિકાર, (દર્શન કરનારાના)
નેત્રોને અમૃતરૂપ તથા સ્વવિષયક (આત્મ-રમણના સ્વરૂપવાળા) એવા તારા મુખ-કમલને
એઈને, હું ક્યારે હર્ષથી પ્રેરિત અશ્નુના જળના પ્રવાહોથી સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન કરાયેલા
તાપને શાન્ત કરીશ ? ”—૧૮

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ્ય ૧૬માંથી-ચમકથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે એના પાદાન્ત અક્ષરોથી અન્ય પાદનો
પ્રારંભ થાય છે. આ ચમક સાથે થોડે અંશે હરીકૃષ્ણમાં ઉતરી શકે એવું નિમ્ન-લિખિત પદ્ય છે
કે જેના ચમકને ‘ સંદંશ ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે:—

૧ આ શબ્દાલંકાર ‘લાટાતુપ્રાસ’ના નામથી પણ ઓળખાય છે એમ કલિકાલસર્વત્ર શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિકૃત
કાવ્યાતુશાસનની સ્વોપત્ત ટીકા (પૃ. ૨૦૮) એમાં જણાય છે, કેમકે ત્યાં એના દૃષ્ટાન્ત તરીકે નિમ્ન-લિખિત
પદ્ય આપવામાં આવ્યું છે:—

“ વસ્ત્રાયન્તે નદીનાં સિતકુસુમધરાઃ શક્તસઙ્કાશકાશાઃ
કાશાભા માન્તિ તાસાં નવપુલિનગતાઃ સ્ત્રીનદીહંસહંસાઃ ।
હંસાભામ્બોદમુક્તરુફુરદમલવપુર્મેવિનીચન્દ્રચન્દ્ર-
ચન્દ્રાઙ્કુઃ શારવસ્તે જયક્રુદુપનતો વિદ્વિષાં કાલકાલઃ ” ॥

આવાં પ્રાકૃત ઉદાહરણોના અભિલાષીને શ્રીધનેશ્વર મુનીશ્વરે રચેલ સુરસુંદરી-ચરિત્ર્યં (પરિં ૯,
શ્લો. ૨૦૩-૨૭૬; ૫૦ ૧૦, શ્લો. ૩-૫ તથા ૫૦ ૧૧, શ્લો. ૧૭૧-૧૭૬) એવા ભલામણ છે.

प्राप्य भीममसौ जन्मं, सौजन्यं दधद्दानते ।

विध्यन्मुमोच न रिपू-नरि पूगान्तकः शरैः ॥ १३ ॥

—शिशुपाद स. १६

आवां विशेष उद्गाहणो भाटे ऋषो २५७ भा पृष्ठभां निर्दिष्ट भूमिका (पृ० ११-१२)
तेभ्य 'श्रीलक्ष्मणस्तोत्र'नी पादपूर्तिरूप काव्यसंग्रह'ना द्वितीय विभागगत ३-परिशिष्ट.

—:०६—

पञ्चाशदञ्जितचतुःशतचापमानं

हेम्नः सृजन्तमभिरामरुचाऽपमानम् ।

विश्वाधिपङ्कपरिशोषणघर्मरश्मि

विश्वाधिपं शरणमेष जनो गतस्त्वाम् ॥ १९ ॥

टि०—१ घर्म०—सूर्यम् ॥१९॥

अन्वयः

एषः जनः पञ्चाशत्-अञ्जित-चतुर-शत-चाप-मानं अभिराम-रुचा हेम्नः अपमानं सृजन्तं
विश्व-आधि-पङ्क-परिशोषण-घर्मन-रश्मि विश्व-अधिपं त्वां शरणं गतः ।

शब्दार्थ

पञ्चाशत्=पचास.

अञ्जित (घा० अञ्च्)=प्राप्त थयेल.

चतुर=चार.

शत=सो.

चाप=धनुष्य.

मान=प्रमाण.

पञ्चाशदञ्जितचतुःशतचापमानं=४५० धनुष्यना

प्रमाणवाणा.

हेम्नः (मू० हेमन्)=सो.नाना.

सृजन्तं (मू० सृजत्)=उत्पन्न करता.

अभिराम=भनोहर.

रुच्=धृति, प्रभा, तेज.

अभिरामरुचा=भनोहर प्रभा वडे.

अपमानं (मू० अपमान)=अवगणुनाने,

तिरस्कारने.

विश्व=संभस्त.

आधि=मानसिक पीडा.

पङ्क=काहव.

परिशोषण=सूकावी नांभुं ते.

घर्मरश्मि=सूर्य.

विश्वाधिपङ्कपरिशोषणघर्मरश्मि=संभ्रमानसिक

पीडाइय काहवने सूकावी नांभवाभां सूर्य.

विश्व=विश्व, अद्गाहण, जगत.

अधिप=स्वामी, नाथ.

विश्वाधिपं=विश्वना स्वामी.

शरणं (मू० शरण)=शरणे, आश्रये.

एषः (मू० एतद्)=आ.

जनः (मू० जन)=मानव.

गतः (मू० गत)=गयेलो.

त्वां (मू० युष्मद्)=ताने.

पद्यार्थ

“ ४५० धनुष्यना माप (ञटला जया देह) वाणा, (शरीरनी) मनोहर प्रभा वडे सुवर्णुनो तिरस्कार करनारा (अर्थात् सुवर्णु करतां पणु सुन्दर धुतिवाणा), समग्र मानसिक पीडाइप काढवने सूकावी नांभवाभां सूय (समान) तेमज विश्वना स्वामी जेवा तारे शरणे आ ज्ञन (श्रीजिनप्रलसूरि) आण्यो छे. ”—१८

—:०:—

स्तोत्रे तवात्र यमकैर्यमकैरवेन्दो !

पुण्यं यदार्जि सुरसे सुरसेव्य ! दृब्धे ।

तेनैधि मे कृतभवान्त ! भवान्तरेऽपि

स्वामी त्वमेव शमिताशमितान्तरारे ! ॥ २० ॥

टि०—१ शम(मि)तया शमिताः आजवंतीता (अभावं नीता) अन्तरारयो येन स तथा ।

अन्वयः

(हे) यम-कैरव-इन्दो ! सुर-सेव्य ! कृत-भव-अन्त ! शमिन्-ता-शमित-आन्तर-अरे ! यमकैः सुर-से अत्र तव दृब्धे स्तोत्रे यत् पुण्यं आर्जि तेन मे भव-अन्तरे अपि त्वं एव स्वामी एधि ।

शब्दार्थ

स्तोत्रे (मू० स्तोत्र)=स्तोत्र, स्तुति.

तव (मू० युष्मद्)=तारा.

अत्र=आ.

यमकैः (मू० यमक)=यमके। वडे.

यम=महाप्रत.

कैरव=यन्द्रमुष्ठी कमण.

इन्दु=यन्द्र.

यमकैरवेन्दो ! =हे महाप्रतोइप कमण प्रति

यन्द्र !

पुण्यं (मू० पुण्य)=पुण्य, शुभ कर्म.

यद् (मू० यद्)=जे.

आर्जि (घा० अर्ज)=प्राप्त थयुं.

सुरसे (मू० सुरस)=सुन्दर रसवाणा.

सुर=देव.

सेव्य=सेवा करवा लायक.

सुरसेव्य !=हे सुरेने सेवा करवा योग्य !

तेन (मू० तद्)=तेथी.

एधि (घा० अस)=था.

मे (मू० अस्मद्)=भार.

कृत(घा० कृ)=करेव.

भव=संसार.

अन्त=नाश.

कृतभवान्त !=कर्यो छे संसारने नाश जेले जेवा !

भवान्तरे (मू० भवान्तर)=अन्य लवभां.

अपि=पणु.

स्वामी (मू० स्वामिन्)=नाथ, धण्डी.

त्वं (मू० युष्मद्)=तुं.

एव=ज.

શમિન્=શમથી યુક્ત.

તા=લક્ષ્મી.

શમિતા=શાન્તિ.

શમિત (ધા૦ શમ)=શાન્ત કરેલ, નાશ કરેલ.

આન્તર=આન્તરિક.

અરિ=દુશ્મન.

શમિતાશમિતાન્તરારે !=શમથી યુક્ત (જનો)ની લક્ષ્મી (શાન્તિ) વડે શાંત કર્યા છે આન્તરિક શત્રુઓને જેણે એવા !

પદ્યાથ

“ હે (પાંચ) મહાવ્રતરૂપ કૈરવને (વિકસિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન) ! હે સુરને (પશુ) સેવવા યોગ્ય ! જેણે સંસારનો નાશ કર્યો છે એવા હે (નાથ) ! શમતા વડે જેણે (કામાદિ છ) આન્તરિક શત્રુઓને શાન્ત કર્યા છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! યમકથી સુરસ એવું આ તારૂં સ્તોત્ર રચવાથી જે પુણ્ય મેં ઉપાર્જન કર્યું, તે (ના પ્રભાવ)થી ભવાન્તરમાં પશુ તુંજ મારો નાથ થજે (એટલી મારી તને વિનતિ છે). ”—૨૦

—:૦:—

યં ત્રૈલોક્યપિતસ્તવ સ્તવમિમં સન્દ્ધવાન્ મુગ્ધધી—

રપ્યાચાર્ય'જિનપ્રમઃ' શ્રવણયોરાનન્દનિસ્યન્દિનમ્ ।

ભક્તિવ્યક્તિતરન્ગરક્ષિમનસાં પુંસામમું સાદરં

પાપઃ પાપઠતાં પ્રયાતિ વિલયં સંસારનામા રિપુઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) ત્રૈલોક્ય પિતઃ ! યં મમં શ્રવણયોઃ આનન્દ-નિસ્યન્દિનં તવ સ્તવં મુગ્ધ-ધીઃ અપિ આચાર્ય-જિનપ્રમઃ સન્દ્ધવાન્, અમું સહ-આદરં પાપઠતાં ભક્તિ-વ્યક્તિ-તરન્ગ-રક્ષિ-મનસાં પુંસાં સંસાર-નામા પાપઃ રિપુઃ વિલયં પ્રયાતિ ।

શબ્દાર્થ

યં (મૂ૦ યદ્)=જેને.

ત્રૈલોક્ય=ત્રણ લોકોનો સમૂહ.

પિતૃ=પિતા, જનક.

ત્રૈલોક્યપિતઃ !=હે ત્રણ લોકના જનક !

તવ (મૂ૦ યુગ્મદ્)=તારા.

સ્તવ (મૂ૦ સ્તવ)=સ્તોત્રને.

મમં (મૂ૦ મદમ્)=આ.

સન્દ્ધવાન્ (મૂ૦ સન્દ્ધવત્)=શુભચું, રચું.

મુગ્ધ=મનદ.

ધી=મતિ.

મુગ્ધધીઃ=મનદ છે મતિ જેની એવા.

અપિ=પશુ.

આચાર્ય=આચાર્ય, પંચ પરમેષ્ઠી પૈકી ત્રીજા.

જિનપ્રમઃ=જિનપ્રભ, સ્તોત્રના કર્તા.

આચાર્યજિનપ્રમઃ =જિનપ્રભસૂરિ.

શ્રવણયોઃ (મૂ૦ શ્રવણ)=કણેને, કાનેને.

આનન્દ=આનન્દ, હર્ષ.
 નિસ્યન્દિન=પ્રવાહવાળું.
 આનન્દનિસ્યન્દિન=આનન્દના પ્રવાહવાળા.
 ભક્તિ=ભક્તિ, સેવા.
 વ્યક્તિ=પ્રકાશ, ખુલ્લું કરવું તે.
 તરંગ=તરંગ, મોઝી.
 રક્તિન=રંગાયેલ.
 મનસ્=મન, ચિત્ત.
 ભક્તિવ્યક્તિતરંગરક્તિમનસાં=ભક્તિના પ્રકાશરૂપ
 તરંગથી રંગાયેલું છે ચિત્ત જેમનું એવા.
 પુંસાં (મૂં પુંસ)=પુરુષોના.
 અમું (મૂં અદસ)=એ.

સહ=સહિત.
 આદર=માન, સન્માન.
 સાદરં=સન્માન પૂર્વક.
 પાપ: (મૂં પાપ)=પાપી.
 પાપઠતાં (મૂં પાપઠત)=વારંવાર પઠન કરનારાના.
 પ્રયાતિ (ધાં યા)=પામે છે.
 વિલયં (મૂં વિલય)=નાશ.
 સંસાર=સંસાર.
 નામન્=નામ.
 સંસારનામા=સંસાર છે નામ જેનું એવો.
 રિપુ: (મૂં રિપુ)=શત્રુ.

પદ્યાર્થ

“ હે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપ) ત્રણ લોકના નાથ ! કાનોને આનન્દના રસથી તરબોલ કરનારું એવું જે આ સ્તોત્ર મન્દમતિ (હોઠ કરીને) પણ (મેં શ્રી) જિનપ્રભસૂરિએ રચ્યું, તેનું સન્માનપૂર્વક વારંવાર પઠન કરનારા એવા તથા ભક્તિને વ્યક્ત કરવા રૂપ તરંગોથી રંગિત ચિત્તવાળા પુરુષોનો સંસાર નામનો શત્રુ નાશ પામે છે. ”—૨૧

३-परिशिष्टनां पाठांतरो.

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठा-तर
२१५	११	०	श्रीमतीर्थपतीन् सर्वा-ननर्वाचीनचिन्मयात् । अद्वैतसंविदे वन्दे, सानन्देन स्वचेतसा ॥ १ ॥ --अनु० अधिकृत्य श्लेषमहं, प्रकृति-प्रत्यय-विभक्ति-वचनाद्यम् । एकामपि हि चतुर्धा, विवृणोमि स्तुतिमिमां स्वकृताम् २ सा चेयम्
"	१२	०शयरूपया	०शयसमृद्धिरूपया
"	"	चतुर्वर्णश्री०	चतुर्विधस्य श्री०
"	"	तीर्थराजः	श्रीतीर्थराजः
"	१४	किम्भूतः स इत्याह-पद०	किंविशिष्ट इत्याह-पद० पदौ एव पदो तयोः सेवायां हेवाकिनो देवा सुरनरेशा यस्य सः, पद०
"	"	एव पदकमलानि	[पद] कमकमलानि
"	१६	खचरप्रभवोऽपि	खचरनरप्रभवोऽपि
"	१७	किम्भूतः ? गम्भीर्यादि०	किंविशिष्टः ? ' गम्भीरगीः ' गम्भीरमहार्थतावि०
"	१८	गीर्यस्य	गीः-देशनावाग् यस्य
"	१९	वरेण्यः	वरेण्यः-शोभनतमः
"	२०	अत एव उक्तमने०	उक्तं चाने०
"	२२	तृन्	तृन् प्रत्ययः
"	"	०मित्याह-शिवं	०मित्याह--'ददतां' ददातु । किं तदित्याह--शिवं
"	२३	वः	केषाम् ? वः
"	२४	०पदत्वात् पञ्चमी शिवि च सिद्धम्	०पदित्वात् पञ्चम्यास्तावि शवि च प्रत्यये दत्ते (?) इति सिद्धम्
"	२५	वेति ॥ एषा मूल०क्षयोक्ता	वेति प्रथमस्तुत्यर्थः ॥ १ ॥ इयं च मूलनायकत्वाद्यपे- क्षया विवक्षया प्राधान्यादेकं कश्चित् तीर्थकरमधि- कृत्य प्रथमं भणनीया ।
२१६	२४	(पूर्वमेव पद्यम्)	द्वितीयवारमप्येषा वक्तव्या । तत्र चेत्यमर्थः प्रथ- नीयः । तथाहि—
"	२६	प्रथमान्तश्च	प्रथमावहुवचनान्तश्च
"	२७	किंविशिष्टास्ते ?	किंविशिष्टास्त इत्याह
"	२८	तथा गम्भीरा गीर्येषां ते तथा	तथा गम्भीरगीस्तारतराः गम्भीरा गीर्येषां ते गम्भीर- गिरः तथा

१ अतः परं क-प्रतौ पाठो नास्ति ।

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठा-न्तर
२१६	३०	मनोज्ञा	अतिमनोज्ञा
"	३१	कर्मधारयः	कर्मधारये गम्भीर०
"	३१-३२	गुणसङ्ग्राही ततो गम्भीर-गिरा तारतरा गम्भीर०। तथा	गुणसङ्गृहीतवो (!) गम्भीरगिरा विश्वत्रयस्पृहणीयत्वात् तारतरा-मनोज्ञतमाः । तथा
"	३२	प्रभा-भास्वद्०	प्रभा-प्रकृष्टा या भास्वद्०
"	३३	(विगत०)	विगत०
"	"	स्तेषां पञ्च । तथा चोक्तम्-	स्तेषां हि समुच्चयेनाभिधानात् पञ्चवर्णता समीचीनतामश्नति । यदूचे—
"	३४	स्वर्ण० ” । इह	स्वर्णपद्मारागाज्जनप्रभः ॥ प्रभो ! तवाद्द्वैतशुचिः कायः कामिव नाक्षिपेत ” ॥
			इति विमलत्वं च पञ्चस्वपि वर्णेष्वस्येवेति । ददतां शिवं वः-युष्माकं शिवं पूर्वोक्तशब्दार्थं ददतु, प्रयच्छन्तु इत्यर्थः ॥ इह च
"	"	उभयपदत्वात् पञ्चम्यां अन्तां द्वित्वे सिद्धम् ॥२॥	धातोर्भयपदित्वात् पञ्चम्या अंवा (!) भिदते हवः शितीति दाप्रकृतेर्द्वित्वे ह्रस्व इति पूर्वस्व ह्रस्वत्वे कृते पश्चात् इत्यकारलोपे अन्तो नो लुक् इति नकारलोपे संहितायां च सत्यां ददतामिति सिद्धम् । इत्यत्र धात्वन्तरवचनान्तराभ्यां प्रकृति-वचनयोः श्लेषः । इति चतुर्थस्तुतावपि । इति द्वितीयः स्तुत्यर्थः ॥ २ ॥
२१७	१७	(श्रुतज्ञान०)	अथैषेव श्रुतज्ञाननिदानभूतां श्रीतीर्थनाथगिरमुद्दिश्य तृतीयवारमपि भणनीया । तत्रैवमर्थः कथ्यते । तद्यथा—
"	१८	नाथस्य-पादार०	नाथस्य । कथम्भूतस्य ? ' पद० ' पादार०
"	२०	०पेक्षं समान०	०पेक्षं सर्वतीर्थकृतां समान०
"	२१	गीश्चेति विशेष्य०	गीश्च स गम्भीरगीः विशेष्य०
"	२२	च त्रिपदी०	च गिरः प्राक् त्रिपदी०
"	"	समस्तत्रिभुवनपरत्वात्	समस्तत्रिभुवनोदरविवरवर्तियथास्थितधर्मास्तिकाया-
"	२३	तारतरा उदान्तगुण०	दिषद्द्रव्यप्रभृतिभावस्वरूपप्ररूपणाद्भुतप्रभुत्वयुक्तत्वाद् द्वादशाङ्गीरूपप्रवचनप्रपञ्चनचार्तुर्यवर्षत्वात् । कीदृशीत्याह--'तारतरा' औदात्यगुण०
"	"	तारतरा । यद्वा स्वस्वभाषा०	तारा-अत्युच्चैर्ध्वनिरूपा यद्वा धर्मदेशनासमयसमाया- तसमग्रजगज्जन्तुसन्तानभाषासु स्वभाषा०
"	२४	हृदयसंशयच्छेदात्	हृदयास्पदविद्यमानसंशयशतयुगपन्निरासलालसत्त्वाच्च

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठान्तर
२१७	२६	०रूपा, अथवा अद्भुतप्रमाव- त्वात् मनोज्ञ०	रूपा । तस्यास्तु प्राग् व्यावर्णितगुणयुक्तत्वाद् युक्तमे- वेदं विशेषणम् । अथवा भुवनत्रयाद्भुतसमस्तप्रभावन्न- मित्वा (?) मनोज्ञ० ।
”	”	शुभ्रा ।	शुभ्रा, तस्यास्तद्वर्णत्वेन प्रतीतत्वात् ।
”	२७	विचार्यो ॥ ३ ॥	विचार्यो, शेषं प्राग्वत् । इति तृतीयः स्तुत्यर्थः ॥ ३ ॥
२१८	७	वैयावृत्यसुरस्तुतिः	अथ इयमेव वैयावृत्यकरसुरानाश्रित्य चतुर्थवारमप्यु- द्धार्या । तत्र च व्याख्यानविधिरयम् । तथाहि—
”	१०	श्रीतीर्थनाथस्य	श्रीतीर्थराजः—श्रीतीर्थनाथस्य
”	”	०किञ्चरेशाश्च	किञ्चरेशाश्च—वैमानिकाद्यधीश्वरास्ते
”	१४	चेत्यलं विस्तरेण । तथा	चेति कृतं विस्तरेण । प्रकृतमुच्यते ।
”	”	गम्भीर०	किंविशिष्टाः ? ‘गम्भीर०’ गम्भीर०
”	१५	स्वरे	स्वरे चाज्ञेति
”	”	शासनम्	शासनत्वं तेषां ख्यापयति ।
”	१६	अनिष्टा	अप्रशत्वादानिष्टाः प्रकृष्टाश्च
”	१७	दानं दावृक् लवने	दातं ‘दाप् लवने’
”	१८	ततः के सति० श्लेष० । इह ।	कुंभि के दातं—लवनं समूलोच्छेदनं येभ्यः ते अवरेण्य० । अत्र प्रकृतिप्रत्ययादिश्लेषः । ततो गम्भीरगिरश्च ते तारतराश्च गम्भीरगीस्तारतराः ते च तेऽवरेण्यप्रभा- वदाता इति पदत्रयस्य कर्मधारयः । शेषं योजितमेव । इह
”	२२	इति श्रीसोम०	श्रीसोमतिलकसूरिः स्तुतिमित्येकामपि समारचिताम् । विवृणोति स्म चतुर्धा श्लेषवशात् स्वपरहितकृतये ॥१॥ इत्येकरूपस्तुतिचतुष्टयवृत्तिः समर्थतेति भद्रम्

સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા સંબંધી અભિપ્રાય.

સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે (પ્રકાશક શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, સંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ).

આના બે ગ્રન્થો છે. એક સ્તુતિ શ્રી. શોભન મુનિકૃત અને બીજી શ્રી. અપ્પભટ્ટસૂરિકૃત છે. દરેક ભાગમાં છુટા શબ્દોના અર્થ, શ્લોકમાં વપરાયેલા યમક નામના અલંકારની સમજ, અને તે દરેકના રાગોનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. ગ્રન્થમાં સોળ વિદ્યાદેવીઓનાં ચિત્રપટો પણ છે. શ્રી. શોભન મુનિકૃત સ્તુતિમાં તો દરેક તીર્થકરનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર, અને દરેક શ્લોકના અર્થ ઉપરાંત તેમાં આવતા શબ્દો ઉપર કેટલુંક વિવરણ પણ કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ અને સ્પષ્ટીકરણ ઉમેરી સંશોધનકર્તાએ તેની ઉપયોગિતામાં વધારો કર્યો છે, અને વિશેષમાં ન્યાયવિશારદ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયકૃત ઐન્દ્રસ્તુતિ પણ આવી છે. શ્રી. અપ્પભટ્ટસૂરિકૃત સ્તુતિમાં આચાર્યવર્ચનું જીવનવૃત્ત છે. જે અનેક પ્રશ્નોની ચર્ચા ઉપસ્થિત કરે તેવું છે. આ બંને ગ્રન્થોને ગુજરાતી અનુવાદ સરળ ભાષામાંજ છે: અને તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ પણ તેટલીજ સ્પષ્ટ અને સરલ ભાષામાંજ છે, તેથી તે બન્ને ગ્રન્થો સામાન્ય જનતાને પણ ઉપયોગમાં આવે તેવા છે. ઉપર્યુકત ગ્રન્થોમાંના દરેકની કીંમત છ રૂપીયા છે; શ્રમ, વિવેક અને બુદ્ધિપટુતાના પ્રમાણમાં તે વાસ્તવિક છે. પરન્તુ ગુજરાતી ગ્રન્થો જેનો લાભ સામાન્ય વાચકો લઈ શકે તેમને સારૂ આવા સાહિત્યની સસ્તી આવૃત્તિ ન કાઠી શકાય? સામાન્ય સારા કાગળ ઉપર તે છપાવી, કાર્યું બાઈન્ડીંગ રાખવામાં આવે તો તેવી આવૃત્તિ સાહિત્યપ્રચારમાં પોતાનો ફાળો ન આપે? કાર્યકર્તાઓ આ સૂચના પ્રતિ લક્ષ્ય આપશે ?

સુધોષા યુ. ૨, અં. ૧૧, પૃ. ૬-૭ તા. ૧૫-૮-૨૮

૧ ત્રીજો ગ્રન્થ તે વાચકવર્ચ શ્રી ઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર સ્વોપમ ભાષ્ય અને શ્રીસિદ્ધસેન-ગણિવરકૃત ટીકા (પ્રથમ વિભાગ) છે.

ટુંક સમયમાં બહાર પડનાર ગ્રન્થો.

- (૧) શ્રીશોભન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીજયવિજયગણિ પ્રમુખ ચાર મુનિવરોએ રચેલી ટીકા સુકત તેમજ ન્યાયાચાર્ય શ્રીચશોવિજયગણિકૃત ચૈન્દ્ર-સ્તુતિ અન્વયાંક અને અવચૂરિથી અલંકૃત; જૈન સાહિત્ય, સ્તુતિકારો અને ટીકાકારો સંબંધી વિસ્તૃત માહિતી પૂર્વકની પ્રસ્તાવના તેમજ ત્રિરંગી ૨૪ સુંદર ચિત્રો સહિત. ઉચ્ચ કોટિના કાગળ અને મનોહર છપાઈ હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦
- (૨) શ્રીભક્તામર-સ્તોત્ર, શ્રીકલ્યાણમંદિર-સ્તોત્ર અને શ્રીનમિજીણુ-સ્તોત્ર, તેમજ પૂર્વાચાર્યોએ રચેલી ટીકાઓ, ભત્તિખર-સ્તોત્ર, શકસ્તવ વગેરે; પ્રો. ચક્રોથીકૃત આમુખથી અલંકૃત, સચિત્ર.
- (૩) કવીશ્વર શ્રીધનપાલકૃત ઋષભ-પંચાશિકા, શ્રીવીર-સ્તુતિ વગેરે, પૂર્વ મુનિવર્યકૃત વૃત્તિઓ તેમજ પ્રો. હીરાલાલકૃત શબ્દાર્થ, પદાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તથા શ્રીજિનપતિકૃત વિરોધાલંકારથી મંડિત શ્રીઋષભસ્તુતિ સહિત, સચિત્ર.
- (૪) લીંબડીઆદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચીપત્ર.
- (૫) શ્રીભાવપ્રભસૂરિકૃત જૈનધર્મવરસ્તોત્ર (કલ્યાણમંદિરના ચતુર્થ ચરણની પૂર્તિરૂપ) સ્વોપજ ટીકા સમેત.
- (૬) લોકપ્રકાશનું ગુજરાતી ભાષાંતર ભા. ૧-૨.
- (૭) શ્રીમહાવીર ચરિયં.
- (૮) શ્રીજિનસૂરિ મુનિરાજકૃત પ્રિયંકરનૃપકથા અને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિકૃત ઉપસર્ગહર-સ્તોત્ર દ્વિજ શ્રીપાર્શ્વદેવગણિકૃત વૃત્તિ સહિત.

